

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 32083

CALL No. 891.05/V.B.G.K.W

D.G.A. 79

...

...

...

EEN EN ANDER OVER HET TALAOETSCH

DOOR

J. P. TALENS.

Zending-Leeraar van het Sangir- en Talaut-Comité .

MEDEGEDEELD DOOR

N. ADRIANI.

32083

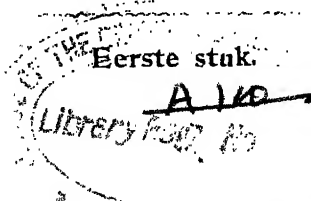
VERHANDELINGEN

VAN HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

891.05

V. B. G. K. W. DEEL LIX.

BATAVIA, 's HAGE.
ALBRECHT & Co. M. NIJHOFF.
1911.

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.**

Acc. No. .... 32.8.83. ....

Date. ..... 24.7.57. ....

Call No. ..... 891.05/V.10 G.K.W. ....

Een en ander over het Talaoetsch,

DOOR

J. P. TALENS,

Zending-Leeraar van het Sangir- en Talaut-Comité,
medegedeeld door

N. A D R I A N I.

Ter Inleiding.

§ 1. In de jaren 1905 en 1906 heb ik van den Heer J. P. Talens, destijds Zending-Leeraar op de Talaoet-eilanden, belangrijke mededeelingen ontvangen omtrent het Talaoetsch. Het lag in het plan van den Heer Talens die mededeelingen voort te zetten, waardoor het op den duur mogelijk zou worden een spraakkunstig overzicht van het Talaoetsch samen te stellen, doch het is hem door aanhoudende ziekte niet mogelijk geweest zijn voornemen te volbrengen. Ik geef dus hier zijne mededeelingen in veel onvollediger vorm dan wij beiden ze wel gaarne hadden doen verschijnen. Het komt mij echter niet gewenscht voor ze nog langer onder mij te houden, nu op vermeerdering van het materiaal vooreerst geen kans is en het voorhandene belangrijk genoeg is, om iets bekend te maken van deze hoogst merkwaardige taal.

Behalve een zestal brieven van den Heer Talens, staat mij nog ten dienste een afschrift der Nederlandsch-Talaoetsche Woordenlijst, ingevuld naar de 1^e uitgave der Blanco Woordenlijst van K. F. Holle, door den Heer J. E. Leidelmeijer, destijds (1898) posthouder te Liroeng op Salibaboe ¹⁾. De uitspraak der woorden is dus in deze lijst opgeteekend naar het dialect van Salibaboe.

Wat er nog over het Talaoetsch is geschreven, is mij hier niet toegan-

---

1) No. 71 der ingevulde Woordenlijsten van de Bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, zie Notulen der Algem. en Bestuursvergaderingen, Dl. XXXVI, bl. 42.

kelijk. In het Repertorium van J. C. Hooijkaas, IIe Deel, vindt men op bl. 577 opgegeven:

Lijst van eenige Sangiresche, gesproken wordende op Tangulanda, Siauw en Sangir, en Talautsche woorden, met Maleische van dezelfde beteekenis vergeleken, 1825. Ingezonden. Indisch Magazijn, I^e Twaalfstal, 1844, No. 7, 8 en 9, bl. 29.

Salihaboo's woordenboek, door A. de Stuers, dd. Batavia, April 1842. Nederduitsch en Salihaboo's. Tijdschrift voor Ned. Indië, 4^e Jaargang, 2^e Deel, Batavia 1842, bl. 406.

Naam en aard van het volk.

§ 2. Daar de mededeelingen van den Heer Talens in lossen vorm zijn gedaan, zal ik ze brengen in het schema der Sangireesche Spraakkunst (Leiden, Adriani, 1893), daar het Talaoetsch met het Sangireesch nauw verwant is. Verder zal ik nog ettelijke malen hebben te verwijzen naar de in 1908 bij Martinus Nijhoff te 's Hage uitgegeven „Hoofdstukken uit de Spraakkunst van het Tontemboansch” (aangehaald met: Hfdst. T. t.), daar het Tontemboansch met de overige Minahassische talen tot de groote groep der Filippijnsche talen is te rekenen, waartoe ook het Sangireesch en het Talaoetsch behooren.

De naam der Talaoet-eilanden is bij de Sangireezen Talaoedë, 't geen naar de Maleische uitspraak Talaoet wordt. Waarschijnlijk staat Talaoedë voor taoe laodë ¹⁾ „zeevaarders”. De Sasahara-benaming ²⁾ is in het Sangireesch Tolodisa. De Talaoereezen noemen echter zelf hunne eilanden Taloda of taranoesa n Taloda. Deze vorm Taloda is geheel identisch met den Sang. vorm Talaoedë, want aoe is samengetrokken tot o en de looze klinker ë, die in het Sangireesch den oorspronkelijken sluitersluis hoorbaar maakt, is in het Talaoetsch a. De Sangireesche vorm is dus ouder. Eene andere benaming dezer eilanden is bij de bewoners zelf Porodisa (klemtoon op di), waaraan de Sasahara-benaming Tolodisa is ontleend.

De Talaoet-eilanden liggen ten N. O. der Sangir-eilanden; met de Naoesa-groep, waar ook Talaoetsch wordt gesproken, ligt het gebied van het

1) Het lidwoord n (waarover uitvoeriger beneden, in § 17), dat bij eene genitief-verbinding het geregeerde woord bepaalt en syntactisch reeds de waarde van genitief-aanduiders heeft gekregen, wordt dikwijls gemist vóór een woord dat met l begint, omdat men de ligatuur nl wil vermijden.

2) Sasahara of Sasalili, Sasalidi is de naam der taal die door de Sangireezen voornamelijk op zee wordt gebruikt, om hunne uitingen onverstaanbaar te maken voor de hen bedreigende geesten, spoken en gepersonifieerde natuurkrachten. Zie hierover Hoofdstuk IV der Sang. Sprkk., bl. 53—65. Het woord sasahara is op bl. 285 der Sprkk. afgeleid van sahara, dat met het Skr. sagara „zee” is gelijkgesteld. Het Talaoetsch noemt echter deze taal sasarana, wat in het Sang. sasahana zou moeten worden. Deze vorm doet de bovengenoemde afleiding te niet. Wellicht is het met sara „afschieden” of met sara „grens, afscheidingsteeken” in verband te brengen.

Talaoetsch tusschen 126° en 127°, 15' O. L. en 4,40' en 5° N. B. De drie grootste eilanden zijn: Karakelang of Karakalang (Sang. uitspraak), bij de bewoners zelf Ara'alana, vulgo Karkelang; Saliwaboeda (Tal.), Saliwëboedë (Sang.), vulg. Salibaboe ¹⁾ en Kawahoeang (Sang.), vulgo Kabroeang, bij de bewoners zelf: Awatjoeana; de uitspraak met r is ontleend aan het dialect van Essang (Esana), in het N. W. gedeelte van Karakelang, Awaroeana.

De Talaoereezen bewonen alleen maar de kusten hunner eilanden; in het binnenland zijn geen dorpen. Zij zijn echte zeevaarders, die veel uit hun land gaan, om gedurende hunnen jongelingstijd als visschers, handwerkslieden, koelies of schippers hun onderhoud te verdienen. Zij zijn ijverig en voortvarend van karakter en zijn als werklieden en zeelieden zeer gezocht. De schaduwzijden van hun karakter zijn: een ruwe en twistzieke geaardheid, die het hun nagenoeg onmogelijk maakt met andere natiën om te gaan; verder zijn zij zeer lichtgeraakt en minder eerlijk dan de Minahassers, ook minder vlug van bevatting en tamelijk stijfhoofdig. Hun karakter bewaren zij in den vreemde meer dan de veel plooihaarder Minahassers. Met de uitspraak van vreemde talen hebben zij ook veel meer moeite dan deze laatsten.

De zetel van het bestuur is Liroeng op Salibaboe, waar de controleur der Talaut-eilanden woont. Op hetzelfde eiland woont een zendeling, te Moronge. Op Karakelang is Beo de standplaats van den tweeden zendeling.

Dialecten.

§ 3. Het dialect van Salibaboe onderscheidt zich door het gebruik van de k in het midden en aan het eind der woorden, n. l. als oorspronkelijke

1) Saliwëboedë het „ophorelen”; het Tal. saliwaboeda heeft zeker wel dezelfde beteekenis. Salibaboe is dus geen woord, alleen eene verbastering; men zou het ook „Maleisch” kunnen noemen. Zonderling doet daarom aan hetgeen Dr. W. Foy schrijft in Dl. XII op bl. 17 der „Publicationen aus dem K. Ethnographischen Museum zu Dresden” (1899), waar hij over den naam van het eiland Celebes spreekt, „An celebe erinnert Salibabu, der Name der Hauptinsel der Talaut-Gruppe und eines Ortes auf ihr. Dieser könnte in Salibabu zerlegt werden (abu „Feuer”, vgl. auch den Abu-Vulkan auf Gross-Sangi und die Sula-Insel Taliabu); daneben giebt es aber Inseln derselben Gruppe, die Galibu und Lalibu heissen, wie auch neben Talao, Tarrao (= Talaut) eine Form Tolabo erscheint. Es ist daher wahrscheinlicher Salibabu in Salibabu zu zerlegen. Zu Saliba liesse sich Banbusarribu vergleichen, wie ein Fürst von Pangulare (= Tagulandang) bei Mendoza genannt wird; des weiteren könnte an Sere, einen Ort auf Salibabu gedacht werden, woran wiederum Sarriparra, der Name eines Fürsten an der Mündung des Rio Grande (Mindanao) bei Mendoza erinnert. Was aber dieses erschlossene Saliba bedeutet, und ob es mit celebe etwas zu thun hat, kann ich nicht sagen.” Jammer dat Dr. Foy niet is begonnen van dit Salibabu, dat men nog wel op tien andere wijzen kan „zerlegen”, de ware gedaante op te sporen. Thans is al die geleerdheid verbruikt aan eene reeks klanken, die niet eens een woord vormen en welke gedeeltelijke overeenkomst met een paar namen uit Tagolandang en Magindanao, die (zoo de vorm al juist mocht wezen), zeker niet Talaoetsch zijn, onmogelijk iets kan te beteekenen hebben. De vertaling van abu met „Feuer” is trouwens reeds eene kleine waarschuwing voor den lezer van Dr. Foy's etymologieën.

sluiter, door den naslag a tot eene looze lettergreep uitgebreid, die voor den klemtoon niet medetelt. De begin-k werpt het Salibaboesch evenzeer af als de andere Talaoetsche dialecten dit doen. Doch waar het Salibaboesch eene k heeft in het midden of aan het eind, daar heeft het Z. deel van Karakelang en het N. en W. deel van Kabroeang t_j, het midden-gedeelte van Kabroeang heeft t, de dorpen Lobo, Rae en Awira, op de N. W. kust van Karakelang, hebben r en hier en daar op Kabroeang hoort men h, elders op hetzelfde eiland, evenals op Salibaboe, k. Het dialect van Essang, op de N. W. kust van Karakelang, werpt dezen sluiter af en stelt hamzah in de plaats, die niet zooals elders, tot eene looze lettergreep wordt uitgebreid; hetzelfde doet het dialect der Nanoesa-eilanden en dat van Miangas, het Noordelijkste eiland der Talaoet-groep, dicht onder den wal van Magindananu gelegen en door de Spanjaarden Las Palmas genaamd. Als voorbeeld het woord nioeka „kokospalm” nemende, krijgen wij dus het volgende schema:

nioeka, Salibaboe, Kabroeang (W. en Z.).

nioetja, Karakelang (Zuid), Kabroeang (N.).

nioeta, Karakelang (midden).

nioera, Karakelang (W.).

niocha, Kabroeang (hier en daar).

nioe', Essang (Karakelang, N. W.), Nanoesa, Miangas.

Wanneer wij met deze vormen vergelijken: Mal. njioer, Bis. niog, Ngadjoe Daj. enjoh en Sang. nioehě (dat „waringin” beteekent, doch met Mal. njioer identisch is), dan zien wij dat wij hier den klank der 1ste Van der Tuuksche wet hebben, zoodat wij ons al deze sluiters kunnen voorstellen te zijn ontstaan uit een klank die ongeveer als een gebrouwde g kan hebben geklonken en waaruit zoowel r als k kunnen zijn ontstaan. Met r wisselen h en hamzah, met k wisselen t_j en t af.

Een voorbeeld van denzelfden klank in het midden geeft de naam van het eiland Kabroeang, n. l.:

Awakoeana, Salibaboe.

Awatjoeana, Kabroeang (N.), Karakelang (Z.).

Awatoeana, Karakelang (Midden).

Awaroeana, Karakelang (W.), Essang.

Een voorbeeld van een ander dialectisch verschil, tegelijk met het hierboven genoemde in hetzelfde woord voorkomend, is het woord voor „man, mannelijk”, n. l.:

esaka, Salibaboe.

ehaka, Kabroeang (W. en Z.).

esatja, Karakelang Z.

ehatja, Kabroeang, N. en W.

esata, Kabroeang (Midden).

esara, Karakelang W.

esaha, Kabroeang (hier en daar).

esa', Essang, Nanoesa, Miangas.

Het Sang. heeft ese'; verder ken ik geene aequivalenten van dit woord. Behalve de regelmatige dialect-verschillen t. o. van den oorspronkelijken sluiters, vertoont dit woord ook h afwisselend met s in het dialect van Kabroeang.

Een ander dialectisch verschil is weder de afwisseling van s en tj, welke laatste klank in het dialect van Miangas de s vervangt, bv. maso'ola „hoesten" (algem. Tal.), maso'o', Nanoesa, matjo'o', Miangas. Deze tj is dus uit de s ontstaan en niet uit de k, zooals de tj van het Kabroeangsch dialect. Dat het dialect van Nanoesa en Miangas de looze lettergreep niet meer handhaaft en zegt mamore', soessosos', waar het Tal. der groote eilanden mamoreta, soessosota zegt, is reeds boven vermeld.

Woordvorm.

§ 4. Afgezien van deze door hamzah gesloten (half-gesloten) eindlettergrepen in het Nanoesa'sch dialect, is het Talaoetsch eene vocalische taal. Het vertoont dus in zijn woordvorm, speciaal in de behandeling der eindlettergrepen, een jonger stadium dan het Sangireesch, dat eene half-vocalische taal is (Sprkk. bl. 30). Het Tontemboansch kent geen andere gesloten lettergrepen dan eindlettergrepen; de niet-eindsyllaben zijn alle open (Hfdst. Tt. bl. 10.) Dit laatste is ook in het Sangireesch en Talaoetsch het geval; een medeklinker die midden in een woord staat, is steeds beginner der lettergreep waartoe hij behoort. Is zulk een medeklinker geprenasaleerd, dan deelt de nasaal wel aan den voorafgaanden klinker eene minder volkomen uitspraak mede, maar hij sluit toch de voorafgaande lettergreep niet af. Zoo heeft in Tal. tengge de e der lettergreep te eene minder volkomen uitspraak dan die der lettergreep ngge, 'tgeen wordt veroorzaakt door de ng, hoewel deze geen zelfstandig bestaan heeft, maar prenasaleering is van de g.

In het Talaoetsch nu zijn de eindlettergrepen evenzeer open als de niet-eindsyllaben. Het Sangireesch kent nog hamzah en ng als eindsluiters, zoo ook het Makassaarsch, doch het Talaoetsch spreekt ook deze eindsluiters steeds met een loozen klinker of naslag (een a) uit en maakt ze dus tot looze lettergrepen, zooals de Sang. en Boeg. dit doen door ze uit te spreken met ě, het Makassaarsch met den zelfden klinker als die der voorafgaande lettergreep, het Goron-

taleesch en de Toradja'sche talen met i. Daar de oorspronkelijke eindsluiter n in het Tal. dus ook steeds met a wordt uitgesproken, is hij niet, zooals in het Sang., Boeg. en Mak. tot ng geworden. Trouwens, deze verandering heeft plaats gehad, omdat de ng meer doorklinkt dan de andere nasalen en dus de eindlettergreep niet afsluit, doch haar slechts los sluit. Het zijn dan ook in het Sangireesch vooral de k, p en t, die voor hamzah hebben moeten plaats maken, omdat zij stemmelooz zijn; de doorklinkende l, r, s zijn doorgaans tot eene looze lettergreep uitgebreid, omdat haar sonoor karakter daartoe aanleiding gaf. Zie Sang Sprkk. bl. 35. In het Makassaarsch is het niet anders. Het Sang. maakt dus om dezelfde reden een oorspronkelijken eindsluiter n of m tot ng, als het Talaoetsch hem tot na maakt, n. l. om hem te doen doorklinken, stemhoudend te maken.

Waar de oorspronkelijke sluiter door hamzah is vervangen, daar heeft het Tal. ook dezen medeklinker doorklinkend gemaakt en tot eene looze lettergreep uitgebreid. Het Sang. ana', Mal. enz. anak, wordt dus in het Tal. ana'a; Sang. manoe', Jav. manoeck, Tal. manoe'a. Men moet wel aannemen, dat het Tal. vroeger op de plaats der hamzah den oorspronkelijken eindsluiter had en dat deze eerst na de uitbreiding tot eene looze lettergreep is verdwenen, daar zij in verreweg de meeste gevallen voor k staat, welke in het Tal. dikwijls verdwijnt.

Het Tal. bevindt zich in wat men zou kunnen noemen: het eerste stadium van vocalisch worden. In het algemeen heeft men zich dit vocalisch worden aldus voor te stellen: De oorspronkelijke consonantische eindsluiters zijn door een naslag tot looze lettergrepen uitgebreid, die voor den klemtoon niet medetellen. De looze klinker of naslag wordt dan ook zeer vluchtig uitgesproken. Daar de meeste woorden den klemtoon op de voorlaatste lettergreep hebben, komt de looze lettergreep dus twee plaatsen na den klemtoon te staan en daardoor valt hij gemakkelijk af. Goede voorbeelden hiervan geeft het Bare'e. In deze taal heet eene mangga-soort antjami (klemtoon op de lettergreep a); dit staat voor antjam, vgl. Mal. asam. Uit dit antjami nu heeft zich de kortere vorm antja ontwikkeld, die dus niet m, maar mi heeft verloren. Naast goelingi (klemtoon op goe), uit goeling, staat goeli „roer.” Een zeker riviértje, met donker water, heet Maetangi (klemtoon op e), terwijl men thans voor „zwart, donkerkleurig” maeta zegt. De stam itam is dus eerst etang, daarna etangi, vervolgens eta geworden. Een ander riviértje heet Lomboegiani, samengesteld uit lomboegi en het achtervoegsel -ani. Thans wordt lomboegi uitgesproken lomboe „slijk”, maar de oude vorm is lomboeg, vgl. Mal. loempoer. Het suffix -ani, thans -a, is oorspronkelijk -an.

De regelmatige vorm zou dus zijn *lomboegan* „slijkerig,” doch de naam is gemaakt toen het Bare'e nog verkeerde in het stadium waarin zich thans nog het Talaoetsch bevindt, toen n. l. *lomboeg* wel reeds tot *lomboegi*, maar nog niet tot *lomboe* was geworden en *-ani* nog niet tot *-a*. Ware de naam in het huidige stadium der taal gevormd, dan zou bij *lomboea* luiden. Vgl. hierover nog: Meded. Ned. Zend. Gen. Dl. XIII, bl. 547, 548.

De beneden, in § 27, 38 opgegeven Praesens-vormen, zooals *mammoreta*, *soessosota*, *toettoempa* hebben, in deze spelling, de beginlettergrepen gesloten, resp. met *m*, *s*, *t*. In de uitspraak klinken ook inderdaad deze klanken dubbel, doch dit is het gevolg van het inslikken van den klinker waarmee de tweede lettergreep oorspronkelijk werd uitgesproken. *Mammoreta* staat voor *mamamoretā*; *soessosota* voor *soemsosota*, voor *soemasosota* *toettoempa* voor *toemtoempa*, voor *toematoempa*. De bijzondere uitspraak die dit verkortings- en assimilatie-proces in de Praesensvormen veroorzaakt, doet geenszins den regel te niet, dat het Talaoetsch eene geheel vocalische taal is en dus alleen open lettergrepen kent.

De looze eindlettergreep.

§ 5. Naar aanleiding van een aantal voorbeelden zal thans de looze eindlettergreep worden besproken, d. i. de lettergreep die wordt gevormd door den oorspronkelijken sluiters, die doorklinkend is gemaakt doordat hij met eene korte *a* wordt uitgesproken. De daardoor nieuw gevormde lettergreep telt niet voor vol; de klemtoon blijft onveranderd op de syllabe die hem had en daardoor blijft de uitspraak dier looze eindlettergreep vluchtig. Vandaar dat zij in een later stadium der taal gemakkelijk afvalt. Een woord als *oerana* „regen” heeft dus den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, n. l. *oe*, evenals *Mal. oedjan*, want *na* is geen volle syllabe, alleen maar de doorklinkend gemaakte sluiters *n*.

De tusschen haakjes staande vormen zijn de dialectische bijvormen der voorbeelden.

iolaba „gapen,” *Sang. kiolabě*, *Tsaw. kojah*, *Bis. togah*, *Soend. tōrah*, *Tag. tigah* (in de drie laatste talen „boer, oprisping”); de oorspr. sluiters *b* is tot *ba* uitgebreid.

poesida „navel,” *Sang. poesidě*, *Bent. poeir*, *Tontemb. poesër*; oorspr. sluiters *d* (linguaal), uitgebreid tot *da*.

ipaga „zwager,” *Sang. ipagě*, *Tont. ipag*, *Mal. ipar*, oorspr. sluiters *g* (gebrauwd), als *ga* uitgesproken.

biwika (*biwita*, *biwitja*, *biwira*, *biwiha*) „lip,” *Sang. biwihě*, *biwirě*, *Mong. bibig*, *Bal. bibih*, oorspr. sluiters *g* of *ɣ* (1^e v. d. Tuuksche

klank), verscherpt tot k, afwisselend met t en tj, deels tot r, h geworden en tot ka, enz. uitgebreid.

so'ola „hoesten", Sang. sěkolě, Tont. sěkol, oorspr. sluiters l, thans la.

inoema „drinken", Sang. inoeng, Mal. minoem, oorspr. sluiters m tot ma geworden.

oerana „regen", Mal. oedjan, Tont. oeran, oorspr. sluiters n tot na uitgebreid.

ombanga „maag", Sang. Tont. kombang, Goront. ombongo, Bobongk. kompong, Bar. kompo, oorspr. sluiters ng thans als nga uitgesproken.

atoepa „dakbedekking", Sang. atoe', Jav. atěp, Bis. atop, oorspr. sluiters p uitgebreid tot pa.

eposa „staart", Tont. ipoes, oorspr. sluiters s tot sa geworden.

atoeta „veest", Sang. ěttoe', Tons. ěttoet, oorspr. sluiters t tot ta uitgebreid.

awa'a „lichaam", Jav. Soend. Mal. awak, Tont. owak, owa', Sang. awa'.

roesoe'a „rib", Sang. hoesoe', roesoe', Mal. roesoek.

bara'a „zwaard", Sang. bara'. In deze drie laatste voorbeelden is de hanzah door a tot eene looze lettergreep uitgebreid. Daar het uit bovenstaande voorbeelden duidelijk is geworden, dat het Tal. de oorspronkelijke sluiters nagenoeg alle behoudt, zoo is het ook niet waarschijnlijk dat deze taal woorden als awak, roesoek eerst tot awa', roesoe' en vervolgens tot awa'a, roesoe'a zal hebben gemaakt. Veelmeer laat zich denken dat awa'a en roesoe'a zijn ontstaan uit awaka en roesoeka en dat de k later voor hanzah heeft plaats gemaakt, zooals reeds boven (in § 4) is opgemerkt. Dat in het Salibaboesch dialect de sluiters ka niet tot 'a wordt maar behouden blijft, kan niet als bezwaar gelden tegenover deze opvatting, want de sluiters ka van het Salibaboesch is niet oorspronkelijk, zooals uit de in § 3 gegeven voorbeelden blijkt. Wat bara'a betreft, behalve het Sang. bara' ken ik nog slechts het Ampam'sche wada „kapmes" als equivalent. Geen van beide vormen geeft opheldering omtrent den sluiters. Wij kunnen dus bara'a houden voor een geval waarbij de hanzah tot 'a is geworden.

Bizonderheden omtrent de klanken.

Waar omtrent de uitspraak van een klank niets wordt gezegd, neme men aan dat die klank wordt uitgesproken zooals in het Sangireesch.

§ 6. De **klinkers** zijn a, e, i, o, oe.

De a is vooreerst de oorspronkelijke a, bv. *dalana* „weg”, Sang. *da-leng*, Mal. *djalan*; *tali* „touw”, Mal. *tali*; *batoe* „steen”, Mal. *batoe*.

Ten tweede is de a het equivalent van de *ě* van 't Sangireesch en een groot aantal andere Indonesische talen, welken klank het Talaoetsch niet bezit. Zulk een a is bv. de klinker der looze eindlettergreep. Andere voorbeelden zijn *taloe* „drie”, Sang., Tont. *těloe*; *apata* „vier”, Sang. *əpa'*, Tont. *əpat*; *taloeka* (*taloeta*, *taloera*, *taloetja*, *taloeha*) „ei”. Sang. *těloehě*, Mal. *těloer*; *alo* „zon”, Sang. *ělo*, Tont. *ěndo*; voorvoegsel *ma-*, *pa-*, Sang. *mě-*, *pě-*.

Daar de b en de d na open lettergrepen tot w en r worden ¹⁾, kan men aannemen dat, waar men na a de b en d behouden ziet, deze a het equivalent der *ě* is. De *ě* is immer half gesloten, dit ligt in haar karakter; ook wij spreken tusschen *ě* en een volgenden klinker hamzah uit, bv. *geacht*, *geëerd*, *geoorloofd*. Een vorm als *maroe* „dorstig”, van den stam *doe*, heeft dus het voorvoegsel *ma-* = Sang. *ma-*, doch *madea'a*, *ipadea'a*, *pinaboreta*, *iwaboreta* komen overeen met Sang. *mědea'*, *ipědea'*, *piněbohe'*, *iwěbohe'*. De a heeft dus de half gesloten uitspraak behouden van den klank waaruit zij is ontstaan. Soms vindt men op de plaats der *ě* een anderen klinker dan a, doch hiervoor is steeds een bepaalde reden. Zoo bv. is de e in de beide lettergrepen van *bengela* ontstaan uit i, welke weder uit *ě* is voortgekomen, vgl. Tont. *wěngěł*, Bis. *bongol*, Bar. *wongo*, Tag. *bingi*, Mal. *běngal* „doof, hardhoorig, ongehoorzaam”. Door den klemtoon is de *ě* tot i geworden, vgl. de Europeesche uitspraak *pitja*, *tjitjak*, *tjintjang*, van Mal. *pětjah*, *tjětjak*, *tjěntjang*, die evenzoo door het leggen van den klemtoon op de *ě*-lettergreep is ontstaan. De tweede e is aan de eerste geassimileerd.

In *ti'ila* „slapen”, Sang. *tiki'*, Tont. *těkěł* is de i uit *ě* ontstaan, evenzeer door klemtoon en assimilatie. In *so'ola* „hoesten”, Sang. *sěkolě*, Tont. *sěkol* is de o uit *ě* ontstaan, door assimilatie aan den klinker der laatste lettergreep. En in *atoepa* „dak”, Jav. *atěp*, Tag. *atip*, Mong. Bis. *atop*, is evenals in *anoema* „zes”, Sang. *ěnoeng*, Tont. Jav. *ěněm* de *ě* tot oe geworden door invloed van den volgenden labiaal.

De e is, evenals in de verwante talen, niet oorspronkelijk. Soms is zij ontstaan uit i, zie het bovengenoemde *bengela* „doof” en *eposa* „stuart”, Tont. *ipoes*; *oeě* „rotan”, Midden Mal. *oei*; *bawine* „vrouw”, uit *bine*,

1) Ik ben er niet zeker van dat dit even regelmatig geschiedt in het Talaoetsch als in het Sangireesch. In de opgaven van den Hr. Talens heerscht daarin eenige willekeur, naar het mij voorkomt. Waarschijnlijk is aan deze zaak geen bijzondere aandacht geschonken; ik heb daarom aangenomen dat het Talaoetsch ten deze met het Sangireesch overeenkomt.

Mal. bini; leta'a „aarde, grond", Rongkongsch litak, Mandarsch lita; soms ook is zij samengetrokken uit ai, bv. leda „been, voet", uit laida, Sang. laedě; mapeta „bitter", vgl. Mal. pait; mate „dood" uit matai; ate „lever" uit atai; bale „huis" uit balai; -ne (pron. suff. 3^e pers. e. v.) is ontstaan uit nia, 2^{den} n. v. van sia.

Van de i is boven gezegd, dat zij soms uit de geaccentueerde ě is ontstaan. Een ander voorbeeld is nog lisoenga „rijstblok", Jav. Mal. lěsoeng.

De o is in het algemeen niet oorspronkelijk. Soms is zij uit ě ontstaan, zie het bovengenoemde voorbeeld en bohasa, Mal. bėras „gepelde rijst", togasa „hard, vast", Mal. tėras. Soms is zij uit aoe samengetrokken, bv. in het § 2 genoemde Taloda, uit Talaoeda; i'o „gij", uit i ka oe.

Dat de oe soms uit ě is ontstaan, is boven met voorbeelden aangetoond. Wellicht is er nog een tusschenstadium o geweest, waaruit dan de oe is voortgekomen. In toewoe „suikerriet", Mal. Jav. tėboe, Soend. tiwoe is de oe uit ě ontstaan, òf onmiddellijk, door den invloed der labiaal uitgesproken lettergreep woe, òf uit o, die uit ě is voortgekomen.

§ 7. **Tweeklanken** heb ik in de mij ten dienste staande gegevens niet aangetroffen. Waar twee klinkers op elkaar volgen, maken zij, in de woorden die mij bekend zijn, steeds twee lettergrepen uit, 't zij dat de eerste den klemtoon heeft, zooals in tooemata „mensch", taiaka (klemtoon op i, 3 lettergrepen + de looze eindlettergreep) „arn"; tambaoeroengana (klemtoon op roe, 5 lettergr. + sluitsyllabe) „scheen"; boei „verwant" (2 lettergr.); tai „drek" (2 lettergr.); naoenga „hart, gemoed", (2 lettergr. + sluitsyll.); masalainga „dansen" (4 lettergr. + sluitlettergr.); oemaiana (klemtoon op i, 4 lettergr. + sluitsyllabe).

§ 8. De **medeklinkers** zijn: b, d, g (gh), h, k, l (l), m, n, p, r (r), s, t, w.

Omtrent b en w, d en r valt op te merken dat de verhouding tusschen deze klanken paarsgewijze in hoofdzaak dezelfde is als in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 45, 46: na eene open lettergreep staat w of r, na eene geslotene staat b of d, niet alleen in hetzelfde woord, maar ook in doorlopende rede. Boven, in § 6 is reeds gezegd dat na de a die voor ě staat b en d blijven; ook waar deze beide klanken worden geprenasaleerd, blijven zij behouden in mb en nd. Verder komen b en d voor aan het begin van een volzin en na eene pauze in den zin; ook als sluiters, dus uitgesproken met a, blijven zij behouden. In alle andere gevallen staat w of r, althans in zuiver Talaoetsche woorden. Dus: bale „huis", dapoerana „haard"; malanaba „zwijgen"; mangiolaba „geeuwen"; oeinida „curcuma"; papaida „vleugel"; oelida

„rups”; mabanana „niezen”, Sang. mēbinang; pabawiaka „leven”, Sang. pēbawiahē; sasabangana „deur, uitgang”, Sang. sasēbangeng; lalabingana „graf”, Sang. lalēbingang; manaboe poetoenga „het vuur blusschen”, Sang. manēboe poetoeng; padoe „gal”, Sang. pēdoe, Mal. ampēdoe; talimado „vinger”, Sang. talimēdo; adoe „speeksel”, Sang. ēdoe; madea'a „zoeken”, Sang. mēdea'; soemimbaka „antwoorden”; ma'asomba „verkrijgen; mandeno „baden”; mandangoe „liefhebben”. Maar: soe wale „in huis”, soe rapoerana „op den haard”; biad oe wisita „kuit van het been”; soe ra'ida „op een vlot”, maririka „geel” (stam dirika); mawira „wit” (stam bira); maraoe „ver” (stam daoe).

De r die in het Sang. van Manganitoe h wordt en die in de N. dialecten van Sangir met eene labiaal uitgesproken r afwisselt (Sprkk. bl. 48), vind ik steeds r en nimmer d geschreven, b. v. roesoe'a „rib”, Sang. hoesoe'; rasoeta „honderd”, Sang. hasoe'; riwoe „duizend”, Sang. hiwoe.

Ook het Talaoetsch heeft de beide uitspraken der g, die voor het Sangireesch met g en gh zijn onderscheiden, zie bl. 12 der Sprkk. De g is de velare media en klinkt als de Maleische g. De gh klinkt als de Tontemboansche spirant (Hfdst. Tt. bl. 24, 25), d. i. als eene zachte Nederlandsche g. Tusschen g en gh bestaat waarschijnlijk dezelfde verhouding als tusschen b en w, d en r. Zoo is het ook in het Sangireesch (Sprkk. bl. 47) en evenals daar, vind ik in het Tal. gati „gezicht”, soe ghati „in 'taangezicht”. Verder, evenals in het Sangireesch, ipaga „zwager”, sandaga „overspel”, giada „kramp, reumatiek”, loemage „lachen” en als voorbeelden van de gh: boghasa „gepelde rijst”, matoghasa „vast, hard”. Evenals in 't Sangireesch, wisselt deze gh dialectisch af met h; zoo vind ik in de § 1 genoemde Woordenlijst, die het Salibaboesch dialect geeft, bohasa, tohasa. Het op bl. 47, 48 der Sang. Sprkk. van den klank gh in het Manganitoesch dialect gezegde kan dus ook op de Talaoetsche gh worden toegepast.

De h tref ik in mijne gegevens slechts dialectisch aan; zoo bv. in het dialect van Kabroeng, zie § 3. Zij wisselt daar als sluiters af met k, tj, t, r en hamzah, en verder met de s. Voorts wisselt de gh van het Karakelangsch en het Sangireesch van Manganitoe met de h in het Salibaboesch, zooals blijkt uit de boven opgegeven voorbeelden bohasa, tohasa. Andere voorbeelden zijn nog: liaha (Salib.) „zweet” en liagha (Mang.); nalaha, (Salib.) „rijp, gaar geworden” en lagha (Mang.); buhewa (Salib.) „groot” en gēgoea' (Mang.), waarsch. voor gaghawa; mahoerange (Salib.) „bosch” en maghoerang (Mang.) „oud”; het Salib. woord beteekent dus eigenlijk „oud (bosch)”;

Sal. sahata „ebbe” en Mang. saghe’ „rif, klip, die bij eb droogvalt” vgl. Ternat. njare. Ook met r wisselt de Salibaboesche h af, o. a. in taha-loanga „zee”, Sang. (Mang.) taghaloang, vgl. den vorm van het voorvoegsel van dit woord tara- Sang. (Mang.), taha-, Id. (Noord dial.), tara-, zie beneden, § 20. Van mapahada „zilt” vindt men de h terug in Sang. mapĕhadĕ, vgl. Mol. Mal. pakat „wrang”, Verder vind ik nog in de Woor-denlijst sinoehoeta „garen”, dat van een stam soehoeta komt, waarmede wel zal te vergelijken zijn Sang. soewidĕ, Tag. soelir „spinnen”, en aheherana „waterleiding”, met a- (=ka) en -ana (=an) afgeleid van een stam hehera, waarschijnlijk, te vergelijken met keke, dat in een aantal Toradja’sche talen „graven” beteekent, maar in deze vocalische talen zijn sluiten heeft verloren.

§ 9. De k is in het algemeen weggefallen; alleen in haren geprenasa-leerden vorm is zij staande gebleven. In het Salibaboesch dialect heeft zij zich als equivalent van de t, tj, r, h en hamzah gehandhaafd, zie § 3.

Voorbeelden van woorden waar de k is afgefallen, aan het begin en in het midden der woorden, doen zien dat zij overal door hamzah is vervangen. Naar onze gewoonte, wordt de hamzah als beginner niet geschreven.

Als beginner is de k verdwenen in:

a-, voorvoegsel, Mal., Jav., Sang. enz. ka-, bv. a’aloeana „aanplant, gewas”, voor *kakajoean.

aloe, Sang. kaloe, Mal. kajoe „boom, hout”.

ana, Sang. kang, Tontemb. kan „eten”.

oetoe, Sang., Mal., enz. koetoe „huis”.

inasa, Sang. kina’, Bent. kinas „visch”.

aliambanga, Sang. kaliwĕmbang, Ponos. kaliwombang, Tag. kalibangbang „vlinder”.

anoe’oe, Sang., Bent. kanoekoe, Mal. enz. koeckoe „nagel”.

asili, Sang. kasili, Bis., Bent., Tomb., id. „paling”.

aloenga, Sang., Tomb., Tond. kĕloeng „schild”.

atoana, Sang. katoang „slang”, Bis. katoan „schildpad”.

asoeanga, Sang. kasoeang „lijk”.

oerina, Sang. koering, Bent. koerin „aarden kookpot”.

oewanga, Sang. koewang, Tontemb. id. „uitgeholde kokosnoot, om spijs of drank in te bewaren”.

aiana, Sang. kaiang „zitten”.

In het midden is de k verdwenen in:

si'oe, Sang., Mal. enz. sikoe „elleboog”.

li'oeda, Sang. likoedě, Tont. litjoer, likoed „rug”.

boe'oe, Sang., Mal., enz. boekoe „knie”.

ma'a-, prefix van den potentieelen vorm, Filipp. t. maka-, ma'i-, prefix van den verzoekenden vorm, Sang. maki-, Tont. mēki-, Tomb. miki-, Bar. meki-.

ba'e, Sang. bēke „verhaal”.

ti'ila, Sang. tiki', Tont. tēköl „slapen”.

oewa'e, Sang. ake, Ternat. aki, Galel., ake, Loda'sch akere, akēri, Tirurai (W. kust van Magindanao, Tijdschr. Bat. Gen. XX, 443). ¹⁾), wajeke (Spaansche spelling: vayeque). De Talaoetsche vorm, hersteld tot oewake, levert met dezen Tiruraischen vorm vergeleken, een grondvorm wajeg op, waaruit de vle, zeer uiteenloopende vormen van het Mal. air, ajar en zijne aequivalenten zijn afte leiden.

ia'oe, Bare'e jakoe, Mal. enz. akoe „ik”.

Voorbeelden van het verdwijnen der k aan het eind:

awa'a, Sang. awa', Jav. enz. awak „lichaam”.

roesoe'a, Sang. hoesoe', Mal. roesoek „rib”.

ana'a, Sang. ana', Mal. anak „kind”.

angga'ea'a, Bent. kaliak „oksel”.

papiti'a, Bent. Tomb. pitik, Bis. pikit, Sang. piti' „boog”.

leta'a, Rongkongsch litak „grond, aarde”.

manoe'a, Jav. enz. manoeuk „kip, vogel”.

namoe'a, Mal. njamoek „muskiet”.

Ook in vreemde woorden verdwijnt gewoonlijk de k, 'tgeen wel een bewijs is, dat de neiging om dezen klank uit te stooten in het Talaoetsch zeer groot is. Voorbeelden zijn:

poesa'a „erfstuk”, uit Mal. poesaka.

ma'antari „godsdienstige liederen zingen”, door het Sang. kantari, uit het Spaansch (cantar) overgenomen.

taba'o „tabak”, voor tabako, middellijk of onmiddellijk uit het Spaansch of Portugeesch.

ma'awinga „trouwen (volgens den Christelijken ritus)”, uit het Mal. kawin.

---

1) De namen der Filippijnsche volksstammen en talen zijn geschreven in de spelling voorgesteld door den Heer Carlos Everett Conant, vroeger tolk van het Amerikaansche Gouvernement te Manila, thans professor aan de hoogeschool van Chattanooga, in Tennessee (Ver. Staten v. Am.), in een artikel in het Tijdschrift „Anthropos”, No's 5—6, 1909.

salu'a „zilver", Sang. salaka, Tomb. Mong. Boeg. salaka, Jav. slaka, in al deze talen een vreemd woord.

oelamboenga „gordijn", uit het Mal. kēlamboe; de sluiters nga is anorganisch.

oeraboe „oorknop", uit het Mal. kēraboe.

Voorbeelden van ngk, de geprenasaleerde k, zijn:

angkaripa „wenkbrauw"; i oepoe ngkesaka „grootvader"; maningkoeloe „op 't hoofd dragen"; masingka „weten"; balingkata „rijtschuur"; saroengkeanga „vleermuis".

Voorbeelden van de k in het dialect van Salibaboe zijn, behalve de reeds boven, in § 3 en § 5 gegeven vormen:

bangaka „kies", Bare'e bagangi, Tag. Bis. bagang, Tontemb. wa'ang, Sang. bēngahě.

ta'iaaka „arm", Sang. takiahě, Niasch ta'io, Bare'e takie, Negrito takiai.

tingika „stem, geluid", Sang. tingihě, Tontemb. tenge, Tag. tingig.

simbaka „antwoorden", Sang. simbahě.

somaka „geluk, voorspoed", Tont. somar.

biaka „leven", Sang. biahě, Tag. bihag. Iloko, Mong. biag, Mal. biar.

taloeka „ei", Sang. tēloehě, Mal. tēloer.

salaka „nest", Sang. salehě, Bis. salag.

boerika „aar", Sang. boelihě, Bis. bolig, Mal. boelir.

sipaka „palmwijn", Sang. sipa'.

dandipaka „regenboog", Sang. dēndipahě, Bent. ndipa, Negr. galipat.

linoeka „aardbeving", Sang. linoehě, Bis. linog, Bal. linoeh, Bare'e linoegi.

apoeka „kalk", Bis. Tag. apog, Mal. kapoer, Sang. apoe'.

timbaka „lood", Sang. timbēha, zie Sprkk. bl. 135.

singika „manen", Mak. singara,

dirika „geel", Sang. dirihě, Tonsea' ririi, Parig. diri.

tataka „beginnen", Sang. tēta', Tont. to'tol, Bent. Tag. Tons. totol.

sawanaka „Noord", Sang. sawēnahě, Bent. sawoena (Zuid).

timoeka „Zuid", Sang. timoehě, Mal. timoer (Oost).

Ook pasaka, het uit het Mal. overgenomen pasar „markt", heeft in het Salibaboesch den sluiters ka.

§ 10. Van de *l* valt hetzelfde te zeggen als op bl. 13 der Sang. Sprkk. van de Sangireesche *l* is gezegd, dat zij zoowel in dentale als in linguale uitspraak voorkomt. De linguale *l* is *l* geschreven. Of deze beide klanken volgens dezelfde regels afwisselen als in 't Sang., kan ik met mijne gegevens niet uitmaken, maar de waarschijnlijkheid is er voor. De *l* komt in het Salibaboesch dialect ook wel voor waar het Sang. *r* heeft, bv. *a le* „kin”, Sang. *are*, Bare'e *a dje*, maar in het algemeen vindt men *l* en *l* waar 't Sangireesch die hebben, dus: aan het begin der woorden, als er geen ander woord voorafgaat, steeds *l*, zoo ook na *e* en *i* en na de *a* die de Sangireesche *ě* vervaugt; *l na a*, *o* en *oe*, 't zij in hetzelfde woord, 't zij in doorlopende rede. Zoo is eene uitdrukking voor ons „naar achteren gaan”, 1) *mama soe lio*, maar het laatste woord op zich zelf genomen, is *lio*. Zoo is *lima* „hand”, maar „duim” in *ang oe lima*; „rug” is *li'oeda*, „op den rug” *soe lioeda*. De *l* die in de verwante talen met *j* afwisselt, is steeds dentaal, evenals in 't Sangireesch, bv. *poeloeng* „kleinkind”, Tont. *pojo'*; *aloe* „boom, hout”, Mal. enz. *kajoe*.

Voorbeelden van de *l na a* (= *ě*), *e* en *i*: *taloe* „drie”, Sang. *těloe*; *ma'eloma* „groen”, Sang. *melong*; *maila/are* „zuchten”.

Id. van de *l na a*, *o*, *oe*: *palada* „handpalm”, Sang. *paledě*; *oelida* „rups”, Sang. *oelidě*.

§ 11. Omtrent de nasalen *m*, *n*, *ng* valt, na het reeds in § 4 omtrent *n* en *ng* als sluiters gezegde, niet veel meer op te merken. De nasalen die vóór de *tenues* en de *mediae* staan, zijn daarmede tot de *geprenasaleerde* klanken *ngk*, *ngg*, *nt*, *nd*, *mp*, *mb* samengesmolten; de *geprenasaleerde* sibilant is *ns*.

De *n* van het invoegsel *-in-* gaat onder bepaalde omstandigheden over in *r*, n.l. wanneer in wordt gevoegd in een stamwoord dat met *d* begint. Zie hierover uitvoeriger in § 42.

Voor de *p*, *s* en *t* kan ik verwijzen naar de Sangireesche Spraakkunst, bl. 13 en 14.

Voor de *r* zie men het over de *d* gezegde. De uitspraak is als die der Sangireesche, zie Sprkk. bl. 13, 46.

§ 12. Naast de linguale uitspraak der *r* komt nog eene andere voor, die met *r* is aangeduid. Dezen klank beschrijft de Heer Talens als liggende tusschen *d* en *r*, zweemende naar den klank der *z*. We kunnen dezen klank dus alveolaar noemen. Volgens het in § 3 gezegde, is deze klank eigen aan het

1) Zie Sangireesche Teksten, bl. 112 (Bijdr. K. I. 5, VIII, bl. 482).

dialect dat ter W. kust van Karakelang wordt gesproken. In het Sangireesch van Manganitoe vinden wij op de plaats dezer *r* bijna geregeld *h*, afwisselend met de *r* der Noordelijke tongvallen, die geheel vóór in den mond wordt uitgesproken, zwak bilabiaal, alsof er eene *w* werd nagevormd. De alveolare *r* van het Talaoetsch staat echter dichter bij de Manganitoesche *h*, dan bij de *r* die aan het dialect van Taroena, Taboekan, Kalongan en Kandar eigen is. Voorbeelden van de afwisseling van *r* met Sang. *h* zijn:

hoer_ooe „en, voorts”, Sang. boehoe.

mangkimb_ara_{ng}a „dat nooit, laat nimmer”, partikel van den strengen Vetatief, Sang. koembah_{ang} (Sprkk. bl. 184).

oer_asa „rein, heilig”, Sang. oehasě „wasschen”.

tara- (voorvoegsel), zie § 20, Sang. taha.

soer_ooe „water scheppen”, Sang. soehoe’.

ramisa „knedén, masseeren”, Sang. hamisě, Mal. ramas.

apoeringke „omdat”, Sang. poehineng (Sprkk. bl. 270).

saripo „tasten, grijpen”, gevormd met infix -a *r*-, Sang. -a *h*-, (Sprkk. bl. 153).

riwa „schoot”, Sang. hiwa, Mal. riba.

Enkele voorbeelden vind ik van afwisseling met *l* en *gh*, bv. ari-mboeta „de oogen sluiten”, Sang. ka_limboeta’.

tataroenalanga „spelenderwijze, ijdel, onnut”, Sang. tataghoe-nalang.

Werkwoordstammen met de sluiters *ta*, *da* vertoonen op de plaats van die sluiters *r*, wanneer het suffix -ana of de nadrukwijzer *e* wordt achtergevoegd. Voorbeelden zijn:

dararisir_ana „plaats waar men aldoor staat”, stam darisita „staan”, Sang. darisi’, dararisikang.

aoensandar_ana „waartegen geleund wordt”, stam sandata „leunen”, Sang. sandehě, Mal. sandar.

pinangoelele_rana „waartegen is geleund”, st. oeleleda.

daringire „hoor!”, stam daringita, Sang. daringihě.

§ 13. De vertegenwoordiger der 1e Van der Tuuksche klankwet is in het Talaoetsch *r*, waar de klank in het begin of in het midden van het woord voorkomt, zooals de volgende voorbeelden aantonen:

dara „bloed”, Sang. daha, Mal. darah.

doeri „gebeente, graat”, Sang. doehi, Mal. doeri.

airi „links, linker”, Sang. kaihi, Mak. kairi.

barata „West", Sang. bahe', Mal. barat.

taroema „indigo", Sang. tahoeng, Mal. taroem.

paliarana „mast", Sang. palalaheng ¹⁾, Boeg. paladjarëng; de stam van het Talaoetsche woord liara (uit lajara; de j komt in het Tal. niet voor) is identisch met Mal. lajar.

rabi „nacht", Sang. hěbi, Bis. gabi.

rasoeta „honderd", Sang. hasoe', Mal. ratoes.

riwoe „duizend", Sang. hiwoe, Mal. riboe.

roesoe'a „rib", Sang. hoesoe', Mal. roesoek.

Waar deze klank sluitert is en dus ook nog andere klankwetten zich doen gelden, vinden wij de dialectische afwisselingen die in § 3 en 5 zijn opgegeven. Voorbeelden zijn:

apoera, apoeta, apoeka, apoetja, apoeha, „kalk", Bis. apog, Mal. kapoer.

taloeka, taloeta, taloetja, taloera, taloeha „ei", Sang. těloehě, Mal. těloer.

timoeka, enz. „Zuid", Sang. timoehě, Mal. timoer.

biwika, enz. „lip", Sang. biwihě, Mal. bibir.

biaka, enz. „leven", Sang. biahě, Mal. biar.

linoeka, enz. „aardbeving", Sang. linoehě, Bis. linog.

nioeka, enz. „kokos", Bis. niog, Mal. njioer.

salaka, enz. „nest", Sang. salehě. Bis. salag.

Afwijkingen vindt men o. a. in:

ipaga „zwager", Sang. ipagě, Mal. ipar.

oelida „rups", Sang. oelidě, Mal. oelar.

adoe „speeksel", Sang. ědoe, Mal. eloro'.

Over de vormen bohasa en tohasa is reeds gesproken in § 8.

Ten opzichte der 1ste Van der Tuuksche klankwet staat dus het Talaoetsch aan de zijde van het Maleisch, Bataksch, Madoereesch, Makassaarsch en Boegineesch. Hiermede is niet gezegd dat de Maleische r, die velaar wordt uitgesproken, juist op dezelfde plaats in den mond wordt gevormd als de Talaoetsche r, maar de afwisselingen bewijzen toch dat de beide klanken oorspronkelijk identisch zijn.

Het Sangireesch staat te dezen opzichte tusschen het Talaoetsch en het Tomboeloe'-sch in, want de dialecten van Noord-Sangir hebben eene labiaal uitgesprokene r en het Manganitoesch heeft h op de plaats van den typischen klank.

1) Op bl. 65 der Sang. Sprkk. staat in noot 2, dat de vermoedelijke stam van dit woord lahe is; dit moet worden verbeterd in lalahě.

§ 14. Wat betreft de **Tweede Van der Tuuksche klankwet**, staat het Talaoetsch op ééne lijn met het Javaansch, zooals o. a. de volgende voorbeelden aantoonen:

arana „naam”, Sang. areng, Jav. aran.

toeari „jongere broeder, zuster”, Sang. toeari, O. Jav. ari.

ngiroena „neus”, Sang., Jav. iroeng.

balira „weeflat”, Sang. id., Jav. walira.

poesida „navel”, Sang. poeidě, Jav. poesër, vertoont eene d, waaruit blijkt dat de i hier de plaatsvervanger is van de ě, zie § 8.

In het algemeen komt dus het klankstelsel van het Talaoetsch met dat van het Sangireesch overeen; het is alleen wat meer ouderwetsch hierin, dat het de sluiters m en n (Tal. ma en na) niet tot ng maakt en de r en ɾ niet tot h; nieuwerwetscher hierin, dat het de ě tot a maakt en de k afwerpt. De behandeling der sluiters in de verschillende dialecten toont een sterk klankverloop, 't welk ook weder samenhangt met de neiging der taal om ook de eindlettergreep steeds open te maken. Het Talaoetsch is dus, over 't geheel genomen, iets minder gaaf dan het Sangireesch, zooals dit meer voorkomt bij talen die gesproken worden in streken die niet aan een grooten verkeersweg zijn gelegen. Zeer duidelijk is dit o. a. waar te nemen bij de talen die worden gesproken aan den bovenloop der rivieren Mioe (Paloerivier) en Tawaelia (Lariang-rivier) in het Centraal-gebergte van Midden-Celebes.¹⁾ Volksstammen die weinig met vreemdelingen in aanraking komen, laten hunne taal spoediger afsljten dan die welke geregeld aanraking met vreemdelingen hebben.

Over den **klemtoon** is hier en daar gesproken, wanneer daartoe bepaalde aanleiding bestond. Overigens kan ik verwijzen naar bl. 14—20 der Sangireesche Spraakkunst, omdat de daar opgegeven regels in hoofdzaak ook voor het Talaoetsch gelden.

Woordafleiding.

De afleiding van woorden uit stamwoorden geschiedt door Reduplicatie.

Samenstelling.

Aanhechting van voor-, in- en achtervoegsels.

Deze vormingen komen ook te zamen voor, bv. reduplicatie tegelijk met voor-, in- of achtervoegsels. In zulke gevallen zijn de afleidingen behandeld bij de bespreking van die vorming welke voor de beteekenis van het afgeleide woord de belangrijkste is.

1) Meded. v. w. het Ned. Zendelinggenootschap, Dl. XLII, bl. 536—536.

Het eerst komt ter sprake de

Reduplicatie.

Daar de Reduplicatie een verkorte vorm is van de Woordherhaling, behoort eigenlijk de behandeling dezer laatste aan die der Reduplicatie vooraf te gaan. Ik heb echter van de Woordherhaling slechts een paar voorbeelden, n.l. sangkatooe-sangkatooe „iedereen, elkeen”, Sang. sěngkatooe-sěngkatooe, waar de Woordherhaling dus eene herhalende of vermenigvuldigende beteekenis heeft. Verder soe alo-alo, of mialo-mialo „dag aan dag”; mairaira „nadenken” (eene handeling waarmede het denkbeeld van herhaling vanzelf verbonden is) en ba'e-wa'e, „verhaal, vertelling”. Het grondwoord ba'e is het Sang. bēke „verhaal”; de woordherhaling in ba'e-wa'e heeft verkleinende beteekenis, vgl. het Mak. en Boeg. paoe-paoe „verhaal, vertelling”, eig. „praatje, verhaaltje.” Verder verwijs ik voor de behandeling van dit onderwerp naar de Sangireesche Spraakkunst, op bl. 70—72. In het Sangireesch komt de Woordherhaling weinig voor; het is waarschijnlijk in het Talaoetsch niet anders.

De Reduplicatie heeft in het Talaoetsch denzelfden vorm als in het Sangireesch: de beginner vormt met den klinker a de reduplicateerende lettergreep. Deze a staat ook somwijlen voor ě, welke klinker eveneens in het Sang. in de reduplicateerende lettergreep voorkomt (S. Sprkk. bl. 66, 69, 70). Indien op de a der reduplicatie-lettergreep b, d, g of l volgt, zoo is dit een bewijs dat die a voor ě staat; volgt w, r, gh of l, dan is de a oorspronkelijk.

Daar de h geen beginner is in 't Talaoetsch, zoo komt ook niet de reduplicatie van h met l voor, die aan het Sangireesch eigen is, zie Sprkk. bl. 51. De Woordenlijst levert het voorbeeld malahoe'oemana „straffen”, van het Mal. hoekoeman „straf”, een vreemd woord dus. Deze vorm bewijst intuschen dat, indien de h als beginner in echt Talaoetsche woorden voorkwam, zij met l zou worden gereduplicateerd. Het Sang. heeft mēlahoekoeng; uit deze taal is malahoe'oemana dus niet overgenomen.

De stammen die met een klinker beginnen, of juistert gezegd met hamzah, reduplicateeren ook met hamzah, gevolgd door a en niet met la. Het eenige voorbeeld dat dit bewijst is a'ala „scheplepel”, Sang. laēla', stam ēla', Tal. ala. In het Bare'e luidt dit woord kola, maar daar het Sang. ook geen k vertoont, behoeft men niet te veronderstellen dat het Tal. die heeft weggeworpen, nadat de vorm reeds was gereduplicateerd, zoodat dus a'al a zou staan voor kakala. Waar het Sang. equivalent van een Tal. woord echter met k begint, daar kan men aannemen dat de k pas is weggeworpen, nadat de vorm reeds

was geredupliceerd. Zoo komt a'aro „kam” van den stam aro, Sang. kaho „krabben” en kan dus voor kakaro staan; a'aloëana „gewas, aanplant” kan staan voor kakaloëan, immers aloë is Sang. kaloe, Mal. kajoe; a'ola'ana „weefgetouw” kan staan voor kakola'an, indien n.l. de stam ola identisch is met Sang. koa' „maken”, wat niet geheel zeker is.

Substantieven met enkele reduplicatie gevormd, zijn werktuignamen, evenals in het Sang., de Minahassische talen, ¹⁾ het Mongondonsch, het Gorontaleesch, het Loindangsch, het Bobongko'sch e. a. Voorbeelden zijn:

bawaloe „rijststamper”, stam baloe, Sang. id., Bare'e mbadjoe, Par. mbajoe.

bawanta „tooverspreuk”, st. banta.

bawingkoenga „dissel, houweel”, st. bingkoenga.

daroepe „hamer”, st. doepa, Sang. id.

darerota „bruidschat”, st. derota; indien dit woord id. is met Sang. deho' „binden”, dan beteekent darerota eigenlijk „band, bindmiddel”.

darandoenga „wand, omwanding”, st. dandoenga, Sang. dë-
ndoeng.

lalore „inhoud, vulsel”, st. loro, Sang. loho.

lalanse „gordijn”, st. lanse, Mal. lantai.

papantiro „wijsvinger”, st. pantiro, van tiro, Sang. id. „wijzen, terechtwijzen, onderwijzen.”

papiti'a „boog”, st. piti'a, Sang. piti', Tonsea' pitik.

sasoeaka „kam van een weefgetouw” st. socaka.

sasara „grensteeken”, st. sara, Sang. id.

sasalaka „middel om groot te maken”, van salaka, „groot”, Sang. sēlahē, Tont. sēla'.

gaghewala, id. van gewala „groot”.

In gaghoerana „ouders”, Sang. gaghoerang, van den stam goerang „oud”, heeft de reduplicatie eene meervoud-aanduidende beteekenis. De reduplicatie is bij de bijv. naamwoorden (wat goerana, Sang. goerang „oud” ook is) aanduiding van het meervoud, zooals dit ook in het Sang. het geval is. Of men dien geredupliceerden vorm even geregeld gebruikt om het meervoud der adjectieven te vormen als in het Sang. (Sprkk. bl. 68, 224, 225) kan ik niet zeggen. De voorbeelden die ik heb, geven echter reduplicatie te zien niet van den stam van het adjectief zelf, doch van het met ma- gevormde bijv. naamwoord, zoodat feitelijk alleen het voorvoegsel wordt herhaald. Voorbeelden: marada'a „ziek, ziek zijn”, mamarada'a „ziekelyk, aldoor ziek

1) Zie Hfdst. Tt. Sprkk. bl. 55, 56.

zijn"; tawe webe maitoema, mamawira abe „er zijn geen zwarte (bataten), het zijn allemaal witte" (mawira, Sang. id. „wit").

In papoeso „hart", Sang. pēpoeso heeft men een voorbeeld van reduplicatie met den klinker ē, al is deze dan in het Talaoetsch ook a geworden. Van deze reduplicatie is op bl. 69 der Sang. Sprkk. gezegd dat zij beteekent „gelijkend op wat het grondwoord aanduidt" Papoeso nu heeft tot grondwoord poeso „bloeijwijze van de pisang", zoodat papoeso beteekent „gelijkende op een pisang-bloem", eene geenszins onjuiste omschrijving van het hart.

Eenige werkwoordstammen worden geredupliceerd, om daaraan eene frequentatieve of eene duratieve beteekenis te geven, vgl. de op bl. 148 der Sang. Sprkk. gegeven voorbeelden uit het Sangireesch.

De Woordenlijst geeft de volgende voorbeelden:

doemarisita „staan", st. darisita, geredupliceerd uit disita, vgl. Sang. disi', darisi', doemarisi' „staan".

toematerē „liggen", stam taterē, van tere.

toemataro'o „op den rug liggen", st. tataro'o, taro'o.

doemaramanga „op den buik liggen", st. daramanga, damanga.

Een aantal woorden die met het suffix -ana (§ 44) zijn gevormd, hebben daarbij ook den stam geredupliceerd. Deze reduplicatie heeft duratieve beteekenis. Voorbeelden vindt men bij de bespreking van het suffix -ana, in § 45.

Verder is de reduplicatie bij de werkwoorden het teeken van den Tegenwoordigen Tijd. Hierover zie men de behandeling der werkwoorden, in § 24, 37.

De vormen papate „dood" en tatoewo „groeij, 't groot worden" geven voorbeelden van een geredupliceerden stam van een w. w. dat met -oem- wordt gevormd. In het Sang. duiden zulke vormen aan: de wijze en den tijd waarop de handeling geschiedt ¹⁾. De stam pate wordt met -oem- gevormd, n. l. mate (verkort uit poemate); papate kan dus worden opgevat als „tijd, wijze van sterven". Neemt men papate als een werktuignaam, dan beteekent het „dat waardoor men sterft", in beide gevallen dus: de dood. Het komt mij voor dat de eerste verklaring de juiste is. Zoo ook toewo, toemoewo „groeien, groot worden", tatoewo „tijd, wijze van groeien, het groeien".

§ 16. Samenstelling.

Het is mij niet mogelijk voorbeelden te geven van samenstellingen in

1) Zie Sang. Sprkk. bl. 67, 68.

het Talaoetsch zooals zij voor het Sangireesch zijn gegeven op bl. 72 en 73 der Spraakkunst. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat ook deze soort van woordvorming in het Talaoetsch voorkomt, al zal zij daar ook wel dezelfde weinig belangrijke plaats onder de soorten van woordvorming innemen.

Tot de samengestelde vormen zou men kunnen rekenen, de woorden of uitdrukkingen die met elkaar in genitief-verband staan. Op bl. 72 der Sang. Spraakkunst is gezegd, dat het Sangireesch de genitief-verhouding tusschen twee substantieven in het algemeen niet door samenstelling behoeft uit te drukken.

Deze opvatting is ontstaan door de beschouwing van het lidwoord (dat volgens eene in vele Indonesische talen nog heerschende of vroeger geheerscht hebbende wet, het woord dat in den genitief staat moet bepalen) als een genitief-teeken. Nu valt het niet te ontkennen, dat dit lidwoord thans de syntactische waarde van eene genitief-partikel heeft gekregen, maar dit neemt niet weg dat het lidwoord bij het bepalende woord behoort, zoodat dus het punt waar de beide deelen der samenstelling zijn aaneengehecht, tusschen het bepaalde woord en het lidwoord van het bepalende woord is gelegen.

In het Bare'e is het lidwoord van een woord dat in den genitief staat: *n* (*ng*, *m*, *nj*) of *noe*. Waar fonetische bezwaren zich laten gelden, blijft dit lidwoord weg, maar in het algemeen geldt in het Bare'e de wet: het woord dat in den genitief staat heeft een lidwoord. Gewone zelfst. naamwoorden (appellatieven) hebben *n*(*oe*), eigennamen of woorden die het karakter van eigennamen hebben, zijn in het Bare'e steeds van het lidwoord *i* voorzien; zij behouden, in den genitief staande, dit lidwoord en verwisselen het niet voor *n*(*oe*).

Dit *n*(*oe*) is identisch met *anoe*, het bekende onbepaald, betrekkelijk of vragend voornaamwoord, dat in het Bare'e ook wel voorkomt als lidwoord van woorden die niet in den genitief staan, waar die met nadruk worden uitgesproken, bv. *noe oeë* „wáter” *noe wawoe* „een várken”.

In het Sangireesch vinden wij als lidwoord van het woord dat in den genitief staat *n* na open, *oe* na gesloten eindlettergrepen, dus *bale ndatoe* e „het huis des konings”, *sakaeng oe ratoe e* „het vaartuij des konings”. Daar het niet waarschijnlijk is dat *n* en *oe* twee geheel verschillende woorden zijn, zoo ligt het voor de hand om aan te nemen dat beide zijn ontstaan uit *noe*, *anoe*. In het Bare'e zien wij trouwens *anoe* of *noe* verkort tot *n* als lidwoord van genitieven, terwijl *anoe* als betrekkelijk lidwoord tot *aoe* en tot *oe* wordt verkort.

§ 17. In het Talaoetsch is eveneens het lidwoord der woorden die in den genitief staan *n* na eene open, *oe* na eene gesloten lettergreep aan het

eind van het voorafgaande woord. Onder eene gesloten lettergreep heeft men dan te verstaan eene lettergreep welker sluitersluitend is gemaakt doordat ze met a wordt uitgesproken. Daar hier dus o op den sluitersluitend en deze daardoor doorklinkend wordt, vervalt van zelf de a, voor welke in zulke gevallen trouwens nimmer plaats kan zijn geweest. „Kuit” is in het Tal. biada, Sang. biadě ¹⁾, „kuit van het been” is biad oë wisita, Sang. biad oë wisi. Van elisie der a of ě is hier geen sprake, daar deze verbinding al moet bestaan hebben vóór dat het Talaoetsch vocalisch werd.

Voorbeelden van het gebruik van n en oë in samenstellingen waarbij n en oë de lidwoorden zijn van het tweede lid der samenstelling, dat door het eerste in den genitief wordt geregeerd:

poea nsoesoe „borsttepel” (poea „hoofd”, soesoe „borst”).

sawo nsoesoe „melk” (sawo „sap”).

toecari ngamangkoe „de jongere broeder mijns vaders.”

oetoe ngasoe „vloer” (oetoe „huis”, asoe „hond”).

mata ngalo „zomeschijf” (mata „het lichaam, de verschijning, het wezenlijke, het hoofdbestanddeel van iets”, alo „zon”).

isi ndaloe'a dondersteen” (isi „tand”, daloe'a „donder”).

howo ngawoe „vulkaan” (howo „berg”, awoe „asch”; ook de vulkanen van Sangir en Siaoë heeten boeloed oë awoe).

saranapa ntoemata waine „goederen van andere menschen”.

bisara nTaloda „de taal van Talaoet”.

laia ngawa'a „lichaamswaarnite”.

Na deze voorbeelden van n, ng geef ik voorbeelden van oë:

lolang oë ota „achterste” (ota „hil”).

inang oë lima „duim” (lima „hand”).

dada' oë poea „hoofdpijn”, tiring oë poea, id.

bawingkoeng oë leta'a „schophouweel” (bawingkoeng „houweel, dissels”, leta'a „aarde, grond”).

timad oë wanoea „ondsten des lands”.

sisinaoet oë Roeata „de geboden Gods”.

an oë asoe „hondenvoedsel”.

soe oto' oë aloë „in den top van den boom”.

De samenstelling alo mata „traan” geeft een voorbeeld van schijnbaar ontbreken van het lidwoord bij het bepalende woord; de zaak is echter, dat het vóór de m van mata niet hoorbaar is. Dit alo heeft in het Tal. en Sang. denzelfden vorm gekregen als het woord voor „zon”, doch de acquiranten in

¹⁾ N.L. „vischkuit”; evenals in Néd. wordt de groote kuitspier met denzelfden naam genoemd, om de gelijkenis.

de verwante talen toonen aan, dat deze twee woorden slechts homoniem zijn. Alo „zon” is in de Minah. talen *ẽndo*, in het Ngadjoe Daj. *andaoe*, in het Tidongsch *adaoe*, in het Maleg. *andro*, Tag. *araoe*, Ibanag *aggaoe*. Alo „traan” is Tag. *loeha*, Minah. *t. loeë*, Ponos., Mong. Negrito *loea*, Bent. *loh*, Maori *ro* (*i mata*). In het Sang. luiden beide woorden *ẽlo*.

Behalve *n* en *oe*, vindt men in het Tal. nog *ngk* vóór het woord dat in den genitief staat. Waar men te doen heeft met samenstellingen als *pisi ngkaloe* „boomschors”, *sawo ngkaloe* „boomhars”, *boea ngkaloe* „boomvrucht”, *bale ngkami* „ons huis”, *bale ngkite* „ons aller huis”, is deze *k* niet moeilijk te verklaren, immers *aloe*, *ami* en *ite* hebben de *k* weggeworpen, doch de vormen met lidwoord *ngkaloe*, *ngkami*, *ngkite* stammen uit den tijd toen de *k* nog beginner dezer woorden was; in § 9 is reeds gezegd, dat de geprenasaleerde *k* behouden blijft. Een nieuweren vorm eener samenstelling met *aloe* vindt men in het boven opgegeven voorbeeld *oto' oe aloe* „top van den boom”; hier heeft zich de *k* niet kunnen handhaven, daar na de gesloten eindlettergreep van *oto'* (*oto'a*) het lidwoord *oe* wordt vereischt.

Eigennamen en woorden die het karakter van eigennamen dragen, hebben het lidwoord *i*. Na een woord met gesloten eindlettergreep, waar dus bij niet-eigennamen *oe* zou worden gebruikt, neemt *i* de plaats van *oe* in, doch waar de eindlettergreep van het voorafgaande woord open is, wordt *n* gebruikt en vervalt *i*. Zoo zegt men bv. *aran i Toeanga* „de naam van Mijnheer”, *aianan i Maoerana* „de zitplaats van M.”, doch *bale nToeanga* „het huis van Mijnheer”. Dat *i* dus geheel synoniem is met *oe* bewijst temeer dat *oe*, en dus ook *n*, lidwoord van het bepalende woord is.

In de praktijk der taal echter hebben de beide vormen van dit lidwoord de beteekenis van aanduiders van den genitief. Evenals in het Sangireesch, is het gebied van den genitief in het Talaoetsch veel grooter dan in onze taal. Allerlei naamvalsbetrekking die niet op het terrein van nominatief, accusatief en vocatief ligt, kan in het Sangireesch en in het Talaoetsch worden uitgedrukt met deze „genitief-partikels”; datief, locatief, ablatief en accusatief van richting worden wel vaak door voorzetsels uitgedrukt, maar dikwijls ook nemen *oe* en *n* deze functie waar. Vooral de instrumentalis wordt door *oe* en *n* aangewezen; bij de passieve vormen heeft de agens steeds *oe*, *n* of *i* tot lidwoord ¹⁾. Daar ik niet over Talaoetsche letterkunde beschik, ben ik in de keuze der voorbeelden beperkt, maar zij zullen, hoop ik, voldoende kunnen staven wat hierboven is gezegd.

Voorbeelden van den Instrumentalis: *meda inaworetan oe apoeta* „de tafel is komen beschreven te worden met krijt”; *talimado ta'oe ina-*

1) Sang. Sprkk. bl. 204-207, 220-222.

poe'uelan oe raroepa „de vinger is door mij komen geslagen te worden met een hamer”; mamoe'uel oe aloe „slaan met een hout”; pinaworet i Toeanga soe Goeroe „door Mijnheer bevolen te schrijven aan den onderwijzer”; ia'oe pinero nToeanga „ik ben geslagen door Mijnheer”; ia'oe tinoentoengan i Toeang oe watoe „Mijnheer heeft met een steen naar mij gegooit”; pinamoret i Maoerana „door M. gebruikt om er mede te schrijven”; pinanta' oe tooemata raleo „gestoken door slechte lieden”; inadang i Maoerana „geknepen door M.”; meda inataworetangkoe ntinta „de tafel is door mij bij ongeluk met inkt beschreven”; meda inataworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk beschreven met krijt” (hier komt van apoeta de oorspronkelijke beginner k weder tevoorschijn, vgl. Mal. kapoer, terwijl het boven eerstgenoemde voorbeeld oe apoeta heeft); mapia, baboeran oe sabona „genezen, ingesmeerd wordende met zeep”; oempisane mbatoe „druk het met een steen”; aoempisanan oe watoe „gedrukt wordend met een steen”; ana'a lariwan oe inangene „het kind zit op schoot bij zijne moeder”; ana'a liriwa ngkinangene „het kind wordt op schoot gehouden door zijne moeder”. In dezen laatsten zin is de k niet te verklaren als oorspronkelijk tot het woord inange „moeder” behoorende. Andere voorbeelden zijn nog: mata ngalo inaloe oe Ramaoe „de zon is ingeslikt door een monster ¹⁾”; i'o iapararado nToeanga „gij wordt door Mijnheer gelast te wachten”.

§ 18. Evenals in het Sangireesch, worden een aantal werkwoorden die een direct of indirect voorwerp hebben, niet steeds onmiddellijk met hun voorwerp verbonden. Het voorwerp heeft dikwijls het lidwoord n of oe vóór zich. Wat in zulke gevallen de juiste beteekenis dezer lidwoorden is, valt moeilijk te zeggen. Waarschijnlijk worden zij thans als eene soort van voorzetsels, of wil men, teekenen van den accusatief gevoeld. Dat zij teekenen zouden zijn van indirecten overgang, dus de volle waarde van voorzetsels zouden hebben, moet worden ontkend. Hier volgen eenige voorbeelden:

pangoeras oe leda ngkami „wasch onze voeten”.

papasaira'o ngkoea'e itaoe „gelast hem water te putten”.

Ook in dit laatste voorbeeld, evenals in ngkinangene in § 17 is de k

---

1). Ramaoe is in het Tal. de naam van het monster dat de zons- en maansverduisteringen veroorzaakt, door zon of maan gedeeltelijk in te slikken. De Sangireezen noemen dit monster reeds naga (boezang niŋloe' oe naga). In de taal der To Lolaki (afd. Oostkust van Celebes) heet „zonsverduistering” oleo naka'i arimaoe, welk laatste woord zonder twijfel het bekende Mal. woord voor „tijger” is. Het is dus niet gewaagd ook het Tal. ramaoe voor dit Mal. woord te houden.

niet een oorspronkelijk bestanddeel van het woord, dat oorspronkelijk wel wajag, wajeg, wajaꞑ enz. zal hebben geluid; zie boven, § 9.

mapararisit oe rario'a „de kinderen doen staan, gelasten te staan.”

i Toeanga pa'iworetan oe arana „Mijnheer wordt verzocht om namen in te schrijven”.

mangkimbarang i'o manago ngkaran oe Mawoe Roenta taghoenane „gij zult den naam Gods niet ijdelijk gebruiken”. Hier is de k van ngkarana verklaarbaar als oorspronkelijk tot het woord behoord hebbende; althans naast Sang. areng, Jav. aran vindt men O. Jav. ngaran, Tag. Bis. ngalan, Formos. nanang, Bare'e ngaja, Malg. anarana, angarana en Tont. ngaran en olang. De Tal. vorm ngkarana zou dus voor ngngarana kunnen staan.

mapa'aoeras oe alo misa „den Zondag heiligen”.

mangkimbarang i'o noemema nsaranapa ntoemata waine „gij zult niet iets van andere lieden begeeren”.

oe'aramid oe ghalele „het kapmes vasthoudende”.

De namen van landen, eilanden, meren, dorpen, enz., voorafgegaan door een der verklarende woorden banoea (land), taranoesa (eiland), soa (dorp) hebben steeds het lidwoord n of oe, bv. taranoesa nTaloda „de Talaoet-eilanden”.

Voorbeelden van andere naamvallen dan de bovengenoemde waarin de woorden staan die n, oe tot lidwoord hebben, zijn tiwatoe ndoea tarana'a „een vaartuigje voor één persoon met een kind”; barata ntataloe „(een vaartuig met) uithouders ten getule van drie stuks” ¹⁾; oe'asalag oe apa? „boos kijkende om wat?”

Verder in den loop van dit opstel zullen de lidwoorden oe, n en i nog hier en daar ter sprake komen. Daar de gegevens omtrent het gebruik er van zoo zeer beperkt waren, zijn ze alle in het hoofdstuk „Samenstelling” verwerkt.

Wat den vorm ngk betreft, het gaat, dunkt mij, niet aan hierbij te denken aan het voorvoegsel ka-, dat met voorgevoegd lidwoord ng en voorafgegaan door een telwoord, het aantal personen of zaken aanduidt dat door het met ka samengestelde woord wordt aangewezen. Zie verder bij de bespreking van ka- in § 21. De voordeelden van ngk die mij ten dienste staan en die alle, op twee na boven zijn genoemd, geven m. i. wel vrijheid om te onderstellen dat

1) Kleine vaartuigen worden genoemd naar het aantal personen dat zij kunnen laden, groote naar het aantal uithouders of uitleggers, die dwarsscheeps liggen en waaraan de drijvers vastzitten. Uithouders en drijvers stellen de vlerken samen. In barata ntataloe is de gereduplicateerde vorm van taloe „drie” gelijkwoordig met taloe gevolgd door een numeratief, zie Sang. Sprkk. bl. 227.

de k organisch is bij het woord dat ngk vóór zich krijgt, en dat in de enkele gevallen waar dit niet zoo is, aan navolging moet worden gedacht. De nog niet genoemde voorbeelden luiden ia'oe soeëte ngkinoemaiana „ik ben reeds gezeten”; ook hier is de k organisch, want de stam van het w.w. „zitten”, aiana staat voor kaiana, vgl. Sang. kaiang, koemaiang „zitten”. Verder:

pado masoeë ngkolana, oentoera'a dososindi „als gereed is zijn maken (als het is afgemaakt), breng het naar boven”. De stam ola „maken, vervaardigen” is, zooals reeds boven, in § 15 opgemerkt, waarschijnlijk het Sang. koa'; indien deze gelijkstelling juist is, mag men aannemen dat de k in ngkolana oorspronkelijk tot den stam heeft behoord.

§ 19. Voor-, in- en achtervoegsels.

Voor de woordafleiding in het Talaoetsch zijn de aanhechtsels van de meeste beteekenis. De voor- en invoegsels kunnen bijeen genomen worden, omdat zij in het wezen der zaak niet van elkaar verschillen. De achtervoegsels zijn van geheel andere gaardheid van de voor- en invoegsels en zullen dus afzonderlijk worden behandeld.

De **voor-, invoegsels** en **achtervoegsels** die hier zullen besproken worden, zijn in deze volgorde gebracht:

1. tara (§ 20).
2. a- (§ 21).
3. ma'a-, na'a-, ia'a-, i'a-, ina-, (§ 22).
4. ma'i-, na'i-, pa'i—ana, pina'i—ana (§ 23).
5. mapa-, napa-, mappa-, iapa-, pinapa-, papa- (§ 24).
6. mapa'a-, napa'a-, iapa'a-, pa'a- (§ 25).
7. ma- I, na-, pa-, pina- (§ 26, 27).
8. ma- II, na-, a- (§ 28, 29).
9. ma- ana, mangka-ana, mi- (§ 30, 31).
10. inata-, nata- (§ 32).
11. ma III, na-, pa-, ipa- (§ 33 - 35).
12. i-, ipa-, iapa-, ia'a- (§ 36).
13. oem- (§ 37—39).
14. -in- (§ 40—42),
15. -al- (§ 43).
16. -ana (§ 44—50).
17. -i, -e (§ 51).

Het aantal voorvoegsels moet in eene Filippijnsche taal als het Talaoetsch wel veel grooter zijn dan het hier opgegeven getal. Volledig kunnen ze dus

hier niet worden behandeld. Trouwens, om alle voorvoegsels, ook de verouderde, te leeren kennen, is langdurige oefening in het spreken der taal noodig.

Hoe meer men naar het Zuiden gaat, hoe minder groot het aantal affixen wordt bij de talen van Noord- en Midden-Sulawesi. Het Mongondousch staat in rijkdom van affixen reeds bij de Minahassische talen ten achter, het Gorontaleesch en het Boeolsch nog meer; de Tominische en de Toradja'sche talen hebben er nog weer minder dan 't Gorontaleesch en het verschil tusschen het Boegineesch en de Filippijnsche talen is ten opzichte van het aantal affixen reeds zeer groot. De infixen ziet men het eerst verdwijnen en daarna in sommige talen (bv. in de Tominische en in de Toradja'sche talen) ook een deel der suffixen. Daar ook het aantal prefixen afneemt, ziet men aan die welke in gebruik zijn gebleven uitgebreidere functies opgedragen dan in de talen die over meer pre- en suffixen beschikken.

De voorvoegsels die met *n* beginnen zijn niet afzonderlijk behandeld, omdat zij zijn ontstaan door afknotting van langere vormen, n.l. de overeenkomstige vormen met *m* beginnende, met het invoegsel *-in-* samengesteld. Zij treden echter in de huidige taal als afzonderlijke voorvoegsels, naast de overeenkomstige met *m* op. Daarom zijn ze niet bij het invoegsel *-in-*, maar nevens de *m-* vormen behandeld.

De samengestelde voorvoegsels zijn besproken onder dat voorvoegsel dat voor de beteekenis van den geheelen vorm het meeste gewicht heeft.

In de eerste plaats komt ter sprake

§ 20. Het voorvoegsel *ta-*.

Dit prefix, Sang. *ta ha-* (Sprkk. bl. 75), Tontemb. *ta-* (Hfdst. Tt. bl. 126), een enkelen keer ook *tar-*, Tomboel. *taha-*, talen der Filippijnen *taga-*, *tag-*, Toradj. talen *tali-*, vormt woorden die beduiden: iemand die de handeling door het grondwoord aangeduid, dikwijls of gewoonlijk verricht, of die met de zaak door 't grondwoord aangeduid zich geregeld of dikwijls bezig houdt. Voorbeelden zijn:

tarata'o „dief”, stam *ta'o* (Sang. Bar. *tako*, Tag. Bis. *takaoe*) „stelen”, Sang. *tahatako* „dief”.

tarawanta „toovenaar”, st. *banta* „tooveren”.

tarasalainga „danser”, st. *salainga*, Sang. *salai* „dansen”.

taraoendama „geneesheer”, st. *oendama* „geneesmiddel”, Sang. *oendang*, Minah. *t. oendam*.

tarawaila „landbouwer”, st. *baila*, Sang. *baelë* „akker”.

Evenals in het Sang. worden verwantschapsnamen met dit voorvoegsel samengesteld. De aldus gevormde woorden worden als bepaling toegevoegd aan

een substantief of een pers. voorn. woord en hebben dan de beteekenis: „staande in de betrekking van — tot degenen die door het bepaalde woord worden aangeduid”. De verhouding behoeft niet over en weer gelijk te zijn; waar zij ongelijk is, wordt door het grondwoord der samenstelling met *taɾa-* slechts de eene helft der onderlinge betrekking aangeduid, maar dit is voldoende om daaruit de andere helft te begrijpen. Voorbeelden:

i ami taɾoeari (voor *taɾatoeari*) „wij (ouderen) met onze jongere broeders of zusters”.

i mangitoe taɾia'anga „zij (jongeren) met hunne oudere broeders of zusters”.

i taroea taɾana'a „zij beiden, moeder en kind” (woordelijk: zij beiden twee, met het kind er bij geteld).

tiwatoe ndoea taɾana'a „eene prauw voor één persoon met een kind” (woordelijk: voor twee, samengeteld met het kind).

In de Toradja'sche talen wordt in deze beteekenis het voorvoegsel *tali-* gebruikt, bv. *Napoesch taliana* „(moeder of vader) met kind”, *Parig. ntali-sampesoewoe* „broeder-, zusterpaar, gebroeders, gezusters”, *akoe ntali-ndjamboko* „ik met mijne vrouw”, *rodoea ntaliwega* „vriendenpaar”; in het Bar. komt *tali* zelfs als zelfstandig woord voor, met het infix *-im-*, in de beteekenis: „gepaard, aan paren”, bv. *motakie ntimali* „aan weerszijden armen hebbend”, *mojokoe ntimali* „aan elken arm een armband dragend”, *wo'o ntimali* „met een kop aan elk der uiteinden” (eene slangensoort), *motalibonde* „elk aan ééne zijde (der grens) akkeren”. Deze vorm *tali-* van het voorvoegsel komt het meest overeen met *tahi-*, *tahoe-* van het Sa-, ngireesch, dat op bl. 132 en 133 van de Sprkk. is besproken. De beteekenis van dit *tahi-*, *tahoe-* doet niet terstond aan het hier behandelde *taɾa-taha-*, *taga-* denken. Toch is de samenhang niet twijfelachtig, waar men bv. in het Bar. ook vindt *taliwanoea* „huisheer, huisbewoner, landzaat”, eene beteekenis die overeenkomt met eene van *taɾa-* die thans zal worden besproken, n.l. die van „bewoner van”.

Het woord *taɾanoesa* „eiland”, *Sang. tahanoesa*, zal wel oorspronkelijk „eilander, eilandbewoner” hebben beteekend, vgl. *Tag. tagamainila* „bewoner van Manila”, *tagalog* (voor *taga-alog*) „bewoner van 't benedenland”, *Tont. tambenang* „iemand die graag naar Menado (Wenang) gaat”. De stam beteekent reeds „eiland”. n.l. in 't Jav., vgl. ook *Maleg. noesi* en *Tal. Nanoesa*, benaming eener eilandengroep ten N. O. der Talaoet-eilanden.

Met *taha-* is samengesteld *tahaloanga*, in het Tal. de gewone benaming voor „zee”, terwijl het *Sang. taghaloang* eene *Sasahara-* (ver-

bloemde) uitdrukking is voor *sasi'* (Mal. *tasik*, enz.). Dit zal het oorspronkelijk in het Tal. ook wel zijn geweest, maar het is begrijpelijk dat een volk, 't welk zijn levensonderhoud voornamelijk op zee zoekt, de zee niet meer bij haren eigenlijken naam noemt. De stam *loang* beteekent „ruim, wijd” (Tal. *maloanga*, Sang. *maloang*). In *tahaloanga* heeft het voorvoegsel *taha-* de beteekenis „liefhebber van, waar gaarne is wat het grondwoord aanduidt”, zoodat de woordelijke vertaling luidt: „liefhebber van de ruimte, waar ruimte te vinden is”, vgl. onze uitdrukking „het ruime sop”.

Den vorm *taro-* van dit voorvoegsel vind ik in de uitdrukking *tataroenalangana* „spelenderwijs, niet in ernst, ijdellijk”; de stam van dit woord is *nalanga* „speelgoed, speeltuig, tam dier dat men voor zijn vermaak houdt”. De reduplicatie met het achtervoegsel *-ana* drukt uit „de plaats waar iets gewoonlijk geschiedt”, of: „dat gene waaraan, waarop, waarvoor dat geschiedt.” Daar het w. w. *mataroenalangana* beteekent „een loopje met iemand nemen, zijn spel met iemand drijven”, zoo is *tataroenalangana* te vertalen met „spelenderwijs er mede omgaande, ijdellijk gebruikende”.

De vorm *taghoe-* van dit voorvoegsel is te vinden in *taghoelandima*, eene soort gras, die dient om bij koorts het warme hoofd te verkoelen. De stam *landima*, Sang. *lënding*, beteekent „koel, koud”, *taghoelandima*, Sang. *tahoelënding*, *taghoelënding* „verkoelingsmiddel, genees-, toovermiddel”. De woordelijke vertaling is „liefhebber van koelte, waar gaarne koelte is”. Zie Sang. Sprkk. bl. 132 en het hier beneden, in § 32 opgemerkte.

§ 21. Het voorvoegsel *a-*.

Het Talaoetsche voorvoegsel *a-* is het in de Indonesische talen zoo veelvuldig gebruikte prefix *ka-*, dat zooals in § 9 is gezegd, de *k* heeft afgeworpen. Het gebruik van *a-* in het Talaoetsch komt in hoofdzaak overeen met dat van *ka-* in het Sangireesch (Sprkk. bl. 80-86) en is het Tont. (Hfst. Tt. bl. 93-126).

De algemeene beteekenis van *ka-* is: „geheel, volledig, niet meer wordende, maar reeds zijnde wat het grondwoord aanduidt”. Zeer dikwijls is *ka-* weder te geven met ons voorvoegsel *ge-* in zijne perfectische zoowel als in zijne verzamelende en eenheid-aanduidende beteekenis.

ka- staat als nominale vorm naast *ma-*. Daar de bijvoegelijke naamwoorden in het Tal. het voorvoegsel *ma-* hebben, zoo zijn de adjectief-stammen met *a-* de daarbij behoorende zelfstandige naamwoorden; zij drukken den graad of de mate uit van de eigenschap die door het grondwoord wordt aangeduid.

Voorbeelden: *mapia* „goed, gezond, in orde”, *apia* „mate van goedheid, gezondheid, goedheid, gezondheid”; stam *pia*.

mawira „wit”; st. *hira*; *awira* „witheid”.

masoenge „koud, welvarend”, st. *soenge*; *asoenge* „koude, welvaren”.

masomaka „gelukkig”, st. *somaka*; *asomaka* „geluk, voordeel”.

malalaka „breed”, st. *lalaka*; *alalaka* „breedte”.

mataghoe/andima „koud”, st. *taghoe/andima*; *ataghoe/andima* „koude”.

baghewa(la) „groot”. st. *gewa(la)*; *aghewala* „grootte”.

In dit laatste voorbeeld wijkt de vorming van het bijv. n.w. eenigszins af. Trouwens ook het Sang. *gëgoewa* „groot”, st. *goewa*, wijkt af van de gewone vorming, zie Sprkk. bl. 68 en 224. Een voorvoegsel *ba-* heeft men in *baghewa* niet te zoeken. De *b* (*w*) is hier ontstaan door dissimilatie, uit eene oorspronkelijke *g*; *baghewa* is dus een geredupliceerde vorm. De dissimilatie is ook waarschijnlijk in de hand gewerkt door de beteekenis van den geredupliceerden vorm *gaghewala* „middel om groot te maken”, synoniem met *sasalaka*, zie § 15.

Met het zelfde voorvoegsel *ma-* als waarmede de adjectieven worden gevormd, worden ook de intransitief-passieve vormen van de werkwoordstammen gemaakt. De Imperatief dezer intransitief-passieven wordt, als nominale vorm, eveneens met het voorvoegsel *a-* gemaakt, zooals bv. in het Sang. (Sprkk. bl. 81, 213) en in het Tontemboansch (Hfdst. Tt. bl. 95-97). Zoo is dus bv. van het bovenstaande *masomaka*, in de beteekenis „gelukkig zijn, gelukkig worden”, de Imperatief *asomaka!* „wees gelukkig”. Andere voorbeelden zijn:

alaleote i'o „krijg gij een ongeluk”, st. *daleo* „slecht, kwaad, ongelukkig”, met reduplicatie gevormd van den stam *leo*.

awoloë i'o „word duister”, st. *wolo* (Tont. *wola* „blind”), z. v. a. „sterf!”

awasoete i'o „kom aan uw eind”.

atata'o „kom te stelen, raak aan 't stelen”, Imper. van een vorm die beneden, in § 28 is behandeld.

Ook het in § 54 genoemde *apoeloewe* „wil, gelieve”, is een Imperatief met *a-* bij een vorm met *ma-* II, n.l. van *mapoeloe*, Sang. id. „willen, genegen zijn.”

Sommige vormen met *a-* worden in bijzondere beteekenis gebruikt, bv. *adio'a* „klein”, eig. „kleinheid, geringheid”, vgl. Sang. *kadio*; *anambo*,

woordelijk „veelheid” (van nambo „veel”), evenals Sang. kagoewa’ gebruikt in de bet. „alle”, bv. e, anambo mangaana’oe sangkatooe „o alle gij broeders en zusters!”

Eene collectieve beteekenis heeft ka- waar het dient tot vorming van maatwoorden uit substantieven. Voorafgegaan door een telwoord en het daarop volgend lidwoord ng, hebben deze vormen de beteekenis van het geheel van datgene wat door het grondwoord wordt voorgesteld, terwijl het telwoord aanwijst hoeveel daarvan wordt genomen. De woordelijke beteekenis van sangkatooe is „één manschap”, pira ngkatooe „hoeveel man, hoeveel manschap”? asan oe roea ngkatooe „vaartuig voor twee man”.

De collectieve beteekenis komt nog duidelijker uit in uitdrukkingen als doea sangkatoeranga, Sang. doea sangkatoehang „een jongere broeder of zuster met een ouderen.” In doea ngkatooe is katooe eigenlijk een maatwoord, waarin ka- beteekent: „zooveel als, het bedrag van, de grootte van”; het is dus een abstractum dat het normale bedrag of den gewonen omvang, de maat van één uit het geheel voorstelt. In doea sangkatoeranga is de beteekenis „twee die één (oudere)-broederschap vormen”. Vgl. ook Sang. Sprkk. bl. 82 en Hfdst. Tt. bl. 58 en 116. Het Tont. gebruikt den vorm nga-, die uit ngka- moet zijn ontstaan.

Ook de rangtelwoorden worden in het Tal. gevormd met a- en het suff. 3e pers. e. v., bv. aroeane „de tweede”, st. doea „twee”, Sang. karoeane. Het Tont. zegt alleen karoea (Hfdst. Tt. bl. 63). De achtervoeging van- ne staat gelijk met het gebruik van het lidwoord karoeane = Mal. jang kědoea „de twee”. Woordelijk beteekent karoea „tweeheid, verzameling van twee”; de beteekenis „de twee” is ontstaan uit die van „het tweetal is vol”. Een Toradja geeft op de vraag „met hoevelen zijt gij?” ten antwoord: kapapitoenja jakoe „de zevende ben ik”, dus „wij zijn met ons zevenen”, woordelijk: ik en daarmee is het volle zeven”, of men telt: i Anoe, i Anoe . . . , i Molenda kapapitoenjam o „Dinges, Dinges, ... Molenda, en daarmee is het zeven”, wat op hetzelfde meerkomt als: M. is de zevende”; zoo ook i Anoe, i Anoe . . . . i Bante, kapoesanja „Dinges, Dinges, ... Bante en nu is het uit” of Bante is de laatste.”

Tot deze soort woorden moet ook worden gerekend alamon a, Sang. kalěmon a „eerste, voorste”; het grondwoord is mon a „voorsteven”, waar-schijnlijk samengesteld met ka-en een infix-al.

Het voorvoegsel a- hebben ook de volgende woorden:

asoeanga „lijk”, Sang. kasoeang, vgl. soeana, Sang. soeang, Bat. soean, Gaj. soeon „planten, in den grond steken.”

aradamoka „de Morgenster” Sang. kadaděmahě, Bent. kara-roema; van denzelfden stam děmahě (Tal. damoka) het Sang. karěmaheng „overmorgen”. Waarschijnlijk beteekent děmahě „morgenlicht”, vgl. Bar. reme „zon, licht, dag.”

arie, partikel van den Vetatief, Sang. karie’.

apoeringke „omdat” (-ke is een nadrukwijzer), Sang. poehineng, beide van den stam poering.

arabi „gisteren”, Sang. kahěbi, stam rabi, hěbi, Tag., Bis. gabi, enz. „nacht”; het Tont. kaawi’i „gisteren” is van denzelfden stam en heeft ook ka-. De tijdaanwijzende beteekenis die ka- hier heeft, komt voort uit de perfectische; de tijd is afgelopen, vol, dus verleden. De vertaling is dus „één nacht geleden”. Vgl. Hfdst. Tt. bl. 98. Op bl. 143 der Sang. Sprkk. zijn dus de vier eerste voorbeelden verkeerd geplaatst; kahěbi, kadinga’, kadělo en kamageng zijn gevormd met het op bl. 80—85 behandelde ka-.

§ 22. Onder de met a samengestelde voorvoegsels is vooral ma’a- merkwaardig. Het bestaat uit ma + a; het Sang. en de overige Filippijn-sche talen hebben maka-. Zie Sang. Sprkk. bl. 113—117, Hfdst. Tt. bl. 107—113.

De beteekenis van dit voorvoegsel is in het algemeen: kunnen, kunnen volbrengen, kunnen bereiken wat het grondwoord aanduidt.

De vorm met ma’a- vóór den stam heeft, al naar het verband dit aanwijst, de beteekenis van Praesens of van Futurum. Het Praeteritum wordt gevormd door invoeging van -in- na de m, dus mina’a-. Van dezen vorm wordt de voorste lettergreep afgeknot, zoodat er na’a- overblijft.

Van de Passieve vormen worden opgegeven:

ia’a- (voor iaka-) „kan, zal kunnen worden ge—”.

ina- (voor kina-) „is, heeft kunnen worden ge—”.

Vormen met voorgevoegd i’a- (voor ika-) zijn er twee door mij aangetroffen, beide met ontkenning gebruikt.

De vormen met a—ana (voor ka—an) en ina— ana (voor kina— an) hebben eveneens potentieele beteekenis, doch daaraan is nog toegevoegd de plaatsaanduidende kracht van -ana, welke de vormen met ia’a- en ina- niet hebben. Zij zijn daarom bij de bespreking van het suffix -ana behandeld.

De verschillende nuances der potentieele beteekenis van ma’a- leert men kennen uit de volgende voorbeelden:

ma'aworeta, st. boreta, Sang. bohe' ¹⁾ „kan schrijven, zal kunnen schrijven”.

na'aworeta (voor: mina'aworeta) „kon schrijven, heeft kunnen schrijven”.

ia'aworeta „kan geschreven worden”, ia'aworeta isindi? „kan hier geschreven worden?”

inaworeta „kon, heeft kunnen geschreven worden, staat reeds geschreven”.

ma'aranta „kan komen, zal kunnen komen”.

ma'apoe'oela asoe „een hond kunnen slaan”.

tawe ma'awali „niet kunnen kopen”.

maa'ana, st. ana (Sang. kang, Minah. t. kan); de hamzah is in dit woord versprongen; men zegt niet ma'aana, omdat men gevoelt dat deze vorm niet uit ma en aana, maar uit ma'a en ana bestaat. De beteekenis is: „kan eten, zal kunnen eten”; het Praet. is naa'ana „kon eten, heeft kunnen eten”.

ia'apoe'oela „kan, zal kunnen geslagen worden”.

inapoe'oela „kon, heeft kunnen geslagen worden, heeft slaag gekregen”.

ia'asameta „kan, zal kunnen gevangen worden”.

inasameta „kon gevangen worden, heeft kunnen gevangen worden, is reeds gevangen”.

Werkwoordstammen die de beteekenis hebben van: zoeken, streven, trachten naar, beteekenen, met ma'a- samengesteld, dat zoeken, streven met goed gevolg kunnen volbrengen, slagen in het zoeken, d. i. vinden, bereiken. Voorbeelden zijn:

ma'area'a „kan zoeken, zal kunnen zoeken met goed gevolg”, d. i. „zal vinden, vindt, verwerft, verkrijgt”.

ma'ahomba „vinden, verwerven, krijgen”, ma'ahomba poesa'a „eene erfenis krijgen”.

Deze beteekenis van maka- is ook in het Tont. bekend, zie Hfdst. Tt. bl. 107; daarbij sluit zich aan die van „bezitter, eigenaar van—”, zie t. a. p. bl. 110. Ook in het Sangireesch komt deze beteekenis van „slagen, bereiken, vinden” voor; men vindt haar echter in de Sprkk. niet met evenveel woorden vermeld. Zij had op bl. 115 moeten ingevoegd worden. Op bl. 327 der „Sangireesche Teksten” (Raadsel No. 226), ook te vinden Bijdr. K. I. 1894, bl. 424, staat nog vermeld: „Het voorvoegsel maka- wordt nog op eene bijzondere wijze gebruikt, verbonden met den naam van hetgeen een jager, visscher of zoeker wenscht te

1) Tal. boreta, Sang. bohe' is een bijvorm van boheng, Sang. „houtschool”, Tont. woering, Bar. woeri, Daj. boering, Form. oeing, Tag. Bis. oling, Mal. arang, Jav. arəng, Malag. arina. Het Sang. Tal. woord voor „teekenen, schrijven” is dus van het woord voor „houtschool” afgeleid.

vangen of te vinden, in den zin van: het nagejaagde verkrijgen, het bedoelde voorwerp machtig worden, als zijn buit thuisbrengen," bv. *maka wawi* „een varken buit maken", *makapani* „een pani'- visch vangen," *makakẽmboleng* „een haai bemachtigen", *makakina* „visch vangen". Deze beteekenis komt dus zeer dicht bij die der Minahassische talen, van „hebben, bezitten".

Op bl. 109 der Hfdst. Tt. Sprkk. is vermeld dat *maka-* in het Tont. wordt samengesteld met w.w. stammen die eene lichaamsverrichting uitdrukken, om aan te duiden dat die verrichting eenigen tijd wordt volgehouden. Van de op bl. 115 der Sang. Sprkk. genoemde voorbeelden *makasilo* „zien", *makaringihẽ* „hooren", *makasoempahi* „ontwaren", *makahẽngang* „begrijpen", *makaimboe* „ruiken", *makakirala* „herkennen" geldt hetzelfde. Het Talaoetsch levert eveneens voorbeelden van zulke vormen in *ma'anaoenga* „zich herinneren", st. *naoenga* „hart, gemoed, nadenken", *ma'awoe/i* „vergeten", *ma'asilo* „zien, ontwaren", *ma'ailala* „herkennen".

In *ma'aadio'a* en *ma'anisa'a* zijn twee voorbeelden gegeven van *ma'a-* met de beteekenis „geheel en al", die ook aan het Tontemb. *maka-* eigen is, zie Hfdst. Tt. bl. 109. De stammen dezer samenstellingen met *ma'a-* zijn *adio'a* „klein" en *nisa'a* „mager". Of deze beteekenis gewoon is in het Tal. en of zij ook bij werkwoordstammen voorkomt kan ik niet zeggen. Zie ook beneden, in § 71.

De beide voorbeelden van *i'a-* die ik heb aangetroffen, zijn: *ta i'asilo mata* „niet te zien voor het oog" en *ta i'arango naoenga* „niet te meten voor de gedachte".

In deze beide zinnen is het lidwoord *n* niet hoorbaar, door de *m* en de *n* waarmede *mata* en *naoenga* beginnen.

Dit prefix *i'a-* staat tot het bovengenoemde *ia'a-* gelijk het intransitief-passieve *ma-* (*ma-* II, § 28) staat tot *ma'a-*. Indien men van een passief van dit *ma-* kon spreken, dan zou men *i'a-* als passief nevens *ma-* II, *ia'a-* als passief nevens *ma'a-* stellen. In de Sang. Sprkk. is op bl. 113, 114 *ika-* als passief van *maka-* opgegeven. Naar den vorm zou *ia'a-* passief moeten zijn van *maa'a-*; het eerste zou dan voor *i'a'a-* (*ikaka-*), het tweede voor *ma'a'a-* (*makaka-*) staan, maar vormen met *maa'a-* heb ik in het Tal. niet aangetroffen. In het Sang. heeft *makaka-*, trouwens zeer begrijpelijk, geen passief.

In het kort komt de zaak hierop neer: stammen die naar hunnen aard intransitief zijn, hebben *ma-* II tot voorvoegsel van hunnen deelwoordsvorm, maar maken hunne andere vormen van hun nomen verbale, d. i. de stam met het

voorvoegsel a-. Zoo is dus i'a- het passief van ma- II, voorzoover men van een passief van intransitieve vormen kan spreken en ia'a- dat van ma'a-. Daar echter ma'a- in sommige gevallen synoniem is met ma- (zie Sang. Sprkk. bl. 114), zoo is ook het verschil tusschen i'a- en ia'a- niet groot; het eerste is meer intransitief, het tweede meer passief van beteekenis. Het gebruik schijnt de vormen met i'a- tot de ontkennende vormen te beperken, „niet te —, niet — baar”. De stam dango van i'arango is in 't Sang. dango, Tonsea' dangan, Tont. rangan, Bar. djanga „span van de hand”; ta i'arango „niet spanbaar, niet te omspannen, onmeetbaar, onpeilbaar”.

Met a- zijn ook samengesteld de prefixen pa'a- en mapa'a-, doch deze kunnen beter bij het causaal-prefix pa- behandeld worden. Over de Imperatieven met pa'a-, zie § 53.

Met pa'a- zijn ook gevormd de Vermenigvuldigende Telwoorden, dus pa'asa „éénmaal”, pa'aroea „tweemaal”, van de stammen sa en doea. Deze vormen zijn te beschouwen als de nomina verbalia van vormen met ma'a-, het prefix waarmede de Vermenigvuldigende Telwoorden worden gevormd in het Tontemboansch (makasa, makaroea) en de overige Minahasische talen (Hfdst. Tt. bl. 62). Ook het Tagalog en het Ibanag vormen de Adverbia Numeralia met maka-, het Bisaja met naka-.

§ 23. Het voorvoegsel ma'i-.

Dit prefix heeft in de verwante talen den vorm maki- (Sang., Tonsea', Tag., Ibn.), mēki- (Tont.), miki- (Tomb.), moki- (Mong.), meki- (Bar.) Het Tal. ma'i- staat dus voor maki-.

De algemeene beteekenis van dit voorvoegsel is die van: uitgaan op, zoeken te verkrijgen, vragen om, verzoeken om hetgeen het grondwoord aanduidt.

De verschillende vormen der met ma'i- samengestelde werkwoordstammen kan men uit de volgende voorbeelden leeren kennen. Voor het Sang. maki- zie men Sprkk. bl. 123—125, voor het Tontemb., Hfdst. Tt. bl. 165—168.

ia'oe ma'iworeta „ik verzoek te schrijven”.

ana'a ma'iriwa soe inangene „het kind verzoekt om op schoot te worden genomen door zijne moeder”.

na'iworeta „verzocht, heeft verzocht te schrijven”, Praeteritum, van het Praesens-Futurum ma'iworeta afgeleid, door invoeging van -in- na de m, dus mina'iworeta, afgeknot tot na'iworeta.

na'iwalo „vroeg, heeft gevraagd”, Praet. van ma'iwalo, afgeknot uit mina'iwalo. Het Sang. makiwalo is afgeleid van balo „geluid, biz. klop geluid bij een sterfgeval, ook: inhoud van een bevel, eene opdracht, een brief.” De letterlijke beteekenis van makiwalo is dus: „vragen om bericht, zich laten verkondigen”.

De passieve vormen hebben niet het voorvoegsel i- doch het achtervoegsel -ana, aangezien de vormen met ma'i- niet direct overgankelijk zijn, maar hun voorwerp in den Datief of in den Locatief (omschreven met het voorzetsel soe) regeeren.

Voorbeelden zijn: pa'iworetana „aan wien wordt gevraagd te schrijven”, i Toeanga pa'iworetan oe arana „aan Mijnheer wordt verzocht de namen te schrijven”. In het Actief: „Mijnheer verzoeken om te schrijven”, ma'iworeta si Toeanga.

pina'iworetana „aan wien is verzocht te schrijven”, ia'oe pina'iworetan itoe „mij is door hem verzocht te schrijven”.

§ 24. Het voorvoegsel mapa-, map'a-.

Dit voorvoegsel is samengesteld uit ma- en pa-. De beteekenis van het bestanddeel ma- is hier alleen het aanduiden van den actieven vorm, vandaar dat in het Passief dit ma- door andere voorvoegsels wordt vervangen. Het voorvoegsel pa- geeft causale beteekenis aan deze vormen; het maakt dus causale of causatieve werkwoorden.

De vorm map'a- (Sang. mapaka- Sprkk. bl. 119, 120) heeft dezelfde beteekenis als mapa-, doch wordt voor intransitieve stammen gevoegd, die het voorvoegsel ma- II hebben en dus hun nominalen vorm (nomen verbale) met a- vormen.

Bij deze stammen wordt dus mapa- gevoegd voor den secundairen stam, d. i. de stam met het voorvoegsel a-.

Voorbeelden van deze causatieve vormen volgen hier:

mapa'ana, stam ana (Sang. kang, Minah. t. kan, enz.). Deze vorm heeft, indien hij wordt gebruikt in tijdaanwijzenden zin, eene toekomstige beteekenis en is dus te vertalen met „zal doen eten, zal te eten geven”. Het Praeteritum is:

napa'ana „liet eten, heeft doen eten, beval te eten, heeft onderhouden, gevoed”, verkort uit minapa'ana.

mappa'ana „ bezig met eten te geven, doende eten, voedende, beveelt te eten”, Praesens bij map'aana, napa'ana. De Praesensvormen worden in het Talaoetsch, evenals in het Sangireesch, Tagalog, Bisaja, Pampanga,

gevormd door reduplicatie, zie beneden, in § 37. De gereduplicateerde Praesens-vorm wordt echter meestal verkort. Zoo wordt de met 't causatief voorvoegsel gevormde stam pa'ana gereduplicateerd tot papa'ana, met 't voorvoegsel ma- gevormd tot mapapa'ana, doch door het verwaarloozen van de uitspraak der reduplicateerende lettergreep, verkort tot mappa'ana. Volgens den Heer Talens is door deze spelling de uitspraak het beste weergegeven, wat er overigens tegen het gebruik van dubbele consonanten moge zijn te zeggen.

Hieruit kan men opmaken, dat de reduplicateerende lettergreep nog zeer licht wordt uitgesproken, want (zegt de Heer Talens) „men hoort duidelijk twee p's". Dit is alleen mogelijk, wanneer ook de eerste door een (desnoods bijna onhoorbaren) klinker wordt hoorbaar gemaakt. Andere voorbeelden zijn nog:

mapaworeta „zal doen schrijven, zal bevelen te schrijven".

napaworeta „liet schrijven, deed schrijven, heeft bevolen te schrijven.

mappaworeta „laat schrijven, doet schrijven, beveelt te schrijven".

napawisara „heeft bevolen te spreken"; naparolota „heeft laten bevelen, liet uitzenden".

De passieve vormen zijn:

iapa'ana „wordt bevolen te eten, wordt gevoed, wordt van eten voorzien". Een afzonderlijken vorm voor het Praesens tref ik in mijne gegevens niet aan. Ongetwijfeld dient deze vorm ook als Futurum.

pinapa'ana „is bevolen te eten, is gevoed, werd van eten voorzien".

iapaworeta „wordt bevolen te schrijven, krijgt bevel tot schrijven", ook Fut. „zal worden bevolen te schrijven".

pinapaworeta „is bevolen te schrijven, kreeg bevel tot schrijven".

In den Imperatief wordt het voorvoegsel ma- door pa- vervangen, zoodat men dus een vorm met papa- krijgt.

Voorbeelden: papa'alangao oede asoe „laat dien hond zwemmen"; paparenooa'o itooe „doe hem zich baden"; papararisit oe raro'a „beveel de kinderen te staan"; paparařado itooe „laat hem wachten"; papaola' oe wale „laat een huis maken".

Van den vorm paparařado zou men kunnen denken dat hij een Praesens-vorm was; de stam řado is het Sang. hědo „wachten". Ik durf echter op grond van dezen éénen vorm niet vast te stellen dat ook de Imperatief een Praesensvorm heeft, temeer omdat men een vorm papparařado (voor paparařado) zou verwachten. Daarenboven wordt een stam als řado allicht gereduplicateerd, omdat het begrip „wachten" op zich zelf duratief is.

Stammen die eene transitieve beteekenis hebben en dus in het actief van den causalen vorm twee objecten kunnen hebben, één dat de zaak aanduidt

die het subject laat maken of verrichten en één dat den persoon aanduidt die men de zaak laat maken of verrichten, regeeren deze beide objecten als direct voorwerp in den accusatief, of zij hebben het object dat den persoon aanduidt in den locatief en dat hetwelk de zaak aanduidt in den accusatief.

De locatief wordt met *soe* (si) omschreven (zie beneden, § 69): in de vertaling kan hij met een instrumentalis worden weergegeven.

Deze beide begrippen vloeien hier ineen; immers hetgeen men bij iemand bestelt of laat maken, wordt toch gewoonlijk ook door hem geleverd of uitgevoerd. De laatste constructie is waarschijnlijk de meest gewone. Voorbeelden zijn: *papasaira'o ngkoea'e itooe* „laat hem water putten”; *papa'ola' oe wale soe Sina* „laat een huis maken bij (door) den Chinees”.

Het zakelijk object heeft in de voorbeelden die mij ten dienste staan steeds het lidwoord *oe* of *n*, 't welk hier moet worden opgevat als een voorzetsel dat het object aanduidt. Vergelijk het boven, in § 18, over het lidwoord gezegde. Dus *mapaelegh oe toelada* „een voorbeeld laten zien”, *mapatarang oe langgioeta* (hetzelfde). ¹⁾

In het Passief wordt het zakelijk object onderwerp en komt het persoonlijk object steeds in den locatief-instrumentaal te staan. De causatieve werkwoorden moeten dus in het Tal. doorgaans worden opgevat in de beteekenis van *facère-fièri*, dus: bevelen, maken dat gedaan wordt in het Actief en: bevolen worden dat gedaan wordt in het Passief. Voorbeelden zijn: *iapaworet i Toeanga si'o* „het wordt door Mijnheer bevolen geschreven te worden bij (door) u”; *iapapasan i Toeanga si amioe* „het wordt door Mijnheer bevolen gedragen te worden door ulieden”; *iapaapid i Toeanga sia'oe* „het wordt door Mijnheer bevolen gebracht te worden door mij”; *pinapaola' itooe sia'oe* „het is door hem bevolen gemaakt te worden bij (door) mij”; *pinapaworet i Toeanga soe Goeroe* „het is door Mijnheer laten geschreven worden bij (door) den Onderwijzer”; *pinapaola' itooe soe tooemata waine* „het is door hem bevolen gedaan te worden door andere mensen”.

Wanneer de causale vorm van een transitief werkwoord alleen met een persoonsobject wordt gebruikt, dus feitelijk als causaal van een intransitief werkwoord, dan wordt in het Tal. veelal de passieve vorm gebruikt en wordt dus het persoonlijk object tot subject. Dus *i'o iapaworet i Toeanga* „gij wordt door Mijnheer bevolen te schrijven”. Werkwoorden die uit den aard

1) Deze twee zinnen zijn genomen uit een bezweringsformulier, dat beneden in § 71 is medegedeeld. De stijl van dit formulier kenmerkt zich door parallelisme.

hunner beteekenis intransitief zijn, hebben natuurlijk dezelfde constructie, bv. i'o ipararado i Toeanga „gij wordt door Mijnheer bevolen te wachten”; dario'a iapararisit i Goeroe „de kinderen worden door den Onderwijzer gelast te staan”; ia'oe pinapa'amat itooe „ik ben door hem bevolen te loopen”. Gebruikt men den actieven vorm, dan wordt het persoonlijk object met het lidwoord oe of n geconstrueerd, dus i Goeroe mapararisit oe rario'a „de Onderwijzer laat de kinderen staan”.

§ 25. Het voorvoegsel mapa'a- is, zooals reeds boven is medegedeeld, de causale vorm van de met het prefix ma- II samengestelde woorden. Het is niets anders dan het causale mapa-, samengesteld met het nomen verbale der intransitief-passieve vormen. Het zijn vooral de adjectieven die op deze wijze hunne causatieven vormen, daar het bijv. naamwoord in het Tal. met het prefix ma- II wordt gevormd. Voorbeelden volgen hier:

mapa'awontoga „vervloeken”, caus. van mawontoga „vervloekt”, van bontoga „vloek”.

mapa'aaeta „kort maken”, caus. van maaeta „kort”.

iapa'aaeta „zal kort gemaakt worden”, Passief.

iapa'asipita „zal smal, nauw gemaakt worden”, caus. van masipita „nauw, smal”.

pa'anaoengawe i'o „denk gij er om, gedenk”, van manaoenga „gedachtig”, st. naoenga „hart, gemoed, gedachte”.

pa'apia „pas op, doe het goed, doe uw best”, causatief van mapia „goed”. Deze beide voorbeelden zijn Imperatieven.

mapa'aoeras oe alo misa „den Zondag heiligen”, van maoe-rasa „gereinigd, schoon, rein, heilig”.

§ 26. Het voorvoegsel ma- I, het actief-transitieve ma-, gevoegd vóór den Intensieven vorm.

Het voorvoegsel ma- I, dat o. a. een bestanddeel is van het reeds boven behandelde mapa- en mapa'a-, is in het Tal., met het infix -oem-, het teeken van den actieven vorm. De daarmede gevormde praedicaten zijn wel geen werkwoorden in den eigenlijken zin, daar zij elk spoor van persoonsaanduiding missen en dus, op zich zelf genomen, praedicaten zijn zonder onderwerp, maar zij vervullen toch, met hun onderwerp samengenomen, geheel de rol van werkwoorden en onderscheiden, door den vorm van hun voorvoegsel, tijd, geslacht en wijs. Daarom kunnen zij voor het gemak actieve werkwoordsvormen of deelwoorden worden genoemd.

Het prefix ma- dat deze actieve werkwoorden vormt, is hier aangeduid

met ma- I, in onderscheiding van het intransitief-passieve voorvoegsel, ma-, dat met ma- II is onderscheiden en beneden, in § 28 is behandeld en het actief-intransitieve ma- III, zie § 35.

Het voorvoegsel ma- I wordt verbonden met den intensieven vorm der werkwoordstammen tot het vormen van actief-transitieve werkwoorden en beantwoordt in het Sangireesch zoowel aan ma- als aan mǝ- vóór intensieve stammen. Zie Sang. Sprkk. bl. 88 vlgg.

§ 26. Aan de bespreking van ma- I kan dus die der **Intensieve Vormen** voorafgaan. Deze naam wordt hier gegeven aan die vormen van stanwoorden, bij welke de oorspronkelijke beginner door den nasaal van zijn geslacht is vervangen. Deze intensieve vormen worden in het Tal., wanneer zij werkwoordstammen zijn, de grondwoorden voor actief-transitieve werkwoorden met het voorvoegsel ma- I.

Of er in het Talaoetsch ook naamwoorden van intensieven vorm voorkomen, kan ik met mijne gegevens niet uitmaken.

Een woord als malelanga „zwavel” te verklaren voor een intensieven vorm naast Jav. walirang, Mak. balirang is wellicht gewaagd. In het Sang. kan mawoe „heer” (dat ook in het Tal. voorkomt) een intensieve vorm zijn van bawoe „vrouw”. De voorhanden stof geeft alleen intensieve werkwoordstammen; wij hebben ons dus tot deze te beperken ¹⁾.

De vorming der Intensieven is in het Talaoetsch niet anders dan in de verwante talen. Het naast staat natuurlijk het Sangireesch. In deze taal zijn de intensieve vormen van stammen die met hamzah (in het schrift dus met een klinker) en k aanvangen gevormd met ng, die de beginners hamzah en k heeft vervangen. Bij de stammen die met b en p beginnen worden deze beginners door m verdrongen; bij die welke met s en t beginnen komt daarvoor n in de plaats. Stammen die met d en g beginnen prenasaleeren deze beginners. Stammen die met h, l, m, n, ng beginnen vormen uit den aard der zaak geene intensieven, daar deze beginners zich niet laten prenasaleeren. Voorbeelden vindt men in de Sang. Sprkk. op bl. 88--90.

In het Tal. is de begin -k afgefallen; de stammen die in deze taal vroeger met k begonnen, beginnen thans met hamzah. Daar de geprenasaleerde k echter wel bestaat, zoo is het niet mogelijk met volkomen zekerheid uit te maken of men, bv. bij een vorm als mangandong a „touw draaien” (Sang. kandong. Tont. kendong) te doen heeft met den intensieven vorm

---

1) Over de Intensieve vormen in het Tontamboansch, zie Hfdst. Tt. bl. 69, over de Intensieve vormen in het algemeen, zie Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, 4e Rks, IXe Deel, bl. 319--338.

van kandonga dan wel van andonga. Het eerste is het meest waarschijnlijk, daar de afwerping der begin -k wel jonger zal zijn dan de vorming der intensieven. Van groot belang is intusschen deze kwestie niet. Indien een vorm als mangkandong heeft bestaan in het Tal., dan is de k verdwenen om den dreunenden klank der nasaal geheel in de plaats te stellen van den oorspronkelijken beginner, die door zijn explosief karakter (als tennis) de voorvoegde nasaal belette door te klinken. Het verdwijnen der k is, als eigenaardigheid van het Tal. van jongeren datum. De k van mangkandong is dus vroeger en om een andere reden, weggevallen dan die van kandonga.

De b en de p worden door de m verdrongen, de s en de t door n, evenals in het Sangireesch. Andere verwante talen geven slechts schaarsche voorbeelden van het verdwijnen der mediae, omdat deze zich meestal in haren geprenasaleerden vorm kunnen handhaven, daar zij het doorklinken der nasaal minder sterk in den weg staan dan de tennis. In het Sang. en Tal. is echter de uitspraak der begin b wellicht iets harder dan in de verwante talen, daar deze klank steeds als beginner optreedt voor de w.

In vele verwante talen wordt de s door nj vervangen. Het Tal. bezit echter dezen klank niet, zoomin als eenige Filippijnsche taal, want met de Tont. nj behoeft hier geen rekening te worden gehouden. ¹⁾

Van de verdwijning van d en g heb ik geen voorbeelden gevonden. Evenals in het Sang. worden deze beginners geprenasaleerd in den intensieven vorm en blijven zich in dezen toestand handhaven. Het voorvoegsel is in dit geval in het Sang. mǝ-; het Tal. kan echter zulk een onderscheiding niet maken, daar het den klank ǝ niet bezit.

Stammen die met l, m, n, ng aanvangen vormen in het Tal. evenmin intensieven als in het Sang. De h als beginner komt in echt Talaoetsche woorden niet voor.

Thans volgen de voorbeelden. Zij zijn alle voorzien van voorvoegsels, om geen vormen op te geven die alleen theoretische waarde hebben.

Stammen beginnende met hamzah (in het schrift met een klinker):

mangawita, stam awita, Sang. awi' „in een boom naar de vruchten klimmen”.

mangalapa, stam alapa, Sang. ala, Jav. Tont. alap „halen”.

mangaloepa, st. aloepa, Sang. ǝloe' „slikken”.

mangadoe, st. adoe, Sang. ǝdoe „spuwen”.

mangoembele, st. oembele, Sang. id. „vasthouden”.

• 1) Zie Hfdst. Tt. bl. 40.

- mangoetepana, st. oetepana „kuchen”.
 mangaloembiwi, st. aloembiwi „een scheeven mond trekken”.
 mangi'i, st. i'i, Sang. kiki „steken, pijn doen”.
 mangangkanga, st. angkanga, Mak. kangkang (herhaling van den stam kang) „de beweging van krabben maken”.
 mango'a, st. o'a, Sang. koka „stompen”.
 mangiolaba, st. iolaba, Sang. kiolabě „gapen”.
 mangalata, st. alata, Bar. kara „krabben, schrappen”.
 Stammen beginnende met b, p:
 mamoeni, st. boeni „iets verbergen”.
 mamali, st. bali, Sang. běli, „kopen”.
 mamoera, st. boera „wrijven, strijken”.
 mamoeereanga, st. boereanga „hard en boos toespreken”.
 mamate, st. bate „de hand opsteken”.
 mamanoela, st. banoela „met de vuist slaan”.
 mamintila, st. bintila, Sang. binti', Tag. binti „kuitschoppen”.
 mamoesata, st. boesata, Sang. boesa' „t hoofd afsnijden”.
 mamoendala, st. poendala, Sang. poendalě „roeien”.
 mamoe'oela, st. poe'oela, Mal. poekoel „slaan”.
 mamasana, st. pasana, Sang. pasaang, Tons. pěsaan, Tomb. pasa'an, Bar. pasa'a „op den schouder dragen”.
 mamilita, st. pilita, Sang. pili' „hakken”.
 mamanta'a, st. panta'a „steken”.
 mamangkila, st. pangkila, Tons. pangkid „haken”.
 mamoełai, st. poelai „zitten met opgetrokken knieën”.
 mamate, st. pate, Sang. enz. id. „dooden”.
 mamero, st. pero, Tont. id., Sang. peroe „met de vlakke hand slaan”.
 mamadoema, st. padoema, Mal. padam „uitdooven”.
 Stammen beginnende met s, t:
 manaboe, st. saboe, Sang. sěboe, Bis. soboe, Bent. sowoe, Tomb. sěwoe „blusschen”.
 maninaoeta, st. sinaoeta, Tont. sina'oe „vermanen”.
 manawoeka, st. sawoeka, Sang. sawoehě, Tont. sawoer „zaaien”.
 manaripo, st. saripo „aanraken”.
 manaida, st. saida, Sang. saedě „water scheppen”.
 managhenggela, st. saghenggela „aan een band over den schouder dragen”.
 mana'o, st. ta'o, Sang. Bar. tako, Tag. takaoe „stelen”.

maningara, st. tingara, Sang. Bar. id. „naar boven kijken”.

manogota, st. togota „aanreiken”.

manoentoenga, st. toentoenga „gooien”.

mana'apa, st. ta'apa „de vlakke hand leggen op”.

maningkoeloe, st. tingkoeloe, Sang. id. „op den rug dragen”.

manataka, st. tataka, Sang. tēta' „beginnen”.

Stammen beginnende met d, g:

mandodola, st. dodola „zuigen”.

mandangoe, st. dangoe, Sang. dēngoe „liefhebben”.

mandeno, st. deno, Sang. deno', Tont. rano, Mal. danaoe „baden”.

mandi'i, st. di'i, Tag. dikit, Bent. diki „vuur aansteken”.

mandadoea, st. dadoea „weven”.

mandolota, st. dolota, Sang. dolohě „bevelen, uitzenden”.

mandapa, st. dapa, Sang. dėpa, Tag. dipa, Jav. Mal. dėpa „meten, vaden”.

mapangginaoe „in herinnering brengen”, een causatieve vorm met het voorvoegsel mapa- (§ 24) gevormd van den stam ginaoe, vgl. ginawo, Bar. Bobongko'sch „hart, gemoed, binnenste”. Bij gebrek aan een ander voorbeeld is dit gekozen.

Voorbeelden van andere vormen van den intensieven stam zijn:

ta'oe pinamali „het is door mij er voor gekocht”, st. bali „kopen”, intensieve vorm mali.

pinango'a „het is er mede gestompt”, st. o'a, intens. vorm ngo'a.

ta'oe ipamanoela sitooe „waarmede ik hem (locatief, dus: op hem) zal slaan”, st. banoela, intens. manoela.

mammangkila „ bezig met haken”, voor mamamangkila, Praesensvorm (zie § 24 en 57) van mangkila, intensieve vorm van den stam pangkila „haken”.

pangoembe le lima nToeanga „neem Mijnheers hand”, Imperatief van ngoembe le, intensieve vorm van oembe le „nemen”.

wotonge paelegha, e arie pamita „ge moogt er naar kijken, maar raak het niet aan”; pamita, Imperatief van mita, intensieve vorm van pita „aanraken, aanvatten”.

pinamore'oe „door mij gebruikt om er mede te schrijven”, Praet. Pass. van more' intens. vorm van bore' of boreta, Sang. bohe', „schrijven”.

pinamoret itooe „door hem gebruikt om er mede te schrijven”, van denzelfden stam.

De beteekenis der Intensieve vormen is oorspronkelijk eene versterkte beteekenis van het stamwoord. Waar nog regelmatig intensieve en niet-intensieve vormen naast elkaar staan, zooals dit bv. in het Tontemboansch het geval is, laat zich de beteekenis der Intensieven gemakkelijk bepalen. In het Tal. is dit echter over het algemeen niet het geval, evenmin als in het Sangireesch. Toch zijn er in het Sang. nog talrijke voorbeelden te geven, waaruit blijkt dat de intensieve stam in transitieve beteekenis wordt gebruikt naast den niet-intensieven. Zie bv. op bl. 98 der Sprkk. Of er van het Tal. evenveel zulke voorbeelden zijn te geven, is mij niet bekend. Alleen vind ik oemawita (stam awita, Sang. awi') „in een boom klimmen” en mangawita (van den intensieven stam ngawita) „in een boom klimmen om er de vruchten uit te halen”, dus „boomvruchten klimmen”, in het Tal. een transitief begrip. Het Sang. maakt hetzelfde onderscheid tusschen mawi' en mangawi'.

In ieder geval is het niet gewaagd om het meerendeel der vormen die van intensieve stammen zijn gemaakt voor transitief te houden, altijd voor zoover zij actief zijn. Dat de intensieve vorm tot het Actief zou zijn beperkt, is voor de Filippijnsche talen althans eene onhoudbare meening.

§ 27. Na deze uitweiding over den intensieven vorm der verbaal-stammen kan verder het actief-transitieve voorvoegsel ma- worden besproken.

De vormen met ma- van den intensieven stam hebben de beteekenis van Futurum. Zoo beteekent dus:

ia'oe mamali „ik zal koopen”.

ia'oe mamasana „ik zal op den schouder dragen”.

ia'oe manawoeka „ik zal zaaien”.

ia'oe mana'o „ik zal stelen”.

ia'oe mandeno „ik zal baden”.

ia'oe manggoeresa „ik zal juichen”.

De Praeterita dezer vormen zijn: namali, namasana, enz. Zie boven § 22 en beneden § 41 bij de behandeling van het infix -in-.

Het Praesens wordt gevormd van den intensieven stam, door reduplicatie, doch deze vorm wordt verkort door het onderdrukken van den klinker der reduplicerende lettergreep, die in het Tal. steeds a is. Zie het reeds boven in § 24 gezegde. De Praesensvormen der bovenstaande Futura zijn dus:

ia'oe mammali „ik koop, ben bezig te koopen”, van bali, mali, mamali, mamamali, mammali.

ia'oe mammasana „ik draag op den schouder”.

ia'oe mannawoeka „ik zaai, ben aan 't zaaien”.

ia'oe manna'o „ik steel, ben bezig te stelen”.

ia'oe mangngi'i „ik steek, ben aan 't steken”.

De nog niet verkorte vormen bestaan ook nog in de levende taal en wel in de beteekenis „gewoon zijnde te doen wat het gróndwoord aanduidt”. Deze niet verkorte vormen zijn dus beroepsnamen, op dezelfde wijze gevormd van den geredupliceerden stam als de beroepsnamen in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 91. Zoo beteekent dus ia'oe mamamoretta „ik ben gewoon te schrijven, ben schrijver van beroep”, ia'oe mammoretta „ik schrijf, ben bezig te schrijven”, Het Sangireesch heeft dezen laatsten vorm nog verkort tot ma'moretta (om het eens in Talaoetschen vorm te brengen) of zooals de vorm in het Sang. luidt ma'mohe' (Tal. boreta = Sang. bohe'); dus: ia' mamamohe' „ik ben schrijver”, ia' ma'mohe' (voor mamamohe', mammohe', ma'mohe'), ik schrijf, ben schrijvende”.

Van mandeno en manggoeresa geeft de Hr. Talens de Praesensvormen niet op, maar deze kunnen wel niet anders luiden dan mandareno en manggagoeresa, welke vormen dan niet worden verkort.

De werkwoorden die gevormd worden met het prefix ma- vóór den niet-intensieven stam, vormen hun Praesens evenzeer door verkorting van den geredupliceerden stam, bv. marāmisa „kneden, masseeren”, Praesens: marāramisa, verkort uit marāramisa dat, indien het afzonderlijk voorkomt, „masseur, kneder” moet beteekenen.

De nominale vorm van het voorvoegsel ma- is pa-. Dit pa- is het voorvoegsel van den Imperatief die dus van de bovengenoemde voorbeelden luidt: pamali „koop”, pamasana „draag op den schouder”, panawoeka „zaai”, pana'o „steel”, panggi'i „steek”, pandeno „baad”, panggoeresa „juich”. Zie verder over den Imperatief § 53.

Verder is pa- het voorvoegsel van den nominalen vorm (nomen verbale, secundaire stam) waarvan met het voorvoegsel i- (zie § 36) en met het achtervoegsel -ana- passieve en locaal-passieve vormen worden gemaakt. Over de locaal-passieve vormen zie § 44—50.

Van de abstracta, gevormd van den geredupliceerden intensieven stam met voorvoeging van pa-, die in het Sangireesch aanduiden den tijd en de wijze waarop een handeling geschiedt (Sprkk. bl. 93) en dikwijls te vertalen zijn met een abstractum dat de handeling zelve aanduidt, heb ik alleen het voorbeeld pangangimana „geloof” (woordelijk: wijze waarop wordt geloofd), van den stam imana (Sang. imang), mangimana (Sang. mangimang) „gelooven”. Dit woord is in de talen der Filippijnsche groep ingeburgerd (Tont. eman, Mong. iman); het is echter aan het Mal. imam ontleend, dat weder het Ar.

imān is. Van dezelfde vorming met het voorvoegsel ma- III, dat het Sang. mē- is, heb ik meer voorbeelden, waaruit men mag opmaken dat de vormen met pa- van den gereduplicateerden intensieven stam gemaakt volstrekt niet zoo zeldzaam zijn als dit ééne voorbeeld zou doen vermoeden.

§ 28. **Het voorvoegsel ma-** II is het intransitief-passieve ma-, gevoegd voor den zuiveren stam.

Dit voorvoegsel, dat ook in het Sangireesch en in een groot aantal andere Indonesische talen voorkomt, heeft in het Tal. dezelfde accidenteele beteekenis als in het Sangireesch. Men zie de Sprkk. op bl. 104—110 en voor het Tontemboansch, Hfdst. Tt. bl. 86—89. De beteekenis is „zonder opzet of eigen toedoen geraken in den toestand door het grondwoord aangeduid”.

Dit geldt van de stammen die eene werkwoordelijke beteekenis hebben of kunnen hebben.

Het Praeteritum dezer vormen wordt gemaakt door voorvoeging van na-, welk prefix hier eene afknotting is van mina-, d. i. ma- met het infix -in-.

Voorbeelden van het praefix ma- zijn:

maworeta „zal toevallig geschreven worden”.

mawa'a „zal komen te breken”.

De Praeterita van deze vormen luiden dus:

naworeta „is toevallig geschreven”.

nawa'a „is komen te breken, is kapot gegaan”.

De eenvoudige vorm maworeta, mawa'a, die dus de beteekenis heeft van een Futurum, wordt gebruikt in waarschuwendes zin, met de beteekenis: „pas op, dat niet geschiede wat het grondwoord aanduidt”. Zoo zijn dus: maworeta en mawa'a te vertalen met: „pás op, dat niet geschreven worde, pas op, dat niet breke”. De spreker roept dus den aangesproken toe: „het zal komen geschreven te worden!” „het zal komen te breken” (zoo ge niet oppast). Andere voorbeelden zijn nog:

matengge „het zal komen te vallen”, d. i. „laat het niet vallen”.

manawo „gij zult, hij zal komen te vallen”, of: „pas op dat gij (hij) niet valt”.

mapadi „het zal komen door te breken”, of: „laat het niet doorbreken”.

mapesa „het zal stuk gaan”, d. i. „laat het niet stuk gaan”.

Hiernevens staan als Praesensvormen:

maboreta „wordt toevallig geschreven”.

maba'a „komt te breken”.

Deze Praesensvormen staan geheel gelijk met den Sang. vorm *ma'ala'*, Praesens van het Intrans. Passief van *ala'*. Men kan *maboreta* beschouwen als ontstaan uit *mawaworeta*, gevormd met de gewone Praesens-reduplicatie, verkort tot *mawworeta*, *maboreta*.

De naamwoordelijke vorm der accidenteele vormen met het intransitief passieve *ma-* wordt gevormd door het voorvoegsel *a-*. Boven, in § 21 zijn voorbeelden gegeven van Imperatieven, dus nominale vormen, van intransitief-passieve vormen met *ma-*. Zoo moet dus van *maonoda* „komen af te drijven”, de nominale vorm, dus ook de Imperatief, zijn: *aonoda*; van *mariadi* „worden” (st. diadi, Tal. uitspraak van het Mal. djadi) *ariadi*.

Evenals de vorm met *ma-*, wordt ook de Imperatief met *a-* van den gereduplicateerden stam, dus in het Praesens, gebruikt in waarschuwendem zin, dus *atata'o* „kom te stelen!” z. v. a. „steel eens, als ge kunt, als ge durft”, d. i. pas op, dat ge niet steelt.

Het voorvoegsel *ma'a-* (zie § 22) is ontstaan door de voorvoeging van *ma-* II voor den nominalen vorm van een intr. passief; het in § 22 genoemde *i'a-* is dus ontstaan door voorvoeging van *i-* voor dien nominalen vorm.

§ 29. Aan de intransitief-passieve of accidenteele beteekenis van *ma-* II voor verbaalstammen sluit zich aan die van hetzelfde *ma-* voor naamwoordelijke stammen, in 't bijzonder van adjectiefstammen. Evenals in het Sangireesch, worden thans in het Talaoetsch de adjectieven, in het algemeen gesproken, met *ma-* gevormd. Zie hierover ook in § 59. Dat deze vorming geheel dezelfde is als die der intransitief-passieven, blijkt vooreerst hieruit, dat ook van de adjectieven, of liever bijvoegelijke predicaten, de nominale vorm met *a-* wordt gemaakt; zie de voorbeelden in § 21. Vervolgens bewijzen eenige voorbeelden van accidenteele werkwoordsvormen, die in beteekenis zeer dicht bij de adjectieven staan, de gelijkheid van hunnen aard met dien der adjectieven. Het is n. l. waarschijnlijk dat de adjectieven vroeger alle stamwoorden waren, zooals dat nog in het Tontemboansch het geval is en dat de vorm met *ma-*, evenals in laatstgenoemde taal, oorspronkelijk beteekent „worden wat het grondwoord aanduidt”. Indien dus *maraloema* „diep”, evenals thans nog het Tont. *mararēm* oorspronkelijk heeft beteekend „diep worden”, dan staat de beteekenis van *ma-* in dit bijv. naamwoord geheel gelijk met die van *ma-* in *ma-toetoenga* „komen te verbranden, in brand geraken”, waarvan het Praeteritum, *natoetoenga* „is in brand geraakt, is komen te verbranden, verbrand” zoo goed als niet van een adjectief verschilt. Vandaar dat voor „rijp” in de Woordenlijst wordt opgegeven *nalaha*, voor „zegevierend” *naoentoenga*

(van het Mal. oentoeng „geluk”), voor „kapot” nawasoeta, welke vormen letterlijk beteekenen „is rijp geworden, heeft geluk gehad, is stuk gegaan”, Praeterita dus van accidenteele vormen, die in hunne perfectische beteekenis evenals adjectieven, een toestand, geen handeling aanduiden. Men vergelijke nog *marino*, Sang. *mihino*, Mal. *kěna*, Bis. *himo*, treffen, raken”, *narino* „heeft geraakt, is raak, raak”, 1).

Hier volgt eene lange lijst van voorbeelden, waardoor tevens een aantal Talaoetsche adjectieven bekend worden.

mawira „wit”, st. *bira*, Sang. *mawira*.
maitoema „zwart”, st. *itoema*, Sang. *mitoeng*.
maririka „geel”, st. *dirika*, Sang. *maririhě*.
maeloma „blauw”, st. *eloma*, Sang. *melong*.
matoghasa „vast”, st. *toghasa*, Sang. *matoghasě*.
maamisa „zoet”, st. *amisa*, Tomb. *amis*.
mapakada „zilt”, st. *pakada*, Sang. *mapěhadě*.
mapeta „bitter”, st. *peta*, Mal. *pait*.
masaghada „duur”, st. *saghada*, Sang. *masaghedě*.
matiloeaka „goedkoop”, st. *tiloeaka*.
maloenga „lang”, st. *loenga*.
malanoe „langdurig”, st. *lanoe*.
ma'aoe „kort”, st. *aoe*.
masarawoeta „kortstondig”, st. *sarawoeta*, Sang. *masahawoe'*.
matawa „dik, vet”, st. *tawa*, Sang. *matawa*.
ma'apala „dik van stof”, st. *apala*, Sang. *makěpalě*.
matapela „plat”, st. *tapela*.
marasa „mager”, st. *rasa*, Sang. *mahasa*.
malangkasa „slank”, Bare'e *malangkati*.
maraloema „diep”, st. *daloema*, Sang. *maraloeng*.
mawawo „ondiep”, Tontemb. *wawo*.
matanggo „hoog”.
matoe/ida „recht”, st. *toe/ida*, Sang. *matoe/ide*.
marolo „scherp”, st. *dolo*, Bare'e *malolo*.
ma'ati „hard”, st. *ati*, Sang. *makěti'*.
malibolo „week”, st. *libolo*.

1) Het Parigisch, eene Toradjasche taal, welke eveneens het Praeteritum van de vormen die een met *m* beginnend prefix hebben, vormt met eene *n* op de plaats dezer *m*, maakt al zijne adjectieven met *na-*, b.v. *naboero* „blind”, *naboeko* „vol”, *naboa* „ledig”, woordelijk: „is blind, vol, ledig komen te worden”, zie Meded. Ned. Zendelinggenootschap, Deel XLII bl. 548.

masiome „week”, st. siome, Sang. malome.
 masalinganga „waren”, st. salinganga.
 masoenge „koud”, st. soenge.
 malimboeloena „rond”, st. limboeloena, Sang. malimbolong.
 maralata „breed”, st. dalata.
 marita'a „smal”, st. dita'a.
 maripoe „nauw”, st. dipoe.
 maloanga „ruim”, st. loanga, Sang. maloang.
 mamara „droog”, st. mara, Bare'e mara.
 masaboe „nat”, st. saboe, Sang. sěbohě.
 mapia „goed”, st. pia, Sang. mapia.
 mapene „vol”, „st. pene, Sang. mapene'.
 marana „licht” (niet zwaar).
 maloenoesa „hongerig”, st. loenoesa, Sang. maloenoesě.
 malaida „verzadigd”, st. laida, Sang. malaedě.
 maroe „dorstig”, st. dooe, Sang. maroe.
 mapalada „heet, samentrekkend”, st. palada.
 marani „nabij”, st. dani.
 maraoe „ver”, st. daoe, Sang. maraoe.
 maligha „vlug”, st. ligha, Sang. maligha'.
 matoeloenga „weinig”, st. toeloenga.
 mapoeloe „wenshende, begeerig”, st. poeloe, Sang. mapoeloe.
 maloe'ada „wakker”, st. loe'ada, Sang. loekadě.

De beide laatste voorbeelden kunnen evengoed onder de intransitief-passieve werkwoordsvormen als onder de adjectieven worden gerangschikt.

§ 30. Van de vormen die met 't intransitief-passieve *ma-* als voorvoegsel en het suffix *-ana* als achtervoegsel, in het Sangireesch optreden in de functie van onzen comparatief (Sprkk. bl. 107—109) heb ik in het Tal. twee voorbeelden, waarmede is bewezen dat ook deze vorming in het Tal. voorkomt, in dezelfde beteekenis als in het Sangireesch. De voorbeelden zijn: *matoeloengana* „minder”, van den stam *toeloenga*, waarvan *matoeloenga* „weinig” en *manamboana* „meer”, van den stam *nambo* „veel”, een stamwoord-adjectief. Van het gebruik in den zin heb ik geen voorbeelden. De woordelijke beteekenis dezer beide comparatieven is op deze wijze op te sporen: De vormen met *a — ana* (Sang. *ka — ang*, Minah. t. *ka — an*) zijn, al wordt er ook nog door invoeging van *-in-* een Praeteritum van gemaakt, in hun wezen perfectisch van beteekenis; zoo zijn dus *anamboana*

en *atoeloengana* te vertalen met „waar veel, weinig is terecht gekomen, met veel, weinig (er van) aangedaan”. Nu kan men de vormen met *ma — ana* beschouwen als Praesens-vormen van die met *a — ana* en dus *manamboana* vertalen met „wordende met veelheid”, *matoeloengana* „wordende met weinigheid”. Deze vormen worden in den zin aldus geconstrueerd, dat de persoon of zaak die wordt vergeleken emphatisch voorop gaat en dat de vorm met *ma — an* gevolgd wordt door de persoon of zaak waarmede het onderwerp wordt vergeleken, welke ook in dit geval wordt aangeduid door het lidwoord *n* of *oe*.

Wanneer dus de 1^e persoon met den 2^{den} wordt vergeleken, dan krijgt men zinnen als deze: „ik, waar weinigheid wordt zijt *gij*”, hetgeen de betekenis heeft van „ik ben meer dan *gij*” en niet die van „*gij* zijt minder dan ik”. Zoo beteekent dus in de praktijk der taal *matoeloengana* „meer dan” en *manamboana* „minder dan”. Daar ik geen zinnen als voorbeelden kan geven, moet ik verwijzen naar de voorbeelden op bl. 108 en 109 der Sangi-reesche Spraakkunst en er tevens op wijzen dat de „comparatieven” daar eenigszins anders zijn verklaard dan hier.

§ 31. Ter verklaring blijft nog over de vorm *mangkaałapana* door den Heer Talens vertaald met „telkens opnieuw weder gehaald (*alapa*) wordende”, zooals bijv. een kind, dat niet meer bij een ander in huis wil blijven en telkens wegloopt, zoodat het iederen keer op nieuw moet worden gehaald. Het is dus wel zeker, dat deze vorm een meervoud der handeling uitdrukt. In het Sang. is het voorvoegsel *měngka-* (Sprkk. bv. 111) bekend als meervoudsvormer der intransitief-passieven met het voorvoegsel *ma-* II, dus *měngkaala'*, mvd. van *maala'* „zal toevallig gehaald worden”, *měngkatoe-toeng* „zullen in brand geraken”, mvd. van *matoetoeng* „zal in brand geraken.” Deze vorm met *měngka-* verschilt in geen deele van dien met *měmpa-* en *měmpě-*, de meervoudsvormen der -oem- en *mě-* actieven. Zie Sang. Sprkk. bl. 110. Immers deze zijn evenzeer met hetzelfde prefix van den nominalen vorm der w. w. met -oem- en *mě-* gevormd als het meervoud der intransitief-passieven.

Indien nu de vorm luidde *mangkaałapa*, zoo zou hij eenvoudig als meervoud van *maalapa* zijn op te vatten en te vertalen zijn met „dikwijls komen gehaald te worden”, of „velen komen gehaald te worden”. Nu echter de vorm ook nog het achtervoegsel -*ana* heeft, moet hij worden beschouwd als een meervoudsvorm gemaakt van den secundairen stam *kaalałapana* „kun-nende gehaald worden” en vertaald worden als „dikwijls kunnende gehaald

worden, met veelvuldig halen zijn getroffen". Het theoretisch enkelvoud bij *mangkaalapana* is dus *maalapana*.

In de Sang. Sprkk. is op bl. 106 een voorvoegsel *mi-* genoemd, dat in beteekenis met *ma-* II overeenkomt. Van dit *mi-* heb ik in het Tal. slechts één voorbeeld, n.l. het reeds in § 15 genoemde *mialo-mialo* „dag aan dag, dagelijks". Het Sang. heeft *mělo-mělo*, dat uit *maělo*² kan zijn ontstaan. Het Tal. *mialo* kan beteekenen „dag worden, licht worden"; is dit juist, dan is inderdaad *mi-* synoniem met *ma-*.

§ 32. Het voorvoegsel *nata-* of *inata-*.

Het is voornamelijk om zijne beteekenis, dat dit prefix hier onmiddellijk na de accidenteele vormen wordt behandeld. Naar zijnen vorm zou het zoowel bij het voorvoegsel *a-*, als bij het invaegsel *-in-* en bij het voorvoegsel *ta-* kunnen besproken worden, daar het uit deze drie bestanddeelen is samengesteld.

Wat de beteekenis aangaat, werkwoordstammen van dit voorvoegsel voorzien, beduiden dat bij vergissing is gedaan wat het grondwoord uitdrukt. Van daar ook dat deze vormen synoniem zijn met de *Paeterita* van samenstellingen met het intransitief-passieve *ma-* en het naamwoord *sa/a* „fout, mis", het Jav. Mal. Soend. *salah*, Mak. Boeg. Tag. Bar. *sala*, dat verbonden wordt met den w.w. stam alsof het een voorvoegsel ware, zooals bv. ons „mis" in „misverstaan", Mal. *salah dengar*. De volgende voorbeelden zullen dit duidelijk maken:

(i) *nataapida*, syn. met *nasalaapida* „is bij ongeluk, bij vergissing gebracht of medegenomen", st. *apida*. De *i* is in dit en in de volgende voorbeelden tusschen haken gezet, omdat zij in de uitspraak dikwijls wordt verwaarloosd, zooals dit b.v. in het Tont. ook het geval is, waar *i-* vóór een ander prefix staat. Zie Hfdst. Tt. bl. 152. Verdere voorbeelden zijn:

(i) <i>natapoe'oela</i> ,	syn. met	<i>nasalapoe'oela</i>	„bij vergissing geslagen".
(i) <i>natauanoe</i> ,	" "	<i>nasalaanoe</i> ,	bij vergissing genomen."
(i) <i>nataoembele</i> ;	" "	<i>nasalaoembele</i> ,	bij vergissing vastgehouden".
(i) <i>nataamata</i> ,	" "	<i>nasalaamata</i> ,	bij vergissing gegaan, geloopt".
(i) <i>natabisara</i> ,	" "	<i>nasalawisara</i> ,	bij vergissing gezegd, gesproken".
(i) <i>nataonggola</i> ,	" "	<i>nasalaonggola</i> ,	bij vergissing gegeven".

- (i) natadolota, syn. met nasadolota, bij vergissing uitgezonden".
- (i) nataboreta, „ „ nasaworeta, bij vergissing geschreven".
- (i) nataaiana, „ „ nasalaaiana, „verkeerd zijn komen te zitten."

Voorbeelden van het gebruik dezer vormen in zinnen zijn:

araposa i Maoerana inataapida sia'oe, „M.'s hoed is bij ongeluk door mij medegenomen."

i Rarenta oe'aiana ta'oe natapoe'oela „Darenta is, terwijl hij zat, bij ongeluk door mij geslagen."

laueb i Larega ta'oe inataanoë „L.'s baadje is bij vergissing door mij gehaald."

ata'a maloso ta'oe inataoembele, heet ijzer is door mij bij ongeluk aangepakt."

Zooals blijkt uit de volgende voorbeelden, komen ook vormen voor die behalve het voorvoegsel inata-, ook nog het achtervoegsel -ana hebben. Deze hebben de beteekenis „waarop, waaraan bij ongeluk is geschied wat het stamwoord aanduidt". Hiervan zijn de volgende zinnen voorbeelden:

meda inataboretangkoe ntinta „de tafel werd bij ongeluk door mij met inkt beschreven".

meda ta'oe inataworetan oe tinta „de tafel is bij ongeluk door mij met inkt beschreven".

meda inataworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk met krijt beschreven".

meda inataboretan i Rarenta ntinta „de tafel werd bij ongeluk door Darenta met inkt beschreven".

In de vertaling dezer zinnen is het verschil tusschen inataboretana en inataworetana aangegeven als een verschil in tijd. De vorm inataboretana is n.l. duratief opgevat, de vorm inataworetana perfectisch, omdat de b waarschijnlijk is ontstaan door het uitvallen van eene a in den gereduplicateerden vorm inatawaworetana, dus: inataworetana, inataboretana.

Wanneer men naast elkaar zet de zinnen: meda inataworetang-koe ngkapoeta „de tafel is door mij bij ongeluk met krijt beschreven" en meda inaworetangkoe ngkapoeta „de tafel is door mij met krijt kunnen beschreven worden", dan ziet men welke de kracht is van het voorvoegsel ta-'t welk de eene vorm meer heeft dan de andere. Beneden, in § 50, zal worden duidelijk gemaakt, dat de vorm inaworetana bestaat uit den stam boreta

met het voorvoegsel a- (= ka-), het invoegsel -in- en het achtervoegsel -ana (-an), zoodat de vorm overeenkomt met den Tont. vorm kina — an, die op bl. 106 der Hfdst. Tt. is besproken.

Het voorvoegsel inata- staat dus voor kinata- en de vormen met inata — ana staan voor vormen met kinata — an. Dat inata- wordt afgekort tot nata, heeft, behalve de plaats der i (3e lettergreep vóór den hoofdtoon), waarschijnlijk ook nog deze reden, dat men in nata- gevoelt het Praeteritum van een (niet bestaanden) vorm met mata-, die dus voor minata- zou staan. Immers de vormen met ma- II verschillen in beteekenis weinig van de afleidingen met ka — an en ook die met na- komen die met kina — an zeer nabij.

Er blijft dus nog over naar het prefix ta- te onderzoeken. De gelijkstelling met sala, den Heer Talens door zijn Talaoetschen leermeester aan de hand gedaan, wijst er op dat wij hier hebben te doen met het voorvoegsel dat in het Mal. tēr-, in het Toba-Bataksch tar- luidt en in het algemeen de beteekenis heeft „toevallig, zonder iemands opzet, geraakt in den toestand dien het grondwoord aanduidt.” De vorm inataapida bestaat dus uit het grondwoord apida (Sang. apidē „tevens, met,” vgl. hapi' „vriend,” tapi' „bijeenvoegen,” Tag. Bis. apid „verbinden,” Daj. gapi „nabij,” Tont. rapi, rapit, het voorvoegsel ta-, het voorvoegsel a- (voor ka-) en het invoegsel -in-. De normale vorm van inataapida is dus kinataapida.

De vormen tēr- en tar- van dit voorvoegsel wijzen naar het reeds boven behandelde tara- (zie § 20), Sang. taha-. In het Sang. zijn verder nog bekend de voorvoegsels taghoe-, tahoe-, tahi- en ta- (Sprkk. bl. 132—135), doch het samengestelde voorvoegsel kinata- komt in die taal niet voor.

De op bl. 134 der Sang. Sprkk. behandelde voorbeelden met ta- hebben niet alle hetzelfde voorvoegsel, want de ta- van talikoedē „rug”, Tal. tali'oeda is waarschijnlijk een lidwoord, dat ook in andere talen voor de namen van lichaamsdeelen voorkomt, bv. talinga (Bar. enz.) „oor”, st. linga (Tont. „hooren”), tabengo (Bar.) „bil”, naast bengo (id.), tadjila (Loindangsch) „tong”, naast djila (Bar. enz.) In de t. a. p. opgegeven Sang. vormen tahende' „ophouden met regenen”, tahēndoeng „denken aan” en tahida „treden” is het voorvoegsel tah- (= tar-) aanwezig. Men vergelijke verder de verschillende beteekenissen van het Tont. ta- (Hfdst. Tt. bl. 126—132), dat in het Tomb. tah-, in het Tag. tig-, in Bis. tag- luidt. Hier kan ik niet verder ingaan op de vraag naar het al of niet identisch zijn van tara- en ta- in het Talaoetsch, alleen wil ik wijzen op de beteekenis van ta- „geraakt tot, gekomen in den toestand dien het grondwoord uitdrukt”,

en die van tara-, die vaak is weder te geven met „geheel overgegeven aan de eene of andere werkzaamheid”, 't geen ook 't Nederlandsch, vooral als de werkzaamheid niet lofwaardig is, omschrijft met „geraakt aan”, bv. Sang. tahapanginoeng, Tomb. taëlëpën „geheel aan het drinken geraakt”, Tont. tangke'etën „palmwijnapper, geheel aan het tappen geraakt”, Tomb. taleongën „een echte speler, geheel aan het spelen geraakt.”

§ 33. **Het voorvoegsel ma-** III, het actief- intransitieve ma-.

Dit voorvoegsel, waarvan de vorm in het Praeteritum na- is, afgekort uit mina- en de nominale vorm pa-, is het Sang. mǝ-, nǝ-, pǝ-, dat is behandeld op bl. 97—104 der Spraakkunst.

In het Sang. komt mǝ- zoowel voor intensieve als voor niet-intensieve stammen voor. Voor het Tal. is dit niet na te gaan, daar ma- en mǝ- in deze taal denzelfden vorm hebben. Hier wordt dus alleen nagegaan de beteekenis en de functie van ma- voor niet-intensieve stammen. Die beteekenis is in het algemeen eene intransitieve, van daar dat dit voorvoegsel ma- III het actief-intransitieve ma- kan genoemd worden.

Dat dit ma- uit mǝ- is ontstaan, blijkt behalve uit de vergelijking met het Sangireesch, nog hieruit, dat b en d na dit voorvoegsel niet tot w en r worden, maar b en d blijven, bv. mabalasa „leenen”, madea'a „zoeken”.

Hier volgen een aantal voorbeelden, die doen zien van hoe verschillende aard de werkwoorden zijn die met dit voorvoegsel ma- III worden samengesteld.

mainoema „drinken”, st. inoema, Sang. manginoeng.

mati'ila „slapen”, st. ti'ila, Sang. mǝtikǝ.

mabisara „spreken”, st. bisara, uit 't Mal. bitjara.

maganggaloi „schreien”, st. galo(i), Sang. mǝgǝgalo (gerekopieerd).

mabanana „niezen”, st. banana, Sang. mǝbinang.

maso'ola „hoesten”, st. so'ola, Sang. soemǝkolǝ.

masina'ada „ontkennen”, st. sina'ada.

malanaba „zwijgen”, st. lanaba.

madantinga „laten”, st. dantinga.

masoeba „aanbidden”, st. soeba, Sang. mǝsoeba.

masalainga „dansen”, st. salainga, Sang. mǝsalai.

mase'eta „oorlogen”, st. se'eta, Sang. mǝseke'.

maloetanga „schieten”, st. loetanga, Sang. mǝloetang.

ma'ire „verbond sluiten”, st. ire, Sang. koemire.

malipasa „betalen”, st. lipasa.
 mabaloe'a „verkoopen”, st. baloe'a, Sang. mēbaloe'.
 mabalasa „leenen”, st. balasa.
 mabalanga „roeien”, st. balanga, Sang. mēbalang.
 ma'oma „aankomen”, st. oma.
 maboedata „vertrekken”, st. boedata, Sang. mēboea'.
 maloe'ata „loskoopen”, st. loe'ata, Sang. meloecka.
 madea'a „zoeken”, st. dea'a, Sang. mēdea'.
 madoronga „vragen”, st. doronga, Sang. mēdorong.
 ma'ali „graven”, st. ali, Sang. mangali, st. kali.

Zooals men ziet, hebben de meeste dezer vormen in het Sang. het voorvoegsel mē-, enkele hebben het invoegsel oem, enkele ook ma- met den intensieven stam. Soms moet men het Sangireesch raadplegen, om te zien met welk prefix ma- men te doen heeft. Zoo is bv. masingka „weten” niet met ma- III, maar met ma- II gevormd, zooals blijkt uit het Sang. masingka; hetzelfde geldt van mapoeloe „willen, genegen zijn,” Sang. id.

De Praeterita dezer vormen zijn: nainoema, nati'ila, nasalainga, naloetanga, enz. Zie bij het infix -in-, § 34, § 41. De gereduplicateerde stam met het prefix pa-, Sang. pē-, de nominale vorm van ma- III, heeft evenals de boven in § 27 genoemde vormen de beteekenis „tijd, wijze van verrichten der handeling door het grondwoord aangeduid.” Deze vormen zijn ook dikwijls als abstracta te vertalen, bv. pahawiaka, st. biaka, Sang. pēhawiahē, st. biahē „tijd, wijze van leven, het leven,” pasase'eta „tijd, wijze van oorlogvoeren, de oorlog,” st. se'eta, Sang. seke', pēsaseke'; padarame „tijd, wijze van vrede sluiten, de vrede,” st. dame, uit het Maleisch.

Over de vormen met ipa- zie bij het voorvoegsel i-, § 36, over die met pa — ana, zie bij het achtervoegsel -ana, § 47.

§ 35. Het voorvoegsel ma- III gevoegd voor den gereduplicateerden stam vormt wederkeerige werkwoorden, evenals dit in het Sangireesch het geval is. Zie Sprkk. bl. 99—101. De intransitieve beteekenis van ma- III komt hier weder aan het licht, daar wederkeerige werkwoorden een intransitief karakter hebben. Voorbeelden staan mij slechts enkele ten dienste en daarbij zijn er geene van intensieve stammen. Het is mij dus niet mogelijk te zeggen of de wederkeerige vorm van intensieve stammen wordt gemaakt door reduplicatie van den intensieven stam of door reduplicatie van den nominalen vorm die van den intensieven stam is gemaakt. Het laatste is wel het meest waarschijnlijk, omdat reduplicatie enkel van den intensieven stam met voorvoeging van ma- niet zou

zijn te onderscheiden van den vorm der in § 27 genoemde beroepsnamen, den ouderen vorm van het Praesens.

Voorbeelden van wederkeerige werkwoorden zijn :

malalioe „elkaar voorbijgaan,” st. lioe (voorbijgaan).

malarado „op elkaar wachten,” st. rado (wachten).

magagato „met elkaar onderhandelen,” st. gato.

masasindo „van elkaar scheiden,” st. sindo.

Een paar voorbeelden van Imperatieven dezer vormen vindt men beneden, in § 53 en van Duratieve vormen in § 39.

In het tweede voorbeeld is de *r* met *l* geredupliceerd.

In malalioe is duidelijk te zien, dat de oorspronkelijke *a* door *l*, de *a* die uit *ə* is ontstaan door *l* wordt gevolgd.

Van beroepsnamen met het voorvoegsel *ma-* III heb ik slechts twee voorbeelden, n.l. magagaoe „mensenroover” en madaraganga „handelaar.” Deze woorden hebben dus denzelfden vorm als de wederkeerige werkwoorden, maar de reduplicatie drukt bij de beroepsnamen het aanhoudend verrichten der handeling uit, bij de wederkeerige werkwoorden het over en weer plaats hebben daarvan. In het Sangireesch is het evenzoo, zie Sprkk. bl. 101.

§ 36. Het voorvoegsel *i*.

Om de functie van *i-* in het Talaoetsch wel te verstaan, moet men zich eerst te binnen brengen, dat dit prefix oorspronkelijk het teeken van het instrumentaal passief is. In het Sangireesch en Talaoetsch is echter de uitgang van het zuiver passief (Minah. t., Jav. -ən, Bis. Toba'sch -on, Tag. -in) samengevallen met den uitgang -an van het lokaal passief, zooals dat ook in het Ibanag is geschied. Daardoor hebben de instrumentaal-passieve vormen met *i-* de plaats ingenomen van de vormen die in genoemde talen met -ən worden gemaakt. In het Sangireesch is de instrumentale beteekenis alleen nog eigen aan de vormen samengesteld met *ipa-* (vóór den intensieven en niet-intensieven stam), *ipakipa-*, *ipakipə-* en *ikapə-*. Zie Sprkk. bl. 95, 96, 103, 124, 126.

In het Tontemboansch (om bij deze Minahassische taal te blijven) vertoonen de *i-* vormen ook neiging om zich hier en daar naast, zelfs in de plaats van het passief met -ən te stellen. Het is zelfs voor een Europeaan eene der moeilijkheden bij het leeren spreken van het Tt. om steeds te weten waar hij het passief met -ən (Praeteritum -in-) en waar hij dat met *i-* (Praeteritum ai-) moet gebruiken. Er zijn ook gevallen waarin de *i-* vorm en de -ən-vorm zoo goed als synonien zijn, doch in den regel wordt het onderscheid goed

gevoeld en in acht genomen. Men zie voor een en ander de behandeling van het prefix *i-* in Hfdst. Tt. bl. 187.

In Brandes' Proefschrift (bl. 171, vlgg.) en in de Sang. Sprkk. (bl. 86—88) wordt het prefix *i-* te zamen behandeld met het infix *-in-* (als prefix: *ni-*). Hieruit zou men allicht opmaken dat deze beide prefixen iets met elkaar gemeen hebben. Deze meening is onjuist en daarom verdient het geen navolging ze samen te nemen. Wel staan in het Sang. en in het Tal. de vormen met *ni-* naast die met *i-* als praeteritaalvormen van het Passief nevens het Praesens en het Futurum, maar dit komt alleen omdat de *i-* vormen hunne instrumentale beteekenis hebben verloren en omdat zij geen eigen praeteritaalvormen hebben. Zoo is dus *-in-* (*ni-*) wel het Praeteritum van *i-*, maar van *i-* met verschoven beteekenis.

Ook in de Minahassische talen heeft *i-* geen eigen vorm voor het Praeteritum. Door omschrijving heeft het er een gevormd, zooals vooral in het Tb. nog duidelijk is. Deze omschreven vorm is in het Tont. zeer sterk afgeknót en daarna met den *i-* vorm vergroeid, zoodat men daar van een eigen praeteritaalvorm kan spreken, maar de geschiedenis van het ontstaan van dien vorm toont duidelijk genoeg aan, dat het Tont. in dezen met het Tomb. op gelijke lijn heeft gestaan. Zie Hfdst. Tt. bl. 205, vlgg.

Thans volgen voorbeelden van het gebruik van *i-* in het Talaoetsch.

stam *boreta* (schrijven), Sang. *bohe'*; *iworeta* „zal worden geschreven”, met pers. voorn. w. 1^e pers. e. v. *iwore'oe* „zal door mij worden geschreven”.

iwaboreta „wordt geschreven”, *iwabore'oe* „wordt door mij geschreven”.

Uit deze voorbeelden is dus de volgende regel op te maken: Het Passief van het Futurum wordt gevormd door *i-* vóór den zuiveren stam. De pers. voornaamwoorden worden er achtergevoegd om den agens aan te duiden.

Het Passief van het Praesens wordt gevormd door *i* te voegen voor den geredupliceerden stam. Aanduiding van den agens als boven.

Andere voorbeelden zijn nog:

Futurum: *iadila soe amioe* „het zal ulieden gegeven worden”.

isosota „zal naar beneden worden gebracht, om het naar beneden te brengen”. Met pron. suff. 1^e pers. e. v. *isoso'oe* „het zal door mij naar beneden gebracht worden, om door mij naar beneden gebracht te worden”.

Praesens: *isasosota* „wordt naar beneden gebracht”; met pron. suff. 1^e pers. e. v. *isasoso'oe* „het wordt door mij naar beneden gebracht, ik breng het naar beneden”.

isasoeta (st. soeta, Sang. soeë, Bar. soea, Jav. Mal. sok). „wordt binnengebracht”.

itatoempa „wordt afgeladen, afgebracht”.

isasale „er wordt mede langs het strand geloopt”.

iradarisita „men laat of doet het staan”, woordelijk: „er wordt de handeling staan (darisita) mede verricht”.

ilalage „er wordt om gelachen”, woordelijk: „het lachen wordt er mede, er om verricht”.

oendam iwabanta „toovermiddel waarmede bezworen wordt”.

In eenige dezer voorbeelden is de oorspronkelijk instrumentale beteekenis nog niet verdwenen, vooral als de werkwoordstam intransitief is en dus geen zuiver passief kan vormen. Dat de vertaling doet denken aan causatief komt hierdoor, dat de woordelijke beteekenis van isoso'oe, isasoso'oe is: „door mij zal worden, wordt met het subjeet verricht de handeling van naar beneden gaan”, m. a. w. „ik ga er mee naar beneden, ik breng het beneden”. Zoo beteekent ook itatoempa „de handeling afdalen (toemoempa) wordt er mede verricht, het wordt afgeladen, afgebracht”. Vgl. Hfdst. Tt. bl. 194, 195.

Thans volgen voorbeelden van werkelijk instrumentale beteekenis van i-, waar dit n. l. verbonden is met het voorvoegsel pa-, dus ipa- voor den intensieven of niet-intensieven stam, vgl. hetgeen boven is gezegd van het Sangireesch.

ipamoreta „waarmede zal geschreven worden”, ta'oe ipamoreta of ipamore'oe „waarmede door mij zal geschreven worden”.

ipamasaangkoe „waarmede ik op den schouder zal dragen”.

ta'oe ipango'a sitoee „waarmede ik hem zal stompen”.

ta'oe ipamanoela sitoee „waarmede ik hem zal slaan”.

ta'oe ipamoe'oela sitoee „waarmede ik hem zal slaan”.

ipadea'a apa? „om er wat mede te zoeken?”

Strikt genomen zijn deze vormen duratieven van iworeta, ipasaana, io'a, iwanoela, ipoe'oela ¹⁾. Doch deze laatste vormen hebben hunne instrumentale beteekenis verloren voor de passieve. En nu heeft het Tal. verder een Praesens vorm gemaakt van deze instrumentale vormen langs den gebruikelijken weg van Praesensvorming in deze taal, n. l. door reduplicatie.

1) Vormen als imoreta, imasaana, ingo'a, imanoela, imoe'oela zijn in het Talaoetsch onbekend, evenals in het Sangireesch en in de Minah. talen. In deze laatste talen zouden zulke vormen verwarring geven met de Praeterita van werkwoorden die hunnen oem- vorm niet m- maken, zoals pitong, mitong in het Tont. Een vorm als imitong zou in het Tl. worden verstaan als ni- mitong (Praeter. Act. van pitong) en niet als intensief van een vorm ipitong. Maar in het Bare'e, waar de i-vormen geheel veronderd zijn, doch uitsluitend instrumentale beteekenis hebben, vindt men vormen als inabasi „zweep”, van tabasi (slaan), inaoe of inangoe (Togiansch) „toespits”, vgl. Jav. Soend sangoe.

Zoo is uit ipamoreta ontstaan iipamoreta „waarmede thans, gewoonlijk geschreven wordt”, ta'oe iipamoreta „waarmede door mij geschreven wordt (thans, gewoonlijk)”. De dubbele lettergreep ii klinkt als eene gerekte i en heeft den hoofdtoon, terwijl in ipamoreta de lettergreep mo den klemtoon heeft.

Deze formatie is waarschijnlijk van jongeren datum, daar hier de reduplicatie op eenigszins andere wijze is toegepast dan gewoonlijk geschiedt. Men vergelijke de Sangireesche vormen ipangangala', ipëdëndiko', ipëndariko', ipëbbëbera, ipëbawera. In het Boeg. vindt men ook i- vormen op dergelijke wijze geredupliceerd, b.v. ininawa „hart, gemoed,” geredupliceerd uit inawa. i- nawa, vgl. Mal. Jav. Soend. njawa, Bar. nawa, naa en eveneens in het Bar., b.v. ngojoe napoiinosa „zij hebben den wind steeds tot adem,” palekoe koepoiroemba jale „met mijne hand jaag ik aldoor de vliegen weg.”

Ten slotte nog eenige vormen waar i- met de causale en potentieele voorvoegsels is verbonden, n. l. iapa-, ia'a. Over het Passief der vormen met ma'i- zie boven in § 25. De vormen met iapa- en ia'a, zijn de Passieven (niet-instrumentaal) van de Actieven met map-a- (causatief) en ma'a- (potentieel).

iapaworeta „wordt bevolen te schrijven of geschreven te worden,”

ia'apoe'oela „zal kunnen geslagen worden.”

ia'asameta „zal kunnen gevangen worden.”

ia'aworeta isindi „kan hier geschreven worden?”

De Praeterita die naar de beteekenis (niet naar den vorm) bij deze Futurum- en Praesensvormen behooren, zijn gevormd met het infix -in-, dat beneden, in § 40, 41 is besproken.

§ 37. Het invoegsel -oem-.

Dit infix komt in het Tal. veelvuldig voor. Het heeft echter een eenigszins ander karakter dan het Minahassische -oem-. Terwijl b.v. in het Tont. van nagenoeg ieder w.w. een oem- vorm wordt gemaakt en deze uitsluitend dient om den Toekomenden Tijd van het Actief uit te drukken, heeft oem in het Sang. en Tal. eene veel beperkter functie. Een bepaald (en wel een groot) aantal w.w. stammen wordt met oem- gevormd, een aantal andere met een prefix en deze vormen staan niet naast elkaar als de verschillende tijdvormen van eenzelfde werkwoord (zooals in het Tont. de oem-, de ma- en de mē-vormen, als Futurum, Duratief en Intentionalis), maar als twee verschillende vervoegingen, die hare eigene vormen hebben voor het Futurum, Praeteritum en Praesens. Een w.w. welks Actief met -oem- wordt gevormd, heeft slechts

bij uitzondering een vorm met *ma-* van denzelfden stam (intensief of niet) naast zich, maar dan is de beteekenis eene andere en in geen geval kunnen de *oem-* vormen met de *ma-* vormen in een zelfde schema worden gezet, zooals in het Tont. de *oem-*, *ma-* en *mě-* vormen.

Eenige stammen komen voor zoowel met het prefix *ma-* als met het infix *-oem-*, in verschillende beteekenissen, b.v.

soema'e „aan boord gaan, te paard stijgen, in een wagen stappen”.

masa'e „een nieuw huis inwijden,” dus met zekere plechtigheid de trap bestijgen”; stam *sa'e*, Sang., Minah. t. *sake*. Hier is waarschijnlijk *masa'e* samengesteld met *ma-* II; zoodat dan *masa'e* beteekent „in huis zijn, te huis zijn”.

Van den stam *ire* (Sang. *kire*) komt *oemire-* „ja knikken” en *maire* „beloven”; dit *ma-* is *ma* III en *maire* beteekent „ja knikken tegen een ander.” Zie Hfdst. Tt. bl. 159.

maoera „wat hebben? wat willen? wat bedoelen?”, *oemoera* „wat zullen doen, wat aanvangen?” (zie beneden).

oemawita „boomklimmen”, *mangawita* „in een boom klimmen om de vruchten”.

Thans zullen eerst een aantal voorbeelden worden gegeven van Talaoetsche *oem-* vormen, daarna zal over de beteekenis van *oem* worden gesproken en ten slotte zal de vorming van het Praesens en het Praeteritum der *oem-* vervoeging worden behandeld.

doemangana „huis beklimmen”, st. *dangana*, Sang. *dangeng*, Bent. *rangen*.

loemape „het eiland in zijne breedte doorloopen,” st. *lape*.

loemoelesa „van een boom afkomen,” st. *loeloesa*, Mal, *loeloes*.

loemintoeta „van een berg afdalen,” st. *lintoeta*, Sang, *da/intoe*.

noemema „begeeren,” st. *nema*.

soemosota „dalen,” st. *sosota*, Tont. *sosor*, *soso'd* ¹⁾

soema'e „varen, paardrijden,” st. *sa'e*, Sang., Minah. t. *sake*, Tag. Bis. *sakai*.

soema'a „berg beklimmen, st. *sa'a*, Sang. Bent. *saka*.

soemandaga „echtbreken,” st. *sandaga*.

soemoeta „binnen,” st. *soeta*, Sang. *soeë*, Bar. *soea*, Jav. Mal. *sok*.

1) *soemosor* is in het Tont. „de trap opgaan, een berg bestijgen,” dus juist het tegenovergestelde als in het Talaoetsch. Toch zijn de woorden naar den vorm geheel gelijk. Da verklaring is waarschijnlijk hierin te zoeken dat men in het Tont. dikwijls zegt *itjasosor* „gemaakt naar boven, komt de trap te bestijgen” voor *itjalčpok* „komt te vallen,” om niet door een woord van ongunstige beteekenis een ongeluk in te roepen. Door een dergelijk gebruik kan het Tal. *sosota* eene beteekenis hebben gekregen juist tegengesteld aan de oorspronkelijke.

soemapa „planten,” st. sapa.

soemimbaka „antwoorden,” st. simbaka, Sang. simbahě.

soemodo'a „haten,” st. sodo'a.

soemingika „manen, om schuld te betalen,” st. singika, Boeg. singa', Mak. singara.

toemoempa „afspringen, afstijgen,” bv. uit een vaartuig, van een paard, „st. toempa, Sang., Tont. id.

toemawana „blaffen.” st. tawana.

toemambari'ina „zitten met gevouwen beenen, st. tambari'ina, Sang. toembihing.

oemana „eten,” st. ana, M. P. kan.

oeminasa „visch, limoen eten,” st. inasa, Sang. kina'.

oemawita „boom beklimmen,” st. awita, Sang. awi'.

oemoera „willen,” st. oera, Sang. koera (in koerate, uit koera ate „bezorgd, bekommerd”), Bar. koedja, Parig. koeja, Tont. koera (in 'talgem. syn. met apa „iets, wat, 'teen of ander”).

oemire „knikken met het hoofd,” st. ire, Sang. kire.

oemaroweta „brouwen, sommige klanken op eigenaardige wijze uitspreken,” st. aroweta.

oemaiana „zitten,” st. aiana, Sang. kaiang.

oemento „kreupel lopen,” st. ento, Sang. Tont. kento'.

oematana „liefhebben,” st. atana.

oemerama „met de oogen knippen,” st. erama, Sang. kere'.

oemowanga „kruipen,” st. owanga.

oemoso'a „krimpen, zich intrekken, zich terugtrekken,” st. oso'a, Sang. koso'.

oemaele „hangen,” st. aele.

oemolaba „verwelken,” st. olaba.

oema'ala „de oogen openen,” st. a'ala.

oemoei „roepen,” st. oei, Sang. koei.

oemato'a „kakelen,” st. ato'a, Sang. kato', Mal. kětok.

oemio'a „slingeren, schudden,” st. io'a, Sang. kio'.

oemawoesa „niet rondkomen, niet toereikend zijn om iets te onspannen,” st. awoesa.

oemoeroe „poepen,” st. oeroe, Sang. oehoe'.

oemalanga „zwemmen,” st. alanga, Sang. kalang.

Uit deze voorbeelden ziet men, dat bij stammen die met d, l, n, s en t beginnen, het infix -oem- onmiddellijk na dezen beginner wordt ingevoegd,

geheel zooals in alle andere verwante talen die dit infix kennen. Van het Sang. staat op bl. 145 der Sprkk. vermeld, dat alleen stammen met d, h, k, l, s en t het infix -oem- invoegen, behalve nog enkele met g, n en ng. Stammen die met h en k beginnen kent het Tal. niet; van g en ng heb ik geen voorbeelden. Men kan intusschen wel aannemen, dat het Tal. oem invoegt na dezelfde beginners als het Sangireesch.

De beginners b en p laten de vorming met oem niet toe. In de Minah. talen worden de oem- vormen na de beginners b en p afgeknot, zie Hfdst. Tt. bl. 133. Ettelijke Filippijnsche talen laten de vorming met oem na b en p toe, bv. Tag. en Bis. na b.

Bij stammen die met hamzah beginnen wordt oem na hamzah ingevoegd of, naar den aard onzer schrijfwijze gesproken, stammen die met een klinker beginnen voegen oem vóór. Dit is uit de boven gegeven voorbeelden geheel duidelijk.

In de Minahassische talen wordt oem- in dit geval tot m- verkort, zoo ook in het Sang. (Hfdst. Tt. bl. 133, Sang. Sprkk. bl. 198). Het Talaoetsch sluit zich in zooverre nader bij de talen der Filippijnen aan, dat het oem behoudt en niet tot m- afkort. Voor zoover ik weet, volgt alleen het Pampanga de wijze der Minahassische talen. Het Bare'e, dat zoover van de Filippijnsche talen afigt en het infix oem- als vormend element reeds lang heeft verloren, heeft als archaïsmen zoowel vormen met oem als voorvoegsel, en als invoegsel, alsook vormen met m.

Eenige stammen die met hamzah (klinker), d of t aanvangen, reduplicceeren den stam alvorens oem in te voegen. Hetzelfde vindt men in het Sangireesch, zie Sprkk. bl. 148. Voorbeelden zijn:

doemarisita „staan”, st. darisita, van disita, Sang. disi', darisi', doemarisi'.

doemaramanga, st. daramanga, van damanga „op den buik liggen”,
loemarampiroe „zitten met gevouwen beenen”, st. larampiroe.
van dampiroe.

loemarampenoga „zitten met de beide beenen aan ééne zijde gevouwen”, st. larampenoga, van dampenoga.

toematero, st. tatere, van tere „liggen”, Sang. tehe (zakken van 't water).

toemataro'o „op den rug liggen”, st. tataro'o, van taro'o.

oema'amaga „boos opkijken”, st. a'amaga, van amaga.

oema'entenga „op de teenen loopen”, st. a'entenga, van entenga, Sang. kenteng.

oema'amboenga „de wangen opblazen”, st. a'amboenga, van amboenga, Sang. amboeng (ophoopen, opstapelen).

De beteekenis dezer reduplicatie is duidelijk eene duratieve, vooreerst omdat dit in 't algemeen overeenkomt met de beteekenis der reduplicatie bij de werkwoordsvormen in het Tal., vervolgens omdat de beteekenis dezer stammen vanzelf eene duratieve is, daar zij een toestand aanduidt die uit den aard der zaak een tijd lang aanhoudt.

§. 38. De vorming van het Praesens heeft bij de oem- vormen plaats door reduplicatie van den stam en invoeging van oem, zoodat de stam met twee lettergrepen wordt uitgebreid.

Zoo wordt dus sosota tot sasosota en dit tot soemasosota. Van dezen vorm, die den klemtoon op de voorlaatste lettergreep heeft (ta rekent, als syllabische sluiters of looze eindlettergreep voor 't accent niet mede), wordt de a van de reduplicatie-lettergreep, als de klinker der lichtste syllabe (daar zij onmiddellijk vóór den hoofdtoon staat) in de uitspraak verwaarloosd. Men krijgt dus soemsosota (vgl. Bis. binmakal voor binoemakal), 't welk wordt geassimileerd tot soessosota. „Men hoort (zoo schrijft de Heer Talens) den klinker oe gerekt uitspreken en de s verdubbeld. De Talaoereesche onderwijzers schrijven dezen vorm dan ook met ss.”

Daar wij hier te doen hebben met een proces dat zich in 't Sang. reeds in een verder stadium bevindt, komt het mij 't beste voor die spelling met den dubbelen medeklinker te behouden. In het Sangireesch is deze dubbele medeklinker reeds overgegaan in hamzah met medeklinker; het Tal. soessosota zou dus in het Sang. soe'soso' luiden. De Praesensvormen doe'daleng, koe'kalang, enz. op bl. 146 der Sangireesche Sprkk. opgegeven, zijn verkortingen van doemdaleng, koemkalang, welke weder staan voor doemaraleng, koe-makalang. Deze laatste vormen vindt men terug in het Sangireesch, vooreerst als beroepsnamen (zie Sprkk. bl. 91, 101, 149), vervolgens in de ontkennende vormen. Deze hebben n.l. steeds de regelmatige reduplicatie van den stam, ook daar waar de bevestigende vorm veranderingen heeft ondergaan. Zie Sprkk. bl. 173, 174, 199, 200 en 208—214. In het Sang. is „ik ga” ia' doe'daleng, maar „ik ga niet” ia' tawe roemaraleng, waaruit blijkt dat doemaraleng de oude vorm van doe'daleng is, evenals uit ia' tawe mangangala' „ik haal niet” blijkt dat ma'ngala' in ia' ma'ngala' „ik haal” staat voor mangangala', 't welk eerst tot mangngala', daarna tot ma'ngala' is geworden, juist zooals doemaraleng tot doemdaleng, doe'daleng is vervormd.

In de Sang. Sprkk. is op bl. 150 en 151 eene verklaring van den vorm doe'daleng gegeven die niet juist kan zijn en die door de hierboven staande behoort vervangen te worden. Men zie ook Hfdst. Tt. bl. 148.

Verdere voorbeelden zijn nog voor het Talaoetsch:

toettoempa, uit toem(a)toempa, st. toempa „afspringen”.

toettawana, uit toem(a)tawana, st. tawana „blaffen”.

loelloeloesa, uit loem(a)loeloesa, st. loeloesa „uit den boom dalen”.

loellape, uit loem(a)lape, st. lape „'t eiland oversteken”.

soessapa, uit soem(a)sapa, st. sapa „planten”.

soessoeta, uit soem(a)soeta, st. soeta „binnengaan”.

noennema, uit noem(a)nema, st. nema „begeeren”.

doeddangana, uit doemarangana, st. dangana „de trap opgaan”.

doeddarisita, uit doemarrisita, st. darisita „staan”.

oe'ana, uit (k)oema(k)ana, st. (k)ana „eten”.

oe'io'a, uit (k)oema(k)io'a, st. (k)io'a „hangen”.

oe'inasa, uit (k)oema(k)inasa, st. (k)inasa „visch, citroen eten”.

oe'aamaga, uit oemaaamaga, st. aamaga, geredupliceerde vorm van amaga „boos kijken over iets”.

oe'aamboenga, uit oemaaamboenga, st. aamboenga, geredupliceerd uit amboenga „de wangen opblazen”.

oe'oera, uit (k)oem(k)oera, st. (k)oera „willen”.

oe'awita, uit oema'awita, st. awita „in een boom klimmen”.

oe'aroweta, uit oema'aroweta, st. aroweta „brouwen”.

oe'atana, uit oema'atana, st. atana „liefhebben”.

oe'oele, uit oema'oele, st. oele „hangen”.

Van de stammen amaga, amboenga, awita, aroweta, atana en aele zijn de vormen oemaaamaga enz. opgegeven als de vormen waaruit het Praesens oe'aamaga, enz. moet zijn ontstaan. Het komt mij echter niet waarschijnlijk voor dat er ooit zulk een vorm als oemaaamaga in gebruik is geweest. Meer waarschijnlijk komt het mij voor, dat de Praesensvormen der werkwoorden, welker stam met hamzah begint, zijn gevormd naar analogie van die, welker stam vroeger met *k* aanving en nu met hamzah begint. De vorm oe'ana is zeer regelmatig ontstaan uit koemakana, koemkana, kockkana, daar de stam oorspronkelijk kana luidde. Doeh thans weet men alleen: ana, Praesens oe'ana, dus: awita, Praes. oe'awita, enz.

In de opgaven van den Heer Talens zijn geen afzonderlijke vormen na het ontkenningwoord vermeld. Men kan dus het bestaan hebben van vormen

als toematoempa als grondvorm van toettoempa niet zoo direct bewijzen als voor het Sangireesch, maar het behoeft geen betoog dat uit het Sangireesch de geschiedenis van dezen vorm ook voor het Talaoetsch te bewijzen is.

De Praeterita der oem-vormen worden met het invoegsel in gevormd. Men zie daarover § 40, waar dit infix is behandeld.

§ 39. **Duratief-vormen met -oem-** van den gereduplicateerden stam, die er uitzien alsof zij waren gevormd door voorvoeging van een prefix oe'a, worden gemaakt van allerlei werkwoordstammen, van die welke met hamzah aanvangen, zoowel als van die welke met andere medeklinkers beginnen, en evengoed van die welke met oem worden gevormd als van die welke ook een actieven vorm met ma-I of ma-III hebben. Zoo wordt b.v. van den stam tingara „naar boven kijken” (Bar. id., Sang. „op den rug liggen”, lingara „naar boven kijken”) gevormd maningara, dus met ma- vóór den intensieven stam, en toematingara, dus met oem in den gereduplicateerden stam. Van dezen stam wordt een duratief gemaakt oe'atingara „aldoor naar boven kijkend.” Dat dit geen oorspronkelijke vorm kan zijn, ziet een ieder; de vraag blijft dus: hoe is hij ontstaan? Daar de vorm toematingara de beteekenis van een Futurum heeft en oe'atingara die van een Duratief, kan men van den gereduplicateerden stam tatingara een Praesens maken en komt dan tot den vorm toettatingara. En nu is wel de meest voor de hand liggende verklaring van oe'atingara deze, dat men van toettatingara de beginners der beide voorste lettergrepen heeft laten vallen, om de hinderlijke opeenvolging van drie lettergrepen met denzelfden beginner te vermijden. De beteekenis van oe'atingara is geheel in overeenstemming met deze afleiding. Hier volgen verder voorbeelden van denzelfden vorm van verschillende werkwoordstammen:

oe'asoelaga „aldoor verstoord kijkend,” oe'asoelag oe apa? „aldoor boos kijkend om wat?” st. soelaga, Fut. soemoelaga, Praes. soessoelaga; gereduplicateerde stam sasoelaga, Dur. daarvan soessasoelaga, door afwerping van de beginners der twee voorste lettergrepen geworden tot oe'asoelaga.

oe'apasana „steeds op den schouder dragend,” st. pasana, Fut. masana, Praes. mammasana, Durat. vorm gemaakt naar analogie der bovenstaande voorbeelden, theoretisch beschouwd, ontstaan uit poeppapasana, Praesens van den oem-vorm van papasana, die dus (om de theorie geheel uit te werken) aldus zou moeten zijn ontstaan: poemapapasana, poempapasana, poeppapasana, oe'apasana.

oe'awate „de hand opgestoken houden,” st. hate, Fut. mamate, Praes. mammate. Volgens bovenstaande theorie, is oe'awate aldus ontstaan: hate, bawate, boemawate, boemabawate, boembawate, boebbawate, oe'awate.

oe'alintoeda „geknield blijvende,” st. lintoeda, geredupliceerd lalintoeda, Fut. loemalintoeda, Praesens loellalintoeda, oe'alintoeda.

oe'aramanga „op de borst blijvende liggen,” st. damanga, geredupliceerd daramanga, Fut. doemaramanga, Praesens doeddaramanga, waaruit is ontstaan oe'aramanga.

oe'awaloenga, van den stam baloenga „geven,” doch ook „leggen, plaatsen”, welke beteekenissen ook aan het Tont. we'e eigen zijn; lima papaangkoeman oe'awaloenga soe li'oeda „de geboeid zijnde handen liggen (blijven plaats houden) op den rug.”

oe'aramida „stevig vasthoudende,” oe'aramid oe ghalele „het kappes stijf vasthoudende,” stam ramida.

oe'ataro'o „met de borst naar boven blijvende liggen,” stam taro'o.

oe'aoesandirana „op zijde blijvende liggen,” st. oesandirana, „zijde van het lichaam,” zonder twijfel een afgeleid woord, zie bij het achtervoegsel -ana, in § 45. Over het bestanddeel oe- van oesandirana, zie § 58.

oe'ananoepa „een opgezette buik hebbend,” st. nanoepa.

(oe'aepe'a „een ingevallen buik hebbend,” st. epe'a.

oe'atali'oeda „den rug toegekeerd houdend,” st. tali'oeda, van li'oeda „rug.”

oe'alintoeda „geknield blijvende,” st. lintoeda.

oe'ariwa „op den schoot houdende”, in'oe oe'ariwa i momo' „ik houd de kleine meid op schoot”; st. riwa „schoot.”

oe'atoeada „op handen en voeten of knieën loopende,” of „met ver naar achteren uitstekende billen loopende,” st. toeada.

oe'aringko'a „in geknakte houding blijvende zitten,” stam dingko'a

oe'apoelai „met de knieën opgetrokken zittende,” st. poelai.

oe'atambari'ina „met de beenen kruislings zittende,” stam tambari'ina.

oe'arisita „in staande houding blijvend,” stam disita; van den geredupliceerden stam darisita wordt ook een Praesens doeddarisita gevormd, zie boven in § 38. Daar de reduplicatie hier geen opeenvolging van drie lettergrepen met gelijke beginners veroorzaakt, is een vorm als oe'arisita een geval van vorming maar analogie van bestaande vormen.

oe'aoeleleda „met den rug geleund tegen,” st. leleda, met oe-

(zie § 58) *oeleleda*, waarvan ook *mangoeleleda* „met den rug leunen.”
oe'aoensandata „geleund blijven,” st. *sandata*, *oensandata*,
 vanwaar *mangoensandata* „leunen.”

Een voorvoegsel *i-*, waarover men in § 58 iets vindt gezegd, hebben de beide volgende voorbeelden:

oe'aira'oepa „de armen op de borst gekruist houdend,” st. *ra'oepa*, *mara'oepa* „omhelzen.” Van den met het bovengenoemde *i-* samengestelden stam *ira'oepa*, geredupliceerd *aira'oepa*, wordt gevormd het Futurum *oemaira'oepa* „de armen op de borst gaan, zullen, willen kruisen.”

Dezelfde vorming vertoont *oe'aimbaloeda* „de handen op den rug houdend.” Beschouwt men deze vormen als afkomstig van de stammen *ra'oepa* en *baloeda*, dan zijn ze in deze paragraaf op hunne plaats; wil men ze afleiden van de secundaire stammen *ira'oepa* en *imbaloeda*, dan kunnen ze worden behandeld bij de regelmatige Praesensvormen, van de woorden die met *hamzah* beginnen, zie § 38. Hetzelfde valt op te merken van de stammen met het voorvoegsel *oe-*, waarover in § 58 iets is gezegd. Behalve in de bovengenoemde voorbeelden, komt het ook nog voor bij de stamwoorden *oebena*, waarvan dus de duratieve vorm luidt *oe'aosebena* „de handen in de zijde houdend” en *oenembeta*, met prefix *ma-* vóór den intensieven stam: *mangoenembeta* „knijpen tusschen de nagels,” duratieve vorm *oe'aoenembeta* „aldoor knijpende, afscheurende.”

In de Woordenlijst vind ik nog *oe'asora* „schuin,” *oe'atarawoeoe* „vierkant” en *oe'aparioeta* „rondom.” Deze woorden zijn hoogstwaarschijnlijk van de hier besproken formatie, maar daar de beteekenis der grondwoorden mij onbekend is, kan ik er niet meer van zeggen.

Twee voorbeelden heb ik nog te noemen van vormen met *oe'a* — van een geredupliceerden stam, waar deze reduplicatie de beteekenis van wederkerigheid heeft, verg. het in § 35 gezegde. Deze voorbeelden zijn:

oe'awawintila „met elkaar aan het kuitschoppen zijn, van den stam *bintila* (Tont. *winti'*, Sang. *binti'*, Jav. *binte*, Mal. *benteh*).

oe'apapangkila „met de beenen in elkaar zijn gehaakt,” van den stam *pangkila*.

Uit voorbeelden als deze beide laatste blijkt duidelijk, dat men *oe'a* — als voorvoegsel is gaan voegen vóór al of niet geredupliceerde stammen, naar het voorbeeld van reeds bestaande vormen met *oe'a*-, welke laatste dan moeten zijn ontstaan op de bovengenoemde wijze. Het is wel niet denkbaar dat een vorm als *oe'apapangkila* deze genealogie zou hebben:

poemapapapangkila, *poempapapangkila*, *poepapapapa-*

ngkkila, oe'apapangkila. Men mag het van de beide laatste voorbeelden zeker en van een aantal andere hoogstwaarschijnlijk achten, dat zij eenvoudig door voorvoeging van oe'a- zijn gevormd.

De Talaoetsche duratieven vinden in het Sangireesch min of meer hunne equivalenten in de op bl. 149 genoemde beroepsnamen, die echter in het Sangireesch alleen bij die werkwoorden van den geredupliceerden stam worden gemaakt, die alle vormen van den geredupliceerden stam maken. De Talaoetsche vormen met oe'a- stammen af van vormen waarin de stam tweemaal is geredupliceerd, immers oe'atingara is uit toettatingara ontstaan en dit weder uit toem(a)tatingara, dat tatatingara met ingevoegd oem is. Wel staan de Sang. beroepsnamen koemakakēla „kijker" en toematatingang (id.) met den oorspronkelijken vorm der oe'a- vormen gelijk, maar de stammen kēla en tingang maken al hunne vormen van kakēla en tatingang. Misschien wijst dit hierop, dat men voor het Tal. ook slechts de oorspronkelijkheid der oe'a- vormen heeft aan te nemen voor de stammen die steeds geredupliceerd voorkomen en de andere oe'a- vormen voor navolging van die voorbeelden heeft te houden. In ieder geval is voor het Talaoetsch karakteristiek de wegwerping van de beginners der twee eerste lettergrepen, nadat de vorm in de uitspraak was verkort. Waar het Sang. zegt toematatingang, daar verkort het Tal. zijn toemata-tingara tot toettatingara en oe'atingara.

Het Tont. past tot vorming van zijne beroepsnamen dezelfde middelen toe als het Sang., n.l. reduplicatie en invoeging van oem, bv. soemisiwo „kruidenkoker", st. siwo „koken". Begint de stam met p of w, dan wordt de eerste lettergreep der aldus gevormde woorden afgekort, bv. poe'is „moorden" geredupliceerd poepoe'is, met -oem-, poemoepoe'is, afgeknut tot moepoeis „moordenaar". Zie verder Hfdst. Tt. bl. 140-149.

§ 40. Het invoegsel -in-.

In het Talaoetsch komt dit infix, voor zoover mijne gegevens spreken, niet als prefix ni- voor, zooals dit wel het geval is in het Sangireesch en de Minahassische talen. Het wordt ingevoegd op dezelfde wijze als -oem-, na den beginner van den w. w. stam, 't zij deze hamzah of een andere medeklinker is, zoowel bij niet-samengestelde stammen, als bij zulke die met een voor-, in- of achtervoegsel zijn samengesteld en evengoed bij actieve als bij passieve vormen.

De kracht van het infix -in- is praeteritum-vormend. Dat dit van ouds de beteekenis van dit invoegsel is, blijkt hieruit, dat het nog wordt ingevoegd

in vormen die reeds voor-, in- of achtervoegsels hebben. Het invoegsel oem wordt alleen in enkelvoudige of in geredupliceerde stammen gevoegd, doch nimmer in stammen die reeds eenig affix hebben. Waar -in- en -oem- te zamen voorkomen, is -in- in den oem- vorm gevoegd en niet -oem- in den in- vorm, want het samengestelde infix is -inoem- en nimmer -oemin-.

Hier volgen thans alle vormen met -in- die in de opgaven van den Hr. Talens voorkomen.

De oem- vormen welker eenvoudige oem- vorm de beteekenis van Futurum heeft, terwijl de Praesensvorm zich door reduplicatie kenmerkt, hebben als kenteeken van het Praeteritum het infix -in- in den eenvoudigen oem- vorm gevoegd, zoodat het Praeteritum is: de stam met ingevoegd -inoem-. Voorbeelden zijn:

sinoemosota „daalde neer, is neergedaald”, st. sosota.

tinoemoempa „sprong af, is afgesprongen”, st. toempa.

tinoemawana „blafte, heeft geblaft”, st. tawana.

linoemoeloesa „kwam, is gekomen uit den boom”, st. loeloesa.

dinoemangana „beklom, heeft beklommen de trap”, st. dangana.

sinoemoeta „ging binnen, is binnengegaan”, st. soeta.

sinoema'e „ging aan boord, is te paard gestegen”, st. sa'e.

inoemana „at, heeft gegeten”, st. ana.

inoeminasa „at, heeft gegeten visch of citroen”, st. inasa.

inoemawita „klom, is geklommen in den boom”, st. awita.

inoemire „knikte, heeft geknikt”, st. ire.

inoemoei „riep, schreeuwde, heeft geroepen, geschreeuwd”, st. oei.

inoemawoesa „schoot te kort, is te kort geschoten”, st. awoesa. „te kort schieten”, bv. een touw.

dinoemarisita „stond, heeft gestaan”, st. darisita.

tinoemataro'a „lag op den rug, heeft op den rug gelegen”, st. tataro'a.

inoema'entenga „liep, heeft geloopt op de teenen”, st. a'entenga.

De vier laatste voorbeelden zijn gevormd van geredupliceerde stammen.

In het Sangireesch, in het Tons., Tond., Tomb., Bantisch en Bentenansch is het dubbel infix -inoem- door verwaarloozing der oe in de uitspraak en het assimileeren van in m., tot -in- geworden. Zoo zegt het huidige Sang. kimina' „at vleesch, heeft vleesch, visch gegeten”, waarnaast als archaische vorm in poëzie kinoemina' voorkomt. Ook in het Mongondouch, Ibanag en Bicol vinden wij nog -inoem-, in de beide laatste talen -imin- gewor-

den, terwijl het Bisaja het tusschenstadium -inim- vertoont. Zie voor een en ander Hfdst. Tt. bl. 151, 152.

Het Sang. vormt dus *dimangeng*, waar het Tal. *dinoemangana* zegt, van *dangeng*, *dangana* „de huistrap bestijgen”. In den ontkennden vorm van 't Sang. vinden wij echter niet *dinoemangeng* terug, maar een vorm *dimə̌dangeng* (*tawerimə̌dangeng*), hetwelk naar analogie van *nə̌bə̌bera*, *nə̌də̌ndiko'* (ontkenende vorm van het Praeteritum van *bera*, *diko'*) uit *dimangeng* is gemaakt.

Wat op bl. 145 en 150 der Sangireesche Spraakkunst over -in- is gezegd, worde vervangen door hetgeen hierboven ter verklaring van dit infix is gegeven.

§ 41. De stammen die in den actieven vorm een prefix hebben dat met *m* begint, voegen in het Praeteritum na deze *m* het infix *in* in, zoodat men als eerste lettergreep en begin der tweede *min* krijgt. Van dit *min* is de eerste syllabe *mi-* afgevallen, zoodat men de *n* overhoudt en het op het eerste gezicht schijnt dat in het Praeteritum de *m* tot *n* wordt. Zoo wordt dus het voorvoegsel *ma-* tot *na-* (uit *mina-*), *mapa-* wordt *napa-* (uit *minapa-*), *ma'a* wordt *na'a-* (uit *mina'a-*), *ma'i-* wordt *na'i-* (uit *mina'i-*). In het Sangireesch is het evenzoo; het bovenstaande is dus ook op de Sangireesche praeteritaalvormen van toepassing.

Hier volgen eenige voorbeelden van Talaoetsche Praeterita in het Actief:

namoreta „schreef, heeft geschreven”, Fut. *namoreta*, stam *boreta*.

nadea'a „zocht, heeft gezocht”, Fut. *madea'a*, st. *dea'a*.

namasana „droeg, heeft gedragen op den schouder”, Fut. *namasana*, st. *pasana*.

nanawoeke „zaaide, heeft gezaaid”, Fut. *manawoeke*, st. *sawoeke*.

namali „kocht, heeft gekocht”, Fut. *mamali*, st. *bali*.

nadoronga „vroeg, heeft gevraagd”, Fut. *madoronga*, st. *dorong a*.

na'a'ali „groef, heeft gegraven”, Fut. *ma'a'ali*, st. *ali*.

namoe'oela „sloeg, heeft geslagen”, Fut. *mamoe'oela*, st. *poe'oela*.

Deze praeteritaal-vormen zijn dus afkortingen van *minamoreta*, *minamasana*, *minanawoeke*, *minamali*, *minadoronga*, *mina'ali*, *minamoe'ala*, gevormd door het infix -in- te voegen in den vorm van het Futurum en daarna afgeknot door het afvallen van de lettergreep *mi*.

De voorbeelden *nadea'a*, *nadoronga* en *na'ali* zijn samengesteld met *ma- III* (in het Futurum), de overige met *ma- I*. Voor de volledigheid volgen hier nog eenige Praeterita van Futura met *ma- II*, behalve die welke in § 28 staan opgegeven:

natengge, „is komen te vallen, ligt gevallen, kwam te vallen”.

nanawo, „is komen neer te vallen, viel neer”.

napadi, „kwam te breken, ging stuk, is stuk gegaan”.

natoetoenga, „raakte in brand, is in brand gevolgen, is verbrand”.

Thans volgen voorbeelden van de Praeterita der samengestelde voorvoegsels van den actieven vorm:

napaworeta „gelastte, heeft gelast te schrijven”, Fut. *mapaworeta* „zal gelasten te schrijven”.

napa'ana „liet, heeft laten eten geven”, Fut. *mapa'ana*.

napawisara, „liet spreken, heeft doen spreken”.

naparolota, „liet uitzenden, heeft laten uitzenden”.

napola'a wale, „liet een huis maken, heeft een huis laten maken”.

na'aworeta, „kon, heeft kunnen schrijven”, Fut. *ma'aworeta*.

naa'ana, „kon, heeft kunnen eten”.

na'area'a, „vond, heeft gevonden” (is geslaagd in 't zoeken).

na'asomba, „verwierf, heeft verworven”.

tawe na'awali, „kon niet, heeft niet kunnen kopen”.

na'iwareta „verzocht, heeft verzocht te schrijven”.

na'iola' oe wale soe Sina „heeft den Chinees gevraagd een huis te maken”.

ia'oe na'ipoe'oela si'o „ik heb u gevraagd, u verlof gegeven mij te slaan”.

Deze vormen zijn dus afgeknot uit *minatengge*, *minapaworeta*, *mina'aworeta*, *mina'iwareta*, enz.

Hiermede is het gebruik van *-in-* in de actieve vormen, n.l. die welke met *oem* en met *ma-* (I, II, III), *mapa-*, *ma'a-*, *ma'i-* worden gevormd, voldoende toegelicht. Thans zal het gebruik van *-in-* in de passieve vormen worden besproken, waar het eene groote functie heeft. Ook hier is de beteekenis geen andere dan die van een Praeteritum aan te duiden, 't zij in de beteekenis van een Imperfectum, 't zij in die van een Perfectum.

In de eerste plaats komen ter sprake de vormen die het infix in den zuiveren stam vertoonen. Van den stam *boreta* (schrijven) wordt gevormd *binoreta* „werd, is geschreven”; met aanduiding van den agens: *ta'oe winoreta* of *binore'oe* „door mij geschreven, geschreven door mij”. Deze vorm

staat, naar zijne beteekenis, als Praeteritum naast den vorm met voorgevoegd i-, n.l. iworeta „zal worden geschreven”. Andere voorbeelden zijn nog:

inanoë „werd, is genomen”, inanoë soeapa? „van waar is het genomen?”, st. anoe, manganoe „nemen”.

inado „werd, is verborgen”, st. ado, mangedo „verbergen”.

inana „werd, is gegeten”, st. ana, oemana „eten”.

inadila „werd, is gegeven”, st. adila, mangedila „geven”.

pinoe'ola „werd, is geslagen”, st. poe'ola, mamoe'ola „slaan”.

pinasan iami „werd, is door ons op den schouder gedragen”, st. pasana, mamasana „op den schouder dragen”.

ia'oe pinero n'Toeang „ik werd, ben door Mijnheer geslagen”, st. pero, mamero „met de vlakke hand slaan”:

ia'oe ino'a nitoe „ik werd, ben door hem gestompt”, st. o'a, mango'a „stompen”.

ia'oe winanoel itoe „ik werd, ben door hem geslagen”, soeëte uta'oe winanoel itoe „hij is reeds door mij geslagen”.

pinanta ntoemata raleo „gestoken door slechte menschen”, st. panta, mamanta „steken”.

inadangi Maoerana „geknepen door M.”, st. adang, mangedang”, „knijpen”.

De vormen met het voorvoegsel ipa-, in welke i- zijne instrumentale beteekenis heeft behouden (zie § 36), maken hun Praeteritum met -in-, dat in het voorvoegsel pa- wordt gevoegd, zoodat men het samengestelde prefix pina- krijgt. Dit heeft dus de beteekenis: werd, is gebruikt om er mede te doen wat het grondwoord uitdrukt. Voorbeelden:

pinamoret i Rarenta „gebruikt door Darenta om er mede te schrijven”, st. boreta, intensieve vorm moreta.

pinadea'apa? „gebruikt om er wat mede te zoeken?”

pinadea'a woghasa „gebruikt om er rijst mede te zoeken” (om er rijst voor te halen, bv. geld om er rijst voor te koopen).

ta'oe pinamali „door mij gebruikt om er voor te koopen”, st. bali, mamali „koopen”.

pinasosota „waarmede naar beneden is gegaan, wat naar beneden is gebracht”, pinasoso'oe „is door mij naar beneden gebracht”.

pinaanoë soe wantala „genomen uit de kist” (waarmede de handeling nemen is verricht).

pinaado „opgeborgen, opgeruimd” (waarmede de handeling opbergen is verricht).

ta'oe pinamasana „door mij gebruikt om te dragen op den schouder;” st. pasana, mamasana „op den schouder dragen”.

pinango'a „werd, is mede gestompt”, Praeter. van ipango'a, st. o'a, mango'a „stompen.”

pinamanoela „werd, is mede geslagen, Praeter van ipamanoela, st. banoela, mamanoela „slaan”.

De Praeterita van 't Passief der causale vormen, die in het Actief 't prefix mapa- hebben, en dat der potentieele vormen, die in 't Actief ma'- hebben, worden gevormd door voorvoeging van pinapa-en ina-; deze Praeterita staan naast de Futura met iapa- en ia'-. Het laatst genoemde voorvoegsel staat voor iaka- en het voorvoegsel ina- staat voor kina-. Het is dus het voorvoegsel a- (=ka-) met ingevoegd in. Voorbeelden zijn:

pinapaworeta „werd, is gelast geschreven te worden”, pinapaworet i Toeanga soe Goeroe „is gelast geschreven te worden door Mijnheer aan den Onderwijzer”.

pinapaamata „werd, is gelast te loopen”, by. een zieke voor zijne gezondheid; st. amata (oemamata, mamata) „loopen”, Sang. mame'e.

dario'a pinapararisiti Toeanga „de kinderen zijn door Mijnheer bevolen te staan”, Praeter. bijapararisita, van darisita „staan” (gereduplicateerde stam).

inapoe'ola „heeft kunnen geslagen worden, heeft een pak slaag opgelopen”, voor kinapoe'ola, st. poe'ola.

inasameta „heeft kunnen gevangen worden, is gevangen”, voor kinasameta, st. sameta.

inaworeta „heeft kunnen geschreven worden, is te boek gesteld”, voor kinaworeta, st. boreta.

De drie laatste vormen zijn dus de Praeterita van ia'a poe'ola, ia'asameta, ia'a woreta „zal kunnen geslagen, gevangen, geschreven worden”.

De werkwoorden die in het Actief het voorvoegsel ma'-i- hebben, vormen het Praesens-Futurum van 't Passief met pa'-i- en ana. Van het Praeteritum heb ik geen voorbeelden. Het voorvoegsel van het Praeteritum Passivi dezer vormen is zonder twijfel pina'-i-; of het steeds met het achtervoegsel ana te zamen wordt aangevoegd, of ook zonder dat, weet ik niet te zeggen, daar beide gevallen mogelijk zijn.

De vormen met voorgevoegd nata- of inata-, die ook het infix -in- bevatten, zijn reeds boven behandeld, zie § 32. En de vormen met het invoegsel -in- die ook het achterveegsel -ana hebben, zijn beneden behandeld, in § 50, waar het suffix -ana is besproken.

§ 42. Op een gewijzigden vorm van het infix *in* moet ik ten slotte nog de aandacht vestigen. Van den stam *darisita* „staan“, Fut. *doe-marisita*, Praes. *oe'arisita*, is het Praeteritum *diroemarisita*; dit kan wel niet anders zijn dan *dinoemarisita*, welks *n* tot *ris* geworden. De afwisseling van *n* met *r* of een der naverwante klanken *d*, *l*, die bv. in het Gorontaleesch zoo frequent is (*n* wordt daar regelmatig tot *l*) en ook in de Toradja'sche talen niet ongewoon, is mij in het Sang. slechts bekend uit het naast elkaar voorkomen der infixen *-an-* en *-al-*, zie bl. 154 der Sprkk. In het Tal. is mij dit infix alleen bekend in *anoe'oe* „nagel“, Mak. Boeg. Sang. Bent. *kanoekoe*, Ponos. Mongond. *konoekoe*, vgl. Jav. Soend., Mal. *koekoe*, Maleg. *hoehoe*, Bat. id., Tag. *lis*, Mad. *koko*.

Andere voorbeelden zijn *direa'angkoe*, van den stam *dea'a*, Sang. *dea'*, „zoeken“; deze vorm beteekent „door mij gezocht“ en moet dus ook wel voor *dinea'angkoe* staan. De vergelijking met *diroemarisita* toont aan dat de klankovergang in beide woorden onder dezelfde omstandigheden heeft plaats gehad; men kan dus aannemen dat er bij de *n* van het infix *-in-*, ingevoegd na een beginner *d* neiging bestaat om zich met die *d* te assimileeren; na *i* wordt deze *d* tot *r*.

Van het Mal. *djadi*, Tal. *diadi* „maken, scheppen“ is gevormd *diria-di*, voor *diniadi* „scheepsel, maaksel, geschapen, gemaakt“, zie beneden, in § 71.

Het vierde voorbeeld dat ik kan aanhalen, *diroemanta* „kwam, is gekomen“, van den stam *danta*, geeft genoeg zekerheid omtrent de regelmatigheid van dezen klankovergang, die mij in 't Sangireesch niet bekend is.

§ 43. **Andere infixen** zijn er zeker nog wel in het Talaoetsch, maar zij behooren hoogstwaarschijnlijk niet meer tot de levende taal. Het infix *-al-* dat frequentatieve beteekenis moet hebben, komt waarschijnlijk voor in *salainga*, Sang. *salai* „dansen (mēnari)“, vgl. *salō* (krijgsdansen houden) en Bis. *salajaoe*, freq. van *sajaoe*. Woorden als *aliambanga*, Sang. *kaliwēmbang*, Tag. *kalibangbang*, Boeg. *kaloembampa*, Par. *kalibamba* „vlinder“, bevatten een voorvoegsel *kali-* dat weder het infix *-al-* in zich draagt, zie Sang. Sprkk. bl. 140. Ook *aloembati'a*, Sang. *kalimbotong* „sprinkhaan“ bevat een dergelijk voorvoegsel, evenzo *aliwombonga* „bron“, *saliwaboeda*, Sang. *saliwēboedē* „opborrelen“. In *alamona* „voorouders“, Sang. *kalēmōna* „eerste, voorste, voorouders“, kan *-al-* eene meervoudige beteekenis hebben. De stam *mōna* heeft (althans in 't Sang.) de beteekenis „voorsteven“.

§ 44. **Het achtervoegsel -ana** is het voornaamste suffix in het Talaoetsch dat hier zal besproken worden. Van de Sangireesche suffixen -e en -i (Sprkk. bl. 166) die ook in het Talaoetsch bestaan, heb ik slechts één voorbeeld.

De eenige vorm, dien dit achtervoegsel in het Talaoetsch heeft, is -a n a of (waar de n reeds doorklinkend is door een daarop volgende klinker of waar zij met eene volgende k de verbinding ng k aangaat) -a n. Het Sangireesch heeft eveneens den sluitersuffix van het oorspronkelijke suffix -a n willen doorklinkend maken en daartoe de uitspraak velaar gemaakt, dus ng, wat evenzeer tot het doel leidt, gegeven het vocalisch karakter der nasalen. De variatie -eng, die het Sangireesch gebruikt wanneer het suffix wordt gevoegd achter eene lettergreep die met a wordt uitgesproken, kent het Talaoetsch niet.

Het suffix -ana heeft in het Talaoetsch, evenzeer als in de verwante talen, plaatsaanduidende beteekenis. Het wijst dus aan de plaats waar de handeling geschiedt, of de persoon bij of aan wien zij wordt verricht. Behalve dit achtervoegsel, hebben de daarmede samengestelde woorden gewoonlijk nog voor- of invoegsels of reduplicatie van den stam, ter aanduiding van tijd of wijze. Van deze verschillende vormingen zullen hier voorbeelden worden gegeven.

De enkele stam met -ana is in de eerste plaats een Futurum van het lokaal-Passief, dus van een werkwoord dat in het Actief zijn voorwerp regeert in den locatief. Dit Futurum wordt ook als Imperatief of als (on)junctief gebruikt. Voorbeelden zijn: *indi sapan asoeëne*, *oeria arodi aloepana* „dit worde eerst gekauwd en daarop ingeslikt.” In dezen zin staat *sapan(a)* voor *sapaan(a)*, zie beneden, in § 45. De stammen zijn *sapa* „kauwen” en *aloepa* „inslikken”. Feitelijk zijn deze vormen Futura, daar zij de kenmerken van het Praesens (reduplicatie) en het Practeritum (infix -in-) missen. Andere voorbeelden zijn nog: *i'o tamboan oe woela* „gij zult door een krokodil worden gegrepen”, *i'o lioesan oe atoana* „gij zult door eene slang worden doodgedrukt”; *linti'ante soe malo*, *soe ta i'asilo mata*, *boeroe baedante soe mamalaghana*, *soe ta i'arango naoenga* „worde opgegooid in het luchtruim, waar het niet meer is te zien voor het oog en worde opgeworpen naar de onzichtbare ruimte, waar het voor de gedachte niet meer te bereiken is”; *maboea soe alo indi*, *iami santarana*, *boeroe iami sangkawalaghana tatedoewenaoengana*, *boeroe tatedoe pendamana tiring oe poea*, *boeroe 'lain n awa'a* „te beginnen met dezen dag, zullen wij met onze familie en wij met onze nakomelingen niets meer weten van en niets meer gevoelen van pijn in't hoofd en hitte van 't lichaam”.

De andere voorbeelden die ik kan geven, zijn voor een deel oude samenstellingen met -a n a, van welke men thans niet meer gevoelt dat zij het suffix -a n a hebben.

saroeana „front, voorzijde”, st. saroe, Tont. id.

dapoerana „kookplaats, stookplaats”, Sang. dapoe hang, Tomb. ramporan, Tont. amporan, Daj. dapohan, st. (Mal.) dapoer. Uit de bovengenoemde parallellen blijkt dat deze samenstelling met -a n a reeds zeer oud is.

daloengana „ruimte onder het huis” (onder den vloer, tusschen de huispalen), st. (Sang) daloeng „in, binnen, binnenruimte”, Mal. dalam, Tal. daloema, Tag. lalim, enz.

baliana „priester”, Sang. baliang, Mal. bĕlian. O. Jav. waljan, Daj. balian, Mong. bolian, Minah. t. walian; dit woord heeft ook reeds van ouds het suffix -a n. De beteekenis is bepaaldelijk „sjamaan”, daar niet-sjamanistische priesters en priestersessen niet aldus worden genoemd. In Bijdr. K. I. 5, II, bl. 471, leidt Prof. Wilken, in Noot 137 van zijn opstel „Het Shamanisme bij de volken van den Indischen Archipel” dit woord af van den stam bali(k) „terugkeeren”, zoodat bali a n dan zou beteekenen „degene in wie(n) de geesten (der afgestorvenen) terugkeeren (naar de aarde)”. Hierbij wordt stilzwijgend aangenomen dat bali = balik. Het komt wij beter voor bali, wali te nemen in zijne algemeene beteekenis van „tegenhanger, tegenstuk, samengaan met, behoorend bij een ander”, zoodat dan balian, enz. kan worden vertaald met „bij, in wien een ander is, die een ander (Tont. walina, Sang. baline, Tal. balina) in zich heeft”.

ampoeana „priesteres”, Sang. ampoeang, Tont. ěmpoean, st. M. P. poe, mpoe, ěmpoe, vgl. Bar. poeë „heer”, toempoe „eigenaar”, Minah. ěmpoe, ěmpoeng „god, gestorven voorouder”, Bat. ompoe, Boeg. opoe, enz. Men kan -a n in ampoean vergelijken met ons „-schap” en ampoean dan vertalen met „heerschap”; het wisselt in die beteekenis af met ka- en heeft (evenals dit prefix) dan de kracht van een verzamelend meervoud.

paliana „kwade geest”, Sang. pĕli, Daj. Mak. Bar. pali „verboden ongeoorloofd, onder een ban liggend”. De beteekenis van paliana is waarschijnlijk „waaraan verbodsbepalingen zijn verbonden, iets gevaarlijks, waarvoor men zich in acht moet nemen”.

aianana „zitplaats, zetel”, st. aiana, Sang. kaiang „zitten”. Het Sang. heeft kakai a n e n g, waaraan zou beantwoorden een Talaoetsch a'aianana. Wellicht is a-, de beginlettergreep, die thans bij den stam behoort, een voorvoegsel geweest (ka-), zoodat de oorspronkelijke beteekenis dan zou zijn geweest „plaats waar men kan zitten”.

anana „plaats waar, gereedschap waaruit men eet”, van ana, Sang. kang „eten”; het suffix is gehecht aan den stam toen deze nog an of kan werd uitgesproken. Uit dit anana is ontstaan de nu gebruikelijke vorm anana-na, daar men anana, dat tweelettergrepig is, als grondwoord beschouwde, zoodat men achter den vorm anan opnieuw het suffix-ana voegde. Vergel. het Sang. kakanengang (Sprkk. bl. 157), dat gevormd is van kakaneng, st. kang, met reduplicatie en achtervoegsel -eng (voor -ang na eene lettergreep die a heeft). Deze vorm is opnieuw van -ang voorzien en zoo tot kakanengang geworden, vierlettergrepig, zooals de meeste woorden die met reduplicatie en -ang zijn gevormd. Het Tal. ananana heeft dus geen reduplicatie, maar tweemaal het suffix -an(a).

§ 45. Zeer gewoon is het achtervoegsel -ana met reduplicatie van den stam. De reduplicatie heeft in deze vormen doorgaans de beteekenis van een Durativum of een Tegenwoordigen Tijd. Voorbeelden zijn:

a'ananana „waar, waaruit, waarvan thans wordt gegeten”; a'ananangkoe „waaruit, waarvan, waar ik thans eet”. De vorm van dit woord is reeds boven besproken; alleen komt hier nog de reduplicatie er bij.

a'inasana, Sang. kakinasang; met -ana en reduplicatie gevormd van inas(a), Sang. kina' „waar, waarvan, waaruit visch, vleesch of citroen wordt gegeten.

a'awitana „de boom waarin men klimt”, st. awita.

sasoetana „plaats waar men binnengaat”, st. soeta.

sasaleana „plaats waar men langs het strand loopt”, st. sale.

lalageana „plaats waar gelachen wordt”, st. lage.

paperoana „plaats waar geslagen wordt, waar de slagen neder komen, degene die slaag krijgt”, st. pero.

babanoelana „op wien, waarop met de vuist wordt geslagen, aan wien wordt slaag gegeven”, st. banoela.

a'angkangana, „die met krabben wordt bedreigd, tegen wien gebaren van krabben worden gemaakt”; st. angkanga.

sasaghenggelana „wat over den schouder hangt en aldus wordt gedragen”, st. saghenggela.

tatoempaana „plaats waar wordt nedergedaald”, st. toempa.

aadoetana „plaats waar wordt afgebrokkeld”, st. adoeta „bij stukjes afbreken, afscheuren”.

tatali'oerana „waarheen men den rug keert, plaats aan welke, persoon aan wien men den rug toekeert”, st. tali'oeda „den rug (li'oeda) toekeeren”.

babintilana „plaats waar, persoon tegen wien geschopt wordt”, st. bintila, Sang. binti', Bar. winti, Mal. benteh „kuitschoppen” (Tal. mamintila).

papisilana „wat tusschen duim en vinger wordt genomen”, st. pisila (mamisila) „tusschen duim en vinger nemen”, Sang. pisilě, Tag. Bis. pisil.

lalabingana „graf”, st. labinga, Sang. lěbing, Tag. libing, Bis. Mong. lobong, Tomb. lěwěng, Tont. lowěng, Mal. lobang.

nanaoengana „gong, slagbekken”, Sang. nanaoengang. Het Sang. woord staat voor naneongang, daar neong, noemeong „klinken, galmen” en naoeng „hart, binnenste, gedachte, gezindheid” beduidt. Dit is ook de beteekenis van Tal. naoenga, dat dus ook wel niet de stam van nanaoengana zal zijn.

sasabangana „deur”, st. sabangana, Sang sěbang „uitgaan, naar buiten treden”, sasěbangeng „deur”.

tatapaana „rookzolder, rookvliering”, st. tapa „rooken, in den rook hangen of drogen”, Sang. id.

sasoloana „lamp”, st. solo, Sang. id. „hars, harsfakkel”.

aloeana „gewas”, st. aloe, Sang. kaloe, Mal. kajoe.

aola'ana „weefgetouw, st. ola'a, Sang. kou „maken, vervaardigen”; aola'ana beteekent dus „plaats waar iets wordt vervaardigd”, vdr. „weefgetouw”.

aoencmbetana „plaats waar, persoon die geknepen wordt”, st. oem-beta, Tont. koembit „knijpen”.

aoelelerana „plaats waar met den rug tegen geleund wordt”, st. oeleleda.

aoensandarana „plaats waar tegen gesteund wordt”, st. oensandata. Van dezen secundairen stam is althans aoensandarana afgeleid. De zuivere stam is sandata, vgl. Sang. sandehě, Tag. sandal, Mal. Jav. Bat. Daj. sandar.

dararisirana „plaats waar men staat”, st. darisita, geredupliceerd uit disita.

papaangkoemana „plaats waareene boei (paangkoema) is aangelegd, wien eene boei is aangelegd”, bv. lima papaangkoeman, oe'awaloenga soe li'oeda „de handen zijn van boeien voorzien, liggende op den rug” (de handen zijn op den rug vastgebonden).

aoempisanan oe watoe „gedrukt wordend door een steen”, st. oempisa.

Van den stam řiwa „schoot” (Mal. řiba), komt lařiwana „op schoot gehouden worden”, ana'a lařiwan oe inangene „het kind wordt op schoot gehouden door zijne moeder”, ana'a lařiwangkoe „het

kind wordt door mij op schoot gehouden". Hieruit blijkt, dat bij stammen die op *a* uitgaan (behalve natuurlijk de looze *a*), deze *a* wel met den beginklank van het suffix wordt samengetrokken. Dit bewijst ook de klemtoon, die valt op de samengetrokken lettergreep, bij *lariwana*, dus op de lettergreep *wa*.

Uit de reeds boven genoemde voorbeelden *sasoetana* en *tatoempaana* blijkt overigens dat deze samentrekking geen regel is. Andere voorbeelden zijn nog: *baboeranoesabona* „wordt ingesmeerd met zeep”, st. *boera*; *sasapana* „geplant wordende”, st. *sapa*.

papasananana „wat op den schouder wordt gedragen”, st. *pasana*.

In *gaghoeanana* „stiefouders”, vgl. *Sang. gaghoeang* „ouders”, stam *goerang*, heeft het achtervoegsel *-ana* de beteekenis van „eene bijzondere soort van hetgeen het grondwoord aanduidt”.

Van *tatoewonana* „kruin van het hoofd” is de stam *toewo* „groeien”; men zou dus verwachten *tatoewoana*. De *n* als klinkerscheider op te vatten, komt mij willekeurig voor, daar het *Tal.* daarvan zeer weinig gebruik schijnt te maken; althans in mijne gegevens komt geen voorbeeld voor. Wellicht heeft de vorm *tatoewonana* twee suffixen *-an*, waarvan het eerste met den stam *toewo* tot *toewon* of *toewona* is samengetrokken. Nadat men dit was vergeten, heeft men nog eens *-ana* achtergevoegd.

§ 46. Verder wordt *-ana* gehecht aan stammen die het voorvoegsel *a-* (in de verwante talen *ka-*) hebben. De vormen met dit *a — ana* hebben oorspronkelijk de beteekenis van *Passieven* der *potentieele* vormen (die in het actief *ma'a-* voorvoegen) en beteekenen dien ten gevolge „kan geschieden, kan gedaan worden wat het grondwoord aanduidt”. Doch als regelmatig *Passief* van de vormen met *ma'a-* wordt thans de vorm met *ia'a-* gebruikt, zie boven, in § 22, die oorspronkelijk het instrumentaal passief is. De vorm met *a — ana* heeft thans de beteekenis van „zal kunnen worden getroffen door de handeling in het grondwóórd uitgedrukt”, bv. *awontogana* „zal door een vloek (*bontoga*) worden getroffen”. In nadrukkelijken zin gebruikt, beteekenen deze vormen eene waarschuwing, zooveel als: „er zou — mede kunnen gebeuren, pas op, want er zal — mede geschieden”, bv. *aworetanawe oede meda* „pas op dat die tafel niet beschreven worde, die tafel zou kunnen beschreven worden, loopt gevaar van te zullen beschreven worden”. Men stelt dengene, dien men wil waarschuwen voor eene mogelijkheid, om hem daarvoor te doen terugschrikken. In die beteekenis zijn dus de vormen met *a — ana* *locaalpassieven* naast de *intransitief-passieven* met *ma-* die op dezelfde wijze worden gebruikt, bv. *manawo!* „gij, zij, het valt!” of „pas op dat

gij enz. niet valt". Hetzelfde gebruik wordt gemaakt van de Imperatieven met a —.

Nog twee andere voorbeelden van samenstellingen met -ana zijn mij bekend, n.l. ati'ilana „slaapplaats" en asoeëana „laatste, einde". De eerstgenoemde vorm is, in verband met de beteekenis van ma'ati'ila „in slaap zijn", te vertalen met „plaats waar men in slaap is", of „in slaap komt". Ook het Sang. heeft naast pətatikilang „slaapstede", kakati-kilang „plaats waar men in slaap is". De vorm asoeëana heeft tot grondwoord soeë, Sang. id.; asoeëana beteekent woordelijk „zal ten einde geraken, raakt op, naderend einde".

§ 47. Stammen met het voorvoegsel pa- en het achtervoegsel -ana, met of zonder reduplicceering van den stam, hebben eene duratieve beteekenis en verschillen weinig van de boven, in § 45, genoemde vormen met -ana achter den gere-duplicceerden stam, met welke zij ook wel afwisselen. Het voorvoegsel pa- geeft aan deze vormen de beteekenis van nomina verhalia naast de deelwoorden met ma-; de duratieve beteekenis wordt door de reduplicatie aangeduid. De mij bekende voorbeelden volgen hier:

paliarana „mast", met pa- en -ana gevormd van een stam liar, die id. is met Mal. lajar, Mak. lajara', Boeg. ladja', Parig. lajagi en een (hyphothetisch) Sang. lalahë, waarvan palalaheng „mast", dus „plaats waar men het zeil bevestigt".

paaloeana vind ik in de Woordenlijst opgegeven als vertaling van „afgodsbeeld". Al is het niet waarschijnlijk dat de Talaoereezen ooit afgodsbeelden hebben gehad, het woord kan daarom wel goed Talaoetsch zijn. Waarschijnlijk is het af te leiden van aloë „hout"; de beteekenis is dan „maaksel van hout".

panatarane „de eerste", met pron. suff. 3e pers. e. v., in beteekenis hier gelijk aan een bepalend lidwoord, van den intensieven stam van tataka, Sang. tēta' „beginnen", met pa— en -ana gevormd. De beteekenis is dus „waar, bij wien men begint."

pabawalangoana „ankerplaats", st. balango, Sang. id., Boeg. balango, Tont. walangow (kabeltow), met pa- en stam-reduplicatie gevormd, dus „plaats waar men gewoonlijk ankert".

pamamareana „zeestraat", van een mij onbekenden stam mare, wellicht een intensief van pare, dat in het Sang. „doorhakken" beteekent, vgl. ons „doorslag" voor een gegraven verbindingskanaal.

padarasanana „nederzetting", van den st. dasana, vgl. Sang. daseng „hut" „tijdelijk verblijf aan het strand of in het bosch" en pëdara-sengang „bivak, legerplaats, kamp".

palaraiiana „raadhuis”, van een st. daian of laian, met reduplicatie laraian, dat mij overigens onbekend is, ook in het Sangireesch. Het zou kunnen zijn dat het woord eene zeer jonge vorming is van den stam aiana „zitten”, Sang. kaian^g, en met eene op zijn Sangireesch gevormde reduplicatie (aian^g, laaian^g), genormaliseerd tot laraian^g voor lalaian^g). Zeer waarschijnlijk is dit echter niet, al zou de dan van den vorm te geven vertaling „plaats waar men gewoon is zitting te houden” geheel op de beteekenis „raadhuis” passen. Maar vooreerst komt deze soort reduplicatie in het Tal. niet voor en ten tweede zou de vorm moeten zijn ontstaan uit den vorm aiana, dus toen het oudere kaiana reeds was verdwenen. Wellicht is Loinansch, Balantaksch laigan, „huis” te vergelijken.

§ 48. Van vormen met -ana, die het causatieve voorvoegsel pa- hebben, 't welk in dit geval nog het pa- dat den nominalen vorm van ma-aanduidt vóór zich heeft, heb ik de volgende voorbeelden:

papainoemana „waarin, waaruit, waarvan wordt te drinken gegeven”, st. inoema, Mal. inoem, enz; woordelijk „plaats waar, waarin, waaruit, geheel waarvan een gedeelte wordt gelast, veroorzaakt te drinken”.

papaanan i Toeanga „de plaats, het vat waaruit men Mijnheer laat eten”.

papaghiana boeroe papangginaoeana i'o manoe'a diriadi Mawoe, boeroe niola' oe Rocata „gij, kip, wordt er aan herinnerd en opmerkzaam op gemaakt, dat gij een schepsel des Heeren zijt en gemaakt door God”. In dezen zin is de vorm papaghiana geen causatief; de stam is paghi; de vorm mapaghi beteekent „meenen, denken”. De vorm papangginaoeana is van den stam ginaoe, Bar. Loinansch ginawo „hart, gemoed”, mangginaoe „meenen, denken”, mapangginaoe „doen denken, herinneren aan, opmerkzaam maken op”.

§ 49. De samenstellingen met -ana van de causale vormen die in het Actief het prefix ma'i- voorvoegen, hebben het voorvoegsel pa'i-, bv. pa'iworetana „aan wien gevraagd wordt te schrijven”, i Toeanga pa'iworetan oe arana „Mijnheer wordt gevraagd de namen in te schrijven”; ia'oe pa'ipoe'oe lan itoe „mij wordt gevraagd door hem om te slaan”, itoe pa'ipoe'oe lana „hij wordt gevraagd om te slaan”.

§ 50. Al deze samenstellingen met -ana kunnen nog worden voorzien van het infix -in-, dat ook hier weder de functie heeft aan den vorm eene praeteritale beteekenis te geven. De voorbeelden die ik hiervan kan geven, volgen hier.

De praeterita der in § 44 opgegeven vormen hebben dus het infix *-in-*, met het suffix *-ana*, zooals

ia'oe tinoentoengan oe watoe „naar mij is met steenen gegooid, ik ben met steenen begooid”, st. *toentoenga* (*manoentoenga*) „gooien, werpen”.

i'oinangkangani Rarenta „tegen u heeft Darenta de vingers gekromd” (dreigend u te krabben), st. *angkanga* (*mangangkanga*) „de vingers krommen om te krabben”.

tinali'oerana „de persoon wien, de plaats aan welke de rug is toegekeerd” st. *tali'oeda*, *toemali'oeda* „den rug toekeeren”.

inaiananingana'a „bezeten, bezet door hen”, st. *aiana*, *oemaiana* „zitten”.

binintilana „persoon die, plaats waar is geschopt geworden”, st. *bintila*, *mamintila* „kuitschoppen”.

pinangkilana „waar is gehaakt geworden”, st. *pangkila*, *manangkila* „haken”.

inamatana „plaats waar geloopt is”, st. *amata*, *manata* „loopen, gaan”.

itooe tinamboan oe wawi „hij is door een varken gegrepen”.

binangoenana, Sang. *binangoenang* „de Onderwereld”. De stam van dit woord is waarschijnlijk *banggoeng* „opstaan”, Sang.; of deze stam in het Tal. voorkomt, weet ik niet. Wellicht is de naam te vertalen met „de plaats waar de dooden zijn opgestaan”, dus weder levend zijn geworden en verder voortleven. *Binangoenang* is ook de naam van een vulkanisch eiland in de Bocht van Tomini (Bar. *Nangoena*, op de kaarten *Oena-Oena*) ten N. W. der Togianeilanden. Welke taal dit is, kan ik niet uitmaken, daar het eiland geen oorspronkelijke bevolking heeft.

De in § 46 opgegeven samenstellingen met *a—ana* hebben praeterita met *ina—ana*; voorbeelden zijn:

inaworetana „is kunnen beschreven worden, heeft kunnen beschreven worden”; *medata'oe inaworetana oe apoeta* „de tafel is door mij met krijt kunnen beschreven worden”.

talimado ta'oe inapoe'oelan oe raroepa „de vinger is door mij met een hamer kunnen geslagen worden, komen geslagen te worden”.

inawontogana „heeft kunnen getroffen worden door een vloek”, st. *bontoga*.

i'ota'oe inalinti'ana, *boeroeta'oe inawoedana* „gij hebt door mij kunnen opgegooid en opgelicht worden”, st. *linti'a*, *malinti'a*

„opgooien, weggooien, zooals iets dat men ergens uitwipt en wegslingert” en baeda, mamaeda „met een hefboom oplichten, uitlichten”.

Tot deze rubriek behooren ook de vormen met voorgevoegd inata-, die in § 32 zijn besproken, voor zoover zij van het achtervoegsel -ana zijn voorzien. De twee eenige voorbeelden die ik heb, zijn:

meda ta'oe inataworetan oe tinta „de tafel is door mij verkeerdelijk, ten onrechte, bij ongeluk met inkt beschreven geworden”.

meda inataboretan i Maocrana soe tinta „de tafel werd door M. bij vergissing met inkt beschreven”.

Van de vormen met voorgevoegd pa- en achtergevoegd -ana hebben de praeterita den vorm pina—ana, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

pinaamatana „plaats waar geloopt werd, die beloopt werd”, st. amata; het boven genoemde inamatana beteekent „plaats waar geloopt is”, omdat het voorvoegsel pa- aan dezen vorm de beteekenis van een duratief geeft.

pinangoensandaran „waartegen werd geleund of is geleund geworden”; bij den intensieven vorm van den stam wordt steeds het voorvoegsel pa- gebruikt en gaat dus de uitwendige onderscheiding van durativum en perfectum verloren.

pinangoelelerana „waartegen met den rug werd of is geleund geworden”; beide vormen van secundaire stammen, n.l. oensandata en oeleleda.

meda ta'oe pinaboerana „de tafel werd door mij ingewreven, ingesmeerd”, st. boera; de vorm pinaboerana is dus samengetrokken uit pinaboeraana.

Hiermede is mijn voorraad voorbeelden van het achtervoegsel -ana uitgeput. Woorden als oenentengana „pink”, Sang. koenentemang en tambaeroengana „scheen” bevatten hoogstwaarschijnlijk het suffix -ana, maar dit brengt ons niet veel verder, zoolang we den stam dezer woorden nog niet kennen.

Ook het in § 20 reeds genoemde tataroenalangana „ijdelijk, zonder doel, of beteekenis” heeft het suffix -ana, en voorts het voorvoegsel taroe- in gereduplicateerden vorm vóór den stam nalang „spel, speelgoed”. In het Sang. beteekent mētaghoenalan'g „iets tot speelgoed maken, dat het eigenlijk niet is”, dus „met iets spelen, met iets geen ernst maken”. De meest voor de hand liggende verklaring van tataroenalangana is dus deze: „min of meer, als 't ware (reduplicatie) makende (taroe) tot een voorwerp (-ana) van spelen (nalang).

Ook de namen der eilanden *Ara'alana* en *Awatoeana* (zie § 2) bevatten het suffix *-ana*, althans de in de tweede plaats genoemde. Doch ook hier zijn de grondwoorden onbekend, zoodat pogingen tot afleiding dezer vormen geen bruikbaar resultaat kunnen opleveren. Het is mogelijk, dat in *Awatoeana* schuilt de stam *batoe* (dial. *batjoe*, *bakoe*, *baroe* „nieuw” en dat *Awatoeana* (*Awatjoeana*, *Awakoeana*, *Awaroëana*) dus „nieuwigheid, Nieuwland” beteekent.

§ 51. Het in Sang. Sprkk. bl. 166 vermelde suffix *-i*, *-e* is in het Sangireesch bekend als achtervoegsel der Imperatieven van de met het suffix *ang* gevormde Passieven. Na opene lettergrepen wordt *-i*, na geslotene wordt *-e* achtergevoegd. Dat *-e* een bijvorm is van *-i* blijkt o. a. hiernit, dat na eene opene *-i* in plaats van *-i*, *-e* wordt gebruikt.

Dat dit suffix ook in het Talaoetsch bestaat, bewijst het voorbeeld *a ripo*, *man a ripo* „met de hand tasten, voelen naar” (bv. bij 't zoeken van iets in het duister); als Imperatief wordt opgegeven: *s a ripo i* of *s a ripo ne* „voel er naar, tast er naar”. Of hiernevens het Passief *s a ripo a na* staat, kan ik niet bepalen.

Omtrent de achtervoeging kan worden gezegd, dat hierin het Tal. eenigszins van het Sang. verschilt, 't geen trouwens te verwachten was, daar het Sang. half, het Tal. geheel vocalisch is. In het Sang. nu wordt, bij achtervoeging van *-e* na half gesloten lettergrepen de hamzah tot *k*, zoodat het suffix steeds den vorm *-ke* of *-nge* heeft. In het Tal. schijnen de beide suffixen met elkaar af te wisselen, althans na open lettergrepen, maar *-e* krijgt dan den klinkerscheider *n* vóór zich en wordt dus *-ne*.

§ 52. Zonder dat ook maar eenigszins aan volledigheid kan worden gedacht, zullen thans nog eenige woordsoorten worden besproken, te beginnen met het een en ander over de **Werkwoorden**.

De verbaalstam op zich zelf, zonder aanhechtsel, heeft het karakter van zelfstandig naamwoord, waarmede niet is gezegd dat elke verbaalstam als substantief in de taal optreedt. Mij is één voorbeeld bekend van het optreden van een verbaalstam, met achtergevoegd *-na*, waar hij met onzen Infinitief zou zijn weder te geven. Het is deze zin: *paola' aiananio*; *pado masaeë ngkolana*, *oentoera'a dososindi* „maak gij een bank; als het maken zal gereed zijn, breng haar boven”; *ate, nasoeëte?* — *Nasoeëte*. — *Ara nasoeëte ngkolana*, *oentoera'a ireë arendi* „welnu, is ze af? — Ja — Daar dus het maken is afgelopen, breng ze hier boven”.

De stam van het w. w. is ola' a, vroeger kola' a (Sang. ko a') „maken, vervaardigen”; de k blijft na de ng van het lidwoord behouden. Wat echter in dit geval -na' is, kan ik niet bepalen. Het pron. suff. 3e. pers. e. v., dat hier op zijne plaats zou zijn, luidt in het Tal. -ne. Dit -ne moet echter uit nia zijn samengetrokken en zou dus een bijvorm na kunnen hebben. Aan het achtervoegsel -ana (dus kolana uit kola + ana) kan niet worden gedacht, daar de kleinton op ko valt. Daarenboven zou de aanwezigheid van -ana hier moeilijk te verklaren zijn.

Op bl. 180 der Sang. Sprkk. wordt in Noot 1) gezegd, dat de dikwijls achter den Imperatief gevoegde nadrukwijzer ko in oude liederen den vorm kona heeft. Het is dus mogelijk dat dit na, dat blijkbaar zonder schade voor de beteekenis van kona kon afvallen, hetzelfde is als dat van kolana.

§ 53. De zuivere werkwoordstam treedt verder op in den Imperatief. Deze Imperatief is in de Sang. Sprkk. (bl. 180) bij de passieve vormen ingedeeld. Dit is geschied zoowel om den vorm als om de beteekenis. De Imperatief die uit den enkelen stam bestaat, heeft n.l. steeds een object; wanneer men dit nu op den voorgrond stelt en het tot nominatief maakt, laat zich de Imperatief passief vertalen. Voorbeelden zijn:

boereange oede rario' a „beknor die kinderen”, st. boere-
anga, mamoeanga „hard en boos spreken”.

saghenggela „draag het over den schouder, het worde over den
schouder gedragen”.

bateaa „steek de hand op”, st. bate, mamate „hand opsteken”,

togora „geef het aan, reik het aan”, st. togota, manogota.
„aangeven, aanreiken”.

baloenga „geef het, het worde gegeven”.

pero itooe „sla hem, hij worde geslagen”.

banoelitooe „sla hem met de vuist”, st. banoela.

toentoenge „gooi hem, gooi het, 't worde gegooid”. st. toe-
ntoenga, manoentoenga „gooien”.

pilita' o „hak het (met een kapmes)”, st. pilita, manilita,
„met een kapmes hakken”.

ta'apa „leg er de vlakke hand op”, st. ta'apa, Sang, taka',
mana'apa „de vlakke hand leggen op iets”.

saripo, meestal saripoi of saripone „voel er naar, tast er naar”,
stam saripo, manaripo „met de hand voelen, tasten naar”.

pita'o „pak het aan, betast het", st. pita, mamita „aanvatten, bv. om te voelen hoe dik iets is".

pisila'o „neem het tussehen duim en vinger", st. pisila, mami-sila „tussehen duim en vinger vatten".

daringire „hoor het, luister er naar", st. daringita, mada-ringita „hooren, luisteren".

oembetele „houd het vast", st. oembele, mangoembele „vasthouden".

Deze vormen komen ook gereduplicateerd voor en hebben dan, naar den aard van de beteekenis der reduplicatie, duratieve beteekenis. Waar de enkele stamvorm beteekent: „voer het gegeven bevel uit", daar heeft de gereduplicateerde vorm de beteekenis: „voer het gegeven bevel steeds uit, blijft het uitvoeren". Voorbeelden zijn: aadoeta „brokkel aldoor af, breek aldoor een stukje af", st. aadoeta, manganadoeta „bij stukjes afbreken", Sang kédoe'.

tataroö „blijf met de borst naar boven liggen", st. taroö, toemataroö „met de borst naar boven liggen".

alintoeda „kniel", voor lalintoeda, st. lintoeda „knielen"; met nadrukwijzer alintoedate „kniel dan!" en met reduplicatie aalintoeda „kniel thans!"

laringko'o „blijf gehurkt zitten", st. dingko.

tatambari'ina „blijf met de beenen kruislings zitten", st. tambari'ina.

dararisita „blijf staan", st. darisita, doemarisita „staan".

De vijf laatste voorbeelden zijn van intransitieve w. w., welker Actieven met het infix -oem- worden gevormd. De Imperatief moet hier dus actief-intransitief worden opgevat.

De Imperatieven die van voorvoegsels zijn voorzien, gevoegd aan den al of niet intensieven stam, moeten geheel actief worden opgevat. Deze Imperatieven verschillen van die welke uit den enkelen of den gereduplicateerden stam alleen bestaan, hierin, dat deze laatste, als de stam transitieve beteekenis heeft, ook steeds transitief moeten worden opgevat, ook al staat er geen voorwerp bij. In dit laatste geval doelen zij op een voorwerp dat op andere wijze is of wordt bekend gemaakt, dan door het tegelijk met den Imperatief te noemen, bv. door het aan te wijzen, aan te geven, neder te zetten of door er op te doelen als het den spreker reeds bekend is. De Imperatieven met 't voorvoegsel pa- zijn intransitief op zich zelf en moeten, als zij op een voorwerp doelen, dat voorwerp ook steeds naast zich genoemd hebben, daar zij daarmee één begrip uitnaken. De geheele uitdrukking dient dan intransitief te worden opgevat. De volgende voorbeelden zijn mij bekend:

pata'apa „dek met de vlakke hand”, in onderscheiding van ta'apa „dek het met de vlakke hand”.

pangadoeta „breek af, brokkel af, breek een stukje af”.

papoelaiwe „ga zitten, zet u (met de knieën opgetrokken en de armen daar omheen geslagen)”.

pamoelai, pamoelaite (intensieve stam), als boven, met dit verschil, dat men den intensieven vorm gebruikt tot iemand die nog staat en den niet-intensieven tot iemand die op eene andere wijze zit dan de boven beschrevene. Papoelai is dus „zet u op deze wijze”, pamoelai „ga zitten, en wel op de wijze die poelai heet”. Op dezelfde wijze zijn onderscheiden:

paoensandare „leun, neem eene leunende houding aan (in plaats van eene andere)”.

pangoensandata „leun (en doe niet iets anders, bv. lopen of zitten)”.

paoelelere „leun met den rug (niet op andere wijze)”.

pangoeleleda „leun met den rug (in plaats van iets anders te doen)”.

pangonggola „geef, geef weg”.

pasa'ete „stijg in, kom aan boord”.

doöte, pangoembele lima ntoeanga „kom aan, vat Mijnheers hand”.

paelega „kijk, gebruik uwe oogen”, st. elega, Tont. ilök.

pamita „raak aan, ge moogt aanraken”, st. pita.

padaringita „luister, hoor, gebruik uwe ooren”.

Uit den aard der zaak zijn van voorvoegsels voorzien de Imperatieven der causale, verzoekende en potentieele vormen, die resp. met pa- (waarvóór nog pa- komt dat den nominalen vorm van het prefix ma- aanduidt), pa'-i en pa'a- worden gevormd. Voorbeelden zijn:

papara/intoedaä „doe knielen, gebied te knielen”, st. lintoeda, loema/intoeda „knielen”, Imp. a/intoeda (voor la/intoeda) en aali-ntoeda „kniel”, ook a/intoedate.

papaola'oe wale „gelast een huis te maken, laat een huis maken”.

papa'alanga'o oede asoe „doe dien hond zwemmen”.

paparenoaä itooe „gelast hem zich te baden”.

papasaira'o ngkoeae itooe „gelast hem water te putten”.

Deze vier laatste vormen stammen van de grondwoorden ola'a, alanga, deno, saida.

Van ma'ida'a „verzoeken te maken” is de Imperatief pa'iola'a, bv. pa'iola'oe wale soe Sina „laat een huis maken bij den Chinees”.

Van ma'apia „iets goed maken” is de Imperatief pa'apia „doe het goed, doe uw best met” (volgt een deelwoordvorm), bv. pa'apia mamoe-ndala, „doe uw best met roeien”.

Met het voorvoegsel pa'a- worden ook gevormd de Vermenigvuldigende Telwoorden; men heeft hier echter met het nomen verbale van ma'a- in zijne eigenlijke beteekenis, niet in dien van Imperatief te doen. Daarom zijn deze vormen in § 22 behandeld.

Andere voorbeelden van den Imperatief heb ik niet, behalve nog twee voorbeelden van Imperatieven van wederzijdsche (reciproque) vormen, die in het Tal. evenals in het Sang. (Sprkk. bl. 68, 99) worden gevormd door reduplicatie van den stam, zooals reeds boven, in § 35 is gezegd. Zij zijn:

paba wintila „geef elkaar kuitschoppen”, st. bintila, mamintila „kuitschoppen”, Imp. bintila „geef een kuitschop”.

papapangkila „haakt in elkaar met de beenen”, st. pangkila, mamangkila „haken met het been, zijn been ergens omheenslaan”. pangkile „haak hem, het met 't been”.

§ 54. In de bovenstaande voorbeelden is op te merken, dat de Imperatief in het Tal. dikwijls wordt voorzien van nadrukwijzers. Onder deze is op te merken -'o, het Sang. ko, Sprkk. bl. 180, dat eenvoudig dient om de beteekenis van den Imperatief een weinig te verzachten. Het wordt zonder meer achter den Imperatief gevoegd, bv. pilita'o, pita'o, pisila'o, laringko'o, zie boven, in § 53.

Verder komt als nadrukwijzer voor -e. De achtervoeging van deze lettergreep heeft ten gevolge dat de klemtoon op de onmiddellijk daaraan voorafgaande syllabe valt. Terwijl in den Imperatief boereanga de lettergreep re den klemtoon heeft, krijgt in boereange de syllabe a het accent. Zoo ook: bintila (op bi), bintile (op nti), pangkila (op pa), pangkile (op ngki), paoensandata (op sa), paoensandare (op nda, paoeleleda (op le, 3^e van achteren), paoelelere (op le, 2^e v.a.), daringita (op ri), daringire (op ngi). Verder valt op te merken, dat in deze vormen met achtergevoegde e de oorspronkelijke sluiters r (d) weder te voorschijn komt. Dit is vooral duidelijk bij de stammen sandata en dingita, waar de t als sluiters, uit d of d is ontstaan (vgl. Jav. dangët), welke d voor de e weder r is geworden. Vgl. Sang. Sprkk. bl. 17, 180.

Dezelfde nadrukwijzer is -te, want dit is de vorm dien hij heeft na opene eindlettergrepen, dus pangoembele (klemtoon op mbe), pangoe-

mbelele (op le). De beteekenis van -e, -te is aansporend, dus den Imperatief versterkend. Andere voorbeelden zijn nog pamoclai (op la), pamoclaite (op i), pasa'ete (op 'e) „stijg in, ga aan boord”.

Niet alleen bij den Imperatief is (t) e in gebruik, het wordt ook ter versterking achter andere w. w. vormen gehecht, bv. iadila si amioe, boeroe iami oemoerate (klemtoon op ra) „het zal aan u lieden gegeven worden, maar wat zullen wij doen?”

masa'ete (op 'e) „thans instappen”; verder bij de partikels soeë en boea, die dienen ter omschrijving van het Praeteritum, dus soeëte, boeate (klemtoon op e en a).

Eene andere nadrukspartikel is -we, die ook achter den Imperatief wordt gevoegd. In het Sang. luidt deze partikel hoeë of woeë, verkort tot -be (-we), zie Sprkk. bl. 273. Voorbeelden zijn: pa'anaoengawe i'o saroeng mapa'aoeras oe alo misa „bedenk gij den Zondag te heiligen”; pangadatawe si amangoe boeroesinangoe „eer uwen vader en uwe moeder” apoeloewe i'ite madaringita sasinaoet oe Roata „laat ons luisteren naar de geboden Gods”. De constructie van dezen zin is wel geene goed Talaoetsche, daar zij duidelijk eene navolging is van het Mal. „hëndaklah kita mēnēngur”, maar de vorm apoeloewe is op zich zelf goed. Verder: aworetanawe oede meda „pas op dat die tafel niet worde beschreven”.

Ook achter andere woorden is deze nadrukspartikel te vinden, bv. ariewe, de partikel van de Verbiedende wijs (zie beneden, in § 55), ta'ambe „nog niet”, uit ta'ana en we.

Ten slotte is nog de a te vermelden, die achter sommige Imperatieven staat, bv. togora, van den stam togota; ook bij deze -a wordt de klemtoon verplaatst naar de lettergreep die voor de -a staat; deze valt dus in togota op to, in togora op go. Andere voorbeelden zijn: oebena (klemtoon op na), van oebena „de handen in de zijde houden”; batea, st. bate; paoenembeta (klemtoon op mbe), st. oenembeta (op ne) „dicht langs den zoom gaan, den uitersten kant houden”; paparalintoeda (kl. op da), st. lintoeda (kl. op li). Dit -a heeft dus denzelfden invloed op den vorm van het woord waaraan het wordt gehecht, als het bovengenoemde (t) e. Wat de laatste a in batea en paoenembeta beteekent, kan ik niet zeggen.

§ 55. De **Verbiedende Wijs** of Vetatief wordt gevormd met arie of ariewe, eene partikel die eene waarschuwende beteekenis heeft „laat niet,

dat toch niet". Eveneens waarschuwend is atarie „laat nog niet, dat vooreerst nog niet". Welk element dit atarie boven arie bevat, is mij niet bekend. Het Sang. heeft ai', ari', arie' en ari'be, zie Sprkk. bl. 181. Daar be eene enclitica is (zie boven, in § 54), die ook den vorm hoeë heeft, zoo kan met zekerheid worden gezegd dat de grondvorm van Tal. arie is ari. In dit ari steekt het ontkenningwoord di, vgl. Tag. Bis. di, dili, Hoko di, Ibanag ari, dji, Goront. dila, Loin. madi, Boeg. de', Sang. dëndilë (wortel dilë) „ontkennen", madiri, madidi „niet willen", Negr. ai (Bijdr. K. I. 1882, bl. 254), dat uit ali of ari moet zijn ontstaan. Prof. Kern vergelijkt op bl. 133 van zijn „Fidji-taal" het Fidjische ontkenningwoord de „opdat niet", het Tomb. rei, Bikol, Tons. dai, Soemb. de, Samoa le, N. Jav. dede en Maori hore. Ook onder de Toradja'sche talen zijn er die rai, torai tot ontkenningwoord hebben.

Omtrent de constructie van den Vetatief met arie, arie we zijn de opgaven van den Heer Talens onzeker. Zoo vind ik in eene vertaling der Tien Gebeden:

ariewe i'o mamate „gij zult niet dooden".

ariewe i'o soemandaga „gij zult niet echtbreken".

ariewe i'o mana'o „gij zult niet stelen".

ariewe i'o maniala mbawahia soe taoemate waine „gij zult geen valsche getuigenis geven tegen anderen".

Hier is dus arie met het Futurum geconstrueerd, doch elders vind ik:

arie paoensandare, arie pangoensandata „leun niet".

arie paoelalere, arie pangoeleleda „steun niet met den rug".

arie pamita „raak niet aan, kom er niet aan".

arie paoenembeta „niet te zeer op den rand".

Het is volstrekt niet onmogelijk dat beide constructies voorkomen. Immers in het Sang. heeft men zoowel ai' pangala' „neem niet", ai' pakiala' oe poetoeng „laat geen vuur halen", als karie' mamoso' boengang „pluk geen bloemen", karie' koemang boea ngkaloe „eet geen boomvruchten". De beide partikels ai' en karie', die oorspronkelijk identisch zijn, worden dus verschillend geconstrueerd: de korte vorm met den Imperatief, de lange met het Futurum. Wel zijn in de praktijk der taal ai' en karie' verschillend in kracht van verbieden, maar beide zijn toch vetatief. Indien in het Talaoetsch arie zoowel met den Imperatief als met het Futurum wordt verbonden, zal er waarschijnlijk eenig onderscheid in de betekenissen der beide constructies zijn.

Streng verbiedend is imbaraṅga „laat vooral niet, dat volstrek niet” en nog strenger is mangkimbaraṅga „dat nimmer, laat nooit”. Uit dezen laatsten vorm en uit het Sang. koembahang (Sang. Sprkk. bl. 184) blijkt dat imbaraṅga staat voor kimbaraṅg. Wat in de Sprkk. t. a. p. over de afleiding van koembahang is te vinden, is, indien het juist is, natuurlijk ook van toepassing op Tal. imbaraṅga, mangkimbaraṅga.

Deze beide vetatieve partikels worden niet gevolgd door den Imperatief, maar door het Futurum, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

Mangkimbaraṅg i'o pia' doeata waine „gij moogt nimmer andere goden hebben”.

Mangkimbaraṅg i'o manago ngkaran oe Mawoe Roeata-noe taghoenane „gij moogt nimmer den naam des Heeren Uws Gods ijdellijk noemen.

Mangkimbaraṅg i'o mamate „gij zult nimmer dooden”.

Mangkimbaraṅg i'o soemandaga „gij zult nimmer echtbreken”.

Mangkimbaraṅg i'o mana'o „gij zult nimmer stelen”.

Mangkimbaraṅg i'o maniala wahia soe tooemata waine „gij zult nimmer valsche getuigenis geven tegen anderen”.

Mangkimbaraṅg i'o noemema n saranapa n tooemata waine „gij zult nimmer iets begeeren van anderen”.

§ 56. Als Imperatief geeft de Hr. Talens ook op mampangalapa, met de beteekenins „haal steeds”, dus een duratieve vorm. Geheel overeenkomstig daarmee is de meervoudsvorm der Sangireesche werkwoorden, bv. mēmpangala' (Fut.), nēmpangala' (Praet.), mēmpa'ngala' (voor mēmpangangala', Praes.) Zie over deze vormen bl. 110-112 der Sang. Sprkk.

Het is niet gemakkelijk deze vormen te verklaren. Dat zij van den naamwoordelijken vorm (het nomen verbale) van het w. w. als secundairen stam zijn afgeleid, valt terstond in het oog. Daar het nomen verbale ook als Imperatief optreedt, valt het gebruik dat het Talaoetsch van dezen vorm maakt gemakkelijker te verklaren, dan dat hetwelk het Sangireesch er van maakt. Men kan n.l. mampangalapa beschouwen als een Conjunctief-vorm, afgeleid van den Imperatief (het nomen verbale) pangalapa. Het Bareé, eene Toradja'sche taal, vormt zijnen Conjunctief van het nomen verbale, dat tevens als intransitieve Imperatief optreedt, bv. van den stam koni (eten), pangkoni „eet, doe uw maal”, koepangkoni „dat ik ete”, naast koni „eet het”, koekoni „ik eet het”. In dien zin opgevat, zou mampangalapa te verta-

len zijn met „dat (gij, enz.) moogt halen”, welke vorm als Conjunctief of Optatief, door zijne wenshende beteekenis, het karakter van Duratief kan hebben gekregen.

§ 57. De **Tijden** worden in het Tal., zooals wij reeds boven hebben gezien, aangeduid door den vorm van het werkwoord. Het Futurum is in het algemeen de grondvorm: het stamwoord, met voor-, in- of achtervoegsel. Het Praesens onderscheidt zich door den gereduplicateerden vorm van het stamwoord en het Praeteritum is kenbaar aan het invoegsel -in-. Al hebben deze vormen weder veranderingen doorgemaakt, in het algemeen zijn hiermede de kenmerken gegeven der drie Hoofdtijden die het Talaoetsch onderscheidt.

Het Futurum wordt verder nog omschreven of nader omschreven door partikels, waarvan er eene is tata, te vertalen met „straks, aanstonds”, bv. tata iwore'oe „zal straks door mij geschreven worden”, tata oemawosa „'t zal wel ontoereikend zijn”. Dit tata is wellicht identisch met tataka, Sang. tēta', Tont., Tomb. to'tol, Tag. Bent, Tons. totol „beginnen”, zoodat tata dan zou aanduiden het begin der handeling door het w. w. uitgedrukt. Alleen de opene eindlettergreep is een bezwaar tegen deze afleiding. De k in tataka is overigens dialectisch, vgl. panatarane „de eerste”; de oorspronkelijke sluiters is dus q of r, en deze kan in de partikel tata afgevallen zijn. In pado tata „wacht eerst”, heeft tata eene beteekenis die voor deze afleiding pleit.

Het Praeteritum kan nog nader omschreven worden door soeëte en boeate. Deze beide partikels hebben den nadrukwijzer te (zie boven, in § 54.) achter zich en luiden dus in stamvorm soeë en boea. De beteekenis van soeë, Sang. id., is „op, ten einde”, vgl: ook Bent. soei. Het heeft dus dezelfde beteekenis als Mul. abis, Jav. wis, Bis. oboes.

De partikel boea beteekent als voorzetsel „van uit, van af”. Verbonden met een werkwoordsvorm, duidt zij dus aan dat het onderwerp reeds uit de handeling is, die reeds achter zich heeft. Hetzelfde valt te zeggen van het Sang. bo'oe, dat zoowel de herkomst aanduidt, bv. bo'oe koaneng „van rechts”, bo'oe raloeng „van uit”, als het. Praeteritum omschrijft, bv. bo'oe nanoewang kaloe „heeft hout gehakt”. Dit bo'oe nu is te ontbinden in bo' en oe, zooals op bl. 277 der Sang. Sprkk. is aangetoond. Indien het Tal. boea met het Sang. bo' identisch is, dan kan men boea als den oorspronkelijken en bo' als den samengetrokken vorm beschouwen. Voorbeelden zijn: ia'oe soeëte napawo-

reta „ik heb reeds bevolen te schrijven”; i'owoeate nadea'a? „hebt gij al gezocht?”. Ook woorden als arabi „gisteren” kunnen dienen om het Praeteritum aan te duiden, gelijk van zelf spreekt, bv. arabi ia'oe namoreta „gisteren heb ik geschreven”. Doch het Futurum gebruikt met partikels die eene praeteritale beteekenis hebben, is weer te geven met onze Voorwaardelijke wijs, bv. arabi ia'oe mamoreta „gisteren zou ik gaan schrijven”.

Het Praesens kenmerkt zich door reduplicatie van den stam. Partikels die den Tegenwoordigen Tijd nog nader bepalen, vind ik niet opgegeven. Zoo beteekent dus: ia'oe mamoreta „ik ben thans aan het schrijven, ik schrijf”, isasoso'oe „thans breng ik het af, ga ik er mee afwaarts”, isasale „er wordt (thans) langs het strand gegaan”, ilalage „thans wordt er om gelachen”. De veranderingen die de gereduplicateerde vorm ondergaat, zijn reeds boven, in § 24, 37 besproken.

§ 58. Eenige werkwoorden die van de tot nu toe besprokene vormen afwijken, zijn de volgende:

mandoema'oe pa „omvatten met de armen”, gevormd van een secundairen stam doema'oe pa, een oem-vorm van da'oe pa, waarvan o. a. is gevormd mara'oe pa „omhelzen”. Waarschijnlijk wil men met den vorm mandoema'oe pa uitdrukken „meten met de doema'oe pa (het-geen omsluit, omvademt, wellicht de naam voor een vadem in 't rond)”. Voorbeelden van soortgelijke vormen in 't Sang. zie Sprkk. bl. 201.

Van denzelfden stam da'oe pa komt de vorm oemaira'oe pa, Fut., oe'aira'oe pa, Praes. (Durat) „de armen op de borst gekruist hebben”. In dezen vorm trekt de aandacht de i die onmiddellijk vóór den stam staat. Deze i komt eveneens voor in den vorm oe'aimbaloe da „de handen op den rug hebbende”. Men zou den eersten vorm, gelet op de beteekenis van da'oe pa (omhelzen, omvatten, omvademen), kunnen vertalen met „zich zelf omvattende”. Van den stam baloe da is mij de beteekenis niet bekend. Op de beteekenis van oemaira'oe pa, lettende, is men geneigd deze i gelijk te stellen met de reflexieve i, die op bl. 212 der Hfdst. Tt. is behandeld, bv. in het Tont. mapainganga' „zich gek houden” (woordel. »zich gek maken”), waarin i met „zich” is vertaald. Dit i is echter op bl. 213 vergeleken met het Sang. si-, (Sprkk. bl. 112). Of dit in het Tal. bestaat, weet ik niet, maar het is niet waarschijnlijk dat het dan den vorm i zou hebben en dus meer op het Tont. gelijken dan op het Sang. Juister is het misschien die i gelijk te stellen met de i van de Sasahara-vormen, die op bl. 201 der Sang.

Sprkk. zijn genoemd, n.l. *mai wantelě*, naast *ma mantelě* „baren“ (st. *bantelě*), vormen die dikwijls worden gemaakt waar men Sasahara noodig heeft en die dus voor een groot deel uit navolging zijn ontstaan. Van deze *i-* is mij de beteekenis niet bekend. Het is ook nog mogelijk dat, althans bij *oemaimbalœda*, moet worden gedacht aan het voorvoegsel *hoe-*, *hě-* in het *het Sang.*, dat met voorgevoegd *ma-*, het samengestelde voorvoegsel *mahoe-*, *mahi-*, *mahě-* vormt, gevoegd voor den al of niet intensieven stam, met de beteekenis van ons *-ig, -achtig*, „rijk aan“ bv. *mahoeanging* „winderig“, *mahěmboeala* „t voorkomen hebbend van een krokodil“ Sprkk. bl. 128, 129. Het eenige voorbeeld dat ik van dit voorvoegsel in het Talaoetsch heb, is *maroesala*, in de Woordenlijst de vertaling van „misdadiger“, dus eig. een adjectief met de beteekenis „schuldig“. Hiermede komen ook overeen de meervoudsvormen der w. w. die het infix *oem* hebben, *mahoendaleng*, *měmpahoendaleng* (Ibid. bl. 146). Het *Sang.* heeft n.l. voor het Tal. *oemaimbalœda*, den vorm *mangoembeloedě*. Deze vorm *mangoe-* nu komt in het Tal. ook voor. De voorbeelden die ik heb, zijn:

mangoempisana „drukken, verdrukken, onderdrukken“, stam *oempisana*; verwant daarmede is de stam *apisa*, *mangapisa* „in 't ongeluk storten, bedriegen“.

mangoensandata „leunen, steunen“, vgl. *Sang. sandehě*, *Mak. sandere*, *Bis. sandig*, *Tag. sandal*, *Mal. Jav. Bat. sandar*.

mangoeleleda „leunen met den rug tegen iets“.

mangaloembiwi „de onderkaak horizontaal heen en weer bewegen“ en *mangaloewebega* „de onderlip scheef trekken“, beide namen van bewegingen die men tegen elkander maakt als men twist heeft, zijn waarschijnlijk tot één stam terug te brengen. De secundaire stammen zijn *kaloembiwi* en *kaloewebega*, samengesteld met een prefix *kalo-*, dat ook in het *Sang.* voorkomt en op bl. 140 der Sprkk. is behandeld. *Biwi* en *bewega*, de primaire stammen, zijn waarschijnlijk identisch en hetzelfde woord als *Mal. bibir*, *Tag. Bis. bibig*, *Sang. biwihě*, *Tal. biwika* „lip“. Beide werkwoorden beteekenen dan „de lippen krom trekken, den mond scheef trekken“.

Een voorbeeld van het voorvoegsel *mangi-* vóór den intensieven stam, geeft *manginsoeě* „eindigen“, stam *soeě* „af, geeindigd“. Dit *mangi-*, dat in de Filippijnsche talen den vorm *magi-*, en in 't *Sang.* dien van *mangi-*, *mangoe-*, *mangě-*, heeft in het algemeen gesproken, de beteekenis van „streven naar, zoeken, trachten naar“. Zie *Sang. Sprkk.* bl. 202 en

Bijdr. K. I. 5, X, bl. 387. Over den samenhang van dit *mangi-*, *magi-* met *maki-* enz. kan men het een en ander vinden in Hfdst. Tt. bl. 168.

Van een prefix *mara-* vind ik een voorbeeld in *maranawoe* „zich onderwerpen”. Dit woord heeft tot stam *nawoe* „heer” en kan dus wel niet anders beteekenen dan „een heer hebben”, Mal. *bërtoean*. Het Sangi-reesch heeft *mahamawoe* en daarnaast *mětahamawoe*. Wij mogen dus, naar analogie van *taha*=Mal. *tër*, dit *maha* gelijkstellen met *mër-*, het voorvoegsel waarvan Dr. Fokker op bl. 32 van zijn werk „Malay Phonetics” een groot aantal voorbeelden uit het Mal. geeft; vgl. ook nog *Mër-boekit* „bergachtig”, naam van een eilandje bij Singapoera; thans zegt het Mal. *bërboekit*. Verder is *mar-* bekend in het Toba-Bataksch en *mër-* in het Dairisch en Karo’sch, in welke laatste taal het doorgaans tot *ër-* wordt; in de Filippijnsche talen heeft het den vorm *mag-*.

Naast *malewa* „likken”, komt voor *toemanggoelewa* „water-tanden, smakken met de tong”, stam *tanggoelewa*. Het voorvoegsel *tanggoe-*, waarmede bij dezen secundairen stam het stamwoord *lewa* is samengesteld, is waarschijnlijk een bijvorm van *taghoe-*, *tahoe-*, dat in het Sang. voorkomt, zie bl. 132 der Sprkk., en dat met het boven in § 20 behandelde *tara-* in verband moet staan. De beteekenis van *toemanggoelewa* moet dan zijn: „quasi de tong gebruiken, doen alsof men likt”.

§ 59. Omtrent de **zelfstandige naamwoorden** kan ik na het in § 16—18 gezegde omtrent de uitdrukking der naamvallen, niets afzonderlijks meer mededeelen.

Over de **bijvoegelijke naamwoorden** is in § 29 gesproken.

Behalve de adjectieven die met *ma-* (II, het intransitief-passieve) zijn gevormd, zijn er ook in het Tal., evenals in het Sang., een aantal stamwoordelijke adjectieven, waarvan mij de volgende bekend zijn:

bengela „doof”, Sang. *bengelě*, Tont. *wěngěl*, Tag. *bingi*, Mal. *běngal*, Bis *bongol*.

boeta „blind”, Sang., Jav. Mal., enz. id.

bengkola „krom”, Sang. *bengko*”, Jav. *bengkok*, Mal. *běngkok*.

batoe (dial. *bakoe*, *batjoe*, *baroe*) „nieuw”, Sang. *boehoe*, Bent. *woehoe*, Minah t. *wěroe*, Mal. *baroe*.

baga „dom”, Sang. *haga*’ „leelijk”.

pande „knap” (wellicht uit het Mal. overgenomen).

belo „scheel”, Sang. belaoe.

mooë „stom”, Sang. id.

daleo „slecht”, met reduplicatie gevormd, vgl. Tont. lewo' „slecht”, Sang. leo' „leugen”.

dario'a „jong”, Sang. dario', geredupliceerd uit dio', in het Sang. een bijwoord van graad „nog al, vrij wel,” zie Sprkk. bl. 258. Vgl. Bis. dio, didio „heel weinig”, diot „weinig, klein”.

lome „zwak”, Sang. malome, Tt. lëme'.

nambo „veel”.

timada „oud”, Sang. timadë.

Evenals in het Sang. en in het Bare'e (waar ook meestal de adjectieven met ma- zijn gevormd) zijn de stam-adjectieven veelal de namen van in het oog loopende lichaamsgebroken. Waarschijnlijk zijn deze woorden zeer oud; dit zal dan ook wel de reden zijn, dat zij geen voorvoegsel hebben. De Minahassische talen, waar de bijvoegelijke naamwoorden alle grondwoorden zijn, vertegenwoordigen dus in dit opzicht wel het oudere tijdperk.

Over den geredupliceerden vorm van sommige adjectieven, zie § 15.

§ 60. Van de **Telwoorden** valt het volgende mede te deelen:

De Hoofdtelwoorden zijn: 1. asa, 2. doea, 3. taloe, 4. apata, 5. alima, 6. anoema, 7. pitoe, 8. oea¹loe, 9. asio, 10. apoelo.

Van deze telwoorden valt slechts te zeggen, dat zij de regelmatige Talaoetsche vormen vertoonen van de bekende Indonesische telwoorden. In alima, asio en apoelo is het voorvoegsel a- op te merken. Volgens de Sang. Sprkk. bl. 227 telt men ook in het Sang. wel kakësa, ka'doea, katëloe. De bewering dat dit navolging zou zijn van het Maleisch wordt voldoende wedersproken door het feit, dat dit voorvoegsel slechts bij drie der Talaoetsche telwoorden voorkomt. Het is hier waarschijnlijk assonantie aan den beginner der voorafgaande en volgende telwoorden; tusschen apata en anoema staat dan alima, voor lima: op het drielettergrepige oea¹loe volgen asio en apoelo. Indien deze onderstelling juist is, dan is dit prefix voorgevoegd toen het reeds geen k meer had.

Daar het Sang. naast poelo ook mapoelo heeft voor „tien” en het Tal. voor „honderd” marasoeta, Sang. mahasoe, zou apoelo aan de andere vormen kunnen geassimileerd zijn, dus niet uit apoelo, maar uit mapoelo ontstaan.

Verder telt men: apoelo asa, apoelo roea, apoelo taloe, enz.

„Twintig” is *doea poelo*, 21, *doea poelo asa*. Verder vind ik: *taloe-mpoelo* (30), *apatoe poelo* (40), *limampoelo* (50), *anoem oe poelo* (60), enz.

„Honderd” is *marasoeta*, overeenkomende met Sang. *mahasoe*. Men behoeft *hasoe* en *rasoeta* niet als omzettingen van den gewonen vorm *ratoes*, enz. te beschouwen, daar de *s* in het Sang. vaak de plaats der *t* inneemt en de eindsluiter *ta* in het Tal. dialectisch kan zijn.

De opgave *doea poelo* voor 20 in de Woordenlijst komt mij voor eene verschrijving te zijn voor *doeam poelo*, daar in alle volgende samenstellingen met *poelo* dit laatste woord het lidwoord heeft.

„Duizend” is *sariwoe*. Voor 10.000 vind ik opgegeven *salageana*, een woord dat wel eene onbepaalde hoeveelheid zal beteekenen.

Voor „een half” geeft de Woordenlijst *matanga*, Mal. *tengah*, enz. en *maloe ara*, Sang. *lo ara* „midden”.

De Vermenigvuldigende Telwoorden worden gevormd met *pa'a*-, zie boven, in § 22.

Over de Rangtelwoorden, zie § 21. Voor „de eerste” gebruikt men *panata'ane*, van den stam *tataka* „beginnen”, zie § 47.

§ 61. Voornaamwoorden.

Evenals in het Sangireesch, komen in het Talaoetsch de **Persoonlijke Voornaamwoorden** voor in het enkelvoud, tweevoud, drievoud en meervoud, zoowel bij de zelfstandige als bij de achtergevoegde vormen.

De persoonlijke voornaamwoorden zijn:

1 ^{ste} persoon	2 ^{de} persoon	3 ^{de} persoon.
Enkelvoud <i>ia'oe</i>	<i>i'o</i>	<i>itooe</i> .
Tweevoud <i>iamboea</i> (excl.)	<i>iradoea</i>	<i>itaroea</i> .
	<i>iadoea</i> (incl.)	
Drievoud <i>iamintaloe</i> (excl.)	<i>iamioentaloe</i>	<i>ingana taloe</i> .
	<i>iientaloe</i> (incl.)	
Meervoud <i>iami</i> (excl.)	<i>iamioe</i>	<i>imangitooe</i> .
	<i>iite</i> (incl.)	

In den 2^{den} naamval staande, worden deze voornaamwoorden als achtervoegsels gehecht aan het woord dat zij bepalen. Zij vervullen dan de plaats van bezittelijke voornaamwoorden en worden daarom hieronder besproken.

De 3de en 4de naamval worden gevormd door voorvoeging van het voorzetsel dat den locatief aanduidt en dat in het Tal., evenals in het Sang., *soe* luidt. In de Sang. Sprkk. op bl. 277 is *soe* ontleed in *sě en oe*, het

lidwoord 't welk een woord bepaalt dat in den 2den naamval staat. Daar nu de pers. voorn. woorden alle met het lidwoord i zijn verbonden, zoo wordt dit sě met dit lidwoord tot si, zooals het met het andere lidwoord tot soe wordt. Datief en accusatief der pers. voorn. woorden luiden dus sia'oe, si'o, siamioe, sitooe „mij, aan mij, u, ulieden, hem.”

Evenals het Sangireesch, bezit het Talaoetsch nog een anderen vorm van het pers. v. n. w. van den 1sten pers., n. l. ta'oe, het Sang. takoe', dakoe', zie Sprkk. bl. 191—193, 237. De vraag rijst, wat de t (d) in den aanvang van dit woord te beduiden heeft.

Waarschijnlijk is takoe', dakoe' te vergelijken met Jav. tak, Mal. dakoe, die gewoonlijk worden beschouwd als emfatische vormen voor ak(oe). Behalve de vorm, spreekt hiervoor de beteekenis, want takoe', ta'oe zijn nadrukkelijke vormen, bv. (Sang.) takoe' ni'papeta soelenso, koe' ni'dareso (Luk. XIX, 20) „ik heb het in een doek gewikkeld en weggelegd” (de spreker stelt zich hier tegenover anderen, die dit niet hebben gedaan). Toch is de nadruk dien het gebruik van takoe, ta'oe aan den 1sten pers. geeft niet altijd belangrijk, zie bv. t. a. p. vs. 22 i kaeo takoe' i hoe koeng toehoe' bawerano „ik zal u oordeelen naar uwe woorden”; verderop staat: mangala'apa ntakoe'beta nipělo', ma'měnsa'apa ntaweniasi'koeo „wegnemende, wat ik zelf niet heb neergelegd, oogstende wat ik niet heb geplant.” Van het Tal. kan ik geen voorbeelden van 't gebruik van ta'oe in den zin aanhalen.

De vorm ia'oe is geheel regelmatig naar de klankwetten van het Talaoetsch. Evenals bij de andere pers. v. n. woorden, is hier de naamwijzer of het lidwoord bij eigennamen en woorden die het karakter van eigennamen hebben, in het Tal. en Sang. i, samengegroeid met het pers. v. n. woord; een vorm a'oe komt niet voor. Ook de meervoudsvormen zijn regelmatig: iami staat voor i kami (Sang. id.), iite voor i kite (Sang. i kite').

De drievoudsvormen zijn de vormen van het meervoud, verbonden met het telwoord taloe „drie”, dat voorzien is van het lidwoord n. Woordelijk beteekent dus iami ntaloe „wij, de drie, wij die drie zijn”.

De tweevoudsvormen zijn moeilijker te verklaren. Waar het Tal. heeft i amboea, zegt het Sang. i kandoea. Dit laatste is samengetrokken uit i kami ndoea; men verwacht dus voor het Tal. i andoea.

Het staat vast dat amboea uit kamboea is ontstaan, daar de vorm van i amboea als pron. suffixum van een woord dat op eene opene syllabe eindigt, ngkamboea is.

Dat kamboea uit kami roea is samengetrokken en dat deze samen-

trekking niet, zooals men zou verwachten, kandoea of andoea heeft opgeleverd, is wellicht hieruit te verklaren, dat men de m van kami heeft willen behouden om den vorm van kami zooveel mogelijk te handhaven.

De d heeft zich dus naar de m gevoegd en is van supradentale tot labiale media geworden. Deze soort assimilatie heeft eene parallel in het Sang. doemalëmpasiang, een bijvorm van doemaloengkasiang, van den stam kasiang „ach ik stakkert!”, het Mal. kasihan. Beide werkwoorden beteekenen „zich zelf beklagen”.

In den inclusieven vorm iadoea is iite niet terug te vinden. De nitdrukking komt overeen met het Sang. i kadoea „de getweeën” en zal dus, evenals deze, moeten opgevat worden als een meervoudsvorm van het telwoord doea „twee”, gevormd met ka-. Het voorvoegsel ka- (a-) heeft dan in kadoea (Tal. adoea) dezelfde functie als ka- in het Mal. kamoe, meervoud van moe.

De tweede persoon e. v. i'o staat voor iko, Sang. i kaœ. Als voorn. woord van den 2^{den} pers. e. v. is kaœ algemeen Mal. Pol.; o is dus samengetrokken uit aœ en i is de naamwijzer.

De 2de persoon mvd. iamioe, voor i kamioe, staat naast Sang. i kamene, voor i kamoe ene (Sprkk. bl. 238), gelijk in een aantal talen van Midden-Celebes kamioe staat naast kamoe bij andere verwanten. Over dit kamioe is het een en ander opgemerkt in de Hfdst. Tt. op bl. 247, 248, waarheen ik hier verwijs.

Van dit meervoud iamioe is het drievoud iamioe ntalœ gevormd, op dezelfde wijze als bij den 1sten persoon.

Het tweevoud i radoea bevat op zich zelf niets dat den 2^{den} persoon aanduidt, evenmin als het Sang. i roea, de dualis van het pers. v. n. woord aan den 2^{den} persoon. Radoea is een geredupliceerde vorm van den stam doea „twee”, i radoea is dus zooveel als ons „allebeiden”. In het Sang. is echter i rœdoea het tweevoud van den 3^{den} persoon.

Het pers. voorn. woord van den 3^{den} pers. e. v. itœœ is geen eigenlijk voornaamwoord. Toœœ is ontstaan uit taœœ „mensch, iemand”, itœœ is dus z. v. a. „de bekende persoon”, d. i. „hij”. Het Sang. heeft in sie nog het echte pers. v. n. w. 3de pers. bewaard.

Het mvd. i mangitœœ is van het e. v. itœœ gevormd door voorvoeging van het meervoud aanduidende manga.

De drievoudsvorm i ngana talœ bevat, behalve het telwoord talœ, een voornaamwoord ngana dat synoniem moet zijn met imangitœœ. Als bezittelijk voornaamwoord komt naast i ngana talœ voor: i mangi-

tooe ntaloe. Ook in de spreektaal is i ngana gebruikelijk als voorn.w. 3e p. mv., bv. i ngana apa? — i ngana Esana „wat voor lieden zijn zij?” — „Zij zijn Esangers;” baloede i ngana Rainisa nalioete wowa „bah, die lieden van Rainis zijn er al heelemaal onder”.

Zeer waarschijnlijk is ngana een verkorte vorm van mangana'a, meervoud van ana'a „kind,” op te vatten in den zin van „jongen, vent”, daar mangana'a een roepwoord is van een man tot zijne makkers, z. v. a. „zeg, vrienden!”. Zie verder beneden, in § 70. In het Sang. ken ik ngana niet.

Het tweevoud van het pers. v. n. w. 3de pers. luidt i. taroea. Deze vorm komt mij voor te zijn ontstaan uit i taoe roea „de twee lieden, zij beiden”, waarbij dus taoe als oudere vorm van het huidige tooe wordt aangenomen.

§ 62. Bezittelijke Voornaamwoorden.

Deze worden uitgedrukt deels door den korten vorm der persoonlijke voorn. w., als aanhechtsels gevoegd achter het woord dat zij bepalen, deels door den vollen vorm der pers. v. n. woorden, volgende op het door hen bepaalde woord en daarmede in genitief-verband staande. Al naardat zij staan achter een woord met open of met gesloten eindlettergreep, verandert de vorm der bezittelijke voornaamwoorden, zooals wordt aangetoond door het volgend overzicht, waarin de eerstgenoemde vorm die is na een woord met open eindlettergreep, de daarna genoemde die na een woord met gesloten eindsyllabe.

1e persoon.

Enk. v. — 'oe, — ngkoe.

Tweev. — ngkamboea, — iamboea (excl.)

— ngkadoea, — iadoea (incl.)

Driev. — ngkami ntaloe, — iami ntaloe (excl.)

— ngkite ntaloe, — iite ntaloe (incl.)

Mvd. — ngkami, — iami (excl.)

— ngkite, — iite (incl.)

2de persoon.

Enkv. — noe.

Tweev. — ndadoca, — iradoca.

Driev. — ngkamioe ntaloe, — iamioe ntaloe.

Mvd. — ngkamioe, — iamioe.

3de persoon.

Enkv. — ne.

Tweev. — ntaroea, — itaroea.

Driev. — ngana taloe; mangitoeo ntaloe, — i ngana taloe.

Mvd. — mangitoeo, — i mangitoeo.

Als voorbeelden volgen hier de woorden toeari „jongere broeder, zuster” als woord met open eindlettergreep en ana „voedsel, spijs”, dat voor de aanhechting der suffixen als een woord met gesloten eindsyllabe te beschouwen is.

1^e persoon.

Enkv. toeari'oe „mijn jongere broeder”.

Tweev. toeari ngkamboea „ons beider jongere broeder” (en niet de uwe).

toeari ngkadoea „ons beider jongere broeder” (tot elkaar gezegd).

Driev. toeari ngkami ntaloe „de j. broeder van ons drieën” (en niet de uwe).

toeari ngkite ntaloe „de j. broeder van ons drieën” (tot elkaar gezegd).

Mvd. toeari ngkami „onze jongere broeder” (en niet de uwe).
toeari ngkite „ons aller jongere broeder”.

Enkv. angkoe „mijn voedsel”.

Tweev. an iamboea „ons beider voedsel” (en niet het uwe).

an iadoea „ons beider voedsel” (tot elkaar gezegd).

Driev. an iami ntaloe „'t voedsel van ons drieën” (en niet van u).

an iite ntaloe „'t voedsel van ons drieën (tot elkaar gezegd).

Mvd. an iami „ons voedsel (en niet van u)”.

an iite „ons aller voedsel”.

2^e persoon.

Enkv. toearimoe „uw jongere broeder”.

Tweev. toeari ndadoea „uw beider jongere broeder”.

Driev. toeari ngkamioe ntaloe „uw drieër jongere broeder”.

Mvd. toeari ngkamioe „ulieder jongere broeder”.

Enkv. anoe „uw voedsel”.

Tweev. an iradoea „uw beider voedsel”.

Driev. an iamioe ntaloe „uw drieër voedsel”.

Mvd. an iamioe „ulieder voedsel”.

3de persoon.

Enkv. toearine „zijn, haar jongere broeder”.

Tweev. toeari ntaroea „hun beider jongere broeder”.

Driev. toeari ngana taloe, t. mangitoe ntaloe „hun drieër jongere broeder”.

Mvd. toeari mangitoe „hun jongere broeder”.

Enkv. ane, an itoe „zijn, haar voedsel”.

Tweev. an itaroea „hun beider voedsel”.

Driev. an ingana taloe „hun drieër voedsel”.

Mvd. an i mangitoe „hun voedsel”.

Er valt nog hierbij te voegen, dat in den 2den en 3den pers. enkv. bij woorden met half gesloten eindlettergreep resp. ngoe en nge wordt achtergevoegd, bv. anangoe „uw kind”, anange „zijn kind”, van ana’a „kind”. Van inanga „moeder” vindt men, naast den vorm inange „zijne moeder”, inangene, dus met twee pron. suff 3e p. e. v., waarschijnlijk omdat men de i van inanga als naamwijzer voelt en dus nange als tweelettergrepig, d. i. als stamwoord, waar achter dan weder het pron. suff. moet worden gevoegd.

De hierboven opgegeven vormen der Bezittelijke Voornaamwoorden zijn voor een deel suffixen, voor een deel genitieven der zelfstandige pronomina, voor een ander deel half-suffixen. Met de laatste benaming zijn aan te duiden vormen als ngkoe, ngkamboea, ngkadoea, ngkami, ngkite, omdat zij alle nog bestaan in hunnen onderwetschen vorm van genitieven van koe, kamboea, kadoea, kami en kite, die als zelfstandige voornaamwoorden hunne begin -k reeds hebben verloren. Hunne functie is dus alleen die van pronominale genitieven en hun genitief-vorm is versteend, maar uiterlijk verschillen zij niet van de genitieven der zelfstandige pronomina. Echte suffixen zijn vormen als -’oe, -noe, -ngoe, -nge, bij welke het lidwoord dat zij oorspronkelijk gehad hebben en dat in het Talaoetsch, gelijk in zoovele andere Indonesische talen een genitiefteeken is geworden, is verdwenen of onherkenbaar geworden. Het is begrijpelijk genoeg dat de genitiefvormen der pers. v. n. woorden de neiging hebben om suffixen te worden. Waar zij éénlettergrepig zijn, geschiedt dit geregeld. Men ziet dan zelfs dikwijls nog dat het lidwoord verdwijnt, zoodat in dezelfde taal of in twee zeer nauw verwante talen

-ngkoe en -koe naast elkander staan. Zoo in het Tal. -'oe en -ngkoe, terwijl Sang. uitsluitend -koe heeft, gelijk ook het Tontemboansch. Het Bare'e heeft -koe en dialectisch -ngkoe, het nauw verwante Parigisch heeft -nggoe (over -ngkoe).

De ng van ngkoe, ngkamboea, ngkadocoe, ngkamioe, ntaroëa, ndadocoe, ngkami, ngkite is het tot genitief-teeken geworden lidwoord, waarover reeds boven, in § 16—18 is gesproken. Bij de andere bezittelijke voornaamwoorden is het de i die deze functie vervult, terwijl bij 'oe, ngana, taloe en mangitoe de i is weggefallen, na den vocalischen uitgang van het voorafgaande woord. Vóór den nasalen beginner van ngana en mangitoe kan zich ook het lidwoord n niet handhaven.

De 3de pers. e. v. -ne staat voor nia, d. i. n + ia; hier is de n duidelijk het lidwoord. In noe kan de n de m van het oorspronkelijke moe hebben verdrongen.

Het is in ieder geval duidelijk, dat de persoonlijke voornaamwoorden, zoowel in hun zelfstandigen als in hun afhankelijken vorm, alle van een lidwoord zijn voorzien (of voorzien geweest) en dat dit bij de afhankelijke vormen tot genitief-teeken is geworden. Wat betreft de vormen ngoe en nge na halfgesloten eindsyllaben, de ng is hier ontstaan uit hamzah + n; de faucaal hamzah heeft dus aan de n eene velare uitspraak gegeven.

Bij samengestelde woorden of uitdrukkingen komt het pron. suff. achter het hoofdwoord der samenstelling, bv. anangoe wawine „uwe dochter”, anange esaka „zijn zoon”.

Wat betreft het gebruik van twee- en drievoud, ook bij het meervoud wordt nog dikwijls een telwoord gevoegd ter aanduiding van het aantal personen waarvan sprake is, wanneer dit bv. niet grooter is dan tien. Het zelfde vermeldt Hardeland van het Ngadjoesch, op bl. 99 zijner Spraakkunst. Ook in het Bare'e en in andere Toradja'sche talen vindt men deze eigenaardigheid, hoewel daar geen vormen voor het twee- en drievoud bestaan, zooals in het Sangireesch en het Talaoetsch.

De klemtoon valt bij de aanhechting der eenlettergrepige pron. suff. achter woorden met open eindlettergreep. op deze eindlettergreep, dus in toeari'oe, toearinoe, toearine op de lettergreep ri. Bij aanhechting aan woorden die met nasaal of hamzah zijn gesloten, (behoudens de achtergevoegde looze a), blijft de oorspronkelijke klemtoon van het woord behouden.

§ 63. Aanwijzende Voornaamwoorden.

1^e persoon: indi „deze, dit”, gebruikt van iets dat de spreker in de hand heeft, of met de hand kan bereiken of aanwijzen.

oede „deze, dit; die, dat”, gebruikt ter aanwijzing van hetgeen iets verder van den spreker ligt dan het met indi aangewezen.

Versterkte vormen dezer aanwijzende voornaamwoorden zijn: indete „hier bij mij” en oedete „id., maar iets verder af”, bijwoorden van plaats.

2de persoon: isoede, ter aanduiding van hetgeen dicht bij den aangesprokene dan bij den spreker is, „die, dat”.

3de persoon: eigenlijke aanwijzende voornaamwoorden van den 3^{den} persoon zijn er niet. Om iets aan te duiden dat noch bij den spreker, noch bij den aangesprokene is, gebruikt men plaatsaanwijzende bijwoorden. Men moet daarbij in het oog houden, dat de dorpen op de Talaoet-eilanden alle aan de zeekust zijn gelouwd, met het front der huizen naar de zee, zoodat de zeezijde „voor”, de landzijde „achter” is. De beide richtingen links en rechts van iemand die met het gezicht naar zee staat worden „opwaarts” en „nederwaarts” genoemd, naar gelang der plaatselijke gesteldheid. Zoo zegt men:

loda „daar aan den zeekant”, indien het aangewezen te zien is, lodasindi, indien het niet te zien is.

dala’ „daar aan de landzijde”, indien het aangewezen zichtbaar, dalasindi, indien het onzichtbaar is.

doso „boven, aan de bovenzijde, opwaarts”, als het aangewezen zichtbaar, dososindi, als het onzichtbaar is.

bowa „beneden, aan de benedenzijde, afwaarts”, als het aangewezen te zien is, bowasindi, als het niet te zien is.

Verder wordt nog gebruikt poi, om eene richting aan te duiden die zoowel met doso als met bowa kan samenvallen, bv. waar men zich bevindt op eene plaats die zich niet langs de zeekust uitstrekt. Is het aangewezen niet zichtbaar, dan gebruikt men poisindi „daar, ginds, daarginds”.

De bijvoeging van het lidwoord, die in het Sangireesch deze bijwoorden van plaats tot aanwijzende voornaamwoorden maakt, kan in het Talaoetsch niet plaats hebben, daar het Tal. het lidwoord e van het Sang. niet bezit.

Wat betreft den vorm der bovengenoemde aanwijzende voornaamwoorden, indi is id. met Sang., Mal., Bikol, Pamp. Maleg., Petapa'sch (Tomini-bocht) ini, vgl. Napoesch ide, Morisch ende. Oede en soede zijn in het Sang. weder te vinden in de vragende voornaamwoorden hoede, soede „welke, welk?” Men kan het er voor houden dat oede is ontstaan uit oedi en het dan naast indi, idi stellen, zooals in het Jav. ikoe staat naast iki, om het verder verwijderde aan te duiden.

Indete en oedete bevatten beide den nadrukwijzer te, waarover reeds boven is gesproken, zie § 54.

Loda is syn. met Sang. laoedě, Tont. laoe, Jav. lor, Mal. laeet „zee”, vgl. den volksnaam Taloda, Sang. Talaoedě „Talaet”. Het gewone woord voor „zee” in het Tal. is tahaloanga, Sang. taghaloang (Sasahara van sasi) „het ruime sop.” Loda heeft dus, evenals het Jav. lor, alleen nog maar richtingaanduidende beteekenis.

dala, Sang. id., Mak. raja, Boeg. adja ¹⁾, Mal. daja „landzijde, binnenland”.

doso is met Sang. dasi' te vergelijken; het staat blijkbaar voor dasa. Of nu het Sang. dasi' nog een demonstratief affix i' bevat, dat de oorspronkelijke eind — a heeft verdrongen, kan hier niet worden uitgemaakt.

bowa is het Sang. bawa, Jav. Mal. Soend. bawah, Maleg. ava, enz. die alle „beneden, onder” beteekenen.

poi is het Sang. pai, dat dezelfde beteekenis heeft.

sindi, dat aan bovengenoemde woorden wordt toegevoegd, wanneer het aangewezenen voor spreker en toegesprokene niet zichtbaar is, moet wel zijn ontstaan uit indi, met de plaatsaanwijzende s. Sindi kan dus niet anders beteekenen dan „hier”. Waarom een woord met deze beteekenis wordt toegevoegd aan woorden die iets aanwijzen dat op de plaats waar gesproken wordt niet zichtbaar is, is niet terstond duidelijk. Wellicht is het aldus te verklaren: De spreker heeft het aangewezenen gezien aan den zeekant (loda), het kan dus zijn dat, als men op zijne aanwijzing gaat zien of zoeken, het aangewezenen er niet meer is. Dit moet de spreker in het midden laten, maar toen hij het zag was het aan de zeezijde (loda) bij hem (sindi). Of wel de spreker bedoelt met sindi „hier in de buurt”, zooals men in het Tont. zegt a meko mbia'i „in het Zuiden hier in de buurt”, van wia'i „hier”.

§ 64. Over het **Lidwoord**, dat ook tot de aanwijzende voornaamwoorden behoort, is reeds het een en ander gezegd bij de bespreking van den genitief, zie § 17. Een lidwoord als het Sang. e heeft het Tal. niet. Alleen de naamwijzer blijft dus ter bespreking over.

Zooals reeds bij de pers. voornaamwoorden is te zien, is de naamwijzer, die elders (Mal. Jav. Bat. Minah.) si luidt, in het Talaoetsch i, gelijk ook in het Sang. en in de Toradja'sche talen. Deze i staat dus als lidwoord vóór alle eigennamen en voor de woorden die het karakter van eigennamen hebben, zooals benamingen van verwantschap, titel of rang, namen van dieren, planten

1) Dit adja staat voor radja, gelijk nog blijkt uit de benaming Toradja (Mak. Toe raja) „Bovenlander”, waarin radja geen samentrekking is van ri adja, zooals dikwijls wordt beweerd, maar de oude vorm van het tegenwoordige adja „Westzijde, landzijde”; vgl. ook dajak in Orang dajak „Bovenlander”.

of voorwerpen die men als personen wil laten optreden. Voorbeelden: i Oepoenga „Grootvader”, i Toeanga „Mijnheer”, i Mawoe „de Heer”, i momo „de kleine meid”, i mainga „de kleine jongen”, i amangkoe „mijn vader”, i Loenggoe (naam van een vogel in een verhaal), i Woeta „de Blindeman”, i Asianga „de Arme”. In oepoenga en amanga is deze i geheel met het woord samengegroeid, zoodat men steeds ioepoenga, iamanga uitspreekt.

In den Vocatief wordt, zooals wel vanzelf spreekt, dit lidwoord wegge laten. Doch bij iamanga blijft het behouden, bv. in het begin van het Onze Vader „o Iamang iami soe Sorga!” Ook in ia'anga (Sang. iakang, Mal. kaka) „oudere broeder, zuster” blijft de i met het grondwoord verbonden, bv. dario' ia'anga „het oudste kind”, iami taroeari ringan iami taria'anga „wij de jongere met de oudere broeders en zusters”.

De plaats van alle aanwijzende voornaamwoorden is achter het door hen bepaalde woord, bv. bale'oe indi „dit mijn huis”, bowone matanngaka oede „die hooge berg”, pangangalina soe Taloda oede „die verhuizing naar Talaoet”.

§ 65. Vragende Voornaamwoorden.

Van personen: isai „wie?”

Van zaken: apa „wat?”

De plaats dezer vragende voornaamwoorden is achter het woord dat zij bepalen, bv. esaka isai n anoe poisindi? „wie is de man die daar gaat?”, aloe apa iapatoewanga „welke boom(en) moet(en) omgehakt worden?”, iamioe isai isaka toemondo „wie van ulieden gaan visschen?”

Apa wordt ook als substantief gebruikt en dan verbonden met de nomina suffixa, bv. talinga ntoemata, oede apane? „het oor van den mensch, wat (deel) van hem is dat?”, indi aola' oe apane? „dit is een werktuig voor wat?”

I sai wordt in den 3den en 4den naamval tot si sai „aan wien, tot wien, voor wien, wien?” I sai is het Sang. i sai, Minah. si sei, Bikol isai, Petapa'sch i se, Boano'sch isoi, Kasimbarsch si sea, Oemalasa'sch si see, Tontolisch ¹⁾ sii, Boengkoesch i nai, Mandarsch id., Boeolsch i ta'i, Loin dangsch i hee, vgl. Boengk. ai en Tontemb. a'i „deze”, Loind. aia. Het is dus waarschijnlijk dat sai een aanwijzend voornaamwoord van den 1sten persoon tot wortel heeft en samengesteld is met een lidwoord, waarvan nu nog maar alleen de s is overgebleven.

1) Deze vijf talen worden in de Tominihocht gesproken.

Apa komt in tallooze Indonesische talen voor, als een woord van onbepaalde beteekenis, evenals anoe, koera (koeja, koedja, koea), gaoc. Samengesteld met apa is het Tal. ereapa, Sang. kereapa, woordelijk „zoo-als wat?“, vdr. „hoe, hoedanig“.

§ 66. Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Als zoodanig worden gebruikt de vragende voornaamwoorden, dus isai voor personen, apa in het enkely. voor zaken, in het meerv. voor personen en voor zaken. Terwijl in het Sang. op deze beide woorden het eigenlijke betr. voorn.w. volgt, heeft dit in het Tal. alleen maar plaats bij apa en niet bij isai. Voorbeelden: padaringika isai pi' talinga ipadaringika „hoore wie ooren heeft om er mede te hooren“; iamioe apa n ma'aringika „gij-lieden die hoort“; saroenga ma'asomba tooemata apa n madea'a „zij zullen vinden, de lieden die zoeken“; anase'e iami mangapid oe sasimbaka sisai soeëte nandolok iami „opdat wij brengen antwoord aan hen die ons hebben gezonden.“

Door invloed van het in de Maleische spreektaal zoo druk gebruikte jang, dat (vooral door Europeanen) ook dikwijls door apa wordt vervangen, hoort men in het Tal. apa n meer gebruiken dan in zuivere taal noodig is.

§ 67. Wederkeerend Voornaamwoord.

Als zoodanig wordt gebruikt batangana „zelf, eigen, lichaam,” dat met het suffix -ana is afgeleid van batang, in vele Indon. talen „liggende boomstam, lichaam” beteekenende. Uitdrukkingen als „ik zelf, gij zelf, hij zelf” worden dus, waar dit in het Tal. noodig is, wedergegeven door batangan-goe, batanganoe, batanganee. Het is er echter ver vandaan dat het wederkeerend voornaamwoord in het Talaoetsch even druk zou worden gebruikt als bv. in onze taal. Waar men met nadrukwijzers kan volstaan en waar de samenhang het gebruik overbodig maakt, daar wordt batangana ook niet gebruikt. Voorbeelden zijn: talantoepe oe tooemata waine ere toemalantoepe oe watanganoe „bemin andere menschen-gelijk (gij) uzelf bemint”; toemalantoepe oe watangana „liefde tot zich zelf”; batangana tawe ma'ola'a arawe pinapa'ola' itoe sia'oe „zelf doet hij het niet, maar hij heeft mij gelast het te doen”. Hier valt dus groote nadruk op het „zelf” en daarom is batangana dan ook gebruikt. Doch waar wij „zelf” gebruiken in den zin van „alleen, zonder een ander”, daar zegt het Tal. sasane (stam sa „één”, met pron. suff. -ne) „in zijn eentje”, bv. soeëte na'ola'a oede i'o sasane? „hebt gij zelf (gij alleen, zonder hulp van anderen) dat gemaakt?”

itooe sasane tawe ma'ola'a, arawe iapaola' itooe so: tooemata waine „hij zelf doet het niet, maar hij laat het doen door andere menschen”.

Over het Sang. wederkeerend voornaamwoord batangeng, zie Sprkk. bl. 250.

§ 68. Onbepaalde Voornaamwoorden.

Hiertoe kan men de volgende woorden brengen:

isai „wie, alwie”; imangisai „alwie maar, iedereen die”; laatstgenoemde vorm is een onbepaalde of meervoudsvorm van isai. Voorbeelden: isai madiri, balasae „wie niet wil, laat'm”; pabaloto, isai mapoeloe „zegge het wie wil”. Constructies als isai apa n mapoeloe „wie maar wil” zijn navolgingen van het Maleisch (siapa jang soeka), want apa n komt als onbepaald voorn. woord in het Talaoetsch niet voor.

i mangisai mangawoesoe, saroenga ma'asomba roe'oemana „al wie liegt zal straf ontvangen”.

„Iemand” is: piad oe sangkatooe; „niemand” is: tawed oe sangkatooe; „iets” is: manga apa (een onbepaalde vorm van apa); „niets”, is: tawed apa, of sterker nog, tawe manga apa „heelemaal niets”.

Dit piad oe is het Sang. pia' „er is, er zijn”, gevolgd door het lidwoord; in zinnen als de volgende kan het worden vertaald door „wat, al wat”, piad oe ipapoeloenoe, anoenoe „is er iets dat (al wat) door u wordt begeerd, het is het uwe”. In piad oe is dus oe betrekkelijk voornaamwoord.

„Alles” is abi, bv. saranapa soe meda anoeana abi? „moet al wat op tafel is alles worden weggenomen?”

Het in den bovenstaanden zin gebruikte saranapa beteekent „al wat”, bv. tantilangoe soe ratoe saranapa ndatoe, boeroe soe Roeata saranapa nDoeata „geef den keizer alwat des keizers en Gode alwat Godes is”. In het Sang. is het bestanddeel sara van deze uitdrukking zoowel sara' „grens, grensteeken”, vgl. Bente. saran, als sarang „tot aan, zelfs” bv. tawe sarang sengkataoe „zelfs niet tot één mensch toe, niemand”; tawe sarang sënsoele „geen enkelen keer”, zie Sprkk. bl. 251, 253, 279. Of dit sara hetzelfde is als wat voorkomt in de uitdrukking sara sawa „man en vrouw”, bv. Ba'e-wa'e i Loenggoe roea sara sawa „Vertelling van den vogel Loenggoe en zijn wijffe”, is niet zeker; in dat geval zou sara z.v.a. „tot en met” beteekenen. Het is echter meer waarschijnlijk dat sara het voorvoegsel sa- „én”, met 't invoegsel -ar- bevat, of dat sara samenhangt met tara-, het in § 20 behandelde voorvoegsel.

„Allerlei” is *a lawo'oe ghati*, woordelijk „veelheid van soort”.

Naast *apa* in algemeenen zin, in de beteekenis „dat ding”, wordt voor personen gebruikt het onbepaalde voornaamwoord *anoe*, dat in het Sang. en Tal. ook als lidwoord-genitiefaanwijzer optreedt en voorts in tal van Indonesische talen als betrekkelijk, vragend of onbepaald voornaamwoord voorkomt, om iemand of iets aan te duiden welks naam men niet kan of wil noemen. Voorbeelden zijn: *agira'a oede apa o* „geef eens hier dat ding”; *i anoengke, naoeng itooe maatika* „die ding is streng van karakter”; *si anoengke itooe maatika* „voor ding is hij streng”.

Soms wordt *i anoe* uitgebreid tot *i anoe tangina*, bv. *pina-ngoensandaran ianoe tangina* „waartegen is geleund, door hen, door die lieden”. Uit deze vertaling zou men opmaken dat *i anoe tangina* eene meervoudige beteekenis heeft. Ter verklaring van dit *tangina* kan ik slechts wijzen op het Sangireesche lidwoord *teng*, zie Sprkk. bl. 283, 284. Aldaar is ook genoemd *tenganoe* „dat ding, die dingen”, gezegd van iets dat men niet kan of wil noemen.

Anoe met daaraan gehecht bezittelijk voornaamwoord beteekent „ding van, bezitting, eigendom van”, bv. *anoe'oe* „ding van mij, iets van mij, het mijne, van mij”; *anoene* „van hem”.

§ 69. Voorzetsels.

Van de voorzetsels in het Tal. is *soe* het meest gebruikte. Bij de eigennamen en de daarmee gelijkstaande naamwoorden die van het lidwoord *i* zijn voorzien, wordt dit *soe* met de *i* tot *si*, 't welk niet uit *soei* kan zijn ontstaan. *Soe* is dus samengetrokken uit *sa* of *sě* en *oe*, het lidwoord der woorden die in den genitief staan. Zie boven § 61 en Sang. Sprkk. bl. 277.

In de eerste plaats is *soe* plaatsaanduidend, dus te vertalen met *ons* „te”, bv. *soe wale'oe* „te mijnen huize”; *soe Rainisa* „te Rainis”; *soe are* „op het zand”; *soe ralana* „op den weg”; *soe wowone* „op den berg”; *soe wawolane* „in het dal”; *soe taha'loanga* „op zee, in zee, ter zee”.

Met *soe* is samengesteld *soeapa* „waar, waarheen?”, bv. *i'o manoe soeapa?* „waarheen gaat gij?” Voor „gaan” is hier de oem-vorm gebruikt van *anoe*, het onbep. voornaamwoord, dat een werkwoord vormt met onbepaalde beteekenis, zooals bv. ons „waar moet je heen?”

Verder wordt dit *soe* uitgebreid door de toevoeging van plaatsaanduidende zelfst. naamwoorden, zooals *aloenga* „ruimte onder iets”, *daloema* „binnengedeelte”, *doso*, *dosota* „bovengedeelte”, *bowo* „bovenvlak”,

li'oeda „rug, achtergedeelte”, saroeana „front, voorste gedeelte”, panindoenga „achtergedeelte”. Daar al deze woorden zelfst. naamwoorden zijn, regeeren zij het woord dat er op volgt in den tweeden naamval. Zoo worden dus soe aloenga „onder”, soe ra/oema „binnen”, soe wowo „bovenop”, soe saroeana vóór”, soe li'oeda „achter” gevolgd door den genitief van het woord dat zij regeeren. Voorbeelden zijn:

soe aloeng oe wale „onder het huis”, soe wowo n meda „boven op de tafel”, soe ra/oeme „binnen in, in het binnendeel er van”, soe ra/loem oe wale „binnen in 't huis”, soe saroean oe wale „vóór het huis”, soe li'oed oe wale „achter het huis”.

Soe heeft ook de beteekenis van richtingaanduiden en heeft dus, behalve de functie van het Sang. soe „ook die van Sang. solong „naar”. Voorbeelden: ire'e soe panindoenga” (van den zee kant af) naar het achterdeel van het huis gaan” (het huis maakt front naar de zeezijde); inaka soe ganggoelanga „(van de landzijde) gaan naar het schuithuis” (aan het strand).

Het voorzetsel dat eene richting van af aanduidt, is boea. Indien dit boea hetzelfde is als het Sang. bo'oe, dan moet het uit ba oe zijn ontstaan, daar bo'oe uit bo en oe bestaat, welk oe weder het lidwoord der genitieven is. Zie Sang. Sprkk. bl. 277 en boven, in § 17.

Dit boea wordt gewoonlijk uitgebreid door soe met volgend substantief, waarop dan ook weder het geregeerde woord in den genitief volgt. Voorbeelden zijn: boea rosota „van boven af”, boea soe wowo n meda „van af de oppervlakte der tafel”; boea soe panoe mbale, van af de voorgalerij van 't huis”; boea soe laloengana „van uit de ruimte onder 't huis”; boea soe panindoenga „van af de achterzijde”; i'o woe soeapa? „vanwaar komt gij?” boea si sai? „afkomstig van wien?”

Een ander voorzetsel is dingana, het Sang. dingang, Mal. dëngan, enz. Als substantief beteekent dit woord „kameraad, gezelschap, makker”, als voorzetsel „met, te zamen met”, doch het verliest nimmer zijn karakter van substantief, daar het den genitief regeert en de persoonlijke voorn. woorden in den suffix-vorm achter zich neemt. Voorbeelden: oe'ananoe ringangkoe „wonende bij mij”, oe'awanoea ringan itooe „verblijf houdende bij hem”; dingani Kando/o, isoede mapia „bij K. daar is het goed”.

Verder wordt dingana ook verbonden met den naam van een persoon die een voorzetsel voor zich krijgt, evenals men in het Mal. pada en in het Sang. anoe en pia' gebruikt (Sprkk. bl. 278) om daarvóór het voorzetsel te plaatsen dat een persoonsnaam of een pers. v. n. w. regeert. Het Maleisch breidt de begrippen bapakoe „mijn vader” en Toe an „Mijnheer”, uit tot

pada bapakoe, pada Toeang „bij mijn vader, bij Mijnheer”, of naar de oorspronkelijke beteekenis: „plaats waar mijn vader, Mijnheer is”, omdat dit beleefder is dan het enkele „mijn vader, Mijnheer”, zooals het ook in 't Ned. beleefder is te zeggen: „ik kom ten Uwent”, dan „ik kom bij u”. Zoo zegt het Sang. anoe n amangkoe, anoe n Toeanga en het Tal. dingan iamangkoe, dingangan i Toeanga, dus: Mal. kěpada bapakoe, daripada Toeang, Sang. solong anoe n amangkoe, bo'oe anoe n Toeang, Tal. soe ringan iamangkoe, boea ringan i Toeanga „naar mijn vader, van Mijnheer af”; ia'oe manoe ringan i Toeanga „ik ga naar Mijnheer”, ia'oe woea ringan i Toeanga „ik kom van Mijnheer”.

Tot de voorzetsels kan ook nog worden gerekend sara, Sang. sarang, als subst. „grens”, als prepositie „tot aan”. Zoo vraagt men bv. aan iemand die op reis is geweest: sara apa? „tot waar (zijt ge geweest)?”

Ook baeoga „ter wille van”, eveneens een zelfst. n. w., kan als voorzetsel worden beschouwd, bv. baeog oe iamioe „ter wille van ulieden”. Ook in het Sang., speciaal op Siaoe, komt dit woord voor, in den vorm baeogě.

§ 70. Tusschenwerpsels.

De tusschenwerpsels staan, als onmiddellijke uitingen van het gevoel, dikwijls buiten de gewone klankwetten der taal. Ook in het Talaoetsch is dit bij eenige tusschenwerpsels op te merken.

De gewone vocatief-interjectie is e!, om te roepen o! Een man roept zijn makker met o anoe! „zeg vrind! zeg dinges!” Tot meer dan één sprekende, gebruikt men: o mangana'a „zeg vrinden!” Dit mangana'a is een meervoudsvorm van ana'a „kind”, hier in den zin van „jongen, vent”, gevormd met manga. Bij de bespreking der pers. v. n. woorden is de vorm ngana van dit mangana'a afgeleid, zie § 61. Waarschijnlijk is dit o mangana'a „zeg, jongens!” oorspronkelijk een toeroep van een heer tot zijne slaven of van een hoofd tot zijne onderhoorigen, die later meer algemeen is geworden. Vrouwen roepen elkaar met o momo! „zeg vriendin!” Dit momo beteekent in het Sang. „zusje, meisjelief” (momo').

Uitroepen van verbazing en angst, zijn: oeare! ia'oe no! „wee mij!” oeare ia'oe ngana o! „wee ons!” Andere uitroepen van verwondering zijn nog bij vrouwen: ia'oe mangke tala, ina', z. v. a. „neen maar!” of ia'oe mangke talae, woordelijk: „ik niet, hoor! daar moet ik niets van hebben!”

Dreigend, vooral tot kinderen, is taka i'o „straks jij”, d. i. „straks kom jij aan de beurt!”

Een uitroep van angst is ai!

Afwerend is: arie, ma'! „houd op, jongen! laat dat, jongen!” Hierin is ma' eene afkorting van mainga „jonker, jongeheer!”

Tot meisjes, arie, mo' „houd op, laat dat, meisje!”, waarin mo' afkorting is van momo. Afwerend uit vrees is oh!

Afschuw uit men met his, eis! „bah!” Eis zegt men ook, wanneer men iemand iets hoort beweren dat onwaar is. Vergist men zich zelf, dan roept men uit: ie'!

Aansporend zijn e', ate! „kom, komaan!”, bv. ate, inaite „toe, ga nu!” ate, inawaka „kom, ga nu zeewaarts!” ate, ireete „toe, ga nu landwaarts!”

ate, pa'asireëte „toe, kom toch!”; ate sireëte, dangante „toe, kom dan toch boven!” Ook bete wordt gebruikt in den zin van ons: komaan, vooruit! bv. bete anoea inawa arendi „komaan, breng het hier”, wete ranganaë isindi „komaan, breng het hier boven!”

Bij het weggagen van dieren gebruikt men si', se'! voor varkens ook oeis!

Het Sang. baiko „geet op, geef hier!” is in het Tal. be'o, ook go'o.

Uitroepen van beklag zijn: o kasiang, waarmede men zich zelf beklagt; de begin -k doet denken aan ontleening uit het Maleisch. Om anderen te beklagen, zegt de Talaoerees in het enkelv. iasao, in het meerv. i magiasao, met den klentoon op o. Het komt mij voor dat dit moet worden ontleed in i asa o, waarin i het lidwoord, o een tusschenwerpsel is en asa het telwoord „één”, hier te nemen in den zin van „ander”, d. i. „kameraad, vriendin”, zoodat dus i asa o is weer te geven met „die arme vrind!” Ook het Sang. piroea, dat hiermede synoniem is, beteekent niet anders dan „vriend, kameraad”, vgl. het Bar. pindongo, eveneens samengesteld met pi-, van den stam rongo, Mal. dëngan, Sang. dingang, Tal. dingana „makker, gezel”. In het Lindoesch (West-Toradja'sche taal) heet de kat pindongo, dus z. v. a. „huiskameraad”.

Eene vraag om bevestiging wordt uitgedrukt door a-rae, dus z. o. a. ons „niet waar?”

§ 71. Bij gebrek aan een anderen tekst, geef ik hier nog dien van eene vervloeking, uitgesproken over eene kip, ten behoeve van een koortslidder, die zijne ziekte op het dier overdraagt, om er zodoende zelf van af te raken. De vertaling is misschien niet geheel juist, maar in hoofdzaak is het stukje verstaanbaar.

Papaghiana, boeroe papangginaoeana i'o manoe'a diriadi i Mawoe boeroe niola'oe Rocata, eweë gaghewala baika, boeroe sasalaka toewo. Nariadi soe tempo indi i'o napaeleg oe toelada, boeroe napatarang oe /anggiota. E, ma'aadio'a baika, boeroe ma'anisa'a tatoewo. Amoengkang oe arodi i'o e mangapisa, boeroe mangangoempisana sia'oe arae arendi iadoca malalioete roro. Oe'oe'oe indete ta'oe iapa'aoeta, boeroe dapanoe indete ta'oe iapa'asipita.

Linti'ante soe malo, soe ta i'asilo mata, boeroe baedante soe mama/aghana, soe ta i'arango naoenga. I'o ta'oe inalinti'ana, boeroe ta'oe inawaedana. Maboea soe alo indi, iami satarana, boeroe iami sangkawalaghana tatedoewe naoengana, boeroe tatedoe pendamana tiring oe poea, boeroe laia n awa'a. Pendamana eweëte asoenge, boeroe ataghoe/andima, lembone oentoenga boeroe asomaka. Soe aloë n alo, boeroe soe alalang oe rabi iami tatedoe maapisa boeroe tatedoe ma'aoempisana.

Worde bedacht en te binnen gebracht, dat gij kip zijt geschapen door den Heer en gemaakt door God, ook tot versterking des lichaams en tot bevordering van den groei daarvan. Zoo is het dan nu geschied dat gij een voorbeeld hebt laten zien en een exempel hebt doen aanschouwen. Zie, mijn lichaam is geheel mager en mijn lijf is geheel uitgeteerd. Indien gij alzo mij verdrukt en kwelt, laat ons dan trachten elkaar voorbij te streven om de eerste te zijn. Dit uw leven zal ik verkorten en deze uwe maat zal ik inkorten. Gij zult worden opgegooid in de ruimte, waar gij niet meer voor de oogen zijt te zien en worden weggeslingerd in het luchtruim, waar de gedachte u niet kan bereiken. Ik heb u kunnen opgooien en u kunnen wegslingeren. Van af dezen dag zullen wij en onze kinderen en wij met ons gansche geslacht nimmer meer gewaar worden en nimmer meer gevoelen hoofdpijn en hitte des lichaams. Maar wij zullen gevoelen koelte en gezondheid, ja meer nog, geluk en voorspoed. In lengte van dagen en breedte van nachten zal ons niets meer drukken en niets meer kwellen.

papaghiana, met suff. -ana en prefix pa- van den stam paghi, zie § 48; mapaghi „bedenken, nadenken, meenen”.

boeroe, voegwoord, „en”, Sang. „pas, onlangs, dan eerst”.

papangginaoeana, met suff. -ana, van mapangginaoe, causatief van mangginaoe, stam ginaoe, zie § 26, 48.

diriadi, stam diadi, het Mal. djadi, overgenomen; de stam is voorzien van het invoegsel -in-, dat bij stammen die met d aanvangen tot -ir- wordt; zie § 42. Diriadi staat dus voor diniadi „gemaakt, geschapen”.

i Mawoe „de Heer”, d. i. God, syn. met Doenta, het Skr. dewata; de klemtoon op a bewijst dat het uit 't Mal. is overgenomen.

gaghewala „middel om groot te worden”, st. gewala, zie § 15.

baika (dial. baitja, baita, baiṛa) „lichaam”.

sasalaka „middel om groot te worden, st. salaka, Sang. sēlahē, Ponos. solach „Tont. sēla”.

toewo „groei, leeftijd”, hier in parallelisme met baika gebruikt in de beteekenis van lichaam.

napaelega, Praeter. van mapaelega, zie § 24.

napataranga, Praeter. van mapataranga, causat. van den stam taranga, wrsch. het Mal. tērang „klaar, duidelijk”.

ma'aadio'a, ma'anisa'a, twee stammen met ma'a- samengesteld, adio'a „klein” en nisa'a „mager”; de beteekenis van het voorvoegsel ma'a- is hier „geheel en al”. Zie ook § 22.

sia'oe, 4de naamval van ia'oe „ik”.

iadoea, tweevoudsvorm (incl.) van ia'oe.

mala/ioete, wederkeerige vorm van den stam lie „voorbijgaan”, dus „elkaar voorbijgaan”, met den nadrukwijzer te. Zie § 35, 54, roro „de eerste, de voorste”; mala/ioete roro „wij gaan elkaar voorbij om 't eerst, trachten elkaar voorbij te streven om de eerste te zijn”. De bedoeling is: daar gij, kip, die geschapen zijt tot voedsel voor den mensch, om zijn lichaam te doen gedijen, een staaltje hebt doen zien (van uwe boosheid), zoodat ge mij, door uwe boosaardigheid geheel hebt uitgeput, zoo zullen we eens zien wie van ons het meest vermag.

oe'oekekoe, stam oe'oekea (dial. oe'oetja, oe'oeta, oe'oera), Sang. oekoerē, het Mal. oekoer, in de bet. van „maat” overgenomen. In het Tal., Sang. en de Minahassische talen heeft dit woord de beteekenis van „noodlot, voorbestemming, vooraf bepaalde mate van geluk of ongeluk”, en ook die van „vooraf bepaalde levensduur”. In dezen zin moet het hier worden genomen.

dapanoe staat hier in parallelisme met oe'oekekoe; dapa is het Sang. dēpa, Tont. rēpa, Tag. dipa, Bis. dopa, Mal. dēpa „vaden”, hier vertaald met „maat”, daar het parallel is met „levensduur”.

iapa'aoeta en iapa'asipita, Passieven van causatieve vormen met mapa'a- (mapa- vóór den secundairen stam, gevormd met a-) van de stammen aoeta „kort” en sipita „smal, nauw, eng”. Zie § 24. Over ta'oe, zie § 61.

linti'ante, Locaal-passieve vorm van den stam linti'a, ma/linti'a

„weggooien, opgooien”, zooals men bv. aarde opwerpt met een stok, waarvan men de punt in den grond steekt. De vorm is versterkt met den nadrukwijzer *te* en heeft de beteekenis van *Futurum*, daar zij geen voorvoegsel heeft. Het Sang. heeft *linti'*, *loeminti'*.

Van den zelfden stam is het in den volgenden zin voorkomende *inalinti'ana*, Pass. Praeter. van den potentieelen vorm. Zie § 46 en 50.

malo is „de ledige, onzichtbare ruimte, de oneindige ruimte”.

soe ta i'asilo mata „naar hetgeen niet wordt gezien met het oog”; *i'asilo*, passief van *ma'asilo* „zien, in 't oog hebben”; met de ontkenning *ta* verbonden, zijn de vormen met *i'a-* te vertalen met ons „on — baar”, dus *ta i'asilo* „onzichtbaar”. Vóór de *m* van *mata* heeft zich het lidwoord niet kunnen handhaven.

Een dergelijke vorm is *ta i'arango naoŋga* „onbereikbaar voor de gedachte”. De stam *dango*, Bar. *djanga* (zie verder Kern, Fidjitaal, 183) beteekent „span” (afstand tusschen den gespalkten duim en middelvinger). *mandango* „met het span meten, met de vingers meten”. Hier is het gebruikt in de beteekenis „meten, bereiken, begrijpen”.

baedante en *inawaedana* zijn dezelfde vormen als *linti'ante* en *inalinti'ana*, van *baeda*, *mamaeda* „oplichten met een hefboom”.

mamalahana, parallel met *malo*; bedoeld wordt: eene onzichtbare plaats ergens in het luchtruim. De stam van dit woord is ook die van het eenige regels verder voorkomende *sangkawalahana*, dat vertaald is „met het gansche geslacht”. Het Sang. heeft *balagheng* „stamgenoot, zeer verre verwante”; dit woord kan, evenals het Tal. *balaghana*, nog weder het suffix *-eng*, *-ana* bevatten. De stam moet dan zijn *balagë* (Sang.), *balaga* (Tal.) en dit moet weder hetzelfde woord zijn als het Tontemb. *walak* „tak van een geslacht; geslacht, stam, volksstam”, toe'oer im *balak* „geslachtshoofd, districtshoofd”, in het Mal. overgebracht met *kapala balak* en plompweg afgeleid van het Ned. „balk”, omdat de Minahassische districtshoofden vroeger verplicht waren door hunne stamgenooten een zeker aantal balken te laten leveren. Door het Sang. en Tal. wordt de meening van den Heer J. Alb. T. Schwarz, dat *walak* een echt Minahassisch woord is, waarmede de Minahassers reeds lang vóór de komst der Hollanders hunne stammen aanduiden, als onwederlegbaar juist bewezen. Men zie o. a. het artikel 1 *walak* in zijn Tontemboansch-Nederlandsch Woordenboek en de Aanteekening in de Vertaling der Tontemboansche Teksten, op bl. 192, bij de Verhalen No. 64 en 65. De afleiding van het Ned. „balk” is geheel onjuist; men vindt haar o. a. nog vermeld in het artikel „Minahasa”

van de Encyclopaedie van Ned. Indië (II, 510 b).

Van dit *balaghana* nu is afgeleid *mamalaghana*, dat in dezen tekst als zelfst. naamwoord is gebruikt en de beteekenis moet hebben van „zich in de verte bevinden, zoo ver verwijderd zijn als verre familie”.

maboea „te beginnen met”; de stam van dit woord is *boea*, dat boven, in § 57 en 69 is besproken als voorzetsel en als partikel ter aanduiding van het *Praeteritum*.

tatedoe is afgeleid van *tate* „niet meer”, dat weder tot stam heeft de ontkenningspartikel *ta* „niet”. Hierachter is eerst de nadrukwijzer te gekomen en daarna een element *doe*, dat te ontleden is in *d* en *oe*. Immers waar het Sangireesch zegt *tawe' oe sengkataoe* „niemand”, daar zegt het Talaetsch *tawedoe* en verder *piadoe sangkataoe* „iemand”, *piadoe ipapoeloenoe* „iets dat door u wordt begeerd”. In deze vormen is dus *oe* het betreffelijk voornaamwoord. Wat nu de *d* in *tawedoe*, *piadoe*, *tatedoe* beduidt, weet ik niet te zeggen; waarschijnlijk is het een enclitisch toevoegsel, dat de kracht van nadrukwijzer heeft.

asoenge „koude”, st. *soenge*, *masoenge* „koud, koel”. Dit begrip is in de Indon. talen gelijkwaardig met dat van „gezondheid, welstand”. Het parallelle *ataghoe/andima* heeft eveneens beide beteekenissen. Dit woord heeft tot stam *landima*, Sang. *lënding*; *malandima*, Sang. *maralënding* „koud”. Het nomen instr. *lalandima* beteekent „verkoelingsmiddel, geneesmiddel” en is de benaming van eene korte, dikke grassoort, gebruikt om het warme hoofd te verkoelen. Over *taghoe* — zie § 20.

lembone „wat meer is, vooral”, van *lembo*, Sang. id., Bis. *labaoe*, met het pron. suff. *3e pers. e. v.* „ne; een voorbeeld van het gebruik in 't Sang. vindt men Sang. Teksten XL, bl. 283 (Bijdr. K. I. 5, IX, 163); *i kamene*, *manga Wëbato*, *lembone kate i Toeau Datoe* „gij Rijksraden, vooral (te meer, in de eerste plaats) Mijnheer de Koning”.

oentoenga „geluk, voorspoed”, uit het Mal. *oentoeng*. Het parallelle *asomaka* is de nominale vorm van het adjectief *masomaka* „gelukkig, voorspoedig”, stam *somaka* (dial. *somata*, *somatja*, *somara*), Tontemb. *somar* „gift van den buit, op de jacht of op de vischvangst verkregen, aan iemand die er om vraagt en die daardoor den jager of visscher goed gezind wordt, hetwelk tevens werkt als voorspoed voor een volgenden jacht- of vischtocht”. Een heilwensch is:

i'o maoentoenga, masomaka, masoenge, mataghoe/andima „wees gij gelukkig, voorspoedig, gezond, welvarend”.

soe aloë n alo „den geheelen dag lang”; daar *aloë* in parallelisme

staat met *a/alanga*, 't welk het voorvoegsel *a-* heeft, zoo is dit waarschijnlijk ook met *a/oë* het geval; de stam *loë* beteekent dus waarschijnlijk „lang van tijd”. Het begrip „dagelijks” wordt uitgedrukt door: *soe alo-alo* „dag aan dag”, of *mialo-mialo*. Omtrent dit voorvoegsel *mi-*, zie boven, in § 31.

soe a/alang oe rabi „in de breedte van den nacht”; de stam *la/aka* (dial. *la/ata*, *la/anga*), *ma/alaka* beteekent „breed”. Van *rabi* „nacht” komt *tirabi* „morgen” en *aṛabi* „gisteren”.

i ami tated oe maapisa, woordelijk „wij, er is niets meer dat zal drukken”, d. i. „wij hebben niets meer dat ons zal drukken”.

TENTENA (Posso-meer, Midden-Celebes).

December 1909.

BABAD TJERBON.

Uitvoerige inhoudsopgave en noten

DOOR WIJLEN

Dr. J. L. A. BRANDES,

met inleiding en bijbehorenden tekst

uitgegeven

DOOR

Dr. D. A. RINKES.

VERHANDELINGEN

VAN HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIX.

Tweede stuk, eerste gedeelte.

BATAVIA,		'S HAGE,
ALBRECHT & Co.		M. NIJHOFF.
1911.		

INLEIDING.

In de wetenschappelijke nalatenschap van Dr. Brandes werd o. m. aangetroffen een overzicht van een Babad Tjerbon ¹⁾, hetwelk mij voorkwam, in verband met onderzoekingen over den Islam op Java, speciaal de Javaansche hagiologie, eene nadere bestudeering alleszins waard te zijn.

En, aangezien eene behoorlijke waardeering van het aandeel van Dr. Brandes in dergelijke onderzoekingen door aanhalingen in eene of andere latere publicatie niet tot haar recht zou komen, kwam het aanbevelenswaardig voor, bedoeld overzicht (lees: uitvoerige inhoudsopgave) op de een of andere wijze te publiceeren.

Al hoe wenschelijk het zou zijn voor de beoefening der Indische letteren in haar geheelen omvang, en rechtvaardig tegenover de verdiensten van Dr. Brandes, dat men eene systematische publiceering van de velerlei gegevens, in zijne nalatenschap, die voor uitgave vatbaar zijn, ging ondernemen, voorloopig is daaraan, uit gebrek aan deskundigen, die voor zulken arbeid, (welke veel moeite geeft, en waarmee men weinig eer inlegt), tijd disponibel hebben, geen denken.

Maar hetgeen zich om de een of andere reden daartoe aanbiedt, dient dan ook ter hand te worden genomen, voordat de goede gelegenheid weer voorbij gaat.

Het uitgeven van door anderen nagelaten wetenschappelijken arbeid echter is altijd een teere zaak. Natuurlijk dient daarbij op den voorgrond te staan, dat men de verdiensten van den auteur zooveel mogelijk in het goede licht plaatst, maar juist de wijze waarop zulks het best kan geschieden, verdient eenige nadere overweging.

Eenerzijds zou men bijvoorbeeld kunnen volstaan met het persklaar maken van de nagelaten papieren zonder meer. Zulks moge, wanneer het betrokken werk af, of zoo goed als af was, op het overschrijven na klaar, en de uitgave kort na het overlijden wordt ondernomen, het meest aanbevelenswaardig zijn, in het algemeen doet men op die wijze te kort aan den auteur, die

---

1) Zie den Inventaris van de wetenschappelijke nalatenschap van Dr. J. Brandes, Not. Bat. Gen. 1906, Bijlage III, p. XXVI, sub No. 5.

als regel den tekst, zooals die werd nagelaten, allicht niet zonder grondige herziening zou hebben gepubliceerd.

Een andere methode is, het nagelaten stuk critisch onderhanden nemen en met gebruikmaking der resultaten van latere onderzoekingen, het betrokken geschrift geheel omwerken en aanvullen.

Ook dit komt echter noch raadzaam, noch billijk voor. Het werk wordt dan feitelijk van een ander, en zou zeker door den schrijver bij leven evenmin als het zijne geaccepteerd zijn.

Op grond van deze overwegingen koos ik een middenweg tusschen deze twee alternatieven en bepaalde mij er toe, het handschrift te zuiveren van onopzettelijke taal- en schrijffonten, verder hier en daar eene kleine redactiewijziging aan te brengen, en eukle voetnoten, door [ ] gemerkt, aan de verklaringen van den schrijver toe te voegen.

Doch men zal licht ontwaren, dat ik mij inderdaad tot het noodige heb beperkt, en in het algemeen meer overhelde naar de eerste, dan naar de tweede der genoemde uitgaaf-methoden. Immers, op die wijze loopt men minder kans den auteur te schaden, daar de welwillende lezer gaarne de onvoltooidheid van het werk in aanmerking zal willen nemen, dan door allerlei wijzigingen en „verbeteringen”, die misschien later weer weg worden geredeneerd en waarvoor men den auteur ten onrechte dan aansprakelijk zou gaan stellen.

De inhouds-opgave van Dr. Brandes is weliswaar vrij uitvoerig, maar het kwam toch wenschelijk voor den tekst, waarop zij betrekking heeft, tegelijkertijd uit te geven, mede opdat ieder in de gelegenheid moge zijn de opvattingen van Dr. Brandes te verifieeren.

Ofschoon dit niet nader werd opgegeven, bleek de inhoudsopgave te zijn ontleend aan Babad Tjerbon, No. 36 uit de Collectie-Brandes. ¹⁾

Dit handschrift is blijkens daarin voorkomende notitie, geschreven (of afgeschreven) door een zekeren Moehammad Noer ²⁾ en bevat, behalve den Babad-tekst en eenige persoonlijke aantekeningen van een der houders, nog een paar verzen in het Soendaneesch, die hier echter niet ter zake doen. Eene korte aanwijzing nopens de lectuur van het geschrift aan het slot is na den tekst overgenomen.

De Babad-tekst zelve beslaat 75 + 4 pagina's folio, met $\pm$ 17 à 18 regels per pagina, in duidelijk Arabisch karakter, hetwelk hier om begrijpelijke

---

1) Zie: „Lijst der handschriften in berusting bij Dr. J. L. A. Brandes enz.”, Not. Bat. Gen. 1906, Bijlage I.

2) Volgens een andere notitie, gedateerd: Bandoeng, 16 Maart 1877, zou het zijn samengesteld door Ki Moertasiah, en in bezit zijn geweest van Adimañja.

redenen door Latijnsch schrift vervangen is. Bij dit laatste is de spelling van het origineel getrouw, haast slaafs gevolgd.

Deze werkwijze heeft veel voor en weinig tegen. Zonder daarover in den breedte te willen betoogen, mag toch opgemerkt worden, dat alleen op die wijze den deskundigen lezer een geheel zelfstandig oordeel over de interpretatie van den tekst wordt gewaarborgd. Maar bovendien, bij het uitgeven van als wetenschappelijke lectuur bedoelde teksten, ¹⁾ dient men, tot zekeren grens, m. i. niet de regelen van eene steeds min of meer kunstmatige grammatica, maar het gebruik als opperrechter voor de schrijfwijze te aanvaarden. Het ligt echter mede niet op mijn weg, dit beginsel hier nader te motiveeren, terwijl ik tevens wil erkennen daarvan in enkele gevallen (ook vroeger) van te zijn afgeweken. Enkele veel voorkomende woorden als *ija* e. a. zijn bijvoorbeeld thans zonder overgangsbijvoegsel geschreven, en bovendien is de hamzah, die in het origineel steeds achter *poetra*, *istri*, *Djaketra* en andere woorden, die in Javaansch karakter een *tjakra* zouden hebben, was geplaatst, niet nader aangeduid.

Alleen eigennamen, of hetgeen ik als zoodanig meende te moeten beschouwen, werden met kapitalen geschreven, leesteevens c. a. zijn niet aangebracht, omdat men den lezer daarmee eene interpretatie opdringt, die later kan blijken niet de juiste te zijn. Trouwens, meermalen behooren bepaalde zindeelen eigenlijk zoowel tot den voorafgaanden, als tot den volgende zin, en bij afscheiding door teekens zou dan eene herhaling of terugwijzing noodzakelijk zijn, die zich bij dichtmaat niet zonder belangrijke omwerking in den tekst zou laten plaatsen, en aldus geheel willekeurige en oncontroleerbare emendaties zou meebrengen.

Bij de Arabische woorden, die nog niet onbetwistbaar in den Javaanschen taalschat zijn overgegaan, zijn in transcriptie de in het origineel aangeduide lange vocalen eveneens aangegeven, overigens echter is alleen getranscribeerd wat er stond.

Evidente schrijffouten zijn stilwijgend verbeterd, doch daarbij is de grootste beperking in acht genomen. Fouten tegen de maat zijn alleen bij enkele zeer belangrijke afwijkingen aangegeven, bij onze onbekendheid met de zangwijzen is het trouwens moeilijk te bepalen welke fouten bij het „matja” al of niet zwaar moeten wegen.

Verder werd de tekst gecollationeerd met een Babad Tjerbon van overeenkomstige redactie, namelijk No. 107 uit de bovengenoemde collectie Brandes,

¹⁾ De eischen, die gesteld moeten worden aan werken voor het onderwijs en voor volkslectuur, zijn natuurlijk ook in dit opzicht geheel andere.

en de kleine tekst-verschillen in noten aangegeven. Daarbij zijn echter niet alle futiele afwijkingen opgesomd: talrijke hoogst onnoozele verschillen van spelling en dergelijke zijn meestal onvermeld gelaten, alleen waar zij op de dichtmaat invloed uitoefenden, waaraan in No. 107 overigens niets meer aandacht is geschonken dan in No. 36, werden zij aangeduid. Toch is in het algemeen, om ieder het zijne te geven, met het aangeven dier verschillen nog groote vrijgevigheid betracht en veel, dat door anderen misschien als onbetekenend zal worden veroordeeld, mede opgenomen, om geen der beide teksten in het minst te bevoordeelen.

Behalve deze twee, zijn te Batavia nog een aantal andere redacties van de Babad Tjerbon beschikbaar, die niet onbelangrijk van elkaar verschillen. Een onderlinge vergelijking dier teksten is stellig gewenscht, en het ligt dan ook in de bedoeling in een volgend stuk een aantal afwijkende of aanvullende lezingen daaruit te publiceeren en enkele ophelderende notities aan het geheel toe te voegen.

Van nadere verwijzingen naar de Europeesche historie-bronnen, als de Portugeesche schrijvers, het Daghregister, Valentijn, de Jonge, de Haan, etc., die ieder ernstig belangstellende gemakkelijk zelf kan vinden, heb ik mij verder geheel onthouden.

D. A. R.

BABAD TJERBON.

Inhoudsopgave door Dr. J. BRANDES

Pudjiyan.

Zang I. De moeder van den Sinuhun (later blijkt dat bedoeld is de Sunan Gunung Djati) stamde uit het geslacht der vorsten van Padjadjaran. Een dezer huwde met een prinses van de *s a b r a n g*, van Singapore ¹⁾. Zij kregen drie kinderen: Radja Tjakra buwana (z.), Radja Sengara (z.), en Nji dalëm Satang (d.) ²⁾. Deze laatste was de moeder van Sunan Gunung Djati. ³⁾.

Tjakra buwana nam zijne zuster mede naar Arabië, toen hij de pelgrimstocht deed. Zij gingen ook naar Betalmokdas, ⁴⁾ waar de graven der nabi's zijn. De koning van Banisrail had op dat oogenblik juist zijn gemalin door den dood verloren. Hij geeft den *p e n g u l u k a l i* (قضي) Djamalu'ddin en den *tanḡa Sabanda* bevel haar evenbeeld op te sporen. De *p e n g u l u* wijst hem op de prinses uit Padjadjaran. Met goedvinden van den vorst begeeft hij zich naar de *masjdj alaksa* (مسجد الأقصى), tot de beide Sundasche *h a d j i*'s.

Zang II. Hij wijst hen op de heiligheid der plaats waar nabi Ibrahim eens gebeden had, en hem gegeven was de stamvader te worden van alle koningen en nabi's, iets wat over zijn zoon Ishak (اسحق) is geschied, en ontbiedt hen bij den vorst.

Deze vraagt de prinses ten huwelijk aan haren broeder, welke

Zang III. haar echter zelf laat beslissen. Zij stemt toe op voorwaarde, dat de vorst bij haar een zoon verwekken zal, die een *w a l i s e d j a t i* zal worden en Java tot het geloof brengen ⁵⁾. Dit heet (God hem ⁶⁾

---

1) Zie nog beneden zang XXXV.

2) In zang XXXV vier kinderen. Satang doet denken aan Santang, Kojan Santang.

3) Hier en later menigmaal Gunung Djati purba.

4) Ook Betalmokdis.

5) Zie den Javaanschen tekst, vers 3.

6) Hier heet de vorst Huda, evenals boven, *molana Mashuda* (مولان مشود و هود) iets later Hud.

haar te beloven. Zij krijgt nu den naam Saripah modaim (شريفه مدائم) terwijl haar broeder gedurende den tijd, dat hij in Mesir was, Abdullah Dul-iman heette. Zij gaan op een wagen, die met gotaka rukmi wordt aangeduid, naar Mekka, om hun huwelijk te laten sluiten voor de hoofden der Sjafëiten, Hanafiten, Malakiten en Hambaliten. Haar broeder fungeert als hare wali, en de imam der Sjafëiten voltrekt het huwelijk.

Van Mekka gaan zij naar het graf van den profeet te Medinah. Daar bespeurt de vorstin, dat zij zwanger is (garbana in plaats van garbini). Zij keeren weer terug naar Mekka, waar nu in de maand Sapar Hidajat Sarip (de latere Suman Gunung Djati) het levenslicht aanschouwde, in 795 der Hidjrah. ¹⁾ Veertig dagen na zijne geboorte gaan zij naar Mesir ²⁾ terug.

Zang IV. Hadji Dul-iman vraagt permissie naar Java te gaan, om dat te bekeeren, voor zoover hij dat zal kunnen. Gedeeltelijk lukt het hem, doch de vorst daar, Diwangi (Munding wangi) treedt niet toe. Abdoellah wordt verjaagd, hij gaat naar de kust tot dicht bij den Kuwuh Tjërbon, waar wong Pamarangan zeegarnalen (rëbon sagara) zoeken, die in den vorm van trasi als cijns aan Padjadjaran werden opgebracht. Hij huwt met eene dochter van den Kuwuh en verwekt bij haar een zoon, Pangeran Tjërbon, en eene dochter Nji mas Pakungwati. De eerste woonde in Tjërbon girang, de laatste in de padesan der dalem agung bij Padjala gërahan. Ki Kuwuh Tjërbon amadyasa (?) in Lemah wungkuk. Zijn droogplaats (voor de garnalen) was Sari mangana, oostelijk van Datoek Garib. Hadji Dul-iman maakt zich een kluis, die Sang nur manuk tjipta giri sirengga wordt genoemd. Hij heeft twee gezellen uit Arab, Lanang molana Huda, en Lanang molana Dja'par.

In Bani'sraïl sterft de koning. Zijn broeder Radja Onqah (عَنْقَه) wordt zijn wak il, omdat Sarip Hidayatu'llah nog niet volwassen is, evenmin als diens jongere broeder Nuru'llah. Daarom verkreeg hij de volmacht (sangkané denpola makëna).

Als de prius den gepasten leeftijd heeft bereikt, wil men hem tot vorst aanstellen. Hij gevoelt zich daarvan evenwel afkeerig, en trekt zich in een eenzaam vertrek terug. In dat vertrek vindt hij een

1) Er wordt opgegeven in welke maanden zij ter plaatse verblijven, en welke pléchtigheden zij meemaken. Hidjrah 795=1392,93 A. D.

2) Het is duidelijk, dat Mesir en Betalmokdas hier en boven als synoniemen worden gebruikt.

kist met een boek, dat met gouden letters geschreven was, en over de usul kalam (أصول [!] قلم), d.w.z. over de حقيقة محمدية handelde.

Zang V. Tengevolge van de lectuur brandt hij van verlangen en vraagt daarom zijne moeder den profeet te mogen gaan zoeken. Deze wijst er hem op, dat Moḥammad reeds lang geleden gestorven is, en dus niet is te vinden; ook zegt zij hem, dat men hem tot koning wil verheffen. Bovendien raadt zijn oom, de wakil, het hem af. De jongeman antwoordt echter, dat bij God alles mogelijk is, en hoe men ook praat, van zijn besluit is hij niet af te brengen. Zijn broer make men vorst in zijne plaats.

Zang VI. Tot groot verdriet van zijne moeder gaat hij heen. Zij valt flauw, doch heeft in hare flauwte eene verschijning, zij ziet haren man, die haar kalnte inspreekt.

Hidayatu'llah begeeft zich in de wildernis, en rust slechts dan even, als hij zijne godsdienstplichten heeft te vervullen. Na drie dagen komt hij bij een rots, waar een slang (naga, draak) huist. Deze komt naar buiten en verwondert zich over den moed van den jongeman, zoo alleen daar te komen. Hij zegt haar, dat hij den profeet zoekende, verdwaald is. Ook de slang wijst hem er nu op, dat de profeet reeds lang dood is, doch tevens dat God alles vernag, en vraagt hem daarom den profeet, als hij hem nocht ontmoeten, zijn صَوت te brengen.

Zang VII. Hidayatu'llah gaat verder. Na zeven dagen bereikt hij het zeestrand, en vindt daar een tweede slang, groot als een berg, met singat, en er uitzijnde als rookende zwavel. Deze dreigt hem te verslinden, en vraagt hem (kuwēn, كُون, gij), of hij niet bang is. Sinds zij uit de hel is gekomen, heeft zij nog nooit iemand gezien, die durfde wat hij deed, zelfs alle draken hadden haar als meesteres erkend; vanwaar hij den moed had zoover te komen.

„Ik zoek den profeet”, antwoordt hij.

Yamlika (zoo heet deze slang) wordt daarop zeer klein, en verzoekt hem om evenzeer haren groet over te brengen.

Hidayatu'llah vervolgt zijnen weg langs het strand, en komt in het bosch bezuiden de paṇḡara Esam, en zoo pusseert hij de verblijfplaatsen van Durga, Durbiksa en Iblis. ¹⁾ Na veertien dagen vindt hij een paṇḍita, die hard kwam aanloopen uit het mid-

1) Of de durga's, de durbiksa's en den Iblis.

den der zee, âlsof deze vaste grond was. Ook aan deze verhaalt hij, dat hij den profeet zoekt. Hij krijgt nu den raad eerst met hem (den paṇḍita) het graf van nabi Suleman te gaan bezoeken, welk graf op een eiland ligt. Op navraag zegt de paṇḍita dat hij Ngapāni (عَفَانِ) heet, en uit den voortijd is, verder dat hij sedert lang het graf van Suleman tracht te bezoeken, maar weerhouden wordt, omdat hij het tegengift tegen de brama mandi mist, en zoo de slangen niet te keer kan gaan.

Zang VIII. Hierop komt Yamlika (يَمْلِكَا) bij hen. Zij belooft hun kasa-
k-tēn te geven, mits zij eerst melk te drinken krijgt; dan zal haar een lawé uit het oor komen, die als pēnawa dienen kan.

Ngapani geeft haar drie sangku's. De lawé komt uit haar oor en nu gaan Ngapani en Hidayat over zee, als ware die vastland, naar Soeleman's astana. Diens lijk wordt beschreven, met de tjintjin mamlukat, en zijn tjēmēti. Ngapani wil dezen snel grijpen, doch even snel vliegen zij weg, en door een bliksemstraal uit den ring verteerd, valt Ngapani als asch in een. Hidayat wordt opgeheven en in de wolken gedragen. Hij erkent schuld en verontschuldigt zich, want werkelijk, hij wist het niet, dat de paṇḍita op roof uit was. Hij wordt weder neergelaten en op den top van een berg geplaatst.

Daar bevindt zich een kluizenaar met een kēṇḍi mirah woeloeng naast zich. Dezen vraagt hij wat dat voor een kēṇḍi is. De kluizenaar weet het niet. Zij was er al toen hij daar kwam. Dan moest hij, zegt Hidayat, haar zelf eens naar hare afkomst vragen. De kluizenaar doet het niet. Op Hidayat's vraag nu zegt de kēṇḍi uit den hemel te zijn en op hem gewacht te hebben; sinds Nuḥ's (Noach) tijd stond zij daar al, en gaarne zou zij hebben, dat hij uit haar dronk. Hidayat doet het, doch drinkt haar niet leeg. Daarom voorspelt hem de kruik, dat hij en zijn nageslacht koningen zullen zijn, doch niet onafgebroken: dan toch had hij haar in eens moeten leegdrinken. Hidayat drinkt haar nu geheel uit. Hierop bericht zij hem nog, dat ten slotte zijne nakomelingen bupati's zullen zijn, en dan vliegt zij weg.

Zang IX

Hidayat gaat verder. Na een en twintig dagen ten hemel ziende, ontwaart hij eene schoone vrouw met hare gezellen, die hij aanroept, en om aanwijzingen voor zijn verderen tocht vraagt. Zij

antwoordt hem echter niet. Dan ziet hij iets (een man) lichten als de maan. Ook dit verschijnsel roept hij, doch eveneens zonder gevolg. Een stem verklaart hem hoe dat tot zijn geluk is, want die vrouw was de *dunya*, en die man was de *iblis*; als deze zich om hem hadden bekommerd, zou hij zijn doel niet bereikt hebben. Dankbaar gaat hij nu verder.

Het eerst komt hij thans aan het land der *djin's*, dat too-verachtig schoon is.

Zang X. De koning der *djin's* ontvangt hem hoffelijk, doch hij wil niets nuttigen, totdat een stem hem zegt, zulks wel te doen. Ook helpt de koning der *djin's* hem met de opmerking, dat, als hij den profeet wil ontmoeten, hij een paard moet hebben, dat in de lucht kan rijden, en dus *nabi Kilir* (خضر) om hulp moet vragen. Deze laatste is nu een oogenblik zichtbaar, doch verdwijnt weer dadelijk. Hidayat gaat, na nog eene waarschuwing te hebben ontvangen om op zijne hoede te zijn, weer verder.

Hij bereikt de plaats, waar de bliksem luist, eene duistere plaats, met een lichtje zoo klein als een gat, dat met een kleine naald gestoken is. Het (lichtje) verdwijnt. Hidayat bemerkt dat het tijd is voor de godsdienstoefening. Een hevige wervelwind komt intusschen opzetten, en nu ziet hij een klein, wit licht, niet grooter dan een haartje, dat echter de geheele aarde verlicht. Hij valt flauw, doch als hij weer bijkomt, buigt hij zich nederig, en nu verschijnt *nabi Ilyas*, die hem een buisje zonder naad geeft. Dit trekt hij aan, en zoo komt hij tot de plaats, waar de in den heiligen krijg gestorvenen vertoeven, en allen rustig slapen. Worden zij wakker, dan bestijgen zij de *kuda sembarani*, rijden daarmee naar het strand en gaan eten.

Zang XI. Hunne wonden voelen zij niet, een heerlijke geur gaat van hen uit. Zij vragen Hidayat mede te eten, hetgeen hij, na door een stem uit den hemel daartoe te zijn aangespoord, accepteert. Zij voorspellen hem verder, dat hij *Mohammad* nu spoedig zal ontmoeten.

Er komt een groene vogel, en spoedig daarop ook *nabi Kilir* te paard. Hij roept Hidayat aan en geeft hem een groene vrucht, zooals vroeger *nabi Nuh* ze at. Hij eet dezelve, en stijgt dan hij *nabi Kilir* te paard, waarop zij door de lucht vliegen zoo snel, dat zijne zinnen hem vergaan. Straks vindt hij zich neergelegd in een

moskee, waar de engelen en de wali's, en andere arwāh verzameld zijn. Hij is thans in Moḥammad's nabijheid. Eerbiedig buigt hij zich neer, doch hem wordt bevolen zulks alleen voor God te doen. Men geeft hem den naam Said Kamil, verder krijgt hij eenige raadgevingen en de voorspelling wordt gedaan, dat hij later Moḥammad's Kalipah zal worden.

Zang XII. In een wolk daalt hij nu, na het verdwijnen van den profeet, weer op aarde neer.

Zoo komt hij bij Radja Djumir, ¹⁾ in eene vergadering van ulama en fukaha. Er ontstaat plotseling duisternis. Bij het opklaren ziet men Said Kamil. De vorst van Djumēnah begrijpt, dat deze een wali sedjati is. Kamilu'llah vertelt alles wat hem overkomen is, waarover Radja Djumēnah zich zeer verwondert.

Vandaar gaat hij terug naar Mēsir Bani'sra'il. Zijne moeder, zijne familie en radja Onqah zijn zeer verheugd hem te zien. Ook hier verhaalt hij wat hij beleefd heeft, toen hij in bana Rukmin was.

Wederom wil men hem koning maken, doch hij wijst dit ten tweede male af, daar zijn doel is bij guru's in de leer te gaan. Hij neemt afscheid om de hadj te verrichten en Mēdinah te gaan bezoeken. Saripah Moeda'im geeft hem 1000 dinaren mede, en een tasbeh (تسييح).

Aan tien joden, roovers, geeft hij onderweg 500 van zijne dinaren, waardoor zij zich tot het Mohammedanisme bekeeren. Met hem gaan ze nu naar Mekka en Mēdinah.

Zang XIII. Kamil wordt santri (tjantrik) bij Seh Tadjumu'ddin alkubri molana akbar, daarna bij عطاءالله شذلي, waarna hij over zee andere leeraren gaat zoeken: Molana Datuk Sidik op Surandil; vervolgens gaat hij naar Java, waar hij aan de kust van Banten landt.

Men is daar reeds Mohammedaan, zooals hij bemerkt, door Sunan Ampel gading. ²⁾ Vervolgens gaat hij verder oostwaarts naar (حضره) Seh Maskur ing gunung Kuṇḍul, ³⁾ die hem op Datuk Baḥrul (بحرل) van Kudus wijst, welke nog oostelijker woont. Deze laatste onderwijst hem in de vier trappen, ⁴⁾ verklaart hem dan volleerd en raadt hem aan zelf als leeraar op te treden.

1), Var. Djumin; beneden Djumēnah, var. Djumana.

2) Men is daar reeds Mohammedaan. Dan gaat hij naar Sunan Ampel gading?

3) Var. Gunung Kuṇḍul.

4) معرفة, حقيقة, طريقة, شريعة.

Eerst wil Kamil evenwel nog kluizenaar worden, en wel in het water (in b a n j u p u t i h). Hij doet zulks. Voor hem is trouwens, door de genade van nabi Kilir, die hem indertijd die groene vrucht liet eten, en nabi Ilyas, die hem een k u l a m b i gaf, waardoor hij vliegen kon, het vochtige element als de vaste wal.

Kamil was de zoon van r a d j a Bani'sraïl, deze van den radja Mësir, en zoo gaat zijn geslachtsboom opwaarts terug tot Muham-mad, over Seh Djumadi'lkabir (— kubra), Seh Djenalkabir (— kubra), Seh Dja'ar Sidik, Seh iman Djenal'abidin, Said Usèn sjahid (شيد) en Ali (met Patimah).

Zang XIV. De wali's van Java waren:

1e Sunan Bonang;

Djumadilkubra had namelijk ook tot zoon seh molana Samsu Tamres, die in Tjèmpa met een prinses huwde; diens zonen waren t u b a g u s Raḥmat, d. i. de Sunan van Ampel dënta, en t u b a g u s Ngalimin. Deze gingen naar Java en trachtten den vorst van Madjapait tot den islam te bekeeren, wat echter niet gelukte. Raḥmat huwde met een prinses van Madura, ¹⁾ en vestigde zich te Ampel dënta. Van deze was Makdum Ibrahim, de latere Sunan Bonang, een zoon. Een andere zoon was Masaili Mumat, namelijk Pangeran Dradjat, terwijl hij nog drie dochters had, Nji gëde Pantjuran, ²⁾ Nji gëde Mëloko, en (Nji) gëde Tëluka.

Dat Tuban later door Bonang werd g e k u k u p t, geschiedde, omdat zijne moeder eene dochter was van Arya Tedja van Tuban.

2e Sunan Giri gadjah;

Djumadilkubra verwekte een zoon, den koning van Mësir, en deze Seh Sidik, d. i. de paṇḍita ratu van Pase (فصیح), die huwde met de prinses van Balambangan, zijn schoonvader wilde bekeeren en dan verbannen wordt. Zijn zoon wordt na diens geboorte in zee geworpen, doch weer opgevischt en dan grootgebracht door Nji gëde Pinatyan te Semarang, ³⁾ bij Sunan Ampel dënta in de leer gedaan en aangenomen tot kind. Hij heet bagus Samudra. Met Raḥmat's zoon Bonang gaat hij naar de n u s a Arab, om hadji te worden. Na hun terugkeer worden zij r a t u p a ṇ ḍ i t a, Raden Samudra over

1) Er staat: putri saking sri Madura, eene dochter van Brawidjaja's gemalin van Madura.

2) Zie bij Sunan Kudus.

3) Zoo staat er.

Sidayu, te Giri gadjah, en over Balambangan, dit laatste door zijne moeder.

3e. Sunan Kudus;

S. Ampel dēnta's dochter, Nji gāde Pantjuran huwt met Sunan Ngudung ¹⁾; hun zoon was Sunan Kudus.

Zang XV. 4e. Sunan Kali Djaga ulu;

Deze is afkomstig van Sjech Aswa ²⁾; Djumadilkabur (= — kabir, en — kubra); diens zoon was Arya Sadik (= Arya Tuban), diens zoon was raden arya tumēnggung Wilatikta, en diens zoon raden Sahidan. Deze laatste werd Sunan Kali Djaga.

In zijn jeugd was hij zeer slecht, hetwelk hij bleef tot aan zijn ontmoeting met Sunan Bonang, die een bosch in goud verandert. Dan komt hij tot inkèer, wordt een jaar lang begraven, toeft daarna nog een jaar lang in de wildernis, en gaat vervolgens naar pulo Melakah, waar hij drie maanden als kluizenaar blijft. Ten slotte waakt (d j a g a) hij bij den oever van een rivier (k a l i). Zijn d u k u h krijgt dientengevolge den naam Kali Djaga.

Dit zijn de vier wali's, die op Java geboren werden. De wali's, die van den overwal naar Java kwamen, waren ook vier in getal, namelijk:

1e. Seh Madjagung.

2e. Molana Magrib.

3e. Seh Bētong.

4e. Seh Lēmah abang.

Sunan Gunung Djati Purba kwam uit Arabië. In het geheel waren er dus negen.

Nadat deze laatste in het water had geleefd, ging hij naar Ampel, waar eene vergadering van alle wali's plaats had.

De bekende prins, die uit Palembang kwam, heette raden Patah, en de andere, die zich in dienst van Madjapait begaf, werd dipati Těrung.

Zang XVI. Sunan Ampel wees den wali's hunne verschillende plaatsen aan. S. Bonang leeraarde in Tuban, en zoo gingen ook Sunan Giri, Sunan Kudus en Sunan Kali naar hunne respectieve woonplaatsen.

1) Zie beneden Uqđung.

2) Er staat شيخ أسو السقرنين, var. شيخ أسو سقر نائي.

Patah vraagt aan zijn leermeester Sunan Gunung Ampel permissie om den vorst van Madjapait te bestrijden. S. Ampel zegt hem, dat die vorst zijn vader is, en verklaart hem die verhouding nader. Later, na des Sunan's dood, zal hij den ratu buda mogen beoorlogen. Nu moet hij ergens in het Westen een plek met welriekend gras gaan zoeken, en daar leeraar gaan worden. Hij vindt zoo'n plek dicht bij Bintara. Spoedig is de pēsantren van Dëmak beroemd. De vorst van Madjapait wordt nu bevreesd, dat die plaats te veel in bloei zal toenemen, en Patah misschien koning worden. Hij geeft hem daarom liever een rang, en maakt hem Rangka Bintara.

S. Gunung Djati wordt door S. Ampel naar Tjërbon gezonden, omdat dit zijn erfenis was ¹⁾. Eerst moet hij te Gunung Djati Sëmbung gaan wonen. Onderweg op zee vindt hij de larunging radja Këling, bewaakt door den patih en honderd man, die hij allen bekeert. Het lijk begraven zij op den Gunung Djati. Van de larung wordt de langgar patani op den Gunung Sëmbung gemaakt.

Zang XVII. Hij ontmoet er zijn oom Hadji Abdullah iman, Nji dalem Pakungwati, Pangeran Tjërbon girang en de Kuwuh Tjërbon, die den islam reeds bezig waren te verbreiden, tengevolge waarvan de levering der (bovengenoemde) trasi-cijns die aan Padjadjaran werd opgebracht, hokte ²⁾.

Dientengevolge laat de vorst van Padjadjaran een onderzoek instellen. De gezondenen zien van den berg Kromong een tedja (licht) op den berg Sëmbung, het licht van een manusing abëtarā, en van den berg Pataunan was dat zeer duidelijk te zien. Toen men den Sëmbung wilde beklimmen, werden allen lumpuh, zoodat zij zich bekeerden. S. Gunung djati zendt hen nu terug. Zij moeten den vorst van Padjadjaran trachten over te halen (tot den islam). Deze is daartoe niet ongeneigd, zelf wil hij zonder geleide daarvoor naar den Sëmbung gaan, maar zoover komt het niet: een purwakalih ³⁾ saking langit weerhoudt hem. Hij verdwijnt met zijn kraton, en velen van zijne kulawarga's gaan dan waar zij maar willen. Sommigen bekeeren zich, anderen weer niet; deze laatsten begeven zich ver weg.

1) Omdat dit hem volgens erfrecht toekwam, door zijne moeder.

2) Dadi mampët padjék trasi ming Padjadjaran.

3) Vermoedelijk is Purwa kali een eigennaam.

Hadji Dul-iman noodigt S. Gunung djati nu uit, vorst te worden. Als erfdeel komt hem toe de landstreek van Udjung kulon tot aan de Tji-Pannali in Bërëbës; ¹⁾ wat oostelijker ligt, behoorde nog aan Matjapaait.

S. Gunung djati wil echter niet, eerst wenscht hij zijne moeder uit Mësir te gaan halen, en de toestemming van de nabi's in Betalmokdis te vragen.

Zang XVIII. Hij gaat ook nog tot Pangeran Makdum, om bij hem te leeren. Deze acht zulks overbodig, en raadt hem aan zijne echtgenoot westelijk te zoeken.

Het geval wilde, dat Ki gëde Babadan met zijne planten sukkelde. Hij belooft dat ieder, die zijne planten weer in orde brengt, zijne dochter hebben mag. Zij komen weer op dreef als S. Gunung Djati te Babadan komt, en zoo huwt hij dan nji mas Babadan. Iets later biedt Pangeran Karana Kendal hem zijne zuster aan. Daarop kwam er eene prinses uit Mësir, die op het licht dat zij zag, was afgegaan; 't was de zuster van Tu bagus Pasé. Zij wil bij S. G. Djati in dienst komen, doch hij erkent haar als moeder, en zoo krijgt zij den naam van Babu Dëmpul.

Daarna heeft de ontmoeting met zijne moeder plaats, waarbij hij hare toestemming vraagt om koning te worden. Nogmaals biedt men hem aan in Bani'sraïl als koning op te treden, doch hij wijst zijn jongeren broeder, Nuru'llah daarvoor aan. Voor zich zelf vraagt hij, evenals Musa indertijd, in een ravijn naar de ware bevelen.

Zang XIX. Een stem raadt hem alleen God te vreezen bij de bekeering van Java. Tot hem komt nu de zoon van den vorst van Kabti (قبط) Ki Abdulkapi (عبدالكاف), die bij hem leeren wil, en die later in Tjërbon de zoon heette van Ki gëdeng Gëdogan. ²⁾ Vervolgens gaat de Molana naar Mëdinah. Hij neme niets meer dan hem als erfenis toekomt, heet het daar.

Nu vertoeft hij nog in Djohor, waar Abdurahim (عبد الرحيم) zijn leerling wordt, en daarna in de desa Mundjul, op den grens van Tjina. De vorst daar stelt hem op de proef. Zijne dochter, beweert de vorst, ³⁾ is zwanger, en wel zonder dat zij gehuwd is. S. Gunung

1) Ing panagari Bërëbësan.

2) Ija Iku besuk ing Tjërëbon kang katélah ki gëdeng Gëdogan sunu.

3) Ten onrechte, naar hij meent.]

djati zegt, dat zij werkelijk zwanger is. Als hij heen is gegaan, blijkt het nog, dat de Sunan gelijk heeft gehad. De vorst laat daarom zijne dochter op een schip weg brengen, omdat hij zich schaamt, en eene Chineesche vrouw niet meer gewild is, als zij een kind heeft gehad, zonder gehuwd te zijn geweest. Hij zegt haar nog, dat haar man woont ter plaatse, waar zij zal landen.

De Molana ging van Mundjul eerst weer tot zijne moeder in Bani'sraïl, omdat hij haar naar Java wil meenemen. Verder verzocht hij de kris als een naga, het gouden geweer, de tètškën enur en de djimat salawat nabi.

Op zijn tocht naar Java doet hij Surandil aan, waar hij Radja laut ontmoet, dien hij als broeder aanneemt. Vervolgens bereikt hij de muwara Djati.

Zang XX. Hier vindt hij de putri Tjina, en bekeert haar.

Dan begeeft hij zich naar den berg Amparan, waar ook allen zich bekeeren. Ratna (Rara) Satang, Babu Dëmpul, Gëdeng Djati, Rara Panas, Mas Panguragan wadon mas Pakungwati gaan met hem verder.

De dipati van Tjangkuwang laat zoeken naar twee urang (garnaleu), een mannetje en een wijfje, zooals die, waarvan hij gedroomd heeft; hij moet ze vinden als hij niet wil sterven vóór hij oud is. Met zijn patih, Këring gaat hij ook zelf op zee er naar zoeken. S. Gunung Djati komt, en verklaart hem zijn droom: de twee urang (mensen), die gij zoeken moest, waren hij en Babu Dëmpul. Hij raadt den dipati aan zich tot den islam te bekeeren, hetgeen geschiedt.

S. Gunung Djati gaat ook naar Padjadjaran, en wel geheel alleen. Alles is er verlaten en eenzaam. Geen sterveling is daar meer te vinden, dan de putri Kawung ngantën. Hij vraagt haar mede te gaan naar Tjërbon, naar den berg Amparan. De dipati Tjangkuwang keurt goed dat zij huwen. S. Gunung Djati verwekt bij haar Seba Kingkin (z.) en Ratu Winahon (d.), en wie weet niet, dat uit hen de vorsten van Bantën zijn voortgekomen?

Spoedig daarop komen er blanke vijanden (musuh kulit putih). De patih Këling is erg bevreesd, omdat hij meent, dat hem uit zijn land lieden achterop zijn gekomen. Met Pangeran Tjërbon maakt hij zich tot tegenweer bereid. Dipati Tjangkuwang herinnert

zich een p u s a k a p a n u l a k. Deze wordt aan de zuidzijde van den berg gelegd, en geeft nu giftige rook af, waardoor de vijand wordt gekeerd.

Zang XXI. Daarop komt er een molana uit Bagdad, een zoon van molana Hud ratu, dus een s a d e r e k m i s a n a n van S. Gunung Djati. Zijn vader was op hem vertoornd geworden, omdat hij van kiki-rik hield. Op drie schepen naar Java gekomen, bracht hij met zich eene zuster, Siti Bagdad, en Pangeran Pëlalungan, Wilangan (?), seh Datu Kahpi (دَاتُ كَهْفِ). Hij vestigt zich met zijn gevolg in Sembung, Djati, Djunti, Djapura. Die m o l a n a was de bekende molana Abdurrahman Bagdad, volgens zijn Javaanschen naam Pangeran Dipangayun.

S. Gunung Djati en de r a d j a l a u t halen hem in. Pangeran Pandjuran verkondigt hem zijn leer en verneemt omgekeerd de zijne. Daardoor ziet hij in dat zijn tekad k a d j a b a r i y a h niet de ware is.

Zang XXII. Hij geeft zijn gevolg over, maar vraagt voor hen een stuk grond, k a n g g e g e g e t a k p a n g a n e s a l a m i - l a m i n e. Vervolgens gaat hij zelf naar Waringin pitu, om daar den dood te zoeken, zeggende, dat S. Gunung Djati Susuhunan moet worden. Deze stelt hem voor, zelf vorst te worden, doch Pandjuran (?) neemt dat niet aan, liever gaat hij heen.

Nu komt er een meisje van Tëpasan adi tot S. Gunung Djati. Zij wordt de moeder van Pangeran Pasarean (z.) en Ratu ayu (d.). Dan krijgt hij bij de g a r w a d j a t i (of Djati) nog Pangeran Këlana (z.) en Pangeran Sedeng lautan (z.), en wie weet niet, dat uit Pangeran Pasarean de vorsten van Tjërbon zijn voortgesproten?

S. Gunung Djati voert krijg tegen ieder, die zich niet bekeert, en overwint allen: Tëlaga, Galuh, Kuningan, Tjiamis, Sumëdang, Bandung, Tjiandjur, Dugi?, Bogor, Djakëtra, Ujung Bantën onderwerpen zich vrijwillig, en worden daarom geen a m a t e n a b d i. Radja laut wordt over Djakëtra gesteld, en Seba kingkin over Bantën, Hadji Duliman over Padjadjaran, en Radja Sangara over Tëgal buwar. Zoo zijn langzamerhand de r a t u ' s Kasundän Mohammedaan geworden.

Sunan Ampel sterft. In de daarop door de wali's gehouden

vergadering wordt Sunan Indra Giri Gadjah tot radja pandita over Oost-Java en Madura gekozen, terwijl zij met hun negenen een verbond sluiten om 't geloof zuiver te bewaren.

Zang XXIII. Hierop volgen in den tekst de uitspraken van de Sunans.

- 1e. Sunan Bonang,
- 2e. Seh Madja agung,
- 3e. Sunan Djati,
- 4e. Sunan Kali,
- 5e. Seh Bentong,
- 6e. Molana Magrib.
- 7e. Seh Lëmah abang,
- 8e. Sunan Giri, ¹⁾
- 9e. Pangeran Kudus.

Dan gaan zij naar Bonaug en vervolgens naar Tjërbon, waar resp. S. Bonang en S. Gunung djati gehuldigd worden. Op deze laatste plaats bouwt men nu de groote moskee, Tjipta rasa, op de tэгal Pangalang-alang. De bestanddeelen werden bijeengebracht uit verschillende streken: Irak en Mësir, Djidah, Bani'sra'l.

Vervolgens gaat men naar Dëmak om Raden Patah tot koning van Java te kronen; want men heeft (Zang XXIV), het plan Madjapait ²⁾ te vernietigen, inplaats van den vorst aldaar de koning van Dëmak aan te stellen en de moskee (van Dëmak) te bouwen. Susunan Undung ³⁾ wordt senapati. De dipati Tëtërung trekt tegen hem op. Undung sneuvelt door Tërung (Patah's broeder).

Men bouwt de moskee doch is het oneens over de kiblah. 's Nachts ziet men de Ka'bah, waarnaar men zich nu richten kan, doch er is nogmaals oneenigheid. S. Kalidjaga maakt de kiblah in orde.

Ter vervanging van zijn vader wordt Sunan Kudus senapati. Hem wordt Sunan Djati als pëngawat kulon, ⁴⁾ en Sunan Giri als pëngawat wetan ⁵⁾ toegevoegd. Zij krijgen de pëti pusaka ratu Palembang mede. Over het leger van Madjapait staat Tërung, terwijl de flanken worden gecommandeerd door een prins van Madjalëngka, en een prins die te Panaraga stond.

1) Ook zijn naam Prabu Sasnata (vulgo Satmata) wordt hier vermeld.

2) Maostikta.

3) Volgens zang XIV was deze geen wali.

4) Natuurlijk, daar hij in Tjërbon het bewind voerde.

5) Even natuurlijk, daar hij, zie boven, over Oost-Java stond.

Zang XXV. S. Gunung djati zendt muizen ten strijde, S. Giri een doek, waaruit tawon's te voorschijn komen. Sunan Kudus maakt de kist uit Palembang open. Deze vliegt ten hemel, waardoor het duister wordt als in den nacht. De Mohammedanen trekken nu moedig voorwaarts, en die van Madjapait vluchten, de prinsen naar het Lawoe-gebergte, de dipati naar Tërung. ¹⁾ De vorst van Madjapait neemt zijn tjoetjoepoe manik, strijkt er met een sada lanang over, zet deze in de alun-alun, en verdwijnt. ²⁾

De prabayaksa van Madjapait wordt naar Dëmak overgebracht, en daar tot de surambi van de moskee gemaakt. Men keert naar Dëmak terug en de rangga van Bintara wordt tot koning van Java uitgeroepen, onder den titel van Sultan. Tërung wil zich nog niet onderwerpen, hij is bevreesd, dat Sunan Kudus den dood van Sunan Ngundung zal willen wreken. S. Kudus schrijft hem zulks niet te zullen doen, waarop Tërung zich onderwerpt.

Zang XXVI. Men slaat hem voor patih van Dëmak te worden, hij weigert echter en wordt paṇḍita. Pangeran Palakaraning wali Kudus wordt paṇḍitaratu te Kudus. Geheel Java is bekeerd. Raden Sëpët, een patukangan van Madjapait, verfraait Dëmak.

De Sultan van Dëmak leert nu nog bij S. Gunung Djati en bouwt voor hem de kuṭa Tjërbon en de kēḍaton aldaar, met behulp van genoemden Raden Sëpët.

Voorts schenkt hij hem 500 kurēn, met hun hoofd Kuwuh Dipati. Ook zijne dochter, Ratu Njawa wil hij hem geven, doch deze aanvaardt S. Gunung Djati slechts voor zijn zoon, Pangeran agung anom. Deze prins sterft intusschen spoedig, door badjag (zeeroovers) gewond; zijn lijk wordt naar Muṇḍu gevoerd. Als nu zijne schoondochter diep bedroefd is, laat S. Gunung Djati zijn zoon voor een oogenblik weer herleven. Muṇḍu krijgt van den Pangeran Sedang lautan den naam padalëman. Pangeran Pasarean huwt later met de weduwe.

De Made mangun sanding ardi is vervaardigd van bestanddeelen uit drie plaatsen afkomstig, in de eerste plaats van Dëmak; de budi djadjar op gelijke wijze uit materiraal van drie andere plaatsen (parni), o. a. van Padjadjaran.

1) In het hier voorkomende: sagung ponggawa Madjapaiting waktu sakala iku tan ana kang duwe èngès sawidji, schuilt vermoedelijk tevens de sengkala 1400 (tan-ana-kang duwe èngès-sawidji).

2) Zie XXI vers. 8-9.

Zang XXVII. De bouwwerken op den gunung Sëmbung zijn de gewrochten van Ki Gusa, een tukang van Karawang. Zijne vier gezellen worden daarna pasiram bij Sunan Gunung Djati.

De putri Tjina sterft. S. Gunung Djati gaat nu wonen in Pakungwati, binnen de kuṭa Tjërëbon, benoorden de kali. Verdere beschrijving van de plaats. De kuṭa heet Sang Èsu, de dalëm agung sang Siru'llah, de moskee sang Tjiptarasa.

De acht wali's houden vergadering in de kawah van de Tjarëme. Wéér verkondigt Sj. Lëmah abang zijn leer. Op voorstel van Giri gadjah zal men een pëngulu oliya (der wali's) benoemen. S. Kalidjaga zegt, dat S. Gunung Djati er nog niet is. Diens noodzakelijke voorrang boven anderen wordt geschilderd. Hij wordt wëdāna der wali's.

Dan gaat men in de moskee te Tjërëbon nog een nieuwen wali huldigen, Pangeran Makdum tjangkangira, zoodat er dus tien wali's zijn geweest.

Om beurten zijn zij imām in de moskee te Tjërëbon; als S. Kalidjaga als zoodanig fungeert, valt een incident voor met Pangeran Makdum, omdat hij geen reciet houdt.

Zang XXVIII. Men vraagt hem om opheldering, en hij geeft uitleg.

Op Maandag 4 Siyam verkondigt Seh Lëmah abang zijn leer weder. ¹⁾ Na de feesten wordt hij door S. Kudus met de kërīs van S. Gunung Djati afgemaakt. Daarbij wordt hij bespot en omdat deze hem eerst niet verwonden kan, en omdat er daarna wit bloed te voorschijn komt. Zijn lichaam verdwijnt voor eenigen tijd. Zoodra het terugkomt, wordt het naar behooren begraven.

Een stem uit den hemel doet nu den wali's weten, dat S. Gunung Djati ratu mardika zal zijn, hij en zijne nakomelingen, tot er een këbo bule zal wezen. Hij zelf voorspelt, dat zijne nakomelingen slechts in negen geslachten dat voorrecht zullen genieten.

Zang XXIX. Seh Lëmah abang was de eerste van de wali's, die stierf. De laatste die overlijdt, is Sunan Kali. Seh Lëmah abang werd te Pamëlafèn begraven. Na zeven dagen graven de wali's het lijk op, en vinden nu een paar melati-knoppen. ²⁾

1) Zie boven Zang XXIII en vooral XXVII.

2) Hij was dus zalig geworden, en zijn leer verdient alsoo hoog vertrouwen.

Iets later sterft de sultan van Dëmak. Zijn opvolger, Pangeran Sabrang lor regeert maar zeer kort; na diens dood wordt zijn jongere broeder, Raden Trënggana tot sultan. Djaka Tingkir van Padjang ¹⁾ was zijn schoonzoon. Sunan Kali djaga was de guru van den laatsten sultan van Dëmak. Deze haalde hem daarom naar Dëmak, om hem ratu te maken. S. Kali djaga zegt echter, dat Padjang later koning van Java moet worden; hij zelf wil in Adilangu wonen, hetwelk daarom tot vrij-desa wordt (desa kang ora nana asil).

Zoo heeft de sultan van Padjang dien van Dëmak opgevolgd, en omdat de dipati putu in Padjung woonde, kreeg hij den naam van Sunan Parwata dining wang. ²⁾

Op Padjang volgde Mataran.

Zang XXX. De zoon van Padjang wordt dipati met den titel Susunan Padjang.

De dochter van Sunan Djati, de weduwe van den sultan van Dëmak, huwt met een wong agung sabrang, Ratu bagus Pase, en erft een gamëlan sëkati van Dëmak. Hun kind heet Ratu Nawatirarasa. Deze huwt met Pangeran dipati Pakungdja, of Dipati seda Kamuning, den zoon van Pangeran Pasarean. Een zoon van haar met dezen prins was Pangeran agung Pakungradja (Pakungdja).

S. Gunung Djati sterft. In het bewind over Tjërbon volgt Pangeran agung, zijn achterkleinzoon, hem op, onder den naam van panëmbahan ratu Pakungdja. Deze huwt met een dochter van Padjang, Ratu ëmas. Zestien jaar toeft Panëmbahan ratu in Padjang. Zijn zoon Pangeran dipati Pakungwati gaat naar Bantën; es mune, dat Bantën eerder een sultanaat worden zou, dan Tjërbon.

De moskee wordt verfraaid.

Mataram eischt dat Panëmbahan ratu komt seba, evenals de Panëmbahan Bantën; de laatste doet het omdat hij ziet dat Sunan Kalidjaga steeds in Mataram is. Na diens dood wil hij daar echter wijziging in brengen, en daarom zendt hij lieden naar Mëkah, om permissie te vragen den Sultanstitel te mogen voeren. Als de

1) Padjang wulangun.

2) Dit gedeelte van den tekst is in zijn geheel alles behalve duidelijk. Zie vers 7, r. 3 — vers 14, r. 4. [Dr. Brandes geeft een uittreksel, dat geheel gelijklopend is met de aangegeven verzen van den tekst].

hadji's terug zijn, vindt een en ander plaats. Mataram legt er zich niet bij neer, dat er op Java twee sultans zijn. Er ontstaat een langdurige oorlog tusschen Bantën en Mataram, zonder dat een der partijen het verliest. Mataram zoekt hulp bij de Hollanders. Voor iederen Hollander, die sneuvelt, zal de Sultan van Mataram 1000 rejal betalen. De Hollandsche *djendral* Pinter Rëbut ¹⁾ maakt een einde aan den krijg.

Zang XXXI. Hij vraagt Bantën om een stuk grond, ten einde er eene woning op te bouwen, daar hij op Java handeldrijven wil. Dit wordt hem toegestaan, en nu raadt hij Mataram aan, terwille van de vele accijns, die het hem zal opbrengen, de vrede te kiezen. Deze stemt toe, mits de *upëti* hem jaarlijks gebracht worde in den vorm van *patugur djalmi*.

De *djendral* gaat te Djakëtra wonen. De *putra* Djakëtra bestrijden hem. Deze stammen af van Radja Lautan. ²⁾ Djakëtra wordt veroverd met *punglu, tai*, tengevolge waarvan de plaats den naam Batawi kreeg. ³⁾

In 1610 A.D. kwam de *Djendral* voor het eerst op Java. Toen was Pangeran Yusup ⁴⁾ in de desa Karang. Hij bevocht de Hollanders, waarbij aan hunne zijde Martinu ⁵⁾ uitmuntte en zij verder hulp hadden van den radja Bima en den radja Goa. Seh Yusup verdwijnt (*merad*). Martinu wint het dus, en krijgt den naam Kapitan Karang.

Tjërbon gaat ondertusschen nog steeds naar Mataram *seba*. De *panëmbahan ratu* overlijdt. Zijn kleinzoon volgt hem op. Ook deze heet Panëmbahan (*ratu*). Hij sterft ter gelegenheid van een hofreis naar Mataram, en wordt te Giri laya begraven.

Zang XXXII. Twee prinsen van Tjërbon waren nog te Mataram. De Sultan van Bantën laat hen tot zich komen, en verheft hen tot Sultan, maar nu durven zij niet naar Tjërbon terugkeeren uit vrees voor

1) Pieter Poth. [Dr. Brandes noemt dit „een niet onsaadig, maar voor de hand liggend woordspel”. Intusschen klopt het hoegenaamd niet met historische feiten, den eersten t. t. „handig in het ontweldigen” te noemen].

2) Zie zang XXII.

3) Vergl. Baron Sakender, ed. Cohen Stuart, blz. 108, 108, 166 en 170.

4) Wie bedoeld wordt, is niet duidelijk.

5) Blijken een andere *bahad* Tjërbon is hier bedoeld Martinus Samson, de eerste Hollander, die later in Tjërbon eenig gerege'd bewind voerde, in 1625. Hollanders, die daar vóór hen waren geweest waren: van Dijk (1678), Michielz. (1680), van Dijk (1681), Ruys (1682) en Tak (1683).

Mataram. 1) Daarom wendt Bantën zich tot de Hollanders, en dezen geven hen Kapitan Karang naar Tjërbon mede, om hen te beschermen. 2) Zoo zijn de Hollanders het eerst in Tjërbon gekomen.

Men richt er de *kasëpuhan* en de *kanoman* in. 3) Spoedig daarop valt Mataram door Kartasura, en later wordt Kartasura vernield door den vorst van Sala. 4)

De astana in Tjërbon raakt vervallen. De përnisganing Lëmah abang had daarvoor gewaarschuwd.

Iets later komen de Parasman, en weer iets later de Inggris. De *agama përutul* kwijnt. Alles wordt onderworpen.

De Sultans van de **Kanoman** waren:

Badrudin 5), ook Sultan Gusti geheeten; diens zoon was Sultan anom
Halirudin; diens zoon was
Alimudin; diens zoon was
Kerudin; diens zoon was
Imamudin; diens zoon was Muhammad
Kamarudin, die de *ungkara* (hier: de laatste) der Kanoman was.

De Sultans van de **Kasëpuhan** waren:

Abulmakarim; diens zoon was
Djamaludin; diens zoon was Muhammad
Djenudin; diens zoon was
Tadjulasikin Muhammad Djenudin; diens zoon was

1) Hunne terugkeer naar Tjërbon had plaats in 1678, de Jonge, VII. 325. 326.

2) Zooals boven reeds gezegd werd, was Martinus Samson (1685) degen die hier Kapitan Karang wordt genoemd, en het eerste eigenlijke Hollandsche opperhoofd te Tjërbon. Oorspronkelijk heeft Bantën zich niet om hulp tot de Hollanders gewend. Integendeel, het beklagde zich bij hen over de zending van Van Dijk in 1678, de Jonge, VII. 328, en wat er eigenlijk, vooral in 1681 is geschied, leert ib. 363-378. De Hollanders doen juist moeite hen weer als vasallen van Mataram te laten optreden, hetgeen met hun Sultanstitel niet te vereenigen was. Ook volgt S. Anom in 1685 Tak naar Java, ib. VIII. 20, en vergl. Veth, Java II, 410. Intusschen vindt men in den brief aan Heeren XVII van 8 Maart 1686 (ib. VIII 16) weer gesproken „van den tweeden prince Sultan Anom”, en van „de oudste prince Sultan Sepo”.

[Kapitein Karang komt dikwijls in het Dagbregister voor, en heet dan meestal Jochem Michielsz, doch ook anderen treden als zoodanig op].

3) Deze hadden in werkelijkheid hun oorsprong genomen uit de laatste wilbeschikking van Girilaya, zie de Jonge, XI, die volgens de opgave in 1585 Djamau kali, vermoedelijk = 1663/1664 A. D. overleed.

4) Deze voorstelling is, het behoeft niet gezegd te worden, onjuist. Wat hier in den tekst met Kartasura wordt bedoeld, blijkt later in zang XXXIV. Kartasura werd gesticht in 1681, bestond dus feitelijk al, toen Samson in Tjërbon was, en Surakarta in 1746.

[5] Aangezien in den Javaanschen tekst deze namen op meer moderne wijze zijn getranscribeerd, en zij verder doorzichtig genoeg zijn, kwam het onnoodig voor hier de spelling in Arabisch karakter bij te voegen, zooals door Dr. Brandes was gedaan.

Sapiyudin, bekend onder den naam van Sultan Batang adji;
 diens broeder was
 Hasanadin, of Sultan muda; diens zoon was Muhammad

Zang XXXIII. Djoharudin; diens broeder was Muhammad
Samsudin, de u n g k a r a van de Kasëpuhan.

De Panëmbahan's waren:

Paněmbahan agung, of Paněmbahan gusti;
Paněmbahan To pělraya (= Toh pati); en
Paněmbahan (de naam wordt niet nader genoemd.)

De sultans **Katjërbonan** waren:

Pangeran aya Tjërbon; diens zoon was Sultan
Mërtawidjaya; diens broeder was Sultan
Adiuidjaya; diens schoonzoon was Sultan
Abulhawat.

De sultans van **Bantën** waren:

Abulwapakir Muhammad Abdulkadir, bijgenaamd Sultan agung
 Kanari; diens zoon was
 Abulnaali Ahmad Sultan agung Kartayasa; diens zoon was
 Abulpatah, Sultan agung Tirtayasa, die de sultans van Tjërbon
 inhuldigde; diens zoon was
 Abdulkahar, diens zoon was
 Djenulabidin; diens zoon was
 Djenularipin; diens zoon was
 Djenulasikin; diens zoon was
 Aliyudin; waarna Bantën viel.

De sultan van Dëmak was een prins (zoon) van Palembang.

Talang, Arya Damar's schoonzoon, was eerst patih van Tjina. Na Arya Damar's dood wordt hij vorst. Hij gaat naar Madjapait s eba, en krijgt de prinses uit Tjina, die zwanger is, tot vrouw, en Raden Patah wordt geboren. ¹⁾

Op hem volgt: Sabrang lor,
                                 Trënggana,
                                 Padjang.

Deze laatste wordt vorst, omdat ook hij een afstammeling van Madjapait was. Zijn grootvader had Bali veroverd en daarom de

1) Zie vers. 9, r. 3, vers. 12, r. 4. Dat hier, als mijne (d. i. die van Dr. Brandes) interpretatie goed is, eene andere traditie voorkomt dan de gewone, verdient de aandacht.

prinses Andayaningrat gekregen. Zij kregen een kind, Ki agëng
Pëngging, en diens zoon was Djaka Tingkir.

Zang XXXIV. Op hem volgt Serapati van Mataram. Ook hij bekleedt rechteus den troon, want hij is eveneens een afstammeling van Madjapait over Bonggan Kamadjawan; uit deze werd Pamahan geboren, de vader van Senapati ngalaga, den sultan van Mataram.

Dan volgen:

Seda Kamuning,
Sare ing Krapyak,
Susunan ing Tëgal arum, en
Sultan Kartasura (a n j l a n g).

Deze was evenzoo van Madjapait afkomstig, over Buyut Banju Biru (die k a s i n g s a l was), diens zoon Mabën driya, diens zoon Toya Këmbang en diens zoon Raden Djëné. ¹⁾ Hij regeert slechts kort.

Mataram komt weer aan het bewind in nakomelingen van Mangkurat, te Sala. ²⁾

Dan wordt het rijk gesplitst, en ontstaat Ngayogya, ³⁾ wat de Hollanders weer slim weten te doen. Zij vragen twaalf n ë g a r a 's als u p a h, namelijk de u r u t p a s i s i r, die nu in hunne handen komen van Balambangan af tot en met Bërëbës. De vorsten van Java leggen er zich op den duur bij neder, dat zij door de Hollanders g e d u l a n g d worden, en dat deze hunne plaats als koningen van Java hebben ingenomen, en wel omdat in den ouden tijd . . . . . (zie tekst, vers 10, regel 7 seqq.). ⁴⁾

Zang XXXV. Zoo is ook de s u n a n vorst over Tjërbon geworden, door zijne moeder; aan hem zou het in Mësir zeker minder wel gelukt zijn, en daarom wilde hij over eigenlijk Djawa dan ook niet heerschen.

Sunan Djati's moeder was eene dochter van eene prinses van Singapura (zie boven, zang I). Deze had vier kinderen: Tjakra buwana, Radja Lewana, Radja Sëngara en Rara Satang. ⁵⁾ Deze

1) Met dezen Sultan Kartasura wordt naar alle waarschijnlijkheid Trunadjaya bedoeld.

2) Gesticht in 1746.

3) In 1755, eigenlijk reeds in 1749.

[4] Dr. Brandes laat hier den tekst volgen tot en met vers. 14 en heeft dan de volgende noot: Vergl. Baron Sëkender, ed. Cohen Stuart, bl. 98 en 160. Hier vooral dient er den nadruk op te worden gelegd, dat er gesproken wordt van rechten, verkregen door erfrecht. De eigenlijke beteekenis van deze prinses zal elders in het licht worden gesteld.

5) Boven in zang I worden er, zooals reeds door verwijzing naar deze plaats is aangeduid, slechts drie genoemd.

laatste huwde met den vorst van Banisrail. Hun zoon was S. Gunung djati purba.

Hij werd geboren in 1308. ¹⁾ Java bereikte hij in 1334; Panëmbahan ratu werd geboren in 1399; de astana op de Giri Sëmbung werd gebouwd in 1409; de groote moskee in Tjërbon in 1409; Suman Djati overlijdt in 1428. ²⁾ de brand van de moskee had plaats in 1471; Panëmbahan ratu stierf in 1539, ³⁾ Hadji Panëmbahan ratu, die te Girilaya begraven werd, stierf in 1585; de verdeeling van Tjërbon en het terugkeeren uit Bantën naar Tjërbon van Sultan sëpuh en Sultan anom viel voor in 1600; de Hollanders onder Kapitan Karang komen er in 1602; twee jaar later volgt burake kota ing Tjërbon, omdat de vorsten geen Maleisch kenden, dumadi sosonggon gawe tumënggung een Chincees, met name Arya Tjelik, dien zij in alles vertrouwden. Hij verkoopt Tjërbon aan de Hollanders. Deze wisten niet dat de zaak niet in den haak was, terwijl men een en ander in Tjërbon ook niet accepteerde. Arya Tjelik verklaarde hem, dat de stad gesambut was, en men er een benteng wilde maken. Daardoor werd de stad binubrak. De benteng was in 1613 gereed. De burak had in 1604 plaats. De stichting van Sunja ragi (in Tjërbon) had plaats in 1666.

[Volgt eene tekstaanhaling, namelijk vers 11].

---

1) Deze jaartallen worden gezegd te zijn in de telling der Djaman Kali.

2) Hij zou dus 120 jaar oud geworden zijn.

3) Op een leeftijd dus van 140 jaar, na eene regeering van 111 jaar. Hij was (zie zang XXX), de achterkleinzoon van S. Gunung Djati, en de grootvader van zijn opvolger Girilaya.

BABAD TJERBON.

Transcript naar No. 36 van de Collectie Brandes.

1e Gezang, dichtmaat: dangdang goela.

- 1   Bismi'llahi'rahmani'rahim   1
Isoen neboet asmaning Allah
kang moerah ing kaoelané,
ing dalem doenja sinoeng
ing rizki anderma mili
tan ana kakoerangan
moenggoeh ing jang Agoeng
kang asih tembing achirat
anggrandjari sakèhé wong kang ngahakti
aniksa wong doraka.
- oetawi sakatahing poedji   2
sakabèhé moestahiq ing Allah
pangérané wong alam kabèh
rahmat lan salam katoer
ingatasé goesti djeng nabi
Moehammad sinihan
ning Allah dèn-oetoes
andawoehaken ing qoer'an
kalamoe'llah kang satoehoe ikoe maring
edjin lawan ¹⁾ manoesa.
- anapou sasampoening amoedji   3
maring Allah moerah ²⁾ ing rasoele'llah
mangké ³⁾ iki tjaritané

1) Met dit woord begint de tekst in No. 107 van de Collectie Brandes.

2) No. 107 beter: moeah.

3) No. 107 beter: maka.

2

ingkang iboe sinoehoen
 nēnggi sira awiwini
 saking sang ratoe Padjadjaran
 kang ikoe satoehoe
 agagarwa istri aḡal
 saking sabrang nama Singapoera negari
 mios poetra titiga.

kang satoenggil djaloe akakasih
 kang anama radja Tjakra boeana
 mengkana malih rajiné
 radja Sengara tinoet
 arimira ¹⁾ malih pawèstri
 nama nji dalem Satang
 ja ikoe kang iboe
 Soenan Goenoeng djati poerba
 dalem Satang ²⁾ kang binakta késah hadji
 déning Tjakra boeana.

4

maring Arab noeli ika manibarih
 angoendjoengi kang Béta'lmoeqdas
 astanané nabi kabèh
 njata ing kana waktoe
 ratoe ing ³⁾ Bani'sra'il
 mentas kapatèn garwa
 ing manahé riboet ⁴⁾
 èsmoené maksih kasmaran
 maring satoehoe garwa kang woes ngemasi
 temah dawoeh kandika.

5

maring pangoloené kang nama ⁵⁾
 qadī Djamal'oe'ldin miwah tanda
 sabanda ⁶⁾ koelawargané
 sapa-sapa kang anemoe
 késah ⁷⁾ rabiningsoen kang mati

6

---

1) No. 107 foutief: aranira.

2) No. 107 weggelaten: regel 7, 8 en 9 half.

3) No. 107 om de maat: ana ing.

4) No. 107: wiboeh.

5) No. 107 heeft de juiste eindklinker: nami.

6) No. 107 foutief: sabendoe.

7) No. 107 terecht: kaja.

sanadyan tan saroepa
 anaha ing semoe
 atawa anèng rarasan
 ingkang ¹⁾ ana èmperé sajakti soen apti
 rabinisoen kang wafat

mengkana atoeré ²⁾ sang qadī
 ja molana soesoehoenan amba
 waktoe iki tjaritané ³⁾
 sajaktosé ⁴⁾ wonten pawestri ajoe ⁵⁾
 nenggé asal moelané saking
 negari Pedjadjaran
 kalajan sadoeloer
 -ipoen djaler ing saba'danira. ⁶⁾
 mentas hadji karoeroe lampahé meriki
 zarah ing Béta'lmoeqdas

gati⁸ soelthan Bani'sra'il
 angandika lah ia menawa
 sakaro konen meréné
 kampir ing peradjanipoen
 ceghat isoen arep paparing
 cidqah dana-dina
 adja ngingis lakoe
 ing sadyaningsoen semana
 bok menawa mengko ora netoekei
 maring sakarsaningwang.

adja kongsi ika lakoe isin
 datan betjik wong memirang manoesa
 sang qadī kebat kondoeré
 sing ⁷⁾ arsa sang ratoe
 masdjidi'laqqa dèn-poeroeki
 kapanggih anèng kana
 hadji soenda waoe

1) No. 107 om de maat: kang.
 2) No. 107 om de maat: atoerané.
 3) No. 107: waktoe poeniki sajaktosé.
 4) No. 107: wonten enz.
 5) No. 107 foutief: ajoen.
 6) No. 107 om de maat: - ipoen djaler ba'danira.
 7) No. 107 beter: saking.

kalih sadoeloer wanodya
 kang woes olih hadji kang lewih betjik
 atas dadalan Allah

2e. Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 4)

anabda sang qadī Djamal
 hé wong hadji kalih wargi
 marmanira lewih bagdja
 wong soenda dateng meriki
 tjiptané ia iki
 pepoendèning para ratoe
 kang aran Béta'Imoeqdas
 singa² ingkang olih
 idzin saking kéné angadeg naléndera.

1

adja sira tan oeninga
 nabi Ibrahim doek ing dlingin
 andoedoenga maring Allah
 ja ing enggon kéné iki
 pandoengané nabi ¹⁾ Ibrahim
 moedjèkaken anak poetoe
 kongsia dinoeloeran
 dadi radja dadi nabi
 maka sinembadan anèng iki pernah.

2

wangsiting Allah ta'ālā
 hé Ibrahim soen-doeloeri
 ing sapanoehoenira
 anakira Ishaq jakti
 ingkang dadi wiwini- ³⁾
 hing sakèhé para ratoe
 lan sakèhé kanabijan
 adja sira salah kapti
 tan ngengani ³⁾ djangji ming ⁴⁾ kang thālim karta.

3

4

1) No. 107 om de maat zonder: nabi.

2) No. 107 minder juist: wiwitaning.

3) No. 107: nganani.

4) No. 107 zonder: ming.

pasti karo hadji sira
 samangko dèn-andikani
 déning molana Mashoeda ¹⁾
 karsa dalem andadari
 dana-dina ing hadji
 wadljb karo konen anoet
 kang liningan atoeran
 langkoeng soemangga ing titah
 berkah toeankoe qāḍi ingkang kapinta

4

siang daloe dalah kontap ²⁾
 ing hadharat maha amir
 ing Bani'sra'il negara
 djedjel ingkang sami nangkil ³⁾
 tan open koelawargi
 ing sagelar-gelaripoen
 ingkang para 'oelama
 foeqaha' kang sami hadhir
 ing çidaqah sang hadji molana soeltan.

5

samipoening bàda çidqah
 gati soeltan mariksani
 kang hadji roro ngandika
 doepe winaswasing lirik ⁴⁾
 sahèstoe soemerep ing
 galih sang adi sang ratoe
 énggal sang nata nabda
 hé anak soenda sahiki
 sadoeloerira wadon soen-poendé soeka

6

arsa soen kantaha garwa
 soepaja dadi geganti
 rabiuningsoen kang woes wafat
 sang hadji natoer wotsari

7

---

1) No. 107: Mahoedah.

2) No. 107: kontan.

3) No. 107: noengkoell.

4) No. 107: lirik.

wios poenika goesti
 menggah ing kersa poekoeloen
 katoer ingkang moegia
 tinaros piambek oegi
 pon sampoen ¹⁾ baligh djinis wargi kaoela

5

pinareng poeroen kalintang
 sjoekoer alhamdoe lillahi
 poen abdi sedaja ²⁾ djariah
 poenika sajlèrèk istri
 moeganané katjangking
 ing tembé achératipoen
 adan zang maha soeltan
 ngandika ing mengko iki
 soen-tari dèwèk karana idzin sira

8

hé wadon weroehanira
 adja gedé tjilik ati
 soen pinta ing soekanira
 soeme(n)dya arsa gawé rabi
 sapira imaniréki
 sang rara wotsari matoer
 kaoela titiang ina
 bangsa soenda langkoeng sangking
 soemangga pisan ³⁾ garwa dateng bendara

9

déning toewi loen kaoela
 tan oening 'adat ngeriki
 sang maha radja ngandika
 soen poehoeng rara sahiki
 adja akèh kang dèn-pikir
 sok oega ridhā satoehoe
 sing ati tekèng lisan
 adja moenafèk kakelid
 bok ⁴⁾ chiānat doedoe adabing wong islam

10

---

1) No. 107 zonder: sampoen.
 2) No. 107 ten rechte: sedya.
 3) No. 107 ten rechte: pininta.
 4) No. 107: bobad.

3e Gezang; dichtmaat: kinanti. (No. 107, p. 8).

sang rarajoe Satang matoer 1
 sochoen sembah awotsari
 kapoendi berkah molana
 piwoelang ¹⁾ kasoehoen oegi
 ing sapoehoen ²⁾ kaoela
 moegi toean andoeloeri

kaoela poen sadya ³⁾ anoet 2
 ing karsa molana amir
 sang maha radja ⁴⁾ ngandika
 endi reko sira poendi
 ing sadjadjaloekanira
 ingsoen nedya nembadani

sang rara atoeranipoen 3
 kongsia amba poeniki
 adarbéa poetra lanang
 kang dados wali sedjati
 kang angratoe noesa djawa
 ming agama kangdjeng nabi

kang langkoeng perdjoeiritipoen 4
 karanten ing noesa djawi
 maksi agoeng dèrèng islam
 sang nata kèndel tan angling
 èsmoené donga ing Allah
 ing kaçidiqané istri

adan sawara karoengoe 5
 ametik ing karna hadji
 hé Hoeda adja koenlamar
 ja ikoe wisik sadjati
 wadon ikoe sanggoepana
 kalawan idziu jang Widi

---

1) No. 107 ten onrechte: poelang.

2) No. 107 ten rechte: sapanoehoen.

3) No. 107 ten onrechte: ing koela poen sadaja.

4) No. 107: soeltan.

- jata begar ¹⁾ nata praboe 6
 angandika kang sajakti
 kalawan idzining Allah
 mengko ia soen-sanggoepi
 tangtoening kang perdjangdjian
 sinahoeran ika déning.
- ketoeg kang sami angowoeh 7
 lor-kidoel aganti moeni
 rara Satang anèng kana
 pinindah wasta anami
 sjarifah Moeda'im malah
 Tjakra boeana kahoeni.
- ingkang sami tjé aneboet 8
 ing paparab doek ing Meçir
 hadji Ngabdoellah Dzoel'imān
 toemoeli mintar sang hadji
 ing ²⁾ Mekah sarta bala
 anitih gotaka roekni.
- peḍati kang mawih pajoen 9
 amot sarunaning oerip
 arawoeh ing boemi Mekah
 para imām dèn-atoeri
 akempal ing pamondokan
 ika kang wadja(h) sjafi'i.
- ḥanafī sarowangipoen 10
 mālikī miwah ḥambalī
 hadji Ngabdoellah pinangka
 walinira sang Moeda'im
 imam sjāfi'i angidjah
 aken paningkāḥ sang dèwi.
- maring molana Hoed ratoe 11
 woes sinaksèn sagoenging
 paṇḍita ing koṭa Mekah

---

1) No. 107: njekar.

2) No. 107 om de maat: maring.

- 7   çahih ingkang aperdjandji
lami soeltan anèng kana
ing Mekah kalajan binih.
- aneroeh 'ibadatipoen 12
kalih kang garwa noengkoeli
doek ¹⁾ rabi'oe'lawal
ika késah angoendjoengi
kang astana rasoele'Allah
ing Madinah lami malih.
- anèng pamondokanipoen 13
doek sasi(h) radjab nenggih
sang ²⁾ Moeda'im woes garbana
njiḍam kalih sasi lagi
tekèng çiam ing Madinah
ing ba'da riaja ketjil.
- maring Mekah malih ajoen 14
anoengkoeli 'oemrah ḥadji
saba'daning ḥadji 'oemrah
tekèng çafar ika maksih
anèng pamondokan Mekah
babar djaloe nenggih siwi ³⁾
- woes dèn-peparab agoeng 15
Hidajat sjarif poeniki ⁴⁾
woes ing patang poeloeh dina
mantoekira marang Meçir
waktoe tatkalaning babar
hèdjarah rasoele'Allah lagi
- pitoeng atoes sangang poeloeh 16
lilima poendjoeling warsi
doerjataning kanabijan
kang èstoe Moehammadilhi

---

1) No. 107 beter: doegih) ming.

2) No. 107: siang!

3) No. 107 slordig zonder: siwi.

4) No. 107: Moehammad Hidajat sjarif.

pinangka chalipah kang haqq
 anggelaraken agami

4e Gezang; dichtmaat: asmarandana. (No. 107, p. 13.)

<p>sigegen kang anèng Maçir kotjapa hadji Dzoe'liman apamit marang kang ipé sarta nochoen idzin nata angeslamena djawa ing saqadar² ipoen miwah sanak Padjadjaran</p>	<p>1</p>
<p>sang maha soeltan mangsoeli ia talah toedoeheana sanak Padjadjaran kabèh karana ikoe 'āqilah sanak wadjib sinoengan toedoech kaweroeh kang loehoer perkara 'azza wa djalla</p>	<p>2</p>
<p>sarta lakoe kita iki 'ibadat kang bangsa éslam jata sang hadji intaré mantoek maring bawah soenda anggelar lakoe islam lir saparo superteloe kang anoet agama moelja</p>	<p>3</p>
<p>doepi sang praboe Diwangi tan kersa jèn doemoeloera maksih sanget ing koekoehè maring agamané koena ¹⁾ agamané kaboeðahan kalampah hadji tinoendoeng tan soeka ing Padjadjaran</p>	<p>4</p>
<p>marmané hadji anisih ngétan ming pinggir segara tjaketan ki Koewoeh Tjerbon</p>	<p>5</p>

1) No. 107 zonder: agamané koena.

genahé wong pemaringan
amèt rebon sakalah ¹⁾
ikoe padjegé tartantoe
tarasi ming Padjadjaran

jata ing lamining lami
hadji Abdoellah Dzoeliman
amèt kagarwa anaké
Koewoeh ing kang nama
Riris kalangkoeng pélaq
tjareming kerama ²⁾ atjoetgoed
patoetan djaloe winastan

pangèran Tjerebon toemoeli
medal arinipoen indah
ajoe èstri winawangé ³⁾
nji mas Pakoengwati ingkang
dadalem ika ana
ing padésan dalem agoeng
atamping Padjalagerahan

pangèran Tjerebon linggih
ma ing Tjarabon girang
doepi ki Koewoeh Tjarbon
ingkang amad- jasa ana
ing lemah Woengkoek genah
pamèmèhan rebonipoen
ki Koewoeh sari mangana ⁴⁾

sawétanè datoek gharib
doepi sang hadji Dzoeliman
koelina anjanggera enggon
ing goenoeng ⁵⁾ kinarja
kadi kantah ⁶⁾ petapan
kang winastan enggon sang Noer
manik tjipta giri sirengga ⁷⁾

1) No. 107 beter: segara.

2) No. 107: tjeraming kang rama.

3) No. 107: winawangèn.

4) No. 107: mapana.

5) No. 107: goenoeng Semboeng kang.

6) No. 107: konṭa.

7) No. 197: sarengga.

	jata ing lamining lami	10
	kantīnira goenem islam	
	ikoe roro gagawané	
	saking 'arab ing kang nama	
	lanang molana Hoeda	
	lan lanang ingkang woelangoen ¹⁾	
8 ^a ²⁾	sang lanang molana Dja'far	
	sigegen kang anèng djawi	11
	kotjapa ika kang ana	
	ing Bani'sra'il sang katong	
	mantoek ing karamatoe'llah	
	sideming kang negara	
	kang dadi wakil sang ratoe	
	rajiné ingkang soemalah	
	radja 'Oenqah kang perنامي	12
	rèh sjarif Hidajatoe'llah	
	dèrèng doemoegi ing balègh	
	mengkana kang arinira	
	ingkang nama Noeroe'llah	
	pon sakalih maksih timoer	
	sangkaué dèn-polmakena	
	lami-lamining ahoerip	13
	doemoegi ing balèghira	
	sjarif Hidajat sjoehoedé	
	kang paman moeah kang bala	
	ajoen ingangkat radja	
	soepaja sjarief aloemoe(h)	
	melebet ing gedong samar	
	amanggih sanoenggal peti	14
	emas dèn sigra binoeka	
	kapanggih ana ing kono	
	kitab atoelis kentjana	
	ananggih oeçoel qalam (!)	
	kang tjinarita ing rikoe	
	haqéqat Moeḥammadiyah	

1) No. 107: wilangoen.

2) In den tekst is bij de pagineering hier één blad overgeslagen.

5e Gezang; dichtmaat: pangandang koetoeck (pangkoer).
(No. 107, p. 17.)

haqéqat Moelhammadiah 1
nenggih ika jèn nahi sinoeng galing
linigah ¹⁾ déning jang Agoeng
temah sjarif ing kana
berangta kajoengjoen dadi sedya tinemoe
sing endi dadalaning kongang
ika sedya dèn-oelati

doemadi melek ing kana 2
kang ²⁾ iboe noehoen idzin pamit
ajoen angoelati rasoel
kang iboe kipja-kipja
baja kaki sira apa doeroeng weroeh
rasoeloe'llah woes soemalah
sing endi enggoné pinanggih

baritalah ikoe sira 3
woes dèn-goenem dèng ³⁾ pamanira wakil
jèn sira arep dèn-djoengdjoeng
anggenti ramanira
anèng Bani'sra'il linggiha sang ratoe
adja kutemahan sira
laslos ⁴⁾ paran kang pinamberih

ing kang poetra atoerira 4
rasoeloe'llah tan kaoela tjipta mati
tatapi Allah kang agoeng
kewasa akarjaha
ingkang angèl doemadi ing gampilipoen
miwah kang gampil doemadya
ing angèlé pon katitih

iboe kalajan kaoela 5
sekalipoen pon sanja ⁵⁾ katitih

1) No. 107: linigra.

2) No. 107: ming kang.

3) No. 107: déning.

4) No. 107: lésa elos.

5) No. 107: om de maat: persamja.

sjarifah Moeda'im moewoes
 ja talah pikir ingwang
 ing waktœ sahiki ora nana lakoe
 wong woes mati ingoelatan
 toemoeli déning pinanggih

kadjaba ing zaman koena
 pangroengoeningsoen lagi sjari'at ditingin
 nabi 'Isa nabi Dawoed
 ikoe ia lok ana
 wong mati oerip maning lan maning ¹⁾ ikoe
 wong mati kena dèn-djoegdjad
 dèn-sandjani ing wong oerip

kelakon pada potjapan
 doept samangko sjari'at rasœl mangkin
 ing sapangroengoeningsoen
 woes tun ana mengkana
 lengkara temen kang sira sedyà ikoe
 sadangoenira ²⁾ mengkana
 radja 'Oenqah sinoeng oening

sedajané ³⁾ kang ponakan
 kadi mengkana radja 'Oenqah ngampoehi
 inggih ⁴⁾ sapoeniki sampoen
 pon paman asedja
 ingkang badé ngasrèni poetra ngadeg ⁵⁾ ratœ
 endi talah manggih ésak
 noeli késah tamboeng kardi

Sjarif Hidajat anabda
 langkoeng kasœhoen sibé rama kang kadi
 robing kang segara madœ
 goentoering ardi menjan
 ananging ⁶⁾ sinteu kang tiasuha njendœh

1) No. 107 zonder: lan maning.

2) No. 107: sedenganira.

3) No. 107 heter: ing sedyané.

4) No. 107: mapan.

5) No. 107: madeg.

6) No. 107: anaming.

ing wong kang sanget soemedya
birahi ing rasoel djati

- 9   karadjahan poenika rama 10
pan kawingking gampilah rama gampil ¹⁾
tan lajan kedah dèn-maqgoed
pon woes dadi penirèngga ²⁾
doepi tiang papanggih kalajan rasoel
lah jèn boten tinemenan
sing poendi gèné pinanggih
- pon poenika ingkang dadya 11
panengening lakoe kita ahoerip
rama karadjahan poenikoe
paçiwa ³⁾ atas kaoela
boten kawi-kawi dèn djoeroeng dèn saradjoe
Allah oegi woes oeninga
ing anetep ⁴⁾ sjoehoeding 'abdi
- açal woes oelih karidhan 12
ing jang Soekma sakarsa anderma mili
sakadjeng-kadjengé tinoet
balikan tan ⁵⁾ angsal.
karidhan Allah sanadyan dèn-djoengdjoeng
dèn-djoeroeng dèn-oenggahena
tau woeroeng melorod malih
- mila rama sampoen kadya 13
sapoeniki lajan malihé adi
kaoela pon maksih toemoet ⁶⁾
Noeroe'llah bok menawa
rama adegena poenika sang ratoe
pon toenggil waris molana
anèng poeri Bani'sra'il

---

1) No. 107 zonder: lah rama gampil.

2) No. 107: pirènggah.

3) No. 107; pengiwa.

4) No. 107: anatak.

5) No. 107 beter: jèn tan.

6) No. 107: toemoewoeh.

6e Gezang; dichtmaat: midjil ¹⁾. (No. 107, p. 21).

	jata ing tengah daloe ingkang winantji	1
	pamekasing ²⁾ kahot	
	tindak ririh angarus padané	
	ingkang iboe sembari pamit	
	oeloek salam sarwi	
	sang 'Oenqah dinoeloe	
	sjarifah Moeda'im tan ³⁾ angling	2
	sapa nigan ngapon	
	tan antara dawoeh kentakané ⁴⁾	
	kasirep sang dèwi ing wengi	
	raméning kang nangis	
	djero poera goemoeroeh	
	sadangoené kapidara dèwi	3
	katingal doek pamor-	
	ing kentaka seri Bani'sra'il ⁵⁾	
	kang woes wafat kadi paparing	
	sabdaning sang dewi	
	hé Moeda'im ikoe	
10	adja sira temen-temen roedit	4
	ing anak semono	
	kang lagi kapitemen palaré	
	apa sira boja ahéling	
	sira doewé djandji	
	dingin lawan isoem	
	doek tetkala arep dadi sidji	5
	jen datan semono	
	dadalané kaja mangsa déné	
	temahan djandji kang dingin	
	sangkané sahiki	
	tarimanen qalboe.	

---

1) In No. 107 is de scheiding der zangen en de maataanduiding weggelaten.

2) No. 107: pamaksaning.

3) No. 107 om de maat: datan.

4) No. 107 andere (minder goede) indeeling der regels.

5) No. 107 als voren.

- sok ¹⁾ ridhaha maring jang Widi 6
 anaq kang semono
 moeng woewoehana pandonga baé
 darapon gelis qaboel olih
 sadjadjatining siwi
 karauané ikoe
- pandonga ikoe patang perkawis 7
 kang qaboel ing Manon
 kang dlingin ikoe djé pandongané
 wong toea kang maring siwi
 kapindo doenganéki ²⁾
 wong kang dadi ratoe
- kaping teloe pandongané nabi 8
 kaping pat mengkono
 maning kaja ikoe pandongané
 wong kang dèn-kanihaja toenggil
 doek semana sang dèwi
 . . . . . poepoengoen ³⁾
- anglilir tédja nalagi sigra padang awening 9
 èsmoené woes djatos
 ing sawangsité kang raka tembé
 dadi donga maring jang Widi
 mintah salameting
 poetra kang tawadjoe
- tan antara kasoesoelan oeni ⁴⁾ 10
 ing ketoeck samjandjor ⁵⁾
 sangking lor kidoel ganti moeniné
 radja 'Oengah kalangkoeng saking
 gegetoen ing galih
 ing késahé soenoe

---

1) No. 107 beter: soeka.

2) No. 107 beter: doenganing.

3) In No. 36 geen Lücke, toch ontbreken drie lettergrepen in de laatste regel. Wellicht behoort anglilir tot de vorige pada. No. 107 heeft echter:

doek semana aglis.

sang dèwi poepoengoen.

anglilir tidja padang abening

. . . . enz.

4) No. 107: oening.

5) No. 107: andjor, zonder ing.

- jata oetjapen kang asroe berangti 11
 ming rasoel doek mangko
 moerang-moerang peringgo djalane¹⁾
 kang linampan pernah kang soengil
 mandjing ing wanadri
 anerang baja goeng
- 11 wantji 'açar rèren asemadi 12
 sasoring kakajon
 ba'da çalät loemoenta lampahé
 doemoengkap tigang dina manggih
 sêla²⁾ oemahaning
 naga sigra metoe
- akatah³⁾ djalma tanjalah iki 13
 sawidji wong anom
 teka kendel ing lakoené dèwèk
 ora amawi réwang kadoegi
 ming panggonan kami
 paran sira djoedjoeg
- amangsoeli kang dinoeka⁴⁾ ing liring 14
 ia ingsoen wong⁵⁾
 kahoem kasasar ingsoen meréné
 kang soen-djoedjoeg ngoelati nabi
 sang naga mangsoeli
 rasoel pon woes lampoes
- woes lawas wafaté lan tatapi 15
 Allah kang sadjatos
 dewasa gawé gampang kang angèl
 bok menawi bésoek pakolih
 fadhaling jang Widi
 wong anom tinemoe

---

1) No. 107: maring² peringgah atjalané.

2) No. 107 zonder: sêla.

3) No. 107: akata.

4) No. 107: dinoek.

5) No. 107: wong anom.

kalawan rasoel poma dèn ¹⁾ djati 16
 atoerena panor
 galawat ingsoen maring sang mené
 winangsoelan mā sjā'a rabbī
 woes loenta(h) loemaris
 lampahé kang asroeh

7e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 25.)

doeginé pitoeng ²⁾ dina nepi segara 1
 ing kana woes amanggih
 naga njalingker(a)
 lir goenoeng mawi singat
 woes katon kadi geni
 kang moelad-moelad
 ngoekoes welirang api

doepi angartos ing kolébating djalma 2
 andjèngèk ika kadi
 arsa anjahoea
 maring kang tembé perapta
 tan dangoe akatah djalmi ³⁾
 hé koewen sapa
 teka ikoe datan wedi

maring isoen ing halé salawas ingwang 3
 kabelesat meriki
 sing ⁴⁾ naraka djahannam
 doeroeng toemon manoesa
 ingkang wani kaja iki
 pon sakèh naga
 ing doenja kabèh iki

12   pada soedjoed asambat goesti maringwang 4
 lah koewen anom sari
 apa sira sedya.

---

1) No. 107: dèng.

2) No. 107: patang.

3) In eene kanteekening van Dr. Brandes; = kata, Mal. No. 107: akata.

4) No. 107: sang.

kang liningan anabda
 ingsoen açal Bani'sra'il
 sedya panggih
 lawan andika nabi

manawa Allah oega aparing sembada
 naga ika toemoeli
 doek mireng mengkana
 dadi tiasa ¹⁾ kamiwelas
 mèlèd-mèlèd ilat kadi
 kasoer toer tjawang
 tjawang medal gena geni ²⁾

5

bari ngoetjap hé anom weroehanira
 Jamliqa aran mami
 poma mengko sira
 jèn nemoe kanoegrahan
 apanggih kalawan nabi
 sira toerena
 çalawat ingsoen maring

6

nabijoe'llah Moehammad karana ika
 ing sapangroengoe lewih
 lakoe ora nana
 pada-pada manoesa
 moenggoeh ing Widi ³⁾
 toer dadi rahmat
 penawa tatambaning

7

tatambaning sakèhé tetetapan siksa
 ing naraka djahannam iki
 kabèh pada wedia
 ming nabi Moehammad
 jatah loentané sang Djati
 sareng miharsa
 wangsiting naga dadi

8

---

1) No. 107: tias (= tyas).

2) No. 107: medelaken geni.

3) No. 107: locih moenggoeh ing jang Widi.

- dadi woewoeh antepé ing sedyanira ¹⁾ 9
 lakoe toeroet kikisik
 alas ²⁾ matepian
 kidoeling panegara
 Esjam sampoen dèn-liwati
 enggoning doerga
 miwah doerbiksa iblis
- kaja-kaja woes olih padbelas dina 10
 amanggih pandita lari
 malajoe sing tengah-tengah ³⁾
 segara kadi daratan
 widagda pandita lewih
 kapanggihira
 nabda hé anom iki
- 13 saking ngendi ing ⁴⁾ asal pinangkanira 11
 katemoe anèng riki
 sapa aramira
 lan apa sira sedya
 sang maha sjarif mangsoeli
 koela titiang
 faqir Bani'sra'il
- arankoela Hidajat kang nenggé ⁵⁾ wasta 12
 sedya koela ngoelari ⁶⁾
 kandjeng rasoeloe'llah
 sang pandita angoetjap
 nabi Moehammad woes lami
 wafat sapaða
 anggajoeh ⁷⁾ langit

---

1) No. 107: sedya miwah

2) No. 107: alasèn.

3) No. 107 één maal: tengah.

4) No. 107 zonder: saking ngendi ing.

5) No. 107: nanggoe.

6) No. 107: ngilari.

7) No. 107: sedya anggajoeh.

djero temen ikoe panadyanira aloek ¹⁾ miloeha dingin ming isoen ziārah koeboer nabi Soeléman mengko jèn woes zarah noeli aloentakena panedyanira kaki	13
anèng poelo ikoe genahing astana sang anom sabdanja ris lah kaki djandika pon wahoe saking kana soemedya merikoe ²⁾ malih keranten poenapa kiahi sinten kang nami	14
sang liningan sahoéré ingsoen wong koena aran ing soen 'Afāni ³⁾ sedyaningsoen zarah ing koeboeran Soeléman marmaning ⁴⁾ kabalik akèh kang naga wisané mandi-mandi	15
dadi ⁵⁾ arep ngoepaja penawa ning wisa ⁶⁾ berama mandi darapon tawaha atawa ika naga noeli toeroe adja tangi sangkané bisa isoen mangko angoendjoengi	16

8e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 30.)

tan adangoe Jamliqā ikoe arawoeh	1
----------------------------------	---

-
- 1) No. 107: aloeng.
2) No. 107: marek.
3) Variant: Ngapani.
4) No. 107 om de maat: isoen.
5) No. 107 om de maat: dadi isoen.
6) No. 107: woes.

- modjar ija talah
 mangko soen-wèhé sasaktèn
 isoen djaloek nginoem òlingin banjoe poehan
- 14 kang akèh kang kongsi warek soen ¹⁾ nginoem. 2
 mendem ingsoen dadya
 mengko metokaken lawé
 saking koeping ikoe alapen dènira
- lawé ikoe gawènen penawa èstoe 3
 maring wisa berama
 sakèhé naga sangkané
 toetoeta njata 'Afāni langkoeng soeka
- mendet poehan awetawis tigang sangkoe 4
 ika woes dèn-langka ²⁾
 Jamliqā weroch woes mabok
 medal lawé saking koeping sampoen ingalap
- jata loenta lampahé 'Afāni tinoet 5
 boerihing Hidajat
 ngambah sigra sakaro ³⁾
 woes kadi daratan widagdaning atapa
- jata ing kana sigra sampoen tinemoe 6
 astana Soeléman
 sinaré ing kaṭil téndjo
 gilang-gilang tjahja nolahing ⁴⁾ Soeléman
- asta sidji loemèngsèr maring djedjengkoé 7
 kang sidji ing ḍaḍa.
 mentjorang ika tjahjané
 ali-ali kang aran tjintjin mamloekat
- amaḍangi maring arah lor lau kidoel 8
 wedana Soeléman
 gilar-gilar ing nétranè
 kadi loemirik maring kang tembé perapta

---

1) No. 107 om de maat: isoen.

2) No. 107: lenggah.

3) No. 107 beter: segara sekaro.

4) No. 107: lajoning.

	èsmoené ¹⁾ kadi titiang papatjoeh	9
	sira soemingkira	
	sira kang tan sedya awon	
	sigra ²⁾ toemandang 'Afāni sedya angalap	
	ali-ali lan tjoemeti kang dèn-toedjoe	10
	doepi arah pesat	
	sang tjintjin medal gelapé	
	njamber 'Afāni leboer 'awoe asirna	
15	sang anom loenta ika dadi kadjoengdjoeng	11
	kabakta ing méga	
	moeloek ing gagana wiré	
	panalangsa sang anom wiboeh atobat	
	maring Allah lamoen ta weroeha ingsoen	12
	jèn pandita tjorah	
	mamaling mangsaha mangko	
	ingsoen miloeha sagawé apertjora	
	toemoeli ika toemoeroen ing poepoetjoek	13
	ing ³⁾ goenoeng kang ana	
	anèng kana wong tapané	
	njangding kendi mirah woeloeng kang goemilang	
	sjarif Hidajat énggal ing ⁴⁾ pamedekipoen	14
	maring sang atapa	
	oeloek salam sarta takon	
	kendi poenapa toean sanding ingadjengan	
	sang atapa atoeré kaoela tan weroeh	15
	tembé kaoela perapta	
	meriki tapa ing kéné	
	kendi sampoen soemalah ana ing kana	
	sang anom ririh ing kana sabdanipoen	16
	hé ja sang atapa	

---

1) No. 107 om de maat: èsmoenira.

2) No. 107 zonder: sigra.

3) No. 107: kang.

4) No. 107 zonder: ing.

	toean takènanana agé kendi poenika darapon toetoer-toetoera	
	ing açal pinangkané kendi poenikoe mangsoeli sang atapa lengkara kendi angomong noeli sang anom ika tanja perijangga	17
	maring kendiné ¹⁾ sang kendi sira ikoe kendi apa baja katemoe ana ing kéné lan saking endi açal pinangkanira	18
	karsaning Allah ²⁾ kendi ika semahoer knoela kendi açal saking sawarga angantosé ³⁾ rawoeh toean sing ðingin dolah samangkénja	19
16	lami koela ngantos ing ⁴⁾ aman roemoehoen 'alam nabioe'llah Enoh kadoegi samangke soemangga toja koela djandika dahar	20
	jata maha sjarif ing kana anginoem toja kendi datan telas toemoeli sinèlèh noeli toetoer malih sang kendi permila	21
	teka boten toean telasaken banjoe pan pesti ka toean djoemeneng ratoe bésoeké satedak-tedak noeli ana kang njelang	22

9e Gezang; dichtmaat: megatroeh. (No. 107, p. 34.)

milané ana kang njelang anèng ⁵⁾ bésoek sabab toean poeniki	1
---	---

---

1) No. 107: kendi hé.
2) No. 107 ten onrechte zonder: Allah.
3) Ten rechte: angantosi.
4) No. 107: sang.
5) No. 107: ing.

dahar toja boten toetoeg
 noeli kenḍi ika gesik
 inginoem malih dalah entong

entong ¹⁾ woēs sinèlèh kenḍinipoen 2
 noeli apadjar malih
 hé ja anom ikoe ²⁾
 dadi ratoe teko maring
 anak poetoē noeli kasor

kaselang noeli ing achiré loemoenggoeh 3
 amoehoeng sasab patih ³⁾
 sabab toja ingkang kantoen
 pininḍo kantoen ⁴⁾ samending
 semana qadar Jang Manon

noeli sang kenḍi ika mesat amoeloek 4
 maring langit tan balik
 sang tapa langkoeng gegetoen
 ningali polahing kenḍi
 toemoeli mangkat sang anom

oeloek salam maring kang atapa ikoe 5
 sigra lampahé noeli
 kadi kadoengkap salikoer
 dina moelat maring inggil
 kadoeloe ika wong wadon

17 ajoe roepané ing awang-awang tinoet 6
 ing rowangé pon sami
 sang anom atjeloek-tjeloek
 hé nji wadon saking poendi
 teka lampahé merono

lan saking kono tekané lakoe noenoet 7
 poenika margi poendi
 toedoehena ing asoeloek

---

1) No. 107: entong banjoené.

2) No. 107: om de maat: toean ikoe.

3) Zoo staat er. Dr. Brandes las echter terecht: bupati(h), hetwelk ook No. 107 (sahoepati) opgeeft.

4) No. 107 zonder: pininḍo kantoen.

dadalan maring djeng nabi
kaoela ajoen atjahos

sadangoené sang anom atjeloeck-tjeloeck 8
wadon datan midoeli
ana sabdané karoengoe
sembari késah amoeni
emboeh apa djarèng kono

jata loenta lampahé maha hoedatoe 9
sadjongdjongé ¹⁾ ningali
ing awang-awang kadoeloe
bagoes tjahjané adjerni
lir kadi sasih mentjorong

adzan malih sang hoedaja asroe angoeuoe 10
hé sang djaka linewih
saking poendi dika ikoe
maring poendi margi betjik
kang dados margi tjoemahos

maring kandjeng nabi baja noehoen toedoeh 11
sang tédja lanang titig
tan pidoeli apitamboeh
doemadi sang anom Djati
karana sakit ing pandjor ²⁾

doemèh sapitakoné tan dèn-piroengoe 12
noeli ana ametik ³⁾
sawara ingkang karoengoe
hé anom adja amilih
ing tjipta ingkang semono

karana wadon ingkang kawengon wahoe 13
bok sira boja oening
ja ikoe doenja satoehoe
jèn ta wadon ikoe apti
midoeli ing sira jaktos

1) No. 107: sadjongdjonan.

2) No. 107: padjor.

3) No. 107: ametek.

18	<p>jekti ora sida kapanggih ing ¹⁾ rasoel sira pidjer noengkoeli doenja ²⁾ ia ikoe kanoegraharing Jang Widi sira amanggih semono</p> <p>lan maningé satoeloené lanang bagoes ikoe Iblis sajakti jèn gelema pitoedoeh maring sira jakti dadi kapir sira ing Jang Manon</p> <p>karang sjétān ikoe amoeroek latjoet poen kanoegrahan oegi ing sjétān dèn ³⁾ pitamboeh sang anom sjoekoer ing Widi doek mireng wangsit semono</p> <p>noeli loenta(h) lampahé kasasar noedjoe ing negarèng djin ⁴⁾ kerikil mirah doemeroet ⁵⁾ aweḍi kastoeri wangi tojané èr mawar djadoh ⁶⁾</p> <p>goenoengé emas wenèh salaka menoer pahoemahané adi emas wenèh mirah ⁷⁾ woeloeng inten widoeri lan manik ⁸⁾ kakajon ⁹⁾ tjoemelorot</p> <p>pada atjahja gogodongan pada neroes roepa njengkelit adi</p>	<p>14</p> <p>15</p> <p>16</p> <p>17</p> <p>18</p> <p>19</p>
----	--	---

---

1) No. 107: lan.

2) No. 107 om de maat: maring doenja.

3) No. 107: dèné.

4) No. 107 om de maat: negarawing edjin.

5) No. 107: mocah djoemroet.

6) No. 107: djawoh.

7) No. 107: miwah, zonder emas werèh.

8) No. 107 zonder: lan manik.

9) No. 107: kajoné.

ana kang kadi beloedroe
 kahanané kabèh ¹⁾ lewih
 gawoké sang hoedaja (a)nom

10e Gezang; dichtmaat: ladrang. (No. 107, p. 39.) ²⁾

	rena-rena manahé radja Banoe djin	1
	toemon djalma-djalma	
	kang pengaroehé ngoengkoeli	
	langkoeng ta'thīm-ta'thīm ³⁾	
	neramba kalawan hoermat	
	agoeng-agoeng pasoegoehé sang Banoe djin	2
	manggis petak-petak	
	kang isih maja toer wangi	
	doekoe ⁴⁾ woeloeng-woeloeng	
	danas biroe gedang abang	
19	lan sakèhé pesadji-sadjining edjin	3
	ḡaḡaharan ḡaḡaharan ⁵⁾	
	kang adi ahèng toemoeli ⁶⁾	
	sjarif Hidaajat	
	kadi tan arsa ḡahar ⁷⁾	
	noeli ana sewara ametik koeping	4
	hé taroena-taroena ⁸⁾	
	adja sira nampik rizqi	
	gedé gandjarané	
	wong kang anekani ḡadajat	

1) No. 107: kabèh kahanané.

2) De maat is in dit stuk belangrijk in de war. Hoewel ladrang (= mas koemambang) vier regels per pada heeft, tellen de eerste vier pada's er vijf, wellicht in contaminatie met megatroeh), waarvan echter de eindklanken weer geheel anders luiden. Van af de 5e pada neemt de maat allures van poetjoeng aan, echter met 4 lettergrepen in de 2e regel: in beide handschriften is de laatste regel veelal mede in tweeën, een van vier en een van ± acht lettergrepen gedeeld. Dergelijke afwijkingen zijn in pegon hdss. trouwens frequent. Behoudens enkele futiele wijzigingen heb ik den tekst gelaten zooals ik dien vond.

3) No. 107 zonder de verdubbelingen van djalma en ta'thīm.

4) No. 107: doekoeh woeloeng.

5) No. 107 mist dezen regel.

6) No. 107: ngoemoeli.

7) No. 107 zonder: ḡahar.

8) No. 107 zonder de verdubbeling van taroena.

ingasé ¹⁾ wong poeasa soenat manggih rizqi Allah gedé gandjarané wong ²⁾ aboekti tinimbang saking angloentakaken ing çijām	5
lah ing sirèki tan poeasa*keḍang-keḍing ³⁾ sigra ḍahar sang anom ing sawetawis sedangoené toemoeli saba'danira	6
pamit noeli sang radja andeḍes panggoedi paran sedya wong anom aloentah-loentah ming lakoe ḥadajat marahing poendi djangdika	7
sang liningan alon gènira mangsoeli sarja késah kahoela sedya ngoelati rasoeloe'llah radja Bauoe djin ngandika	8
jèn anom ajoen panggih lajan nabi koedoe ika wong noenggang djaran kang lagi tetegaran ing langit poenika jogja	9
jogja jèn paringa toendjoek margi pasti ⁴⁾ inggih poenika ingkang wasta nabi Ḥidhir ⁵⁾ moeng poenika ingkang jogja ngoentapena	10
jata moeng sadéla sang Ḥidhir ka heksi noeli moesna katjarita loenta noeli sjarif Hidajat winangsit saking kana ⁶⁾	11

---

1) No. 107 ten rechte: ing atasé.

2) No. 107 zonder: wong.

3) No. 107: tan gaḍing.

4) No. 107: pasti op den vorigen regel.

5) Ten rechte خضر, Ḥidhir. No. 107: Ḥidhir.

6) No. 107: kanan.

20	ia ikoe wangsit ki raman katibin	12
	loka ika	
	lalangsè koemendoeng asri	
	enggon panasaran gedé kahen ika	
	para wong anom koedoe angati-jati	13
	bok menawa	
	kasasar temboeh ing kardi	
	jatah loenta lampah amanggih gon gelap	
	enggon peteng kalawan ¹⁾ moeng ana mantjoring ²⁾	14
	tjahja kadya	
	salèng ing dom kang tjilik	
	ilang-ilang ³⁾ ikoe toemoeli ana rahsia	
	kang kaboeka pitanja lah sirèki ⁴⁾	15
	weroeng ⁵⁾ wajah	
	wong anam apa ta belih	
	ia iki waqtoe goeboeh agé çalāt	
	jatah ing kana woedhoe' ⁶⁾ njawoek saking	16
	toja minggu ⁷⁾	
	doemoeloer wajah pasoetji	
	sigra çalāt ba'da çalāt noeli paham	
	ing ati sang anom atatanja goesti	17
	toean amba(h)	
	ingkang toedoech weqtoe iki	
	sinten toean amba(h) oeninga ⁸⁾	
	sameloké tan adangoe patedaking	18
	lisoès ingkang	
	koeliling moenjer doemadi	
	ing ⁹⁾ sang anom kagawa moenjer noeli kèntar	

---

1) No. 107 beter: kaliwat.

2) No. 107: mantjorong, minder juiste eindklank.

3) No. 107 zonder verdubbeling van ilang.

4) No. 107: sira iki.

5) No. 107: woeroeng.

6) No. 107: woewoedhoe.

7) No. 107: méga.

8) No. 107: kapéngèn oeninga.

9) No. 107: zonder ing.

	moendjoek tamboeh ing paran ¹⁾ bingoeng kapati noeli ana tjahja saramboet toer poetih tjahjané maḍangi sakèhé boeana	19
	dadya ²⁾ kalenger maha sjarif tan éling doepi waras soedjoed tobat ing Jang Widi tan adangoe kapanggih lan nabi Iljās	20
21	paring rasoekan tanpa dongdoman toer ³⁾ betjik tinampènan ⁴⁾ soehoen sembah ing atampi woes rinasoek tiba sedeng ing salira	21
	noeli loenta(h) lampahé sigra kapanggih kang panggonan wong kang mati perang sabil ḥalé paḍa nèndera toer ⁵⁾ asoeke	22
	woengoe nèndera niti koeda sembarani kang anglawat maring pasira ⁶⁾ koeliling rawoeh pasira ⁶⁾ noeli aḍaḍaharan	23

11e Gezag; dichtmaat: dangḍang goela. (No. 107, p. 43.)

tatoené tan ana dèn-rahosi bari gandané wangi ngalajah sami soeka boengah kabèh aḍahar lan anginoem maha sjarif ingadjak ⁷⁾ boekti kadi ajoen tan karsa	1
---	---

---

1) No. 107: perna.

2) No. 107: dadyan.

3) No. 107 zonder: toer.

4) No. 107: woes tinampan.

5) No. 107: kanin toer.

6) No. 107: pasiar.

7) No. 107 ten onrechte: angadjak.

toemoeli karoengoe
 wasiting sewara adja
 anampik ¹⁾ rizqining Allah tan betjik
 ikoe ni'mat achirat

jatah dahar sang anom sapantji 2
 kalawan wong perang sjoehadā'
 sampoening toetoeg daharé
 pamit ing kana goepoeh
 sinabdanan ing para sjahid
 nabi Moehammad énggal
 mengko sira temoe
 çabarena déning ²⁾ pantera
 sedyanira ing mengko sadélo maning
 kari daradjat sahoesap

jata pinapag ing paksi wilis ³⁾ 3
 kang atjoetjoek ratna nétra komala
 jata ing kana tan soewé
 nabi Hidir arawoeh
 sarja nitih koeda raspati
 oeloek salam maring sang
 anom woes soemahoer
 toean kang anitih koeda
 koela toemoet maring toean anitih
 sang Hidir angandika

22 sarta amaringaken sawidji 4
 wowohan idjo ingkang doemilah
 nabi Hidir doek sabdané
 hé anom weroehanipoen
 ia iki wowohan adi
 toer koena mangsanira
 nabi Noh roemoehoen
 dalah iki ora roesak

---

1) No. 107 om de maat: anampik ing.

2) No. 107: dèn.

3) No. 107: welis.

1) paparing Allah kang soegih 2)
maring sira mangko dahar

sigra tinampèn wowohan adi
sampoèn dèn-dahar sèwoe soernasa
roemesep ing badan kabèh
dadi tjahja dadi noer
tédjasira 3) soemong ing langit
sang Hidir woes adangdan
arah késahipoen
sang anom ajoen toemoeta
tjinegah-tjegah koedoe 4) naradjang agipih
ambodjong anèng woentat

5

jata kagawa mesat toemoeli
ilang pantjadria dèn 5) sinalah-
haken ing boemi widoeri
anèng kana atjengoe 6)
mangguh masdjid mirah woeloeng seri
ramé kang mala'ikat
para wali koempoel
arwahé kang sabiloe'llah
lan arwahé para nabi para moe'min
anèng 7) kana bardjama'ah

6

jata toemoeli ananoedoehi
hè anom iki lah weroehanira
nabi Moehammad djatiné
sang anom ika goepoeh
arah soedjoed maring djeng nabi
tjinegah 8) djadjanira
sinabdan satoehoe

7

---

1) No. 107 om de maat: ora bosok.

2) No. 107 zonder: kang soegih, en met maring op dezen regel.

3) No. 107: tédjanira.

4) No. 107: tjinengkah-tjengkah kadi.

5) No. 107: dan.

6) No. 107: atjengoek.

7) No. 107: ing.

8) No. 107: tjinengga.

adja soedjoed paḍa anjar ¹⁾
 lah soedjoed pakanira maring kang qadim
 ingkang nama Allah ta'ala

lawan sa-iki sira soen-alih ²⁾
 said Kamil ikoe aranira
 dèn-émoet ing ³⁾ tembé
 moeah talah ing bésoek
 pan toenggal ora nana kakalih
 pati ikoe tan ana
 ameheng toemoewoeh
 moeḍa moenggoehing wekasan
 sinatata daradjatira lan nabi
 wali kang oetama

8

soekmanira ikoe said Kamil
 ora béda ikoe lawan Allah
 sampoernakena djatiné
 said Kamil oematoer
 ja Moehammad kaoela jakti
 moegi sjafa'atana
 ing gesang malihipoen
 ing pedjah moeah ing dina ba'as ⁴⁾
 ingahoebana toenggoel bandéra nabi
 ngandika rasoeloe'llah

9

ma sja'Allah ta'ala rabbi
 karidhaning Allah atasira
 Kamil ngoembaraha lah jèn
 ana 'oelama loehoeng
 goeronana adja ta kibir
 dèn mantep menakawan ⁵⁾
 maring goeroe-goeroe

10

---

1) Wellicht vertaling van het Arabische: ^{بدعة} *bid'at*, innovatie.
 2) No. 107 zonder: soen-alih.
 3) No. 107: sira ing.
 4) No. 107: bangah, zonder dina. Ten rechte ^{بعث} *ba'at* opstanding.
 5) No. 107: dèn-antep manḍakawan.

ing woeri bésoek ta sira
 djoemenenga chalifah rasoel kang adil
 adjah thalim ta sira

12e Gezang; dichtmaat: sinom. *) (No. 107, p. 48).

	moesnané djeng rasoeloe'llah	1
	said Kamil woes katitih	
	dèn-rerejang ¹⁾ déning méga	
	toemoeroen maring pertiwi	
	kapendak radja Djoemir ²⁾	
	lagi moeçawarah ³⁾ 'ilmoe	
	'oelama lan foeqaha	
	kagègèran ika déning	
	peteng limeng kadi wengi kang dadakan	
	sadangoené kagègèran	2
	silaking kang pènda wengi	
	ana djalma katingalan	
	toehoe ika said Kamil	
	tjahja mantjoer noloji ⁴⁾	
	radja Djoemenah ⁵⁾ kalangkoeng	
	pertjaja gèn toemingal	
24	jèn ika wali sadjati	
	langkoeng ta'thīm sila beḍami lan hoermat	
	minoelja-moelja ing kana	3
	tan adangoe noeli pamit	
	langkoeng tinitèn dènira	
	sang radja periksa açli	
	toean kasasar meriki	
	kados poendi wahoenipoen	
	jata sang Kamilloe'llah	

---

*) Omschreven met: wong ngadjak wawoeh.

1) No. 107: rarájang.

2) No. 107: Djoemin.

3) No. 107 ten rechte: moesjāwarat.

4) No. 107: nelahi.

5) No. 107: Djomana.

boten tiasa akidzib
salampahé kabèh woes dèn-toctoerena

radja Djoemenah kalintang 4
gawok-gawok ja miharsi
sawéka ¹⁾ loentaning késah
said Kamil mantoek maring
Meçir Bani'sra'il
woes pangguh lajan kang iboe
langkoeng soekanira
ningali poetra woes hadhir
moeah kang banda ²⁾-kaoelawarga-sentana

sami renah manahira 5
radja 'Oenqah apa maning
soemedia andadosena
ing goenem karedjahan djati
menawa reké dadi
kang iboe tatanja goepoeh
paran sahadjatira
angoelati kandjeng nabi
lah woes tinemoe sira lawan Moehammad

lan endi oelih-oelihira 6
kang poetra gasig mangsoeli
atoetoer sapolahira
tetkala ing bana Roekmi(n)
kabèh woes dèn-perih
oeningaken maring kang iboe
rara Satang kalintang
gegetoen tembé miharsi
lami-lami ing kana mengkana sedyu

ingangkat déning kang bala 7
ingade gaken narpati
goemantos ing ramanira
anèng poeri Bani'sra'il

1) No. 107; sawégah.

2) No. 107; bendoe.

25   soepaja said Kamil
          baja karsa sedy a soeghoel
          ngoembara manakawan
          maring goeroe ingkang waçil
          soeloeké maring dadalan karana Allah

tjoewaning ¹⁾ kaela bala
saiid Kamil lestari
noehoen idziné sang Satang
arah sedyá lakoe hadji
miwah lan angoendjoengi
maring Madinah djeng rasoei
lan ajoen manakawan
maring sjech kang agoeng Waçil
sjarifah Moeda'im woei idzin kang sarta

aparing pasangoe dinar
 sèwoe lan tasbéh sawidji
 woes tinampèn ingkang poetra
 loemakoe ika anoeli
 ana wong liwat meriki ²⁾
 sapoeloeh ing rowangipoen
 jahoedi agamanira
 ajoen bébégal dèn-wehi ³⁾
 dinar limang-atoes woes den-wèhena

maring jahoedi kaliwat
gawoké kahom jahoedi
ing seekserahira ⁴⁾ ing doenja
said Kamil jata dadi
wong sapoeloeh woes mandjing
agama islam satoehoe
sami winoelang sjahadat
kalimah roro kang moeni
djar asjhadoe an la ilaha illa'llah

1) No. 107: djawaning.

2) No. 107 beter: margi(h).

3) No. 107: dèn-wèhi.

4) No. 107: soekrahira.

	wa asjhadoe anna Moeḥammadan	11
	rasoeloe'llahi bari ¹⁾	
	toemoet ḥadji ing Bétoe'llah	
	lawan sami angoendjoengi	
	ing Madinah djeng nabi	
	ing sagelar-gelaripoen	
	pan sami andoem soeka	
26	ing taréqat kandjeng ²⁾ nabi	
	Moeḥammad ḡalla'llahoe 'alaili wa sallam	

13e Gezang; dichtmaat: kinanti. (No. 107, p. 52.)

	said Kamil loentanipoen	1
	njanteri ing sjech agoeng Waḡil	
	ana ing negara Mekah	
	ingkang nama sjech Tadjmoe'ddīn ³⁾	
	alKoebri molana akbar	
	sampoen toetoeg anglebeti	
	bé'at dzikir lawan soeghoel	2
	moeḡāfahah lawan talqīn	
	woes ing sampoerna ahé'at	
	noeli ika njanteri maning	
	maring sjech agoeng nama	
	'Atā'oe'llahi sjadzili	
	ngalap ḡarkat lan tafakoer	3
	idjazah ḡiarah ⁴⁾ dzikir	
	woes ing sampoerna sing kana	
	njabrang ngoelati kang waḡil	
	maning darapon moewoehana	
	ing 'ilmoenira kang jaqīn	
	toemoeli ika goegoeroe	4
	ing molana datoek Ḣidiq	

---

1) No. 107 zonder: bari.

2) Aldus, niet kangdjeng.

3) No. 101: Naḡjmoe'ddīn.

4) No. 107: ḡhiarah.

anèng Soerandil peperna(h)
 angalap sjoeghoel chalwati
 wirid ¹⁾ kalawan 'amalan
 woes ing sampoerna toemoeli

njabrang ing noesa Djawa sampoen
 ing pasisir Banten angantjik
 dèn-tingali sampoen islam
 maring soenan Ampèl gaṭing
 toemoeli lampahé loentah
 ngétan maring ḥadhirahing

5

sang maha toehoe sjech Madzkoer
 ing goenoeng Koendoel ²⁾ raspati
 sedyanira ginoeronan
 soepaja tan kersa nenggih
 jèn moeroeka ming kang perapta
 balik kaele toedochi

6

26^a

wétan wonten ³⁾ kang langkoeng
 perjoga dèn-kaelani
 amoeroek maring toean
 saking Qoedoes ⁴⁾ ingkang margi
 ḍatoek Baḥroel watanira
 jatah saik Kamil noeli

7

ngétan kapanggih sang Baḥroel
 ingkana woes anjanggoepi
 amoeroek 'ilmoe sjaré'at
 ṭaréqat ḥaqéqat malih
 ma'rifatoe'llahi Ta'āla
 kadi toetas ingkang 'ilmi

8

andika ⁵⁾ ḍatoek Baḥroel
 hé Kamil sira woes djati
 apa kang ora woes bisa

9

---

1) No. 107: warid.

2) No. 107: Goendoel.

3) No. 107: ing wétan.

4) No. 107: qadis.

5) No. 107: angandika.

sakèhé kang dèn-lakoni
 sakabèh woes pada katerap
 atoedoeih sira woes olih

karidhan Jang maha loehoer 10
 woes betjik sira sahiki
 perjoga woes moemoeraka ¹⁾
 endi baé kang dèn-kersani
 enggon moeqim amemoelang
 * anggelar islam sadjati

said Kamil sahoer ja ²⁾ toer 11
 kaoela dèrèng minang kani
 maksih soemedia tatapa
 ana ing sadjeroning wari
 ing banjoe poetih petapan
 koenané molani ³⁾ Dhāfi

datoek Baħroel idzin sampoen 12
 said Kamil sigra mandjing
 ing toja kaja daratan
 berkah nabi Hīdhir dīngin
 wowohan idjo ḥaḥiat
 bisa oerip anèng wari

26^b doepi nabi Iljas wahoe 13
 paparing apti kolambi
 ḥaḥiat bisa awiang ⁴⁾
 aniber tanpa sewiwi
 jata lami anèng kana
 lewih qoewat ing djero wari

èstoe ika poetraniipoen 14
 maha radja Bani'sra'il
 ia ikoe ingkang poetra
 maha radja anèng Meçir

1) No. 107 ten rechte: memoeroeka.

2) No. 107: sahoernja.

3) No. 107: molana.

4) No. 107: awibang.

radja Meçir ¹⁾ poëtranira
sang sjech Djoemadilkabir

Djoemadilkoebra poenikoe 15
poëtraning sjech Zéna'lkabir
sang Zéna'lkoebra molana
poëtrané sjech Dja'far çadiq
Dja'far çadiq poëtranira
sjech Imam Zéna'labidin

Zéna'abidin kasoënoe ²⁾ 16
déning said Hoesèn sjahid
saidina Hoesèn akbar
poetra saidina 'Ali
patoetan lawan Faṭimah
poëtrané kandjeng nabi ³⁾

14e Gezang; dichtmaat: asmaradana (wong asih).

(No. 107, p. 56).

sigegen kang anèng wari 1
katjapa kandi ⁴⁾ açal moela
para wali djawa kabèh
ingkang dihin soenan Bonang
ikoe kamoelanira
pantjeran tedaking rasoel
saking sjech Djoemadilkoebra

Djoemadilkoebra sisiwi 2
lanang ika kang peparab
sjech molana Sausoe tamrès
djoemeneng pandita Tjempa
akrama poetra Tjempa
ing kanané woes amasjhoer
pandita moestaqim akbar

papoetra djaloe kakalih 3
kang nama toebagoes Rahmat

---

1) No. 107 zonder: Meçir.

2) No. 107: kang soënoe.

3) No. 107: Faṭimah poetra djeng nabi.

4) No. 107: kanḏa.

27

ja hikoe soesoenan Ampèl
 kalih toebagoes 'Aliman
 sakalih angedjawa
 ngadjak islam ming sang ratoe
 Madjapahit datan karsa

amoeng pinaringan rabi
 poetri saking seri Madoera
 adloedokoe wonten Ngampèl
 katelah ika soesoenan
 ana ing Ampèl denta
 tan sinengeret wong meleboe
 goeroe maring Ampèl denta(h)

4

soenan Ampèl asiwil ¹⁾
 kang nama kalaning moela
 Maḥdoem Ibrahim djenengé
 ja ikoe soesoenan Bonang
 kali ²⁾ masja'ich Moemat
 ia ikoe ingkang masjhoer
 nama pangéran Daradjat

5

kang istri titiga malih
 nama nji gedèng Pandjoeran
 lan malih ika nji gedèng
 Meloqo ³⁾ lan gedé ana
 teloeké milaning rata
 Toeban ing achiré ⁴⁾ dèn-koekoep
 dènira djeng soenan Bonang

6

sabab iboenira aqli
 kai ⁵⁾ Arja Tédja ing Toeban
 lan kapindo satengahé
 para wali noesa djawa
 soesoenan ,Giri gadjah

7

---

1) No. 107 ten rechte: asiwi.
 2) No. 107 ten rechte: kalih.
 3) No. 107 bij vergissing: Maloto.
 4) No. 107 om de maat: achir.
 5) No. 107: kl.

pon teḍaké kandjeng rasoel
pantjeran Djoemadilkoebra

Djoemadilkoebra kang siwil ¹⁾
djoemenenga nalèndra ²⁾
ing Meçir toemoeli mios
poetra djaloe ingkang nama
sjech Çidiq ia ika
kang dadi pandita ratoe
ing Façèh ingkang negara

8

toemoeli njabrang ngedjawi
angsal poetra Belangbangan
doek maksih zaman boedané ³⁾
doepi mertoea ingadjak ⁴⁾
islam boja akarsa
doemadi mantoe tinoendoeng
poetra bobot tigang tjandra

9

28

doepi thahir kan perjaji
binoeang maring segara
sinarah déning batoéré ⁵⁾
padagangan wadon kaja
nji gedèng Pinatian
ing Semarang dalemipoen
nji gedé ika woes islam

10

melebet bé'até maring
soesoehoenan Ampèl denta(h)
babaji sida dèn-emèt
anak déning nji Semarang
masjhoer ika ingaran
bagoes Semoedra atimoer
poepon nji ageng sabendera ⁶⁾

11

---

1) No. 107: siwi.

2) No. 107: maha nalèndra.

3) No. 107: boḍoné.

4) No. 107: angadjak.

5) No. 107: bitoéré.

6) No. 107 ten rechte: sabandar.

lami-lami kinèn angadji 12
 maring soenan Ampèl denta(h)
 resep soesoenan manahé
 sira ¹⁾ sinadoeloerena
 lawan pangéran Bonang
 loenta-loenta pada lakoe
 hadji maring noesa 'Arab

satekanè kang sekalih 13
 pada angratoe pandita ²⁾
 radèn Semoedra moelané
 angoekoop Sidajoe poera
 linggi(h) ³⁾ ing Giri gadjah
 angeré Belangbangan agoeng
 sabab iboenira açal

saking Balangbangan poeri 14
 amoerwa agama islam
 tan sinangkeretan sakèhé
 wong kang maqçoed ing abèngat
 maring soesoenan Bonang
 poenapa malih kang maqçoed
 maring soenan Giri gadjah

moeng sesehané negari 15
 kang masih dèn-koeckohana
 dènira maha sang katong
 Madjapahit negara
 kaping teloe satengah
 para wali djawa ikoe
 soenan Koedoes namanira

pon toenggal tedaking nabi 16
 pantjeran sing ⁴⁾ Ampèl denta
 nji gedé ⁵⁾ Pantjoeran mios

1) No. 107: ika.

2) No. 107: manjita.

3) No. 107: inggih.

4) No. 107: saking.

5) No. 107: gedèng.

poetra istri ika kerama
 ming soenan 'Oeðoeng ¹⁾ dadya
 mios poetra soenan Koedoes
 ing kana ratoe pandita(h)

15e Gezang; dichtmaat: pangkoer (pangandang soewoeng).
 (No. 107, p. 62.)

kaping sakawan satengah	1
para wali ing noesa djawa nami	
soenan Kali djaga oeloe	
teðak saking sjech Aswa'	
sagharnané ²⁾ kang pantjer sang Djoemadilmakboer	
ika noeli poepoetra	
arja Çadiq ingkang nami	
djoedjoeloek Arja ing Toeban	2
apoepoetra ika ingkang pernami	
radèn arja toemenggoeng	
Wilatikta(h) mengkana	
Wilatikta poepoetra radèn Sahidoen	
ikoe soenan Kali djaga	
kang tetkala timoer alewih	
ngaloentang alakoe ala	3
ambelasar ngoetoës sawadi-wadi	
dèn-koekoem wistan ³⁾ karoeroe	
tan kena sinajoetan	
bégal dalan anoedjoe ingkang tinemoe	
soenan Bonang kang dèn-bégal	
kongsi kadèpok wonten ⁴⁾ ing siti	
karoena ⁵⁾ soesoenan Bonang	4
radèn Sahit bermatya nabda andik	

1) No. 107: Oendoeng.

2) No. 107: alsaqarnèn.

3) No. 107 ten rechte: voes tan.

4) No. 107 zonder: wonten.

5) No. 107; karana.

hé koewen malek ing toewoeh
 ingsoen ta jèn bébégal
 soenpatèni lawan getihé soen-inoem
 soenan Bonang sabdanira
 adja sira liroe tampi

ing tangis-isoen kerana
 iki njokèr soeket beḍol ¹⁾ dèng ²⁾ sikil
 ora bisa lakoe isoen
 anglironana gesang
 ing ³⁾ soeket sapira ing dosaningsoen ⁴⁾
 ingsoen tan éman ing doenja
 lah ikoe delengen sisih

30

kiwanira ikoe emas
 bari késah doepe sang radèn Sjahid
 toemingal alas ikoe
 dadi emas sedaja
 andelingeng ⁵⁾ tjipta sawetawisipoen
 mandah déning dosa-ingwang
 ari ika soeket sidji

dèn-nelangsa ⁶⁾ semana
 ia talah isoen sisip ing pamberih
 kasoegian mapan ikoe
 tan soesah olah kaja
 ingatasé wong kang woes semono ikoe
 kadya ingsoen sakala
 iki arsa angleboni

ing sa'ilmoené wong ika
 maring endi baé pernahé moeqim
 sadya soen-oengsed ing soehoed ⁷⁾
 doeginé tjarita ⁸⁾

---

1) No. 107: katoet.
 2) No. 107: ning.
 3) No. 167: nging.
 4) No. 107: dorakanisoen.
 5) No. 137: andar-ngeng.
 6) No. 107: palangsani.
 7) No. 107: asjoehoed.
 8) No. 107: katjarita.

5

6

7

8

radèn Sjahid ing Bonang sampoen katemoe
tobat ing sadosanira
dèn-pendèm satahoen dadi

keneḍoek woes tinètèsan 9
ingkang sjahadat kalimah kang kakalih
lajan ¹⁾ ing bé'atipoen
toemoeli anglalana
maring wana satahoen tapa anglaloe
noeli ming poelo Melaqah
atatapa ²⁾ tigang sasih

noeli ming genah tatapa 10
djaka goeling ing pinggiring kekalih
katelah djé ika ḍoekoeh
ingaranan Kali djaga
malah masjhoer soenan Kali djaga loehoeng
linggih ³⁾ panḍita oetama
ia ikoe papat wali

31 kang dèn-babaraken ana 11
ing noesa Djawa ikoe soehoenan Kali
kalajan soehoenan Koedoes
soenan Giri gadjah
soehoenan Bonang maka kang oengsèn ikoe
babar anèng tanah sabrang
angoengsi ing tanah Djawi

ia ikoe maning papat 12
sjech Madjagoeng lan molana Maghrib
sjech Beṭong ⁴⁾ pon toenggilipoen
lawan sjech ing Lemah abang
doepi kang babar anèng 'Arab poenikoe
soenan Goenoeng djati poerba
arawoeh ming tanah Djawi

---

1) No. 107: kalajan.

2) No. 107: atetepa.

3) No. 107: lenggeh.

4) No. 107: Beṭong, zonder: pon.

- djedjeg moela sasanga 13
 kang ¹⁾ kotjapa satimboelé sang said Kamil
 saking petapan djero banjoe
 noeli ika aloenta
 maring Ampèl ingkana kapanggih koempoel
 ingkang para walioe'llah
 talab 'ibadah bardjami'
- alami ana ing ²⁾ kana 14
 miwah poetra Palèmbang ingkang nami
 radèn Patah djenengipoen
 doepe arané ingkang ngaoela
 ming Madjapahit sinang loenggoeh
 dipati Teroeng wibawa(h)
 langkoeng ³⁾ perkosa linoewih

16e Gezang; dichtmaat: midjil. (No. 107, p. 66).

- toemoeli ika kang para wali 1
 sinebar enggon ⁴⁾
 ing karsané kandjeng soenan Ampèl
 kang anitahaken sademi
 soenan Bonang nitih
 memoeroek 'ilmoe
- ing tanah Toeban darapon çidiq 2
 imané ing Manon ⁵⁾
 soenan Giri tinitah ⁶⁾ mantoeké
 soenan Koedoes poenapa malih
 soenan Kali ⁷⁾
 kabèh sampoen mantoek
- raden Patah kang matoer ming joegi 3
 hè goeroe kang kahot

1) No. 107 zonder: kang.
 2) No. 107 zonder: ing.
 3) No. 107: ingkang.
 4) No. 107 om de maat: anganggon.
 5) No. 107: manoesa.
 6) No. 107: tinitih
 7) No. 107 voegt toe: oedlik.

bok poenapa kita-perangané
 ratoe Madjapahit kahoeki ¹⁾
 ing agama moeslim
 soesoenan Ampèl moewoes

bapa kiah i adja anggagampil 4
 gedé wong akatong ²⁾
 bok menawa agoeng istir'djadé ³⁾
 lan sira bilih tan ⁴⁾ oening
 sira ikoe djati
 titisé sang peraboe

doek sira dèn-wetengaken kalih 5
 woelan noeli winot
 sinoengaken ming Palèmbang radja ⁵⁾
 ratoe Palèmbang derma moeri
 béda si dipatih Teteroeng ⁶⁾ ja toehoe ⁷⁾

toehoe poetra Palèmbang sadjati 6
 ja talah semono
 emboeh talah ing bésoeké ⁸⁾
 lamoen isoen woes angemasi
 tatapi ing ⁹⁾ béndjing sira kang satoehoe

amekas ¹⁰⁾ ratoe boeda ing béndjing 7
 dèng çabar ing mangko
 amimiti ratoe islam kabèh
 kang anèng noesa Djawa iki
 balikan sahiki
 memoeroek 'ilmoe

---

1) No. 107: kahoegih.

2) No. 107: akato.

3) No. 107 ten rechte: istidrâdjé (استدراج), zie Bijdrage mystiek p. 33.)

4) No. 107: datan.

5) No. 107: radjé, wellicht beter radjèng.

6) No. 107: Tatroeng.

7) No. 157: satoehoe.

8) No. 107: bésoek-bésoeké.

9) No. 107 zonder: ing,

10) No. 107: amekasi, zonder ing.

	ngoelon ngoelatana boemi	8
	kang tjoekoel ing koeno	
	galagah ingkang aroem gandané	
	agawéja sira kang djati	
	pamoelangan adi	
	ana enggon ikoe	
	jata késah raden Patah noeli	9
	amanggih ing gon ¹⁾	
	kang atjoekoel gelagah wanginé	
	tjaketan désa Bintara adi	
	ing kana akardi	
	panggènan satoehoe	
	malah ngadek djoem'ahé woes dadi	10
	djoem'ahing wong ²⁾	
	masihoer pasantren Demak arané	
33	lami-lami katah angoengsi	
	oemah-oemah dadi	
	ardja kadi datoe	
	jatah sang ratoe ing Madjapahit	11
	maring kang semono	
	boetarepan bok ³⁾ noeli bésoké	
	lami-lami dadi nagri	
	temahané noeli	
	aperang minda ratoe	
	noeli énggal pinoetoesan adi	12
	jatah kang semono	
	angrahos jèn dlingin ⁴⁾ titisé	
	dadi ika sedya dèn-ambil	
	koemaoela dadi	
	sinoeng lanté pajoeng	

---

1) No. 107: enggon.

2) No. 107: oewong.

3) No. 107 zonder: bok.

4) No. 107: dlinginé.

- djoemeneng rangka Bintara adi 13
 ing kana ing enggon
 pamoelangan Demak woes aramé
 ma'moer ing sabagama moeslim
 doepe said Kamil
 kang kinèn satoehoe
- angandika soenan Ampèl gading 14
 hé poetra sedjatos
 woes sedeng anitiha Tjerebon
 pon poenika warising joeni
 linggihana dingin
 Goenoeng Djati semboeng
- said Kamil tan lenggana noeli 15
 késahé ¹⁾ alon
 marga lahoetan katemoe anèng
 kana laroenging radja Keling
 tinoenggoe ing 'apti
 ing papatihipoen
- sarta balané wong satoes ngapit ²⁾ 16
 woes sinabdan alon
 hé patih Keling sira ³⁾ samangké
 islama ing Allah sa-iki
 wondéné ing béndjing
 bok ana panoesael
- 34 saking Keling isoen kang nanggohi ⁴⁾ 17
 jata ika anor
 patih Keling woes islam sakabèh
 sabatoeré toemoet angiring
 maring said Kamil
 benoeberak kang laroeng

---

1) No. 107: késahira.

2) No. 107: ngapti.

3) No. 107 zonder: sira.

4) No. 107: isoen-pangagohi

ingoesoengan ¹⁾ binakta atoet woeri 18
 maring sang akahot
 teka ing Goenoeng Djati pernahé
 laroeng sinipta ika dadi
 kang langgar ²⁾ patani
 anèng Goenoeng Semboeng

17e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 71.)

said Kamil ing kana tinemoe lajan 1
 rama oewa ³⁾ kang dingingin
 ngedjawa kang aran
 hadji 'Abdoellah iman ⁴⁾
 jata begar manah adi
 rinoeboeng sanak
 nji dalem Pakoengwati

moeah ika pangéran ing Tjerebon girang 2
 koewoeh ⁵⁾ Tjerebon ⁶⁾ sami
 badami ing kana
 anggelar lakoe islam
 dadi mampet padjek tarasi
 ming Pedjadjaran
 kagoemira sang hadji ⁷⁾

ratoe Padjadjaran angoetoes ⁸⁾ ing doeta 3
 mariksa ingkang mawi
 mampet ing padjegan
 jata doeta loemarap
 saha gagaman adjoerit
 bala bisana
 doepi woes ing angantjik

---

1) No. 107: om de maat: ingoesoeng.

2) No. 107: langkoeng.

3) No. 107: oewah.

4) No. 107: Dzoe'liman.

5) No. 107: koeah.

6) No. 107 lascht in: girang.

7) No. 107 veelal: adji.

8) No. 107: ingoetoes.

- ing goenoeng Keromong amoelat jata ana 4
 tédja ing poentjak oekir
 Semboeng kang goemawang
 soemong maring awiat
 lah pada ameskitani
 tédjaning apa
 doepi woes pinedeki
- 35   jatah tédja manoesa ing abetara 5
 winaswas ika saking
 oekir Patahoenan ¹⁾
 doepi arah andjadjal
 goenoeng Semboeng kang dèn-andi
 sedya dèn-djoegdjad
 ingoenggahaning baris
- tan adangoe pada loempoeh anèng kana 6
 jata woes dèn-bongkoki
 dèn-djoedjoe kalimah
 sjahadat malah islam
²⁾ . . . . .
 . . . . .
 sagelar-gelar poedji
- woes katelah ing sjoehoer ika ing ³⁾ kana 7
 sang anèng goenoeng Semboeng lami
 angeréwang islam ⁴⁾
 sjech Molana djati
 wali toer oetama
 malah ika sang doeta
 Padjadjaran kinèn balik
 jèn angadjak ⁵⁾
 islam maring sang hadji

---

1) No. 107: Patoehoenan.

2) Hier zijn in No. 36 twee regels in den tekst wegggevallen, No. 107 vult aldus aan:
 . . . . . islam

anèng goenoeng Semboeng lami
 angréwang islam
 sagelar-gelar poedji.

3) No. 107 zonder: Ika ing.

4) No. 107 mist het stuk van af: anèng . . . tot aan . . . islam, dat al in de voorafgaande
 pada is opgenomen. No. 36 heeft hier dus twee regels te veel.

5) No. 107: andjagah.

Verhandelingen.

hadji Pedjadjaran sangkané ¹⁾ islam
 adja angepalangi
 jata woes asila ²⁾
 wangsoel ing Padjadjaran
 atoeran kadi doek oeni ³⁾
 malah sang radja
 pon ajoen anindaki

8

maring oekir Semboeng karsa mandjing islam
 woes dangdan sawetawis
 sedija ing késah
 tan kanti ⁴⁾ tedakira
 poerwakalih saking langit
 sanget ⁵⁾ anjegah
 keranané apa iki

9

tjètèk panjipta moeng ta poesaka-kita
 tjoetjoepoe manik wardi
 tetilaran koena
 sisimpar kagawoehan ⁶⁾
 loeloegasan ingkang isi
 lenga kahoeripan
 sahiki anèng endi

10

jèn ora ⁷⁾ sahiki gawéné kapan ⁸⁾
 perénékena gelis
 doepi woes ingalap
 pinèlètaken énggal
 ing sada lanang toemoeli
 pinandjer ana
 ing aloen-aloen noeli

11

36

---

1) No. 107: sangkanané.
 2) No. 107: islam.
 3) No. 107: oening.
 4) No. 107: ganti.
 5) No. 107: sanger-sanger.
 6) No. 107: kagaloehan.
 7) No. 107 zonder: jèn ora.
 8) No. 107: apan.

katingal sirna sakedaton ¹⁾ woes mérad doepi sakaoela-wargi akè(h) pada boebar ngoengsi saparan-paran ing saseneng-seneng ati sapalih ana kang medek ika mandjing	12
ing agama molana Djati ahislam sapalih ingkang masi agama boeda njimpar njimpar ming perwa(h) ingkang adoh jata dadi hadji Dzoe'limān nabda marang sang Djati	13
lah soemangga poetra ngalega ²⁾ naléndra pon Padjadjaran lalis kalih wios sira waris poetra periangga sing Oedjoeng-koelon doemoegi kali(h) kang wasta Tji ³⁾ -pamali ana ing	14
panagri ⁴⁾ Berebesan ⁵⁾ satoehoe poenika ping ngétanipoen malih dédé waris kita Madjapahit kang angerata molana Djati mangsoeli rama Dzoe'limān agampil rama gampil ⁶⁾	15
sampoen agé sapoeniki ingkang mila iboe kaoela maks(h)	16

---

1) No. 107: sakedatoné.

2) No. 107: manglea

3) No. 107: nji!

4) No. 107: poenigar.

5) No. 107: Berebes.

6) No. 107 alleen: gampil.

	ing Meçir negara	
	ajoen kaoela peṭoeke	
	dadalem wonten ingeriki	
	sareng kaoela	
	miwah sadya ¹⁾ peribadi	
	ajoen noehoen idzin roemoehoen ing para	17
	nabi ing Bétalmoeqdis	
	jèn oegi kinongang	
	inggih ²⁾ ambah loemampah ³⁾	
37	jèn boten kaoela adjrih	
	ing mā sjā' Allah	
	rama moegi ingriki	

8e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 76.)

	noeli molana Djati koeliling lakoe	1
	sesedjan melampah	
	agoegoeroe ⁴⁾ ing sedyané	
	pangéran Maqdoem djinoedjoeg ing sandja	
	pangéran Maqdoem datan arsa ⁵⁾ amoeroek	2
	èsmoené woes wikan	
	doemadi ika sabdané	
	boten sanggem amoeroek koela ing toean	
	aloeqsi koela-atoeri koeliling weroeh	3
	ing koelon menawa	
	mangké amanggih ⁶⁾ djoḍoh	
	jata pamit sang Djati ahoeloek salam	
	katjapa ki gedé ⁷⁾ Babadan lagi rengoe	4
	dening pepetétan	
	kana paḍa aloem akingé	
	kalakon doewé basa ki gedé ika	

---

1) No. 107: sadaja.
 2) No. 107: ingkang.
 3) No. 107: sedya.
 4) No. 107: agawa goeroe.
 5) No. 107 zonder: arsa.
 6) No. 107 lascht in: ing.
 7) No. 107: gedèng.

	sapa baja kang bisa sangkané ikoe pepetétan-ingwang waloejaha maning ¹⁾ godong soen-asrahi anak wadon isoensoeka	
	soen-kaoela kené ²⁾ sakarsané ngakoe noeli énggal perapta molana Djati sangkané seger maning waloeja kang pepetétan	
	mila nji mas Babadan sida dèn-akoe ³⁾ garwa sang molana lah ikoe ing kawitané molana gagarwa dèrèng poepoetra	7
	malah lami-lamining toemoewoeh ikoe ana agoeng perapta pandita liwat singgihé kang anama pangéran ing Karang kendal	S
38	angatoeri lah raji sadangoenipoen sadiweg ngadega ⁴⁾ ratoe darapon loemrahé agama islam sampoen wonten kang boeda	9
	kaoela tiang sepoeh wonten ing poengkoer sang Djati anabda aloeksi ka ⁵⁾ semangké djoemenenga kaoela wonten ing woentat	10
	tiang enèm pon sampoen perjoginipoen soemangga ing raka alajak moenaha gawé pangéran Karang kendal ling ⁶⁾ sarja késah	11

---

1) No. 107: meneng.

2) Eo. 107; kaoelakena.

3) No. 107 heeft abusievelijk hiervóór: malah lami lami, dat pas in de volgende pada behoort en in margine ter plaatse herhaald wordt.

4) No. 107: madega.

5) No. 107; aloeksi raka.

6) No. 107: linging.

	jèn kaoela ajoen sing wahoe ka ¹⁾ sampoen inggih saking sabab tiang ²⁾ katoenané saking sjaraf weksan ahoeloeck salam	12
	noeli lami-lami ana teka ajoeh ³⁾ wong wadon atas poetri Meçir pinangkané teka ikoe saking aningali tédja	13
	saking Meçir tédja ika pon kadoeloe dadya wadon ika rajiné toebagoes Paçèh pon toenggal poetri Meçir doek koenanira	14
	saperaptané ing Djati anoehoen toeloeng ing djeng molana pandjingé ing sawargané katoer djariah awak-kaoela ing toean	15
	molana Djati sabdané mā sjā'ā Allahoe tatapi dèng ridha bésoek ing achirat baé doepi ing doenja soen-akoe baboesira	16
39	sang poetri atoernja soemanggal ing oeloen langkoeng karsa nitah ⁴⁾ jata woes masjhoer doengané inguranaan baboe Dempoel langkoeng perjoga	17
	boten lami anoeli molana me-toek kang iboe kang sarta mintah idzin pangratoené piambek tanpa rowang sang walioe'llah	18
	sarawoehé maring Bani'sra'il katanggoeh déning kaoela-warga	19

---

1) No. 107: wahoe ga.

2) No. 107 lascht in: maksī.

3) No. 107: hajoe, ten rechte: ajoe.

4) No. 107: nitih.

sedeng ngadega sang katong
anèng Bani'sra'il mengko sira ¹⁾ negara

jatah selajah lan kersané sang toehoe 20
molana anabda
maring kang rama pamané
poenika raji Noeroe'llah rama angkat

angadega radja anèng Bani'sra'il 21
sampoen walangderija
kaoela tan ajoen ²⁾ semono
radja 'Oenqah kalangkoeng gegetoenira

miwah kang iboe Moeda'im pan gegetoen 22
jata woes ingangkat,
sjarif Noeroe'llah dadiné
radja Bani'sra'il doepe molana

noeli ming Betalmoeqdas amintah toehoe 23
dawoehing paréntah
ing djadjoerang djero soetjiné
kadi dingin wahjoené djeng nabi Moesa

19e Gezang; dichtmaat: megatroë. (No. 107, p. 81.)

anèng kana pon sampoen sewara njeloek 1
hé ja molana Djati
dèng ngati-ati ing temoe
angrata ing tanah djawi
anggelar agama kahot

adja wedi lianing Jang agoeng 2
wedja ing Jang Widi
woes toetoeg ingkang angoewoeh
loentah sang Djati loemaris
kapanggih kang sedya dongkol

1) No. 107 ten rechte: mangkoea. •

2) No. 107 zonder: ajoen.

40	<p>poetrané ratoe Qabti ing kana maqgoed goeroe maring sang Djati ing satindak ¹⁾ toemoet kang nama ki 'Abdoelkâfi ja hikoe bésoek ing Tjerebon</p>	3
	<p>kang katelah ki gedèng Gedogan soenoe noeli molana Djati maring Madinah djeng rasoel anoehoen idzin ing oerip woes ana wangsit ing kono</p>	4
	<p>hé molana sira ajoen ing ²⁾ angratoe patjoean sira milik ³⁾ ingkang doedoe warisipoen adja doewèh sira lewih amerwasa doewèningwong</p>	5
	<p>noeli lèngsèr saking gon kono katemoe negara Djohor asri ana maning kang amaqgoed goeroe maring sang Djati 'Abdoelrahim djenenging wong</p>	6
	<p>malah toemoet ing satindak-tindakipoen molana Djati noeli meleboe ing ⁴⁾ désa Moendjoel tepis wiring ing ⁵⁾ negari Tjina doek lagi semono</p>	7
	<p>radja Tjina anjoba maring kang rawoeh nabda hé sang Djati lah iki atmadjanipoen ⁶⁾ wadon meteng doeroeng laki apa ia apa goroh</p>	8

---

1) No. 107 beter: satindak-tindak.

2) No. 107: isan?

3) No. 107: malik.

4) No. 107: maleboeng.

5) No. 107 zonder; ing.

6) No. 107: . . . — isoen.

	lan badèken satemené poetrani ¹⁾	9
	sang Djati amangsoeli	
	ije ²⁾ meteng koewen ikoe	
	radja Tjina liwat saking	
	goemoejoe angawon-ngawon	
	maring sang Djati jektiné sira ikoe	10
	pandita dora jakti	
	mapan ikoe poetrani ¹⁾	
	ora meteng ora keding	
	soen-bebeseli kémawon	
	lah dèng apa sira badèk meteng ikoe	11
	sang Djati mangsoeli	
41	lah tjobanen maning ikoe	
	ing mengko sapoengkoer mami	
	sembari késahé alon	
	doepi sang Djati sampoen késah sing rikoe	12
	sang poetri anjawantih ³⁾	
	dadi botbot kang sahèstoe	
	radja Tjina kalangkoeng ing	
	gegetoen manah semenggon	
	animbali anglajaraken sang ajoe	13
	karana dèn-isin	
	wong tjina adat tan pajoe	
	jèn ana metenga dingingin	
	doéroeng laki kang mengkono	
	mila sanget radja Tjina enggèné angeloed	14
	anglogawani poetri	
	linajaraken ing daloe	
	djinangdjèn bésoek ingendi	
	njanggeregé parahoe enggon	
	ia ikoe genah lakinira toehoe	15
	adja salempang ati	

---

1) No. 107: . . . —isoen.

2) Soendaïsme. No. 107 heeft: ia.

3) No. 107: agoenting.

sira angaoela ing ¹⁾ kakoeng
 isoen woes pertjaja lewih
 jata woes lajar sang éndjo

kotjapa molana Djati wangsoel ming iboe 16
 ana ing Bani'sra'il
 ing perkawis iboenipoen
 kinarsa binakta maring
 noesa djawi adèdèpok.

lawan doehoeng kang kanta naga pinoendoet 17
 lan bedil emas kang adi
 kalawan teteken enoer
 lan zimat galawat nabi
 kang raji langkoeng loemongsor

noeli saking kana woes intar doemoeloer 18
 saparan-paran gampil
 kampira ²⁾ ing Soerandil goenoeng
 radja Lahoet woes pinanggih
 ing kana woes sadya rodjong

miloe ngedjawa woes ingakoe sadoeloer 19
 déning molana Djati
 sakoelit sadaging toewoeh
 babaloeng lajan ³⁾ sagetih
 kalawan molana Djatos

sigra pamalwa maring madyaning lahoet 20
 alari-lari djalmi
 paqa seredjoe lalakoe
 mèh ika tekang ⁴⁾ kikisik
 anahing moehara Djatos

20e Gezang; dichtmaat: ladrang. (No. 107, p. 85—86.)

sigra ing moehara Djati pinanggih 1
 poetri tjina

---

1) No. 107: ming.

2) No. 107: mampir.

3) No. 107: sababaloeng lan.

4) No. 107: tekèng.

<p>tau samar ing pandoeleone¹⁾ maring sang wahoe ambadèk²⁾ ing wewetengan</p>	
<p>ing kana wasoe³⁾ winoelang kalimah kalih sampoen islam memoeroek ing⁴⁾ sakèhé maring ardi Amparan ngèstoe molana</p>	2
<p>malah ragem ingkang poedja-poedja 'ilmi wadon lanang birahi maring poerbané wadon kang sapangèstoe lan ratna Satang</p>	3
<p>ikoe baboe Dempoele miwah gedèng djati rara panas lujan⁵⁾ mas pangoeragan wadon mas Pakoengwati loentah salaminira</p>	4
<p>anatah kotjapa ika sang dipati ing Tjangkoeang salami-laminé amèt angoepaja oerang roro wadon lan lanang</p>	5
<p>kadi déning impènira doek ing dinging ana warah⁶⁾ jèn koewen ora rep kenèng⁷⁾ pedjah jèn ora sepoeh lah oelatana</p>	6
<p>oerang roro lanang wadon ikoe jakti milanira dipati Tjangkoeang amèt oepaja kambang-kambangan ing segara</p>	7

---

1) No. 107: pandaliné.
2) No. 107 bij vergissing: ambah dèk.
3) No. 107: woes.
4) No. 107 lascht in: lampoh.
5) No. 107: lan.
6) No. 107: weroeh.
7) No. 107: arep kenang.

	karo papatih kang aran patih Gering noeli ana molana doek pitoeloengé angrawoehi maring dipati Tjangkoeang	8
43	angandika sang Djati hé sang dipati adja kaja(h) ika pon ora semono oerang lanang kajaktènané manira	9
	oerang wadon kajaktènané ji ¹⁾ iki baboeningwang baboe Dempoel kahanané sang dipati dèn-wangsit dikon islam	10
	déning impèn ²⁾ tetkala ing karihin adja salah saliroe timpoe ³⁾ tampané woes betjik pada angoetjapena ⁴⁾ sjahadat	11
	jata dipati Tjangkoeang angandjali anoet sabda islam lan papatihé miwah sabalané ing poera Tjangkoeang	12
	noet wingking maring ardi Amparan djati gelar gelar islam salami-laminé noeli wonten kersané molana késah	13
	maring Pedjadjaran sedyà berkoeliling nanging boja kersa lakoe den- ~~lèdèrèk~~ - -aken amoeng ⁵⁾ lakoené kersa periangga	14

---

1) No. 107: ja.

2) No. 107: impèn.

3) No. 107 zonder: timpoe.

4) No. 107: angoetjap.

5) No. 107: ameng.

	jata loenta lampahé sang èstoe wali	15
	maring peradja	
	Pedjadjaran soewoeng kabèh	
	anggoelèndang ¹⁾ tan nana ²⁾ sabarang djalma	
	amoeng poetri Kaoeng nganten ingkang kari	16
	sina kersa	
	ing sang molana dèn-awè(h)	
	dèn-adjak maring Tjerebon ardi Amparan	
	woes tinemoe kadang sepoehé ³⁾ woes jakti	17
	anèng kana	
	Kaoeng nganten soeka tejasé ⁴⁾	
	dan molana amoendoet soekaning kadang	
	dipati Tjangkoeang atoernja ngandjali	18
	langkoeng kasrah	
	katoering saginah gatoes	
	marmané Kaoeng ngauten dèn-kantja garwa	
	lami-lami ika amoetrani adi	19
	djaloe djanglar	
44	Sèbakingkin peparabé	
	lajan isteri ratoe Winahon kang nama	
	sapa tamboek ing warta ja ikoe winih	20
	winihira	
	ratoe Banten negarané	
	ora lawas noeli ana moesoeh teka	
	koelit poetih ambek sahasa ⁵⁾ angantjik	21
	ngara hara	
	patih Keling lakoe déné	
	gègèr manahé bok menawa soesoelan	
	saking Keling jata gelar-gelar baris	22
	Pedjadjaran	

---

1) No. 107: anggoelinding.

2) No. 107: tatan.

3) No. 107: sepoené.

4) No. 107: tyasé.

5) No. 107: salié.

patih Keling gagamané ¹⁾
 patih Keling sadia bejil lan obat
 pangéran Tjerebon woes gelar-gelar baris 23
 sapandoerat
 dipatih Tjangkoeang wiré ²⁾
 émoet lah jèn ³⁾ poesaka panoelak
 noeli sinalahaken ing kidoel ardi 24
 dadya medal
 koekoes oepas melèhaken
 moesoeh sakabèh moelak akésah

21e Gezang; dichtmaat: dandang goela. (No. 107, p. 90.)

tan alami noeli sarawoeching 1
 pandita agoeng langkoeng perwira ⁴⁾
 açal Baghdad ing dingingé
 poetra molana Hoed ratoe
 pan sadèrèk misanan maring
 molana Djati poerba
 milaning kelaloe
 (a)ngedjawa binendonan
 déning ⁵⁾ rama doemèh remen kikirik ⁶⁾
 marmané ika késah
 kalih sedèrèk èstri kang nami 2
 siti Baghdad ⁷⁾ lan warganira
 pangéran ing Pelalangoen ⁸⁾
 miwah malih wilangoen
 sjech datoe Kahfi woes ingiring
 balané teloeng kapal
 paḍa ika miloe
 andoem gelar anèng djawa

---

1) No. 107: gegemané.

2) No. 107: miré.

3) No. 107 lascht ten rechte in: gaḍah.

4) No. 107: paronira.

5) No. 107 lascht in: kang.

6) No. 107; kekerik.

7) No. 107: Beghedad.

8) No. 107: Pelangon.

paḍa oemah-oemah ing Semboeng ing Djati
ing Djoenti ing Djapoera

- 45   namané ika ingkang dèn-iring   3
          molana 'Abdoelrahman Baghdad
          doepi ing nama djawané
          pangéran Dipangajoen ¹⁾
          saperaptané ing goenoeng Djati
          pinapak déning molana
          kalih radja Lahoet
          melebet ing palinggilan
          bala Pandjoenan kebek malabar apri
          sobawa rengoe oelap
- jata sakèh kaoela-warga Djati   4
          paḍa gègèr manah diḍinginan ²⁾
          anjatah ³⁾ aperang agé
          noeli ika amoewoes
          pangéran Pandjoenan hé raji
          arawoeh saking 'Arab
          meriki katemoe
          lan kaoela sedya poenapa
          molana Djati mangsoeli ririh ⁴⁾
          ing sadateng kaoela
- angedjawa kang oegi menawi   5
          raka dèrèng ingriki ngedjawa
          menewa ⁵⁾ wong djawa amèt.
          islamé kerananipoen
          adep ⁶⁾ maḍep marang Jang Widi
          pangéran ing Pandjoenan
          asri ⁷⁾ sabdanipoen
          raji ajoen ngiḍep djawa

---

1) Of: di Pangajoen.

2) No. 107 zonder: ḍinginan.

3) No. 107: anjana.

4) No. 107 om de maat: amangsoeli aririh.

5) No. 107: manawi.

6) No. 107: iḍep.

7) No. 107: asroe.

pinten perkara babaktané raji meriki
molana Djati anabda

babaktan kahoela moeng satoenggil
poenika ingkang nama sjahadat
ingkang kalimahé roro
jata kèndel adangoe
pangéran Pandjoenan tan angling
molana Djati nabda
hé raka koelépoen
kèndel dangoe tan ngandika
bok ¹⁾ menawa ing boḍo kahoela poeniki
moegia pinterena

6

noeli ngandika Pandjoenan hadji
hé raji jèn menggah ing kaoela
sjahadat poenapa gawéné
ing wong kang sampoen weroeh
bok apa adja sjahadat maning
adja çalat poeasa
temah kasaliroe
molana Djati (a)nabda
inggih boten sanggih baḍé raraméning masjid ²⁾
menggah tiang 'ām

7

moehoeng ³⁾ sih kahoela noehoen djati
ing satemené i'tiqad raka
dèng kadoega ing bé'até
jata Pandjoenan ratoe
moelang maring molana Djati
téqad kang moerang-moerang
ing sarang kelaloe
angangken kadjabariah
noeli anabda ika molana Djati
jèn mekaten karsa ⁴⁾

8

46

1) No. 107 zonder: bok.

2) No. 107: raramening.

3) No. 107: meheng.

4) No. 107: raka.

<p> dados tanpa poeara ing abdi jèn tali boten mangéran ¹⁾ pisan dados poenapa wastané Allah pon déné ikoe kaoelané sirna ming poendi mapan maksih poenika ²⁾ djinisé ikoe pangéran Pandjoenan nabda inggih talah menggah raji kados poendi aneda djatékena </p>	9
<p> ing satemené tékadé kang ³⁾ raji dèng kadoega ing bé'até pisan molana Djati woewoesé ahli soeni kang woeroek ming pangéran Pandjoenan adi raka tékad kaoela tan roro teteloe inggih poenika ⁴⁾ Jang Soekma kang kewasa ⁵⁾ kang kersa kang aningali kahoela datan oman </p>	10
<p> anging poemka kabèh Jang Widi ingkang kagoengan ⁶⁾ çifat kuhoela datan adarhé dan pangéran Pangajoen lengleng gènuja atampi djati (woe)woeroeké sang molana déning oedjar ikoe karahos ing kabeneran dadya roemaos ing sisipé pribadi tékad kadjabariah </p>	11

---

1) No. 107: pangéran.

2) No. 107: ing.

3) No. 107 zonder: kang.

4) No. 107: poenikoe.

5) No. 107 bij vergissing: kawoesa.

6) No. 107 lascht ten rechte in: sakèhé.

22e Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 95.)

marmané sedyā amapas 1
 anglaloe alaboeh patih
 nabda pangéran Pandjoenan
 soemanggah katoer ing raji
 sakèhé abdi-abdi
 kahoela sakabèh pan katoer
 dolen ping pitoe sadina
 kaoela soeka thahir batin
 moeng titip anak poetoe bala Pandjoenan

kalajan raji moegia 2
 amaringana ing boemi
 kanggé awangoen gegetak
 pangané salami-lami
 kahoela arsa soemingkir
 maring gèn waringin pitoe
 arah angroeroe pedjak
 hoekoemé tiang anisip
 boten abalik ¹⁾ doemoegi ing wafat pisan ²⁾

47 raji djoemenga nata 3
 nama soesoehoenan Djati
 paneroesing iman moelja
 molana Djati mangsoeli
 boja semanten oegi
 aloek raka dados ratoe
 ingriki koela ingkang
 soemingkir wonten ing oekir
 pangéran Pandjoenan tangginas akésah

kalih garwa asoesoepan 4
 ing alas pitoe waringin
 kotjap(a) laminé molana
 wonten djariah aperapti
 saking tepasan adi

---

1) No. 107: abalik-balik.

2) No. 107 zonder: pisan.

doepi kinarsa sahèstoe
garwa annias poetra
djaloë djanglar ingkang nami
pangéran Pasaréhan lan istri kang ¹⁾ nama

ratoë Ajoe kang peparab 5
noeli saking garwa djati
nios poetra roro lanang
ika ingkang dèn-arani
pangéran Kelana adi
lan pangéran sédang lahoetan ²⁾
sapa tamboeh ing warti
maring poetra ingkang nami
Pasaréan ja ikoe winihing nata

kang anèng Tjerebon negara 6
jata molana ³⁾ Djati
anggelaraken agama
singa kang tan anoet jakti
pinerangan dèn-titih
kadi ta(h) telaga ikoe
radja Galoeh Koeningan
Tji-amis miwah sagoeng ing-
kang wangkot islam woes pada djimarahan

katjap ing abdi lan amat ⁴⁾ 7
doepi kang tan pinerangi
islam karepé periangga
ikoe Soemedang lan malih
Bandoeng Tjiandjoer ⁵⁾ doegi
Bogor Djaketra lan Oedjoeng
Banten mila tan kotjap
ing amat ⁶⁾ kalawan abdi
lami-lami akèh moenapèk kang tebah

---

1) No. 107 zonder: kang.

2) No. 107: sédang lahoet.

3) No. 107: ing.

4) No. 107: kotjapa ing andi lan oemät.

5) No. 107: Tjandjoer.

6) No. 107: oemat.

- 48   permila noeli dèn-pentjar   8
         radja Lahoet anitih
         jang Djaketra miwah poetra
         Jasba- ¹⁾kingkin anitih
         ing Banten panagri
         hadji Dzoe'liman aloenggoeh
         ana ing Padjadjaran
         radja Sengara anitih
         ing Tegal loear anggelaraken islam

         laminé ingkang semana   9
         ratoe Kasoendan sampoen moeslim
         tan nana malang ing karsa
         tan antara ing alami ²⁾
         soenan Ampèl angemasi
         para wali sami koempoel
         ing Ampèl ika pada
         amoelasara woes padni
         toemoeli para wali boebar ing indra

         Giri gadja(h) ika pada   10
         angasri soesoenan Giri
         djoemeneng ratoe pandita
         anata agama moeslim
         pangawat wétan sami
         tekèng Madoera anoengkoel
         ming soenan Giri liman
         juta ing kana persami
         moesawarah kang para wali sasanga

         ana hing pernah kang nama   11
         Giri kedaton anenggih
         persami ³⁾ djangdji-djangdjian
         sampoen mawih ⁴⁾ kelad-kelid
         adjana ⁵⁾ ngiloeng ilmi

---

1) No. 107 te recht: Séba.

2) No. 107: lami-lami.

3) No. 107: para sami.

4) No. 107: mawa.

5) No. 107: adja ta.

miaka sanir kekendoeng
 adjana tinèdèngan
 wong sasanga dadi sidji
 ing tékad ¹⁾ adja ana silih deria ²⁾

ragemé ika asadya
 roeroehing pangoeni-oeni
 'aliman moetakaliman
 adjana nawala kapti ³⁾
 jata ika persami.
 anggèlar oemeting ⁴⁾ qalboe(h)
 perkara dzating Allah
 kang wadjiib tékad pa'abdi
 ning kaoela kang toetoeg teka ing awas

12

23e Gezang; ⁵⁾ dichtmaat: kinanti. (No. 107, p. 100).

sinoehoen Bonang amoewoes
 oetawi iman lan tohid
 ikoe woes ora kawilang
 djatining Allah poenika ⁶⁾ sih
 kang neboet sineboet Allah
 tan ana lianing maning

1

djatining Allah poenikoe
 pangawasaning kang abdi
 kang ⁷⁾ anama sawaktja
 oeripé tau oman ⁸⁾ malih
 sjech Madjagoeng ngandika
 kang aran Allah sajakti

2

49

1) In beide teksten constant تيقاد geschreven.

2) No. 107: sisilih deriah.

3) No. 107: ganti.

4) No. 107: oemating.

5) Dr. Brandes had dit gezang tot vers 13. r. 2. overgenomen. Ik volg de normale schrijfwijze doch overigens zonder verschil met Dr. B.

6) No. 107: ikoe.

7) No. 107: lascht in: woes.

8) No. 107: oeman.

toenggal tanpa roro toehoe ananging si doedoe iki atemené njata ika ngandika sinoehoen Djati oetawi kang aran Allah tan nembah sinembah tapi	3
sanjatané ja ikoe djatiné lianing iki sinoehoen Kali ngandika kang aran Allah sajakti djaba-djeroné tan ¹⁾ lian kaoela tan ngoeningami ²⁾	4
ming roro teteloenipoen kang tan samar ing pangaksi(h) waspada ing daloe siang ia ingkang ³⁾ aningali ia ingkang tiningalan sjech Bentong ngandika aris	5
kang aran Allah poenikoe ia Allah ananging sili doedoe ikoe ⁴⁾ nanging piambek oegi molana Maghrib ngandika kang aran Allah ja iki	6
nanging doedoe iki toehoe jèn ora namaha iki pestiné sili koewen oega ⁵⁾ tan mana lianing maning kang amoerba amisésa sjèch Lemah abang asroeh angling	7
kang aran Allah ja ingsoen ingendi ⁶⁾ sili ana maning	8

---

1) No. 107 zonder: tan.

2) No. 107: ngoeningali.

3) No. 107: ikoe kang.

4) No. 107 lascht in: nanging ia.

5) No. 107: oegih.

6) No. 107: angendi.

kang saliané sakingwang ¹⁾
 senḏoe sjech molana Maghrib
 dédé poenika ²⁾ djasad
 sjech Lemah abang ³⁾ angling malih

ora mengkono jèn isoen 9
 pon mahoe woes djangdji pasti
 ora nganggo kekenḏoengan
 moelané maksih dèn-sanggerib
 molana Maghrib sahoernja
 sampoen kateladjeng mangkin

toemoeli djandika koekoem 10
 sjech Lemah abang ³⁾ angling malih
 koekoem tan wedi manira
 ingkung woes adjangdji pasti
 ḏingin Allah mengko Allah
 bésoek Allah kang sajakti

50 bari késah noeli moewoes 11
 kandjeng sinoehoen ing Giri
 oetawi kang aran Allah
 kadi gamboeh manggoeng ringgit
 sapa weroeh ⁴⁾ araningwang
 jèn ta isoen angarani

ia ikoe araningsoen 12
 nanging samengko woes angalih
 djoedjoeloek peraboe Sasmata
 pangéran Koedoes asroe angling
 oetawi kang aran Allah
 ora wiwilangan kadi

anggané serngéngé ésoek 13
 kalawan soré atoenggil
 toemoeli boebar oelia
 maring Bonang ika astri

1) No. 107: wong.

2) No. 107 lascht in: si.

3) No. 107: bang.

4) No. 107 lascht in: ing.

soenan Bonang 1) tinengga
djoemeng ratoe ngajoegi

toemoeli boebaré sagoeng 14

para wali ika maring
Tjerebon angasri nalendra
soesoenan 2) Goenoeng djati
djoemeneng ratoe pandita
sarta ngadegaken masjid

agoeng ing Tjerebon 3) winangoen 15

tjipta rasa djeneng masjid
ing tegal pangalang-alang
kadjeng saking endi-endi
saka-goeroe kang sekawan
sing Irak lawan sing Meyir

saking Djidah sartanipoen 16

saking peradja Bani'sra'il
woes dadi masjid ruhardja
maring Demak para wali
arsa ngangkat radèn Fatah
djoemenga ratoe djawi

24e Gezang; dichtmaat: asmarandana. (No. 107, p. 105.)

goenem ingkang para wali 1

ajoen ambedaha koefa
Madjapahit daraponé
angadeg 4) ratoe Demak
lakoe sarwi kang sarta
wangoen masjid Demak agoeng
olia-olia boeboehan.

saka-goeroe sidji-sidji 2

doepi soesoenan Oendloeng ingkang

---

1) No. 107: soesoenan.

2) No. 107: soesoehoenan.

3) No. 107 hier en elders veelal: Tjarbon.

4) No. 107: om de maat: angadega.

51	<p>kinarja sênapatiné angloeroeg ming Mahos-tikta woes pinapag ing rana déning dipati Teteroeng ramé ingkang perang moeka</p> <p>ora lawas ika noeli soenan Oendoeng woes soemalah ing peperangan dèn-amoeck mangko ¹⁾ déning sang Teroeng ²⁾ maha dipati aperkosa ³⁾ pon ika jatah sadoeloer lira ⁴⁾ radèn Fatah Demak</p> <p>jatah dadi poenang masdjid para wali aselaja pereboeté ⁵⁾ ing qiblaté satengah mastani ika kirang lor qiblatira sawenèh ngarani ikoe kirang ngidoel ika ⁶⁾ padu</p> <p>ojog-ingojog ngastani minger-minger poenang rengkang soenan Bonang kandikané aloek ⁷⁾ mangké tawaqoefa mangkê ing daloe kita aneneda ing Jang Agoeng ing leresé qiblat kita</p> <p>jata goemantara wengi para wali galat hadjat doepi woes salam galaté</p>	<p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
----	--	-------------------------------------

---

1) No. 107: amoeké, zonder mangko.

2) No. 107: Teteroeng.

3) No. 107: aparkasa.

4) No. 107: rira.

5) No. 107: perboetan.

6) No. 107 ten onrechte zonder: ika.

7) No. 107: aloeng.

ka'batoellah woes katinggal ¹⁾
 saking karanggan Demak
 jata sami maswas sampoen
 sapalih doeginé kirang

kirang ngidoel wené ²⁾ malih
 kirang ngalor adan ika
 soenan Kali kandikané
 lah jèn inggih mekatena ³⁾
 tan amanggih wekasan
 poenika kalajan wahoe
 maksih perdongli pandoea

énggal djoemeneng soenan Kali
 astané sampoen merga-merga ⁴⁾
 madjeng ngidoel ika njawèl
 asta tengen maring ka'bah
 asta kiwa anggarap
 masjid Demak woes dèn-gefoek-
 -akeu kalawan Bétoe'llah

woes gefoek ika toemoeli
 soenan Kali sabdanira
 soemaugga sami anonton
 waspadakena ing tingal
 lah mangké jèn woes rempag
 gampil ngoetjoelaken soenggoe ⁵⁾
 kang wonten asta kaoela

jata para wali sami
 nabda inggih sampoen rempag
 dan ingoetjoelaken agé
 ka'batoe'llah sampoen sirna
 mangké ⁶⁾ para olia

52

1) No. 107: katinggalan.

2) No. 107: wanèh.

3) No. 107: mekatan.

4) No. 107: margagalh zonder: sampoen.

5) No. 107: ngoetjoelaken soengkoe.

6) Ne. 107: maka.

anggoenem soesoenan Koedoes
soemilih 1) ramanira

dadi sénapati maning 11
angloeroeg ming Mahos-tikta
kang sarta winoewoehané
soenan Djati pinerih rowang
pangawat koelon bala
niwah soenan Giri toemoet
pangawat wétan kang bala

lajan binaktanan peti 12
poesaka ratoe Palèmbang
woes perjoga ing 2) lampahé
wong Madjapahit woes mapta
gagamamira mapag
tjoetjoek sénapati Teroeng
lau poetra ing Madja-lengka

poenika 3) rowangé malih 13
poetra kang anèng Panaraga 4)
woes sisih ing 5) anané
poetra Panaraga ingkang
koelon pangawat bala
doepi poetra Madja-langoe
pangawat wétan kang bala

jata ika woes loemaris 14
kang soemedyà ing perang
ajoen-ajoenan sadyané 6)
bala boeda mahabara
sakti sarta istidradj
bala islam sakti poendjoel
linewih sarta karamat

---

1) No. 107: soewèlèh, lascht in: ing.

2) No. 107: sa.

3) No. 107: pinangka.

4) No. 107: Perna raga.

5) No. 107: sisi-sisi zonder ing.

6) No. 107: sadajané.

25e Gezang; dichtmaat: pangkoer. (No. 107, p. 110).

53	soenan Djati sandinira bebedongé kinirabaken aglis medal ketèn joetan tikoes modjoed sing sangkan-sangkan pada njelawadi ¹⁾ aneral pasangoe leboer ²⁾ poenang tanda gagaman ing Madjapahit	1
	akèh pada anggolètèk ³⁾ jèn pinatèn tikoes ika doemadi saja woewoeh katuhipoen jata woes pada moerak ⁴⁾ pikoekoehing ⁵⁾ djaran pikoekoehing soedoek dodoting para ponggawa pada rowèk roentang-ranting	2
	soenan Giri sandirira ngoenoës doehoeng medal tawon kang lewih katuhé ika angeboek ming bale Madja-lengka jèn sinikara dadi sangsaja woewoeh katuhé sing sangkan-sangkan sadaja sami ngantoepe	3
	maring bala Mahos-tikta jata gègèr hiloeloengan kapati tamboeh réwang tamboeh moesoeh pidjer bingoen oesekan dadi ilang pikiré angroesak moesoeh pada ⁶⁾ oesekan periangga tan nama oewisé noeli	4

1) No. 107: njalawedi.

2) No. 107: leboer-leboer.

3) No. 107: anggolètak.

4) No. 107: moerag.

5) Er staat: فِكُوْرِيْنْ doch pikoe-pikoehing is geen woord, zoodat de r alleen op koe betrekking moet hebben.

6) No. 107 zonder: pada

	soenan Koedoes sandinira	5
	peti poesaka Palèmbang dèn-oengkabi	
	dadi ming langit djoemegoer	
	dadi peteng limengan	
	maring moesoeh dadi sangsajaning iboer	
	lir wengi dadak-dadakan	
	bala islam ngarangseg wani	
	bala boeda koendoer moelak	6
	loemajoe saparan ¹⁾ loemaris	
	boerakrakan sirna laroet	
	poetra nata loemadjar	
54	maring goenoeng Lawoeh soesoepan sutoehoe	
	dipati Teroeng loemadjar	
	ing negarané pribadi	
	wali teteloe akarsa	7
	anglebeti ing poera Madjapahit	
	tan tebah lan rempagipoen	
	jata sampoen apoerba	
	sagoeng ponggawa Madjapahit ing waktœ(h)	
	sakala ikoe tan nana	
	kang doewé enges sawidji	
	malah sampoen binongkokan	8
	radja gagaman Madjapahit atitig	
	ratoe Madjapahit goepoeh	
	sareng sampoen mengkono	
	aglis ngalap tjoetjoepoe koeripanipoen	
	pinèlètaken ing suda	
	lanang pinandjer toemoeli	
	pada wiang miber mérad	9
	karaton anggolèndang ²⁾ soewoeng toemoeli	
	parbajaksa Madja-langoe	
	binoebrak ingoesoengan	
	maring Demak kinarja soerambinipoen	

---

1) No. 107: saparan-paran.

2) No. 107: anggoelèndang.

kang masjid ana ¹⁾ ing Demak
wali titiga woes moeli

mantoek maring koeta Demak 10
angasrèni rangga Bintara ngadek hadji
tanah djawa kang aloenggoeh
ing Demak ngadeg ²⁾ soeltan
pan doe'a ³⁾ para walioe'llah woes qaboel
kèdep ing sasabdanira
satjipta-tjiptané dadi

moeng ika dipati ika 11
ing Teteroeng dèrèng kersa noengkoeli ⁴⁾
ja déning keranamipoen
roemahos darbé dosa
amedjahi soenan 'Oendoeng ika takoet
⁵⁾ soenan Koedoes menawa
noeli ika males poelih

malesaken ramanira 12
noeli soenan Koedoes noeloeng wawarti
soerat kang marang Teteroeng
jèn èstoe déwèkira
walioe'llah mangsa arsaha kang ikoe
males poelihaken rama
55 pan sami adarbé ⁶⁾ pasti

dipati Teteroeng malah 13
répé manahé ngandel oedjaring toelis
mangsa babada kang èstoe
daradjat walioe'llah
woes dèn-bongkoki gagamané doemoeloer
sedyà toengkoel maring Demak
tobat maring wargi peribadi

---

1) No. 107 zonder: ana.

2) No. 107: maha.

3) No. 107: pan doe'ané.

4) No. 107: noengkoela.

5) No. 107: ming.

6) No. 107: oeroebè.

26e Gezag; dichtmaat: midjil. (No. 107, p. 115.)

- doepi woes tobat noeli den-tari 1
 ing wibawa loenggon
 kapatian ing Demak mangkin ¹⁾
 tanda Teroeng atoeré ririh
 kasoehoen sih hadji
 moegi sih doemoeloer
- kahoela sadya ning andera pati 2
 tobat ing Jang Manon ²⁾
 kahoela sakalangkoeng sangeté
 nelangsa medjahi wong moeslim
 jata dinoeloeran iki
 sedyaning anglampoes
- sarta balané kang sami asih 3
 dèn-adjak apanor
 ming alas-alas ming panditané
 malah lami katelah nami
³⁾ ing ëdjé kang mastani poenikoe
- pangéran Palakaraning wali 4
 woes ingkang semono
 para wali sasanga boebaré
 maring Koedoes ika angasri
 soenan Koedoes dadi
 sang pandita ratoe
- anèng Koedoes woes asita siti 5
 agama goemolong
 ing sanoesa djawa islam kabèh
 tan nana kang malang toemoeli
 bar(a)kah para wali
 ing ridha Jang Agoeng

---

1) No. 107: mangkané.

2) No. 107 heeft dezen regel en den voorafgaanden niet.

3) Dit vers komt klaarblijkelijk een regel te kort.

	lami-laminé asita siti	6
	ing Demak kedaton	
	ingadènan sa-asri-asriné	
	patoekangan sing ¹⁾ Madjapahit	
	radèn Sepet nani	
	ingkang wangoen datoek	
	laminig asita poeragami	7
	soeltan Demak ²⁾ mangko	
	woes melebet béat sabeneré	
	maring kandjeng sinoehoen Djati	
	paneroesing 'arif	
56	marahing Jang Agoeng	
	lami gèné goegoeroe ing Djati	8
	gènira menggoeron ³⁾	
	soeltan Demak poeroehita mené	
	saking katarima ing 'ilmi	
	agoe-agoe ⁴⁾ adi	
	roeroebahipoen	
	mangoenaken koéta Tjerebon apti	9
	miwah seri kedaton	
	Tjerebon toenggal raden Sepet mangké ⁵⁾	
	ingkang toekang sing Madjapahit	
	ingkang wangoen poeri	
	parek dalem agoeng	
	malah soenan Djati woes sinoeng ⁶⁾ sih	10
	bala koeren ⁷⁾ ing wong	
	limangatoes serta gegedéné	
	kang ⁸⁾ nani ki Koewoeh dipati	
	derapon angladosi	
	kersané sinoehoen	

---

1) No. 107: sang.

2) No. 107 zonder: Demak.

3) No. 107: amagoeron.

4) No. 107 ten rechte: agoeng-agoeng.

5) No. 107: mangko.

6) No. 107: sihing.

7) No. 107 zonder: koeren.

8) No. 1-7 zonder: kang.

	miwah poetriné Demak kang nami ratoe Njawa mengko dèn-atoeraken maring goeroené soenan Djati boja tampani jèn menggah ¹⁾ peribadi moeng ginawé mantoe	11
	tinepoeng kerama djati kang maring pangéran goeng anom ora lawas toemoeli soemèrèn pangéran goeng anom akanin déning badjag dadi lajoné ming moendoe	12
	doepi ratoe Njawa ika nangis sanget rara panor njoengkemi ing padané mertoeané lara kerana ²⁾ mintah kasih ing oeriping laki doemadi sinoehoen	13
	angandika baji ora mati likinira mangko doek ngandika semana tan soewé majit ngelesed ajoen tangi sinaldan toemoeli djangdjining Jang Agoeng	14
57	toemoeli lajon arerep malih sinaré ing enggan moendoe katelah ing padalemané ³⁾ pangéran Sédang lahoet nami lamining badami linironan soenoe	15
	pangéran Pasaréan kang pinerih kerama ⁴⁾ kang sedjatos	16

1) No. 107: mangko.

2) No. 107: karoena.

3) No. 107 pandalemé, zonder: ing.

4) No. 107: karamat.

maring ratoe Njawa sasoe kané
 ingkang rama woes angrempagi
 sedep ing akrami
 merna anak poetoe

doepi madé mangoen sanding ardi
 açal tigang enggon
 saking Demak ing moela-moelané
 doepi boedi djadjar inginggil
 açal tigang parni Padjadjaran oeloe

17

27e Gezang; dichtmaat: doerma. (No. 107, p. 120.)

wonten déné kang akarja wawangoenan
 ing goenoeng Semboeng adi
 poenika ki Goesa
 toekang saking Kerawang
 rowangé papat kang dadi
 djoeroe pasiran
 ing ajoen ¹⁾ sang adjati

1

noeli soesoenan Djati ing kana raghab
 kalajan ingkang abdi
 poetri ratoe Tjina
 tatapi boja lawas
 noeli poetri Tjina mati
 noeli soesoenan
 loenggoeh ²⁾ ing Pakoengwati

2

ing sadalem ing kiṭa Tjerebon kang ana
 madjek saloring kali
 kang nama karijan
 ngoelon anamping wètan-
 -ning pasabinan amatis
 ngalor toemeka
 kidoelé gedèng kiring ³⁾

3

---

1) No. 107: ajoenan.

2) No. 107: linggil.

3) No. 107: kering.

	angaladjoer ngétan ika woés matepian	4
	kali pabéan dadi	
	sadjawining kiṭa	
	pangawat ingkang wétan	
	toeroet segara anepi	
	atepoeng gelang	
	ngidoel karijan maning	
	namaning koṭa Tjerebon nenggi(h) winarna	5
	sang Esoe nama djati	
	doepi ingkang nama	
	dalem agoeng winarna	
58	ikoe sang Sirroe'llah ngarsi	
	mangka ¹⁾ nama	
	masdjid agoeng winarni	
	sang Tjiptarasa nama masdjid ika ²⁾	6
	kang anèng Pakoengwati	
	djihat qiblatira	
	pon kadi masdjid Demak	
	jasaning kang para wali	
	sigegen ika ³⁾	
	ingkang agena-gena ⁴⁾ poeri	
	kotjapa para wali woloe patjareman ⁵⁾	7
	wonten ing kawah oekir	
	Tjaremé woes wignja	
	samja amitjara	
	dangoe-dangoening agosti	
	sang sjech Lemah abang	
	pon kadi doek ing oeni	
	ambabar tékad sinenḍoeh datan kena	8
	basané mapan oewis	

---

1) No. 107: maka kang.

2) No. 107: sang Tjiptarasa namaning masdjid Demak ika.

3) No. 107: ingkang.

4) No. 107: kang agenah-agenah.

5) Dr. Brandes had dit gezang van af vers 7 tot gezang XXVII, vers 18 achter zijne inhouds-opgave overgenomen.

djangdji miak werana
 ing dingin mapan Allah
 ing mengko Allah sadjati
 ing bésoek Allah
 noeli pada dèn-ringring ¹⁾

sinelan sabda sinoehoen Giri gadjah
 endi reko perjogi
 doemadi wedana
 pangoeloening olia
 kita djawi aloek ²⁾ kali
 kita atoet ³⁾
 djabèng Kali djaga adi

9

kita pinangkakaken pangarep ⁴⁾ kita
 déning sih ikoe sidji
 pada-pada djalma
 tan ajoen araghab
 ming bangsa doenza sademi
 raghabé njata
 maring achirat djati ⁵⁾

10

para wali wowoloe rempag ing karsa
 soenan Kali mangsoeli
 mangké ta sadéla
 rawoeh ingkang parjogi.
 dadi panghoeloening wali
 noeli sanjata ⁶⁾
 woes ⁷⁾ rawoeh soenan Djati

11

para wali wowoloe toemingal njata
 waspada gènja anglingling
 noer-boewaté padang
 soenan Djati poenika

12

---

1) No. 107: dèn iring-iring.

2) No. 107: eleng.

3) No. 107: toeta.

4) No. 107: pangèrep.

5) No. 107 zonder: djati.

6) No. 107 voegt toe: sadéla.

7) No. 107 zonder: woes.

	komarané angoengkoeli barakahing babar ing boemi Makah malih	
59	sarta woes tinemoe lan djeng rasoeloe'llah ika soesoenan Djati pinangka wedana tinoet déning olia kang ana hing noesa Djawi doenja achirat mapan mengkana oegi.	13
	kang dèn-roeroe béndjang ing arah-arab mahsjar ¹⁾ loro dèn saking achir rempagira sedaja ming masdjid Tjerebon arah angasrèni wali malih derapon dadya sapoeloeh ingkang wali	14
	ja ikoe pangéran Maqdoem tjangkangira ing masdjid Tjerebon lami para walioe'llah pada sadjoenrah séwang gilirané anginani doepi tetkala giliran soenan Kali	15
	pangéran Maqdoem moeparèk manahira esjak ²⁾ na'moemé dadi sabab soesoehoenan Kali tan nganggé qir'at anggalhèng anggaljem ³⁾ gosti nanging woes awas ing gerendjeté kang mantji	16

---

1) No. 107: béndjing ararah mahsjar.

2) No. 107: esah.

3) No. 107: oenggalhing anggaljem.

28e Gezang; dichtmaat: poetjoeng. (No. 107, p. 125—126.)

jata ingkana molana Maghrib amoewoes	1
saba'daning çalat	
maring seri Maqdoem djawaré	
hé raji Maqdoem ¹⁾ pakanira katedah ²⁾	
saking deradjating para wali kang loehoeng	2
karana déning sjak	
pakanira doek ma'moemé	
pangéran Maqdoem atoeré toemarima	
sinten kang ajoen ³⁾ anjingkirana hoekoem	3
ming 'Azza wa Djalla	
woes pandoem koela seméné	
noeli lami-lami noedjoe maring sasi(h) çiam	
dina isnèn tanggal ping sakawanipoen	4
sami moesawarah	
ing masjid agoeng pernahé	
pon mengkana malih tékad sjech Lemah abang	
ambabar tékad sampoen ping tiga wahoe	5
kadoekira wangkal-	
(l)ing sabda njatah ⁴⁾ pinantjèn	
jèn badé koekoem saba'daning riaja	
wangsoelané sjech Lembah abang ia sjoekoer	6
tan asadya siwa	
ing tékad kang woes tjoemantèl	
ing telenging ⁵⁾ sirroe'llah tan kena obah	
dingin Allah mengko Allah mapan èstoe	7
ing bésoek pon Allah	
sarwi késah tan asoewé	
jata lastari kang poedja-poedja ⁶⁾ islam	

---

1) No. 107 zonder: Maqdoem.

2) No. 107: katedak.

3) No. 107 mist twee regels, van af: . . . . . ma'moemé, tot en met: ajoen.

4) No. 107: jata.

5) No. 107: telinging.

6) No. 107: poedji-poedji.

doepi ba'da riaja ika akoempoel para walioe'llah sjech Lembah abang datan soewé dèn-atoeri basané jèn ora nana	8
sjech Lemah abang tatapi Allah kang modjoed doepi ingatoeran toean Allah ngarawoehané maring masdjid basané jèn ora nana	9
Allah tatapi sjech Lemah abang kang modjoed noeli ingatoeran ika 1) sakaroné sjech Lemah abang kang sartané toean Allah	10
jata rawoeh ing masdjid énggal woes sinoeng doehoeng Kanfa naga soenan Djati kagoengané ingoeloengaken ming soenan énggal 2)	11
soenan Koedoes angartos jata agoepoeh ika sjech Lemah abang pinardjaja tanpa soewé sinoedoek djadjané goemanberang tan pisah 3)	12
dèn-goejoni déning para wali moewoes wonten ta Jang 4) Soekma kadi séla ing atosé noeli pinindo dadya teroes kang djadja	13
moebal 5) loedira ja 6) petak woes atiroe 7) patining 8) kelapa doek semana pan toenggalé dèn-goejoni wonten ika Jang Soekma	14

61

-
- 1) No. 107 lascht in: baja.
 2) No. 107: ingoengaken ming soenan Koedoes énggal.
 3) Dr. Brandes inerkt terecht op: lees pasah. Ook No. 107 heeft pasah.
 4) No. 107 verkeerdelijk: tiang.
 5) No. 107: moebal-moebal.
 6) No. 107: -nja.
 7) No. 107: mempoer, zonder: woes atiroe.
 8) No. 107: kadi patining.

metoe getih poetih kaja tjatjing ikoe sakedap loedira abang mèrèt ing roepané sigra ngesoet napsoe ¹⁾ sapisan woes moesna	15
noeli ²⁾ ilang katoet ragané ja ³⁾ ikoe dèn-goejoni ana djalma sampoerna patiné djisimé mérad ika kadi siloeman	16
noeli woedjoad malih lajon ika woes atoehoe pinoelasaréa déning para wali kabèh siniraman sinalataken perjoga	17
noeli ana sewara ingkang karoengoe sabda tawang-tawang ⁴⁾ tapi ia soenan Tjerebon dadi ratoe merdika tan kaparéntah	18
teka ing anak-poetoe tatapi ing ⁵⁾ bésoek bésoek lamoén aha kebo boelé kahanané anak-poetoe bésoek adja katamboehan	19
soenan Djati loemiat maring loh mahfoedh inggih pan sanjata kadi mengkana toelisé dadi soenan ⁶⁾ darbé ing pangandika	20
hé anak-poetoe sakabèh lah ing bésoek jèn woes tedak sanga saking isoen sajogjané paḷa babak ⁷⁾ dèwèk kasapangatan ⁸⁾	21

---

1) No. 107 ten rechte: napas.

2) No. 107 zonder: noeli.

3) No. 107: talah.

4) No. 107: tabang-tabang.

5) No. 107 zonder: ing.

6) No. 107 lascht in: Djati, zonder: ing.

7) No. 107: babaka.

8) Van: شفا.

29e Gezang; dichtmaat: megatroë. (No. 107, p. 130.)

	jata ika sjech Lemah abang kang papoetjoek kang para wali lalis ¹⁾ doepi wekasaning lampoes ikoe kandjeng soenan Kali sjech Lemah abang woes kinahot	1
	ing Pamelatèn enggèn sinaréhipoen doepi woes pitoeng latri kersaning wali satoehoe angedoek ²⁾ ing majit kaja apa ³⁾ ingkang semono	2
62	doepi dèn-temoe lajoné sarta amoewoeng ⁴⁾ ana koeoep melati sapasang permilanipoen minashoer kahoena koeni ⁵⁾ déning pandalemèning wong	3
	astana Pemelatèn kang ja ikoe ika woes lami-lami para wali ika noenggoe sagelar-gelaré malih nerambah agamaning wong	4
	jèn ing Djawa soeltan Demak wengkonipoen ratoe djawa agami 'adil ing sahoekeomipoen dèn-linggihi ika saking koeta pasisir Tjerebon	5
	ja Tjerebon negara kang awèt ikoe soeltan poenikoe ⁶⁾ lalis goemanti ming soenoe	6

1) No. 107: kalis.

2) No. 107: ingedoek.

3) No. 107: kajapa.

4) No. 107: amoeng.

5) No. 107: kahoel nakoni.

6) No. 107: soeltan Demak tan lami.

pangéran Sabrang lor dadi
soeltan Demak ing kedaton

tatapi ika boten lawas toemoet 7
toemoeli lalis malih
kagentèn ing rajinipoen
raden Terenggana doemadi
soeltan Demak ing kedaton

kang memantoe dipati Padjang woelangoen 8
nama ki djaka Tingkir
soeltan Demak ingkang ikoe
kang goeroe ming soeltan Kali
soesoenan Kali kelakon

dèn-pondong ming Demak djoemenga ratoe 9
soepados soenan Kali
kandikané boja isoen
raghab maring doenja kaki
balikan iki keraton

jèn ana soekané si dipati poetoe 10
bésoek jèn oewis lalis
ramanira kijèn lakoe
dimoné Padjoeng moeponi ¹⁾
ing noesa Djawa kaperabon

doepi sira si dipati bahé loenggoeh 11
doepi isoen sih oerip
malih désa Adilangoe
désa kang ora nana ²⁾ haçil
enggon isoen aqèdèpok

63   jata soeka-manahé dipati poetoe 12
    mila ika doemadi
    sasirnaning Demak ikoe
    anèng Padjang ngadeg hadji
    moeponi djawa sang katong

---

1) No. 107: moemponi.

2) No. 107: orana.

masjhoer soeltan Pandjang rèhing linggihipoen ing Padjang panegari milané dipati poetoe kinatelah ing pernami soenan Perwata dining wong ¹⁾	13
moemponi sa-Demak bahé kang winengkoe maring Mangkoe rat djawi sabab Padjang kang amengkoe titahé djeng soenan Kali lami-lami ning rereton ²⁾	14
noeli kagenfi Metaram amengkoe ing sakabèh rat ³⁾ djawi woes djoemeneng ika ratoe soeltan Metaram rèh linggih ⁴⁾ ing ⁵⁾ Metaram seri kadaton	15
doepi soeltan Padjang amoehoeng amengkoe sa-Padjang bahé mari ⁶⁾ angerèh djawa sampoen manten ⁷⁾ sabab Metaram kang dadi wengkoning ⁸⁾ djawa kedaton	16
pon ja rempacing para wali èstoe toelis loh mahfoedh kaksi milaning adarbé roempoeg ⁹⁾ saka lisiking joeni aminḍah-minḍah kaperabon	17

---

1) No. 107: soenan-soenan para wati dining wong.

2) No. 107: reraton.

3) No. 107: ratoe.

4) No. 107: inggih.

5) No. 107 zonder: ing.

6) No. 107: mawi.

7) No. 107: mantoen.

8) No. 107 mist dit woord.

9) No. 107: ing.

30e Gezang; dichtmaat: ladrang. ¹⁾ (No. 107, p. 135.)

	doepi soeltan Padjang sasampoening lalis	1
	loentah sarma	
	ing ²⁾ poetra dèn-asrèni ³⁾	
	ngadeg dipati nana soesoenan Padjang	
	ja sarmané soeltan Mataram poeri	2
	ia talah	
	ing Tjerebon maksih aweting ⁴⁾	
	doeroeng ngalih-alih kang nama negara	
	doepi poe tranè ⁵⁾ kändjeng soesoehan Djati	3
	ingkang nama	
	ratoe Ajoe rangda saking	
	soeltan Demak kerama ming wong agoeng sabrang	
	kang olih warisan gamelan seekati	4
	saking Demak	
	inggih ratoe Ajoe goesti	
	doepi kerama wong sabrang ingkang anama	
	ratoe bagoes Façeh kang arahé poetih	5
	tjarem kerama	
	mios poe tranipoen isteri	
	ing nana ratoe Nawati-rarasa ⁶⁾	
	doepi agoeng pinakeramakaken maring	6
	ingkang poetra	
	pangéran Pasaréan ing	
64	-kang nama pangéran dipati Pakoengdja	
	inggih dipati ingkang séda ⁷⁾ Kamoening	7
	noeli ika	

1) Behalve de eindklank van den eersten regel, en de lengte van den tweeden regel, die zes lettergrepen zou moeten tellen, ook voor ladrang (= mas koemambang), is de maat veeleer regelmatig poetjoeng.

2) No. 107: ingkang.

3) No. 107: — istrèni.

4) No. 107: awit.

5) No. 107: poe triné.

6) No. 107: Wanawati raras.

7) No. 107 lascht in: ing.

mios poetranipoen malih kang nama pangéran agoeng Pakoeng radja ora lawas soenan goenoeng Djati lalis kang negara pangéran agoeng kang tampi djoemeneng panembahan ratoe Pakoengdja	8
kang olih kerama poetri Padjang kang namu ratoe emas sa-Padjang ika djenenging wadon ajoe toer bisa maring apria	9
malah ika panembahan ratoe lami anèng Padjang nembelas tahoen toemoeli mantoek maring Tjerebon noeli apoepoetra	10
nama pangéran adipati Pakoengwati 1) kober tembé momolo sigra amlesat	11
maring Banten èsmoené Banten kang dingin gadangira ngadeg soeltan karihin noeli Tjerebon 2) ngadeg soeltan anèng woentat	12
jata masjid agoeng sampoen ingadèni waloejakaken 3) kangadi woes djinis moeng momolo dèn-gawé dadi apapak 4)	13
mapan ika sakarsané soenan Kali ora iwang sesemon 5) woes ora lantjip panembahan ratoe andèrèk ing karsa	14

---

1) Hier zijn in No. 36 twee regels weggevallen. No. 107 vult aldus aan:

..... Pakoeng wati
ora lawas masjid agoeng kobar ..... enz.
masjid agoeng Pakoeng wati
kobar ..... enz.

2) In No. 107 ontbreken de derde regel en de eerste twee woorden van den vierden regel.

3) No. 107: dèn-waloeja
-kaken kang ..... enz.

4) No. 107: anapak.

5) No. 107: sesemoné.

	tan lawas panembahan ratoe kawingkis dèn-perih séba ing Maṭaram ¹⁾ woes ngastoeti ²⁾ miwah panembahan Banten pon mengkana	15
	mila panembahan Banten angandjali kerananira ³⁾ aningali soenan Kali salinggihé ana ing balad ⁴⁾ Maṭaram	16
	paḍa-paḍa bareng soenan Kali lalis jata sedya Banten ika amanèni kadoegi késah ḥadji aminta ridha	17
	saking soeltan Mekah sampoen dèn-idzini jèn ngadega ⁵⁾ soeltan ing Banten negari sarawoehé ḥadji noeli ngadeg soeltan	18
	jata soeltan Maṭaram tan anglilani noesa Djawa	19
65	dèn-adegi soeltan kakalih malah perang Banten kalawan Maṭaram pinten-pinten laminé ingkang adjoerit tan nana kang angalahi salah ⁶⁾ sidji soeltan Maṭaram amèt seraja welanda	20
	mila dèn-rega-rega ⁷⁾ welanda sidji jèn matia soeltan Maṭaram aperang ⁸⁾ patoekoené welanda sidji kang pedjah	21

---

1) No. 107: ngastoeni.

2) No. 107 veelal: Maṭaram.

3) No. 107: karana soenan.

4) No. 107: bala.

5) No. 107: maḍega.

6) No. 107: sada.

7) No. 107: dèn-réga-réga. zonder: mila.

8) No. 107 ten rechte: aparing.

sèwoe réjal regané kang koelit poetih parandénira ¹⁾ soeltan Metaram nedoeni ²⁾ pinten-pinten reregan kang dipoen-étang	22
datan lami toemoeli ana panjapih ja welanda djinderal Pinter reboet ³⁾ kang nami bagoes kertané bisa anjapih perang	23

3le Gezang; dichtmaat: dandang goela. (No. 107, p. 141).

basadjané wongagoeng welandi ming soeltan Banten atoer pitanggi ⁴⁾ toean soeltan soesoekeré manira ingkang nanggoeng ⁵⁾ ming ⁶⁾ manira aneda boemi kang dadi milik ingwang ⁷⁾ soepaja ⁸⁾ toemoewoeh sedenga enggo ⁹⁾ gawé oemah lan sasadya koela dagang anèng ¹⁰⁾ Djawi adjana kang njangketra ¹¹⁾	1
soté mengko jèn sampoen sajakti(h) soeltan Metaram woes kahalpoeka ing manah loeloes longsoré soeltan Banten amoewoes ia talah isoen njoekani ing sakarepanira kang semono ikoe sok oega dadia ardja	2

-
- 1) No. 107: parantosira.
2) No. 107: nedani.
3) No. 107: Piter boet.
4) No. 107: pitenggal.
5) No. 107: anangoeng.
6) No. 107: moeng.
7) No. 107: kang wang.
8) No. 107: soepajané.
9) No. 107: sedeng nganggo.
10) No. 107: dagang-dagang nèng.
11) No. 107: njangkreta.

loentah lampah wong agoeng welanda maring
Metaram abesadja

ing radja Metaram dèn abedami
soemandi toewan agoeng perbéa
lami tan ana peraghaté ¹⁾
pon woes sami jèn kétoeng
lan açiling negara sidji
aloekta ²⁾ sih ja éndah
ing Banten angratoe
moeng kang ³⁾ pesti kapoenloetan
poenapa bahé kang saroepea oepeti
naban tahoen toer ésak

66

ana déné ingkang walang galih
ing bok wong Banten wani djabela
lewih saking lelekeré
wong welanda kang nanggoeng
mangka soeltan Metaram ririh
ngandika soemembadan
ja talah katèngsoen
anoeroet sakertanira
lah wong Banten kon metoe patoegoer djalmi
saben tahoen wong saserahan ⁴⁾

silih ganti kang pinangka dadi
oepetiné maring seri ⁵⁾ Metaram
lakoe bok ora semono
baja tan idép isoen
wong agoeng welanda nanggohi
sarta sila atoeran
sawoesing kadyèkoe
ing sakèhé toeloengingwang
ing salami-laminé angréwang djoerit
mengko jèn sampoen karta

---

1) No. 107: peragaté.

2) No. 107: aloekan.

3) No. 107: kapastl.

4) No. 107: sasra.

5) No. 107: sira'.

3

4

5

kaoela neda kewasa ing boemi 6
 kang sahèstoe dadi milik kaoela
 sepala soepaja kanggo
 agawé oemah amoeng
 sahambaning loemping sawidji
 lan adjana njangkreta
 ing padagangisoen ¹⁾
 soeltan Metaram sembada
 wong agoeng welanda ming Banten woes dadi
 kartané ujaipih perang

wong Banten doemoeloer anjahosi 7
 patoegoeran wong sèwoe ming Metaram
 kang pinangka beqaminé
 djénderal mindah aloenggoeh
 ing boemi Djaketra kang dèn-perih ²⁾
 terang lan ratoe djawa
 ing salakoenipoen
 anggelar-gelar padagang
 poetra Djaketra akèh ³⁾ njelawadi
 amoesoeh ming welanda

poetra Djaketra toeroené dinging 8
 radja Lahoetan ika kadoega
 perang lan welanda mangké
 bedah Djaketra ikoe
 déning ⁴⁾ welanda dèng ⁵⁾ poengloe tahi
 marmané ingaranan
 Batawi ⁶⁾ ikoe
 nenggih ing tahoen welanda
 sèwoe nem-atoes sapoeloeh ika kawit
 -tanira ana djénderal

67

---

1) No. 107: gagatisoen.

2) No. 107: -parih.

3) No. 107 lascht in: kang.

4) No. 107: dèng.

5) No. 107: dèn.

6) No. 1907 lascht in: meka.

ing noesa Djawa ja ika noeli 9
 sjech Joesoef ana ing désa Karang
 anjelawadi anané
 maring welanda kadoeg
 dadi perang ika kang dadi
 pamoekira welanda
 aran Martinoe
 asarja lawan wong sabrang
 radja Bima radja Goea malah dadi
 sjech Joesoef ika mérad

 pan Martinoe djaja ing adjoerit 10
 anama ika kapitan Karang
 doepe negara Tjereboné
 maksih sésébanipoen
 1) Metaram tan kangkat wani 2)
 panembahan ratoe sirna
 kaganti ing poetoë
 djoemeneng malih panembahan
 doek aséba 3) Metaram ika lalis
 sinarèng Girilaja

32e Gezang; dichtmaat: sinom. (No. 107, p. 147.)

poetra Tjerebon kali(h) djoega 1
 maksi(h) ana ing Metawis
 noeli ana titahira
 soeltan Banten metoek dadi
 poetra Tjerebon sekali(h)
 ingadegaken sang ratoe
 dèn-asri namanja soeltan
 ia Banten kang ngoewati
 dalah poetra Tjerebon tan wani mantoeka

 maring Tjerebon kerananira 2
 adjrih ming Metaram hadji

---

1) No. 107: ming.

2) No. 107: adi.

3) No. 107 lascht in: ing.

mangka soeltan Banten minta(h)
 maring djenderal kang doemadi
 andel-andeling adjrih ¹⁾
 mangka rékané satoehoe
 welanda binaktanan
 kapitan Karang kang nami
 derapon toemin dih ing Tjerebon nagara

anraksa saloenggoehira 3
 soeltan ing Tjerebon sekali(h)
 amoeng soeltan keda(h) moelat
 ing sakareping welandi
 adjana sangkeret kardi
 ing sadagang-dagangipoen ²⁾
 ingkang aran welanda
 lah ikoe kawité dadi
 ana welanda anèng Tjerebon negara

68

soeltan sakalih woes natah 4
 kasepoehan miwah malih
 kanoman sagelarira
 ing Tjerebon asilapoeri ³⁾
 ora lawas toemoeli
 bedahing Metaram ikoe
 kena ⁴⁾ dèng Kartasoera
 lah adi ⁵⁾ pedjahing pinatji ⁶⁾
 sésébané sagelar-gelar rira ⁷⁾

ing Tjerebon lagi sekala ⁸⁾ 5
 pangéran arja malih
 negara ing katjerebonan
 ing Kertoesoera ⁹⁾ doek dadi

---

1) No. 107: djoerit.

2) No. 107: ing soedagang agengipoen.

3) De tweede, derde en vierde regel ontbreken in No. 107.

4) No. 107 zonder: kena.

5) No. 107: dadi.

6) No. 107: pandji.

7) No. 107: -nja.

8) No. 107: segala.

9) No. 107: kartasocra.

soeltan nanging tan lami
 beda(h) malih ika datoe
 Kertasoea dénira
 kang linggih ing Sala dadi
 ratoe djawa mengko ing sagelarira

doepi ing Tjerebon sekala ¹⁾
 pon maksih awèt alinggih
²⁾ momolo astana wis
 tiba remoeck lah ing rikoe
 pernistaning ³⁾ Lemah abang
 doek dgingin ⁴⁾ ngila-hilani
 ing wong anom amoeng adarma ⁵⁾ loemampah

tan lami noeli konggahan
 Tjerebon ⁶⁾ Parasman noeli
 tan lami malih konggahan
 Inggres anitih negari
 kahanané doemadi
 ratoe agama peroetoel
 sami dèn ⁷⁾ tjoemponana
 ing sagelarira oerip
 Banten Tjerebon Jogja Sala woes kabawah

doepi tetelanira
 saking tetkalaning kawit
 ing Tjerebon anama soeltan
 ing kanoman soeltan goesti
 ingkang nama Badroe'ddîn
 noeli ika kang toemoeroen ⁸⁾
 ing poetra ingkang nama
 soeltan anom Hādhiroe'ddîn
 noeli toemedak ing poetra ingkang anama

1) No. 107: segala.

2) No. 36 komt hier twee regels te kort, No. 107 vult aldus aan:
 . . . . . alinggih

maka witing rangka
 woes ing tedak sanga dadi
 momolo. . . . . enz.

3) No. 107: partoestaning.

4) No. 107 zonder: dgingin.

5) No. 107: darmané.

6) No. 107: lascht in: déning.

7) No. 107 zonder: dèn.

8) No. 107: noeli toemedak ikoe.

soeltan 'Alimoe'ddin neḏak 9
malih maring ingkang nami
soeltan Chairoe'ddin mengkama
toemeḏak soeltan kang nami
djeng soeltan Imāmoe'ddin
toemoeli teḏak poenikoe
soeltan anom kang nama
djeng Moeḥammad Qamaroe'ddin
ja ikoe oengkaraning peradja kanoman

doepi anèng kasepoehan 10
kawit-kawitané dadi
ana djoemeneng soeltan
69 ikoe djeng Aboe'Imakārim
toemoeli teḏak maring
soeltan Djamāloe'ddin ikoe
teḏak ning soeltan nama
djeng Moeḥammad Zainoe'ddin
noeli teḏak maring soeltan ingkang nama

Tādjoe'lāsiqīn Moeḥammad 11
Zainoe'ddin toemeḏak malih
soeltan Ḥafijoe'ddin ingkang
masjhoer soeltan Batang hadji
kaganti ingkang raji
soeltan moeḏa djenengipoen
Ḥasanoe'ddin toemeḏak
soeltan malih ingkang nami
Moeḥammad Djoharoe'ddin namaning besar

33e Gezang; dichtmaat: kinanti. (No. 107, p. 152.)

noeli ganti ming sedoeleer
soeltan sepoeḥ ingkang nami
Moeḥammad Sjamsoe'ddin néka ¹⁾
oengkara kasepoehan seri
doepi soeltan panembahan
moeng teloe teḏak nitihi

---

1) No. 107: iki.

dingin panembahan agoeng ia panembahan goesti kang sadjadjar witing soeltan noeli kapindo kang nami panembahan To perlaja kaping teloe ¹⁾ maning nami	2
panembahan noeli oewoes doepi soeltan katjerebonan awit saking ingkang nama pangéran Arja Tjerebon asiwi djeng soeltan Merta widjaja kaganti déning kang raji	3
soeltan Adiwidjaja ikoe ²⁾ kang ³⁾ toemoeli ika kaganti déning kang mantoe anama soeltan Aboe hawat ⁴⁾ noeli ora nana loentanira doepi ing Banten negari	4
ingkang kawit-kawitipoen kandjeng soeltan Aboe'lmafächir Mahmoed 'Abdoe'lqadîr nama djeng soeltan agoeng Kanari noeli kaganti ing poetra kang nama Aboe'lma'äli	5
Ahmad kandjeng soeltan agoeng Kartajasa noeli ganti sing ⁵⁾ kang poetra ingkang nama Aboe'lfatäh ingkang nami soeltan agoeng Tirtajasa ia ikoe kang ngasrèni ⁶⁾	6

---

1) No. 107: teloahé.

2) No. 107: agoeng.

3) No. 107 zonder: kang.

4) No. 107: Hajoeh.

5) No. 107: ming.

6) No. 107: ngistrèni.

- 70 soeltan Tjerebon pon ja ikoe 7
 kang toeloeng bawah narpati
 noeli ganti ming kang poetra
 soeltan 'Abdoe'lqahār noeli
 ganti poetra ingkang ¹⁾ nama
 djeng soeltan Zaina'l'ābidīn
- noeli ganti maring soenoe 8
 djeng soeltan Zaina'l'ārifīn
 noeli ganti maring poetra
 djeng soeltan Zaina'l'āsjiqīn
 noeli ganti maring poetra
 kandjeng soeltan 'Alhjoeddīn
- toemoeli gempar nagri agoeng 9
 ing Banten tan ana ²⁾ hadji
 doepi soeltan anèng Demak
 poetra Palèmbang doek dīngin
 mantoené ki Arjang damar
 sampoening ³⁾ Talang ingkang nami
- pati Tjina açalipoen 10
 kabias ngoelati wali
 doemadi maring Palèmbang
 mahabara sakti lewih
 sartané ⁴⁾ Arjang damar
 sampoen Talang ngadeg hadji
- maring Djawa sébahipoen 11
 lagi zaman Madjapahit
 noeli pinaringan garwa(h)
 déning ratoe Madjapahit
 pon ja poetra ingkang açal
 saking Tjina doek garbini
- rong woelan anoei sinoeng 12
 ming ratoe Palèmbang dadi

---

1) No. 107 zonder: ingkang.

2) No. 107 zonder: tan ana.

3) No. 107: sampoe.

4) Dr. Brandes geeft als variant: sasirnané, welke bevestigd wordt door den tekst van No. 107.

babar mios radèn Patah
soeltan Demak kang roemihin
njata titisé nalendra
Madjapahit mila maris

maris adadi sang ratoe 13
noeli ganti maring siwi
soeltan Sabar¹⁾ lor tan lawas
toemedak maring kang raji
soeltan Terenggana mengkana
soeltan ²⁾ ing Padjang amaris

amaris dadi sang ratoe 14
sabab rembes Madjapahit
dingin lagi éjangira
maringi negara Bali
doek mogol ming Madjalengka
kalakon negara Bali

noengkoel kadi doek roemoeboen 15
noeli pinaringan poetri
sang dèwi Andajaningrat
poepoetra ³⁾ ki ageng Pengging
Pengging ⁴⁾ ika poepoetra
lanang aran djaka Tingkir

ja ika kahananipoen 16
djaka Tingkir ngadeg hadji
ing Padjang djoemeneng soeltan
anjelang Demak narpati
tan lami malih kaselang
71 déning ⁵⁾ sénapati Metawis

34e Gezang; dichtmaat: asmaradana (wong kédanan).

(No. 107, p. 156.)

marmané ki Sénapati
anjelang ing karadjahan

1) No. 107 ten rechte: Sabrang.

2) No. 107 zonder: soeltan.

3) No. 107: poetra.

4) No. 107: nenggé.

5) No. 107: dèng.

karana ikoe terahé
 ratoe Madjapahit oega
 poetra ingkang kasingsal
 Bonggan kamadjawan ¹⁾ ikoe
 soesoepan ing alas-alas

mias poetrانira nami 2
 Pamanahan apoepoetra
 Sénapati ngalagané
 ikoe kang djoemeneng nata
 nama soeltan Mataram
 kaganti ing poetrانipoen
 soeltan Mataram kang séda

ing Kamoening ika noeli 3
 toemedak ing poetrانira
 soeltan Mataram kang saré
 ing Karapjak noeli nedak
 ing poetrانé doemadya
 soesoenan ing Tegal aroem
 pon inggih soeltan Mataram

toemoeli kang njelang mangkin 4
 soeltan anèng Kertasoera
 marmané njelang kaperabon
 pon toenggil terahing nata
 Madjapahit kang ningsal
 maring pasisiran kidoel
 ia ikoe ingkang nana

Boejoet Banjoe biroe noeli 5
 poepoetra ki Maben ²⁾ deria
 toemoeli malih poetrانé
 kang nama ki Toja kembang
 noeli ika poepoetra
 radèn Djené ja ikoe
 kang dadi ratoe agama

---

1) No. 107: Banda kadjawan.

2) No. 107: Menjan-

soeltan Kertasoera nami 6
 tatapi ora lawas
 moeli kareboet roeroehé
 déning toeroening Metaram
 saking soenan Mangkoerat
 djoemeneng ing Sala agoeng
 soeltan angrata ¹⁾ agama

lami-lami ika malih 7
 dadi roro mapan pada
 sakaro warginé déwèk
 ing Ngajogja dadinira
 soeltan sarja welanda
 dadiné ardja toemoewoeh
 soeltan roro ing rat Djawa

inggih wong agoeng welandi 8
 ingkang kerta perigelira
 ing perkara doenza liré
 welanda andjaloek oepah
 saking soeltan Ngajogja
 rolas negara poenikoe
 oepah-oepahing angrata

sing ²⁾ Sala mekaten oegi 9
 ika oeroet pasisiré ³⁾
 kageming welanda kabèh
 awit negara Belangbangan
 doegi ming Kaberebesan
 lami-lamining toemoewoeh
 ratoe Djawa toemarima

ora angasta ⁴⁾ negari 10
 ming tarima dinoelangan
 dahar sami-saminé ⁵⁾

72

---

1) No. 107: angerèh.

2) No. 107: saking.

3) No. 107: pasisiran.

4) No. 107: angastoe.

5) No. 107: salami-laminé.

welanda ingkang anjelang
 karadjahaning djawa
 kerana ing koenanipoen
 ana poetri Padjadjaran

ingkang ora pajoe laki 11
 kerana metoe geni moentab
 saking seri pawadonané
 doepe dèn-dol ming welanda
 dèn-toekoe ika lawan
 djinising beḍil teteloe
 poetri woes binakta njabrang

dèn-tambani ning ¹⁾ Koempeni 12
 waras geni tan medal
 dadi isteri kena kanggo
 saparanti anak-anak
 koemanak ika dadya
 welanda kang sami oenggoel
 milanipoen djénderal djawa

alinggih anèng Batawi 13
 sabab Batawi poenika
 wilajat Pedjadjaran rèh ²⁾
³⁾ koenané poetri ika
 açal waris Pakoean
 marmané doemadi oenggoel
 gèné njelang noesa Djawa

lamoen ⁴⁾ djénderal alinggih 14
 ing negara wétan kaja
 mangsa semana oenggoelé
 rèhing doedoe warisira
 moenggoeh Allah ta'āla
 aparing ilhām ing machloeq
 atas ing sawarisira

---

1) No. 107: dèng.

2) No. 107: nè.

3) No. 107: rèh.

4) No. 107: ta.

35e Gezang; dichtmaat: pangkoer. (No. 107, p. 160).

lan malih marmané soenan 1

1) angratoe ing Tjerebon negari
 karanané ingkang iboe
 açal sing Padjadjaran
 lan Tjerebon ikoe tjanñilan sahèstoe
 wilajuting Padjadjaran
 soenan Djati ika maris

sawarising dzawi'larhām 2

mila soenan Djati ambek pawèstri
 enggèné angratoe ikoe
 ora babar angganal
 tansah aningid anggerba 2) lakoe
 doegi soeméréne pisan
 astana dèn-kikib-kikib

jèn ta linggi(h)a ing 'Arab 3

73

soenan Djati jaktiné angganali
 sabab angrèh d(z)awi'lfoerōdhdh
 olia pon waskiṭa
 ora samar ing sagelar-gelaripoen
 wali Tjerebon kalintang
 apiké angliliwati

mila awèt karatonira 4

Tjerebon ika doeroeng angalih-alih
 karana 3) ing apikipoen
 soenan Djati tetkala
 ngadeg ratoe boten pati-pati poeroen
 angratoe ing noesa Djawa
 karsané kalajan idzin

(u)ingkang para nabio'Allah 5

mila sowan maring Béta'hmoeqdis
 doek arsahe ngadek ratoe

---

1) No. 107: Djati.

2) No. 107: anggerba gerta.

3) No. 107 zonder: karana.

ja hikoe kang pinalar
 kadadian mabarangkang ¹⁾ apik ikoe
 doemadi kanggoné lawas
 mengkana 'adating thahir

doepi kang tan ingapikan
 gelis boḍol mengkana 'adat thahir
 adja talah salah tanggoeh
 marmané iboenira
 soenan Djati késah njabrang kerananipoen
 iboené sang rara Satang
 wong Singapoera negari ²⁾

6

kang aran Soejang kerantjang
 gi poenika winihira soenan Djati
 miosaken sekawan soenoe
 ikoe Tjakra boeana
 lan radja Léwana lawan malihipoen
 kang nama radja Sengara
 lan rara Satang sang dèwi

7

rara Satang doewé bagdja
 laki sang ratoe anahing Bani'sra'il
 miosaken poetra djaloe
 soenan Djati poerba
 doek zaman kali angsal sèwoe teloeng-atoes
 tapi ana poendjoelira
 wowoloe tahoen njepeti

8

doek rawoché soesoenan
 angedjawa babading zaman kali
 sèwoe teloeng-atoes tahoen
 lan teloeng-poeloeh papat
 doepi kala babar panembahan ratoe
 babad zaman kalinira
 sèwoe teloeng-atoes warsi

9

---

1) No. 107 zonder: mabarangkang.

2) Hiermede eindigt de tekst in No. 107.

- 74   poendjoel sangangdasa sanga   10
          tetkala winangoen astana giring
          Semboeng zaman kalinipoen
          sèwoe tahoen kalawan
          patangatoes doepe tetkala winangoen
          masdjid agoeng Tjerebon babad
          zaman kaliné winarni
- sèwoe patangatoes sanga   11
          doepe kala soemèrèn soenan Djati
          babading zaman poenikoe
          sèwoe tahoen kalawan
          patangatoes poendjoelipoen woloelikoer
          doek kobar masdjid besar
          anèng Pakoengwati
- babad zaman kalinira   12
          sèwoe patangatoes tahoen lan malih
          poendjoelipoen pitoengpoeloeh
          sidji doepe tetkala
          soemalahé kandjeng panembahan ratoe
          limangatoes tigangdasa
          sasanga doeking waris

36e Gezang; dichtmaat: midjil.

- doepe tetkala soemalah hadji   1
          panembahan katong
          kang sinaré Girilaja mangké
          babad zaman doek sèwoe warsi
          limang atoes malih
          poendjoel woloeng poeloeh
- lilima doepe tetkala ngasri   2
          soeltan Tjerebon karo
          soeltan sepoe soeltan anom mangké
          sarawoehé sing Banten dadi
          soeltan sepoe lagi
          babad zamanipoen

- sèwoe nem atoes djedjegé doepe 3
 rawoehé bala wong
 welanda kaptèn Karang djenengé
 tetkala babad zaman kali
 sèwoe tahoen malih
 nem atoes rong tahoen
- pareng ika ngisterènané dadi 4
 kandjeng soeltan anom
 olih rong tahoen noeli boeraké
 koeta Tjerebon ikoe kerananéki
 para goesti sami
 tan ngartos ing oewoes
- 75 tjara malajoe pan dèrèng ngarti 5
 doemadi sosonggon
 gawé toemenggoeng wong Tjina arané
 Arja Tjelèk dèn-pertjajani
 ing sagoegaté paranti ngéka toetoer
- rérékan gawé apa atasing 6
 toemenggoeng kang rapot
 kalawan welanda bedaminé
 koeta Tjerebon dèn-doli
 dèng Arja Tjelèk maring
 welanda kang toekoe
- welanda ora njana jèn sangli 7
 marmaning karaton
 ora sanggan-singgoen patoekoené
 toer ta Arja Tjelèk ngatoeri
 atoer ming djeng goesti
 jèn koeta dèn-samboet
- arsa dèn-gawé bèntèng mapani 8
 moesoehé sang katong
 sekali andoeloerané
 milané koeta Tjerebon dadi
 binoebrak lastari
 bèntèng kang winangoen

paragating bèntèng doek kinardi
 babad kali mangko
 sèwoe nem-atoes teloelas mangki
 doepi boeraking koeta nenggi(h)
 wahoené doek olih
 babad sèwoe tahoen

9

nem-atoes papat doepi pèling
 wawangoenan Tjerebon
 Soenja ragi ika doek paragaté
 babad zaman kali doek olih
 sèwoe lawan malih
 nem-atoes lan poendjoel

10

sawidak nenem lah iki
 pèling wigjaning Tjerebon
 tjaroenaning oengkara sakèhé
 zaman kali ikoe pidoeni
 hing zaman kang batjitji
 ikoe zaman soekoe

11

ning boemi roro ingkang kari
 zaman kali ikoe.

والله أعلم بالصواب

Asmaradana poepoehna.

sim koering hatoer pépèling
 ka sakoer noe mararatja
 oelah tonggoj lagoe baé
 sarèng oelah tjètjèloekan
 karana ijeu wawatjan
 tjarita noe leuwih aloes
 njaritakeun Walioe'llah

karana goesti Jang Widi
 hanteu pisan ngaridha'an
 kanoe sok borak-borak teh
 balikan ijeu wawatjan
 hasilna kabina-bina
 mangsana wali bërhimpoen
 sadajana moepakatan

VOORWOORD.

Einde 1910 kreeg ik van Zijne Excellentie den Commandant van het Leger, den Luitenant-Generaal G. C. E. van Daalen, de opdracht een tocht van uit Long Iram naar het Apo Kajan gebied, dienende om e. q. kracht bij te zetten aan de te treffen maatregelen in zake eene bestuursvestiging in die streek, voor te bereiden en te leiden.

Voorts werd mij opgedragen om, nadat het bestuur in het Apo Kajan gebied zou zijn ingesteld, verkenningen te verrichten in het Poedjoengan- en Boven Bahau gebied, en in de Tidoengsche Landen tot aan de grenzen van Britsch Noord Borneo.

Bij het doen van deze verkenningen zou ik eene dekking medekrijgen van één groep ($\pm$ 20 bajonetten), mij toe te zenden van uit Long Iram. Tengevolge van hoog water kon deze groep niet 26 Maart, zooals bepaald was, doch eerst 19 April 1911 vertrekken en was ik zodoende — steeds uitkijkende naar de groep — genoodzaakt ongeveer een maand in den kampong Lèkà Kìdau, bewoond door den Kënjà stam Oemá Bëm, door te brengen.

Levende onder en met dat sympathieke volk, voelde ik spoedig de begeerte opkomen, om met hun taal nader kennis te maken. Geholpen door een Toerì Dájàk, afkomstig van de Boven Kápoeas, die eenige jaren onder de Kënjà's geleefd had en nu als tolk optrad, en door de kinderen, die mij op mijne wandelingen vergezelden en mij dan de namen der boomen, voorwerpen enz. noemden, gelukte het mij bijgaande woordenlijst samen te stellen.

Het geheel kan niet op volledigheid bogen, daarvoor was mijn verblijf onder de Kënjà Dájàks te kort, doch ik hoop, dat zij, die geroepen worden om den grooten stam der in Centraal Borneo wonende Kënjà Dájàks onder een krachtig rechtvaardig bestuur te brengen, het een en ander in de woordenlijst zullen vinden, dat hun van nut kan zijn.

Evenals alle hoofdstammen in Borneo, heeft elk onderdeel der Kënjà Dájàks zijn eigen dialect. In de woordenlijst is het dialect gevolgd van de Oemá Bëm; met de kennis hiervan kan men zich echter bij alle Kënjà Dájàks, zoowel in Nederlandsch Borneo als in Serawak, verstaanbaar maken. Alleen op ons gebied telt de Kënjà stam reeds $\pm$ 25.000 leden.

Uitspraak der klinkers.

ā	uit	te	spreken	als	a	in	praten.
à	"	"	"	"	a	"	hak.
ě	"	"	"	"	e	"	jongen.
é	"	"	"	"	ee	"	veel.
è	"	"	"	"	e	"	gek.
i	"	"	"	"	i	"	kip.
ī	"	"	"	"	ie	"	zien.
ó	"	"	"	"	o	"	wonen.
ò	"	"	"	"	o	"	hok.

Beindigt een woord op ān, dan wordt de uitspraak van de à bijna die van ě, dus Apó Kájān klinkt ongeveer als Apó Kájĕn, de n daarbij eenigszins aanhoudende.

Nederlandsch-Kenjā Dájaksche woordenlijst.

A

aaien, moesàh
 aanborstig, boeèd lísat
 aanrechtig, lámàh lán
 aan hem, mēngà tjà
 tot aan (tot daar), ábi kinà
 aan mijne zijde, jàng àkè kīni
 aan elkaar, māsà tòò
 aan stukken, bēsèh
 bovenaan, kēmbò
 onderaan, kēndà
 buitenaan, kàoesèh òh
 aan den grond zitten, } pēndàng
 aan iets blijven haken, } pēndàng
 aan boord gaan (in de prauw gaan),
 kílām úloet
 aanaarden, kēloeoeng
 aanbakken, sīoe toetoeng
 aanbaksel, dōng
 aanbehooren, ánoendjī
 aanbeferen, tīgátàh kēdioet
 aanbetrouwen, màngīnàh
 aanbevelen, djāgājāh
 aanbieden, nāmaikòh
 aanblaffen, màngàn
 aanblazen, poet
 aanbouwen, oejan
 aanbranden, sīoe toetoeng
 aanbrandsel, dōng
 aanbreken (dagen), tādīng dēmāh
 aandachtig, kēnàn
 aandeel, toelāt
 aandoen (leed), oejan njàràh
 aandoen (kleederen), oen
 aandoen (een plaats), pēdjákàh
 aandragen, inggīn

A

aandrang (dringend verzoek), njat oe-
 ngoenàh
 aandrukken, moeāt moeāt
 aanduiden, noedjò
 aanduiden (helder maken), oejan dēmāh
 aandurven, mākàng lāwān
 aanfokken, poedīp
 aangaan (een koop), mēh
 aangaan (huwelijk), pēkibàn
 aangaan (opspele), bīkàh
 aangedaan (bedroefd), sàkīt tāwei
 aangenaam, tīgà
 aangezicht, sīloeng
 aangorden (zwaard), oen (soeāh)
 aangrenzend, sādāh
 aangroeien, bijoe bijoe
 aanhalen, pēsēk ápoe
 aanhechten, tēpītāh, mētoek
 aanhitsen, seek
 aanhooren, kēnān
 aanhouden (niet ophouden), njat lōlò
 aankijken, nāt toeàh
 aankleeden, oen oen moe moe
 aankondigen, kētīràh koemāh
 aanleeren, bādāh
 aanleg (aard), tīsīn
 aanleggen (mikkēn), noedjò
 aanleggen (vuur), nāh
 aanlonken, mēngiāp
 aanloop (toeloop), poemoeng
 aanmerkelijk (groot), soeēh (lān bī-
 joe ēh)
 aanmeten noekāt
 aanminnelijk, tīgà
 aanmoedigen, tēloe

A

aannemen (afnemen), àllàh
 aannemen (voor waar), mǎnginàh
 aanpakken (grijpen), mán
 aapassen, mēnēsàk
 aanplanten, moelàh
 aanpunten, njáhít
 aanraken, mán
 aanrijgen, mēujoelòh
 aanroepen, mēngin
 aanscherpen (slijpen), mēnàp
 aansluipen, pēkēdjēp
 aanspoelen, inggīn loepàk
 aanstaan (aardigvinden), oebàh
 aanstaan (van een deur), pēbēngàh
 aanstampen, mēsàh
 aanstoffen, mēpàh
 aanstonds, djàki
 aanstooten, pētoen
 aantrekkelijk, tīgà
 aantrekken (kleederen), oen
 aanvaarden, àllàh
 aanvallig, tīgà
 aanvallen, pēlāpàh
 aanvang, nādīng
 aanvaren, pētoesoet
 aanvegen, mēpàh
 aanvraag (verzoek), oebànjàt
 aanvullen, tēpít
 aanwas, bījoe
 aanwas water (bandjir), soengei bījoe
 aanwijzen needjò
 aanzetten (knoop), oejàn
 aanzetten (mes), mēnàp
 aanzienlijk, bījoe
 aanzitten, ádoeng
 gewone grijze aap, koejät
 aap met korte staart, doek

A

wau wau aap, klàbèt,
 roode aap, ásèh, mǎràh
 aapmensch (orang oetan), koejàng
 neus-aap, bēkēròh
 zwarte aap, boej
 aapachtig, bààn koejät
 aar (rijst-) oelòh (pàdei)
 aardappel (óbi), bīákàh
 aarde, tànàh
 aardig, tīgà
 aardolie, njàk gāt
 aardrijk, tànàh moeng
 aardstamper, loeh tànàh
 aars, pàn
 aarzelen, kàwà kàwà
 aas oepàt
 abuis, sálàh
 ach, àdòh, àdī, oejai
 acht (telwoord), ájà
 achteloos (zorgeloos), bījaki pàdoeli oen
 achter, kà līkoet
 achterblijven, mēlāk
 achterhalen, àllàh jàh
 achterhoofd, likoet oeloe
 achterover, sēdátàh
 achterste, pàn
 achtersteven (plankje aan den ach-
 terkant der prauw), oekau
 achterwand, jájoeng
 achting, mǎwàng
 acht maal (keer), ájà līwèh
 adem, lāsàt
 ademen, menāsàt
 afbakenen, oejàn tēlànàh
 afbranden, toetoeng
 afbreken, mēngàsīn
 afdak, lepau

A

af dalen, poenòh
 af dammen, oejàn pàng
 af deelen, pëtoelät
 af deinzen, pëliwät
 af dingingen, táwàn
 af drijven (in de rivier), sàòh
 af druk, oebàn
 af duwen, njoekàng
 af geschrikt, tàkoet
 af gezant, soek
 af grijpen, lëmëntjoet
 af halen, àlläh
 af halen (afstroopen), mánit
 af handelen, bëtòh
 af keer, sěgoet
 af knippen, moetoen, ngěsětīng
 af koelen, oejàn sīngīm
 af koken, pēsàk
 af komst, poeoen
 af kondigen, kloeoeng
 af korten, oejàn boeəd
 af likken, ngiläh
 af lossen, soewàh
 af maaien, mětäh
 af maken, oejàn mēòh
 af matten, oejàn lēkòh
 af meten, noekät
 af nemen, mán
 af pellen, ngáloewàng
 af plukken, mēnoegät
 af reizen, tēh nàh
 af ronden, oejàn ngelòòng
 af rukken, mēnät
 afscheid (nemen), (oejàn) tàbēh
 afscheuren, mērt
 afschieten, mánàh
 afschillen, pàtà nītà

A

afschuimen, loepoet
 afsluiten, kěp
 afsnijden, moetoen
 afspraak, djändji
 afstammeling, poehoe
 afstand, àng
 afstelen, mēngálau
 afstroopen, mánit
 afval, làäh
 afvaren, sàòh
 afwasschen, mòwēh
 afwegen, pēkätī
 afweren, mēkà
 afzakken (rivier), sàòh
 afzenden, pēkátōe
 afzonderlijk, sá sá
 akker, oemäh
 al (reeds), lēpák
 alarm, ájan
 aldaar, kīnà
 aldus, mēkīnà
 aleer, áding
 alhier, kīnī
 alle, moeng moeng inoe inoe
 alledaagsch, moetoeng tau
 alleen, tēngàn
 alleen (slechts), loeh
 allerlei, māsàm māsàm
 alsmede, pētoegoeng
 alsof, bēan
 altijd, sēsēsē súnàà
 alvorens, mántáding
 alweder, tēpàliàh
 alzo, mēkīnà
 ananas, kàdjoe oedjàn (kájoe oedjàn)
 ananas vezel, tēh kàdjoe oedjàn
 ander, tēngàn

A

anderhalf, sálochoeng sáběloeàh
 anders, tēngàn dákina
 angel (bij), oetin (lájoeck)
 angel (hengel), pēsī
 angst, tàkoet
 antwoorden, mīpāh
 arbeid, gájāng
 arbeiden, pāgājāng
 arbeidzaam, māgēh
 arèn-palm, poeoen imàn
 arm (lichaamsdeel), oedjòh
 arm (behoefte), djáat
 armband (metaal), lēkò
 armband (ivoren), lēkò (kěsoen)
 armband (van zwartgemaakte vezel)
 (rotan), bēlāt imàn (oewei)
 arts, toewàn dòktòn
 asch, ájoe
 avond, táoejp

B

baai (wollen stof), kàpàn lāsó
 baadje (kleedingstuk), sàpei
 baard, boeloe pāh
 baardtāngetje, sēp
 baden, ēndòh
 badplaats, oebàn ēndòh
 bagage, inoe inoe
 bakaarde (roode-), tūnāh toehàn
 bakken (braden), mēngàngà
 bakpan, koedèn
 balcon (om rijst te drogen), kādjòh
 bal (schaamdeel man), loèng tilòh
 baldadig, djáat
 balk (verticaal geplaatste), kāsau
 balk (horizontaal liggende), lāding
 balling (mensch weggegooid naar het
 land over zee), kēlónàn idápāt kòh
 tànāh dipātī

B

ballustrade (verticaal geplaatste plan-
 ken langs de voorgalerij), sēndēh
 bamboe (zie „koker”), boelòh
 bamboespruit (rēmboeng), soeàk (tilòh)
 boelòh
 banaan (zie verder „pisang”), pētī
 band (touw), tálēh
 bandelier (koppel), bēlāwīt
 bang, tàkoet
 bank (in de kamer), tēgàn
 bank (in de voorgalerij), pāgēu oesih
 bank (buiten om bij het rusten de
 rijstmanden op te zetten), tsoen
 baren (een kind), ngámāk
 barnhartig, lēsau
 barst, barsten, pētēh
 bast (klapper-), kīoet (-njòh)
 basta, mēkīnānāh
 beangst, tàkoet
 beantwoorden, mīpāh
 beboeten, boetāng
 bedaard, lēmāh táwāhī
 bedachtzaam, djāgá djāgá
 bedanken, àllāhtāh
 bedaren, tigà tàwei
 bedeesd, sūēh
 bedekken, kàp
 bederf, moeboek
 bedienen, pētoelāt
 bedingen, djāndjī
 bedoeling, oebā
 bedreigen, pētākoeitāh
 bedremmeld, sūēh
 bedreven, mēndjām
 bedriegen, ngákāl
 bedroeven, oejan sàkit tàwei
 bedwelmd, sàkit oeloewī
 beëedigen, poedòh

B

beek, lònġ
 beeld, oedòh
 been (gebeente), toelàng
 been (lichaamsdeel), tàkět
 beer (waterkeering), pàng
 beer (tam varken), bēlàngèhàn
 beer (honigbeer), boewàng
 beest, tēpoen
 beetje, kēdījoet
 begaafd, mēndjām
 begeerig, nāwàn
 begeleiden, bājāh
 begieten, mēnátāh
 begin, áding
 beginnen, nādīng
 beġluren, nīkīlèh
 begraafplaats, kálèh, tànāh mòòh
 begraven, mēnánām
 begrijpelijk, dēmāh
 begrijpen, tīsin
 begroeten, oejàn tàbèh
 begrooten, pēlāmánāh
 behagen, oebāh
 behalve (dit woord blijft onvertaald)
 behandelen, mātīrāh
 behartigen, djāgá tīgà tīgà
 beheeren, oejàn nāh
 behendig, tādĵen
 behoedmiddel (talisman), djīmāt
 behoedzaam, mēnāwei mēnāwei
 behoefte (kleine) doen, mēnjīngīt
 behoefte (groote) doen, lēpin
 behoeven, áĵen
 beide, toewāh
 bek (snavel), pāh
 bek (dier) pāh
 bekend, tīsin

B

bekijken, náat
 bekken (gong), táwāk, ànggòng
 beklommen, moekāt
 beknorren, bīkàh
 bekoorlijk, tīgà
 bekorten, oejàn boeèd
 bekwaam, mēndjām
 belang, goenā
 beleefd, tīsin ádāt
 belein, àkàn
 belhamel, bājāh
 beloeren, nīkīlèh
 beloonen, mīpāh
 beminnen, bīn bīn
 bemorsen, lábòh
 benadeelen, oejàn loegī
 benaming, ngádàn
 benauwd, hīlāt lāsāt
 bende, lòòng
 beneden, kēndā
 benemen, àllāh
 benemen (het leven), lāmàtè
 benevens, ngàn
 bepaald, tēnàng, lànāh
 bepaling, soek
 beplanten, moelāh
 prikken (tatoueren), mēntīk
 beraad, mēnāwei
 beraadslagen, sēmpēkāt
 beraden, táwei
 bereid, mēòh
 bereids, lēpāk
 bereidwillig oebànā
 bereiken, àllāh tàh
 berekenen, mēnāwei
 berg, moedoeng
 bergen (opbergen), pēdēmoen

B

bericht, dǝngàh
 beroemd, t̥sin mǝng mǝng
 berooven, náàn
 beschaafd, t̥sin àdàt
 beschaamd, sàèh
 beschadigen, b̥sèh
 beschroomd, sàèh
 beslissen, moetoen
 besluit, soek
 bespieden, n̥k̥lèh
 bespotten, ɔjàn boeling
 bestellen, soek
 beste maat (vriend), s̥b̥l̥á maing
 bestraffen, poekoem
 besturen, oenàh
 betalen, bájàn
 betamelijk, s̥ndàng
 betel (sirih), oedoeh s̥p̥àh
 beteldoos, sàau; k̥r̥àn oedoeh s̥p̥àh
 betelnoot, gáat
 beter, t̥gà lán
 beu, njàràh
 beurtelings, p̥k̥s̥oeàh soeàh
 bevallen, ngánàk
 bevallig, t̥gà
 bevangen, máboek
 bevel, bevelen, soek
 beven, p̥lihoen
 bevestigen, m̥ngápoet
 bevolking, moeng l̥p̥ò m̥
 bevorens, áding
 bevreesd, tàkoet
 bewaken, djàgá
 bezadigd, l̥màh táwáhi
 bezeeren, s̥oeh sàkit
 bezem, pàh
 bezeten, boeling

B

bezigen, oen
 bezijden, sàmb̥s̥ih
 bezoeken, náat
 bezwijmen, lámàh
 bibberen, p̥l̥ihoen
 big (tam varken), ánàk boeĩn
 big (wild varken), ánàk báboej
 bij (nabij), njàng
 bij (honigbij), láboek
 bij (zonder angel), oewit t̥toej
 bijaldien, ẽmboek
 bij -- doen, p̥it
 bijl, àsèh
 bijna, njàng
 bijten, máat
 bijziende, náat njàng
 bijzonder, lèbi
 binden, m̥t̥jèt
 binnen in, kà álẽm
 bitter, pàèh
 blaasroer, k̥l̥ẽpoet
 blad, daun
 blaffen, noekoekoeng
 blazen, poet
 blauw, nàhoem
 blijde, t̥gà lán tàwei
 blijven, m̥l̥àk
 blik (metaal), p̥ràk
 bliksem, k̥l̥àt
 bliksemen, b̥k̥l̥àt
 blind, boetà
 blinken, làngàh
 bloed, dàh
 bloedverwant, sàngánàk
 bloedzuiger, átàk
 bloedzweer, toekòh
 bloot, oegèh

B

bluffen, pàlòh
 bode, soek
 bodem (van een mand, korf, abèt
 boek, soeràt
 boete, mēnoewàng
 boezem, itèk
 bok, káding lākī
 boom, poeoen
 boombast, koen kájoe
 boombast (geslagen), táloen
 boombast bereid voor kleedingstuk-
 ken), bàlāh
 boomen (een prauw met stokken voort-
 duwen), mēsoek tēkēn
 boon, bērtāk
 boord (van een prauw), lēmbīngāh
 boos, mēngēndjāh
 boot (prauw), áloet
 bord, kīoet
 borrelen, lētāh
 borst, itèk
 borstdoek (smal), kàloemāh
 borstdoek (breed), sēlīndoet
 bosch, poeloeng
 bosch met licht opgaand hout, poe-
 loeng djékau
 bosch met zware boomen, poeloeng
 ĕmpāh
 bosch stokken met gedroogde bladeren
 er om heen, in den grond gestoken,
 schuilplaats voor de booze geesten,
 ībōng pālāng
 bos stokken met houtkrullen er aan
 en voorzien van een punt of wel
 aan het boven uiteinde gespleten,
 in den grond gestoken en waarop
 als offers voor de geesten kuikens
 en biggen worden vastgeprikt of

B

eieren worden gelegd, átēp
 bot (been), toelāng
 bot (stomp), kāsān
 bouwland (lādāng), oemāh
 boven, koesoen
 bovenaan, kēmbò
 bovenbeen, soeong
 bovenlanden, tānāh kādājāh
 braadpan, koedēn
 braadspit, tōh
 braaf, tīgā
 braden, mēngiāngā
 braken, noetāh
 brand, toetoeng
 brandhout, kájoe āpoej
 breed, bērang
 brengen, inggīn
 brief, soeràt
 brij, boelit
 bril, kēlīngei mātā
 broeien (broeden), mēkáp
 broek, sēloeēn
 broodvrucht, kēmbé
 brug, djait
 buik, bátāk
 buikpijn, sàkit bátāk
 buiten (- - aan), kàoesēh (— òh)
 bukken, ngānoeoeop
 buks, bēnīu
 buskruit, óbāt bēnīn

C

cassave, oebi kájoe
 cassave-blad, toeng oebi kájoe
 castreeren, nīlòh
 cent, sēn
 cigaar, loekòh
 citroen, boengan kīpih
 citroenkruid, bauwing

D

daar (richting), kìnà
 daar (omdat), sàbīn
 daarna, sě̀lòh
 daarom (om deze reden), sàbīn īnī
 dadelijk, djàkèh
 dak, sàpau
 dakpan (sīrāp), kě̀pàng
 dakbedekking van bladeren, sīp
 dam, pàng
 damp (rook), sàp
 dansen, kàndjět
 dapper, mākàng
 darm, koewàh
 dat (aanw. voorn.), īnà
 dat (betr. voorn.), jàh
 dekken, kàp
 deksel, kàp
 deuntje, téálòng
 deur, pámàn
 deurknop, tīsī pámàn
 deze, īnī
 dichtdoen, mě̀kě̀p
 die (aanw. voorn.), īnà
 die (betr. voorn.), jàh
 dief, īdàh pě̀ngě̀lau
 diep, dālě̀m
 dier, tě̀poen
 dij, soeng
 dik, kápàn
 dissel, bě̀lloeng
 dit, īnī
 djamboe, sīmòh
 dieroek (zie bij citroen, mandarijn
 en sinaasappel)
 doch (maar) [blijft onvertaald]
 dochter, ànàk lětòh
 doek, úpèh

D

doerian, dījàn
 dokter, toeàn dòktòn
 dol, boeling
 donder, dau lāngit
 donker, mě̀ndàm
 dons, boeloe
 dood, mātè
 dooden, lě̀mātè
 doodkist, loengoen
 doodshoofd, oeloe
 doof, dě̀ngàn
 dooier, tīlòh jàh bálàh (= ei dat
 rood is)
 dooreenmengen, pòmòng
 doorn, soeàk
 doorslikken, njīlòh
 doorsnijden, moetoen
 doorsplijten, mě̀sèh
 doos, kīràn
 doove, doeloeh jàh dě̀ngàn (= mensch
 die doof is)
 dop, boewàng
 doppen, mě̀kàh
 dor, mě̀gàng
 dorp, lě̀pó
 dorst, moeàng
 dozijn, doewà soeèh poelòh (= twaalf)
 draad, kě̀làwei
 draad (van pandanblad), lě̀mbàh
 draagband, èh
 draagplankje (om kinderen te dragen),
 bě̀nīng
 draaien, ngāsīng
 dragen (op den rug), bàh
 drank, mīsàp
 drankje, tábàn
 dreigen, pětàkoetiàh

D

drie, tēloe
 drie maal (keer), tēloe liwèh
 driftig, mēngēndjāh
 drinken, mīsāp
 droefheid, sàkit tàwei
 dronkaard, doeloeh jàh máboek (= man die dronken is)
 droog, pàhàng
 droogen (in de zon), ngētau
 droom, toepèh
 druppel, druppel, mēntèh
 duidelijk, dēmàh
 duif (woud —), pēgēm
 duif (tortel —), lēpoe tau
 duif (tamine —), árāk
 duiken (onder water), lēmēsèt
 duim, oedjòh toèh
 duister, mēndàm
 duizend, sá liboe
 dun, ngīpèh
 dus, pēkīnī
 duur (prijs), mànhàn
 duwen (een mensch), ngoendòng
 duwen (een prauw), moekáng
 dwingen, moenàn

E

echtbreken, pētāt
 echtgenoot, lākī
 echtgenote, lētòh
 echtscheiden, pētāt
 eclips, àboen
 eed, poedòh
 eekhoren (klapperrot), tēlèh
 eekhoren (groote — met grijze staart), pēnjámòh
 eelt, bētoeàn
 een, sá

E

eer, làmbāh
 eer bewijzen, ngilàmāh
 eerder, áding
 eereteeken, kētoeēn (= ster)
 eergisteren, tau sá
 eerst, áding
 effen, koeàh
 effenen, pēkoeàh
 ei, tilòh
 eiland, boesàng
 eindigen, oejan mēòh
 elk persoon, poetoeng oesāh
 elleboog, sikoe
 en, ngàn
 enkel, boekoe
 ergens, kēmbi kēmbi
 erts, kēloeh
 erwt, loeàng
 eten, oemán
 etter, lánàh
 even, soekoeng
 eveneens, koeàh tàh
 evenveel, koeàh kàdoeàh

F

fakkel, poedau
 fakkelstandaard, ámin poedau
 familie, sàngánàk
 fazant, bátoeloek; koeé
 feest, màmāt
 feil, (misslag), sálàh
 feilen, oen sálàh
 fier, maing
 fijn, tēmī
 fistel, toekòh
 flambouw, poedau
 flauw (zwak), lēmàh
 flauwhartig, tàkoet

F

flesch (van glas), boekoen
 flesch (van gevlochten rotan), kědàn
 flikkeren, bàkìlāt
 flink, maing
 fluisteren, pīsoe sělēn
 fluit, kědirèh
 fluiten (met de mond), ngěbėlèh
 fluitje (kinder-), kěděpīp
 fokken, poedīp
 fonkelen, bàkìlāt
 foppen, lěmálòh
 font, sálāh
 fraai, tīgà
 franje (aan kralengordel), táboe bětěng
 fruit, boewàh
 fuik, woeboeh átoek

G

gaan, māsāt
 gaan (naar beneden-), poenòh
 gaan (naar boven-), poekāt
 gaar, ěntjāk
 gapen, noeùp
 garen, kělāwei
 garnaal, oedàng
 gast, ábīh
 gat, lóbàng
 gauw, ngěláré, tàdjěn
 gebit, jīpěh
 gebrek, làoeh
 gebruik, ádāt
 gebruikelijk, bààn
 gebruiken, oen
 gedaan (afgeloopen), moeòh
 gedenken, měnáwei
 geel, koenīng
 geenszins, těngàn
 geest (afgod), soemàngāt

G

geeuwen, noeàp
 gehemelte, těngàk
 geit, káding toeàh
 gek, boeling
 gelaat, sīloeng
 gelasten, soek
 geld, oewàng
 geleden (voorbij), mádjàn
 geliefde, měnáwei
 gelijk (effen, vlak), koeàh
 gelijk maken, oeján koeàh
 gelijktijdig, mòng-mòng
 gelooven, tinàh
 geluid, pēsioe
 gelukken, lěpāk
 gemakkelijk, mělèh
 gemeen (vuil), djáāt
 genade, lěsau
 geneesmiddel, tábàn
 genoeg, poengngoebàh
 geoorloofd, sěndàng
 gerecht (spijs), poengoemàn
 gereed, lěpàknàh
 gereedschap, kělájàn
 gering (klein), ijoet
 gerust (stil), ngělīnèh
 geschenk, njánàh
 gestreng, maing
 getah (zie bij „gom”), poeloet
 geurig, bàau
 gevaar, ngàmàk
 geven, nàh
 gevest, sáoip
 geweer, bēnīn
 gewinnen, málèh
 gewis, lìnàh
 gewoon, málèh

G

gewoonte, ádàt
 gezamenlijk, pòmòng
 gezicht (gelaat), siloeng
 gezond, tīgà
 gezwel, boekoe
 gids, noedjò djánàn
 gierig, 'təngət
 gierst, jělei
 gift (geschenk), njánàh
 gift (vergift), sálòh
 gij, ikò
 gillen, náau
 ginds, kìnà
 gisteren, njápré
 glad (glibberig), lánjàh
 glad (slijkerig), tángòng
 glas (stofnaam), kělingei
 glijden, pěbèh
 gluren, nīkilèh
 goed, tīgà
 goedhartig, tīgà sàèh
 goedkoop, mělei
 golf, kěloepàk
 gom, poeloet
 gom (roode —, 1e kwaliteit), tīpei diàn
 gom (roode —, 2e kwaliteit), oedjoep
 gom (witte-), tàn
 gong, ànggòng
 gonzen, náhàng
 gooien, mēsau
 gordel (kralengordel voor vrouwen),
     bětəng
 gordel (voor de mandau), běláwīt
 gorgelen, noeboeràk
 goud, māt
 graag (gewild), oebàh toèh
 graat, toelàng átoek

G

grabbelen, poenàn
 graf, sálòng
 gras, oedoeh
 oedoeh táī
     — sěngkájoe
     — līsī
     — pīng
 verschillende }
     grassoorten, }
     — álòh
     — lāsàn
     — djěloepàng
     — loeh
     — īsoe mēh
     — njoeng ápoet
     — njoeng pàèh
 graven, měkět
 grazen, noegət
 grens, ánoen īloe
 grijpen, dákəp
 grijs, poetih
 gril (kuur), pálòh
 grind, náhà
 groen, lénáhoem
 groenten, toeng lěkeis
 groeten, pēsábəp
 grof, membāt
 grommen, ngúhàng
 grond, tànàh
 groot, bījoe
 grootmoeder, tēpoen lètòh
 grootvader, tēpoen lākī
 grot, lósàng oelèh
 gitaar (tweesnarig), sàmbèh
 gul, tīgà sàèh
 gulden, lipiá
 gulzig, njīláré dákəp dákəp
 guur, sīngīm

H

haag, mǝràhǝn
 haak (aan een stok), káwīt
 haak (aan een kapstok), ǝndàng
 haak (visch —), pǝsī
 haan, ɪjǝp áoeng
 haar (van een dier), boeloe
 haar (van een mensch, zie bij „baard”
 en „knevel”), poek, boeloe
 haard, pàdau
 haarkam, kīoen
 hagedis (aard —), tǝǝkǝk
 hagedis (huis —), klīǝp
 hakken, mǝtǝh
 hakmes (màndau), toeàh
 halen, állǝh
 half (een —), bǝloeàh
 halen (rijst —), oelòh (— pàdei)
 hals, bátòk
 halssnoer, oelǝng
 halt, ngǝtǝh
 halveeren, pǝtoelǝt doewà
 hamer, toekoer
 hand, ǝnggǝm
 handelaar, pàdǝgǝng
 handelen, pǝbǝlī
 handig, mǝndǝm
 handpalm, lálǝt oedjòh
 hangen, nǝloeh
 happen, lǝmǝt
 hard (gestreng), maing
 hard (— regenen), kásǝh (oedǝn —)
 hars, poedun
 hart, àtei
 harte vriend, sǝbǝlǝ lǝnī
 hartig (van smaak), mǝh
 haten, sǝgoet
 hebben (bezitten), oenǝh (ònǝh)

H

hechten (aan elkaar —), mǝtoek
 heer, toewǝn, toewǝn
 heesch, pǝhoe, bǝrǝh
 heet, pǝnǝh
 heft (gevest), sǝòp
 heg, heining, mǝràhǝn
 helder (licht), dǝmǝh
 helpen, pǝpòh
 hem, ɪjǝ, dàh
 hemel, lǝngit
 hen (kip), ɪjǝp toeàh
 hen (pers. voorn.), ɪdǝh ɪnǝ; ɪjǝ
 moengtǝh
 hengel, pòh pǝsī
 hengelen, mǝsī
 herkennen, nǝdǝnǝk
 hert, pǝǝu
 hertenhoorn, oewǝng pǝǝu
 herwaarts, kīnī
 heup, toeing
 heusch, lǝlǝntǝh
 heuvel, moedoeng ɪjoet
 hiel, toemit
 hier, hierheen, kīnī
 hierom (om deze reden), sǝbǝn ɪnī
 hij, ɪjǝ
 hijgen, lǝmǝh
 hikken, sǝrǝkǝh
 hinde (ree), pǝǝu toeàh
 hinken, djoengdjī
 hoe, koembǝn
 hoed, sǝoeng
 hoef, sǝloe
 hoesten, mǝkǝt
 hoeveel, koedǝ
 hok, lǝwǝng
 Holland, lǝpó blǝdǝ

H

Hollander, idàh blàdà
 hollen, mǝngásàh
 hond, àsòe
 honderd, màtòh
 honger, láoe
 honig, tǝlàng lájoe
 honigbij, lájoe
 honigraat, láàh
 hoofd (lichaamsdeel), oeloe
 hoofd (stam —), páren bĭjoe
 hoofd (dorps —), páren ĩjoet
 hoofdband, tàpoeng
 hoofdband (rouw — van boomschors),
 tàpoeng àpèh
 hoofddoek, kàsápòk
 hoofdgeld, poepoe
 hoofdhaar, poek
 hoofdpijn, sàkit oeloe
 hoog, ǝmbau
 hoogland, tànàh ǝmbau
 hooren, kǝnàhàn
 hoozen, mǝsau
 hopen, màngĭnàh
 hout, kájoe
 houtskool (wordt vervaardigd uit
 „kájoe dàt”), lĭsǝng
 houtvlot, àkĭt
 huid, ánĭt
 huig (zie bij „tong”), djǝlàh ĩjoet
 huilen, nàngè
 huis, lǝpó, lǝpoe
 huisraad, kǝlájàn
 hun, ĩjà moeng tàh
 huppelen, nǝpǝtĭau
 hurken, ádoeng sǝbǝlàng
 hut (afdak), lǝpau
 hut (huisje op palen; nachtverblijf

H

voor ongehuwden bij de Lǝpó Mòòt
 en Lǝpó, Ké) lǝmbóng
 huwen, pǝkĭbàn

I

ieder, moetoeng
 ijverig, mágèh
 ijzer, oetòn
 ik, àkè
 immer, àdjàn àdjàn
 in, kàdálàm
 inderdaad, lálàn
 indien, ǝmboek
 indooopen, mǝtin
 ingewanden, tànáhlĭ
 inhoud, kǝdúlǝm
 innemend, tĭgà
 intusschen, pǝkǝnàh
 ivoor, tàkin

J

ja, áhà, áh
 jaar, oemàn
 jagen, mǝngásàh
 jaloersch, ngǝmbau
 jammer, máwà
 jas, sàpei
 jeuken, gátǝn
 jokken, pálau
 jong (van dieren), áuàk
 jong, mǝngoet
 jongen, áuàk làkĭ
 juist, lún

K

kaaiman, bájú
 kaal, lǝmádjĭt
 kaak, sǝràngàn
 kakelen, nǝkoeràk
 kakkerlak, lĭpà

K

kalebas, oeroeng
 kalk, kəpoe
 kalm, ləmàhtáwáhi
 kalotje, soengkò
 kam, ktoen
 kamer, ámin
 kamers (alle kamers te zamen in een
   huis), lámīn
 kameraad, səbílá
 kammen, ngtoen
 kampong, ləpó
 kapel (vlinder), kàtábáli
 kapot, bəsèh
 kat, siəng
 keel, lóbàng bátòk
 keer (maal), liwèh
 keeren, poepà
 keffen, ngèkèk
 kei, bútoe, bátòh
 kēmīri, kòri
 kennen (iemand —), nédánák
 kenteeken, təlánàh
 kerhof, kálèh, táuàh mòòh
 kètèllà (cassave), oebī kájoe
 keuken (kookplaats), átàng
 kieken, áuàk ljàp
 kiel (kleedingstuk), sàpei kipoet
 kiel (van een prauw), sádà
 kies, jīpēu pēnjà
 kieuw, pīpī
 kijken, náat
 kikvorsch (water —), oewàng koop
 kikvorsch (boom —), sàei
 kil (koud), sīngīm
 kin, djààh
 kind, áuàk
 kip, ljàp

K

kist, pēti
 kittelen, iřəng, mēngitēn
 klaar (gereed), ləpàknàh
 klaar (helder), dēmàh
 klàdi, loèh, oepà
 klap, nēbèp
 klapper (zie bij „kokosnoot”), njòh
 klauw, oedjòh
 kleeden, oen
 kleedje (sarong), tààh
 klein, ljoet
 kleinkind, soe
 klem (ziekte), kədjing
 klemmen, təkəpīt
 kleur, mäsēm
 kleven, ləkàt
 klimmen, ləmákàt
 kling, baing
 kloek (vermetel), mákàng
 kloppen (schors), māràng
 kloven, mēsèh
 kluwen, bīnoe
 knaap, áuàk làkī
 kuagen, mērīt
 knakken, moetoen
 knarsen, nəkārīt
 knellen, təkəpīt
 knevel, boeloe pàh
 knie, ləp
 knielen, soen ləp
 knijpen, ləngən
 knijptang, átīp tēuèh, kēti
 knikken, mēngoeut
 knippen, ngēsētīng
 knoflook, oedoeh báwàng
 knoop, súbīt
 knoopsgat, lóbàng súbīt

K

knorren, mǝngàng
 koe (wilde —), sīau
 koel, sīngīm
 koenīr, kálě-sīau
 koffer, pětī
 kogel, pǝngǝlǝh
 koken (water —), mǝnà
 koken (vleesch, enz. —), pēsàk
 koker (in 't algemeen), boeàn
 koker (naalden —), boeàn (—lǝh)
 koker (bamboe—, bergplaats voor het
 drink— en kookwater), soeng
 koker (bamboe—, bestemd om de
 restanten van het eten in te doen),
 bǝngǝh
 koker (van gevlochten rotan; berg-
 plaats voor de „sámīt”, een mat
 uit „sàng” bladeren vervaardigd,
 dienende voor bescherming tegen
 regen en als dakbedekking), soengǝp
 kokosnoot, njǝh
 kokosolie, lau
 kolf (van een geweer), soeǝh pǝnǝh
 kom, kǝoet
 komen, ábī
 komkommer, tǝmoen
 kooi, oebàn soeīh
 voor kooi { kooi (kegely. —), boeàn ījǝp
 kippen { kooi (cylinderv. —), boeboet ījǝp
 koopen, mǝlǝh
 koord, tǝlǝh
 koorts, sàkit dádǝm
 kop (hoofd), oeloe
 kop (drink —), kǝoet
 koper, djǝngin
 koperdraad, kǝlámǝng
 koppel (gordel), bǝlǝwīt

K

korrel, lòong
 kort, boeèd
 kortelings, máding
 koud, sīngīm
 kraag, bátòk sǝpei
 kraal (van glas of aardewerk), inǝ
 kraal (van stukjes zwart gemaakt riet),
 sǝlǝpoet
 krabben, gǝmmájau
 kramp, maing sīn
 krank, sàkit
 krankzinnig, boeling
 kreek, lǝloet
 krekkel, tǝlǝng
 kreng, pǝtei
 kreupel, kǝdjǝ
 kriebelen, mǝngǝtǝn
 krijgen, àllǝh
 krokodil, bájá
 krom, kǝlǝng
 krotan (plant), oehoeng
 kruipen, ngámǝng
 kuiken, ánàk ījǝp
 kuil, lǝbǝng
 kuit (been), bǝtǝh
 kuit (van visch), tǝlǝh átoek
 kunnen, īsoe
 kussen (zoenen), mǝndoek
 kuur (gril), pǝlǝh
 kwaad (boos), mǝngǝndjǝh
 kwaad (slecht), djǝát
 kwast (verf —), oebàn ngǝloeng

L

laag (gemeen), djǝát
 laag (niet hoog), lǝkǝ
 laat, lǝbǝh
 laboe, tǝmoen, tǝgǝn

L

lachen, pětáwá
 ladder, sàñ
 laf, tàkoet
 land, tànàh
 lang, dádoe
 langsèp (vrucht), làngsèt
 langzaam, kěñò kěñò
 lans, njátàp
 lans (spring —), blátik
 lasschen, pětòek
 last (vracht), bàh
 last (moeite), toesàh
 last (bevel), soek
 lastig, toesàh
 leder, ánít
 ledig, kělàngàn
 leeftijd, oedíp
 leenen, moedjàm
 leeren, búdiàh
 leggen (eieren —), oebàngī tìlòh
 leggen (neer —), pědoemoen
 legnaan, bīáwàk, púràng
 lek, toedò
 lekker (van smaak), mèh
 lel (oor —), daun tělīngàh
 lemmet, baing
 lemmet, hoofd van het —, oetī baing
 lemmet-punt, oedjàp baing
 lemmet-rug, pauwīng baing
 lemmet-sneede, njait baing
 lenden, likoet
 lendendoek, ábět
 lengte, dádoelán
 lenig, lēmàh
 leunen, njěndèh

L

leven, levend, oedíp
 lever, àtei
 lichaam, oesà
 licht (helder), dēmàh
 licht (niet zwaar), njèhàn
 lichten (bliksemen), běkīlāt
 lidteeken, oelāt
 lied, tiálòng
 lied (godsdiensdig —), dájoeng
 lief, tīgà
 lief hebben, bīn bīn
 liegen, púlan
 liggen, měkàn
 lijk, kělónàn mātè
 linker, kàbīng
 links ¹⁾, dàh kàbīng
 linnen, ápèh
 lip, sàdèpàh
 loensch, ngálánàng
 lood, mähà
 loopen, mäsāt
 los, losgaan, lěpòh
 lubben, nīlòh
 lucifer, tsoelò
 luchtgat (in het dak), púáwàng
 lui, lěkòh
 Luis. koetoe

M

maag, oesoek
 maal (keer), liwèh
 maan, boelàn
 maand, boelàn
 maansverduistering, àboen boelàn
 maas, lóbàng
 mager, mèh

1) Voor de windstreken heeft de Kenja Dajak geen namen; hij spreekt alleen van links en rechts, als hij een richting wil aanduiden.

M

mais, jělei bāhà
mak, málei
maken, oejān
makker, sěbílá
maleier, idàh àlò
man, lùkī
mand (draag —, van boven en aan een der opstaande zijden open tot opname van de vrachten), kibàh
mand (cylindervormig, bamboestokjes met tusschenruinten, onderling verbonden door rotan; het geheel — bij vervoer van rijst — van binnen bekleed met bladeren), boeboet
mand (cylindervormig, het geheel gevormd uit stukken boomschors), toebàng pàdei
mand (uit rotan dichtgevlochten rijst-mand), ingěn
mand (uit dunne gespleten rotan los gevlochten mand, aan de boven-zijde dicht te schuiven door middel van een touw, dient voor reis-mand), belanjāt
mànggá, těkóràng
mank, kědjā
mantel (krijgs —), běsoenoeng
martavaan, tādjàh
masker, oedò
mat (van rotan), taing
mat (van palmblad), sámít
mat (van pandanblad), pāt diàh
mat (in een prauw), kělásá
medelijden, lěsau
medicijn, tábàn
meisje, ának lětòh
melaatsch, sàkit bijei

M

melk, soesoeh
mengen, pàkělāt, pòmòng
menig, kàdoe kàdoe
menigmaal, kàdoe līwèh
mensch, kělóniàn, doeloeh. idàh
merk (teeken), tělánàh
merk (spoor), oebàn
mes (in de mandau scheede), ilàng
mescheit, sáoep ilàng
mesje (rijst —), ilàng àdjan
mes (sikkelvormig grasmes), bloeoeng
met, ngàn
meten, noekāt
mianwen, mēnoejau
middag, boeloeh tau
mier, sánim
mier (witte —), ànei
mier (vliegende —), ijang
mijn (pers. vzw.), àkè
mikken, noedjò
misgeboorte, ának mēngoet
misschien, tǎhīn
mist, àboen
modder, táloeng
moeder, oewèh
moeder (schoon —), toebànbèh
moedervlek, tǎh-tau
moedig, mǎkàng
moeilijk, toesàh
moeras, báwàng
moeten, átěk
mond, moedjoen
mounding, lòng
mooi, tigà
moorden, lēmàtè
morgen, nēmàm
morsen, lábòh

M

mos, boetoeh
 motregen, imoet oedjan
 mouw, kipoet sàpei
 muis, bëlábau
 muis (rossige —), bëlábau boesàng
 muis (spring —), bëlábau djāmī
 muis (de kleinste soort), belábau àsīn
 muskiet, djámoeek
 muts (krijgs —), beloekò
 muurkastje (voor de krijgsmantels),
 ámin bēsoenoeng

N

naaien, njápīt
 naaimandje, sàauh
 naakt, oegèh
 naald, lòh
 naam, ngádàn
 naar (voorz.), kà
 nabij, njàng
 nacht, túoep
 nadat, mòòh
 nadeel, loegī
 nageboorte, hálàh
 nagel, sīloe
 nagenoeg, njàng
 nangká, bádoek
 nat, bàsàh
 nauw, sīlēt
 navel, poesēt
 Nederland, lěpó blàdà
 Nederlander, idàh blàdà
 neef, pàngánàk làkī
 neen, tàoen; nàoen
 neen (geenszins), tēngàn
 negen, pīàn
 negentien, pīàn soeèh poelòh
 negentig, pīàn poelòh

N

nek, ábīt
 nest, sálá
 net (schip —), ikěp
 net (werp —), djálíh
 neus, ěndoeng
 neushoornvogel, tēboen
 nevel, àboen
 nicht, pàngánàk lètòh
 niemand, nàoen inoe inoe
 nier, lòòng
 niet, nàoen
 niets, nàoen inoe inoe
 nieuw, máding
 nienwsgierig, óbàh náút
 niezen, tsImbēn
 nijdig, boesèh, mēngēndjàh
 nijptang, kětīp
 nog, lààh
 nog niet, nàoen loepà
 nu, dàk inī
 nut, toebòh

O

o!, ààh
 óbī, bíákàh
 och!, àdòh, àdī, oejai
 ochtend, ěmbànbàn
 oerbosch, poeloeng ěmpàh
 oever, sùdàh
 oksel, ěndàh itèk
 olie, njàk
 olifantstand, kēsoen
 omarmen, njákápoē
 omdat, sàbīn, mòh
 omdraaien, poepàh
 omhakken, toebàng
 omheining, mēràhēn
 omhelzen, njákápoē

O

omhoog, koesoen
 onlaag, këndà
 onslaan (prauw), ngoeoeop
 onwinding (van koperdraad), oelàt
 onwinding (van rotan), kàpoet
 onder, këndà
 onderbeen (kuit), bětèh
 onder weg, kà boeloeh àh djánàn
 ondiep, nìbau
 onbeschaafd, }
 onbeschoft, } tàpùh tàbàràh
 onfatsoenlijk, }
 ongeluk, } s'oeu djáút
 onheil, }
 onlangs, réh
 onmiddellijk, djákèh
 onrijp, màtáh
 ons, ámèh
 ontevreden, sàkit tàwàh
 ontmoeten, pèsoek
 ontrouw, màbàh
 ontvangen (krijgen), àllàh
 ontvreemden, mēngčəlan
 ontwaken, tàgàh
 onverwachts, bēlēkàh
 onverwijd, djákèh
 onweder, dau lāngit
 oog, màtù
 oogenblikkelijk, djákèh
 ooghaar, boeloe màtù
 ooglid, ánit màtù
 oogsten (rijst —), màdjau pàlei
 ook, tètàh
 oom, àmei čubèh
 oor, tēlīngàh
 oorknop, bēlip
 oorlog, báwàh

O

oorring, bēlanoeng
 oorsprong, táding
 op (hoven —), kēmbò
 op (ter plaatse van), dālau
 opbergen, pēdēmoen
 opdat, mēleinoe
 open, openen, moeáp
 opening, lóhāng
 opgeruimd, pēkèh
 ophangen, mēngátoeng
 opheffen {
 oplichten { mēnggájang
 oprapen, àllàh
 oprecht, tēnēng
 oprispen, mēkēk
 opstaan, bětèh
 opstapelen, pēmboen
 opvaren, mētik
 opvolgen (nakomen), bājāh
 opvolgen (vervangen), soeuh
 opzettelijk, pòong
 opzwellen, bàuh
 oud, kájá
 onderdom, oedīp
 overgeven (braken), noetāh
 overkant, lāwāt, dipàh
 overkoken, loepoet
 overlijden, màtē
 overstroming, lēpàh
 overzijde, làwāt

P

paadje (voetpad), djánàn ijoet
 paul, soekàh
 paar, oen
 paguai, bēsei
 pagaaien, mēsei
 palm (van de hand), kùlēt oedjōh

P

pan (braad —), koedèn
 pan (dak-, sirap), kěpàng
 pandanblad, dáàh
 pantalon, sěloeèn
 panter, koelèh
 pap, boelit
 pàpájá, boewàh dònġ, mādġan
 papier, kěrtàs
 parkiet, ikīng
 pees, oeàt
 pellen (vrucht —), ngáloewàng
 pen (stekelvarken —), boeloe (—kě-
 toeng)
 peper (spaansche —), sěbèh
 pěté, pětàh
 petroleum, nják gát
 piek, njátàp
 piepen (van een vogel), mēngěsġp
 pier, látġ
 pijl, àngàn
 pijlengift, sàlòh
 pijlverzwaring (een stukje veer aan
 het niteinde van de pijl gestoken
 om haar in de goede richting te
 houden na het wegblazen), ġping
 pijn, sàkit
 pijnlijk, sàkit
 pin (in de oorgaten), hùmbai
 pin (in het mannelijk schaamdeel),
 àdjàh boetòh
 pīnàng, gút
 pink, oedjòh ikīng
 pīsàng, pětġ

verschillende	}	pětġ bújáh
pīsàngsoorten,		— bàngàn
		— boesàng doemġt
		— lèndġau

P

verschillende pīsàngsoorten,	}	— kělàssġ
		— sēm
		— běp
		— pàdei
		— boekoeng

pit, loewàng
 plagen, kěmbánoeh
 plan hebben, táweġ
 plank, àsòh
 plank (rustende op de planken onder
 de rijstschuur en zoodanig bewerkt
 [uitgehold] dat de muizen niet bij
 de rijst kunnen komen), gálěng
 planten, moelàh
 pluim (van veeren op de zonnehoeġ),
 kġrip soeġh
 pluim (van rotandraadjes op de zonne-
 hoeġ, waaraan de veeren verbon-
 den worden), oekěk
 plat (niet gebogen), nġbau
 plotseling, bělěkàh
 plukken, mēnoegàt
 poes, siěng
 poetsen, moeèh
 pokziekte, sàkit kělàpġt
 pols, ġngēm
 poot (van een dier), tàkět
 praten (redeneeren), pēsġoe (pětġràh)
 prauw, áloet
 prijs, bělġjàh
 prikken, noedjàk
 proeven (eten —), nēsàk
 proviand, ngoeġòh
 pruim (tabaks —), soegġ
 pruim (sġrġh —), sġpàh
 puist, pàhàh
 punt (ijzeren — aan een stok), těġġng

R

raak, pësioeh
 raam (luchtgat), páúwàng
 raan (vreemd), mēch tàwei
 raden, koen tàwei
 rak (voor de gesnelde doodshoofden)
     bēnájān
 raken, pësioeh
 ramboetan, bēliti
 rangschikken, oejān
 rauw, mātāh
 ravijn, ábāk
 razen, bikāh
 razend, lām máboek
 rechter, táoech
 rechts ¹⁾, dàh tàoech
 rechtnit, pēndjan
 ree (hinde), pàjan toeàh
 reeds, lēpāk
 regelen, oejān
 regen, oedjān
 regenboog, lūliwāh
 regenen, oen oedjān
 regenscherm (een huid van palmbladen, waarin hoofd en bovenlichaan opgenomen worden), tiloeng sàng
     (sàng is het palmblad, waaruit de regenscherm wordt vervaardigd)
 reishoed, sàoeeng
 reismaand, bēlānjāt
 reisvoorraad, ngoejōh
 reuk (geur), bàau
 rhinoceros, tēmdōh
 rhinoceroshoorn, oewàng tēmdōh
 rhinocerosvogel, tēboen
 rib, toelàng tēgàng
 rieken, mādēk

R

riem (roeispaan), bēsei
 riet, èhèh, áhèh
 rietpluim, boeàh èhèh
 rijgen, njoelōh
 rijk, kādōe īnoe īnoe
 rijksdaalder, līgīt
 rijp, sāk
 rijst (in den bolster met steel), pādei
     māding
 rijst (in den bolster zonder steel), pādei
 rijst (gepofte jonge —), oebēk
 rijst (ontholsterd), bàhā
 rijst (gekookt), kánān
 rijst (kleef —), oebāk
 rijstbol (van aardewerk), koedēn tànāh
 rijstmesje, tìlàng ādjan
 rijstoogsten, mādjan pādei
 rijstpap, boelit kánān
 rijstschuur, lēpó boeng
 rijststampblok, lēsoeng
 rijststampblok (klein — voor gebruik
     in de kamer), kēbàng
 rijststampen, mēsāh
 rijststampen, loeh
 rijstveld (droog), oemāh
 rijstveld (nat), pākoeng
 rijstvogeltje, oepit
 rijstwan, tápàn
 rijstzak, bàān bàhā
 rillen, ngilīgāh
 rimpel, ánàng
 ring (vinger —), ànggò
 rivier, soengei
 roeien, mēsei
 roeispaan, bēsei
 roepen, mēngin

1) Zie noot bij „links”.

R

roer (blaas —), kěľǎpoet
 roeren, moelèk
 roest, sápoek
 roet, àndh
 romp, boetoen oesà
 rond, bělòòng
 rood, búlā
 rook, sàp
 rooken (sigaar —), ngǎloekòh
 roosteren, pěládàng
 rooven, poenàn
 ròtàn (rotting), oewei
 rotanpunten, oeboet
 rug (van het lichaam), likoet
 rugbedekking (vel of matje), kěláwàh
 ruggegraat, toelàng likoet
 ruiken, bàau
 ruilen, pēsúlio
 rups, oelēt
 rustbank, tэгàh
 ruw, látàh
 ruzie, kàdoe dan

S

sago, boeloeng
 samen, pámoeng
 sap, tělàng
 saroeng (grootte —), tip
 saroeng (kleine), tiàh
 schaamdeel (m.), boetòh
 schaamdeel (v.), mùh
 schaar (knip —), gēsěting
 schade, loegī
 schaduw, lingei
 scheede (mandau —), soeàh
 scheede (van het mesje behoorrende
 bij de mandau), boerěng

S

scheede (hoofd van de scheede aan
 de scherpzijde open), pàh soeàh
 scheede (ingang van de —), lóbàng
 soeàh
 scheef, někàdjāh
 scheel (— zien), ngúlámàng
 scheenbeen, loeloet
 schelp (zee —), soelan
 schepnet, ikěp
 scheren, lēmádjip
 scherp (bijv. n.), njàat
 scheuren, mǎrīt
 schieten (met 't geweer), mǎnīn
 schieten (met 't blaasroer, njěpoet
 schil (zachte —), koelīt
 schil (barde bast), kioet
 schild, kělěmbīt
 schildpad, kělěp
 schip, kàpàn
 schitteren, ngǐdīrěp
 schoon, tīgà
 schoonbroeder (— zuster), sàbei
 schoonzoon (— dochter), únàk àoeng
 schoonvader, toeàn bēh
 schoonmoeder, tinàn bēh
 schoppen, něpàdjān
 schor, bārēh
 schors, koelīt kájoe
 schortdoek, ábět
 schouder, līp
 schreien, nǎngè
 schrift, soerāt
 schrikbeeld (beelden om de booze
 geesten uit den kampong te hou
 den), běláwīng
 schrikken, kětjět
 schrikpaal (paal met houtkrullen om

S

de booze geesten af te schrikken),
 kràměn
 schub, kīng
 schuit (prauw), áloet
 schuiven (voort —), mēnāt
 schuld, oetāng
 schuld (misslag), sálāh
 schurft, kīp
 schuier (rijst —), lěpó (— boeng)
 sěréh, bělānglāh
 sidderen, ngīlīgāh
 sigaar, loekōh
 sinaasappel, boengau mēh
 sīrāp, kěpāng
 sīrh (zie bij „betel”), oedoeh sīpāh
 sīrhpruimen, ngīpāh
 slaaf, oelá
 slaan, mětāh
 slaapbank, tēgān
 slag tand, jīpēn
 slak (met huisje), bělālēh
 slang, njīpāh
 slapen, loendōh
 slecht, djáat
 slechts, toewāh
 slepen, menāt
 slèndāng (smaal), kàloemāh
 slèndāng (breed), sělīndoet
 sleutel, koesī
 slib, toenjāng
 slijk, táloeng
 slijm, mēkēk
 slijpen, mēnāp
 slijpsteen, tēnāpān
 slikken, njīlōh
 slim, mēndjām
 slot, koesī

S

sluipen, pěkědjěp
 sluiten, mēkēp
 sluitknoop (van den mandaugordel,
 sīgěp soeāh
 sluitstok (voor afsluiting van de deur),
 àlēt
 smaak, lèng
 smeden, tělānān
 smelten, tānnjōh
 smerig, mánōh
 snavel, pāh
 snel, tādjēn
 snijden, moetoen
 snoer (kralen —), oelēng
 snor, boeloe pāh
 snolken, kērēēt
 snot, pēnān
 spees, njútāp
 spiegel, kělīngēi,
 spin, tělāwāh
 spijs, poengoemān
 splijten, mēsēh
 splinter, tēmēn
 spoedig, tādjēn
 spoor (merk), oebān
 spoor (van een haan), sākāh
 spreken, pēsīoe, pētīrāh
 springen, noekoedjāng
 springen (barsten), pētēh
 spuwen (op Europeesche wijze), njě-
 moelāh
 spuwen (sissend tusschen de tanden
 door), lēmoerāh
 staart, īkōh
 staart (van een vogel), tērgāh
 staf (wandelstok), tēkēn
 stam (boom —), inān

S

stam (volks —), oemá
 stamhoofd, páren
 stampblok, lèsoeng
 stampen (rijst—; suikerriet—; boom-
 bast —), mēsàh
 stamper, loeh
 stank, boetoeng
 stapelen (op —), pēmboen
 stare, sēmēnēng nàt
 steeds, àdjān
 steen, bátoe hátòh
 steen (in die- $\left. \begin{array}{l} \text{bátoe} \left\{ \begin{array}{l} \text{toetoe} \\ \text{bàngét} \\ \text{kělàssi} \end{array} \right\} \right\} \begin{array}{l} \text{aap-} \\ \text{soorten} \end{array} \end{array} \right)$ renlichaam),
 steenpuist, toekòh
 stekel (doorn), soèak
 stekelvarken (zie „pen”), kětoeng,
 běkìàh
 stelen, mēngálu
 stellig, lànàh
 stem, dau
 stempel, tjūp
 ster, kětoeēn
 strik, moeāt
 sterven, màtè
 stevig, maing
 stiefkind, ànàk àmoeng
 stier (wilde —), sīau
 stil, lìnèh
 stinken, boetoeng
 stoelgang, lēpīn
 stok (wandel —), tēkēn
 stom (dom), nàoen tisin
 stom (spraakgebrek), àmàng
 stomp (hot), kàsàn
 stookplaats, átàng
 stoomboot, kàpàn àpoej

S

stout, djáat
 straf, oekoem
 straffen, poekoem
 straks, ēnoep
 strijdmantel, bēsoenoeng
 strijdmuts, beloekò
 strik (voor vogels), bìoeh
 stront, tàih
 stroo, oedoe h pàdei
 stroomafwaarts, ngilīr
 stroomopwaarts, mētīk
 stroomversnelling, kīhām
 struikgewas, poeloeng djékau
 stuk, bēsèh
 sturen (zenden), kátòe
 suiker, goelà
 suikerriet, tēpoe
 { tēpoe mánòek
 — sēpīt
 — bálà
 — litèh
 — sēm
 verschillende — sálēng
 soorten van { — álàng njau
 suikerriet { — lēpó djàlàn
 — àpoej
 — koebau
 — doek
 — dēng
 — ēmboen

sussen, pēsàlòh

T

taai, sēpīt
 taal, dáhòh
 tabak, djàkòh
 tabaksasch, ájoe loekòh
 tabaksdoos, kīràn djàkòh

T

tabakspruim, soegī
 tachtig, ájà poelòh
 tak (van een boom), dàan
 tak (van een rivier), lònɡ
 takkebos, pòmònɡ dàan
 talisman, djimàt
 talrijk, kàdoe
 tam, málei
 tàmpáján, tàdjòh
 tand, jipèn
 tand (oorversiering), oeděng
 tangetje (voor het uittrekken van oog-,
     wenkbrauw-, baard-, en schaam-
     haren), sěp
 tante, oewèh embèh
 tarwe (tursche —), jělei bàhà
 tasch, kīràn
 tatouage, tědàk
 tatoneeren, nědàk
 teef, àsoe toeàh
 teeken, tělánàh
 teekenen (graveeren), ngáloeng
 teekening, káloeng
 teen, boeàh tàkět
 tegelijk, mòng mòng
 tegenhouden, nàmàn
 tegenkomen, pěsoek
 telkens, moetoeng moetoeng
 tellen, moesàp
 tepel, itèk
 térònɡ (wilde—), oelěm málòh
 terstond, bělěkàh
 terag, pěliwàh
 tevreden, oebàk
 thans, dàk Inī
 tien, poelòh
 tijger, lëndjau

T

tijger (konings—), lëndjau pàrèn
 tijgerhuid, ánīt lëndjau
 tijgerkat, koelèh
 tin, sěmhà
 tint, nàan
 toebehooren, ánoendjī
 toedoen (sluiten), měkěp
 toen, dàlau idèh
 toestaan, soek tàh
 toevertrouwen, mànginàh
 tolk, bàsàh tīràh
 tondeldoos, kīràn bátoeng
 tong, djělùh
 toon (teen), boeàh tàkět
 toonen, měnoedjō
 toornig, měngěndjāh
 toorts, poedau
 tor, poengá
 tot aan, ábi kīnà
 touw, táléh
 touweinde (van den mandaugordel),
     těloeh soeàh
 traan, loelòh
 trachten, něsěk
 trap (ladder), sàu
 trappen (schoppen), něpàdjān
 trede, tàk sàu
 treffen (raken), pěsioeh
 treurig, sàkit tàwei
 trog, tàhàn
 trom (bědoek), djátoeng
 tromstok, pīt djátoeng
 troosten, mòmòh
 tros (pīsàng —), ěnbàn
 trouwen, pěkfbàn
 turen, sěměněng náút
 tusschen, bəloeah

T

twaalf, doewà soeèh poelòh
 twee, doewà
 tweehonderd, doewà àtòh
 tweeling, pětěmbàn
 tweemaal, doewà liwèh
 twijg, dààn
 twintig, doewà poelòh
 twisten, pěkëndjàh pàh

U

u, ikò
 ui, báwàng
 uil (vogel), oewàk tsàng
 uier, itèk
 uitbroeden, mэкàp
 uitblazen, lěmátàk
 uiteinde (eindpunt), boelàn
 uitleggen, oejàn dēmàh
 uitpersen, mēmàh
 uitrekken (zich —), koemàt
 uittrekken (haren —), sěp
 uitwas (gezwel), boekoe
 uitwerpselen, tǎih
 uitzuigen, nīsip
 urineeren, mēnjīngit
 uw, ikò

V

vaan (vaandel), bělīràh
 vaam (vadem), děpàh
 vader, àmei
 vallen, lábòh
 vangen, lěmákěp
 varen (plant), pàkoe
 varens (eetbare { pàkoe pájá
                           soorten van —) { pàkoe djoeloet
 varken (tam—), boeīn
 varken (wild—), bàboej
 varkenskot, tēpàp boeīn

V

varkenstrog, tǎhàn boeīn
 vastbinden, mēngàpoet
 vechten, pěkëndjàh
 veder (van een vogel), boeloe
 veel, kàdoe
 veertien, pàt soeèh poelòh
 veertig, pàt poelòh
 vegen, mēpàh
 vel, ánīt
 ver, èntjòk
 verbaasd, mòòh tàwei
 verbannen, pět
 verbieden, ájèn
 verbodsbepalingen, málàn
 verbranden (van een huis), toetoeng
 verbranden (zick branden), lāsòh
 verdorren, mēgàng
 verdriet, sàkit tàwei
 verdwalen, līngoe
 vergadering, pětīràh
 vergadering (grootte —), pēmoeḡ
 vergeefs, tēbòhò
 vergelden, mēnjoeàh
 vergezellen, bájàh
 vergift, sàlòh
 verhemelte, tēngàk
 verheugd, bàngěn
 verhuizen, boelàk
 verkeerd, sálàh
 verkoopen, pēbēli
 verhouden, sàkit īmbén
 verlegen (beschaamd), sáèh
 verlies, loegī
 verliezen, pēsau
 vermetel, mákàng
 verstaan, tisin
 verstuiken, dǐlòèk

V

vertellen, pětiräh
 vervolgens, sëlöh
 verwonderd, mòöh tàwei
 verzadigd, bësòh
 vezel, tèh
 vier, pät
 vijand, ájau
 vijf, lëmà
 vijftien, lëmà soeèh poelöh
 vijftig, lëmà poelöh
 vijf, sèkòòk
 villen, mánit
 vin, àmbing
 vinger, oedjöh
 visch, átoek
 vischhaak, pēsī
 vischnet (zie bij „net”), djálàh, ikép
 visschen, mēsī
 vlag, bēliräh
 vlak, koeàh
 vleernuis (kleine —), pëndàn
 vleermuis (grootte —), lāwàt
 vleesch, sīn
 vlerk (vleugel), kápīt
 vlieg, lāngòh
 vliegen, mādàng
 vlinder, kàtābālī
 vloer, soelöh
 vloot, oetip
 vlot (vaartuig), àkit
 vluchten, mēngásàh
 vlug, tādjen
 vocht (sap), tēlàng
 voet, tàkēt
 voetpad, djánàn
 voetspoor, oebàn
 vogel, soeih

V

vol, sàngàn
 volgen, toegoeng
 vonder, titei
 vonkelen, pīlau
 vonnis, lāwī
 vooraan, áding
 voorbij, pēlápoe
 voorgalerij, oesih
 voorhoofd, ànàng
 voorsteven, oekau
 voortekens, ámēn
 vooruit!, tèh nàh
 vouwen, lēpēt
 vragen, lēmoetoe
 vrees, vreezen, tàkoet
 vriend, sēbīlī
 vroolijk, pēkēh
 vrouw, lētòh
 vrucht, boeàh
 vuil, mánòh
 vuist, djēmám
 vullen, ngàngàn
 vuur, àpoej
 vuurslag, bátoeng
 vuursteen, bátòh bátoeng

W

waaninnig, boeling
 waar, waarachtig, lántàh
 waar, waarheen, kēmbī
 waarom, àh inoe
 wachten, pēkēnàh
 walm, -sàp
 wan, tápàn
 wang, pīngàh
 wanneer (als), boek
 wanneer?, mīdàn
 wanneer, nētàp

W

want, sàbīn
 wapen, kělájàn
 warm (van de zon), páhàng tau
 warm (van het vuur), lásòh
 was, kělànjòh
 wasem, tásàp
 wasschen, mòhèh
 wat?, koembīn
 water, soengei
 waterleiding, tēlī
 web (spinne—), ábàt
 wederom, tēpàlàh
 weduwe, báloe
 weduwnaar, àmbàn
 week (zacht), lēmàh
 weeken, mēndēm
 weenen, nàngè
 weg (zelfst. n.), djánàn
 weg (bijw.), màsàt
 weggooien, pàt
 weglopen, làp
 weifelen, kàwà kàwà
 weinig, kēdījoet, ijoet
 wenkbrauw, líkan
 wenken, májap
 werkelijk, lànàh
 werpen (gooien), nēmoelòh
 werpnet, djálàh
 wie, èh
 wij, tēpàt
 wijs, mēndjām
 wijsvinger, oedjòh toedjò
 wijzen, noedjò
 wild (woest), njákàt
 willen (graag —), óbàh
 wind, bájoe
 winst, àllàh teidàh

W

wit, poetih
 wolk, àboen
 wond, soeàt
 wonen, ngīlìnèh
 woning, lēpó
 worm (aard —), látī
 wortel, àkàh
 woud, poeloeng ěmpàh
 wrang, mēsēm
 wrat, boetèt
 wreef (van de voet), lálèt tàkèt
 wulpsch, gàtèn

Z

zaad, bēnèh
 zaag, gāràdjī
 zaaien, lēmá
 zacht, lēmàh
 zachtjes, sēlēm
 zagen, ngāràdjī
 zak (reis —), bēlànjàt
 zeef, kòh
 zeep, sàboen
 zeer (erg), lán
 zeer (pijn), sàkit
 zegel, tjàp
 zeker, lànàh
 zelf, tēngàn
 zemelen, oelēk
 zenden, kátòe
 zes, nàm
 zestien, nàm soeèh poelòh
 zestig, nàm poelòh
 zeug, boeīn toeàh
 zeven (ziften), mēkòh
 zeven (telw.), toedjòh
 zeventien, toedjòh soeèh poelòh
 zeventig, toedjòh poelòh

Z

ziek, sàkit
 ziekte, pēnjàkit
 zien, náat
 zij, ĭjà (enk.); ĭjà moeng tàh; idàh
 ĭnà (meerv.)
 zijn (pers. v.); ĭjà
 zijn (werkw.), oentàh
 zingen, téalòng
 zitmatje, tábit
 zitplankje (in een prauw), gàn
 zitten, ádoeng
 zitten met uitgestrekte beenen, ádoeng
 bēdjòh
 zitten met opgetrokken knieën,
 ádoeng pàng
 zitten op de hurken, ádoeng djoeoeng
 zitlten met gekruiste beenen, ádoeng
 lēmèk
 zoeken, àllàh
 zoen, zoenen, mīndoek
 zoet (van spijs), mèh
 zoet (van gedrag), tīgà
 zoldering, njoelàn

Z

zon, màtà tau
 zonnehoe, sàoeng
 zonsverduistering, àboen màtà tau
 zoo, mēkĭnà
 zoon, ànàk làkĭ
 zout, oesin
 zuchten, làmàh
 zuigen (zuigeling), ngĭtèh (ánàk —)
 zuster, sàngánàk lètòh mèh
 zuur, kĭpi
 zuurzak (vrucht), dĭjàn blàdà
 zwaar, báhàt
 zwaard (mandau), soeàh
 zwager, sàbei
 zwani, nĭámòh
 zwanger, lēmálèh
 zwart, sálèng
 zweer, toekòh
 zweeten, sánàh
 zwemmen, mēnjátoeng
 zweren (eed —), poe — dòh
 zwoord, ánĭt boeĭn

TELWOORDEN.

één, sá
 twee, doewà
 drie, tēloe
 vier, pàt
 vijf, lēmà
 zes, nàm
 zeven, toedjòh
 acht, ájà
 negen, pĭàn
 tien, poelòh
 elf, sá soeèh poelòh

twaaif, doewà soeèh poelòh
 twintig, doewà poelòh
 een en twintig, sà soeèh doewà poelòh
 dertig, tēloe poelòh
 tachtig, ájà poelòh
 honderd, màtòh
 twee honderd, doewà àtòh
 negen honderd, pĭàn àtòh
 duizend, sá lĭboe
 tien duizend, poelòh lĭboe
 honderd duizend, màtòh lĭboe

Eenige voorbeelden van zinsvorming.

Waar gaat gij heen?	tèh kěmbi òh?
Ik ga naar de ladang.	àkè tèh dálau oemàh.
Waarom gaat uw man niet mede?	koembīn làkī òh nàoen tèh ngàn tjòh?
Mijn kind heeft koorts.	ánàkè sàkit dáděm.
Breng van de ladang wat komkommers mede.	inggin kědijoet tīmoen sěn dálau oemàh.
Gisteren heb ik veel visch gevangen met het werpnet.	Njápré àkè àllàh átoek mēndjālāh kádōe lán nāh.
Het is nu hoog water, wij kunnen niet naar boven (op --- varen).	Dàk inī soengei bījoe nàoen iloe sēndàng moetik.
Daarom zullen wij maar tot morgenochtend wachten.	Těpāt pěkānei toeàh nāh ábi nēm-bām.
Ik heb plan om naar Long Iram te gaan, maar ik heb nog geen goede voortekens (vogels) gevonden.	Táweiī oebàk tèh kà Long Iram, mòh àkè nàoen pěsoek ámēn tīgà.
Hebt ge al rotan en getah gezocht?	ikò lěpàk àllàh oewei àllàh tīpei?
De honden hebben gisteren een hert opgejaagd.	àsōe njápré mēngàng pājūn.
Waar?	kěmbi?
In het bosch aan den overkant van de rivier.	kà poeloeng kà dīpāh soengei.
Hebt ge gehoord, dat Tàmàn Měràng onlangs overleden is?	kěnán tàh ikò Tàmàn Měràng mātè réh?
Waar is het kerkhof?	kembī tànāh mòh?
Achter dien heuvel.	kà likoet moedoeng ijoet inà.
Hebt ge al gegeten? Ja.,	ikò lěpàk oemán? -- áh.
Hebt ge het vuur in de kamer al aangelegd?	lěpàk ikò oejan àpoej kà ámīn tīh.
Nog niet.	nàoen loepāh.
Ik heb weinig rijst kunnen snijden, omdat het den geheelen dag hard geregend heeft op den ladang.	àkè mādjaū kědijoet toeàh nāh pàdei, mòh tau inī oedjan kásāh dálau oemàh.

Wie heeft die zonnehoed gemaakt?	èh oejan saòeng inī!
Mijn meisje (bemінде).	lètòh ih.
Spreekt gij ook Boesàng of alleen	ikò isoe boesàng ikò isoe kěnjà pětī-
Kěnjà.	ràh ngàn dàh.
Hebt ge de prauw al hersteld en van	ikò lěpàk oejan áloet ngàn běloembī-
boorden voorzien.	ngàh.
Er is een kip weg; vanochtend was	sá ijàp pēsau, ěmbàm inī oen lààh
zij er nog.	kīnī.
Dit is het kind van het kampong-	ánàk inī ánàk pàrèn àmei kīnī.
hoofd.	
Wat heeft het op de vingers?	inoe kà oesoen oedjòh àh?
Het is schurft.	kīp.
Onder weg heeft het hard geonweerd	kà boeloeh àh djánàn dau làngit
en geregend.	oedjan kásàh.
Zij is boos op mij.	ijà měngěndjàh àkè.
Waarom wordt er op de trom (bě-	koembīn idàh dāk djátoeng.
doek) geslagen?	
Wie heeft dit (wilde) varken dood	éh làh mètè bàboej inī.
gemaakt?	
Hoe dikwijls zijt gij naar Serawak	koedà līwèh ikò tèh kà Sěráwàk.
geweest?	
Ik ga nu rijst stampeu.	àkè dāk inī mēsàh.

Nederlandsch-Kēnjà Dájàksche

WOORDENLIJST

SAMENGESTELD DOOR

P. VAN GENDEREN STORT,

Kapitein van den Generalen Staf

VAN HET

Nederlandsch-Indisch Leger.

VERHANDELINGEN

VAN HET

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIX.

Derde stuk.

BATAVIA,
ALBRECHT & Co.

'S HAGE,
M. NIJHOFF.

1912.

Nadere bijdrage tot de kennis van het Talaoetsch,

DOOR

Dr. K. G. F. STELLER.

Als eerste stuk van het LIXe deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen verscheen een gemeenschappelijke arbeid der Heeren Dr. N. Adriani en J. P. Talens over het Talaoetsch, eene eerste poging, om deze taal toegankelijk te maken voor bestudeering door personen, wier studie hen met deze taal of wier levenstaak hen met het volk, dat deze taal spreekt, in aanraking brengt en wien het tot dusver geheel aan materiaal daartoe ontbrak.

Met het oog op eenen arbeid op het gebied der talen, die op de Sangir- en Talaoet-Eilanden worden gesproken, welke arbeid het Sangir- en Talaoet-Comité mij wenscht op te dragen, werd ik er toe gebracht, den eersten tijd van mijn verlof te besteden aan de bestudeering van het Talaoetsch, een studie, waarnaar ik reeds lang verlangd had, maar die mij tot dusver onmogelijk was geweest.

Bij mijne studie werd door mij natuurlijk een dankbaar gebruik gemaakt van bovengenoemde schets van het Talaoetsch, door Dr. Adriani gemaakt naar gegevens van den heer J. P. Talens, terwijl de jonge onderwijzer-voorganger Willem Maäriwoeta (een der eerstelingen van het Seminarie te Kalowatoe, die in October 1911 zijne studies voltooid heeft), mij zijne levende kennis van zijne moedertaal ter beschikking stelde. Mij kwam het hierbij zeer te stade, dat ik het Sangirsch, dat aan het Talaoetsch-gelijk mij gebleken is -- zeer na verwant is, vrijwel als mijne moedertaal kan beschouwen.

Dit hielp mij over vele moeilijkheden heen, waarvoor een onvervalscht Westersch onderzoeker vaak staat als voor een steilen berg.

Reeds spoedig bemerkte ik, dat het bovenbedoelde werk, bij groote verdiensten, ook de fouten vertoont, die haast onvermijdelijk zijn bij het onderzoek door een Europeaan naar een Indonesische taal, bij welk onderzoek hij aangewezen is op personen, die hem slechts ten deele verstaan, die niet de

minste notie hebben van grammatica — immers hunne taal spreken, zonder zich rekenschap te geven of zelfs bewust te zijn van den bouw en de regelen daarvan — en die niet begrijpen om welke finesses het gaat.

Dr. Adriani kan echter niet aansprakelijk gesteld worden voor de minder juiste gegevens, die hij slechts wetenschappelijk te bewerken en te rangschikken had. En het is geen wonder, dat hij hier en daar uit verkeerde gegevens tot onjuiste conclusies kwam.

Evenmin kan men het ook den Heer Talens toerekenen, dat hij verkeerd verstaan werd en met zijn Hollandsch oor soms verkeerd opving, wat hem medegedeeld werd.

Hoogstens zou men beiden Heeren een verwijt van te groote voortvarendheid mogen maken. Maar dan zouden wij in het geheel niets hebben en tevens het belangrijke en verdienstelijke van hun arbeid missen!

Wegens de onjuistheden en leemten echter, die ik op het oog heb, kan het boekje, zooals het daar ligt, niet wel dienen voor de studie van het Talaoetsch, daar het geen geheel betrouwbare gids is en den leerling vaak op een dwaalspoor brengt. Daarom heb ik gemeend, — hoezeer dan ook slechts met grooten schroom daartoe overgaande, immers ben ik zelf pas een beginner — het mijne ertoe te moeten bijdragen, dat zoo spoedig mogelijk deze hindernissen voor het verkrijgen van een juiste kennis van het Talaoetsch worden weggenomen. Tevens wensch ik aan te vullen, waar het noodig en mogelijk is.

Helaas ben ik thans nog niet in staat, alle moeilijkheden op te lossen. Daarvoor zou 't noodig zijn, dat ik eenigen tijd in het land zelf een nader onderzoek instelde, waartoe vooralsnog echter geene gelegenheid bestaat. Moest ik dan liever voorloopig vóór mij houden, wat reeds verkregen werd, omdat het nog niet volmaakt is? Dan ware ook hier weer „het betere de vijand van het goede.” En daarom . . . . . worde hierbij het resultaat mijner pogingen bescheidenlijk aangeboden aan de belangstelling en onderworpen aan de critiek van wie zich met dit onderwerp bezighouden, — waarbij ik o. a. denk aan mijne collega's Stokking en Zwaan en aan den Heer E. G o b é e, Controleur B. B. opdat door aller samenwerking het doel bereikt moge worden.

Bij de behandeling schijnt het mij het meest praktisch, de paragrafen-indeeling van Dr. Adriani te volgen. Na de bespreking hiervan volgen dan, als toevoegsel, eenige verhalen, raadsels en liederen met de vertaling daarvan en met opmerkingen en aantekeningen naar aanleiding van de daarin voorkomende woorden en uitdrukkingen.

§. 1. Deze paragraaf geeft, uit haren aard, geene aanleiding tot opmerkingen, dan alleen omtrent het Salibaboo's Woordenboek van A. de Steurs, d. d.

Batavia 1842, dat niet meer is dan een lijstje van een goede honderd woorden, die slechts twee en een halve bladzijde vullen van het tijdschrift voor Ned.-Indië, 4e jaarg. 2e deel. Het woordenlijstje is Hollandsch-Talaoetsch. De spelling is slecht, de woorden zijn doorgaans onnauwkeurig weergegeven en ook niet altijd de equivalenten der Hollandsche woorden.

Het lijstje is niet meer dan eene curiositeit. — Hetzelfde valt te zeggen, van het lijstje van Sangireesche en Talaoetsche woorden Ind. Mag. 1e twaalfstal nos. 7, 8 en 9, dd. 1844, bldz. 29—32.

Dit lijstje bevat een tachtigtal woorden, zoo mogelijk nog minder juist gehoord en gespeld dan die der bovengenoemde lijst.

§ 2. **Naam en aard van het volk.** Volledigheidshalve voeg ik aan de 2de alinea toe de beide andere Sangireesche Sasahara-benamingen voor Talaoet en Talaoerees, n. l. Isi-horo en Maghalontehang, waarvan de eerste slaat op de ongevijlde (dus scherpe, vandaar horo) tanden, (isi), der Talaoereezen en de tweede op hunne taal, die den Sangireezen als een „brabbeltaal” voorkwam. ¹⁾

Op bladzijde 3, vierde regel van boven, staat Salibaboe en Kawahoeang, hetgeen echter Salibaboe en Kawoehoeang moet zijn. Over de afleiding van dezen naam, zie 't slot van § 50.

Ten slotte worde nog opgemerkt, dat thans de Dienaar des Woords van Salibaboe niet meer te Moronge, maar te Liroeng woont, terwijl eene der standplaatsen der Dienaren des Woords van Karakelang thans Kiama is (vroeger Beo). Het is nog niet beslist, of de andere Dienaar des Woords te Rainis zal blijven wonen dan wel zich elders zal vestigen.

§ 3. **Dialecten.** Te Kalongan (Tal. Alongana) op Salibaboe wordt niet het Salibaboesche dialect gesproken, maar dat van Karakelang-Zuid, — zeker wel door de ligging dier plaats tegenover Taroeng, waar de oversteek het kortst is.

De (W.) achter Karakelang van de woorden nioera en Awaroana moet vervangen worden door (N.), daar dit een eigenaardigheid van het Noord-Karakelangsche dialect is, dat ook overigens zich nauwer aansluit aan het Taroenasch-Taboekansche dialect op Groot-Sangir, dat dezelfde r heeft. Voor zaken, waarvoor de andere dialecten een eigen of een afwijkend woord hebben, vindt men in het Noord-Karakelangsche vaak dezelfde woorden of vormen als in het Noord-Sangirsch: b. v. ananas is in het Salibaboesch parangena,

1) maghalontehang, stam galontehë = rammelen, in den zin van bargoensch spreken, brabbelen. Over den vorm zie S. Sprk. bldz. 56—60 en bldz. 64.

daarentegen op Gr. Sangir en in het Noord-Karakelangsche nanasi; djeroek is op Salibaboe bosa, op Sangir en Noord-Karakelang limoe; waar elders boesa'a (pisang) en esaka (man, mannelijk) gezegd wordt, zegt men op Noord-Karakelang boesa' en esa' (Groot-Sangir boesa' en ese'). ¹⁾

Te Roeso (Karakelang-Zuid) hoort men nog een ander dialectisch verschil, dat echter aan het verdwijnen is: in plaats van de Salibaboesche *k* hoort men daar de *s* gebruiken, b. v. esasa, Awasoeana, voor esaka en Awakoeana; apoesa soe lälloe büssasa, voor apoeka soe lälloe büssaka (= kalk in een gebarsten bamboekoker, Sangireesch apoe' soe lälloe' bë'sahë'). Deze *s* is niet onmiddellijk uit de *k*, maar uit de *tj* ontstaan. Zooals reeds gezegd, verdwijnt dit echter gaandeweg, sedert er te Roeso vele lieden van Niampak zijn komen wonen, die deze eigenaardigheid der oorspronkelijke bewoners belachelijk maakten en hun dialect wisten te doen domineeren.

Het is merkwaardig, zoovele verschillen te vinden — veel meer dan men op de Sangir-eilanden aantreft — onder een bevolking zoo gering in aantal en betrekkelijk dicht bij elkaar wonende.

§ 4. Waar op pagina 6 gezegd wordt, dat het Talaoetsch den oorspronkelijken eindsluiter *n* of *m* tot *na* maakt, daar moet de restrictie gemaakt worden, dat zulks niet altijd geschiedt, althans tegenwoordig niet bij het overnemen van vreemde woorden: voor Benjamin, Willem zegten men: *i* Benjami, *i* Welle.

Zoo vond ik patiri voor tol van den stam tiring (Sang. id.) = draaien, naast tiringa in de uitdrukking tiring oe poea of tirim poea = duizeligheid. Bij niroe = wan, waar het Sang. nihoeng heeft en men dus niroenga of niroena zou verwachten, heeft men slechts met een schijnbare uitzondering te doen, daar de *ng* van het Sang. woord niet oorspronkelijk lijkt, te oordeelen naar Tont. ni'oe en Mal. njiroe. Het derde voorbeeld, dat ik hiervan ken, is het woord ipoe = smid, Sang. kipoeng.

Wat andere eindsluiters betreft, zoo hoort men *i* Paeloe, *i* Loeka, *i* Joeso en goroba voor Paeloes, Loekas, Joesof en grobak.

§ 5. Navel is in het Sang. niet poesidě, maar poeidě', terwijl eposa niet staart beteekent, maar stuit; voor staart heeft men 't woord to/e (Sang. id.) cf. më'poesě' en mahě'poesě' (S.) = äppoesa (T.)

1) Tot voor ongeveer 30 jaar hadden de Rijkjes op de Sangir-Eil. elk een invloedssfeer op de Talaoet-Eil. als volgt:

Manganitoe op Zuid-Karakelang, Taboekan op Salibaboe, Taroenā op Noord-Karakelang, Siaoe op Kabroeng.

Sedert de meer directe bemoeiingen van ons bestuur met deze eilanden is deze invloed tot een bloot historische traditie geworden.

§ 6. De uitspraak der *a*, die 't equivalent is der Sang. *ě*, is zoo duidelijk verschillend van de zuivere *a*, dat ik dezen klank door een teeken zou willen onderscheiden b. v. door *ä*. — Het karakter dezer *ä* brengt mee, dat de volgende medeklinker dubbel gehoord wordt en m. i. dus ook dubbel geschreven moet worden. Dat de klinker der looze eindlettergreep zulk een *ä* zou zijn, moet ik tegenspreken; want zelfs waar die *ä* aan het eind van een woord staat voor een *ě* op dezelfde plaats in het Sang., heeft zij reeds een opener klank gekregen, omdat er geen medeklinker volgt, die haar steunt, wat in 't Sang. verholpen wordt door de hamzah, b. v. *těłloehě'*, ei, = *tälloeka* (niet *tälloekä*). Zeer stellig is de *a*, in *ngiroena*, *mořonga* enz. een zuivere *a*.

Ook de *k* in de klankverbinding *äk*, die equivaleert met Sang. *ěh*, klinkt dubbel, bv.

äkke, Sang. *ěhe* (*alang*²).

täkkä, Sang. *měntěhang* (straks).

mäkkäppinga, Sang. *měhěping* (slaiten).

mäkkapa, Sang. *měhapa* (bewaken).

läkkasa, Sang. *lēhasě'* (ijzerhout).

mäkkowo, Sang. *měhowo* (wegdragen).

Ik schrijf deze uitspraak toe aan het streven om den gesluierden klank der *ä* te bewaren. Door eene spelling als *ake*, *taka*, enz. wordt de uitspraak niet juist weergegeven, want men hoort duidelijk *äke*, *täke*, enz.

§ 7. Hier heb ik er slechts op te wijzen, dat het woord voor mensch = *taoemata* is en niet *tooemata* gelijk hier en elders geschreven wordt door den heer Talens. Zoo is ook de eerste *a* in *ta'iaka* en de tweede in *tamba'oeroengana* afgestooten; deze woorden dienen dus te worden geschreven als hierboven.

§ 8. Ook hier zijn eenige fouten te verbeteren: *dapoerana*, *malān-naba*, *oenida*, *oelida* (niet *rup*, maar *worm*), *latabingana*, Sang. *la/ě'bingang*, *maně'boe*, *pě'doe*, *talimě'do*, *ě'doe*, *mě'dea'*; *maā-somba*, *wale*, *rapoerana*, *řoesoe'a*, *řasoeta*, *řiwoe*, *gě'goewa*, *aeherana* van *mehera* = *langzaam vloeien* v. *kleine stroompjes met gering verval*. (Daarentegen is *snel krachtig vlieten* = *meleřa*, cf. Sang. *melehě'*).

§ 9. Ook in deze paragraaf zijn verschillende fouten ingeslopen; wat betreft de Sang. woorden, denke men er aan, dat de slot *ě* altijd gehamzeerd is. Uit het woord voor *water* behoort de *w* weg te vallen; de spelling er van zij:

oea'e. Bij leta'a worde aangeteekend, dat de Sang. Sasahara-term voor neerleggen = mēleta' (cf. Mal. lētak).

§ 10. De regels voor het gebruik der *l* of *l* worden in het Talaoetsch niet zoo consequent in acht genomen als in het Sangirsch: naast oelida zegt men poe'oela, soelamboeta, apala, waar op Sangir poekoelë', soelamboetë' en kapalë' zouden gehoord worden.

Van *l* voor *r* (want blijkens 't voorbeeld wordt *r* en niet *r* bedoeld) ken ik één voorbeeld waar 't Tal. een *r* heeft en 't Sang. een *l*, n. l. toeri'oe (Tal.) = toeli'oe (Sang.) = „slechts” en één voorbeeld van 't omgekeerde: Tal. toeli voor Sang. toeri (*Sesbania grandiflora*). Het is echter niet zeker of toeri wel een echt Sangirsch woord is. Kin is echter niet a_{le}, maar are. A_{le} is in het Sang. de benaming van het dunste idjoek-touw en stam van het werkwoord mangale = zulk touw oprollen (de verrichting na 't draaien). In 't Talaoetsch is 't de stam van 't werkwoord mangale = een bepaalde wijze van binden; aāle = touw in den zin van „bindmateriaal”.

Voor verwisseling van *l* en *r* zie § 12.

§ 11. Hier valt niets op te merken.

§ 12. Ik kan in de gewone uitspraak der *r* geen klank vernemen, die naar de *z* zweemt, wel bij mislukte pogingen om ze afzonderlijk eens goed te doen hooren. Volgens mijn gehoor is het dezelfde klank als de *r* der Noordelijk-Sangirsche tongvallen, die in de Sang. Sprk. blz. 13 gutturaal wordt genoemd, doch praepalataal is; zij wordt volstrekt niet brouwend uitgesproken. Bij het vormen dezer *r* drukt men de tong, waarvan de punt achterwaarts geslagen wordt, tegen het voorverhemelte en spreekt dan met de punt der tong de *r* uit, — of zooals het in de Sang. Spraakk. staat „men houde de tong als bij de *l*, doch spreke *r* uit”.

De *r* onmiddellijk volgende op den klinker die den klemtoon heeft, klinkt dubbel, bv. oea_lor_{ra}, a_le'ar_{ra}ne, er_{ra}, er_{re}ta, so_{rr}a, enz.

Het moet afgekeurd worden mangkimbara_{ng}a te schrijven, daar de uitdrukking uit twee woorden bestaat: man(g) (Sang. man of mang) en kimbara_{ng}a. Dit man(g) is een versterking, die ook in andere verbindingen voorkomt (cf. § 31 en 56).

Naast de beteekenissen van „slechts” (man sām_{ba}oe), „heelemaal, volstrekt” (man tala), „in geen geval,” „volstrekt niet” (mang kimbara_{ng}a), heeft dit woordje soms de kracht van „steeds maar door” (mam panga_{la}pa).

Naast de beteekenis voor het Sangirsch in Sang. Sprkk. blz. 259: „slechts, maar” (man sěmbaoe’), moet nog vermeld „tòeh” (man ta nahi-mang), „in geen geval” (mang koembahang) en „volstrekt” (man tala, mam madiri).

Waterscheppen is niet soeroe, maar soeroe’a, manoe’oe’a. Inderdaad zijn er een paar voorbeelden van verwisseling van *l* en *r*. Doch het Sang. kalimboeta’ moet niet bij aṛimboeta = (imper. van oemaṛimboeta = mākkimboeta = de oogen sluiten) genoemd worden, waarvan ’t Sang. equivalent is: mě’ti (— of mě’tě) mboeta (stam boeta zonder hamzah).

Er zijn in het Sang. drie verwante woorden voor verward, ineengefrommeld:

1e kalimboehoeng, stam boehoeng = in de war, n.l. van draden, touw enz;

2e kalimboetoe = in de war, ineengefrommeld (van kleedingstukken, papier);

3e kalimboeta’ (mèt hamzah) = ordeloos, verward (haren, draden, schrift) in welk woord ik meen te vinden een samensmelting van de woorden en begrippen kalimboehoeng en oeta’ (= haar). Het Tal. equiv. nu van kalimboehoeng is aliboeroena; voor kalimboetoe = alimboetoe. Hiervoor zegt men in de Noord - Sang. dialecten kaṛemboetoe of kaṛamboetoe. Voorts Tal. maloembira = N. Sang. maṛoembira.

§ 13. De hier vermelde woorden moeten alle met *r* worden geschreven en niet met *r*.

Bij paliarana kan nog ’t Sang. paliaheng vermeld worden.

Nest is salaka, niet salaka.

Eigenaardig is het, dat in eigennamen, die toch vaak zeer oude vormen in zich bewaren, de zuivere *r* voorkomt, waar de spreektaal *h* of *r* (ik heb hier ’t Sangirsch op het oog) heeft: b. v. Taratimbang en Lorompiane in plaats van Tahatimbang (Mang.) of Taratimbang (Tar.) en Lohompiane (Mang.) of Lorompiane.

§ 14. Hier valt niets op te merken.

§ 15. **Woordherhaling, reduplicatie.** (Ik vermoed, dat dit de niet vermelde § 15 is).

Na’ira’ira, zooals het woord dient geschreven te worden, beteekent niet „nadenken”, maar „van plan zijn”.

Andere voorbeelden van woordherhaling zijn (cf. Sang. Sprkk. blz. 70, v. v.):

10 nambo-nambo = zeer veel; bakkoe-wakkoe = zeer nieuw, pas; tãbbe-tãbbe = zeer oud, lang geleden; oe'amata-oe'amata i tooe = hij liep al maar door; soessangita-soessangita i tooe = zij weende al maar door.

20 loda-loda = zeer (of 't meest) strandwaarts gelegen; dala-rala = zeer (of 't meest) landwaarts gelegen; malãnnoe-malãnnoe = op den duur, mettertijd; matangga-tangga(ka) = zeer hoog; ma'aoe-aoeta = zeer kort; (daarentegen is: ma'aoe-aoe = teleurgesteld worden); malo'e-lo'e = zeer lang; mapia-pia enz.

30 palo-palo = ploertendooder; toeloen-toeloe = muskuskat; giring-giringa = een plant met peulvruchten; gari-haringa = onderdeel van een prauw; logo-logo = een schijfblok.

Wat betreft het woord malahoe'oemana, zoo wil 't mij voorkomen, dat spelling en beteekenis foutief zijn aangegeven. De stam is roe'oenga; hiervan: mǎ'koe'oenga of maroe'oenga = rechtspreken, berechten, en mǎllaroe'oenga = rechter, ook wel kort: roe'oenga; voorts: roe'oemana = straf, waarvan wederom mǎ'koe'oemana of maroe'oemana = straffen en mǎllaroe'oemana = beul.

Van gelijke vorming is mǎllarossa = binder, van mǎrossa = binden (Sang. mēhose') e. a. Wat a'ala betreft, — indien er een Sang. aequiv. van den stam ala bestaat, hetgeen ik echter betwijfel, zoo zou het kakala moeten luiden; laëlla' is echter van een anderen stam, die in het Tal. älla'a luidt en waarvan de werktuignaam is, a(älla'a, Mang. laëlla', N. Sang. alëlla'. Andere voorbeelden van dezelfde vorming zijn: apapena naast aäpena = schaa mgordel, apapoerana = kalknapje, a/aroesa, S. laähoesë' — plaatsvervanger, wisselkleed, a/oeroeta — S. laoe hoe' — schuifband, v. oeroeta; ara/apa — st. a/apa — snoer met haak en aas, letterlijk: 't werktuig waarmêe men de visch te pakken krijgt.

Deze vorming is in 't Noord Sang. dialect ook heel gewoon: ara/roesë' voor laähoesë', a/oeroe' voor laoe hoe' en zelfs: ni'ala/a' voor ni'la-äla' = gehaald; ni'asoensa' voor ni'laeensa' = gewasschen, (v. d. stammen ala', mangala' en oensa', mangoensa').

Wat het woord voor „kam” betreft, zoo is dat a'aro.

Het Sang. aequiv. van aola'ana is kakoateng; het wil niet zeggen „weefgetouw” ('t geen kahiwoeang is en waarin ook de schering begrepen is) maar: alle werktuigen benooidgd voor het weven, daarentegen beteekent aola'a = gereedschap en wel in 't bijzonder timmermansgereedschap.

In 't woord voor bruidschat is de *2e r* fout; het moet een *r* zijn, 't is inderdaad identisch met het Sang. *deho'* en wil zeggen „bindmiddel, bevestiger” (n. l. van 't huwelijk).

Laloro moet zijn *la lo ro* en *lalanse* moet zijn, *la lanse*, Sang. *da lanse*. Gelijk men aan dit laatste woord ziet, redupliceert het Talaoetsch regelmatig den begin-consonant, terwijl het Sangirsch differentieert en de *l* met *d* redupliceert. Andere voorbeelden zijn:

da ling kah ě' — *la ling ka ka* = hoepel,

da lo ho — *la lo ro* = inhoud,

da lom bo — *la lom bo* = werpnet,

da lo eas ě' — *la lo eas a* = vreugde,

Da lo egha — *La lo egha* = de Palau-eilanden.

Deze Talaoetsche wijze van redupliceeren wordt ook veel gehoord in het dialect van Noord-Sangir.

Het Sang. equiv. van *sasoeaka* is *sasoeah ě'*.

De reduplicatie der bijv. nmw. is als in het Sang. b. v.

bahewa (la) wordt *bahahewa (la)*.

maeloma „ *ma laeloma*

maitoema „ *ma laitoema* of *maäitoema*

maramoe „ *ma la ramoe*

ma roeala „ *ma la roeala*

ma renesa „ *ma la renesa* (de geredupl. vorm beteekent als zelfst. nw „manufactuur”, dat men blijkbaar minder sterk vond dan het inlandsch weefsel).

marada'a „ *mararada'a*.

Aan *mamarada'a* is de Heer Talens gekomen door een verkeerd opgevat *mam marada'a* = „altijd maar ziek” of „toch ziek” (b. v. aan iemands ziekte wordt eerst getwijfeld, na onderzoek komt men tot de conclusie „*mam marada'a*” = „hij is toch werkelijk ziek”). Dit is het *mang*, waarover in paragraaf 12 is gesproken.

Zoo ook het voorbeeld *tawe' behe maitoema, mammawira äbbi* (juister: *mam mawawira äbbi*) = er is geen zwarte eend, 't zijn slechts witte.

Bij *päppoeso* kan ik nog de volgende voorbeelden aanvoeren:

bäbbatoe = de nieren (Sang. *bě'batoe*).

bämboe lawanana = goudgeel (Sang. *běmboe laeng*).

bämbiada = e. s. v. groente (Sang. *běmbiade*), die inderdaad veel van vischkuit heeft (*Saccharum edule*).

bām bälloenga = kwal; bälloenga (mam-) omkrullen.

bāmboeloe = haartjes (cf. Sang. boeloenge = vezel).

ābbowonga = e. s. v. visch. (Sang. bē'bowong, 'genoemd naar de bowong = waterbamboe).

dāndipaka = regenboog (Sang. dēndipahē', stam dēpa = vadem, dus iets, dat zich als een groote vadem uitspant).

dāndoeloenga = een plant.

āddila } = schol, tongvisch (Sang. dēndila), S. dila, T. lila = tong.
dāndila }

angkaripa = wenkbrauw.

angkondapa = wimper (Sang. kēngkonda'). 1)

ganggalima = het haar, dat in de bakkebaarden uitloopt (Sang. gēnggaling).

lāllana = adj. bij batoe (steen), tāmboeū (katjang), sikata (ijzerhout), om een bijzonder glad en glanzend soort er van aan te duiden (stam lana = olie).

lālloie = hagedis (Sang. lēloie, stam lioe).

lāllimpana = een klimplant, op den lipang = Tal. limpana = duizendpoot gelijkend (Sang. lēlipang).

māmmana = zeediertje, vol zwarte stekels, die venijnig zeer doen, wanneer men zich er aan stoot of er in trapt (Sang. mēmana). Wat het grondwoord mana beteekent, weet ik niet, wellicht valt het Mal. panah te vergelijken.

pāmpoei'ana = beestje in het zeezand, op een schildpad gelijkend.

pāmpoeloeta = een boom met veel poeloe' = kleverig sap (Sang. pēmpoeloe')

pāmpalada = een plat zeedier (palada = handpalm, S. paledē').

pāppendanga = zeedier, vergeleken bij een pendanga = koperen kom.

pāppara = een soort koraalsteen, vergeleken bij een paha = rookvliering (Sang. pē'paha).

sāssāppoeta = walvisch (Sang. sē'sē'poe'); sē'poe' is de stam zoowel van soemē'poe' = boven water komen, als van manē'poe' = met een blaasroer schieten, vgl. ook sōpu', manōpa' = uitbars-ten van een vulkaan (Minah. Sōpoetan, naam van den bekenden vulkaan) en hōpa, mēhōpa = beblazen, bespuwen met gekauwde medi-

---

1) Het Sang. kēngkonda' beteekent echter (zonderling genoeg) — wenkbrauw, terwijl het Tal. angkondapa beteekent wimper (Sang. kohabē'; roemondapa = koemonda' = knippen met de oogen; sāngkarondapa = sāngkakonda' = één oogenblik).

cijn. Misschien heeft men wel aan beide begrippen gedacht, toen men den walvisch zoo noemde, althans aan het eerste.

täntangoeba = dek van een vaartuig (Sang. tëntangoebë').

täntalamisiana = een plant met eetbare vruchtjes, waaraan zich de salami = (Tal. talamisi) honigzuigertje, te goed doet (Sang. sēnsalamisiang).

täntonga = een bepaald patroon (Sang. tëntonga) bij het weven.

tatingkala = schouderblad (Sang. tingkala = heupbeen).

tätta'apa = een beestje, dat vliegen vangt; stam ta'apa (Sang. taka') = de vlakke hand op iets leggen, met de vlakke hand of met beide handen tegen elkaar een muskiet doodslaan.

tättere = een soort riviervisch, die „staat" zou men in 't Holl. zeggen; de Talaoerees vergelijkt het bij „liggen" (tere).

tatai = spin (het dier dat iets produceert, hetwelk men bij „tai" heeft vergeleken).

Aangaande papate en tatoewo de volgende opmerking. Papate als werktuignaam zou ik liever omschrijven met „dat, waardoor men doodt" dan „dat, waardoor men sterft".

Men maakt onderscheid tusschen de vormen pate en kate: aghidë' maka'pate = doodelijk wapen, een wapen, waarmede men dooden kan; makakate koemaëng apa ene = door dat te eten kan men sterven. Tijd of wijze van sterven is: kakate zoowel als kapapate, ook wel papate; hier wordt dus het onderscheid niet in acht genomen (tijd of wijze van dooden is daarentegen: p a m a m a t e).

Tatoewo is niet alleen „tijd of wijze van groeien", maar ook „gestalte" en kan beteekenen „groeimiddel" b. v. in: „oendang tatoewo".

§ 16. **Samenstelling.** Voorbeelden (als op blz. 72 en 73 Sang. Sprkk.) hiervan zijn:

oea'e tilanga = zuiver water.

aloe itoema = een zwarte houtsoort (geen ebbenhout = batoe line, Sang. en Tal).

bale watoe = een huis van steen.

nākki solata = kanariesoort (vrucht) met spitse vruchten (sinolatana = spies).

oeai roeloenga = manggasoort (doeloenga = zeekeo)

meo wasa = zwarte kat (Sang. meo' basa); basa = donker.

batoe tawa = vetsteen (tawa = vet).

apála maligge = papajasoort.

oeë atoana = rotan (atoana = reuzenslang).

batoe salawo = een steen in het binnenland van Moronge, die wat van de nok (salawo) van een huis heeft.

batoe apala = een steen tusschen Kiama en Toeie, die wat van een schip heeft).

baratan tatälloe = een prahoe met drie uitleggers.

oelilim pati'oepa = heeal.

§ 17. Hier zijn ook een paar spelfouten ingeslopen: lolang oe ota moet zijn lorang oe ota = aars (Sang. lohang = gat, opening): tawoengkota = achterste.

Sisinaoet oe Roeata moet zijn: Sasinaoet oe R. Het woord is hier echter minder op zijn plaats, daar het beteekent: gesprek over alledaagse dingen; beter is het ingeburgerde tita te gebruiken in dezen zin.

Het komt mij voor, dat het Minah. woord ěndo = zon samenhangt met het Sang. Sasahara-woord maw ěndo = wit, blank, helder „als de zon”.

De op blz. 24 voorkomende eigennaam is niet Maoerana, maar Maoelana (op z'n Sang. zou hij luiden Mahoe/ana) dus: glad, glanzend.

Het woord voor schrijven, dient met r geschreven te worden en niet met r, dus: mamoreta.

Wat den vorm pinaworeta betreft, zoo beweert mijn zegsman, dat de *w* door een *b* moet vervangen worden, maar dan nog zou de beteekenis eene andere zijn dan in de vertaling uitgedrukt wordt en wel dezelfde als van binoreta = geschreven, zoodat de zin zou beteekenen: „door mijnheer geschreven op den onderwijzer”, waarbij b. v. deze zijn rug als lessenaar leende; „door mijnheer bevolen te schrijven aan den onderwijzer” zou aldus moeten gezegd worden: pinapaworet i Toeanga soe goeroe.

De zin „ia'oe tinoentoengan i Toeang oe watoe” is stakkerig gezegd; zooals zij daar staat zou zij moeten beteekenen: „de Heer van der Steen heeft naar mij gegooïd”, terwijl bedoeld wordt: mijnheer heeft met den steen naar mij gegooïd. Maar dan moet het aldus gezegd worden: ia'oe tinoentoengan i Toeanga, tinoentoengan oe watoe of ia'oe tinoentoengan oe watoe, tinoentoengan i Toeanga.

Ramae is in 't Sang. Hamae, een monster, dat o. a. reumatiek veroorzaakt. De voorstellingen daaromtrent zijn zeer verward. Hier hebben wij

wederom een voorbeeld, dat de Mang. h = de Noord-Sang. r een zuivere r kan worden; immers in het Tal. woord is het een gewone r (cf. § 13).

§ 18. Zonder op het hier gezegde in het algemeen iets af te dingen, moet ik enkele voorbeelden toch verbeteren. De zuivere vertaling van: „wasch onze voeten” is pangoerasa leda-ng-kami. Nu kan dit in 't passief omgezet worden en dan luidt de vertaling: oerasa leda-ng-kami. Hier is dus het lidwoord volstrekt niet noodig; het vervult zijne functie eerst in een zin als deze: „wasch onze voeten met warm water”: leda-ng-kami oeraso-ngk-oëa'e masalihanga.

Zoo is het ook met het volgende voorbeeld, dat eveneens fout gezegd is: Gelast hem water te putten.

1e pändolok-i-tooe manai'oëa'e (de hamzah achter manai' vervangt het weggevallen — da van manaida).

2e papasaid-oëa'e i tooe of omgezet:

3e i tooe papasaira'a oëa'e.

Het lidwoord komt eerst te pas in een zin als deze: papasaira'o-n-sasia oede i tooe = laat hij met dezen schepper putten.

„Gij zult den Naam Gods niet ijdelijk gebruiken” worde liever vertaald: „Mang kimbaranga i'o mangkete assagone-ngk-aran oe Mawoe Roeata”. Mangkete assagone (Sang. mēngkate ka'sě'ba'e) = te pas of te onpas noemende.

In elk geval worde „taghoenane” liever vervangen door „tättaroe-nalangana”.

Barata ntataloe moet geschreven worden baratan tatälloe, waarbij dus de slot a van baratana (Sang. bahateng) uitgevallen is.

Oe'asalag oe apa moet zijn oeasoelag oe apa.

Ia'oe soeëte ngkinoemaiana is geen behoorlijk Talaoetsch; ik ben gezeten = ia' oëaiana (waarin dus de slot- a van ia'a of wel de oe van ia'oe wegvalt), oëaiana = duratief, wel te onderscheiden van oë'aiana = bezig te gaan zitten.

Het volgende voorbeeld is ook niet geheel juist; het moet luiden: pado masoeë ngk-olange, oentoera'a dososindi = breng het pas naar boven, als het gereed (af) zal zijn; masoeë ngk-olange = Sang. masoeë ngkoa'e = af worden, wat betreft 't maken ervan.

§ 19. **Voor-, in- en achtervoegsels.** Bij de hier en in de verdere paragrafen opgegeven en behandelde voor- en invoegsels mis ik nog de volgende: tari, saroe, sari.

a met reduplicatie, zie § 21.

a' (*a p p a'*) gevolgd door *e* (*n e, n g e*), zie ad § 21.

m ā n g k a (**zonder** *a n a*), *n ā n g k a* (bij 8 behoorend), *m ā m p a*, *n ā m p a*, *p ā m p a* (zie §§ 26, 28 en 31).

a t t a en *m a t t a*, *a' a t t a* en *m a t t a t a* (bij 10 van het lijstje behoorend), zie § 32.

m a s i' (zie § 34).

m a ä ä en *m a ä p a* (zie ad § 21).

a l-, *o e l-*, *t a l-*, *s a l-*, *b a l-*.

a l i (n), *a l o e (m)*, *b a l i (n)*, *b a l o e (n)*.

-t i-, *- t i m-*, *- t i n-*, *- t i n g-*, *- t i n g k a*, *- t o e m-*.

-l i-, *- l o e (-m, n g, n)*, *- r i m-*, *- r o e-*.

l i m-, *l i n-*, *l o e m-*.

t a-, *t a m-*, *t a n g-*, *t i m-*, *t i n g-*, *t o n g-*.

b a, *b i*, *b i n*.

a-, *a m-*, *a n-*, *a n g*.

s a-.

Bovendien schijnt het mij juister de onder 3, 4 en 6 opgegevene aldus te lezen:

3) *m a ä*, *m a' a*, *n a ä*, *i a*, *i a' a*, *i n a*.

4) *m a i*, *m a' i*, *n a i*, *p a i*—*a n a*, *p a' i*—*a n a*, *p i n a' i*—*a n a*.

6) *m a p a ä*, *m a p a' a*, *n a p a ä*, *i a p a ä*, *i a p a' a*, *p i n a p a ä*, *p a ä*.

Bij 5) is nog in te voegen: *i a p p a*.

Bij 9) te schrappen: *m a n g k a*—*a n a* (zie § 31).

Hiervan zal 'teen en ander gezegd en met voorbeelden toegelicht worden, naarmate ze bij de volgende paragrafen te pas komen of aan het slot van dit hoofdstuk.

§ 20. Het voorvoegsel *t a r a*. Dit prefix komt ook voor in de woorden: *m ā t t a r a p o e t o e n g a* = op het vuur passen.

t i n a r a l ā g g e en *i t a r a l ā g g e* = in lachen uitbarsten (cf. Sang. *t a h o e / ē' g e*).

t i n a r a p e t o = te zwaar geladen in het achterdeel (van een prahoe), Sang. *n ē' t a h a p e t o*.

n i t a r a o e r o e = (van angst) in de broek doen, cf. het Sang. *n ē' t a h a k i l o'*.

t a r a o e = haan (waarin ik zoek een afgesleten *t a r a o e' o e* = kraai).

t a r a i n t a r a w a h a (Sang. *b a w a / ē'*), *' s t a m b a h a*, *m ā b b a h a* = in den steek laten.

tarangasa (Sang. tahangesë') = roover, vernieler, wordt gezegd van dieren als de walang sangit (tanang o), varkens, sprinkhanen en van menschen, die zich als zoodanig t. o. z. van anderen gedragen (b. v. misbruik makende van de gewoonte, om, als men dorst heeft, klappers van anderen te mogen afhalen, geen maat daarbij houden). Moeten we den stam ook in Miangasa zoeken? — niet onmogelijk, daar dit eiland, afgelegen en eenzaam, een goede prooi was voor de zeeroovers.

Van tari ken ik slechts voorbeelden: manarimata (Sang. manahimata) = toezien op, opzicht voeren over, en tarimamanna = pinangen sirihdoos. Als curiosum vermeld ik nog 't woord taratariasoe = jager; manariasoe = jagen, met de honden op wilde varkens uitgaan.

Van taroe kunnen ook nog genoemd worden:

mattaroeällanga (Sang. më'tahoeëllang) tot slaaf hebben, als slaaf behandelen.

manaroe mea (Sang. manahoemea) = beschaamd maken.

manaroe pia (Sang. managhoepia) = verbetering aanbrengen.

Van ta(g)hoe: ta(g)hoe wala (Sang. idem) = kiel van een prahoe.

Van saroe: manaroeapida (Sang. manahoepidë') = tusschen de andere bedrijven door iets doen, tegelijk met andere dingen medenemen (brengen).

masaroeapida = adj. van iemand, die aldus is aangelegd.

Amagoe ire'esoe waila, paüsaroeapida; ariewe toeri'oe mällele, ewe'e lai panaroeapida mangapalampoennga, woesa'alahan e, risa, woenga, aloe = als ge naar den tuin gaat, moet ge 't waarnemen om tevens allerlei andere dingen te doen; ge moet niet slechts wieden, maar tevens groente, rijpe bananen, Spaansche peper, champignons en hout zien mee te brengen.

Van sari ken ik de volgende verbindingen:

sarindano = waterjuffer.

sariowanana — e. s. v. kalong, nl. pani'isariowanana = met grijze haren.

sarimboeata — manarimboeata = aanvuren (st. boeata), sasarimbocata = lied enz. ter aanvuring.

sariannoepa = sarannoepa = S. sahënnoe' = gezwel (oemänoepa = opzetten v/d buik).

sasarindoeita = prijzende opmerkingen tot aanvuring van een verteller (st. = doeita, S. doeï' = opheffen.)

Ter illustratie van het in deze paragraaf gezegde mogen de volgende voorbeelden dienen:

1. *bale matanggaka* (Sang. *bale marange'*) = een hoog huis.
2. *bale indi, tanggane sântänni'a* (Sang. *bale inie, range'e sëntënni'*) = de hoogte van dit huis in 10 vadem.
3. *iai! ¹⁾ bale atanggaka!* (Sang. *iai! kai wale karange'!*) wat een hoog huis!

Mawoe Roeata mataläntoe pa; taläntoe me tawe-s-siringe (Sang. *Mawoe Roeata e matalëntoe'; talëntoe'e tawe' sihinge*) God is liefderijk; Zijne liefde is weergaloos.

Ataläntoe pa, Mawoe Roeata mangngampoenga si ite taoemata waradosa (Sang. *Katalëntoe', Mawoe Roeata e, ma'ngampoeng si kite' taoemata waradosa*) = Hoe liefderijk is God, dat Hij ons zondigen menschen vergiffenis schenkt.

Zoo is maloanga = wijd; *aloanga* = hoe wijd! en *loange* = wijdde (Sang. resp. *maloang, kaloang, loange*).

Van daleo (Sang. *dalaki'*) bestaan er slechts twee vormen:
taoemata raleo (Sang. *taoemata ralaki'*) = een slecht mensch.
taoemata indi tawe-d-daleone, manarane mam mapapia äbbi (Sang. *taoemata ini tawe' dalaki'e, kakanoa'e mēngkai mapapia kē'bi'*) = bij dezen man is geen kwaad; al zijne daden zijn goed.

taoemata araleo (Sang. *taoemata karalaki'*) = wateen slecht mensch!

Doch de derde vorm wordt ook nog anders gebruikt, als 't ware nominaal gemaakt naar ons begrip: *atanggak-oe aloe oede* (of *atanggake aloe oede*) *na'oma'otonge sala ta iasasilo* (Sang. *karange'oe* (of *karange'e*) *kaloe ene, haki'oe poesoenge sala ta ikasasilo*) = de graad of mate van hoogte van dien boom is zoo (zóó hoog is die boom), dat men den top haast niet ziet.

Atäläntoe p-oe M. R. (of *ataläntoe pe M. R.*) *soeroenia, na'oma enz.* (Sang. *Katalëntoe'oe* (of *katalëntoe'e*) *M. R. soe doenia e, haki'oe enz.*) Alzóó is de mate van Gods liefderijkheid jegens de wereld, dat enz.

Men dient echter wel zich het onderscheid in te denken tusschen de begrippen:

lalake = de breedte er van, en

alalake = de mate van breedheid er van;

sällake = de grootte ervan, en

asällake = de mate van grootheid ervan;

1) Dezen uitroep hoort men in het Talaoetsche alleen te Moronge,

lo'enge = de lengte ervan, en

alo'enge = de mate van lengte ervan, al verwisselt het dagelijksch gebruik ze wel:

Pa'ola'a meda lalake (of alalake) sǎntonggolana, lo'enge (of alo'enge) sǎndǎppa sǎnsoemi'oe. Pě'koa' meda wěnnahē sěntěnggolang, nandoene sěndě'pa sěnsoemi-koe of sěntěnggolang kawěnnahē, sěndě'pa sěnsoemi-koe kanandoene.

Dat de beteekenissen elkander niet geheel dekken, bewijze het volgende:

Ia'a oe'indon soenge (Sang. ia' koe'kende ndalěnding) = ik ril van koude, waarin soenge en dalěnding niet verwisseld kunnen worden met asoenge en karalěnding. Wel kan men zeggen: Asoenge mbanoea oede sala ma'atannoesa barab-bisa (Sang. karalěnding oe wanoea ene sala maka'lahiasě') = in dat land is 't zóó koel, dat men er van rilt (de Tal. zegt: kippenvel krijgt).

Van den stam dalěndima heeft de vorm maralěndima de betekenis van koud; doch mata(g)hoelěndima en ata(g)hoelěndima alleen die van gezond en gezondheid.

Over atata'o beter: attata'o zie ad § 32.

Apoeloewe in den zin van „gelieve” is geen Talaoetsch, waarvoor men immers den vorm met o heeft. Dus in plaats van apoeloewe i ite madaringika sasinaoet (liever bisaram) M. R. zegt men: I ite madaringiko enz.

Apoeloewe als zuiver Talaoetsch kan alleen in een zin als deze te pas komen: amagoe itoe mangahe si'o, i'o apoeloewe = als hij je vraagt mee te gaan, dan moet ge er gehoor aan geven ('t willen). Doch mijn zegsman bestrijdt zelfs dezen vorm, die grammaticaal juist is, beweerende, dat het dagelijksch gebruik hiervoor heeft: „pappoeloewe” (zie § 55).

Bij sǎngka -- worde nog aangeteekend, dat het ook wordt verbonden met werkwoordstammen b. v. sǎngkarǎnta = 1° tegelijk aankomen en 2° met dat hij kwam.

sǎngkatoenna = 1° een hoeveelheid voor één keer koken voldoende en 2° tegelijk gekookt.

sǎngkapabisara = tegelijk sprekende, maar ook: Napawe hoeroe naāsilo nakal oe manga raro'a nǎmpangǎb-boeta boengasoentaloesi'ola, sǎngkapabisarane — e! = toen de onderwijzer den ondeugenden streek der kinderen, die n. l. de bloemen op het schoolerf uitgetrokken hadden, zag, nou maar, toen hij loskwam. . . . !

Men lette ook op het verschil tusschen *sāṅkarea'a* = „eenmaal zoeken” en *sāṅkapādde'a* = „tegelijk zoekende”; *sāṅkapate* = „tegelijk gedood” en *sāṅkapamate* = „tegelijk doodende”; idem *sāṅkareno* en *sāṅkapāndeno*.

De beteekenis wordt ook gewijzigd door een achtergevoegd — *ana* b. v. *Iami āppata namata sangkaāmata boeasoe Salatiga saran Toentanga; narānta soe Toentanga iami nātta-lei: sāṅkaāmatana i amboean Daoe' pina'elega Djogja, arawe sāṅkaāmatana i Moni roeang-k-Ari pina'elega Samaranga* = Met z'n vieren gingen we tegelijk van Salatiga naar Toentang; te Toentang aangekomen, gingen we uiteen: in ééne richting, naar Djogja gingen David en ik, in een andere richting, naar Semarang, gingen Monica en Ari.

Sāṅkaāmata beteekent naast: tegelijk vertrokken, ook „in één keer loopen”: *saranapa oedeta'oe inoentoeda sāṅkaāmata* = die dingen heb ik in één keer loopen gebracht.

Sāṅkaāmatana heeft soms ook de beteekenis van „op een anderen keer, op een andere reis” = *Amagoe i'oi pa'elega Samaranga, apidoelai ipa'elega Poerwodadi? Tala, kaddo sāṅkaāmatana* = Als ge naar Semarang gaat, gaat ge dan tevens naar Poerwodadi? Neen, eerst een ander maal.

Bij de rangtelwoorden lette men op de vorming van *aiāppane* en *aiānnome* = de vierde, de zesde, waar een *i* ingelascht wordt en op *oealoene* waar de *a* uitvalt (cf. Sang. *koealoene*).

Voorts wordt opmerkzaam gemaakt op de *a* (*ka*) + reduplicatie b. v. *aralaha*, (stam *laha*, cf. Sang. *lagha*), *arara'a* (st. *ra'a*, Sang. *haka*), *awawořeta* (st. *bořeta*, Sang. *bohe'*), *arariadi* (st. *diadi*) enz. welke vormen de beteekenis hebben van „'t oogenblik van rijp enz. worden”, (cf. Sang. Sprkk. blz. 80, 81).

Ook vormt *a* (*ka*) met achtergevoegd — *ne* superlatieven: *ahewalanne*, *apianne*, *alo'engane*, *alalarřane*, *atanggarřane*, *awawoanne*, *aāoetanne*, *arappoesanne*, *aliwoeēanne* (= *alonggeanne*) resp. grootste, beste, langste, breedste, hoogste, laagste, kortste, laatste, langzaamste.

Ten slotte is er nog *a'* of *appa' + e, ne, nge* (het Sangirsche *ka'* of *ka'pə' + e(ne)* Sang. Sprkk. blz. 83. Voorbeelden hiervan zijn:

a'amane (*appa'amane*) = gaande.

a'olange (*appa'olange*) = bezig te maken (Sang. *ka'koa'e*).

a'elege (*appa'elege*) = kijkende.

a'arimboetane (appa'arimboetane) = de oogen sluitende.

a'omange (appa'omange) = kruipende (oemomanga, Sang. hoemomang).

addeange (appäddeange) = zoekende.

assäbbinge (appassäbbinge) = etende (van masäbbi'a, een nederig woord voor eten, z. v. a. „droog brood eten”).

abborene (appabborene) = schrijvende.

appoendale (appammoendale) = roeiende.

addäntane = komende.

Bij de vijf laatste voorbeelden ziet men de beginletter van den stam verdubbeld, in plaats van de hamzah bij de stammen die met een klinker aanvangen.

Dit a' + ne heeft nog de beteekenis van „al meer” b. v. a'aranine = al dichterbij komende (ka'karanine).

a'alannoene = al langer van duur (ka'karengoe'e).

a'alo'ene = al langer wordend (ka'kanandoeene).

a'asoeëne = al meer opgeteerd rakende (ka'kasoeëne).

a'alahane = rijper wordend.

Voor het op blz. 84 Sang. Sprkk. onder 3 genoemde ka' heeft het Tal. den duratief-vorm met oea — b. v. oeaworëta = ka'bwöhe' = geschreven staande.

oeatoenna = ka'tatoeëng = te vuur staande.

oeapällosa = ka'papëllo' = loslopende.

oealerre = ka'dalehe = over iets heen gehangen zijnde.

Het Sang. ka' wordt ook wel vervangen door ma': ma'tatope = ka'tatope = openstaande.

Vormen als onder 4 blz. 84 Sang. Sprkk. vermeld, schijnt het Tal. niet te hebben.

Aradamoka worde liever aradämmaکا geschreven; terwijl aan dit lijstje kan toegevoegd worden: amage en amagoe = Sang. kamageng en kamagengoe = indien, wanneer.

§ 22. Het hier behandelde voorvoegsel luidt in het praesens ma'a-, in 't futurum maä- en in 't praeteritum naä-, terwijl de overeenkomstige vormen in het passief zijn ia'a, ia- en ina — (Sang. ikë'ka-, ika- en nika- of kina-).

ma'aworëta = kan schrijven.

maäworëta = zal kunnen schrijven.

naäworëta = kon schrijven.

ia'awořeta = kan geschreven worden.

ia wořeta = zal kunnen geschreven worden.

ina wořeta = is kunnen geschreven worden, kon geschreven worden.

In deze vormen ligt opgesloten een kunnen, een vermogen, een toestand, die in den persoon zelf, die 't doet of in de zaak, die 't ondergaat, gelegen zijn.

Om aan te duiden, dat voor iemand of iets de gelegenheid en de midelen bestaan, om een handeling te verrichten of die te ondergaan, wordt het praefix pa na maä enz. voorgevoegd en gebruik gemaakt van den intensieven stam b. v. i'oma'apamoret oe pena oede? = kunt ge met die pen schrijven? ore toea! ewe'e toeri'oe ia'apamoret wor'e ba hewa = ja mijnheer, maar slechts groot schrift kan men er mee schrijven; tanginna ia'a tawenaäpamoret, ana pena'oe napäddi = straks heb ik niet kunnen schrijven, want mijn pen is stuk; tappena waine inapamoret oetanna? was er dan geen andere pen, waarmee ge hadt kunnen schrijven?

Dit -pa-ingelascht tusschen a-en-ana enz. heeft een andere plaatsaanduidende kracht dan a-+-ana enz. alleen; doch hierover later bij ana.

Van de op blz. 35 genoemde Sang. w. w. makasilo enz en de Tal. maänaoenga, maäsilo en maäilala, wordt gezegd, dat maka (maä) daar de kracht heeft om aan te duiden, dat de verrichting eenigen tijd wordt volgehouden. Dit is niet vol te houden, daar in deze woorden 't mogelijk zijn en (of) de onopzettelijkheid der handeling op den voorgrond staan. B. v. ia'oe naddaringakalai, ewe'e ta naätingika = S. ia' dimaringihë' lai, kai tawe nakaringihë' = ik heb ook wel gehuisterd, maar 't was me niet mogelijk het te hooren.

ia'a pina'elega soe apana, moro naäsilo si tooe = ik ging naar 't strand, plotseling kreeg ik hem te zien (S. ia'nakoa' solong apeng, kute'oe sëngkianoe nakasilo si sie).

ia'a nanimboeawe, ewe'e tawe naäsimboea = ia'nan gimboe woeë, kai tawe nakaimboe = ik heb er wel aan geroken, maar rook er niets aan.

Ma'awoeli staat zeker voor maboeli (Sang. miwoele) = vergeten; mawoeli = verloren gaan. In het voorbeeld ma'aadio'a en ma'anisa'a vermoed ik een a te veel in 't eerste woord en zou willen lezen: ma'adio'a en ma'anisa'a = wordt kleiner en krimpt in; anisa'a (en niet nisa'a) = klein van stuk door onvoordeeligen groei (Sang. kinsihë').

Na het bovengezegde is het duidelijk, dat ia en ia'a tot elkaar staan als fut. en praes. naast maä en ma'a en niet als 't intrans. pass. ma tot maä.

De vormen maä-ä-, ma'a-ä-, paä-ä- en naä-ä- zijn er wel degelijk (Sang. makaka-, maka'ka en nakaka-) b. v. maäära'a aloeoede, toemba'oe la/anna = de val van dien boom kan alleen veroorzaakt worden door een vuur onder aan den stam te leggen. Naäära'a aloeoede, li/ala = de val van dien boom is veroorzaakt, doordat men den stam in brand stak. Mam paäära'a aloeoede, amagoeta matoe-wanga, la/ai = die boom moet om, als het niet mogelijk is hem te kappen, steek hem in brand.

De corresponderende passieve vormen, die in de Sang. Spr. niet genoemd zijn, maar eene plaats hadden moeten vinden op bldz. 117 en 118, zijn in het Sang. ikaka-, ikëkaka- en nikaka-, welke vormen door slordige sprekers en vooral door 't jongere geslacht niet in acht genomen worden, en in plaats waarvan dezen zich dan bedienen van ika- enz. Voor de Tal. vormen hiervoor, waarbij 't karakter van „per ongeluk”, nog sterker op den voorgrond komt, zie § 32.

§ 23. Het voorvoegsel mai.

Bij hetgeen in deze paragraaf gezegd is, heb ik alleen te herhalen, dat de vormen zijn: mai-, ma'i-, nai- voor fut., praes. en praeteritum, corresp. met Sang. maki-, maki'- en naki- (op Tamako hoort men ook wel: miki-). De zuivere passieve vormen zijn in het Sang. ipaki-, ipaki'- en pinaki-, waarvoor het Tal. de corresponderende vormen pai-, pa'i-, en pinai- heeft, maar waarvoor in de dagelijksche slordige spreektaal de vormen iapa enz. ook wel gebruikt worden, die óók gebezigd worden voor de Sang. iapa enz. (zie § 24). Door de woordzetting alleen komt dan het verschil in beteekenis uit b. v. soerata'oe ipakiwohe' si Tatilang (Sang) = soerata ta'oe ipaiwořeta si Tatilanga (Tal.) = ik zal T. gelasten den brief te schrijven. Dit nu wordt ook wel weergegeven door: soerata ta'oe iapawořeta si Tatilanga, terwijl de zin omgezet tot: i Tatilanga ta'oe iapawořeta soerata beteekent: ik zal T. den brief laten schrijven.

Met ingelascht — pa- wordt het middel, waarmede de handeling verricht wordt, aangeduid: pena indita'oe ipaipamoreta sitoee = ik zal hem met deze pen laten schrijven.

De vormen met -ana-, waarbij de i in het praes. en fut. wordt weg-

gelaten (ook in 't Sang.), duiden den persoon aan, aan wien men iets verzoekt te doen (in het Sang. ook ten behoeve van wien men de handeling laat doen) en de zaak, waaraan de handeling plaats heeft b. v. i Toeanga pinaiworetan oearana en soerata oedeta'oe paiworetan oesonto-m-pamoretana = dat papier zal ik laten beschrijven met een schrijffoorbeeld.

Zulke vormen met ingelascht -pa-, doch van den intens. stam, hebben plaatsaanduidende kracht: meda pina'ipamoretani Toeangasia'oe, de tafel, waarop mijnheer mij heeft laten schrijven.

§ 24. Het voorvoegsel mapa-, mapä—.

Hierbij heb ik slechts op te merken, dat 't Sang. woord voor voedsel beter weergegeven wordt door te schrijven kaëng, daar men 't noch als kang noch ook als kâng hoort. Uit de poëzie blijkt, dat vormen als deze als tweelettergrepig worden gevoeld; zelfs wordt een vorm als kaëng ter wille van 't rythme uitgesproken als kaëng. Uit dezen vorm is weder voortgekomen kanengang en kangenang. Voorts dat het praes. van iapaworeta is: iappaworeta.

Laat dien hond zwemmen = papaäläng oearasoe oede; maar: papaälänga'a (of-o) asoe oede = laat die hond zwemmen. Hetzelfde verschil heeft men bij paparénon taoemata oede = doe hem zich baden en paparenó'a'a itoe = laat hij zich baden; paparádon taoemata oede = laat dien man wachten, paparadó'a'a taoemata oede = laat die man wachten.

De vorm papararado wil een langeren duur van het wachten te kennen geven, beweert mijn zegsman, terwijl de gewone vorm is: paparado.

Het is foutief „een voorbeeld laten zien" te vertalen door: mapaelegoe toelada, hetgeen zou moeten weergegeven worden met „door middel van een voorbeeld laten zien". Correct zou zijn: mapaelegatoelada = een voorbeeld laten zien.

In de gegeven voorbeelden, die in het praes. gesteld zijn, worde overal een *p* ingelascht (dus iappa voor iapa) en voor ipararado i Toeanga (op blz. 40 bovenaan) moet gelezen worden: iaparado n Toeanga.

§ 25. Hierbij worde alleen herinnerd aan het bij § 19 gezegde, dat de verschillende vormen van dit prefix zijn: mapä —, mapä'a, napä —, pä —, iapä —, iapä'a en pinapä —, b. v. ana'oe ta'oe pinapäatana'a ringan itoegang oeroe = ik heb m'n kind bij den heer onderwijzer laten inwonen.

§ 26. Het voorvoegsel *ma* I, het actief-transitieve *ma* —, gevoegd vóór den intensieven vorm.

Ter aanvulling noem ik de hierbij gebruikelijke meervoudsvormen: *māmpa*-, *nāmpa* — en *pāmpa* —: voor *mangalapa*, *na'ola'a* en *pāddea'a* zegt men tegen meer personen, ook resp. *māmpangalapa*, *nāmpa'ola'a*, *pāmpāddea'a*.

Vervolgens nog eenige orthographische opmerkingen:

mangaloepa worde geschreven *mangāllōepa*,

mamali „ „ *mamālli*,

manaboe „ „ *manābbōe*,

mamate „ „ *mamātte*.

Wie de klanken goed heeft gehoord, kàn ze niet meer anders weergeven, (tenzij vormen met *b* en *d* en *g* die ook met hamzah te schrijven zouden zijn, b.v. *manā'bōe* in pl. v. *manābbōe* en *mā'dea'a* in pl. v. *mādde'a'a*), hoezeer hij bezwaren hebbe tegen 't schrijven van dubbele consonanten.

Mamate toch (van den stam *pate*) is een geheel andere klank dan *mamātte* (van den stam *bātte*), en moet dus ook anders worden voorgesteld.

De Sang. equivalenten van *oetepana*, *boeni*, *boera*, *bā'tte*, *pasanna*, *pānta'a*, *saripo*, *saghenggela*, *togola*, en di'i zijn resp. *koehepeng*, *boeni*, *boeha*, *bē'te*, *pasaëng*, *pēnta'*, *saghipo*, *saghënggelë'*, *të'go* en *diko'*.

Zoo *S. dëngoe* al iets te maken moge hebben met „*dāngoe*”, men houde hierbij in het oog, dat „*dëngoe*”, „*doemëngoe*” beteekent: „zoenen”.

Bij *oemawita* en *mangawita* worden de volgende voorbeelden ter aanvulling genoteerd:

māsse'eta = strijden en

mane'eta = den oorlog aandoen.

mābbiṛoe = 't hoofd omdraaien en

mamiṛoe = draaien, keeren.

mābboso = uitgestort raken en

mamoso = uitgieten.

māssasindo = van elkaar scheiden en

manindo = verstooten.

māssoele = terugkeeren en

manoele = teruggeven.

wābbilinga = zich omdraaien (in bed)

mamilinga = omkeeren.

mābbisara = spreken en
manisara = toespreken.
māggolanga = in beroering geraken en
mānggolanga = roeren.
mābboe/o = twisten en
mamoelo = een twist aandoen.

§ 27. De vormen *māndareno* en *mānggahoeressa* worden verbaal alleen in ontkenningen zin gebruikt (de nominale vorm *mandareno* beteekent „een badende, badgast”). In bevestigenden zin wordt het praes. van 't fut. bij de uitspraak onderscheiden door 't rekken der *a* en het meer laten doorklinken der *n* en *ng*, hetgeen dus zou weergegeven moeten worden door: *manndeno* en *manggoeressa* of *mānggoeressa*.

Bij *pangangimana* („'t moment of de wijze van”) worden aange- teekend: *pamamoretā*, *pamamasanna*, *palalassoeta* enz.

De bewering dat het Tal. *imana*, Sang. *himang*, aan 't Arabische *imān* zou zijn ontleend, is onjuist; wel heeft het aan 't Mal. ontleende Arabische woord zich in het Sang. als een soort duplicaat ingedrongen naast den oorspronkelijken vorm, maar van ouds is *himang* in het Sang. aanwezig geweest.

Aan § 28 heb ik (omtrent *atata'o* zie § 32) slechts toe te voegen, dat bij dit *ma* — ook nog de meervoudsvormen *māngka-*, en *nāngka* — gebruikelijk zijn; van meer personen zegt men ook wel: *māngkanawo* en *nāngkanawo*, in plaats van *manawo* en *nanawo*.

§ 29. Hier zijn eenige fouten ingeslopen: er staat *maloenga* voor *mal'o'enga* = *mal'o'e*; *marasa* voor *maṛasa* (Sang. *mahasa* = dor; *mahoese* = mager); *malangkasa* voor *mal'angkasa* (Sang. *langka*); *marolo* en *dolo* voor *maṛoro* en *ṛoro* (Sang. *horo* en *ṛoro*); het Sang. *dolo* in *mēndolo* = *a/d* hitte v/h vuur blootstellen en *mē'dolo* = een blaar krijgen en 't Tal. *lolo* = poffen; vandaar Sang. *dolo* = blaar.

Het Sang. equivalent van *tiloeaka*, dat ook „ruim” beteekent, is *mataloeahē* (cf. *loahē* en *loang*)

van *masiome* niet *malome*, maar *masikome*,

„ *dita'a* — *ninta'*,

„ *maṛipoe* — *mahepo'*,

„ *sābboe* — *sē'boe*,

„ *pāllada* — *pēlladē'*,

„ *marani* — *marani*.

Weinig = matoeloenga, breed = malalata, licht = maranna (Sang. mahaëng).

§ 30. Ziehier het voorbeeld: Mangarario' si'ola soe Liroe-nga, mannamboana mangarario' si'ola soe Saliwäbboeda = Mangarario' si'ola soe Saliwäbboeda matoeloengana mangarario' si'ola soe Liroenga = Te Liroeng zijn er minder schoolkinderen dan te Salibaboe = Te Salibaboe zijn er meer schoolkinderen dan te Liroeng.

In deze vormen hoort men de eerste letter van den stam verdubbeld, bij die met *d* beginnen zelfs de *a* afgestooten, zoodat men òf de letter moet verdubbelen of de *a* als *a'* schrijven: van maraœ (ver) dus ma'daœana of maddaœana. Mij schijnt ma'daœana te verkiezen.

§ 31. Na hetgeen er over de prefixen mǎngka- enz. en mǎmpa — in de §§ 26 en 28 is gezegd, behoeft hier slechts de onjuist verklaarde vorm mangka'a/apana nader beschouwd te worden, die samengesteld is uit man (zie § 12) en a'a/apana.

De gk is ter afbeelding van de uitspraak. Het afgestooten worden der eerste *a* van a'a/apana eischt de *k* en deze weer den overgang van *n* in *ng*. A'a/apana is de corresponderende vorm van het Sang. (i)lě'-a/a-keng, dus ontstaan uit (i)a' + a/pa + ana = wordt gehaald (eig. wordt ten behoeve van iemand gehaald, maar deze vorm wordt op Sang. en op Tal. veel gebruikt voor het eigenlijke passief), zoodat dus mang-k-a'a/apana wil zeggen: „wordt altijd maar door (telkens en telkens weer) gehaald”.

Wij hebben dus hier niet met de vóór- en achtervoegsels mǎngka + ana te maken, maar met het woordje man + de voor- en achtervoegsels (i)a + ana, waarover nader onder § 36.

Van mi- ken ik naast mumiara'a (Sang. mamœ/ah a') — geleiden, tot gids zijn en piara'a = aanvoerder geen ander voorbeeld of 't zou moeten zijn in den naam van het eilandje Miangasa (het onlangs zoo vaak genoemde Las Palmas) zie tarangasa in § 20. Een voorbeeld, dat de *a* geheel verdwenen is geeft moempa'a = vinden, krijgen naast mǎoempa'a (Sang. mǎnsœ, misœ, miwœ, moepœ) en moe-ndœ'a = neerstorten, in elkaar zakken (S. mǎndœ').

§ 32. De voorvoegsels atta'—, matta'—, a'atta'—, mata-ta', natta'— en inatta'—, zonder en met ana.

Wat de beteekenis aangaat, zoo is die reeds juist aangegeven als aanduidende, dat de handeling bij vergissing, bij ongeluk is geschied.

Atta' — en matta' -- fungeeren als fut., mattata' -- en a'atta' — als praes. Atta' --, matta' -- en mattata' -- worden zoowel actief als passief gebruikt, a'atta' — alleen passief.

Natta' — en inatta' — fungeeren voor praeteritum, 't eerste voor het actief, 't laatste voor 't passief.

Zij kunnen alle ook met -- ana worden samengesteld, behalve mattata' — waarbij dit niet gebruikelijk schijnt te zijn en natta' —, waar 't vanzelf spreekt, dat het niet kan, daar natta' — alleen een actief karakter heeft.

In verband met het hier gezegde, dienen de voorbeelden van den heer Talens eenigszins herzien te worden. De onderstaande voorbeelden zullen de kracht dezer voorvoegsels aantoonen:

I'o mang kimbaranga matabbisaram bisara raleo = pas op, dat ge niet gedachteloos een slecht woord op uwe lippen neemt. Mang kimbaranga pia bisara raleo matabbisara si'o = pas op, dat niet per ongeluk een slecht woord over uwe lippen komt. Allo india'a mangkete matabboretta = vandaag verschrijf ik mij telkens. Pamoretangkoe mangkete matabboretta allo indi = in mijn schrijfwerk worden heden telkens vergissingen gemaakt. Kimbaranga meda oede matabboretan-oetinta si'o = pas op, dat die tafel niet per ongeluk door u met inkt bemorst wordt. Attabbosoan-oe-oea'e malos sim mainga ¹⁾, Lona' ²⁾! = de kinderen zullen nog 't kokende water over zich krijgen, Lona'! Salana'oe narolo a'atabbosoan-oe-oea'e soe embere wawebetangkie = mijn broek is nat geworden, daar er telkens water over gestort raakt uit den emmer, dien ik draag. I Sila'a natta'onggol-oe-inasa, pinakkoro tinagganga = Sila'a heeft per ongeluk 't vleesch vóór de rijst aangereikt. Inasa inatta'onggol-i-Sila'a, pinakkoro tinagganga = het vleesch is per ongeluk vóór de rijst aangereikt door Sila'a. Imainga inatta'onggol-an-oe-risa = men heeft bij vergissing Spaansche peper aan broertje gegeven. Paararanga i'o mamoretta; attabboso tinta soe meda = wees voorzichtig bij het schrijven; (want zoo niet) ge zult nog per ongeluk inkt morsen op de tafel = wees voorzichtig bij het schrijven, opdat ge niet per ongeluk inkt op de tafel morst.

1) Sim mainga (Sang. i sireng oengke') = broertje en zijne broers en zusters.

2) Lona', afkorting van Tamalona'a = de onbevreesde, van mallona'a = aan 't schrikken brengen, bevreesd maken.

Er is hier analogie met den vorm *mawa'a* (§ 28) — „'t zal komen te breken" = „pas op dat het niet breekt". Dus *attabboso*: „ge zult komen uit te storten" = voorzichtig, dat ge niet morst.

Iamioe inawake manalanga soe pasaka, panalanga paäpia; attatta'o rarotong oe waine, manindararoema sampäddi = nu ge op de markt gaat wandelen, denkt er om, dat ge u behoorlijk gedraagt; past op, dat ge niet het eigendom van een ander komt te stelen, 'al is 't ook maar ééne naald.

Nog op een andere eigenaardige beteekenis van *matta* moet ik wijzen; *anna indi ta matta'anna sia'a* = dit voedsel kan mij niet verza-digen (ik heb er niet genoeg aan). De Sangireezen hebben ongeveer hetzelfde: *kaëng ini tawe makakaëng si sia'*: dit voedsel kan mij niet tot (voldoende) voedsel strekken. *Pamoretana indi ta mattaborëta sia'a*: dit schrijfwerk heeft voor mij niets te beduiden. Zoo ook: *oenoe indi mawäkkä? ta mattapasanna sia'a* = noemt ge dit zwaar? dit is voor mij heelemaal geen vrachtje.

§ 33. Eigenaardig is het, dat *ma/annaba* in het Tal. beteekent doodstil, terwijl men op Sangir van een diepen slaap zegt „*ma/ënnabë'*", waarvoor 't Tal. weer het woord „*ma/anga*" heeft, wat ook gezegd wordt v/e tol, die op één plek mooi blijft draaien: *asingama/anga*.

Madäntinga (Sang. *marënting*), doch met de beteekenis van „vies zijn van".

Ma'ire is in het Sang. *më'kakire* = met elkander afspreken (Sang. *koemire* = Tal. *oemire*).

In *mällipasa* is wellicht 't Sang. *lä'pasë'*; voor de Sang. *ë'* zegt 't Tal. vaak *i b. v. kantorë'* = *antori, kontoroloerë-kontoroloeri*, voor S. *mënsang* = misschien, heeft 't Tal. *minsana*.

Bij *mabalasa* worde opgemerkt dat dit „leenen van zaken" beteekent; „leenen van geld" is *mangangkusa*.

Naast *masingka'* is er in het Sang. een vorm *mauingka'* = opvangen (Tal. *mauengkama, stam sengkama*) waarvan de vorm *masingka'* beteekent: „kunnen opgevangen worden" en „handig in 't opvangen". Zou niet hiervan „*masingka'*" kua, wetende, afgeleid zijn?

§ 34. Het voorvoegsel *masi'*.

Daar deze § uit 't werk der Heeren Adriani en Talens is uitgevallen en wij niet weten kunnen wat daarin is behandeld, moge hier het praefixum

masi', in 't praeteritum nasi'-, imper. pasi' zoolang ondergebracht worden, dat dezelfde beteekenis heeft als in het Sang. Zie Sprkk. blz. 112.

Een paar voorbeelden tot goed begrip van het gebruik laat ik hier volgen. Masi'amatoe amane = een ieder gaat zijns weegs. Nasi'ola'oe olange = ieder deed het voor zich en op zijne manier. Pasi'pangalapa boeane = een iegelijk neme zijn deel.

§ 35. Op elkaar wachten is: malalarado. Hierbij nog eenige voorbeelden van niet-intensieve vormen afgeleid (bij de voorbeelden van den Heer Talens is er reeds een, waar de wederkeerige vorm van den nominalen vorm, die van den intensieven stam is gemaakt, werd afgeleid, n. l. māsasindo, dat staat naast manindo verstooten):

mābbawalasa (stam balasa ¹⁾, Sang. mē'awalasē) om beurten met elkaar zingen.

māppapilita (pilita, Sang. pili' = houwen) elkander met het zwaard te lijf gaan.

māppapoe'oela (poe'oela) = elkander slaan.

māggahahaoe (haoe, Sang. gaoe = zacht woord voor konti = leugen) elkander bedriegen.

māssasasimbaka (simbaka, Sang. simbahē' = antwoorden) = twisten.

ma'aō'a (o'a, Sang. koka = met de vuist slaan) met elkaar boksen.

māppapangane (ane = vloek, Sang. idem) elkaar vervloeken.

māttatoeloenga (toeloenga) elkaar helpen.

ma'a'oetoe (oetoe, Sang. koetoe) elkaar luizen.

mābbawela'a (bela'a, mamela'a = schoppen) elkaar schoppen.

mālla/oetanga (loetanga) op elkaar schieten.

Beroepsnamen:

ma'bawanti = koppensneller.

mamamate = moordenaar.

mamarenta = regeerder.

mamamoretta = schrijver.

mamamorangga = omroeper.

mangangaliata = omroeper (oemaliata = omroepen).

---

1) Dit schijnt mij te zijn het Mal. balas (Sang balisē, Tal. balisa = vergelden, vanwaar mē'awalisē = mābbawalisa = elkander vergelden). Er is echter nog een ander mabbalasa (stam balasa = schuilplaats v. dieren; Sang. baesē, mē'baesē = in een schuilplaats zijn). In het Sang. zijn nog de vormen mawaesē = „droog" (van 't weer) en „ophouden met regenen"; in 't Tal. alleen de vorm nawaesa = „t is opgehouden met regenen".

§ 36. Het voorvoegsel i.

Hier zou ik ten aanzien van de spelling mij een opmerking willen veroorloven, n. l. om, overeenkomstig de uitspraak, te schrijven: iwäbboreta, isässosota, isäsoetta, itättoempa, isässälle, iräddarisita, ilällägge, iwäbbanta enz.

De instrumentale beteekenis van dezen vorm is in 't Sang. ook nog te constateeren: Dario' kadodo'e irě'daleng oe mě'tatahana'e tamai-ramahi = het kleine kind wordt door zijn kindermisje heen en weer gedragen („geloopen" staat er eigenlijk).

Bij het woord inangoe (Togiansch voor „toespis") in de noot op blz. 59, worde gewezen op het Tal. woord sinango (stam sango = adem) = spijze; maninango = eten.

De praesens-vorm van ipamoreta is niet iipamoreta, maar ipammoreta; de i krijgt ook wel iets mee van den gerekten klank van pam, maar de vorming geschiedt regelmatig.

Ten slotte nog dit: iapaworeta = zal bevolen worden te schrijven; wordt bevolen te schrijven = iappaworeta; werd bevolen te schrijven = pinapaworeta; beveel te schrijven = papaworeta; zal bevolen worden geschreven te worden = ipaiworeta; wordt bevolen geschreven te worden: ipa'iworeta; werd bevolen geschreven te worden = pinaiworeta; beveel geschreven te worden = paiworeta.

Van de vormen met ia'a — is in de vertaling de tijd foutief: ia'a is praesens, ia- fut. en ina- praet.

§ 37. Het invoegsel — oem —.

Masa'e, een nieuw huis inwijken, moet naar de uitspraak van mijn zegsman geschreven worden: mäs'sa'e, zoodat ik onwillekeurig dacht aan 't Sang. mě'sake = tracteeren, op een feest uitnoodigen, van sake = gast. Bij dit mäs'sa'e moet men dus meer denken aan een feest dan wel aan het feit van „de trap van een nieuw huis bestijgen", want voor en na 't feest zegt men 't niet, alleen van het feest zelf.

Dan bestaat er ook nog een masa'e van een anderen stam sake, samengesteld met ma II, = in een prahoe, of te paard komen te zitten.

Van den stam oera zijn er vier hoofdvormen te onderscheiden:

- I. ma'oera (Sang. mě'- en mě'kě'-kapoera) = wat doet, wat wilt ge doen? [in het praes. wordt de a' iets meer gerekt].
na'oera (Sang. ně'kapoera) = wat hebt ge gedaan?
- II. maoera = a. (Sang. mě'kapoera) = wat zal er van worden? (ma II).

b. hoe? (maoera awange = hoe is de kleur er van?).

naoera (Sang. ně'kapoera) = wat is er van geworden?

III. oemoera [Sang. ('pě')kapoeraěng of ('pě')kapoeraneng]
= hoe zal ik het aanleggen?

oe'oera (Sang. ně'kapoera) = wat scheelt u?

inoera (Sang. nipě'kapoeraneng) = hoe hebt ge het aangelegd?

inoemoera = hoe is 't gekomen?

IV. maoera-oera = van allerlei doen.

Het Sang. mě'koerate = jammeren, ach en wee roepen (stellig wel met het bovenstaande samenhangende) voor: herhaaldelijk mě'kapoera'-ete = „wat zal er van me wōrden, wat moet ik toch doen” uitroepen.

loemintoeta beteekent een trap afgaan (lintoe'); dalen (van een berg) = soemosota (Sang. doemě'soeng).

Het Sang. aequiv. van loeloesa, loemoeloesa = uit een boom klimmen, is dělloesě', doemělloesě'.

Soemăppa (niet soemapap) of manăppa = kauwen, (niet: planten), Sang. sě'pa.

Bij sodo'a is 't Sang. sě'doe' te vermelden.

Oemana, liever oemanna van anna (Sang. kaěng) = eten; ana is een voegwoord.

Oemaloweta (de r is niet juist) niet „brouwen,” maar „gebrekkig spreken”, als een vreemdeling die met de l enz. tobt en van oude menschen en kinderen (Sang. kalowe').

Kruipen is oemomanga van omanga (Sang. homang).

Het Sang. aequiv. van oso'a is kě'so' = zich intrekken (krimpen = mě'kokohě' en zich terugtrekken = soemoho', van soho', oho').

Olaba (Sang. kolabě', oemaele (cf. S. koemakoelele), oema'ălla (S. koemakělla) van den stam kělla = de oogen open hebbende.

De klanknabootsing van 't kakelen hebben de Tal. 't beste weergegeven door 't accent te laten vallen op to van oemato'a, waar de Sang. den klemtoon op ma van koemato' leggen.

Bij oemoeroe zou ik liever niet oehoe' aanhalen (immers de h in het Sang. doet een r in 't Tal. verwachten en voor de hamzah zou ta moeten staan), maar koro = drek, Tal. a'oro (Sang. kě'koro) = endeldarm.

Het Tal. aequiv. voor oehoe' is oerōeta.

Voorbeelden van stammen met g en ng kan ik de volgende geven:
goemahelaba = rechtop vooruitschieten.

goemonoba = ineengedoken vooruitschieten.

goemarehe = klanknabootsend woord voor geluiden als bij het scheuren van goed.

goemalegeka (Sang. goemal'geh'), klanknab. woord voor het geluid dat het water maakt in een flesch, bamboe of rivier.

goemānggiana (Sang. gēnggiang, goemēnggiana, cf. ook gēnggang, goemēnggang = bezorgd zijn) = vreezen voor.

goemo'a (Sang. goemoë) = opzien tegen.

goemoeila hikken.

ngoemanganga (Sang. id.) openstaan van den mond, van een deur.

ngoemanginsinga (Sang. ngoemēnsing) van iemand, die bij het lachen te veel het tandvleesch laat zien.

ngoemangangala (Sang. ngoemēngal'ě') a met vollen mond spreken, b niet goed sluiten, van een koffer, die te vol is.

loemarampiroe is zitten met verdraaide beenen én een scheef lichaam (stam piroe, Sang. pihoe).

toemambari'ina = zitten met gevouwen beenen (tambari'ina, v. ri'ina = bocht).

toemalampisoe'a (Sang. talēmpisoe') = als loemarampiroe, maar met het lichaam recht.

Bij loemarampenoga liggen de dijen tegen elkaar (ter bedekking der schaamdeelen).

Het Sang. aequiv. van oemaentenga is verkeerd opgegeven; het moet zijn kento', koemento' = op de teenen loopen; dan is er ook nog kengkeng op één been voortspringen (kenteng = liefhebben, vertroetelen, Tal. (mang)entenga; hiervan leid ik af de woorden voor pink: inentenganga (Tal). en koenentemang (Sang). = 't lievelingetje. Een mossoort op Sangir heet ginentelahoe, ontstaan uit kinenteng oelahoe, zij wordt gedroogd en in kussens gedaan in plaats van kapok).

Het Tal. aequiv. van 't Sang. amboeng is amboena, mangamboena = ophoogen, overdekken met aarde.

§ 38. Oemio'a is niet hangen, maar schudden. Naast oemaāmagga met praes. oe'aāmagga, bestaat ook oemamaga met praes. oe'amaga in dezelfde beteekenis.

Met de vormen na 't ontkenningwoord is 't in 't Talaoetsch evenzoo gesteld als in 't Sangirsch, zoodat mij de zienswijze van den Heer Adriani omtrent de vorming van het praes. der oem-vormen alleszins juist toeschijnt.

§ 39. **Duratief-vormen met -- oem.** De duratief-vorm is *oe* en niet *oe'*, dat het kenmerk is van het gewone praesens. Het verschil tusschen deze beide komt 't beste uit bij de *w. w.* die hun praesens met *oe'* vormen en een duratief met *oe* hebben. Naast *oeatingara* (durat.) is de vorm *toettatingara* (praes.) wel degelijk in gebruik en men onderscheidt beide vormen heel goed:

oeatingara = „naar boven kijkende”, wordt van een toestand gezegd; *toettatingara* = „juist opkijkende”, wordt gezegd van de beweging van het opzien; *itooe oearisita ro'entanginna* = hij staat reeds eenigen tijd; *doeddarisita* = staat op, bezig te gaan staan. *Doemisita*, *doeddisita* enz. bestaan ook.

Bij alle gegeven voorbeelden van duratieven dient dus de *oe'* plaats te maken voor *oe*.

Op zijde liggen is *soemasāndirana* (*sāndirana* = zijde, Sang. *sēndihang*).

Oeatoadā is een houding als bij 't haasje over springen (de zeer gebukte houding van den persoon over wien men springen zal).

Hurken is *loemaringko'o*.

Van *oemairā'oepa* (Sang. *doemahē'koe'*) heeft men *oe'airā'oepa* = de armen kruisende en *oeaira'oepa* = de armen gekruist houdende.

Van *oemaimbalōeda* (Sang. *mangēmbaloedē'*) n.l. in een houding als bij het *mamalōeda* (Sang. *mamaloedē'*) = een wijze van visschen, (waarbij men met de eene hand de *prahoe* roeit en met de andere, die achterwaarts gehouden wordt, de lijn over 't water laat scheren) heeft men *oe'aimbalōeda* (praes.) en *oeaimbalōeda* (dur.)

Alintoeda heeft naast *loellalintoeda* ook *oe'alintoeda* (praes.) en *oealintoeda* (dur.).

Oeasora komt van *soemasora* = schuin staan (Sang. *soha*).

Oeatarawoe'oe van *māttarawoe'oe* = in een vierkant liggen, een vierkant vormende.

Oeapaliwoeta (dit meen ik uit het zonderlinge *oeaparioeta* te moeten opmaken), van *mamaliwoeta* = omringen (cf. Sang. *liwoe'* en *liwoeng*).

Van talloze *w. w.* heeft men naar analogie duratieven gemaakt. Als *curiosa* noem ik:

oea'a'o'a = geruimen tijd bezig elkaar te stompden,

oea'aoetoe = „ „ „ „ te luizen.

De Sang. equiv. der Tal. duratieven vind ik in passieve vormen als: ka' bawohe' en ma' bawohe' = Tal. oea worëta = geschreven staande.

ka' dareso' = ma' dareso' = Tal. oearäddo (mangäddo) in bewaring liggende.

ka' sasëlle' = ma' sasëlle' = Tal. oeasälle'a = gestoken tusschen.

Een anderen vorm van duratieven, n.l. van het intrans. pass., vindt men in het Tal. in tata lendenana = op de vlakke hand gehouden (tätta lendenana = Sang. tětta lëndeng ang = praesens); wa webetana = aan een hengel of touwtje gedragen; sasahipoenana = in bewaring zijnde; larangkoemana = in de gesloten hand gehouden, welke vormen in 't Sang. zouden moeten weergegeven worden met: ma' tata lëndeng, ma' bawë'be', ma' dareso' en ma' lahengkoeng, juist als de vormen met oea.

In het actief vindt men voor deze w. w. (zie bij § 21)

ka'bohe'e = abbórene

ka'deso'e = a'addóne

ka'sëlle'e = assällenge

§ 40. Het invoegsel in.

Voor linoemoeloesa moet staan liloemoeloesa, voor di-noemangana, diroemangana, voor dinoemarisita, diroemarisita, daar de eerstgenoemde vormen niet meer gebruikt worden.

De gewone ontkenning in 't Sang. luidt: tawerimangeng = hij is niet naar boven gegaan; de vorm tawerimë'dangeng = hij, is **nog niet** naar boven gegaan. Dit rimë'dangeng stel ik mij voor ontstaan te zijn uit ta dinoema'dangeng (cf. ta na'dënta naast ta narenta enz.) waar eerst -oe- uitviel en ma' tot më' verklankt werd.

§ 41. In het gegeven voorbeeld voor „hij is reeds door mij geslagen” mag de slot a van winanoela niet wegvallen.

Alleen in vormen als binanoeli tooe = door hem geslagen, mag het wel.

Bij adanga worde 't Sang. mangalë'dang vermeld, dat in be-teekenis echter eenigszins afwijkt.

Men lette op het verschil der vormen:

pinanganoe — = waarmede werd ge. . . .

pina'anoë — = 't geen is ge. . . .

pina'annoe = inannoe = „door u opgegeten”.

inangkoe kan zoowel beteekenen „door mij gegeten” als: „mijne moeder”.

§ 42. Ter aanvulling de volgende voorbeelden nog: *diriahi* = voorbereid, *dirame* = met elkander in vrede gebracht, *dirange* = gebakken, *diroemaganga* = even aangekomen, *diroemäddoe ka* = naast gaan zitten, *diradoepana* = nachtmerrie gekregen hebben (*dadoepa* = nachtmerrie), *dirorongana* = gevraagd, *lilä ssoeta* = doorgestoken, *liloem ente* = overheen gelopen, *liloeranga* = geladen, = *liläbbinga* = begraven, *liṛiwa* = op den schoot gehouden. Zie ook de 3 eerste regels van § 40.

§ 43. Andere infixen en prefixen.

AL-, *OEL*-, *SAL*-, *TAL*-

alengkenga (Sang. *kalengkeng*), *stamengkenga* = de broek opstroopen: *bawialengkenga* = zwart varken met witte pooten.

palepawanga naast *pawanga* (Sang. *kino aëng* of *kënnawaëng*) = de ijle ruimte, *magawanga* = ongerust zijn over, en *mapawanga* = het gevoel hebben, dat men wel heeft boven op een berg, het Sang. *goemëngginaëng* (uit *goemënggangoe aëng*).

alaita (Sang. *kalai'*, v/d *stam kai'*) speer met weerhaak.

mangoeliṛi (Sang. *mënggaloe hi*) = peuteren (cf. *oeṛi* en *soehi*).

aläppa = *oe läppa* (Sang. *kalë'pa*) = klappertak (cf. *taghoe lë'pa'* = die tot armen dienen), *oemaiäppa* (Sang. *toematalë'pa'*) = de armen uitstrekken (cf. *S. kalape* = *T. mangiape* = wenken).

mamoelaro, bijvorm van *mangaho* = afnemen, afgrissen.

talo'apa (Sang. *taloka'*, v. d. *stam toka'*, *Tal. to'apa*) in de handen klappen.

alialasa (Sang. *kaliaesë'*, *stam kaesë'*) verstrooien.

masalihanga (Sang. *masaloemighang*), naast *maihanga* = warm.

saliawoe ka (Sang. *saliawoe hë'*, *stam sawoe hë'*) uitstrooien.

talendenga (Sang. *talendeng*, *stam tendeng*; cf. ook *sendeng*) op de hand dragen.

talättada (*stam talë'tadë'*, *stam të'tadë'*) trede van een trap, naast *tättange* = keep; *manättada* = een keep maken.

talimboe'oe (v. *tamboe'oe*), Sang. *talimboekoe* = knoop in een touw.

balandanga (Sang. *balandang*, stam *bandang*, vgl. *kandang*)
dwars leggen.

baloenoe' (Sang. idem) een wilde mangga, zeer vezelig (*boenoe'*).

ALI—, ALOE—, BALI—, BALOE—

alimboi (Sang. *kalisoeso'e*). kruin, draaikolk.

alimboewoeta = spin (cf. *alimboetoe* en *aliboeroena*).

alintoeinga (Sang. *kalintoeing*) een salto mortale maken.

alipäppaka (Sang. *kālipě'pahě'*) met armen en beenen slaan.

aliboeroena (Sang. *kalimboehoeng*) in de war, van draden.

aloeandaga (*mang-*) bespotten.

aloedoenga (Sang. *kaloedoeng* = *kalimpoedoe'*) gekromd, omge-
kruld, gekronkeld.

aloepätti'a (Sang. *kalipantoe'*) wippen.

aloebengkola (Sang. *kaloebengko'*, *kalibangko'*) krom.

aloembeonga (Sang. *kaloembeong*) een scheeven mond trekken.

aloempiringa (Sang. *kaloempiring*) = spartelen.

aloempoenga = een krab.

balia'asa (Sang. *baliangka'*, *balikě'kasě'*) opspringen.

balintoei'a (Sang. *balintoei'*) onderste boven keeren.

baloensengeka (Sang. *baloensengehě'*) op zijde hellen.

balintango (Sang. *palintakoebě'*) omslaan.

sasaloembainga = sjerp (*aoembainga* = omslagdoek, Sang. *ka-
kěngkaëng*).

soemaloengkereta = flikkeren (cf. Sang. *kerě'*, *koemerě'* = Tal.
oemereta = met de oogen knippen).

TI —, TIM—, TIN—, TING—, TINGKA—, TOEM—.

mättimaroeala (Sang. *mě'těmahoeala*) koketteeren.

mättimbalonga (Sang. *mě'timbalong*) = hangen.

mättindaho = logeeren.

mättindatoe (Sang. *mě'těndatoe* = op audiëntie gaan) = zich als
vorst gedragen.

mättingoembasana (Sang. *mě'těngoembaseng*) = van jongens,
zich aanstellen.

mättoempäddisa (Sang. *pě'disě'*) een zonnebad nemen.

mättoembati (Sang. *mě'toembati*) een zonnebad nemen.

mättoempate (Sang. *mě'toempate*) zelfmoord begaan.

mättingkanawo (Sang. mǝ'tǝngkanawo) zich laten vallen.
 mättingkawoe'ana (Sang. mǝ'tǝngkiwoekang) zich bedrinken.
 mättingkawonoka (Sang. mǝ'tǝngkawonohǝ') zich laten zinken.
 mättingkawoe loesa (Sang. mǝ'tǝngkawoe loesǝ') zich laten zinken.

-Tingka- is dus een combinatie van -ti-en-ka- (ma II); terwijl de andere vormen van -ti- zeldzaam zijn, kan van ieder w. w., waarbij het hierdoor uitgedrukte begrip denkbaar is, een vorm met -tingka- gemaakt worden.

LI-, -LOE- (M, N, NG) -RIM-, -ROE-.

maliwatoe (Sang. idem) rolrond.
 maloendara (Sang. maloendaha) blozend.
 maloendirika (Sang. mahoendirihǝ') geelachtig.
 maloembira (Sang. mahoembira) witachtig.
 maloensemaka (Sang. maloensemahǝ') aangenaam; semaka = licht.
 maloengkitoema (Sang. mahoengkitoeng, mahoeitoeng) zwartachtig.
 marimbosa = een boom die op een citroen lijkt.
 maroewatoe (Sang. mahoewatoe) steenachtig.
 maroengina (Sang. mahoeanging) winderig.

(Hiervan kunnen, door voorvoeging van a-, (zie § 21) vormen als: aroewatoe = hoe steenachtig; aloensemaka = hoe aangenaam; aliwatoe = hoe zuiver rolrond; afgeleid worden, voorzover de woorden er zich toe leenen (zoo kan 't met marimbosa natuurlijk niet).

Van lim-, lin-, loem — zag ik tot dusver slechts:

mällimbatanga (Sang. mǝlimbatang) van lange dieren: zich keeren (krokodillen b.v.). Hiervan 't woord malimbatangeng voor prahoe.
 malimboeloe (Sang. malimbolong) = rond.
 limpolo'a (Sang. limbolo') kringen in 't water, als men er een steen in werpt.

mällinsomaga (Sang. mǝlinsoemagǝ') voorover vallen.
 loembara (Sang. loembaha), maar het Sang. beteekent 't kurkachtige inwendige deel van den sago-tak, terwijl het Tal. beteekent de hoornachtige schil, die op Sangir bëlla heet; (S.) loembaha = (Tal.) tällloeke ('t ei er van).

Van ta — behalve de reeds hier en daar door den Heer Talens vermelde voorbeelden, nog de volgende:

talenesa (Sang. talewa) = grap; matalewa = vol gekheid; toemalewa = grappen maken.

tata (Sang. tamata') = rauw.

tahonggonga (Sang. tagonggong) = trom.

taida (Sang. tahida) = trappen op.

taringkenne (Sang. angkedoeng of angkeëng) wordt gebruikt bij den conditionalis.

tarampasa = 't vlijmscherpe, dolk (stam dampasa, mandampasa = vlijmscherp slijpen).

TAM—.

tamboe'oe (Sang. tamboekoe) = knoop.

tamba'oeroengana (Sang. bakoehoeng) scheenbeen.

tāmbali'oeda (Sang. tēmbalikoedě') n.l. saliawang oe tāmbali'oeda = feest drie dagen na de begrafenis.

tāmpareo'a (Sang. toempapa, toempahēa') kikvorsch.

TANG--.

tangiriana (Sang. tangihiang) = haai.

tanggila = schedel.

TIM—.

timbākka (Sang. timbēha) = tin.

timbāllanga (Sang. timbēllang) een bamboesoort.

timboeroena (Sang. timboehoeng) = hoofddoek; m'etimboehoeng = een doek om het hoofd slaan, tatimboehoeng = hoofddoek, sluier.

TING—.

tingkalaba (Sang. tingkalabě') = openstaand (stam kalabě' = wapperen).

tinggorana (Sang. tinggohang) = ribben van de idjoek.

tingkoeasa = jongeling of jongedochter; oelasa (Sang. oelasě') = ring van gevlochten rotan.

tinggaloka (Sang. tinggalohě') = waar een gat door en door is (aloka = open ruimte; cf. loake).

tingkoeri = in één sarong kruipen en met z'n beiden slapen (oeri in manoeri = penteren, in een gat steken; cf. Sang. soehi).

TONG—.

tonggolana (Sang. tēnggolang) = keel.

BA—

ba'a'a = „op de a'a = iamba gelijkende" n. l. ä m p i r i s a b a ' a ' a
(S. o e m p i h i s ě ' k a l ě m b a) wordt meestal gebruikt als t a t e -
m b o = 't geen men voor de kraamvrouw meebrengt, als men op kraam-
visite komt.

b a h e w a = groot.

bara'ala=groot; dit ba- valt weg in a h e w a l a n e en a r a ' a l a n e =
grootste, en wordt niet geredupliceerd in het meervoud: b a h a h e w a ,
b a r a r a ' a l a ¹⁾.

b a l i n g k a k a = bewaarplaats voor rijst van boomschors gemaakt tot een
rond vat. L i n g k a k a (Sang. l i n g k a h ě ') = ring; cf. l o ' o n a =
l o k o n g en l a ' o e n a = l a k o e n g.

b a r o i = langwerpige, dunne witte steenen, waarvan men wel als stampers
voor kruidenrijen gebruik maakt (r o i = vezel).

BI(N)—.

b i n i n t a (Sang. idem) een soort prahoe, n i n t a ' = smal.

b i n t ä l l o e k a (Sang. b i n t ä l l o e h ě ') misselijk worden.

b i n s o l o k a (b i n s o k o h ě ') = stuiptrekken.

A—.

a e s o n g a (Sang. k a h e s o n g) de beide stukken bamboe, waarmee vuur ge-
maakt wordt.

a l o e l a (Sang. k a l o e l a') een doos.

a w i l a (Sang. k a w i l a') sirihdoos.

a i r i (Sang. k a i h i) links.

a r a n g k o e t a (Sang. k a h ě n g k o e') met de kiezen afbijten.

a r e w a n g a (Sang. k a h e w a n g) naast e w a n g a en k e w a n g = groote
happen afbijten.

a r o e b o e n g a (Sang. k a h o e w o e n g) een uit g i n t o-klimvaren gevlochten
doos.

a p a p e n a en a p e n a (Sang. k a p e n a en k a k a p e n a) schaaingordel.

a p a p o e r a n a (Sang. k a k a p o e r a n g) kalknapje in de sirihdoos.

AM-, AN-, ANĜ.

a m p i r i s a (Sang. ě m p i h i s ě', o e m p i h i s ě') = rijst gekookt in een vlecht-
sel van jonge klapperbladeren (kĕtoepat) van allerlei vorm, het mandje

1) Deze stam „ra'ala" meen ik ook te vinden in Sang. Saah, woord m a r o k o l ě' = groot,
waarbij 't subst. d o k o l ě' = de groote; alsmede in woord: d o e m a k e l e n g = d a k e l e n g, voor l e m b o -
u e of n a p a t i o e' e = bovenal.

alleen; *piṛisa* (Sang. *dirisč'*) = lappen of reepen van goed. Beteekent het nu: „t uit reepen van klapperbladeren gevlochtene?”
amboeloe (Sang. *kawoeloe*) = klapperdop (waar nog haartjes aan zitten?)
amboerala (Sang. *kěmboerala*) = ledige halve jonge kokosnoot.
amboeno (Sang. *kěmboeno*) = wokka-palm.
ambolenga (Sang. *kěmboleng*) = haai.
amboeranga (Sang. *hěmboeangeng en ěmboehanga*) *kěmbang tjépatoe. Maṛanga* = geelachtig rood.
āṅgkondapa (Sang. *kohabě'*) = wimper.
āṅkaripa (Sang. *kěṅgkonda'*) = wenkbrauw.
āmpoehana (Sang. *kěmpoeghang*) = goemoetoe (idjoek).
ānsalika (Sang. *ěnsali'*) = vloer van bamboelatten.
anda'alana = rivier (stam *da'ala* als grootste stroom naast de zijtakken, die daarin stroomen).

SA—.

sawallo = bliksem ('t geen als „*allo*” — dag maakt?)
samoeri = naderhand, achteraan (*moerine* = *asamoeriane* = de laatste); Sang. *samoeri en kasamoeriange*.
saripo (Sang. *saghipo*) naast *mangipo* = tasten.

TI—.

tiawoe'a = dikke rook, van *awoe'a* = nevel (cf. Sang. *hiwoe'*).
tilorega = overmorgen.
tingera, naast *angera* = wanneer?
tirābbi = morgen.
tiwatoe = in z'n geheel. ¹⁾

§ 44. Het achtervoegsel *ana*.

Als aanvulling van de beschrijving der beteekenis van dit achtervoegsel¹ moet ik nog er aan herinneren, dat *ana* de kracht heeft, van den persoon aan te duiden ten behoeve van wien de handeling verricht wordt. *I'ota'oe alapana inoemanoē* (= Sang. *ikaōetakoē'alakang inoemangoē*) = ik zal iets te drinken voor u halen.

In het voorbeeld: *indi* enz. moet men in 't oog houden, dat de slot *a* van *sāppana* wegvalt wegens de eerste *a* van 't woord *asoeēne*; wat *oeria* is, weet ook mijn zegsman niet, daarom worde het vervangen door

¹⁾ Bij het nazien der drukproeven heeft het mij getroffen, dat in § 43 de voorbeelden niet altijd onder de juiste hoofden zijn gebracht, en dat het bewijs ontbreekt, voor het aanwezig zijn van het aangeduide voor- of invoegsel in een aantal voorbeelden. Dit neemt intusschen niet weg, dat in hoofdzaak de inhoud van § 43 juist is.

't woord, „bakoete”: Indi sǎppan asoeëne, bakoete oede ǎlloepana ¹⁾ geeft een goeden zin. De letterlijke vertaling luidt: „dit worde eerst gekauwd (eig. „zal eerst gekauwd worden”) en worde eerst dan geslikt.” In 't Sang. heeft men dezelfde constructie. „Ini sě'paěng kalěmona woehoe'e ǎlloekang”.

Het voorbeeld uit de tooverformule komt later vanzelf ter sprake bij § 71; we laten het dus voorloopig rusten.

Van baliāna geef ik de volgende afleiding ter overweging: M. i. is de vorm baliang (Sang.) ontstaan uit balioeang, n.l. iemand, die medium is, die een balioe of doro' heeft; balioe heet die geest, omdat hij zich meester maakt van het medium (bezeten = niwalioeang; stam lioe, mama lioe = overtreffen, overmogen).

aāianana = zitplaats, beantwoordend aan 't Sang. kakaianeng; eetplaats = aānnanana (Sang. kakaěngang, geworden tot kakanengang, via kakangenang, dat men nog wel eens hoort.

a'annanana kan slaan op het eten, dat „thans gegeten wordt” en op de plaats „waar enz. thans gegeten wordt”.

a'awitana (Sang. lě'a wikang) de boom, die thans beklommen wordt.

aāwitana (Sang. laā wikang) de plaats die geregeld beklommen wordt.

sasoettana (Sang. sasoeë'kang) ingang.

sassoettana (Sang. sě'soeë'kang) plaats, waar men op 't moment binnengaat.

lalǎggeana (Sang. dalě'geěng) plaats waar men lacht.

lǎllǎggeana (Sang. lě'lě'geěng) plaats, waar men, persoon, om wien men, op het oogenblik lacht.

tatoempana (tatoempaěng) plaats waarlangs altijd neergedaald wordt.

tǎttoempana (tě'toempaěng) plaats waarlangs nu afgedaald wordt.

sasoetaana en tatoempana zijn fontief.

Men lette dus wèl op 't onderscheid tusschen den praesensvorm en den gereduplicateerden vorm.

§ 46. Dit a + ana is niets anders dan ia + ana (Sang. ika + ang) waarbij de i weggevallen is, als fut. van ia'a + ana waarvan 't praeteritum is ina + ana.

atti'ilana = slaapplaats voor dezen eenen keer.

atati'ilana (Sang. katatikilang) waar men geregeld slaapt.

ma'ati'ila (Sang. makapě'tiki') kunnen slapen.

¹⁾ of: indi sǎppana asoeë; als men asoeë gebruikt, mag dus de slot a van sǎppana niet wegvallen.

mat ti'ila (Sang. mē'tē'tiki) in slaap zijn.

asoeëana (Sang. 'kasoeëng; i'o asoeëan oe sinango = 't voedsel zal bij u opraken; asoeëane = panginsoeëane (Sang. kasoeënge = pangensoeënge) = 't laatste, het einde.

Op een paar afwijkende vormen, die tot deze categorie behooren, moet ik nog wijzen, n. l. op:

amati'ilana, S. (i) kahoentikilang „in slaap vallen”.

amaloenoesana, S. (i) kaloenoesang „komen honger te lijden”.

amalaيرانا, S. (i) kalaerang „komen verzadigd te worden”.

amalaḡgeana, S. itahoe/ě'geeng „in lachen uitbarsten”.

amansangitana, S. (i) kahoensangitang „in weenen uitbarsten”.

De andere vormen ervan gaan regelmatig: a'amati'ilana = praes, inamati'ilana = praeter.

§ 47. Het woord voor „mast” moet geschreven worden paliaṛana, waarvoor 't Sang. heeft paliaheng als ongeredupliceerde vorm naast palalaheng; de hypothese lalahē is dus niet noodig.

Paäloeana = pop, gelijkenis, ook voor afgodsbeeld gebruikt, schijnt mij toe niet van aloë maar van aloë te moeten worden afgeleid.

Aloë is een van rotan gevlochten zeer klein mandje al naar de grootte van de puist, die daarmee moet bedekt worden; dat mandje dient, om de puist tegen 't schuren door kleeren enz. te beschermen. Het is a. h. w. een „gelijkenis” van die puist, van hier paäloeana = gelijkenis, hetgeen staat tot 't origineel als de aloë zich verhoudt tot de puist. Voor „bril” hebben de Talaoereezen: aloë m mata, waarin dus ditzelfde aloë in ongeveer dezelfde beteekenis gevonden wordt.

Panamareana worde liever vertaald „oversteek”, de plaats, waar men de zee „doorhakt” met de kiel van het schip, om naar het andere eiland te komen.

In palaraianana heeft men het meervoudige willen uitdrukken = plaats waar vele menschen zitten (zie wat er bij rado en de meervoudige adjectieven gezegd is). Men heeft drie vormen, de beide andere zijn: soeapa pakaiānana? = waar kan men gaan zitten? (dezen éénen keer); soeapa aāianana? = waar zijn de zitplaatsen? (malaraiana = meervoud van oeaiana).

§ 48. De vormen papainoemana en papaānnana zijn slordig uitgesproken en foutief geschreven; er moet staan paipainoemana en paipaānnana (zie § 49). Papa(g)hiana heeft dit pa — niet, daar het

een praesens-vorm wil verbeelden van $mapa(g)hi$ = meenen. De juiste spelling is $pappa(g)hiana$ = er wordt gemeend (Sang. 'lě'ěnnāěng). Evenzoo is het met: $pāppanginaoeana$. $Mangginaoe$ bestaat niet, alleen $mapanginaoe$.

§ 49. Hier moge nog eens gewezen worden op 't verschil tusschen $pai-ana$ met den niet-intensieven stam en $pai-pa-ana$ met den intensieven stam. $Itooe paiworetan oe arana$ = hij wordt gevraagd namen in te schrijven; $soerata indi paiworetan oe ao'o$ = men laat dit papier beschrijven met raadsels; $meda oede paipamoretan oe soerata$ = men veroorlooft op die tafel den brief te schrijven.

§ 50. $Mangangkanga$ = de vingers krommen, niet: om te krabben, maar om daarmee 't (onder de Talaoereezen) hoogst beleedigende gebaar te maken, van te willen krabben.

$Binangoenana$ ware wellicht te verklaren met „grondvesten der aarde”, „plaats, waarop de bovenwereld is overeind gezet”, immers stelt men zich de bovenwereld voor als op palen rustend op de onderwereld.

Met de vormen $pina' = ana$ en $in = ana$ moet men voorzichtig zijn, daar er in den grond een groot verschil tusschen bestaat, al worden ze bij w. w., waar 't er niet op aankomt, ook wel verwisseld.

Zoo is $pina'amatana$ hetzelfde als $inamatana$ en $pinaboerana. = binoerana$. Maar $pina'ola'ana$ is heel wat anders dan $inola'ana$.

$I maingainola'ana$ ¹⁾ $nalange$ = voor 't ventje heeft men een stuk speelgoed gemaakt. $Meda indi pina'ola'ana nalang i maingana$ = op deze tafel heeft men 't speelgoed van 't ventje gemaakt. (Sang. $nikoateng$ en $pině' koateng$).

Voor $oenentengana$ meen ik (zie hierboven § 37) de verklaring gevonden te hebben; $tamba'oeroengana$ is mij even duister als het Sang. $bakoehoenang$.

$Tataroenalangana$, liever $tättaroenalangana$ is een praesens-vorm, n. l. van $mättaroenalanga$ = als spel beschouwen en behandelen.

---

1) Deze vorm kan in het Tal. ook beteekenen: „ten behoeve van . . . . heeft men laten maken”, waarvoor in het Sang. de vorm met $paki$ gebruikt wordt, die dus in dezen zin zou luiden: $pinaki koateng$; doch de Tal. reserveeren dezen vorm, die hier: $pina'iola'ana$ zou zijn, voor: bij of door wien men heeft laten maken, welke kracht 't Sang. $pinakikoateng$ eveneens heeft.

De verklaring der namen Ara'alana en Awatoeana ligt voor de hand. Die van Awatoeana werd reeds gevonden in batoe = nieuw (zie ook de Sang. naam: ka -- woehoe -- ang). Die van Ara'alana is reeds gegeven in § 43 bij 't woord bara'ala = groot, dus „grootste.” Karakelang wordt in Maleische gesprekken door Talaoereezen „Tana h besar” genoemd en op Sangir: Tana-lawo'oe Tala oedë, gelijk Gr. Sangir „Tana-lawo'” is, t. o. z. van de andere eilanden der Sangir-groep.

§ 51. Sařipone is een nominale vorm, bestaande uit den stam + pron. suff. 3de pers. e. v. met de beteekenis van „tasten”, maar geen bijvorm van sařipoi. Ter verduidelijking diene het volgende voorbeeld: ro'o sařipoi bansi-n-solo soe wowo-m-meda, arawe paüsiome sařipone, madirim matere = ga eens tasten naar het lampegglas, dat op de tafel ligt, maar het tasten er naar zij zeer zachtjes, opdat het niet valle.

Deze vorm heeft eenige gelijkenis met den vorm pananaghipo (pa + red. + intens. stam) = het moment, de wijze van tasten. Soe pananaripo'oe apidoenatere — op het moment van mijn tasten er naar, viel het meteen. Noengkamaikka sařiponoe = dan was uw tasten er naar zeker ruw.

Sařipoana bestaat zeer zeker als 't fut. pass.

Andere voorbeelden van — e en — i zijn de volgende:

dea'e, aiane, borete, alape, ta'oi, baloi, saloi, bo'oi, bosoi, anoeë, poe'oele, die achtereenvolgens beteekenen: zoek voor . . . . , ga er op zitten (eig. 't worde bezeten), beschrijft het . . . . , worde gehaald voor . . . . , er worde in gedaan. . . . , hem worde bericht, dans er naar, stop hem in den mond, giet er water op, neem er van, sla hem met.

[poe'oele is van poe'oela (gewone imperatief) met den nadruk-wijzer-e, dus: sla dan!; poe'oele = hij worde geslagen met . . . .]

Ne komt dus hier niet voor, dan alleen bij w. w. waar de n vanzelf tot den stam behoort.

§ 52. (Ng)kolana, moet zijn (ng)kolange, in 't gegeven voorbeeld, is een vorm als sařipone hierboven en beteekent „het maken er van”.

Nasoeë-ngk-olange (Sang. nasoeë-ngkoa'e) = af; napia-ngk-olange (Sang. napia-ngkoa'e) = goed gemaakt. 't Komt ook voor met adjectieven verbonden, dus behandeld als zelfst. n. w., b. v. bale indi daleo olange = dit huis is slecht gemaakt (eig. dit huis, het maken er van is slecht), of Sang. bale ini, dalaki'koa'e, of dalaki'kou'oe wale ini.

Eenige voorbeelden, om te doen zien hoe de vorming is van andere stammen:

madea'a = deange.

mamoreta = borene.

mamarasa = parane (met een lange zweep of stok naar iets slaan).

mamilita = piline.

mamanoela = banoele.

manahenggela = sahenggele.

mamero — perone enz.,

Kona voor ko wordt op N. Karakelang, Nanoesa en Miangasa nog dagelijks gebruikt en in liederen komt het ook voor: waar men op Salibaboe zou zeggen; „lilolom boesa'a bilinga'o" zegt men b. v. op Nanoesa „lilolon tjolo' bilingkona" = het baksel pisang worde omgedraaid; oěđđäiōnā, sěbōřě-ngk-ārānē (een sasarola om de roeiers aan te moedigen) doe er staal bij, giet er toch wat staal bij. Oeada = ara = staal (Sang. oeada). Seboka, maneboka (ef. Sang. maně'-bohě) eig. sprenkelen (daar gieten, het Sang. sě'bohě, = mamokka, stam bokka); naast sě'bohě heeft men in het Sang. nog den bijvorm manewohě (sewohě) = bij kleine beetjes water bijgieten.

§ 53 en 54. Hier zijn allerlei imperatief-vormen door elkaar gebruikt en daarom komt het mij nuttig voor, hieronder ze in de verschillende vormen te groepeeren en er voorbeelden van te geven, om het verschil in het gebruik duidelijk te maken.

Er zijn vier vormen, ofschoon niet alle werkw. deze vormen volledig hebben; sommige, omdat enkele vormen in onbruik geraakt zijn, andere uit hunnen aard zelve.

Van pero „met de vlakke hand tegen de wang of elders tegen het hoofd slaan" zijn er vier te onderscheiden: pamero, pero, perói en peróa'a (mamero); pamisila, pisila, pisile en pisila'a (mamisila = knijpen, Sang. mamsilě' = zachtjes tusten).

pangoembebe, oembebe, oembelėi, oembelėa'a.

padaringika, daringika, daringire, daringira'a.

pana'apa, ta'apa, ta'apė, ta'apa'a.

pamätte, — (hiervoor wordt bättea'a gebruikt), bättėi, bättea'a.

panahenggela, sahenggela, sahenggele, —.

panogoka, —, togóre, togora'a.

pangăddoeta, ăddoeta, ăddoete, ăddoeta'a.

tataro'o, —, —, taro'oa'a.

darǎmmanga, darammáŋge, darammanga'a.

tatingara, tatingarái, tatingará'a (uit tatingaráü'a).

(l) alintoeda, alintoedái, alintoedá'a.

darisika, darisíŋe, darisíra'a.

pangoensandaka, pangoensandáŋe, pangoensandára'a.

pangoeleleda, pangoeleléŋe, pangoelelera'a.

sa'e (bij arie: pasa'e), sa'ei, sa'ea'a.

pa'ellega, elléhe, elleha'a.

alanga, aláŋge, aláŋga'a.

(l) aŋringko'o, (l) aŋringko'oi, (l) aŋringko'oa'a.

pangoebenna, oebenna, oebennaü'a.

pangoenembeta, oenembeta, oenembéte, oenembeta'a.

Deze vormen worden ook nog verzacht en versterkt door -'o en -e (te) b. v.

pamílita	pílita	pilíte	pilíta'a
pamílito	pílito	pilíte'o	pilíta'o
pamílite	pílite	pilitéte	pilíta'e

De -e in boeŋeáŋge, bintile, pangkíle enz. (2e alin. § 54) is geen nadrukwijzer, maar het zijn vormen van de 3e groep, die, met nadrukwijzers voorzien, luiden zouden: boeŋeáŋge'o, bintíle'o, pangkíle'o en boeŋeangéte, bintiléte, pangkiléte.

Den klemtoon geef ik aan door accenten te plaatsen.

Hier volgen enkele voorbeelden in den zin:

1. Pamero sia'a = sla mij.

2. Pero i Wele = Willem worde geslagen.

3. Peroi-m-palada bambalam manga rario'a arie
pappoe'oe loe aloe = geef de kinderen een klap tegen de wang, maar sla ze niet met een stuk hout (bambala = wang, is onderwerp).

4. Paladoe peroa'a soe watoe = klap met je hand op den steen (palada = de vlakke hand, de handpalm, is onderwerp).

1. Pamisila pala'oe, minsana maäpisila = knijp eens mijn handpalm of ge 't wel kunt.

2. Taoemata mǎtti'ila pisila soe ngirome, boeŋe
rangkoema soe moronge, anase'e mapoe'o = een slapende moet ge den neus dichtknijpen en den mond dichthouden, opdat hij wakker worde (taoemata is 't onderwerp).

3. Ro'o pisile taba'o mangan tälloem pisila, ipa'o'od-i tooe = ga voor hem tabak halen (eig. knippen, n. l. tusssen de toppen der vingers wat nemen) een stuk of drie greepjes, voor een sigaretje voor hem.

4. Talimäddonoe pisila'a soe palangi tooe = knijp je vingers in zijn dij.

1. Pangoembele welimam kami amagoe mapoele = ge moet ons groeten (eig. de hand drukken) als ge vertrekt.

2. Oembele paüpia wawiindi madirim maätalanga = Houd dit varken goed vast, opdat het niet kan wegloopen.

3. Tiräbbi simmomo ire'e masi'ola oembeléiwe waloene = als morgen de meisjes naar school gaan, draag gij voor ze haar tien-uurtje.

4. Limanoe roea'm ba'a oembelea'a äbbi soerannang kaloe, boeroe tatoengkele: houd uwe handen goed vast aan den boomtak en ga dan hangen.

1. Amagoe mapoeloe map'ande ote padaringika ala-wo'oe ara'oe hoeroe = als ge knap wilt worden, dan moet ge luisteren naar al 't onderricht van den onderwijzer.

2. Daringika rorone aiwalo, woea'oede simbaka = luister eerst naar de vraag en antwoord dan.

3. Tanatan gagoeranga daringire-n-talinga roeam ba'a, anase'e taäboelianana = luister met beide ooren naar de opdracht uwer ouders, opdat ze niet (door u) vergeten worde.

4. Talinganoe daringira'a soe hatto-n-taoemata mapapia = neig uwe ooren tot het gesprek van goede menschen.

1. Darammanga i'o boeroeta'oe aianana soe li'oe-da = ga op je buik liggen, dan zal ik je op den rug gaan zitten.

3. Apepesa indi darammange = ga met je buik op dit kussen liggen.

4. Amagoe itaro'o raleo, anáma'a daramanga'a = als 't niet prettig is op je rug te liggen, beproef 't met op je buik te gaan liggen.

1. Tatingara ire'e = kijk naar boven.

3. Tatingarai arana roso oe'anna soe oto'oe aloe = houd die woudduif, die daar boven in den top van den boom zit te eten, goed in 't oog.

4. Tatingara'a matanoe, pamäkkannoe oendama = sla uwe oog en op, opdat de medicijn er in kan gedruppeld worden.

1. Pangoensandaka soe rarandoenga = leun tegen den wand.

3. Darandoenga tättada indi arie pangoensandare, madirim ma'eada li'oeda, ana iawana indi täbbe wakt koe = leun niet tegen dezen wand van gespleten bamboe, opdat je rug niet vol haartjes komt, want deze bamboe is nog versch.

4. Alo'e'aba indi pangaloesa'a li'oedoe, wakkoete oede pangoensandara'a soe tättada indi = leg dit schutblad tegen uwen rug en leun dan pas tegen dezen wand.

1. I'o sa'e awalo'oe, boeroe ia'a soema'e awalonoe = bestijg gij mijn paard, en ik zal 't uwe bestijgen.

3. Sa'alana indi sa'ei-ngk-amioe = maakt gebruik van deze boot.

4. Toearinoe sa'ea'a laisoeroda sa'eaniamioe = zet je broertje ook op den wagen waarmee jelui gaat.

In No. 3 van de voorbeelden over mamero hierboven komt voor het woord pappoe'oeloe = pappoe'oela gevolgd door oe, waardoor de slot -a wegvalt.

Hier is een geval van den gereduplicateerden imperatief, bedoeld op blz. 87; pappero, pappisila, a'addoeta, däddaringika (Sang. pë'peroe, pë'pisilë', kë'kë'doe'; dë'daringihë') = herhaaldelijk doen, wat het grondwoord zegt.

Tataro'o moet dus tattaro'o, laringko'o moet lallaringko'o, tatambari'ina moet tattambari'ina worden; dararisita is heelemaal mis, daar dit wil zeggen: „moment, wijze van gaan staan”; 't moet zijn däddarisita = „gaat telkens staan”.

passa'ete is een meervoudige imperatief-vorm (cf S. pahoensake'e en mahoensake) van den stam sa'e, soema'e = bestijgen, instappen; niet onmogelijk, dat passa'ete staat voor, ontstaan is uit: pasi'sa'ete (zie § 34.)

paparatintoeda'a = veroorloof hun, geef hun een wenk, dat zij knielen; papalintoeda'a = laat hij knielen.

papalintoéda = geef bevel tot knielen, beveel te knielen.

paparenoa'a itooe = laat hij zich baden.

paparenon taoemata oede = gelast hem zich te baden.

papasaira'o ngkoea'e itoee = laat hij water putten.

papasaido ngkoea'e si toee = beveel hem water te putten.

Voor ma'ida'a moet natuurlijk gelezen worden: maiola'a, imper. paiola'a.

Amagoe i toeanga masae'te soe awalo, i amioe paäli-haka manantoeroeta: zoodra mijnheer te paard gestegen zal zijn, moet ge dadelijk volgen.

Voor pa'anaoengawe enz. stel ik voor te lezen: panaoengawe i'o mapaoeras oe ällo misa en voor apoeloe enz. i'ite madaringite tatanatam Mawoe Roeta.

§ 55. Arie wordt zoowel met den Imp. als met het Fut. verbonden. Het verschil is, dat arie met Fut. als het ware een levensregel geeft (arie we i'o mamate = gij zult niet dooden) en arie met Imp. op een bepaald geval slaat (arie pamita apa oede = kom niet aan dat ding).

Tusschen beide in staat dan de gereduplicateerde vorm arie pap-pita; kom er niet telkens aan. Door dezen vorm is men er toe gekomen, om den passieven imper. b. v. pate, het worde gedood enz. bij arie **altijd** te voorzien van pa (lieft nog wel pap volgens de uitspraak) ook, waar dit pa geheel ongemotiveerd is. Waar de Sangireezen dus b. v. spreken van arie' pate = het worde niet gedood, abe poto' = het worde niet geslacht, abe ë'boe' = het worde niet uitgetrokken, abe kapoeloe = ge moet niet willen, abe kaëng = ge moet het niet eten, zeggen de Talaoereezen arie pappate, arie pappotota, arie pa'äbboeta, arie pappoeloe, arie pa'anna.

§ 56. In mampangalapa is de gewone imper. te vinden, voorafgegaan door mang en verdient het aanbeveling, de woorden te scheiden. Het wil zeggen: haal maar door, ga je gang maar met halen. Hiermee is de geheele moeilijkheid opgelost.

§ 57. In tata (Salib. takka) meen ik 't Sang. woord mëntëhang te vinden. Pado tata = pahëdo mëntëhang „eerst straks”— zal 't gebeuren, gedaan worden. Voor boea heeft men op Siaoe: boea'e.

§ 58. Māndoema'oe pa (Sang. mēndoemakoe') „meten met den vadem in het rond”; mara'oe pa (Sang. doemahë'koe') = omhelzen; oemaika'oe pa = doen alsof men omhelst. De i hierin en de im in oemaimbaloe da (Sang. mangëmbaloedë', -oembaloedë') willen zeggen: doen **als** bij maka'oe pa = omhelzen en mamaloeda =

een wijze van visschen, waarbij men de hand, die 't snoer houdt, achterwaarts houdt.

Bij deze woorden meen ik ook te moeten voegen *o e m a i ã p p a* = de armen uitstrekken op de wijze van *a l a p p a*'s (vgl. Sang. *t o e m a t a l ë p a* en *k a l ë p a*).

De *m i n m a n g o e m p i s a n a* is slechts een nasaleering van de *o e* vóór de *p*, vgl. Sang. *m a n g ë ' p i s ë*'.

Doch *o e m i n m a n g o e n s a n d a t a* is hetzelfde als de *i n*, *i m*, *ë m*, *o e m* hierboven; *s a n d a t a*, *m a n a n d a t a* is immers „tegen iets aanzetten” en nu wil *m a n g o e n s a n d a t a* zeggen: zóó gaan staan alsof men tegen den muur was geplaatst.

Hetzelfde ligt in *m a ' i m b o e n i* (Sang. *m ë ' k ë m b o e n i*) zich verstoppen; *m a n g i n s a h a t a* = de rijst in rijen plukken (op de wijze van 't visschen met de *s a h a*', waarbij men de klippen ook in strooken afvischt).

M a n g i l e m b o = meer zijn, *m a n g i n t i ' o e p a* = omringen, omreizen; *m a n i n s o m a k a* = tegemoet loopen. *M a n g i n s e r o* = zich afkeurend uitlaten over; *m a n e r o* = twee twistenden scheiden met woord en daad.

M a n g i n s o e ë beteekent ook „opmaken.”

M a n g i l a l o e n g a (Sang. *m a n g i r a l o e n g*) over iets heen hangen.

M a n g i n t ä n n o (Sang. *m a n g i n t ë n n o*) nederwaarts kijken, als bij *m a t ä n n o* = idem.

M a n g i l a o e d a (Sang. *m ë l a o e d ë*) de hooge zee opgaan.

M a r a m a w o e houd ik voor een samentrekking van *m a t a r a m a w o e* (vgl. de Sang. vormen *m a h a m a w o e* en *m ë ' t a h a m a w o e*, die beide beteekenen: dienen.)

§ 59. Bijvoegelijke naamwoorden.

In *b ä g a*, = onwetend (niet: dom) herkent men het Sang. *b ë g a* (*h a g a*' = leelijk vindt z'n Tal. equiv. in *m a r a g a s a* = leelijk, dor).

Naast *b e l o* = scheel aan één oog worde vermeld *b e l l e k a* = scheel aan beide oogen.

Voorts de volgende stam-adjectieven: *b a r a n i* = dapper; *s o r a* (Sang. *s o h a*) schuinstaande; *s e r e t a* (Sang. *s e h e*') = schor; *a l a* (Sang. *k a l a*') rijk; *l o n g o n a* = dom; *d i a l o e* = veel; *b i a k a* = levend; *p ä l l i* = verboden; *b o e ' a n a* = dronken; *g e r e n g a* = groot.

§ 60. Telwoorden.

Als men telt zegt men: *ë s s a*, *d o e a*, *t ë l l o e*, *o p a*, *a l i m a*, *a n o e m*, *p i t o e*, *o e a l o e*, *a s s i o*, *a p o e l o*; 20 = *d o e a m p o e l o*.

Een „onbeperkte hoeveelheid” is *saioeta'a* (Sang. *saioeta'* uit 't Mal. *djoeta*). Voor „een half” heeft men nog: *sāmba'a* en *sāmpotota* van *ba'a*, *mama'a* = halveeren, en *potota*, *mamotota* = doorsnijden, afsnijden, vgl. Sang. *bě'ka* en *poto'*, „een stuk” = *sāmpāddi* en *sāmpāppita*. Naast *panataṛane* = *paṛorone* = eerste. Voor distributieven, zie § 20.

Het Tal. heeft de volgende vragende, onbepaalde en hulptelwoorden, waaraan het, evenals 't Sang., nogal rijk is. Zie hier een reeks, waarbij het Sang. tusschen haakjes geplaatst is:

sangkoera (*sěngapa*) hoeveel?

pira (*pira*) „

pirambaoe (*pirambaoe*) hoeveel stuks (ronde voorwerpen)?

piramboea (*piramboea*) hoeveel stuks (langwerpige voorwerpen)?

appirane (*kāpirane*) de hoeveelste?

pāttarappira (*pě'taha'pira*) hoeveel ieder?

passāmbaoe (*pě'sěmbaoe*) ieder een.

*sāmbaoe*² (*sěmbaoe-sěmbaoe*) telkens een, bij een tegelijk.

sāngkatooe (*sěngkataoe*) één persoon.

pati'oepa (*patikoe'*) alle, alles.

ahewal-oe (*kagoewa'oe*) geheel.

matoeloenga (*mahali*) weinig.

pia'a (*pia'ka*) meer dan [*pia' atālloempoe lone* = meer dan twintig].

sāmbilanga (*sěmbilang*) voor planken, papier enz.

sāmbābboela (*sěmbě'boelě'*) een pluk (van gras).

sāmpānta'a (*sěndě'doelě'*) een pluk (van haren) zooveel als tusschen duim en wijsvinger gaat.

sāmpisila (*sěmpisilě'*) een greepje, als tusschen duim en vinger, van zaken als tabak enz.

sāngkoenggetana (*sěnggeh'e'*) twee aan elkaar gebonden (van klappers enz).

sārongkapa (*sěhongka'*) twee, een paar.

sāngkante (*sěngkante*) Tal. een onderdeel van een tros pinangvruchten; Sang. een streng (kraaltjes enz.)

sāntoekka (*sěntoeh'e'*) een „rijgsel” van kraaltjes enz.

sāmpolota }
sāmbalobota } *sěmpoho'* = een tros.

sāle'esa (*sělihi'*) een schijfje van djeroks.

sālirasa (sēlihassē) van lange voorwerpen, een overlangsche deel.

sāng(k)ela (sēngkela) een schijf, een snee (brood).

sāngāssa (gē'sa) één (van prauwen).

sāngka/āppa (sēngkalē'pa) een blad (van palmbladeren, papier).

sāndāmmaka (sēmpaoedē) één blad genaaid atap.

dāmmaka 1. damar,

2. stam van doemarammange = „plat tegen den grond”.

(cf. Sang. doemarēm ma' = voorover gaan liggen, makararēm ma' = voorover vallen, mēlēmma' = gladstrijken, saghēm ma = spoor van plat getreden gras).

sāmpalanga (sēmpelang) één poot van een varken, één stuk grond.

sāmposo'a (sēmposo') van groente (een afbreeksel).

sāngkaloe (sēngkaloe) van boomen.

sāmpoenna (sēmpoeēng) van boomen.

sāmbengesa (sēmbengesē) een lat van hout, bamboe.

sāngkoela'a (sēngkoela') inhoudsmaat van rijst enz.; de namen zijn wel gelijk, maar de maat is niet even groot.

sāngkaddoeta (sēngkē'doe') zooveel als met den nagel afgeknepen wordt.

sāngkempanga (sēngkempang) een brok.

sāngkodota (sēngkoro') een stukje.

sāngkamoronga (sēngkamohong) een mondvol.

sārangkoema (sēhēngkoeng) een handvol.

sāntoero (sēntē'do') een druppel.

sāngkamonna (sēngkamonaēng) een partij, een kaveling.

sāmpāttanga = een scherf.

sāmbirīngana (sēmbihingang) een gezelschap (oorspronkelijk een groep discipelen van de baliang of ampoeang; bihing = draaien, wennen aan, onderrichten).

sāngkaiapana (sēnggapaēng) = een troep.

sānso'ana (sēmbika') een mondvol.

sāndo'ota (sēndoko') een armvol.

Er zullen er nog wel enkele zijn, die ik niet vernomen heb.

Enkele **maten** mogen hier tevens een plaats vinden.

balaran samboea = een vinger breed.

balaran oe palada = een handbreed.

sāngalana = van den top van den middelvinger tot in de bocht tusschen duim en wijsvinger.

sǎntoeddo (Sang. sǎndengon tǝ'do) span tusschen duim en wijs-
vinger.

sǎndango = span tusschen duim en pink.

sǎlawasa = zoolang als een vingerlid.

sǎlǎttoana = van den top van den middelvinger tot aan den elleboog.

sǎnta'iaaka = een armslengte.

sǎntonggolana = van den top van den middelvinger tot aan het kuiltje
in den hals.

sǎran bǎmbanga sǎmba'a = van den top van den middelvinger tot
aan den anderen schouder.

sǎnsoemi'oe = van den top van den middelvinger tot aan den anderen
elleboog.

sǎndǎppa = een vadem.

sǎntǎnni'a = tien vadem lang of vierkant.

sǎndimpolonga = vijf vadem vierkant.

sǎlaraenga = tien vadem lang en vijf vadem breed.

§ 61. Persoonlijke voornaamwoorden.

Bij ia'oe moet nog ia'a, bij i taroea: inganaddoea, bij inganattǎlloe: imangitoeen tǎlloe en bij imangitoe: sire, sim of sin als bijvormen vermeld worden.

Sire is natuurlijk 'tSang. isire en sim en sin zijn samentrekkingen van isirem en isiren.

Het gebruik in den zin is aldus: ingana'a mapoelodoea = sire mapoelodoea. Sire pira? imangintoe pira? ingana'a pirangkatooe? Sim Belle = Willem met z'n makkers. Sin Toeangna = Mijnheer met de zijnen.

In de hierachter volgende verhalen zullen trouwens voldoende voorbeelden hiervan, alsook van ta'oe voorkomen, gelijk er ook reeds te vinden zijn onder de hierboven voor andere doeleinden gegeven voorbeelden.

De driefoudsvorm worde inganattǎlloe gespeld, daar de eerste a van zelf al afgestooten is in het grondwoord ngana'a (niet ngana) en bovendien door het wegvallen van de tweede a de afstooting sterker moet worden, wat nu gehoord wordt als een dubbele t.

Uit den laatsten regel van pag. 100 moet het woord „bezittelijk” worden geschrapt.

„Ba/oede” (pag. 101) moet worden „ba, oede”; dit ba kan niet met ba! worden vertaald, daar hierin iets minachtends gelegen is, wat vol-

strekt niet in het Tal. „ba” ligt opgesloten. De gegeven zin kan best alleen een uitroep van bewondering voor de overwinnaars zijn, 't zij van onpartijdigen, 't zij van de partijgenooten der overwinnaars.

Het roepwoord is niet *m a n g a n a 'a* maar *n g a n a 'a*; maar daarom kan de afleiding wel zijn als door Dr. Adriani wordt verondersteld.

§ 62. Bezittelijke voornaamwoorden.

Bij het bezitt. voornw. van den 2den persoon -n o e moet nog worden aangeteekend, dat het soms voorkomt als o e, gelijk bij den 3den persoon -n e wel eens -e wordt: b.v. in woorden als *nioeka*: *nioe'oe* = mijn klapperboom, *nioek'oe* = uw klapperboom; *nioeke* (of *nioek-i-tooe*) = zijn klapperboom; *palada* = handpalm, wordt resp. *pala'oe*, *pad'oe*, *palade* (of *pala'-i-tooe*).

De *min toearimoe* (blz. 102) is natuurlijk een drukfout en staat er voor een *n*.

Inangene kan misschien uit het Sang. verklaard worden. Daar heeft men naast *inang* (*i ninang*), nog *něnge* voor beesten gebruikt of, ruw en minachtend, van slaven enz. gezegd. Nu is „zijn moeder” = *ininance* en *iněngene*, waaraan 't Tal. *inangene* wellicht een reminiscentie is.

§ 63. Aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden van plaats.

oede = die, dat, maar niet: deze, dit.

indite is er nog naast *indete*.

Behalve de versterkte beteekenis, heeft dit *te* in deze woorden de beteekenis „hier zijn ze al” en „daar zijn ze reeds.”

Isoede is een bijwoord van plaats: dáár; het staat dus tegenover *sindi* (niet *sindi* als op blz. 106 staat) = hier.

Sindi bijloda enz. heeft niets te maken met het zichtbaar of onzichtbaar zijn van het betreffende voorwerp, maar is er een *nadere* bepaling van, die meestal door een nog nauwkeuriger bepaling gevolgd wordt. *Doso soe waho'a* = binnen in de kamer. Als dan de andere, t niet vindende, nader vraagt, volgt de bepaling: *dososindi, soe wowom meda* = hierbinnen, op de tafel.

't Sang. *soede, hoede, soe'e, sě'ěng, hě'ěng* is in 't Tal. *soe'e* = welke?

Arendi of ereindi (Sang. *kereini*) = op deze wijze; *arodi of eroede* (Sang. *kerene*) = aldus.

Nog andere bijwoorden van plaats zijn: *inawa* (Sang. *tana'e*) en *inawaka* (Sang. *sasa'e*) = ga naar beneden, strandwaarts.

inakkare of inakkarendi (uit inaka-arendi) = (kom) naar beneden of strandwaarts (Sang. ěnnae' en ěnsae').

isawakka en isakka (Sang. sasae') = (ga) strandwaarts.

ire'e en ire'e arodi [Sang. tarai' en tarai' kere(ne)] = (ga) naar boven, landwaarts.

ire'ere en ire'erendi [Sang. ěndai' en ěndai' kerei(ni)] = (kom) naar boven, landwaarts.

inai of inai arodi (Sang. tamai) = gindsheen.

inai arendi (Sang. damahi) = hierheen.

oelioe poi = ginds aan de andere zijde, ginds verder op.

§ 64. Dat de **Naamwijzer** bij i amanga in den vocatief zou behouden blijven, berust op een vergissing, immers de vocatief is „ama”. Op het voorbeeld van het „Onze Vader” mag men niet af gaan, daar hier de vreemdeling aan het werk is geweest en men tegen een „ama” heeft opgezien als oneerbiedig; dan heeft het op amang volgende iam i invloed er op uitgeoefend, om het idee van vocatief te verzwakken. Het zou moeten zijn: „Ama soe sorga” enz. om correct Tal. te zijn.

§ 65. **Vragende voornaamwoorden.**

Naast isai bestaat ook isai-sai = wie zoo al? (een vraag naar meerdere personen).

Voorts moet hier nog een plaats krijgen: soe'e = welke? (zie § 63).

Voor „iamioe isai” worde gelezen: „iamioe-n-sai”.

§ 66. **Betrekkelijke voornaamwoorden.**

In 't voorbeeld „Padaringika” enz. is voor talinga te lezen „talingane” en in „anase'e” enz. het woord „soeëte” als overbodig en onbekendheid met het taaleigen of navolging van het Maleisch verradend, te schrappen.

§ 67. **Wederkeerend voornaamwoord.**

Naast batangana zijn te vermelden: sia'a, si'o, en sitoee, die ook gebruikt worden om batangana te vervangen, hoewel 't gebruik er van zeldzaam is.

In het voorbeeld; „liefde tot zich zelf” moet uit „toemalantoep” oem geschrapt worden en oe plaats maken voor soe, dus talantoepa soe watangana.

In het daarop volgende voorbeeld moet *ara we* vervangen worden door *e we 'e*.

ik alleen = *sässakoe* .

gij „ = *sässanoë*

hij „ = *sässane*. In het meervoud: *sässa: iam i, iamioë*,
i mangitoë sässa = wij, gij, zij afzonderlijk.

Soeëte na'ola'a oede i'o sasanoe (niet *sasane*) zou moeten vertaald worden: hebt ge het reeds alleen gedaan? Volgens de op blz. 108 gegeven vertaling moet *soeëte* vervallen.

In 't laatste voorbeeld is „*sasane*” geheel onnoodig.

§ 68. Onbepaalde voornaamwoorden.

Alwie = *isai-sai*; ieder die = *i manginsai*.

Isai-sai tinebo'a mamanarang kampania tiräbbi, pääroea'ällo manoe = *Alwie* aangewezen zijn om morgen heerendienst te verrichten, moeten heel vroeg opkomen.

I manginsai mamate, pateana = ieder, die zal dooden, zal gedood worden.

Niemand = *tawed oe saran sängkatoë*.

Sara in sara-sawa wil ook mij voorkomen ontstaan te zijn uit *taṛa*, van welk woord de *t*, door assimilatie aan de *s* van het tweede lid, een *s* is geworden. „Allerlei” wordt ook uitgedrukt door 't werkw. *mälalarahi* (Sang. *m'ē dalahaghi*) = van onderscheiden aard zijn.

In plaats van „*anoe!*” = zeg, dinget, zegt men ook wel: „*sai*” en voor „*i anoe*” = dinget, ook wel „*i apa*”, als het tamelijk bepaald is, b. v. men heeft het gehad over twee echtelieden en zegt dan van den man „*i apa esaka*” in plaats van „*i anoe esaka*”.

Tanginna (Sang. *kanini*) = straks (in den verleden tijd), 't Duitsche „vorhin”.

Anoe verbonden met het voorvoegsel *ti* of *atti* en met daaraan gehecht bezit. voornw. beteekent „ding van mij” enz. dus: *tianoe'oe* of *attianoe'oe* enz. Het is wel mogelijk, dat dit *ti* een overblijfsel is van het woord *teng*; men hoort op Sangir n. l. beide woorden vaak samen: *tenganoe*.

Teng is mij altijd voorgekomen als een partikel die men gebruikt als men een woord niet spoedig vindt en de pauze wil aanvullen: onderwijl zint men op het woord, dat maar niet in de gedachten wil komen; vindt men 't dan nog niet, dan voegt men er nog *anoe* achter.

§ 69. Voorzetsels.

Bij boea' is de hamzah vergeten; vandaar de spelling boea ro-sota, voor boea' dosota.

boea' + soe wordt boeassoe; boea'loda wordt boeal-loda enz.

Tot waar = sara'apa; waarheen = ipaelegapa? (eig. „om wat te gaan zien?” het komt in drie tijden voor: fut. ipaelega praes ipa'elega en praet. pina'elega, gewoonlijk te vertalen door **naar** of **waarheen**).

Baoeg oe iamioe moet zijn baoeg-i-amioe.

§ 70. Tusschenwerpsels.

„Zeg vrienden” o ngana'a. Roept men echter uit de verte, dan plaatst men o en e achteraan, om daar de stem uit te zetten en den roep te rekken: ngana'a-o-o-o, ngana'a-eee.

Een uitroep van verwondering is ook: ie of ie' (cf. ke' op Sangir).

Men heeft arie ma en arie mai; het eerste houd ik voor een overblijfsel van een woord als het Sang. „m ang a p a e n e”, dat op Sangir voluit gehoord wordt en ook op verschillende wijzen afgekort, b. v. 'p a e n e, m a p á, p a, m a, m a p â n g en m a p è n g. Deze meening vindt steun in het feit, dat men ma zegt zoowel tegen vrouwen als mannen, wat nooit zou kunnen als het een afkorting van m a i n g a was. Het tweede is de afkorting van m a i n g a.

Afschuw voor iets kwaads wordt door „si” en voor iets kwalijk riekends door n f. weergegeven.

Ate, pa'asireëte moet zijn; ate paäsire'éte en beteekent „gaat dan toch naar boven”; evenzoo het volgende: ate, sire'éte d a n g a n t e = gaat dan toch naar boven; ate, paäsire'éte i r e ' e r e = komt toch boven.

A n o e a in het daarop volgende voorbeeld moet zijn a n o e a ' a.

Bij het aanreiken van iets zegt men: m e d i of m o d i. Pisi'go (Sang. pisi') = je krijgt je verdiende loon! A t e d o ! eveneens een uitroep van leedvermaak (cf. Sang. k a t e d o e = h e o e t e).

I n d i ' o = ik zal je!

I a s s a o staat gelijk met 't Sang. b a h a k a', dat echter alleen van overledenen gezegd wordt of bij wijze van grap.

I a s s a o mag men niet tegenover of omtrent een hooger geplaatste gebruiken: t a w e w o t o n g e a p i t a / a o e n g p a i a s s a n o e a w a n o e a (letterlijk) het is niet geoorloofd, dat een burgemeester (dorpshoofd) beklaagd worde door iemand uit het volk. [Beklaagd worden door een mindere is een beleediging].

Voor *arae* worde gelezen *ara'e*, ook wel *ara*. Een uitroep van pijn is ook: *na'ge*, dat tot in 't oneindige herhaald wordt.

§ 71. In den tekst der tooverformule, dien ik niet in een andere lezing ken en dus niet geheel kan beoordeelen, moeten echter toch wel de volgende woorden veranderd worden:

Voor *eweë* leze men *ewe'e*; voor *baika*: *ba'ika* (Sang. *baki'*); voor *toewo*: *tatoewo*; voor *ma'aadio'a*: *ma'adio'a*; voor *iarango*: *iarango* (stam niet *dango* maar *rango*, cf. Sang. *hëngang*); voor *walaghana*: *walaghana*; voor *tiring*: *tiring* (Sang. *tiring* = draaien; *tiring oe poea* = duizeligheid); voor *aloë*: *alo'e*; voor *maapisa*: *maäpisa*.

Mapangginaoe (zie § 48) heeft geen causatieve beteekenis.

Balaghana heeft m. i. met *mamalahana* niets uit te staan, welk laatste woord een andere vorm voor *malo* = „oneindig ver” is. Wellicht hangt met dit woord samen *malo* in: *boelana malo* en *malóte* = de maan zal opgaan, is op het punt van opgaan.

Lo'e, *malo'e* = lang, lang van tijd.

§ 72. Eenige voegwoorden en bijwoorden mogen aan het slot hiervan een plaatsje vinden:

adionge (Sang. *kadiongeng*) = ten minste.

<i>amagoe</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Sang.} \\ \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{kamageng (oe)} \\ \text{ma'eng} \\ \text{kamangkeng (oe)} \end{array} \right\}$	$\left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{kamageng (oe)} \\ \text{ma'eng} \\ \text{kamangkeng (oe)} \end{array}} \right\} = \text{indien.}$
(a) <i>moengkangoe</i>			
(a) <i>moeloegoe</i>			

ana, want.

anaio of *anio* (Sang. *oenoe'e*) waarom?

aringkane (Sang. *soe naoengkoe* of *kiralingkoe* = ik dacht.

aramanoeng (Sang. *idem*) misschien.

ara'e = of.

arawe = echter, maar, evenwel.

angera en tingera = wanneer?

angerade = vroeger.

ara ¹⁾ als afkorting van *ara'e*, = of; ²⁾ soms staat het voor *amagoe*, gelijk in 't volgende versje: *ara talengkon sipono, si'olai asoeë* = als men de sponningsschaaf niet weet te hanteeren, dan moet men 't eerst leeren.

aro (Sang. *ho*) vervolgens, voorts.

anase'e = opdat.

asingka'e = tot.

atonna = zeker.

alimade = naar 't schijnt (alimada = vorm, gedaante).

aramingke'e (Sang. kara'kai) immers, ik dacht.

balaiwe = zelfs al; balaiweisai = wie maar.

balatewe (Sang. bala'e) hetzij.

ete { Sang. mēngkate }
 { kēta'ewen } zoo maar, nog maar, slechts.

eteadio'a (Sang. kate kadodo' of kate kadio') = bijna.

ewe = maar.

ewe'e = maar, daarentegen.

erewe = alsof.

ereola'oe = als het ware.

inai (Sang. ené) en toen, vervolgens.

inatoetoerana = dus, derhalve (maätoetoeke = begrijpen; dus

inatoetoerana = nu is 't tot me doorgedrongen, nu snap ik het).

indo'o = ereis.

lai (Sang. malain) ook.

mante = een versterkt mang = Sang. mangke(we) = flink, en

Sang. man = altijd maar.

masokka (Sang. masaoe) dikwijls.

massoeloengoe (Sang. mē'soeloengoe) gelijk aan.

minsana (Sang. mēnsang) het vragende „of' in: vraag eens of hij wil.

moen = nog, moempia = er is nog.

napawe of napangoe = toen, zoodra.

napatilalanga (Sang. napatiralang) dadelijk.

narale = ten slotte, op den duur.

oedita'e of oedite (ct. Sang. kene'e voor kerene'e) genoeg, houd op.

poendangoe of mapianna }
 soeloengoe } liever — dan; zelfs al zou.

poerinenngoe (Sang. idem) }
 ratanga }
 baog'oe (Sang. idem) } doordat, tengevolge van, wegens.

rengene = plotseling.

se'e (Sang. mase of afkorting van anasée) voorts.

sinoengka — misschien, vermoedelijk ('t Sang. ēndi'oe) zeker wel.

sidangke
 sidongane
 asidongana

} aangezien.

sara en assangoe = tot zelfs.

tiwata = in oude tijden (cf. Sang. mǝ'tiwa' = denken aan, spreken van oude tijden en vroegere personen).

taingke = al is het ook dat, het is maar omdat.

ta'e of tǎbbe = nog, nog altijd, 't zelfde.

ta'anna
 ta'ambe

} nog niet.

tanna (Sang. tángoe) „dan” in een zin als: wat hebt ge dàn gedaan?

tabe'e of tabene (Sang. tabea'oe) tenzij.

taringkenne (Sang. angkedoeng) hiermee wordt de conjunctief gemaakt.

ta gaddia
 ta baddia
 ta baddinge

(Sang. tawe'di'e) niet aanwezig (cf. 't Sang. ta'ka-
 kǝ'di'e of ta'kakǝndi'e = zonder geluid of beweging,
 en bǝ'di' = hoor, voel; ook kǝ'di'e = stil maar;
 kǝ'dike = zwijg toch, en de Tal. woorden: oemandita =
 kloppen van het hart; aǎnditana = de fontanellen;
 ta oemandita = geen antwoord geven (Sang. ta
 koemǝndi').

toeloe'oe
 toeri'oe

} (Sang. toeli'oe) = slechts.

toemani

toemani'oeng

} (Sang. toemani'e) = al te

tǎntalana (Sang. tǎntalang) terwijl.

toemba'oe = slechts, S. tǝmba'oe.

A o ' o. *)

Raadsels.

1. Saɾampanga poeloene täl-loeka. Apa oede? Een veelpuntige speer, waarvan de steel een ei is. Wat is dat?

Oerita.

De poliep.

2. Roea'ällo ledane äppata, alättoene ledane raroea, napangoe nawawällo ledane tatälloe. 's Morgens heeft hij vier voeten, 's middags twee voeten, als 't avond geworden is drie voeten.

Taoemata.

De mensch.

3. Daho nanenggeloɾom-bale. Een gast, die de kinderen des huizes de trappen heeft afgeworpen.

Taoemata nangawi nioeka.

Iemand, die klappers heeft geplukt.

4. Ta/imäddon-oepoengkoe oea'ele soe panindoenga. De vingers van mijn grootvader die op 't erf in de boomen hangen.

Limba.

De sirih-vruchten.

5. Atoana inoemoe'oe, täl-loeka tinoemalanga. Een slang kraaide er, een ei liep er weg.

Loetanga.

Een geweer.

6. Tanalessa, liɾoemässi'a. Niet gewond en toch doorgekapt,

* Als verklaring van dit woord kan gewezen worden op de gewoonte der Sangireezen en Talaoereezen, om als iets, dat ze eerst niet begrepen, tot hen doordringt, te zeggen: „a-o'o-ka!" = o, zóó, waar-toe bij raadsels nogal eens gelegenheid is.

1. Saɾampanga, Sang. sahëmpang, wordt bij de vischvangst gebruikt; de vangarmen, namene (S. hamene), worden bij de punten v/d speer vergeleken.

poelo, Sang. poelo, = steel, handvat;

tälloeka, Sang. tälloehë' = ei; apa oede = wat is dat? Oerita = S. koehita.

2. Roea'ällo = morgen i/d zin van ochtendstond, letterlijk: de 2e dag;

alättoene = middag; cf. 't Sang. lë'toe = Tal. lättoe = eerste kwartier; alättoene is dus de stand van de zon over dag, die de maan tijdens het eerste kwartier bij zonsondergang aan den hemel heeft.

3. Daho = gast; manindaho = logeeren;

manengge, st. tengge = naar beneden werpen; matengge = naar beneden vallen; loɾo voor laɾo = inhoud (cf. Sang. loho en dalo).

4. Panindoenga = 't erf, cf. Sang. panindoe'.

Limba = boean dalama = sirihvrucht; cf. Sang. délling.

5. atoana - vgl. S. katoang - = slang.

inoemoe'oe - praeterit. van oemoe'oe = kraaien (cf. Sang. koemoekoe)

loetanga - S. id. zonder de a, - = geweer; tinoemalanga = pr. v. talanga, toemalanga, cf. S. toemalang.

6. Ta-nalessa = ontkenning + praet. van malessa = gewond raken; lessa = wond, cf. Sang. lese'. liɾoemassi'a = praet. v. ɾoemassi'a = vanzelf afbreken, afknappen, van touw enz. marassi'a - kunnen afgebroken worden, mäkkassi'a = doorsnijden (vgl. Sang. hënsi', hoemens', mahënsi' en mëhënsi').

Oea'e.	Water.
7. Inanna sállama'a, lãmbene-lai sállama'a.	Een bord vol is er opgegeten en nog is er een bord vol rest.
Andaleta.	Een schelp.
8. Liwoea' adio'a napene-mbabasi.	Een kleine waterkom vol kleine witte schelpjes.
Moronga.	De mond.
9. Aliamba-n-daroea oeasãmba'a woe'ida.	Twee vlinders, die ieder eene zijde van een berg houden.
Talinga.	De ooren.
10. Ta-l-loerane malakoeba, pia-l-loerane malãtto.	Zonder vracht zinkt 't, met vracht drijft 't juist flink boven.
Nasa.	De sarong.
11. Bo'i-ngk-oeloene tati-ndoenge tinina.	Een vorstin van 't binnenland met een zwarten sluier.

7. inanna — p. pr. v. oemanna = eten; lãmbene v. lãmbene = rest, cf. Sang. lẽmbẽ; lama'a = bord, Sang. lama'; het raadsel doelt op 't feit, dat aan een schotel vol schelpen niet te zien is, dat men er de diertjes uit gepenierd en opgegeten heeft: er wordt evenveel als „rest” van de tafel weggenomen, als er tevoren opgebracht werd.
8. Liwoea'a = S. liwoea' = ieder dieper gedeelte, van rivier of rif, dat vrij van steenen is en a. h. w. een kom vormt; hier heeft men natuurlijk een kolk in een rif op 't oog. Mẽliwoea' = rondplassen, rondzwemmen.
babasi = schelpjes v/h soort van de gihi = S. gigi', waarmee de tanden vergeleken worden.
9. Aliambana = S. katiwẽmbang = vlinder;
oeasãmba'a — duratiefvorm — st. sãmba'a — S. sẽmbẽ'ka = eene zijde, eene helft;
sãmba'a bestaat uit sãm = een en ba'a, mama'a; halveeren = mawa'a, breken, mama'aka (S. mamẽ'kahẽ) = een scheiding i/h haar maken, ook: een strook rondom den akker die pas in aanleg is, schoonmaken, om te voorkomen, dat 't vuur 't bosch aantast.
boe'ida = S. boekidẽ = heuvel; talinga = S. toeli = oor.
10. loerana = S. loerang = vracht; mãlloerana = bevrachten.
malakoeba = adj. „zinkende van aard”, mãllakoeba = doen zinken; loemakoeba = zinken, malãtto = adj. „bovendrijvende”, wordt gezegd van prauwen, die veel laden kunnen: doema-lãtto of loema-lãtto = bovendrijven; alãtto = de allereerste maansverschijning, waarbij de maan a. h. w. op 't water drijft; cf. de Sang. woorden malẽ'to & doemalẽ'to.
Dit raadsel slaat op de sarong, die „zonder een lichaam erin” in elkaar zakt en eerst „boven water” blijft, als ze een lichaam in zich bevat.
11. Bo'i = S. boki = titel der wettige vrouw van den „datoe” = radja.
oeloene = S. id. = 't binnenland, de oorsprong: cf. paghoeloe = de eerste, de voornaamste.
tatindoenga van tindoenga, manindoenga = beschutten (cf. Sang. gaghalindoeng, Sasahara van „panamba”).
tinina = zwart geverfd, van tina, manina; tatina zwarte verf, waarvoor dienen: 1) e. s. y. modder; 2) palãnti, nanitoe, bãnna, nalama, boeim boesa'a, boenoet-oe poelingka die alle tezamen gekookt worden en wel van de pal, nan, en bãnna de bladeren, van nalama de bast; boei-m-boesa'a = bast van den pisang-stam, boenoet-oe poel, = bast v/e jonge klappervr. Op Sangir dezelfde woorden voor verf en verven en dezelfde ingrediënten.
Pani'i = S. paniki, de alg. naam; saioengkeanga — alg. benaming: p. eŕra = (S. eha) = kalong, met een bruinen rug; p. nawoenna = grijs (awoe = asch) p. sarriowannana = Sang. p. owangeng = met grijze haren; p. toleana of lianga = de gestaarte, die in grotten woont; p. malala'oeka = S. lẽ'koehẽ, de huisvleermuis; p. ŕenes'oe alongana = vlerken geel gestippeld; saioengkweta = de heel kleine vleermuis,

Pani'i.

De vleermuis.

12. I woero oeasa'e apala roea- De albino, op twee schepen varende,
ng-ässa, anne poetoenga. en wiens spijze is vuur.

Balanda.

Een (rookende) Europeaan.

13. Pinänta'oe poeloene, na- Gestoken met den steel, getroffen met
rino-ngk-orone. de punt.

Tatadda-m-manoe'a.

De hanespoor.

14. I wo'ilome, poenoe pābawiaka. De slappe vorstin, bron des levens.

Soesoe.

De moederborst.

15. Inawoeliana liloemägge, Die 't kwijt raakte, ging lachen, die
naäsomba sinoemangita. 't kreeg weende.

Attoeta.

Een veest.

16. Pinilita soe änsalika, les- De houw is toegebracht aan den vloer,
sanesoengiroena. de wond is aan den neus.

la'oeaka, mälla'oeaka = ombuigen (v. hout, v/c knipmes), S. pǝ'koehǝ, mam -; la'oeapa, mälla'oeapa = vouwen (kleeren enz.) S. lǝ'koe, mǝ -, vanwaar: lǝ'koehǝ = de zich in veel plooiën vouwende.

De vleugels v. d. vleermuis worden dus bij een sluier vergeleken.

12. Boero - Sang. boero' = albino

oeasa'e - dur. van soema'e, bestijgen, instappen, S. soemake.

apala = Sang. kapa'ǝ = schip.

roca-ng-ässa = 2 × 1, maar ässa (Sang. gǝ'sa van ǝ'sa) vervult bij prauwen de rol v/c hulp-telwoord; sängässa = één prauw.

anna = spijze, Sang. kaǝng; poetoenga - Sang. poetoeng = vuur.

Balanda - staat voor taomatom Balanda = een Hollander, een Europeaan, een blanke.

Een rookende (vuurvretende) Europeaan, die op schoenen (de twee „schepen") loopt.

13. pinänta'a v. pānta'a, Sang. pǝnta' = met een puntig voorwerp een steek naar beneden doen.

nařino - v. řino - Sang. hino - treffen, raken; řino, subst. = recht.

orone - v. řorone - Sang. horo = punt, scherpte; mařoro = scherp, puntig; de ř is verdwenen in de genitief-partikel.

tatadda - v. tadda (cf. Sang. tada en tahida = trappen op) spoor v/c haan of stekel van visschen als de pařri = S. pahi = rog, en de napo.

manadda - itadda - 't steken van en gestoken worden door deze dieren.

Bij 't vechten der hanen tillen deze de pooten aldus op, dat 't schijnt alsof de „steel", 't ondereind, van de spoor, tegen den anderen haan zal komen en toch treft de punt ervan.

14. Bo'i, zie boven bij 11; lome, S. id., = zwak, slap, week;

poenne = S. poeǝng, stam, de plaats onderaan den boom, oorsprong;

pābawiaka = v. biaka = S. biahǝ' = levende; soesoe = melk en vrouwenborst.

15. inawoeliana (v. mawoeli = verloren gaan), = „wien verloren ging"; maboeli (S. miwoele) = vergeten.

liloemägge - pr. v. loemägge, S. loemǝ'ge = lachen, hier: blij zijn.

naäsomba = v. maäsomba = S. makahombang = verkrijgen.

sinoemangita - v. soemangita, st. sangita, S. sangi', soemangi' = weenen.

ättoeta = veest (S. ǝ'toe').

16. Pinilita v. mamilita - S. pili' = houwen m/e zwaard of knipmes;

ansalika. S. änsali' - vloer van bamboelatten, waarop men gewoonlijk slaapt, ligt (na eerst een mat daarover gespreid te hebben).

lessa - zie boven bij 6; ngiroena, Sang. iroeng, = neus.

De handeling heeft plaats tegen den vloer aan; 't gevolg treft den neus!

Attoeta.

Een veest.

17. Rābbi matilanga, āllo ma- Des nachts zijn ze helder, over dag
lābbōeka. troebel.

Matam meo.

De kattenooien.

18. Ara inai, inakkarendi; Als zij ginds heengaan, dan komen
arawe inakkarendi, inai. ze hierheen, maar komen ze her-
waarts, dan gaan ze daarheen.

Taoemata mābbalanga.

Roeiende menschen.

19. Rambia sāngkompenga ta- Een brok sago, die in een jaar niet
masoeē-ngk-aṛroedesāntonna. klaar („op”) gekrabt kan worden.

Amanga.

De slijpsteen.

20. Batoenana mabassoe', ioe- Haalt men 't op, dan breekt 't af; laat
loeka mabassoe'. men 't zakken, dan breekt 't ook.

Tai.

Drek.

21. Doenia ere roepia ahewa- Een wereld zoo groot als een gulden,
le, laloronesaiōeta'a. waarvan de inhoud ontelbaar is.

Tālloek-oe-alimboewoeta.

't Ei van een spin.

17. Rabbi: nacht, des nachts (S. hē'bi); aṛābbi = gisteren (S. kahē'bi); tirābbi = morgen (n.l. de volgende dag).
matilanga = S. matilang = helder; mālābbōeka (S. mālē'boehē) = troebel; cf. Sang. mālē'boehang = Sasah. = van sipa', palmwijn.
mata = Sang. id. = oog; meo = Sang. meo' = kat.
18. Voor de beteekenis dezer woorden, zie hierboven §§ 63, 72.
mābbalanga = pracs. van mābalanga = roeien met de balanga = riem.
19. Rambia = S. hoembia = sago, n.l. van de zgn „sagoe soenggoeh”, die i/d modder groeit.
kompenga = S. kompeng = brok, stuk; mangompenga = een stuk v. iets afbreken. In tamasoeē-ng = is 't woord masoeē, Sang. id., = opraken.
aṛroeda, mang-, cf. S. mangēhoedē' & mangahōedē', = schrapen, krahben; de rambia wordt n.l. vochtig in een mand gedaan en wordt een vaste massa, waarvan afgeschraapt wordt zooveel als men telkens bakken wil.
sāntonna = een jaar; tonna = S. taoeng = (tahoen)
20. batoenana = van batoena, mamatoena (S. mamatoeng) = ophalen (v/e anker b. v.)
bawatoena = S. bawatoeng, 't touw, waarmee 't zeil a/d mast wordt opgeheschen.
mābāssōeta = komen te breken, knappen (v/e touw), mābāssōeta (cf. Sang. bē'soe').
mangoelōeka = a/e touw naar beneden laten, S. mangoelōehē'.
21. ere = S. kere = als, evenals.
ahewale = v. bahewa = groot.
lalorone = zie boven bij 3, = de inhoud ervan.
saiōeta'a = S. saiōeta' ('t zij met oeta' = haar, in verband staande, of overgenomen v/h Mal. djoeta) = ontelbaar veel.
alimboewoeta = spin; andere spinnen: tatai, waarvan men 't web voor 't visschen gebruikt; sassiōndona = aldus geheeten, omdat die zich op en neer wiegelt; mangōndona: 't op en neer doen bewegen van de wieg = oesirana (Sang. hiang) v.g.l. mandōndona = S. mēndōndong = zeven, darōndonana = Sang. darōndongang = zeef; S. dondong = koude koorts, doemōndong = de k. k. hebben.

LIEDEREN.

Al is het niet veel wat ik daarvan hierbij kan aanbieden, daar ik op 't moment niet over ruimer materiaal kan beschikken, zoo wil ik toch enkele staaltjes hieronder laten volgen, tevens eenig denkbeeld trachtende te geven van de maat. Later hoop ik hierop uitvoeriger te kunnen terugkomen.

Men onderscheidt:

Sasambo = liederen, die onder 't roeien gezongen worden; de voorzanger, die een bekend vers opgeeft of voor de bijzondere gelegenheid een nieuw improviseert, zingt 't eerst alleen, waarna de anderen tegelijk invallen en 't-lied samen zingen, eerst den tweeden regel en daarna den eersten, totdat het weer de beurt is van den voorzanger.

Met de lettergrepen is men soms verlegen, zoodat er wel eens moet gesmokkeld worden; doch dit weet men zóó te doen, dat maat en rythme er niet onder lijden. Om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop een *sasambo* gezongen wordt, — al moet 't helaas zonder noten — schrijf ik hier van de eerste *sasambo*, die men hieronder vinden zal, hoe ongeveer daarbij te werk gegaan wordt:

Voorzanger: Ti'-i-la ri-roë | riroengong-ka-ra-ri'-a ti'-i-la ri-roë-ngong-ka-ra-ri'-a | Ti-i-la ri-roë-ngong-ka-ra-ri'-a-we-gan | sa-so-bang oe e-lo we-gan |

Koor: we-gan-sa-so-bang | sa-so-bang oe e-lo be-gan sa-so-bang oe e-lo | be-ga-en sa-so-bang oe e-lo ti'i | la ri-roë-ngong-ka-ra-ri'-a ti'i |

Hierna begint de voorzanger weer en zingt men 't zoo lang tot 't verveelt en de een of ander iets nieuws opgeeft.

Tatareda. Eveneens prauwliederen, echter korter dan de sasambo; voorzanger en koor zingen ieder de helft. De maat is als volgt:

— — — — — / — — — — —
of: — — — — — / — — — — —

Aoembaeda. Een soort van heldenzang, bij feestelijke gelegenheden voorge dragen. Echter wordt ook wel eens een ander onderwerp daarvoor genomen en op andere tijden gezongen.

De maat is: — — — — —

SASAMBO.

1. Ti'ila riroengo-ngk-arari'a, Bega-n-sasobang oe elo. 2. Taha/oanga tondo lana, Pamarean-i-ante'oe. 3. Seba'a roeddalen dorone, Bega-n-soe aloememete. 4. Rompangoe soe noesa naloena, Peboelanena asselene. 5. Manina soe embong oe mata, Marani soe tatarendoema.	De slaap, nadat men in slaap is gekust, (is zóó vast) dat men onbewust blijft van het opgaan der zon. De zee zij glad als olie, Als mijn geliefde haar oversteekt. Loopt met de borst vooruit, Onbewust daarvan, dat hij al over de tong gaat. Waren we op één eiland, Bij maansopkomst zou ik reeds on- derweg zijn. Al zijt ge ook uit 't oog (is de afstand ook groot tusschen ons), Gij zijt toch dichtbij door de herin- nering.
-
1. Sasambo, S. id., prauwlied; mässambo = zoo'n lied zingen.
Ti'ila, S. tiki' = slaap;
riroengo v. mündoengo = in slaap maken;
ari'a = zoen; arari'a = het kussen;
bega staat voor bǃgga = onbewust van, niet wetende;
sasobang oe voor sasibbhang oe = 't naar buiten komen, v. soemibbhang.
elo = voor allo = zon.
(de e voor ð en de o voor à is heel gewoon bij sasambo's enz.)
2. tondo = inper, v. toemondo = vloeten, stroomen; ook v. slangen: voortschuifelen;
pamareana v. pare, mamare = doorkappen (v. d. zee) cf. Sang, id. = hakken.
ante = ('t Sang. kante) tros; zie ook bij de telwoorden; ma'ante = met de pink in elkaar gehaakt
loopen (bewijs van vriendschap); van daar: ante = vriend, geliefde.
3. Seba'a voor sǃbba'a = borst.
doeddalen voor doeddalaana, doemalaana, st., dalana (= weg) = loopen, vloeien; van veel men-
schen, mieren zegt men voor doeddalaana ook wel mǃddalaana, een verkorting van een vorm
als 't Sang. „ma'hoendaleng” vermoed ik
dorone voor forone = aan de spits, voorop.
aloememete = aloememe + nadrukwijzer, die hier de kracht heeft van „reeds”; oema/loememe
(cf. Sang. toema/loemama) = prevelen, waarbij de mondopening als een spleet is; aloememe =
't prevelen, geprevel.
oema/imomo = oema/imodoka = mompelen, mondopening; rond.
4. Rompangoe = indien;
noesa, S. id., = tahanoesa = eiland.
naloena voor tinaloena, S. tinaloeng = aan één stuk.
peboelanena voor pabhoelanana = waarover de maan zal schijnen.
asselene voor assallana = loopen langs de zee kust; Sang = ka'sǃllene.
In 't Tal, wordt soemalle echter ook gebruikt, waar de Sangir. loemǃngang gebruiken, n.l. „over
land gaan” in tegenstelling van per prauw.
5. manina = Sang. maning = „al is 't ook dat, hoewel”.
embong = staat voor ambong = Amboina; wil zeggen; een zeer ver verwijderde plaats.
tatarendoema = voor tatařandoema = waarmee men mǃtatařandoema = zich herinnert,

6. Ari' soennena ereapa, Sia'a rame-ngk-agama.	Denkt er geen kwaad van, Mijne vriendschap is een reine.
7. Piaoen tala medame, Ta'oe-soennena wawaloena.	Wie niet vriendschappelijken omgang wil plegen, Dien verdenke men van afgunst.
8. Toeari longonte apa, Bega melalodi-n-soeloe.	Wat een dom $\frac{\text{broertje}}{\text{zusje}}$, Dat nog niet onder bedekte termen weet te spreken.

A O E M B A E D A.

Loda mendareno-n-tiwoe', Mendara'i-ngk-aliwombong; Ete riroemoro-n-toentoeng, Rimindoe'oe wawareta; Riroemoro-n-toentoem pare,	Ginds a/h strand baden er zich eeni- gen i/e bron; Plotseling schrikten ze van een werp- tuig; Schrikten van een geworpen pinang- vrucht,
Wawaretane lalama; Sengko toentoeng i loellare, Wawareta-n-loerimpaoe.	En van een toegeworpen sirih-vrucht; Misschien is 't wel van een verliefde, Van iemand, die bemint.

6. Ari' voor arie, velatief.
soennena, van mässoenna = meenen, voor soennána.
ereapa = S. kereapa, — uit ere en apa samengesteld: letterlijk „als wat”, hoe, hoedanig.
rame = vriendschap;
agama = godsdienst; rame ngk agama = reine vriendschap.
7. medame voor: mädame: vrede sluiten, vriendschap sluiten.
wawaloena voor bawaloena = afgunstig, jaloeersch.
mäbbawaloena — afgunstig zijn. Het Sang. mä'bawaloeng = te keer gaan, zich woest gedragen uit boosheid.
8. longonte = longona ('t Sang. longong) met nadrukwijzer; longonte apa: hoe dom.
melalodi voor mälla/läddi redupl. van mälläddi = verbergen, bedekken, onder bedekte termen spreken.
soeloe = bedekte term.
aoembaeda = S. kakoembaedé' — e.s.v. gezang, waarvan men in 't bovenstaande slechts een fragment heeft.
mendareno voor mändareno (gered. vorm van mändeno = baden) = badenden.
tiwoe, voor tiwoeda = bron, die bij ebbe a/h strand te voorschijn komt, bron onder den zeespiegel.
dus; te Manganitoe heet een prachtige, rijke bron aldus: Tiwoedé'.
mendara'i — een vorm als mendareno — van mända'i = baden (mändaki is op Sangir de sasaraha-term voor mändeno' = baden).
aliwombonga = bron; ook: de blaasjes, die uit 't water opkomen;
ete — hier te vertalen met „plotseling” of ook wel door „slechts”.
riroemoro — praet. v. roemoro = schrikken; rimindoe' van roemindoe'a = id. (cf. Sang. loemëndi').
toentoeng voor tatoentoenga = rond projectiel; bawareta = id., maar langwerpige, een eind hout bv.; mamareta — werpen met zoo iets.
pare = oude betelnoot.
lalama = — S. dëlling — sirihvrucht.
sengko id. dag. spreektaal „minsana” (S. mänsang) misschien, (sengko voor mänsang-kai? = 't is wellicht).

T A T A R E D A.

1. Talenggo' a'ala, oerim ma'laara. Hij rammelt al m/d scheplepel, en de pot is nog voor de helft vol.
2. Aliawo-n-soa, manoe'oe pengkoengena. De stadswielewaal, een vogel der graf-tombes.
3. Dala woelo leno, timbelam baroeana. ?
4. Ba'awo tangkeo, mebawi' soe rimba. ?
5. Baraboenga-n-sina, tole loellalipe. Kijk de aanstellerij v/d Chinees, zijn staart zwaait heen en weer.
6. Manim passandoeroe, bawi mata-tawa. Hoewel slechts een stukje voor ieder, 't is v/e vet varken.
7. Ete itatatonta, ta-m-maligogone. Men maakt (m/d pagaai) slechts een stekende beweging, men hoort niet eens de riemen door 't water gaan.
8. I Wa'anda lipe, i parawo-n-sega. ?
9. Dala mantoe nembo, oerapoe ada banja. Ginds zijn vele mantoe, tallooze koe-hapoe.
10. Ba'ira-m-boewe'oe, itondo ma'a'are. De weeflat mijner zuster wekt in mij verlangen.

loellare = praes. van loemare = verlangen naar, minnepijn hebben, lare = verliet, hartzeer; naten la'are = van hartzeer gestorven.

ma'ilalare = zuchten, verlangen.

Op Sangir hoorde ik dit woord alleen in den eigenaam: Larenaoeng.

loerpinapoe van roeminpaoe = met verlangen aan iemand denken.

1. Talenggo voor talenggoka = gedruisch, gerammel; cf. S. (ga)lenggohe'.

a'ala = scheplepel.

oerim = voor oerina = Sang. koering = kookpot.

ma'laara = half vol; S. m'laara; taloarane = 't midden.

2. aliawo S. kaliawo = wiewaal.

pengkoengena = eig. pangkoengana = graftombe.

3. Boelo leno, S. b. lenno = een bijzonder glad soort dunne bamboe.

timbelam baroeana, eig. timbüllanga b. = een speciaal soort timbüllang (grooter dan boelo).

4. ba'awo tangkeo = klein soort muis.

mebawi' voor mabbawita van mawita = klimmen; men heeft ook den vorm:

oe'awita „ oemawita = „ (Sang. mawi')

rimba voor rimbata = 't hout, waar de daksparen over gelegd worden.

5. baraboenga, ook op S. gebruikelijk voor: aanstellerij (Mal. berboenga) mawaraboenga = aanstellerig.

Sina = voor taematan Sina = Chinees; tole = staart.

loellalipe = van loemipe = heen en weer zwaaien, wapperen (koemipe op S.)

6. manim = v. manina = hoewel.

passandoeroe = ieder een stukje; doeroe, man = (S. m'endoeroe) kleine stukjes afsnijden.

7. itatatonta = v. mananonta, geredupl. vorm van manonta = steken met een langen stok in iets of m'e pollepel voor 't sijn maken van aardapp. b. v.

maligogo = id dag. spreektaal door ga'ogoka of iets anders te vervangen, is 't geruisch, dat een krachtige riems-lag door 't water maakt.

8. Lipe = zie bij 5 loemipe = hier vermoedelijk: zwaait m/d armen.

parawo' sega? of dit met sego' samenhangt? sego' = pralerij.

9. Mantoe = een soort kleine vischjes; nembo voor nambo; oerapoe = S. koehapoe' = een visch; banja 't Mal. banjak.

10. Ba'ira = Sang. id. = weeflat; boewe = lawine; itondo van tondo = hier: heen en weer laten gaan; ma'a'alare stam lare (Zie hierboven) met ma' en redupl.

S A S A R O L A.

1. Loemeno-loemeno i rendeloe, Een steek op iemand, die te veel aan
Inappoean oe lano } bodangsinang- zijn toilet doet en er zoo glad en
Inapoean oe lana } kia. glimmend uitziat, alsof hij glad
gewreven was.
2. Dala soe petone i poeare, Hier wordt een tegenovergesteld type
I poeareng-k-a'oeroe bale, ipoeare. onderhanden genomen, iemand die
onordelijk is op zijn haren en ook
overigens geen nette gewoonten
schijnt te hebben.
3. Maroeala-ng-Kalongang mamba- De meisjes van K. zijn echte hoofd-
wimbang, sasapimboea' poe/oe-m- op-hol-brengsters; zij maken dat de
balang kete lare. jongens één-en-al verlangen zijn.

B A W O ' A.

- Tete'oe wowo-m-Piapi, 't Suikervogeltje van den Piapi,
Ta/amisi-m-bowo-n-Towo', 't Honigzuigertje van den Towo'a,
Tete' liloemia a'a, 't Honigzuigertje streed tegen den
arend.

1. loemeno v. leno (S. lénno) = glad.
rendeloe = voor dānd aloeka = een schelp.
inappoeana = het uiteinde, het slot, resultaat, soms adverbiaal gebruikt en te vertalen met;
tengevolge van; bijv.
inappoean-oe marimada massi'ola i tooe nahoeoe = het resultaat van zijn vljttige
schoolgaan is, dat hij onderwijzer is geworden.
inappoean-oe malasa, inapatean oe gaghoeranga, nangingara langita = tengevolge
van zijne luiheid, moet hij, nu zijn ouders gestorven zijn, zijne oogen ten hemel richten (bedelen).
oemappoe = de uiterste grens van groei bereiken, gezegd van boesa'a, toewoe enz. toewoe inoe-
mappoe = het suikerriet heeft z'n vollen wasdom bereikt.
lano = 't glimmen, de glans, de gladheid.
inapoeana = v. mangapoe (cf. S. kapoe) = streelen, bestrijken met;
lana = olle: bodang staat voor badanga = lichen.
sinangkia voor sinangkiana v. sangki, manangki = glimmend maken door wrijven m/c
schelp.
2. petone = v. peto = 't achterschip; S. id.
ipoeare ~ }
ipoeareng } voor poeareana v. poeaka (S. poeahè) loshangende (v.d haren).
a'oeroe voor tapaoeroe v. oemoeroe = zijn „grootte behoefte" doen.
3. maroeala, S. mahoeala, = jong meisje; Kalongang voor: Alongana, dus ah ware m'e
Sangischen vorm.
mam = 't woordje mang.
bawimbang voor bawimbanga van bimbanga, 't Mal bimbang;
sasapimboea' = voor sasapimbocata van manapimbocata (stam bocata, Sang. boea' =
opstaan, beginnen) = veroorzaken, doen ontstaan.
poe/oembalang = letterlijk: de steel v.d roeispaan; hier figuurlijk: jongeling; kete = slechts, één
en al.
lare = verlangen, zie boven.
Tete'a een vogeltje: ta/amisi (S. sa/amisi) een ander klein vogeltje, iets grooter dan de tete'a.
wowom Piapi = een berg op Zuid-Karakelang.
wowon Towo'a = „ „ Mangarung.
liloemia = v. loemia, aanvallen, worstelen (S. loemia, heeft de bet. gekregen v.e vrouw aan-
vallen met slechte bedoelingen) mallaia (S. mé'dalia) met elkaar worstelen.

Ara loellare lemboengoe,
 Loerrimpaoe-m-banoeanoe,
 Lemboem parasen-paraseng,
 Sarawean-saraweang,
 Lemboem parasen oe mele,

Sarawean oe iamba,
 Parasen oe mele poetoe',
 Iemba i loemarahaha.

Indien ge treurt over uw land,
 Weeklaagt over uw land,
 Het land zal worden geslagen,
 Zal worden doorgesneden.
 Het land zal geslagen worden, door
 den mele,
 Doorgesneden door den arend,
 Geslagen door den vurigen mele,
 Den arend loemarahaha.

Het is niet wel mogelijk een fragment van een bawo'a, als 't hierboven staande, duidelijk te verklaren.

Daarvoor moet men niet alleen van tal van zaken in 't algemeen goed op de hoogte zijn, maar ook van 't speciale geval waar 't om gaat. Mijn zegsman nu wist mij niet eens te zeggen, waar dit fragment op doelt.

De bawo'a is een toespraak in dichtvorm, waarbij de zaak, waar 't om gaat, zooveel mogelijk verbloemd wordt; die zaak is een *daladdi* = een zaak, die met bedekte termen wordt aangeduid. Zoo worden in het bovenstaande fragment met *tete'oe* *wowom* *Piapi* en *talamisin bowon Towo'a* wellicht de lieden van Zuid-Karakeleng, er van Mangarang bedoeld, die tegen een anderen stam, hier vergeleken bij *iamba* en *mele*, een krijg hebben ondernomen en waarvoor nu de vergelding wordt aangekondigd, zoo ze geen vrede verkiezen. De *bawo'a* komt te pas bij gelegenheden dat een oude veete tusschen een paar familie's of dorpen zal worden beslecht. De beleedigde partij die wil „*maddangan*” = de trap opkomen, heeft de tegenpartij „*paddanganana*” = bij wien zal naar boven gegaan worden, reeds kennis gegeven; beide partijen hebben zich verzekerd van den eenen of anderen „advocaat”, beroemd als redenaar, wien de kwestie wordt verteld en die nu voor de juiste en krachtige inkleeding heeft

---

a'a = *iamba* = de zeearend (S. *kalēmba* of *kamba*).

roemimpaoe = *mappaoe* = ter harte nemen, zich aantrekken, treuren over.

lamboeng = *banoea* = land, woonplaats. (*lemboeng* staat voor *lamboeng*)

parasen en *paraseng* voor *parasana* van *mamapasa* (S. *mamahesē*) = slaan met een langen stok of zwaard; de herhaling duidt een versterking aan; *mamapasa* wordt ook v. d. *iamba* gezegd, als hij neerschiet om aan te vallen.

sarawean = voor *sapuweana* van *manarawe* = m'e scherp mes of zwaard iets doorsnijden of kappen.

mele = een fabelachtige vogel, waarvan gezegd wordt, dat hij aan de vlerk een vlijmscherpe pen (of bot?) heeft, waarmee hij zijn vijand doodelijk wonden kan (men spreekt van *lari'oe mele*, *sasara-wene*).

poetoe' voor *poetoenga* = vuur.

iemba voor *iamba*.

loemarahaha = ? de betekenis van dit woord is mij niet helder geworden; misschien moet men er wel een eigennaam in zoeken, het lidwoord *i* ervóór wijst daar ook wel op. De tegenwoordige *Djoegoe* van *Salibaboe* heet alzoo.

te zorgen; van weerszijden wordt gezorgd voor de noodige varkens etc. voor het eventuele verzoeningsmaal.

Op den bestemden dag komt de eene partij met versierde prauwen en ander vertoon, — vooral ook met veel gevolg —, en de andere partij is verzameld in het deftigste huis. Als allen vergaderd zijn, staat de advocaat van klagers op en richt zich met een „ta be a” tot den vertegenwoordiger der familie tegen wie men wat op ’t hart heeft, die dadelijk moet opstaan en den groet beantwoorden (is er een advocaat dan staat deze op, in plaats van ’t hoofd der familie). Daarop steekt de advocaat van klager van wal met zijn bawo’a, die de ander te beantwoorden heeft. Wordt hij overtuigd van het goede recht van klagers, dan moet hij schuld bekennen en zoen betalen; kan hij daarentegen het goede recht aan zijne zijde staven, dan moeten de anderen de klacht intrekken. Daarop volgt dan een groot feest met muziek en spel, (saliwam pia’ dameane; damea = festiviteit met muziek en dans) en de vrede is weer hersteld.

Een ander fragment van een bawo’a schijnt ’t volgende te zijn:

Bowa kambi’, bowa kambi’,	Daar beneden is een geit,
Mendangeng bowa mendangeng.	Daar beneden staat een bok.
Bowa kambing koeasele’,	Kijk ‘die geit schuin naar boven zien,
Mendangeng koeatingara.	Die bok richt zijn kop omhoog.
Oeasele’ basoeng,	Ziet schuin naar een doodkist,
Oeatingara palia’.	Kijkt omhoog naar een lijkst.

In deze woorden ligt min of meer een vervloeking van de schuldige partij opgesloten: dat daar sterfgevallen zullen plaats hebben, als er geen boete wordt betaald en alzoo verzoening tot stand komt.

kambi’ — staat voor ambinga = geit;

mendangen, S. mendangeng = bok;

koeasele’ — voor oeaseleka, van soemaseleka = ’t hoofd schuin houdende naar omhoog kijken; soemasailika = schuin op zij kijken.

koeatingara = oeatingara, van toematingara = omhoog kijken. basoeng = doodkist, uit planken samengesteld.

paliatta = id. gemaakt uit één boomstam, dien men door midden spleet, zoodat uit beide helften kist en deksel konden worden uitgehold.

mǎlliatta (S. mǎlia’) = doen splijten.

(Zooals men in bovenstaande en in de volgende liedjes en „gedichten” ziet, neemt ’t parallelisme een groote plaats in).

Doso ipawa-i pawa, i matiting-k-matiting.

Doso ipawa marena, i matitim mariembang.

Een liedje op 't sterrebeeld pawa, alzoo genoemd naar de pawa = vruchtscheede van den kokospalm, en op de ster matitim; wegens de i v/h tweede matiting wordt de slot ma v/h eerste tot ngk, terwijl de slot a van matitima in den 2^{en} regel uitvalt, wegens de daarop volgende m van 't volgende woord.

doso = daarboven; marena, st. rena, schitterend; roëmena = gloeien, glimmen, cf. Sang. mahena en hoemena.

mariembang = blinkend; misschien met ramba'a in verband te brengen? ramba'a = de gloeiende roetdeeltjes a/e pot, die zooeven v/h vuur is genomen; van vuurvliegen (anoempitana: S. manoempite) zegt men: makkamba'a (v. ramba'a) als ze een boom als 't ware bedekken.

Een ander versje, waarbij de kinderen den regen roepen, is 't volgende:

Oera-oeram, bette! pamänta'am bawi,

Bawi masoesoe, bawi tarana'ana,

Pinänta'i Enggo, tinimangan i Wamboe/oe,

Si Enggo poeane, si Wamboe/oe tinaine,

Bamboe/oe rahi, bamboe/oe rahi!

Regen-Regen kom! dan kunnen we varkens steken,

Een zeug, een varken met jongen,

Gestoken door Enggo, geholpen door Bamboe/oe,

Voor Enggo is de kop, voor Bamboe/oe de ingewanden,

De haren zijn bruin en wit, de haren zijn bruin en wit.

oera — voor oerana = regen; bette — kom hier, ga meê.

pamänta'am voor pamänta'ana van pänta'a, mamänta'a = steken.

b. masoesoe = zoogend varken, zeug.

b. tarana'ana, S. malahana, een moedervarken.

tinimangana van manimanga = mede steken, n.l. als de steek v/d ander niet afdoende geweest is en 't varken wegloopt, dan het ook nog een steek geven.

poeane — v. poea — de kop.

tinaine — v. tinai — de ingewanden.

rahi = bruin en wit gevlekt.

Om dit versje goed te verstaan, moet men weten, dat de Talaoereezen de ervaring hebben gemaakt, dat de beste tijd om varkens te steken (wilde n.l.) is: de regentijd. Bij hevige regens gaan ze op verhevenheden van den bodem nesten maken, waar ze schuilen tegen den regen.

Het is dan gemakkelijk ze in de schuilplaatsen: *doemoenna* (S. *děmmoeng*) te naderen en te steken. Van daar dat de regen geroepen wordt in verband met het steken van varkens.

Van een hevigen regen zegt de Talaoerees: *oerana maäsoenge olanna* = een regen, waarbij een everzwijn 't koud krijgt.

Nanalinga.

I

Loda timboe' loda timboela,	Versje, dat de kinderen opzeggen, als ze met elkander a/h spelen zijn. <i>timboe'</i> staat voor <i>timboela</i> = 't gewone woord voor rook.
Tiawoe' loda tiawoe'a,	<i>tiawoe'</i> staat voor <i>tiawoe'a</i> = rook, dien men in de verte ziet.
	<i>awoe'a</i> = nevel.
Loda timboe' pelanginana,	<i>pelanginana</i> van <i>mällangina</i> = bouwen (S. <i>mělanging</i>).
Tiawoe' pendariboëna.	<i>pendariboëna</i> , st. <i>dibo</i> of <i>ribo</i> = een groote prauw, op Sangir <i>sope'</i> .
Pelanginan oe wininta'a,	<i>bininta'a</i> — een ander soort prauw.
Pendiboënoe sakaenga,	<i>sakaenga</i> — 't Sang. woord voor prauw — gewoonlijk: <i>sa'alana</i> op Tal.
Pangalapam bo'i n-Seraba,	<i>pangalapam</i> — voor <i>pangalapana</i> = om daarin te halen.
Sangiang oe Mangindano,	<i>Seraba</i> — misschien <i>Karaga</i> (Spaansch: <i>Caraga</i>) op de O-kust van Mindanao.
	<i>Sangiang</i> = prinses.
	<i>Mangindano</i> = de Filippijnen.
Pia' isine rareroema,	<i>isi</i> = tand; id. <i>hahettoeme</i> , dat staat voor <i>hahattoeme</i> ; <i>dareroema</i> , naald, staat voor <i>dararoema</i> .
Hahettoeme manoembale.	<i>mangattoema</i> = bijten, de tanden op elkaar bijten (cf. S. <i>isine nē'kē'toengen kakē'toeng</i> = nijptang).

II

Loda mananile n-da/oema,

Mananaid oe liwoea'a,

Ro'o pebbelem-pebbelelenga,

Pe'awali'-pe'awali'a,

Do'o pebbelen soe woelo,

Pe'awali' soe timbellanga.

Dala nioe'oe sengkaloë,

Rambia'oe sengkaboewoe,

Pinaliwan si Marinoë,

I Marinoë ete wewa,

Nabewateng kole ammoeta,

Lalinggoean oe tannea,

mananile = persoon, die m/d sa-
sile S. = Tal. biringa, 't schep-
net, a/h visschen is; de Sangir. woor-
den zijn gelijkluidend; mananile
= een vogel die in moerassen leeft.

mananida — van manaida —
scheppen, S. manaedë'.

da/oema = liwoea'a — een diepe
plaats, vrij van steenen enz.

pebbelelenga = pabbelenga =
keer terug.

pe'awali', voor pa'awali'a =
keer terug.

ma'awali'a = terugkeeren (cf. Sang.
më'ba li' en më'kakowali').

sengkaboewoe voor sängka-
boewoe.

aboewoe = een stuk, behoorlijk af-
gesneden, hier: $\frac{1}{2}$ mand vol sago-
meel; men snijdt wel meer mand en
al door, daar de mand waardeloos is.

Pinaliwan — n.l. 't andere deel
— is gebruikt om 't doodenfeest van
M. te houden.

mälliwanga — doodenfeest houden
(cf. Sang. saliwan g voor sa-
limbang = feest).

wewa — krankzinnig.

nabewateng, van nabewa +
nadruk. + ng; nabewa = gek
zijn, worden.

kole = tales; k. ammoeta en k.
tannea — soorten v. tales.

lalinggoeana = een gek, maar
geen echte, een die zich aanstelt.

mällalinggoeana — zich als gek
aanstellen.

Inane tinawoem poeke.

inane — van inasa, visch.

tinawoem poeke (cf. tawoeng-
kota = uiterste deel van de bil) —
't staartje van 't diertje i/d schelp.

Ba'e-wa'e i Watto'a boeroe i Mikka
boeroe i Sampoe.

Het verhaal van de slak en de roode
mier en de garnaal.

I mangiassa sire tälloe nällariahe
ire'e mabaila. Boeasoe wale täbbetewe
na'ire, nättatahia manaram pässängka-
tooe. Oenni nikka: „I sampoe mapia
e pättoennoe anni iten tälloe, boeroe
iamboeam bätto'a mabaila.” Oenni as-
san sampoe: „Balatewe iradoea mawoe
o! madirin lai ama/oenoosana, ho, aro-
dite, ia'a mamamoentale-ngk-anna”.

Zij hadden met elkaar afgesproken,
een rijsttuin te maken. Van huis uit
waren zij overeengekomen, het werk
onderling te verdeelen. De mier had
gezegd: „'t Lijkt me 't beste, dat de
garnaal ons eten kookt en dat de slak
en ik het tuinwerk verrichten”. De
garnaal zeide: „Zooals gij beiden 't
regelt, dames, is 't mij wel. Opdat we
dus geen honger zullen lijden, welan,
het zij zoo, ik zal dan kok zijn”.

Napangoe maranin älo, manoe'a
atälloene oemoe'oe, i watto'a roean
nikka liloemintoeke nämpangasa-ng-
galele-m-mangiassa roea, arawe i sa-
mpoe soe wale appändiahine imannoe

Toen 't bijna dag werd, de hanen
voor de derde maal zouden gaan kraaien,
gingen de slak en de mier de trap af,
om hare kapmessen te slijpen, maar
de garnaal was in huis, bezig 't eetge-

mällariahe — wederk. vorm van mangahe = iemand overhalen om meê te gaan, aan iets mede
te doen.

täbbetewe — täbbe met nadrukw. te en we = van te voren + reeds + goed en wel.

na'ire — ma'ire = met elkaar afspreken; van stam ire ook nog oemire = toeknikken, iets be-
loven; cf. Sang. koemire en mäkakire.

nättatahia — wederk. vorm van manahia = verdeelen; cf. S. taghia.

manara — S. moenara — arbeid, taak; 't woord stamt uit het Ternataansch.

pättoenna — imper. van mättoenna = koken (S. mättoeng).

anni — samengetrokken uit aana en i

balatewe = S. bala'ewe — (van bala, mamala): 't is overgelaten aan. . . .

madirin — opdat niet

ama/oenoosana = S. ka/oenoosang = door den honger guttroffen worden.

mamamoentala = kok, v. mamotala = koken.

napangoe — toen, zoodra; S. id., dichtbij, bijna.

oemoe'oe, S. koemoekoe' = kraaien.

liloemintoeke — liloemintoeke + nadrukw. v. loemintoeke = S. loemintoe' = de trap afgaan.

nämpangasa — meerv. vorm van nangasa, v. mangasa, S. id., = slijpen.

galele = kapmes, in drie soorten: g. mangondo of baraasa, die meer op kapwerk en houwwerk
berekend is, evenals g. pamo; g. pangkoela, die meer op wied- en graafwerk gemaakt is.

arawe, S. id., maar, echter.

appändiahine v. mändiahi = S. mëndiahi = voorbereiden, gereedmaken.

imana — gereedschap, toebehooren; imannoe sinango = borden, vaatwerk enz.

sinango ire'e iapida soe waila. Napangoe nariahi si assan sampoe, si watto'a roean nikka galele nasoeëng kasane lai. Soe tatoempam manoe'a, namata i mangiassa sire tälloe.

Naränta rala päddisa ta'an sinoemara; napangoe naränta, i assam batto'a nüssasarawoete namäbbasa aüianan i mangiassa tälloe boeroe päddarapoe-
ranan i sampoe, apide nantaingoe soenggila, soe aloeng oe naoeppa mapia³.

I assan sampoe appattarone-ngk-anna soe oerina, arawe i nikka naddea'a aesonga. Napangoe liloemäppoeta i nikka, ote i watto'a roean nikka na'esongke, dinganoë apide näkkoenoet oe poetoe-nga.

rei gereed te maken, dat ze naar den tuin zouden meenenemen. Toen de garnaal met hare voorbereidselen klaar was, hadden de slak en de mier ook juist gedaan met slijpen. Toen de kippen uit de boomen vlogen, gingen zij met haar drieën op weg.

Toen ze ginds aankwamen, scheen de zon nog niet; zoodra ze aankwamen, spoedde de slak zich, een zitplaats voor haar drieën schoon te kappen, alsmede een plek, waar de garnaal kon gaan koken en plaatste tevens de kooksteen, alles onder een zeer schaduwrijken boom.

Onderwijl was de garnaal al bezig het eten in de kookpotten te doen, maar de mier was er op uitgegaan om vuurhoutjes te zoeken. Zoodra de mier weer tevoorschijn was gekomen, gingen de slak en de mier vuur maken en maakten ook meteen 't vuur aan.

sinango = voedsel; maninango = eten.

iapida = fut pass. v. mangapida = meenenemen, doen tegelijk met iets anders, maar als nevenzaak. nasoeë-ngk = asane = klaar wat betreft 't slijpen ervan.

lai = ook.

tatoempa = 't moment van op den grond vliegen; toemoempa = eig. naar beneden springen.

namata voor inamata van (oe)mamata = loopen, weggaan.

päddisa = zonneschijn, S. pä'disè'.

ta'an = nog niet.

sinoemara = v. soemara = schijnen (cf. Sang. soemarang en sarameng = 't Oosten) nüssasarawoete v. nüssasarawoeta = zich spoeden, voortmaken.

mamäbbasa = S. mamä'basä' = 't onkruid neerslaan (niet „wieden“).

päddarapoejana = kookplaats, van mädapoejana (st. dapoejana = keuken) = koken.

apide = tevens, meteen.

nantainga = S. mē'taing = plaatsen, overeind zetten; cf. tei in matei = stijl.

soenggila = S. soenggilē' = de steenen, meest in een driehoek geplaatst, waarop de kookpot komt te staan; op Tal. echter worden niet de vuurvaste steenen soenggilē' gebruikt, maar meestal oude ti'ada = aarden potten.

naoeppa, S. naoe', = schaduw, ook wel: schaduwboom en: groen tot versiering van woningen enz.

appattarone v. mattaro = mē'taho = indoen

oerina = S. koering = kookpot.

aesonga } S. kahesong = 2 stukken bamboe of daartoe geschikt hout, die over elkaar gezaagd
aresonga } worden, om vuur te krijgen; de handeling heet: ma'esonga of mangaresonga.
liloemäppoeta v. loemäppoeta (cf. S. soemä'poe') = tevoorschijn komen, waarbij hier gedacht is a/h bosch, waarin de mier verdween, om naar de aesonga te zoeken.

näkkoenoeta = näkkoenoeta = S. mē'hoenoe' = vuur aanmaken, 't daartoe vereischte hout ouder den kookpot steken enz.

I assan sampoe, napangoe anna na-
woeatta, apidoe nangandang oe oerin
oe saiore. Saiore oatoenna, i assa ap-
panga/oe'oene anna. Anna nasoeëng
ka/oe'oene, saiore na/aha. I assan sa-
mpoe nāssasaraŋwoete namoeatta oerin
oe saiore.

Napangoe mammoetta, rirerek oe
oerina nassomaga soe saiore, apide na-
ramoetta. I assa oe'oei ma'iontola si
watto'a: „Ia'a watto'!” Oenni watto'a:
„api'ano, manāmmoeka asoeë”. Napa-
ngoe nanāmmoeka, nawobbo'a ābbi. I
watto'a, ma'iontola si nikka, inoemoei:
„Ia'a, nikka”. Oenni nikka: „apia'o!
ia'a manāggada a/oeŋoeta asoeë”. Napa-
ngoe nasāggada a/oeŋoeta, liroemassi'a

De garnaal nu, zoodra 't eten van
't vuur was genomen, zette meteen
den pot met groente te vuur. Terwijl
de groente gekookt werd, was zij bezig
't eten te schillen. Toen dit afge-
loopen was, bleek de groente ook gaar
te zijn. De garnaal haastte zich, den
pot met groente van het vuur af te
nemen.

Terwijl ze den pot aftilde, werd ze
meëgesleurd door den pot, viel voorover
in de groente en werd meteen rood.
De stakker riep de slak toe om hulp,
zeggende: „wee mij, slak”. De slak ech-
ter riep: „wacht even, ik moet eerst
mijn neus snuiten”. Toen zij snoot, viel
ze er in haar geheel uit (haar huisje
n.l.) De slak, zich willende laten helpen
door de mier, riep: „help mij, mier”.

mamoeatta — S. mamoea', — ¹⁾ afzetten v/h vuur } bij beide wordt gedacht aan „optillen”, wat
²⁾ ophalen v/d prauw } ook bij boea' (mābbocatta — S. mē-

boea' — = opstaan) in de gedachte ligt.

mangandanga = plaatsen op iets, op tafel, op 't hoofd etc. (In 't Sang. mangandang komt er bij
't idee van dwars, dus = dwars over iets leggen).

saiore = groente, het Mal. sajoer.

appanga/oe'oene (zie ad § 21) v. mangan/oe'oe — S. mangelloe', st. kēlloe' —

= ¹⁾ schillen, met een stuk bamboe of ander bot werktuig (blijkbaar hadden ze dus oewi, S.

batara' = aardvruchten met groente tot middagmaal).

²⁾ tobbende iets doen, met moeite iets verrichten, wegens slecht werktuig of onkunde omtrent 't
werk. In deze bet. heeft 't Sang. den gelijkkluidenden vorm mangan/oe'oe.

aā/oe'oe = 't stukje bamboe, waarmee men de aardappelen enz. schilt. —

ka/oe'oene voor a/oe'oene = 't schillen ervan.

na/aha = gaar, rijp; māllaha — S. mēlagha — koken van visch, water.

rirerek-oe van irerēka = meegesleurd worden, b.v. v/e boot door storm of stroom.

masomaga = voorover vallen, Sang. masoemagē;

napamoetta v. mapamoetta = ¹⁾ rood, adj.

²⁾ rood worden

oe'oei — praes. v. oemoei = roepen

ma'iontola „ v. maiontola = om hulp vragen } beide in praes. gesteld, omdat 't zich ingedacht
wordt als geschiedende.

api'ano en apia'o, ook wel apikano = „nu nog niet”, „wacht even”; in 't Sang. in deze bet. ook
„kapiako” voor „hē'doko”.

manāmmoeka = snuiten: sāmmoeka = snot (Sang. sēmnoeng)

mawobbo'a v. mamobbo'a (cf. Sang. mamē'bosē') uitgieten, uitwerpen.

manāggada = vaster binden: masāggada = ¹⁾ vast toegesnoerd (cf. Sang. masē'gadē')

²⁾ vast „ raken

a/oeŋoeta = S. laeohoe' = broeksband: van dezen stam: mangoŋoeta = iets met de saamge-
knepen duim en wijsvinger uitknijpen, b.v. tinai, de ingewanden, om die schoon te krijgen.

liroemassi'a v. roemassi'a = S. mahēnsi' — afknappen, breken van draad enz.

lawane. I mangiassa tälloe mangkete
tinoema/owanga äbbi, taddoe näbbawa
oelitta soe wanoea.

De mier echter antwoordde: „wacht even,
ik moet eerst mijn gordel vaster binden”.
Toen de band aangehaald werd, raakte
haar middel meteen doorgesneden. En
zoo kwamen de stakkers alle drie uit-
gestrekt te liggen en niemand bracht
er tijding van thuis.

Ba'e-wa'e i Pangka.

Het verhaal van Pangka.

Iassan Pangka isakka toemondo.
Nawawällo iassa isawakke namoeroe'
batoe boeroe nanonto alissa boeroe api-
doe lai nangilo omanga. Napangoe
naäbbi, boelana mangkete nawänna
ere ällo, langita mangkete nawoetälla'a,
tawe manga oerawadoe winabbawa sa-
rangradio'a.

Pangka zou gaan visschen. Tegen den
avond ging hij strandwaarts om stee-
nen op te rapen en jonge palmblade-
ren af te kappen om daarmee de stee-
nen te binden; tevens zocht hij eremiet-
krabben. Toen de nacht ingetreden was,
scheen de maan zóó helder alsof 't dag
was; de hemel zag geheel en al helder,
niet het dunste wolkenvlies was er te zien.

toema/owanga = komen te liggen.

loema/owanga = gaan liggen.

taddoe of taweddoe = niemand, niets.

oelitta = bericht; mangoe/itta = vertellen (cf. S. oe/i' en mae/i').

mawawällo = avond worden; i/h woord ligt opgesloten;

¹⁾ bawä = beneden

²⁾ ällo = de zon

dus bawällo = de zon staat laag, 't is avond.

mamoeroe'a = S. mamoeroe' = oprapen.

nanonto = S. nanento = afkappen van takken enz.

alissa = bindmateriaal van jonge palmblaadjes (van de sago baroe, van pandanus-soorten) om daarmee
steen te binden; de vischhaak, waaraan reeds 't aas is vastgemaakt, wordt eventjes in dat blad
geslagen en daarna in zee gelaten; zoodra de steen op den zeebodem ligt, rukt de visscher even a/h
snoer, dat 't blad scheurt, waardoor de haak met het aas vrij komt. Het doel is bereikt, n.l. dat de
haak flink diep komt, en de steen blijft er liggen.

mangilo = S. id. met slambouwen op visch enz. uitgaan.

omanga = S. k o m a n g = de eremiet-krab, om voor aas te dienen; dit beestje vindt men overal in de bergen
zoowel als aan het strand en op het rif en 't kruipt in schalen van iedere soort schelp en slak, die
hem maar tot woning dienen kan. Zijn vijand is primo de mensch, die de grootere eet (op Talaoet
althans) en de kleinere als aas gebruikt, maar verder ook een bruingele vogel, de pappoeroe'
omanga genaamd (de komang = opraper). Mijn zegsman beweert, dat deze vogel voor de schalen der
komangs gaat fluiten, om 't beestje naar buiten te lokken en 't dan op te pikken. De pappissa
watto'a (= de slakken - kneuzer, pissa'a, mamissa'a = stuk maken, cf. S. pë'sa', mamë'sa')
is vermoedelijk dezelfde vogel. Het fluiten ook van menschen heet: mamaggo tanggala = de
tanggala (e. s. v. rif-vischje, dat in de koraalsteen wegkruipt) roepen en wel omdat men be-
weert, dat de baralanga, een snip, die vischjes met fluiten uit hun schulpplaatsen lokt.

maäbbi = nacht worden, donker worden.

mawänna = plotseling helder licht worden, hier werd de maneschijn zóó helder als daglicht. Dit woord,
bänna, meen ik terug te vinden in sawannaka, S. sawänahë' = het Noorden, als ook in bë-
mbanaho (Sang.) = dageraad; vgl. wena, morgenschemering (Tontemb.) Kan 't ook zijn, dat wänna
eig. noorderlicht beteekent? zouden de voorvaders der Talaoereezen ooit noorderlicht hebben gezien?

mawoetälla'a = helder worden, wit worden.

oerawada = vlies, dunne sluier;

winabbawa = S. binawa = wolk.

Lenaka mangkete na'oe'oesa, taha-
loanga ere ola'oe taoemaloe, mangkete
oemanannanga, loea'a sambalia roeddo'e.

Napawe sahatoe paoesa pallarow-
wo'ante o, i assam Pangka tinoe-
mondo. Naranta loda iassa nangoe-
loeke, dinganoë apidoë ririssanoë inasa,
inai nawatoenna e! oerapoe tatarana.
Boea'oede iassa nangoe/loeke apia, tated
oe nandissa.

Masaräbbi iassa mangkete oelalätto
manggoeloeka, singine paroeroe nalak-
koema, man tawe rissane. Na'oman
napoele inas iassa ta inaringanana,
etewe oede oerapoe tatarana samboea.
Napawe woelana soe panenteante, iassam
Pangka nanahangginte aralapa boeroe

Het was zoo glad als een spiegel,
de zee was als 't ware zonder eenige
beweging, doodstil, de golven kabbel-
den slechts eventjes tegen de kust.

Toen de eb zoover was, dat men kon
gaan schelpen zoeken, stak Pangka
van wal. In de diepe zee gekomen, liet
hij den haak zakken en kreeg dadelijk
beet; toen 't opgehaald was, bleek 't
een oerapoe tatarana te zijn. Vervol-
gens liet hij nog eens den haak zakken,
maar kreeg niets meer beet.

Den ganschen nacht dobberde hij,
zijn snoer in het water latende zakken,
totdat het aas geheel week geworden
was, maar hij kreeg maar niet meer
beet. Totdat hij terugkeerde kreeg hij
er geen visch meer bij, 't bleef bij die
eene oerapoe. Toen de maan tot op den

lenaka — S. leneh' — 't stil-zijn der zee;

malenaka — stil.

mälloe'oesa — schillen; maloe'oesa — geschild raken; na'oe'oesa — geschild, ontdaan v/d ruwen
laast, dus: glad.

oemaloe — zich bewegen, in beweging zijn.

noemanannanga — roerloos zijn.

loea'a — S. loea' — golf.

roemo'e — eventjes bewegen, kabbelen.

sahata — ebbe.

paoesa — een der maanstanden.

pallarowo'ante — st. rowo'a: loemarowo'a — hurken.

makkowo'a — zoeken naar rowo'a — e. s. v. schelp en voorts in 't

algemeen: schelpen zoeken op 't rif, wat alleen bij laag water kan geschieden.

mangoeloeka — S. mangoe/oe'h' — iets a/e touw naar beneden laten zakken.

ririssana — (van mandissa — aanblijven v/d visch) — beet gekregen.

mamatocenna — S. mamatoeng — 't tegendeel van mangoeloeka — ophalen.

oerapoe tatarana — een bijzonder soort oerapoe.

tatedoe — niets meer.

apia — wederom.

masaräbbi — den geheelen nacht.

singine — singane —, singkane —, asingka'e — totdat.

paroeroe — S. paloeroe — aas.

mällokoema — lang in 't water laten liggen, weeken.

rissana — aangebeten worden, beet krijgen.

aringanana — er een metgezel bij krijgen.

mamaringana — S. mamaringang — iem. vragen om meê te gaan.

etewe — slechts.

panenteana — bergrug.

manahanggina — ¹⁾ inhalen v/e vischsnoer.

²⁾ 't weghalen van borden enz. v/d tafel.

aralapa — v. stam alapa — 't werktuig, 't middel waarmee men de visschen „krijgt“, dus snoer.

lilo'ona dinganoë namoendale napoele.
Naranta rala, roeaba addansaletë soe
anne.

Napang oe assan i Pangka nasangkila
soe rarapan oe loea'a, rengene boea' dala
nasoanga woësoe pasällangana, esa
bahewa boeroe malangkasa, mang-
kete napanggo-panggoka, isakka man-
ninsomaka si Pangka. Naranta soe
assanna nällingete tinanda tataroan oe
oerapoe tatarana. Boea'oede itoe pina'-
elege monane, arawe iassam Pangka
dala' petone. Napangoe esa' bahewa
oede näöembele la'oeka, apidoë nassa-
siotte dinganoë nananalanga:

„Ott-i Pangka awangana; inasi a-
mboeam Pangka oerapoe tatarä; pate sio!

bergrug gedaald was, haalde P. zijn
snoer in en wond 't op en roeide naar
huis. Toen hij aan wal gekomen was,
kabbelde de vloed reeds tegen 't strand.

Toen het bootje van Pangka tegen
't strand opliep, waar de golven bra-
ken, kwam daar plotseling uit den in-
gang der straat een groote en lange
man, een reusachtige kerel, en liep
Pangka tegemoet. Bij de prauw geko-
men, keek hij in het mandje, waarin de
oerapoe tatarana lag. Daarna ging hij
naar den voorstevē, terwijl Pangka
bij den achterstevē was. Zoodra die
groote man den vorsten dwarsligger
te pakken had, begon hij meteen de
prauw op te trekken en zong erbij:

„Pangka's achterste heeft een huid-
ziekte; Pangka en ik hebben een

mällo'ona = winden om de bawoeroenana (= S. salëngka) cf. Sang. mëlökong.

Dan is er nog malla'oena = S. mälakoeng = oprollen v/e touw.

addansaletë v. doemansala = slaan tegen, kabbelen tegen de kust.

assanna = prahoe.

manangkila = tegen iets aan schuiven, masangkila = tegen iets aan komen.

darapana = v. doemapä = { v/d golven: tegen 't strand aanrollen.
v/menschen: in een breede rij aanloopen.

masoanga = naar buiten komen.

pasällangana = S. pasällangeng: poort, ingang, opening, afgeleid van sällang = skällanga, een
instrument bij het weven, n.l. een aangepunte bamboe, die tusschen de draden gestoken wordt, waarbij
telkens een der bē'be', opgetild wordt; hierdoor ontstaat een opening, waar de sällang doorheen
geschoven wordt en de bē'be' kan dan weer los gelaten worden; naar analogie is de opening in de
omheining der vroegere dorpen alzoo genoemd en wordt 't woord nu toegepast op: ingang, poort enz.

malangkasa = S. langka' = hoog op de beenen, lang.

napanggo = panggo = reusachtig groot.

manninsomaka = praes. v. maninsomaka (manönsomahē) = tegemoet treden.

mallinge of doemallinge = S. doemalinge = om een hoek kijken of kijken in iets.

tinanda = een van rotan of ginto gevlochten mandje.

tataroana = S. tatahoëng = „vat", iets waar men allerlei in doet.

monane = v. mona = S. id. = voorstevē;

petone = v. peto = S. id. = achterstevē; dala, omdat men altijd de boot m/d achterstevē tegen
't strand laat oploopen.

näöembele v. mangoembele = aanvatten.

la'oeka = uitlegger a/d voorstevē, alzoo genoemd, omdat hij gebogen is.

mässasiotte = elkander tot iets aansporen en wel tot iets, dat ze samen willen gaan doen.

mananalanga: gered. vorm van manalanga = spelen, hier: zingen.

otta = het achterste.

awangana = van awanga = een huidziekte, S. bita', aan handen en voeten.

Bij 't ophalen of afschuiven v/e prauw wordt geroepen = om tot gelijk aanzetten te komen: „ore,
pate, pa-a-te-e" of „ka-sio-ko-lai"; of „awoëatte rala, wanoëanoë" of „pate sio,
pate sio"; op Sangir: „ode, ode; pate, pate; ho-ka-sio", vanwaar „mē'sio" iets tegelijk doen.

ore sio!" [ana sa/anam Pangka soe ottane pia' daräppele mawira]. I assam Pangka mawäsoetem pamamoeatta, assanna man ta mawoeatta. Ina i sinaileana e! esa' bahewa oede oeatali'oeda si tooe, tawe mammoetta, ewe'e manando isakka, watoekoe taha/anga.

Napawe i Pangka naäsilo, itoe ta napingapa mangkete nanganoe poendala boeroe pinassa'a soe wambang oe esa' bahewa, na/andanga raroea. — Boea'oede i Pangka nassasarawoete nanganoe ara/apa boeroe nanahenggela tinanda, apidoe tinoema/anga saram bale. Itooe tate namoeattoe assanna, tinantanga sambalia oeatoto'a. — Napang oe naroea'allo i Pangka isawakke diroemasoena soe apana mamoeattoe assauna. Inai inelehane ewe'e pani'i na/endan raroea.

vischje; een, twee, drie!" [de broek van P. was n.l. gelapt op 't zitvlak, met een witten lap]. Pangka scheurde haast uit elkaar bij 't ophalen, maar de prauw kon maar niet opgehaald worden. Doch toen hij omkeek, zeg! daar stond die lange kerel met zijn rug naar hem toe en trok niet landwaarts, maar trachtte de prauw af te schuiven in de richting der zee.

Toen P. dat zag, nam hij dadelijk een roeispaan en sloeg daarmee op den schouder van dien grooten kerel, met 't gevolg, dat deze in tweeën spleet. Daarop pakte P. gauw het snoer en hing zich de mand over den schouder en rende naar huis. Hij haalde de prauw niet meer op, maar liet die in den steek, slechts even met een punt op 't drooge liggende. Den volgenden morgen ging P. naar 't strand om zijn bootje op te halen. Toen zag hij niets anders dan een vleermuis, die in tweeën gespleten was.

Ba'e-wa'e

I omanga roeam bara/anga.

Soe taranoesa samboea pia apane mapia-pia; isoede pananalanganoe bara/anga sängkaiapanna. — I assam

'Het verhaal van de krab en de snip.

Op een eiland, was een zeer mooi strand; dat was 't geliefkoosde plekje van een troep snippen. — Daar liep

sa/ana = broek, uit het Maleisch (tjilana).

daräppela = lap; mandäppela = lappen; S. dǝ'pɛlǝ, mǝnd. & dar.

mawassoeta v. mamassoeta = uiteen scheuren (v. touw, zóó, dat 't knapt).

pamamoeatta = 't ophalen.

sinaileana van manalle (st. saile) = omkijken.

oeata/i'oeda = v. toematali'oeda = den rug toekeeren.

watoekoe = in de richting van, naar.

tanapingapa = onmiddellijk, terstond, rechtstreeks.

mana'a = slaan tegen.

masa'a = afbreken, v/e tak b.v.

mällendanga = in tweeën splitsen, maar niet door en door, alleen uit elkaar, met een verbinding tusschen de beide deelen.

toematoto'a = even aankomen, even raken, cf. Sang toto' en totobǝ.

diroemassoena = v. doemassoena = S. doemǝ'soeng = afdalen, strandw. gaan.

na/endan voor na/andanga.

apana = S. apeng = strand.

sängkaiapanna = S. sänggapaǝng = van panna = c. s. v. kleine vischjes, die altijd i/e dichte school zwemmen; iapanna = als een school (panna), troep.

bara/anga sambahoe naāmata ire'e batako
 andaliarana māddea'a sinangone. Re-
 ngene nāssombang komanga oe'omanga
 soe aloengoe rongoe andaliarana. Na-
 pangoe i wara/anga naāsilo si omanga,
 ote naiwalo: „Ma'oera i'o, hawe! di-
 nganoe ipa'eleg'apa, hawe?” I omanga
 sinoemimbaka: „Mangkete oe'omanga,
 dinganoe maddea' lai sinango.” Oen i
 wara/anga: „alongge i'o oemamata,
 hawe! ete oede aliakkoe, hawe?”

Oen i assangkomanga: „Ete arendi,
 hawe! Pamaminintoeanewe: aāmat-oe
 omanga.” Oen i wara/anga: „Hawe!
 bette iadoea mātanoema!” Oen i as-
 sangkomanga: „Ho, ho, hawe! Balaiwe
 ia'oe malongge oemomanga, amagoewe
 aheana mātanoema, ho, mangkete ma'-
 annama. Arawe apoeloe'oe, madiri māt-
 anoema ta'bataroe”. Oen i wara/anga:
 „Bataroe a?” Oen i omanga: Isai
 iatanoema, inasana”. Oen i wara/anga:
 „Ho, hawe”. Arawe i omanga nabisara:
 „madiri ia'a mātanoema allo indi, pa-
 kaddo malioen sio allo”. „Ho” oen i
 wara/anga „balate i'o, hawe”.

eens een snip toevallig naar boven
 waar strandbataten groeiden, naar voed-
 sel zoekende. Plotseling ontmoette zij
 een krab, die onder de bladeren der
 strandbataten kroop. Toen de snip de
 krab zag, vroeg zij: „wat doet ge,
 vriendin, en waar gaat ge naar toe?”
 De krab antwoordde: „ik kruip zóó
 maar en zoek ook voedsel”. — De snip
 zei: „wat loopt ge langzaam, vriendin!
 is slechts dat uwe snelheid, vriendin?”

De arme krab zeide „slechts dit, vrien-
 din! 't is immers tot een spreekwoord
 geworden: zooals een krab loopt”. De snip
 zei „kom, vriendin, laat ons om 't hardst
 loopen”. De arme krab zei: „goed, goed,
 vriendin! Al kruip ik ook maar langzaam,
 als ik uitgenoodigd werd om om 't hardst
 te loopen, goed, dan zal ik 't maar pro-
 beeren. Maar, als 't naar mijn zin gaat,
 dan wil ik niet den wedstrijd aangaan
 zonder weddenschap”. De snip vroeg:
 „wat zal 't zijn?” De krab zei: „wie 't
 verliest, zal opgegeten worden”. De snip
 zei „goed, vriendin”. Maar de krab zei:
 „ik wil niet vandaag den wedstrijd hou-
 den, eerst over negen dagen”. „Best” zei
 de snip „zooals ge wilt, vriendin”.

naāmata v. maāmata — bij toeval ergens loopen.

andaliarana — S. dālcra, — kruipplant a/h strand, z.g.v. batata pantal.

nāssombang v. māssomba = ontmoeten, S. mē'sombang.

(maāsomba of māssombanga, S. makahombang, = vinden, krijgen).

rongoe — v. donga (S. daoeng, in daoeng-oe-kaloe, samengetr. tot daoekaloe) = blad.

mangkete — „zóó maar”.

alongge = „hoe langzaam” v. malongge = langzaam, S. id.

aliakkoe = „de mate van uwe snelheid”; malihakka = snel.

pamaminintoeana = waar men vergelijkingen op maakt.

pinintoe of papinintoe = gelijkenis, vergelijking.

maminintoe — een gelijkenis, vergelijking maken.

mātanoema, Sang. mē'tanoeng, wedstrijden; māitanoema = den wedstrijd winnen; iata-
 noema = den wedstrijd verliezen.

balaiwe — zij 't dan ook; aheana v. mangashe = iemand tot iets overhalen.

ma'annama = beproeven.

bataroe, S. bataroe, v/h Mal. bataroeh, = inzetten, wedden.

mabbataroe = wedden.

a = afkorting van apa.

malioe = voorbij gaan.

balate — van bala, mamala = overlaten, toestaan.

Boea'oede i waralanga tinoemälla'e nadea' dingane. Napang oe i waralanga nali'oeda, ote i omanga namate nanginti'oepa taranoesa oede liloemoeroe alawo'oe omanga dingano nabalo oe: „I ite mattanoem i waralanga". Oen oe omanga sambiringana: „I'o wewa, ara'e a? Ba'ewem baralangawe o paitatanoeman oe omanga". „A'," oen oe omanga, „botonge, ma! mapia e, iamioe sambiringana laloron taranoesa indi, mangkete toeroeta sia'a, ma! Padaringike iamioe sarangkanambone: iamboeam baralanga boeate na'ire kaddo mättanoema sio ällo a'omanna.

Mapia e, soeraloemoe sio ällo oea/araddo pa'aire, ote i amioe mangkete pättingkaäntaka soe alo'en sällean oe taranoesa indi, mamaliwoeta. Arawe ia'a makäddo si waralanga soe apana pinassomban i amboea. Napangoe appatanoemete boeroe i waralanga oemoei: „i'o oede, hawe?", ote i amioe, walai-

Daarna vloog de snip naar hare makkers. Toen de snip weg was, is de krab op weg gegaan rondom 't heele eiland alle krabben opzoekende en kondigde haar aan: „wij zullen een wedstrijd houden met de snip". De geheele vergadering krabben zeide: „zijt ge niet goed wijs, of wat scheelt u anders?" Hebt ge ooit gehoord van een snip, tegen wie een krab om 't hardst liep!" „Wel", zei de krab, 't kan best, hoor! gij allen, inwoners van dit eiland moet maar mij volgen. Hoort gij allen: de snip en ik hebben afgesproken om eerst over 9 dagen den wedstrijd te houden.

Het beste is, dat gij, gedurende de 9 dagen dat wij op de afspraak wachten, u opstelt, over de geheele kustlijn van dit eiland, heelemaal rondom. Maar ik zal de snip opwachten op 't strand, waar we elkaar hebben ontmoet. Als wij dan den wedstrijd houden en de snip roepen zal: „zijt ge daar, vriendin?" dan moet wie

toemälla'a — vliegen (S. toemälla').

mali'oeda — weggaan (letterl. m/d rug toegekeerd komen te staan).

manginti'oepa — omringen, omvatten, loopen rondom (S. mangëntikoe) vgl. pati'oepa (S. patikoe) cf. mälli'oepa (S. mällikoe) omringen; li'oepa = rolmarter.

loemoeroe — S. loemoehoe — overal rondgaan.

alawo'oe — alle, de geheele hoeveelheid.

(i) paitatanoemana — waartegen om 't hardst wordt geloopt; maitatanoema = om 't hardst gaan loopen tegen.

sambiringana — een gezelschap, een groep; kan afgeleid worden van biringa = schepnet, dus een schepnet vol; of, wat mij juist lijkt wegens 't achtervoegsel (a)na, dat er anders niet behoefde te zijn, van biringa, mamiringa = onderrichten, wennen aan, dus „een geheel troep, die tegelijk opgeleid wordt, een geheel gezelschap".

toeroeta — toemoeroeta = (S. toemoehoe) gehoorzamen; matoeroeta = gehoorzaam; mättatoeroeta = 't eens worden met elkaar, mättoeroeta = volgen (S. mät'toehoe), ook mananttoeroeta; mättatanttoeroeta = elkaar volgen.

kaddo — voor pakaddo — eerst, pas (eig. „wacht"; cf. S. häd'o en pahäd'o).

a'omanna — v. ma'oma = komen te, bereiken.

pa'aire — eig. 't afspreken, hier: afspraak; zuiverder zou geweest zijn: ocalaraddo ällo pina'ire = „dat we wachtende zijn op den afgesproken dag".

mättingkaäntaka — zich op een rij opstellen.

mangantaka = op „ „ „ : cf. Sang. mang — & mät'ängka — anteh'.

sälleana — van sälle, soemälle = 'i) langs de zee loopen, 'j) over land gaan.

mamaliwoeta — omringen; paliwoeta = adj. van rondom, ämme paliwoeta = de rijst van den rand rondom den tuin, die men altijd 't eerst plukt.

we i sai inalantajan i waralanga inoemoei, ote simbaka: „indi, hawe!” Boea’oede i ite apide lai appa’omange, appa’deange lai sinango”. Napangoe omanga sambiringana naaringika arodi, bakkoete oede liloemoeasa boeroe nabisara: „Aramingke’e mattanoeng katonna. Amagoe arodi, ho, mattanoempe!”

I omanga, napangoe boeate na’irengk-omanga sambiringana, itoe nabbelengke apia soe apana pinassombani taroeam baralanga. Napangoe na’ioe sio illo, ote i waralanga oedete naggating komanga hawene. Oen i omanga: „ate oedete i’o, hawe?” Oen i waralanga „indete, hawe! ate, erea? mattanoempe, hawe!” Oen i omanga: „Ho, mattanoempe, hawe!” Boea’oede i waralanga tinoe-malla’e malongge-longge. Manga liman tanni’a araoen tinilla’ane i waralanga inoemoei: „oede i’o, hawe?” Oen oe omanga waine: „indi, hawe!” „E, oen i waralanga, apa lai a’ihakka i’o oemamata, hawe o!” Oen oe omanga:

uwer maar op de hoogte is van de plaats, waar de snip heeft geroepen, antwoorden: „hier, vriendin”. Vervolgens moeten wij onderwijl verder kruipen en meteen voedsel zoeken”. Toen de krabben ategader zulks vernamen, toen eerst verheugden zij zich en zeiden: „We dachten, dat er een echte wedstrijd gehouden zou worden. Indien ’t echter zóó zal gaan, vooruit dan maar, laat ons wedstrijd houden!”

De krab nu, nadat zij de afspraak gemaakt had met hare makkers, keerde terug naar ’t strand, waar zij de snip ontmoet had. Toen de negen dagen voorbij waren, ging de snip hare vriendin de krab opzoeken. De krab zei: „wel, zijt ge daar, vriendin?” De snip zei: „hier ben ik, vriendin en, hoe is ’t er mee? laat ons den wedstrijd houden, vriendin!” De krab zei: „goed, laat ons dan den wedstrijd houden, vriendin!” Toen vloog de snip heel langzaam weg. Toen ze zoowat vijftig vadem ver gevlogen had, riep de snip: „zijt ge daar, vriendin?” Een andere krab zeide: „hier ben ik, vriendin!” „Wel, verba-

---

nalantajana — sl. lantaka — malantaka — recht boven of tegenover iets komen te liggen, te staan; soe lantake — tegenover, boven (cf. S. lantehē).

naaringika arodi, nl. naaringika bisara arodi, zulk eene rede gehoord hebbende.

bakkoete, S. bahoe’e, = pas, eerst.

liloemoeasa = v. loemoeasa = zich verblijden; daloeasa — blijdschap. (S. daloeasē, en loemoeasē).

aramingke’e = (S. kara’kai) ik dacht; immers.

katonna — echt, werkelijk; (S. kahēngang).

maggati = „t aangezienst zoeken”, gaan ontmoeten; gati of hati = gelaat, cf. S. gati en mē’gati.

malongge — longge = zeer langzaam; hoe vaker de herhaling, hoe sterker de betekenis op den voorgrond treedt.

voor tanni’a, zie bij de hulpetelwoorden.

araoe — de mate van verte, hoe ver! maraoe = ver. (S. id.)

apa lai a’ihakka i’o oemamata = letterlijk: wat een vluggert zijt gij ook met loopen.

„Oenoe, hawe e? man tälla'a hawe!”

Aro, toemälla'awe wara/anga. Mati-moe manga mapoe/on tanni'a oemoeiwe: „Oede i'o, hawe?” „Indi, hawe” oen oe omanga. Bara/anga mang ka'alihakke toemälla'a, arawe soeapang i tooe oemoei, omanga man soessimbata: „indi, hawe”. Arawe wara/anga mang kattällange, mang katällange, nara/e rirenga, tate maätälla'a, řengene noendoe'a boeroe napatila/anga nate. Napangoe i wara/anga natete, ote a/awo'oe omanga nampadoeloengke inoeminasa si wara/anga.

Sasarola-ngk-omanga:

I roe'oem bara/anga rirenga-rirenga,
Rirenga n tatällange, rirenga-rirenga.
I oman daleo soe larowo'ane.

zend”, zei de snip „jij kunt toch ook vlug lopen, hoor!” De krab zei „wat dacht ge dan, vriendin? vlieg maar door, vriendin!”

Voorts vloog de snip weer verder. Als zij dan ongeveer honderd vaden verder was, riep ze weer: „zijt ge daar vriendin?” „Hier ben ik, vriendin!” zei een krab dan. De snip vloog al vlugger, maar waar zij ook riep, telkens was er een krab die antwoordde: „hier ben ik, vriendin!” Maar de snip vloog maar door, al maar door, ten slotte raakte zij buiten adem, kon niet meer vliegen en viel plotseling neer en stierf meteen. Toen dan de snip gestorven was, toen stroomden alle krabben bij haar samen en aten haar op.

't Lied der krabben:

Mevrouw snip geraakte buiten adem,
Raakte door haar vliegen buiten adem,
De arme krab zat maar stil op haar plaatsje.

oenoe — oe is hier bez. voorn-woord 2e pers. en „oen” heeft de bet. van denkbeeld, dus: uw denkbeeld? dacht ge? dacht ge van niet?

man tälla'a — de vorm, die in § 56 bedoeld is: man pangalapa.

aro, voorts, wijders.

we achter toemälla'a wil zeggen: opnieuw, voort.

(het op het futurum b.j. verhaal, waar wij den verleden tijd toepassen).

a'a/ihakke — steeds sneller (c.f. S. ka'kaligha'e).

soe apang — waar ook, waar maar.

kattällange — voor attällange = bezig te vliegen, al vliegende.

nara/e — ten slotte: een vorm, die alleen uit 't Sang. te verklaren is, waar hij zuiverder bewaard is:

nara/eng en nara/eng dëngoe'e = op den duur; v.d. stam da/eng = weg; dus nara-

/eng = geloopt zijnde, voortgegaan zijnde, op den duur, ten slotte.

da/eng is in het Tal. geworden da/ana; doema/ana wordt alleen gebruikt bij vloeistoffen:

oea'e doedda/ana soe acherana = 't water loopt door de leiding. Bij personen wordt voor-
lopen: oemamata gebruikt.

noendoe'a — van moendoe'a (S. maëndoe') in elkaar zakken, neervallen.

mapatila/anga — onmiddellijk doorloopen, enz.

natete — praeterit. v. mate + nadruk. m'd bet. van: 't sterven een voidongen feit zijnde.

rirenga v. roemenga (c.f. Sang. soemaenga, soe'saenga) = buiten adem raken.

mango = asthma (S. inda').

nampadoeloengke — van maddoeloe (S. mē'doeloe) zich verzamelen rondom. De snip, als de hoogmoedige, krijgt in 't lied een titel; de krab, die de nederige rol vervult, wordt versierd m/h epitheton „daleo” = slecht, eenvoudig.

Ba'e-wa'e i Parere.

Soe wanoea sãmbaoe pia'datoe, sangiang roeangkatoe, mangkete mara-rama-ramaga.

Sangian daroea oede inola'an oe ratoe rambane matangga-tangga, toeade woea soe wale sara rambata mapoelo sio soe ta/ãttade. Manga ãllange nambo tawedoe maãsãlloenga soe aloeng oe rambat-oe-sangian daroea oede, mangilembo manga ãllanga esaka tawedoe lai maãindani; toemba'oe ãllam bawine sãngkatoe mangangoentoed-oe-sinangone, tawe lai maãrangana: sinango isãssari soe taba'a woelawana boeroe bãbbatoenan oe sangian daroea. Boea'aũnna-na ioeloeka apia.

Soera/oemoe pitoe tonna sangian daroea nam pa'ãssa loemintoeka manalanga. Napangoe atatima/oealanete sa-

Verhaal van Parere.

In een zeker land was er eens een koning, die twee dochters had van buitengewone schoonheid.

Voor die beide prinsessen had de koning een zeer hoog vertrek laten maken, waarvan de trap van uit 't huis tot aan dat vertrek negentien treden telde. Zijne vele slaven en slavinnen mochten geen van allen onder het vertrek dier beide prinsessen komen, vooral de slaven niet, die er niet eens dichtbij komen mochten; slechts ééne slavin was er aangewezen om haar 't voedsel te brengen, doch zij mocht ook niet naar boven gaan: 't eten werd op een gouden presenteerblad gedaan en dan door de beide prinsessen aan een touw opgetrokken. Als ze ervan gegeten hadden, werd het weer neergelaten.

Slechts éénmaal in de zeven jaren kwamen de beide prinsessen naar beneden om te wandelen. — Toen ze

maramaga = schoon.

Sangian — staat voor sangiang, Sang. sangiang = prinses; een combinatie als deze met het woord daroea doet den oorspronkelijken, vorm — zonder slot a — uitkomen, waarbij de d van het volgende woord eischt dat de ng tot n wordt.

inola'an, voor inola'ana, zie § 50 hierboven.

rambane — van rambata (vgl. Sang. hamba') = prinsessenverblijf (Sang. pintoec).

matangga = hoog; toeade — van toecada, Sang. toekadê, = trap.

ta/ãttada = trede; oorspr. keep (cf. Sang. ta/ê'tadê = keep i/d stam der kokosboomen) van tãttada, manãttada = een keep maken, sijn hakken.

maãsãlloenga — van stam sãlloenga (Sang. sãlloeng, soemãlloeng) = zich onder iets begeven; 't prefix maã — is hier in een enigszins gewijzigde betekenis gebruikt, n.l. van mogen, veroorloofd zijn tot 't geen 't grondwoord uitdrukt; evenzoo bij de volgende: maãindani en maãrangana; het is, ook in 't Sangirsch, heel gewoon maã — in deze functie te gebruiken.

maãindani — stam dani; marani, Sang. id., = dichtbij; mangindani = naderen.

mangangoentoeda — van mangoentoeda (Sang. mangẽntoedê) = brengen; uit den gered.

vorm blijkt, dat 't de taak dier slavin was, weshalve hierboven vertaald is „aangewezen om. .”.

ãllam — voor ãllanga; de m voor nga wordt geëischt door de b vñl volgende woord.

isãssari — van sari, manari, = doen in of op iets vlaks, ondieps, gelijk hier taba'a — presenteerblad.

woelawana = goud; vgl. Sang. boelaeng.

bãbbatoenana = v. batoena, mamatoena (Sang. mamatoeng); ioeloeka v. mangoeleoka, Sang. mangoelechê.

tonna, Sang. taoeng, Mal. tahoen.

atatima/oealanete, uit ata + ti + ma/oeala + ne + te; ma/oeala = maagd; tima/oeala = als een jong meisje; mãttima/oeala = doen als een jong meisje, koketteeren; atatima/oealanete = op 'r koketst; — te wil uitdrukken, dat ze „reeds waren” wat 't grondwoord uitdrukt.

ngian daroea naba/o soe ratoe boeroe soe wo'i: iamboea manalanga. Napangoe nawawallo, sangian daroea liloemintoe-ke pa'erewe bina'dari. Isakke pina'elega apana, nanalanga soe äñne. Naränta loda nataranga akkaige. Itaroea inaite nana-
langu batoekoe pondol oe äñne tinoe-
moembe sa/oeka. Natoembe soë sämba'a itaroea namate, mangkete mannässoe apana na'oma-m-pondole. Naränta isoe-
de nämpa'aiante boeroe na'oeanga. Boea-
n-na'oeanga nä'bawoeni, boea'oede nä'-
belengke apia.

op 't koketst waren zeiden de beide prinsessen eens tot den koning en tot de koningin: we willen gaan wandelen met ons beiden. Tegen den avond kwamen zij naar beneden, precies hemel-nymfen. Ze wendden zich strandwaarts om op 't strand te wandelen. Toen ze er aankwamen was 't juist laag water. Ze wandelden 't strand op en staken de rivier over. Aan den overkant gekomen liepen ze verder, al maar door langs 't strand, tot aan 't einde ervan. Daar aangekomen gingen ze zitten en gingen een spelletje tjongkak doen. Daarna speelden ze verstoppertje en keerden vervolgens terug.

Naränta soe sa/oeka roeaba adda-
ngkilete, mangkete mara/oe²ma, erewe

Toen zij aan de rivier kwamen, was de vloed reeds hoog gestegen en was

pa'erewe = pa' + ere + we (vgl. Sang. pë'kerewe): ere = als; we = de gewone versterking, ongeveer gelijk aan ons „wel”: pa' geeft te kennen, dat de prinsessen er „elk voor zich” als een hemelnymf uitzagen.

bina'dari = Sang. bida'dari' = een woord dat blijkbaar overgenomen is.

pina'elega = letterlijk: „gingen om te gaan zien”; isakke = richtingaanwijzend woord: strandwaarts, apana = strand, met nogal ruime beteekenis, niet alleen de strook zand, die er ook bij vloed is (zoals apeng in 't Sang. wil zeggen), maar ook wat bij eb bloot komt.

äñne = eigenlijk: zand, maar ook: strand in engeren zin.

manalanga = letterlijk: spelen, maar ook wandelen, voor z'n plezier uitgaan.

nataranga = tarang = mikken — dus: 't trof, 't was juist.

akkaige = van mafaiga = droog worden, adj. droog; voor den vorm akkaige zie § 21 hiervoren over a' (appa') + e.

batoekoe = in de richting van, naar; stam batoe'a (vgl. Sang. batoe', mē'batoe' = volgen enz.) (batoe'a beteekent op Kabroeng: hoest, vgl. Mal. batok, waarvoor de andere dial. so'ola hebben, vgl. Sang. se'ko{ä}).

pondola = S. pondo/e = einde, rest.

tinoemoembe = st. toembe —; toemoembe = een rivier overgaan (wadende of zwemmende).

sa/oeka = S. sa/oe' = rivier; voor sämba'a zie § 60.

namate = van mamata of oemamata = gaan.

mannässoe = volgen id zin vte een weg, een spoor volgen (cf. Sang. manē'soei).

na'oma = v. ma'oma = bereiken.

nämpa'aiante = v. aiana = meerv. vorm zie § 26.

na'oeanga = ma'oeanga = v. oeanga (Sang. koeang) = 't tjongkak = spel.

nä'bawoeni = v. ma'bawoeni = st. boeni, mamoeni = verbergen; vgl. Sang. mamoeni, mē'-kēmboeni enz.

na'belengke = v. ma'belenga = terugkeeren (cf. biling i/h Sang. en Tal. = keeren).

roeaba = vloed, vgl. Sang. hoeabē.

addangkilete = st. dangkila (S. dangkilē) mandangkila = ergens tegen aan plaatsen, mara-
ngkila = ergens tegen aan komen geplaatst te worden; voor den vorm addangkilete zie § 21;
hier wordt dus gedacht aan de golven, die straks een strook zand droog lieten, maar nu tegen den
oever aan kabbelden.

mara/oe²ma = diep, S. mara/oeng.

mata-m-meo aelome. Napangoe na-ränta soe winggi-n-saloeka, sangian daroea mangkete roeddarisika ta maä-toembe. Rengene i taroea naüsilö si Parere mäppalele soe pelo adio'a, apidoe iniapeante-n-taroea. Napangoe narani, oen i Parere: „Oe'oei-n-apa, mawoe?"

Oen oe sangiang: „I amboea tonda'o poi soe sümba'a". Oen i Parere: „Ta ma'iona i'ite-n-tälloe, mawoe". Oen oe sangiang-k-ia'anga: „Tonda'a rorone toeari'oe". Oen i Parere: „o, sa'ete, mawoe". I sangian toeari sinoema'ete boeroe pinoendale-m-Parere. Si Parere'e, tawe pinoendala inai batoekoe sümba'a, ewe'e isakka batoekoe tahaloanga.

't er zeer diep geworden, zoo groen als kattenooogen. Toen zij nu tot aan den rand van de rivier waren gekomen, ja, daar stonden de beide prinsessen nu, en konden er niet over. Daar zagen ze echter plotseling Parere, die in een oud bootje heen en weer voer en meteen wenkten zij hem. Toen hij dicht bij gekomen was, zei Parere: „wat blijft u, dames?"

De prinsessen zeiden: „och, breng ons naar den overkant". Parere antwoordde: „wij kunnen niet met ons drieën in de boot, dames". Daarop zei de oudste prinses: „breng mijn zusje maar eerst over". Toen zei Parere: „best, stap dan maar in, dame". — De jongste der beide prinsessen stapte toen in en werd door Parere weg geroeid. Doch Parere roeide niet naar den overkant, maar het ruime sop in.

aelome — v. maelome = groen, blanw (voor den vorm, zie § 21), cf. Sang. melong.

winggi — voor binggi — rand, uiterste oeverstrook.

(Sang. binggi = enkelknobbel, waarvoor het Tal. heeft: amboeraloe, voor den binnen-knobbel en hoengkoeka = buiten-knobbel).

mäppalele — praes. v. mapalele = S. mē'palele — heen en weer loopen, varen; cf. ook Sang. salele).

pelo — e. s. v. boot, op Sangir pelang; maar ook: afgedankt bootje van iederen vorm, dat voor varen in binnenwateren en langs de kust nog wel gebruikt wordt.

iniapeante — in + iape + ana + e = mangiape of mangalape = wenken (S. mangalape). narani — zie hierboven; dani.

oe'oei — praes. v. oemoel — roepen, dus eig. „waarom roept ge".

N.B. Het succes van de voordracht van dit verhaal hangt voor een groot deel af van het vermogen van den verteller om door den neus te spreken, daar Parere voorgesteld wordt als een die „sänge" (Sang. sänge) is = door den neus sprekend, omdat zijn neus en verhemelte zeer geleden hadden van een lepreuse ziekte, waardoor ook zijn geheele lichaam vol sala (Sang. hempang) = syphilitische zweren was. Minder plezierig klinkt voor ons de andere benaming voor sala, nl. ibong oe walandä (ibonga, Sang. kibo' = hobento) omdat de Talaoerezen deze ziekte door de Eur. walvischvaarders hebben gekregen.

tonda'o — v. manonda, Sang. id., = brengen, begeleiden.

ma'iona — S. mē'kiang — bevat kunnen worden in.

mawoe — eig. heer; de Tal. gebruiken 't ook voor: mevrouw, daar ze 't woord hawoe, dat de Sang. hebben, niet kennen. Hierboven is mawoe gebruikt, doch in de voordracht wordt hawoe' gebezigd, daar het verhaal van Sangirsehen oorsprong is. Aldus mijn zegsman.

rorone — eerst.

sa'ete — imper. met nadrukwijzer van soema'e = instappen, bestijgen.

sinoema'ete — praeteritum van soema'e met nadruk w. met de beteekenis van: toen, dan.

pinoendale — v. poendala, mamöendala = pagaaien; S. poendalē', mam —.

Si Parere' = wat Parere betreft, Parere nu; de hamzah achter Parere is noodig om de daaropvolgende e. e. — vervult de functie van 't Sang. kai (vooropgeplaatst) dus: doch, evenwel.

ewe'e — Sang. kaiso — maar, intengendoel.

tahaloanga — een der woorden voor zee, meer speciaal in den zin van: de groote zee, 't ruime sop (stam loang, Sang. & Tal. ruim).

Napangoe sangian toeari naätoetoeka ipäppoendala isakka watoekoe poen oe langita, mangkete nangintoeli la/oeai dinganoë appakamawoene si Parere: „Mawoe, ia'a toelia'e soe ammaranne". I Parere e madiri, isakka mang-kap-poendale. Dala soe ammaranne i sangiang-k-ia'anga loelloeai lai, ma'asilo toearine isakke itättangak-i-Parere. Oen i Parere: „I'o, sangian toeari, walaiwe toeroan oe ällo rara, ia'a ta mantoe/i' ammaranne. Amagoe i'o maïsawa sia'a, ho, ire'ete soe ammaranne".

Oen i sangian toeari: „Ho, Parere, ia'a sawanoete, sambaliäte ia'a ta patean-oe". I Parere napangoe naäringika bisara-n-sangian toeari, mangkete loelloeasa: bina/erote pelo, boeroe ire'ete pinoendala batoekoe ammaranne. Naränta rala i sangian toeari tinoemoe-mpate, boeroe i Parere rirolok-i-tooe

Toen de jongste prinses begreep, dat zij naar den horizont toe geroeid werd, ging zij luide weenen en smeekte Parere: „Mijnheer, och breng mij naar den wal." Maar Parere had er geen ooren naar en roeide steeds verder de zee in. Ginds aan den oever was de oudste prinses ook aan 't schreien, ziende dat haar zusje door Parere werd meêgevoerd. Parere sprak: „Prinses, al schreit ge ook tranen van bloed, ik stuur niet naar den wal. Doch indien ge met mij wilt trouwen, welaan, dan gaan we naar het land".

De jongste prinses antwoordde: „Nu, goed, Parere, ik zal dan je vrouw worden, als ik maar niet door je gedood word". Toen Parere deze woorden van de jongste prinses vernam, verblijdde hij zich ten zeerste, hij keerde 't vaartuig en roeide 't naar den wal. Ginds aangekomen, stapte de jongste

maätoetoeka = begrijpen; manoetoeka = onderzoeken.

ipäppoendala = pass. praes. van mamapoendala.

poen oe langita = waar de hemel begint; poenna (Sang. poëng) = stam v/c boom, oorsprong. mangintoeli = luide schreeuwen; la/oeai = geweën; dus mangintoeli la/oeai = geweën uitschreeuwen, luide weenen.

appakamawoene = een vorm als in § 21 is besproken, van makamawoe = 'i) iemand met m awoe toespreken en 2) als slaaf dienen. Hier slaat 't op 't feit, dat de prinses dien verachten man met mawoe aanspreekt, vandaar de vertaling door „smeeken".

toelia'e = v/d imper. toelia'a + nadrukw. = v. h. w. w. manoe/i of mantoe/i = naar den wal sturen, tegen den wal doen oploopen, van een boot. Vgl. Sang. toemoeli enz.

1) ammaranne, Sang. mamarane, de wal, het droge, van mamara (Sang. id.) = droog.

2) ammarane = Sang. kamaraënge = = superl. v. mamara.

3) ammarane = amara + pron. suff. 3e pers. = „wat een mate van droogheid ervan"!

(Men lette op de spelling, die de uitspraak getrouw weergeeft.)

loelloeai = praes. van loemoelai = schreien.

itättangaka = praes. pass. van mantangaka (Sang. mē'tangeh'ē) = meêvoeren, meêsleepen.

walaiwe = al is 't ook dat; v. bala.

toeroana = van toero, toemoero = druppelen; vgl. Sang. toero = lek i/h dak en toemoero = lekken v/h dak; i'o walaiwe toeroan oe ällo rara wil dus letterlijk zeggen: al zullen u ook tranen van bloed langs de wangen vloeien, uit de oogen druppelen.

maïsawa = prefix mai + sawa (= echtgenoot) dus letterlijk: zich tot vrouw doen nemen.

ho = welaan, vooruit.

sambaliäte = als maar, mits; pateana v. mamate = doden, vermoorden.

bisara = woord, gezegde, gesprek; loelloeasa = praes. v. loemoeasa = zich verblijden.

bina/erote = v. bale/ero = mama/ero = keeren, wenden, van lange dingen; (vgl. Sang. baleleng en baleoh'ē).

riroloka = v. mändoloka = zenden van personen (vgl. Sang. mëndoloh'ē).

pinapa'a/apa si sangiang-k-ia'anga. Napangoe i sangiang-k-ia'anga na/loe soe sãmba'a, i taroea taroeari napaparingante ire'e-b-bale, boeroe i Parere oeatantalonga soe li'oeda. I sangian toeari sinoema/limboeroenga si a'ange; „Mangketete patantalonga'a arodi i Parere, kaddo sansaranna dala soe wale itoe boea-n-apa/oeai'oe.

Ire'e appakamane i sangian toeari nabisara si Parere: „Marãnta rala i'orie paddangana, madirin iasilo-n-amangkoe. I amboea roemangana soe rambata, i'o mangkete palapaddo soe aloeng oe wale. Napangoe i'o maãsilo pia'apa ioeleok-i-amboea boeasoe rambata, paãlihaka i'o mangintaro". Oen i Parere: „Ho, ho". Napangoe abawalinete solo rari'itana, bakkoete oede sangian daroea narãnta soe wale. Oen oe ratoe woeroe wo'i: „Na/ãnnoe-n-apa iradoea,

prinses uit 't bootje en zond Parere om de oudste prinses te gaan halen. Toen deze ook overgebracht was, gingen zij met elkander naar huis, terwijl Parere achter hen aan liep. De jongste prinses fluisterde hare zuster toe: „Laat Parere ons zoo maar volgen, we zullen hem wel thuis plagen, dien leelijkerd, die mij heeft doen huilen".

Onderweg zei de jongste prinses tot Parere: „Als we thuis komen, moet jij niet naar boven gaan, opdat niet mijn vader je te zien krijgt. Wij zullen met ons beiden naar ons vertrek gaan, en jij moet zoolang maar wachten onder 't huis. Als je dan iets ziet, dat door ons neergelaten wordt uit ons vertrek, stap er dan dadelijk in". „Goed, goed" zei Parere. Toen de lamp reeds lang aangestoken was, kwamen de beide prinsessen pas thuis. De koning en de ko-

pinapa'alapa = v. alapa, mangalapa = halen.

na/loe = v. st. lioe, mällioe = over iets heen brengen, verlossen van (Sang. mällioe).

napaparingante = wederkeertige vorm, stam dingana = metgezel.

b tussen ire'e en bale kan ook door hamzah vervangen worden.

oeatantalonga = durat. v. toemantalonga = volgen (letterlijk: gaan hangen).

sinoema/limboeroenga = praeter. v. soema/limboeroenga = fluisteren;

boeroenga, mameroenga = iemand i/h gehelm tot iets overhalen.

a'ange = ia'ange minuss i, die in de i van si opgaat en plus pron. suff. 3e pers.

patantalonga'a, de imper. bij iapatantalonga, dus: laat hij volgen.

kaddo = pas, eerst, straks (paddo = wachten) cf. Sang. hã'do.

sansaranna = van manansara = pijn doen, martelen; 't Mal. sangsara; het echt Tal. woord

is: manahanti, st. sahani (cf. Sang. hanti, mamanti).

appakamane = a'amane = zie § 21 = van amata = gaan.

paddangana = van doemangana = de trap op gaan; Sang. doemangeng.

madirin = opdat niet; Sang. id.

palapaddo = de redupl. duidt 't langdurige v/h wachten aan.

soe aloeng oe = onder; de huizen stonden en staan ook thans nog meestal op palen.

ioelocka = fut. pass. van mangoelocka = a/e touw neerlaten.

paãlihaka = van ma/lihaka (mh prefix paã) = snel, gauw.

mangintaro = ergens in gaan; stam taro (Sang. taho), mantaro = in doen, matingkataro = zich in iets laten vallen.

abawalinete of abalinete = reeds geruimen tijd; de geredupl. vorm ziet op een nog grootere tijdsruimte, ook wel op meer personen.

solo, Sang. id. = lamp.

rari'itana = zie § 39 a/h slot = intr. passieve durat. = vorm van mand'i'ta = opsteken v/e lamp. (Sang. mëndiko').

na/ãnnoe = v. ma/ãnnoe = 'i) adj. lang van duur, '2) opgehouden worden.

mawoe?" Oen oe sangiang: „Panana-
langana mapia-pia ina; i amboea
nakkimatoe'a nanalanga bagate-ngkina-
rabbiana".

Boea'oede sangiang roea taroeari
riroemangante soe rambata. Narūta
roso nangi'ite salak-oe-manoe'a boeroe
inoeloeka si Parere. Napangoe i Parere
naāsilo apa ia'oe/loeka, iassa nanginta-
rote, boeroe naiwatoente. Sangian da-
roea namatoente. Napangoe maranite-
ng-kambata, iolo; napangoe maranite-
n-leta'a, batoenana we. Aro, boea'
batoenana, iolo; boea'iolo, batoenana.
I assa-m-Parere soessangite dinganoe
appabisarane: „Arawe watoenana, ba-
toente, mawoe! arawe iolo, oloa'e
mawoe! awa'oe nasoeē-ngk-aāempange,
mawoe!" I assa-m-Parere parone ma-
ngkete ma'atila a'i'ian oe toengo-m-
manoe'a.

ningin vroegen: „waarom zijt gij zoo laat,
dames?" De prinsessen antwoordden:
„Het is er ook zoo heerlijk wandelen,
mama! we konden er niet van uitscheiden
en voor we 't wisten was 't donker".

Daarop gingen de beide prinsessen
de trap op naar haar verblijf. Boven
gekomen, bonden zij een kippennest
aan een touw en lieten dat zakken
naar Parere. Zoodra Parere iets zag
neergelaten worden, ging hij er gauw
in zitten en liet zich optrekken. Toen
trokken de beide prinsessen hem op. Als
hij dichtbij 't prinsessen-vertrek kwam,
werd hij weer neergelaten; kwam hij
dicht bij den grond, dan werd hij weer
opgetrokken. Vervolgens werd hij opge-
trokken en weer neergelaten, neergela-
ten en weer opgetrokken. De arme Parere
hulde en zeide onderwijl: „als ge me wilt
optrekken, trekt me dan ook werkelijk op,
dames; en als ge me wilt neerlaten, laat me
dan neer, dames! mijn lichaam is al hee-
lemaal geschaafd, en wordt opgevreten,
dames!" De zweren van den armen Pa-
rere jeukten hem verschrikkelijk, daar hij
overal gebeten werd door de kippenluizen.

pananalangana = wandelplaats, speelplaats.

makkimatoe'a = Sang. mahimatoe' (st. batoe', intens. matoe') toegeven aan zijn lust.

bagate = бага + te = niet wetende, onbewust, zonder zich rekenschap te geven van iets.

Inaṛābbhinana = praeterit. v. aṛābbhiana = door den nacht overvallen worden.

nangi'ite = mangi'ita, Sang. mangiki', = binden.

salaka = S. salchē', = nest.

ia'oe/loeka = praes. pass. v. mangoe/loeka.

naiwatoente = praeterit. v. maiwatoena = zich laten optrekken.

kambata = voor rambata; het lidwoord na maranite doet de j in een k veranderen; of misschien

is de vorm met k wel de oudere; in het Sang. is 't een h; voor de Sang. h staat dikwijls ik Tal. een k.

leta'a = aarde; iolo = pass. van mangolo = neerlaten, Sang. id.

we = hier: wederom.

aro = vervolgens.

arawe = hier: Indien.

awa'a = lichaam, meer het oppervlak ervan, de huid en wat even daaronder is, v.g.l. Sang. awa'.

aāempange = van maāempanga (geredupl. vorm van ma'mpanga = telkens afgebrokkeld
worden; mangempanga = afbreken; vgl. Sang. kempang & kompeng.

paro = melaatschheid, syphilitische zweer.

ma'atila = praes. van maātīla = jeuken en jeuken (adj.), Sang. makati'.

a'i'iana = pass. praes. van mangiki = bijten.

toengo = grasluiz; toengo = m = manoe'a = kippenluiz.

Darane mangkete toettantisa ma'a'isa
soe salak-oe-manoe'a. Oen oe sangian
toeari: „Mangkete a/ässa raranoë, i'o
boea-n-napa/oeai'oe, mapassäbbang oe
ällo rara". Oen oe sangiang-k-ia'anga:
„Mangkete emai'a. Amagoe mate, pa-
ätea'a, amagoe we mabiaka, mangkete
pabiara'a". Boea'oede binatoenten sa-
ngian toeari matangga³ka, boea'oede
inema'a. Naränta wowa i assa-m-Parere
mangkete nesa'a, napatila/anga nate.

Zijn bloed sijpelde maar zoo, daar
zijn lichaam geschaafd werd tegen het
kippenest. De jongste prinses zeide:
„Bloed maar leeg, jij, die mij hebt doen
weenen, en die mij tranen van bloed
wildet doen schreien". En de oudste
prinses zeide: „Laat hem maar vallen.
Als hij sterft, dat hij sterve, als hij
daarentegen blijft leven, dat hij leve".
Toen werd hij heel hoog opgetrokken
door de jongste prinses en vervolgens
neergesmaakt. Beneden terecht gekomen,
zakte de arme Parere in elkaar en stierf
meteen.

Ba'e-wa'e

i wara roea-m-baroa.

Pia' bara sämbaoe oeahawe-m baroa.
I mangiassa roea mangkete oeahawe
mapia².

Het verhaal

van den Aap en den Reiger.

Er was eens een Aap, die bevriend
was met een Reiger. Zij hielden innige
vriendschap met elkander.

toettantisa = praes. v. toemantisa = sijpelen.

ma'a'isa = praes. v. mai'isa = geschaafd, geschuurd geraken;

maäsa = mai'isa; cf. Sang. kasa, mangasa = schuren, wrijven.

manga'isa = schuren, Sang. mangt'kisè;

mangasa = slijpen, cf. Sang. asa, mangasa.

(N.B. de kippenesten zijn n.l. manden, gevlochten uit reepen van de hoornachtige buitenschil van de sagotakken, welke bijzonder scherp is).

a/ässa van ma/ässa = leeg loopen v/e watervat, verdampen v/e hoeveelheid water.

mälässa = leeg, droog maken (vgl. Sang. lä'sa) voor den vorm a/ässa: zie § 21, blz. 31 „Een en ander over het Talaoetsch."

mapassäbbanga = praes., als historische tijd gebruikt, van mapasäbbanga = doen naar buiten komen, uitpersen; st. säbbanga, Sang. sä'bang.

napa/oeai'oe = voor napa/oeai sia'oe.

emai'a van mangema'a = doen vallen; voor den vorm emai'a, zie hiervoren §§ 53 & 54.

mema'a (voor maema'a) = vallen.

paätea'a = behoort bij den vorm iapaäte = laten sterven; vgl. Sang. apakate bij iapakate.

pabiara'a = van dezelfde vorming bij iapabiara = laten leven.

we = hier: daarentegen.

binatoente = pass. praeter. + nadruk. van mamatoena.

inema'a = „ „ van mangema'a.

wowa = beneden.

nesa'a = praeterit van mesa'a = in elkaar zakken.

napatila/anga „ „ mapatila/anga = dadelijk overgaan tot iets anders, adverbiaal gebruikt; terstond.

bara, Sang. baha, de bavian van Celebes; mangki = de gestaaite aap, Sang. oeba'. Op Sangir en Talaoet zijn geen apen.

baroa, Sang. bahoa, reiger.

oeahawe = durat. vorm van ma'gawe, st. gawe of hawe = vriend.

Soe ällö sämbaoe i waŕoa na'bisara si waŕa: „Hawe, indi iadoea mangkete oeawanoea arendi; ällö-ällö mangkete oe'anna woea-ngk-aloe ta'inane, mangkete massäbbi'a". Oen i waŕa „Ore aoe, hawe; e i adoea mamananarate a, anase'e maäsomba inasa?" Oen i waŕa: „I adoea toemondo'o". Oen i waŕa: „Ho, ho, hawe!" I mangiassa roea nämpändiahite a/a/apa.

Napangoe nariahi, oen i waŕoa: „Hawe, i'o ro'ote pangawita poelingka wa/oen i adoea, boeroe ia'a isakke ma'dea'a omanga paŕoeroe-ngk-adoea". Oen i waŕa: „Ho, hawe, asangoe pangawitam poelingka e". Oen i waŕa: „Asangoe lai pasalaŕana omanga e, malannoe-n-a!" I assa-m-baŕa ire'ete nangawi' poelingka, mangkete dingana

Op een dag zei de Reiger tot den Aap: „Vriend, nu leven wij zoo maar samen, zonder eenige afwisseling; alle dagen eten wij maar vruchten zonder er visch bij te hebben en eten maar drogen kost". Toen zei de Aap: „Ja, ge hebt gelijk, vriend! maar wat zullen we dan doen, om aan visch te komen?" De Reiger sprak: „Laten we gaan vischen". En de Aap zeide: „Best, best, vriend". Zoo maakten ze dan vischtuig gereed.

Toen dat gereed was, zei de Reiger: „Vriend, ga gij er op uit en haal jonge kokosvruchten af voor ons beiden, om meê te nemen, dan zal ik naar 't strand gaan om krabben te zoeken als aas voor ons beiden". De Aap antwoordde: „Goed vriend, jonge klappers zijn makkelijk genoeg afgehaald". De Reiger zei: „'t Zoeken van krabben heeft ook niets te

oeawanoea — durat. vorm van ma'banoea, wonen, leven.

oe'anna — pracs. van oemanna = eten.

inane — van inasa — Sang. kina', = visch.

massäbbi'a = „geen visch hebben, drogen kost eten"; cf. Sang. masë'bi.

aoe voor araœ = nietwaar? immers, inderdaad.

mamananarate — fut. met nadrukwijzer van mamananara = arbeiden; manara = arbeid, taak.

a voor apa = wat?

anase'e = opdat, teneinde.

toemondo — ook wel manondo: gaan visschen; van tondo, manondo = de prauw in zee duwen;

toemondo — kruipen, van slangen, voortgang hebben, van werk.

nämpändiahite = meervoudige vorm v/h praeteritum van mändiahi = gereed maken, voorbereiden (Sang. mändiahi), met nadrukw.

a/a/apa = snoer, vischtuig; gewone werktuignaamsvorm van a/apa = nemen, krijgen.

pangawita — van mangawita = door i/d boom te klimmen er de vruchten van af halen;

oemawita = klimmen i.e boom of mast.

poelingka — Sang. id. — de jonge kokos-vrucht, speciaal m/h oog op 't water ervan, naast lewoka, Sang. lewolië, meer m/h oog op 't vleesch.

ba/oen a — Sang. ba/oen g — teerkost, meer van zaken, die zonder eerst nader toe bereid te worden

kunnen genuttigd worden, naast sinasa'a van zaken, die eerst gekookt zijn (stam sasa'a = gaar).

paŕoeroe — Sang. pahoeroe — lokaas.

asangoe — „als 't niet meer is", „'t heeft weinig te beteekenen", „gauw genoeg gedaan", „maak er geen ophef van".

pangawitam — voor pangawitana.

pasalaŕana — van masalaka of mangalaka (Sang. mangaehë) v. kippen enz., krabben naar voedsel.

malannoe-n-a — waardoor zou 't lang duren? (a voor apa).

tinannoene, boea' oede namalanga boe-roe nangenggeta, boea'oede napoe/e. Arawe i waroa inaratingana soeëte lai namisa omanga.

Oen i wara: „Hawe, iadoea soema'e apa?" Oen i waroa: „Poisindi pia' asann-iani". I mangiassa roea nanoete inai pina'elega asanna. Napangoe n-rani, i wara naüsilo ewe'e soenggila. Oen i wara: „Hawe, asanna we mapia indi o? Ta malengge, hawe?" Oen i waroa: „Tala, hawe". Oen i wara: „Ta mawa'a, hawe?" Oen i waroa: „Tala, ma!" Oen i wara: „Ho, ho, isakke manondo". I mangiassa roea nanondote na'oma-n-sasi'a, boea' oede nämpasa'ete boeroe nämpamoendale.

beteekenen, dat is gauw genoeg gedaan". De Aap ging dan jonge kokosvruchten uit den boom halen, hij riste ze zoo maar af, ontdeed ze vervolgens van den bast, bond ze twee aan twee aan elkander en keerde daarna naar huis terug. Toen hij thuis kwam, vond hij den Reiger al klaar met het openslaan der krabben.

De Aap vroeg: „Vriend, welk bootje zullen we gebruiken?" De Reiger antwoordde: „Daarginds ligt een prauwtje voor ons". Daarop gingen ze met hun beidjes naar de plaats, waar de prauw lag. Toen ze daar dichtbij gekomen waren, zag de Aap er slechts een ouden kookpot. En de Aap merkte op: „Vriend, is dit wel een goede prauw, zal ze niet kantelen?" De Reiger zei: „Neen, vriend". De Aap zei: „Zal ze niet barsten?" De Reiger zei: „Wel neen, kerel!" De Aap zei: „Nu, goed, laat ons haar afschuiven". En zoo schoven ze dan met hun beiden de boot tot in zee, stapten er vervolgens in en roeiden weg.

---

tinannoene — van taunoesa, manannoesa = afrissen van vruchten die a/e tros zitten, of ook wel: alle vruchten v/d heelen boom tegelijk afhalen of afvallen, rijp en groen; van haar: afvallen in grooten getale, als na een zware ziekte; van bobento: ineens beter worden, zoodat 't lichaam tegelijk vrij komt (in de laatste gevallen natuurlijk de vorm matannoesa).

namalanga = de kokosvrucht van den bast ontdoen, tot op een vierkant stukje en een lange reep, die a/h vierk. stuk vastzit na; deze roepen dienen, om ze twee aan twee aan elkaar te kunnen binden, 't geen heet: mangenggeta, Sang. mangeghe'.

inaratingana, van maüratinga = bereiken kunnen.

namisa van mamisa = stuk slaan van harde schalen.

asanna — een andere vorm dan sa'alana, welke beide woorden „prahoe", „klein vaartuig" beteekenen en die beide wel van den stam sa'e = bestijgen, instappen, afgeleid zijn (a + sa'e + ana en sa'e + ana, geworden tot asa'ana, — later asanna, — en sa'alana).

nanoete — van manoe = gaan.

voor naüsilo ewe'e moet men denken: tawe naüsilo asanna ewe'e = „zag niet (geen) een prahoe, maar" of „zag slechts".

soenggila — oude kookpot (oerina), die tot haardsteen dient; Sang. soenggilë; op Sangir worden meest steenen gebruikt v/e bepaald soort, dat niet uit elkaar springt in het vuur.

malengge — omvallen, kantelen.

mawa'a — stam ba'a — barsten, breken.

nämpasa'ete — meerv. vorm in plaats van sinoema'ete.

nämpamoendale — id. id. namoendale.

Napangoe soe mannakete, oen i wara: „Ate, hawe, mangoeloeke isindi”. Oen i waroa: „Tawe’ inane, hawe, isindi”. Namoendala we. Napangoe soe aelomanete, oen i wara: „Ate, isindete, hawe!” Oen i waroa: „Pia’ inane isindi, hawe, arawe tãbbe nanio’a, hawe”. Aro, namoendala we. Napangoe taranoesa ete oe’awoe’a, ote oen i waroa: „Isindete, hawe; isindi pia’ inasa nambo boeroe wahahewa”. — Arawe oen i assa-mbara: „Iadoea mamoe’ingka asoeë, ba’dinge ete narooe, sai”. — I assa-m-bara nanganoete poe’ingka, maddea’a halele tawe-d-apa.

Oen i wara: „Hawe, indi oerante, ola’-ante ereapa ta’galelene”. Oen i waroa: „Bete, wete, hawe, indi’o lãssoewana”. Boea’oede poe’ingka tinogoke-n-assa-m-bara si waroa. Napangoe nasengkama

Toen ze een eind ver de zee in waren, zei de Aap: „Wel, vriend, laten we hier maar ’t aas laten zakken”. De Reiger zei: „Hier zijn geen visschen, vriend”. En ze roeiden weer verder. Toen ze daar waren, waar de zee donkerblauw is, zei de Aap: „Nu, vriend, hier dan”. De Reiger zeide: „Hier is wel visch, vriend, maar ze is nog klein, vriend”. Voorts roeiden ze weer verder. Toen ’t eiland nog maar nevelachtig te zien was, toen zei de Reiger: „Hier maar, vriend, hier zijn veel visschen en groote ook”. Maar de Aap zei: „Laten we eerst een jonge kokos gebruiken, want ik ben erg dorstig, zeg”. De Aap nam een jonge kokosnoot, maar toen hij een kapmes zocht, om de noot te openen, was er geen.

De Aap zeide: „Vriend, wat moeten we nu doen, hoe zullen we ’t aanleggen zonder kapmes?” De Reiger zeide: „Geef hier, vriend, ik zal ’t wel even openmaken”. Toen reikte de Aap de jonge

---

mannake, ’t diepere deel der zee, waar echter de bodem nog doorschemert: oemannaka = doorschieren, doorschijnen.

mangoeloeke = iets aan een touw naar beneden laten zakken, hier v/h aas a/d vischsnoeren.

aelomane = het groene, ’t blauwe; maeloma = groen, blauw, Sang. maelong of melong.

nanio’a = bijvoorn van adio’a = klein.

oe’awoe’a = van oemawoe’a = nevelachtig gezien worden (cf. awoe’a & tiawoe’a, alsook ’t Sang.

hiwoe’ = nevel).

mamoe’ingka = een poe’ingka gebruiken.

ba’dinge = ’t Sang. bé’di’ = een uitr. om in te leiden de nadere verklaring van wat men voelt of hoort.

sai = voor anoe = „dinges”, „vriend”, „zeg”.

manganoe = nemen.

galele = kapmes.

d in tawe-d-apa = ter vervanging van hamzah, die er anders zou moeten staan.

oerante = st. oera = ma’oera = wat doen, wat er mee beginnen?

indi’o = „wacht, ik zal”, „laat mij even”.

lãssoewana = st. lãssoeba, málãssoeba = een opening maken (Sang. málã’soe’).

tinogoke = van togoka, manogoka = aanreiken (Sang. tũ’go).

nasengkama = van masengkama; sengkama = manengkama = aanpakken.

liläsoete-m-baŋoa. Toemba'oe pina-
'oesoe'oe sasoemige, na/äsoete. Boea'-
oede i mangiassa roea nampa'inoempe.
Nasoeë-ngk-inoeme oen i waŋa: „Indi
wa'ante-n-apa, hawe?" Oen i waŋa:
„Bete, wete, togora'o sia'a". Napangoe
nasengkama, rättang i waŋa mangkete
pina'banggoeka soe asaun-i-taroea.

Asingkatana we soenggrila! Napangoe
inawanggoeran-oe-poelingka, balinewe
poelingka nawa'a, ewe'e soenggrila na-
wa'a. Napangoe nawa'a, ote i assa-m-
bara oe'angkalangke, arawe i waŋa
tinoemälla'e. Oen i assa-m-bara: „Pa-
paranga ete apa si waŋa, i tooe e na'-
gaoe sia'oe o!". Napangoe i assa-m-
bara maranite loemakoeba, ŋengene oede
ambolenga. Oen oe ambolenga: Apapia
ete apa e! sawa'oe loda marada'a ma-

kokosnoot aan den Reiger over. Zoodra
de Reiger de noot aangevat had, maakte
hij er een gat in. Hij stak er slechts
met zijn snavel in en ziet de noot had
een gat. Daarna dronken ze met hun
beiden. Toen ze gedronken hadden zei
de Aap: „waarmee zullen we 't nu open-
slaan, vriend?" De Reiger zeide: „geef
hier, geef 't mij aan". Toen hij 't
aangenomen had, sloeg die stomme
(akelige) Reiger 't zoo maar tegen hun
bootje.

Men kan 't zich wel voorstellen, een
onde kookpot, zeg! — Zoodra de jonge
kokosnoot er tegen aan kwam, brak niet
de noot, maar barstte de onde kookpot
uiteen. Toen zij brak, daar lag meteen
de Aap te spartelen, maar de Reiger
vloog weg. De arme Aap zei: „wat een
gemeene streek van den Reiger, hij heeft
mij een poets gebakken, hoor!" Toen de
Aap op 't punt stond van te zinken,
was er plotseling een haai vlak bij hem.

liläsoete — praet. pass. v. läsoeta, mälläsoeta = een gat steken in (Sang. lä'soe') (let op 't
verschil in bet. tusschen mälläsoeba en mälläsoetn).

rättangi — het Sang. karea'i — een i/h Holl. moeielijk weer te geven uitdrukking, die al naar de
bedoeling te vertalen is met: „door de stommitet van" of: „door den gemeenen streek van", „door de
onverschilligheid van", „door de kracht van", wat i/h Holl. vloeiender geschiedt, door 't corres-
pondeerende adjectief b/i persoon te plaatsen, als hierboven geschied is. Overigens is „rättanga"
stam van roemättanga (Sang. hoemä'tang) = barsten.

pina'banggoeka = binanggoeka — praet. pass. van banggoeka, mamanggoeka (Sang.
banggo, mamanggo) een hard voorwerp onbesnijd tegen een ander stooten.

sasoemiga — snavel.

pina'oesoe' — voor pina'oesoe'a (de a valt weg om de volgende oe) praeter. pass. van: ma'oe-
sue'a = steken. Naast den vorm ma'oesue'a bestaat ook manoesue'a (Sang. manoesue').

asingkatana — v. masingkata — = 't kan te weten gekomen worden, men kan 't zich voorstellen.
ina-wanggoer-ana — v. banggoeka (zie boven).

oe'angkalangke, y. oemangkalanga = spartelen, n.l. iets doen, dat lijkt op oemalanga =
zwemmen.

Zoo heeft men ook oemaugkomanga bij oemomanga.

tinoemälla'e — praet. + nadruk, van toemälla'a = vliegen.

papaŋangan — eig. straf, van paŋanga, mamaŋanga (Sang. pahang, mamahang); hier
beter: plagerij, streek.

voor papaŋanga ete zegt men ook: papaŋangkete.

ma'gaoe — bedriegen, een poets bakken.

loemakoeba = zinken.

poeloe oeminasa ate-m-bara, rombange indi e na'somba oe'angkalanga soe ta-ha/oanga". Oen i wara: „Oepoe, tawe' goenane i'o mamate sia'a; ate'oe rala oesasangata soe paräppata. Amagoe i'o mapoeloe-ngk-ate'oe, iadoea ire'ete mangalapa".

Oen i ambolenga: „Ho, ho, sa'ete soe polo'oe, ire'ete mangalapa atenoë. Arawe mang kimbaranga i'o maäereta alearangkoe, ana amagoe i'o maäereta ote manin-k-i'o ta' atenoë man ta'oe inasana". Oen i wara: „Ho, ho, oepoe!" Boea' oede i ambolenga inoemalangke pina'elega sahata pia' paräppata. Ta naärea'a sāngkarondap-oe-mata, ralate na'oma soe poen-oe-paräppata. Napa-ngoe narani-m-poen-oe-paräppata, i wara nasolo'a, apide nawita dinganoë na'bisara: „Apoelete i'o mata-welo! Oen-oe ia'a soemosoka apia, ia'a e wewa maäinasa si'o? lassa oede na'oelenga

De Haai zeide „wat een geluk! mijn zieke vrouw ginds heeft trek in een apen-lever, en nu vind ik er toevallig een spartelen in de zee". De Aap zei: „Grootvader, 't heeft geen nut mij te dooden, want mijn lever hangt daar ginds aan een rhizophoor. Als ge mijn lever wilt hebben, laten we die dan samen gaan halen".

De Haai zei: „Goed, goed, ga maar op mijn nek zitten en laten we je lever gaan halen. Maar kom vooral niet aan 't plekje, waar ik erg kittelachtig ben, want als je er aan raakt, dan eet ik je op, al heb je ook geen lever." De Aap zei: „Best, grootvader, ik zal ervoor oppassen". Toen ging de Haai zwemmen naar den kant van het rif, waar de rhizophoren waren. Het duurde geen oogenblik of ze waren bij den wal en onder de rhizophoren. Toen ze dicht bij een rhizophorenstam waren gekomen, sprong de Aap er in en klom er meteen in, zeggende: „Ga maar naar

rombange = 1) toevallig (cf. Sang. hombang & sombang; voor makahombang = krijgen, heeft Tal. ma'somba en voor m'~ombang = ontmoeten: ma'somba).

2) „in plaats daarvan", „en zie" b.v. tatanata'oe i'o iappasoeroe'oea'e, rombange o nanalanga = ik droeg u op (letterlijk: mijn opdracht was, dat gij zoudt enz.) water te putten, en ziet (in plaats daarvan) ge hebt gespeeld.

oepoe = voc. van oepoenga.

oesasangata = durst, van manangata = hangen aan (Sang. sange', manange').

paräppata = Sang. pahé'pa' = een rhizophoor, waarvan de vrucht bedoeld wordt, waar de aap zegt, dat zij lever er aan hangt. De boom levert goed timmerhout; de bast bevat veel looizuur en wordt gebruikt, om netten en vischsnoeren bruin te verven en heter bestand te doen worden tegen 't zeewater.

polo'oe = van poloka (Sang. polohé').

maäereta = v. ereta.

mangereta = aanraken; cf. Sang. maere' = kleinzeurig, gevoelig.

alearanga = plaats waar men 't kittelachtigst is; cf. Sang. enggalea' = oksel; mangale'aka = kittelen (Sang. mana/ikahé'); ook wel: manale'aka; alearanga praes. pass. gekitteld worden;

sahata = S. saghe' = 't rif.

nasolo'a v. masolo'a = springen.

oen-oe = hier is oen = gedachte en oe = pron. suff. 2e pers.

bewa = gek, krankzinnig.

ma'oelenga = bedrogen uitkomen; tala heeft hier de kracht van het gezegde te versterken, zooals bij ons ook wel eens in een geval als dit toegevoegd wordt: „neen maar!"

tala! Mangkete awäsoeta sawanoë, ia'a e wewa mangonggol-oe ate'oe?"

Oen i ambo/enga: „Manim be aro-di'e, i'o pändiahi paäpia, ana tälloe ällo ma'ioe ia'a roemänta apia. I'o isoedete ngamange! Tawe maälloe ire'e amarane". Ana paäppata oede oea-toewo soe sasi'a ta masasahata. — I assa-ngk-ambo/enga inawakke napoele naränta loda liloemoeroe a/awo'oe walahane nangoe/ita manoengkoe: „Tilorega i'ite ire'e mamangalo si wara, amagoe iasameta, ote pangal/apana atene ipangoendama sawa'oe". Napangoe soe ällo atälloene, ote ambo/enga sämbiringana ire'ete mamangalo si wara, arawe i wara liloemoeloesa namintongge soe saralade, malaräddo si ambo/enga roemänta.

huis, scheeloog! Dacht ge, dat ik hier weer uit klimmen zou, dat ik zoo gek was, om me door jou te laten opeten? Er is er een leelijk bedrogen uitgekomen! Laat je vrouw maar doodgaan, ik zou wel gek zijn, mijne lever te geven".

De Haai zeide: „al staat het er nu ook zoo mede, bereid u maar goed voor, want over drie dagen kom ik weer. Blijf gij maar daar, ventje! Je kunt toch niet aan wal komen". Die rhizophoor stond n.l. in de zee op een plaats, die met eb niet droog liep. De Haai keerde terug en ginds aangekomen ging hij overal rond bij zijne familie en kondigde aan, zeggende: „overmorgen zullen wij den Aap gaan beoorlogen; als we hem te pakken krijgen, dan zullen we hem de lever afnemen, om daarmee mijne vrouw te cureeren". Op den derden dag nu maakten de haaien zich op om den Aap te beoorlogen, maar de Aap klom den boom af en ging op de uiterste punt van den ondersten tak zitten, wachtende op de komst van den Haai.

awäsoeta — v. mawäsoeta = sterven, terwijl inabäsoeta = breken v/e touw en manasoeta = uiteen rukken, doen breken v/e touw.

soemosoka — ¹⁾ naar beneden komen uit boomen, van dieren als katten en apen, n.l. m/h hoofd naar beneden.

²⁾ van menschen; den berg afdalen.

ngamange — voc. voor aia + den uitroep e; de ug voorop en tusschen in dient als overgang tusschen de klinkers; de klemtoon valt op de laatste lettergreep, dus op de e.

oeatoewo — durat, van toemoewo = groeien.

masahata — ebben, droog loopen door eb.

liloemoeroe — praet, v. loemoeroe = overal rond gaan (Sang. loemochoe).

mangoe/ita — berichten (Sang. maoe/i').

manoengkoe — heeft de functie van onze dubbele punt; cf. Sang. angkoeëng.

mamangalo — beoorlogen; i/h Tal. heeft 't den schijn, alsof 't woord van pangalo ware afgeleid;

pangalo = vijand; i/h Sang. is de vorm mangalo, dus v/e stam alo.

iasameta — van sameta, manameta = grijpen, pakken (Sang. same').

ipangoendama — v. mangoendama = medicineeren, cureeren.

sämbiringana — zie boven, waar 't reeds verklaard is.

mamintongge — v. tongge = uiterste punt, kaap.

saralada = onderste tak of blad; la/owewo = topblad.

Napangoe mata-n-ällo matanggake, i wara naäsilo boeasoe poen-oe-ra'i sasi'a mangkete mabbasse ere loea'a, mangkete ere sapie oewilata anambo-ngk-ambolenga. Arawe i wara mangkete oelindasa naäsilo ambolenga mangkete maitoe². Napangoe narani soe poen-oe-paräppata, oen i ambo/enga: „Tabea, wara!” „Oen i wara: „Tabea, oepoe!” Oen i ambo/enga: „Ate, wara, i'o loe-roete lai walahanoë”. Oen i wara: „Ho, ho, oepoe; arawe apoeloe'oe ia'a mande'eng i amioe asoeë, anase'e ia'a mande'eng oe walahangkoe iapasoe/oeng oe anambo-ngk-amioe”. Oen i ambo/enga: „Ho, wara”. Oen i wara: „Ho, i amioe antara'e ire'e watoekoe laroeawana”.

Ote alawo'oe ambolenga inantake ire'e watoekoe laroeawana, mangkete inarapatana. Napangoe naäntake sara laroeawana, oen i wara: „Ate, oepoe, ia'a mande'engke”. Oen i ambo/enga: „Ho, ho, wara”. Boea'oede i wara sinoemolo'e soe li'oed-i-ambolenga boea'oede sinoemasolo'e soe li'oed-oe-ambolen

Toen de zon hoog a/d hemel stond, zag de Aap uit 't Oosten de zee schuimen alsof 't golven waren; 't leek wel een uitgerolde mat, zooveel haaien waren er. Maar de Aap kon niet meer stil zitten toen hij 't zwart zag van haaien. Toen hij dicht bij de rhizophoor was gekomen, zei de Haai: „Goeden dag, Aap”. De Aap antwoordde: „Goeden dag, Grootvader”. De Haai zei: „wel, Aap, ga jij ook rond bij je familie en roep ze op”. De Aap zei: „goed, goed, grootvader; maar ik wil eerst jelui tellen, opdat ik 't aantal mijner familie uitrekenen kan naar 't getal van jelui”. De Haai zei: „Vooruit, Aap”. De Aap zei: „welaan, plaatst u op een rij naar den kant waar de vloed heen loopt”.

Toen werden dan de haaien op een rij opgesteld naar den kant van den wal, ze leken wel een bosch. Toen ze opgesteld waren tot aan den wal, zei de Aap: „wel, Grootvader, ik ga dan nu maar tellen”. De Haai zei: „goed, goed, Aap”. Daarna sprong de Aap op den rug van den Haai en vervolgens

da'i Sang. daki — de Oosten-wind; poen-oe-ra'i = 't Oosten, „waar de Oostenwind z'n oorsprong heeft”.

mabbasse — v. golven: breken; v. puisten: opengaan; vooris: barsten (Sang. mabä'se).

oewilata — dur. v. mamilata = uitspreiden, uitrollen; bilata = mat; (Sang. bila', mamilä').

oelindasa — Sang. ka/indasa — v. oemalindasa, branden van verlangen, niet meer stil kunnen zitten, niet meer af kunnen wachten.

maitoe² — voor maitoe'ma = zeer zwart.

mande'enga — Sang. mändekeng — het Holl. „rekenen” — = tellen.

anase'e — opdat.

iapasoe/oeng — v. soe/oeng = doen gelijk worden aan.

antara'e = antara'a + nadruk, van antaka, mangantaka (Sang mangantehä) = op een rij leggen of stellen.

laroeawana — v. roeaba = vloed.

inarapatana — van rapata — een boom, die eveneens in zee groeit aan de kusten en wel dicht opeen (Sang. peapi).

sara — tot aan; sarang — zie beneden = naar.

soemasolo'a — naast soemolo'a = springen, — om de herhaalde handeling uit te beelden.

dialoe ire'e watoekoe amarane, dinganoë appade'enge: „Essa, doea, teloe, opa, alima, anoem, pitoe, oea/oe, assio, apoe-lo", — na'oma-n-dala laroeawana mangkete mannde'enga aro. Napangoe na'oma rala soe ambolenga soe pondole atonna, i wara apide sinoemolo'a sarangk-amarane, tinoemalanga soe ahoerangana boeroe nawite soe aloë. Arawe ambolen dialoe mangkete nampadaleo naoenge, baegoë inawoesoean i ambolen nangahe. Baegoede, ote i ambolen nangahe sinamet i mangitoe boeroe ininasi mangitoe sarangkanambone.

telkens op de ruggen der vele haaien, in de richting van den wal, steeds tellende: „een, twee enz."; tot hij aan den wal kwam telde hij maar zoo door. Toen hij aan den laatsten haai was gekomen, sprong de Aap meteen naar den wal, liep weg naar 't bosch en klom in een boom. Maar de vele haaien werden ontstemd, omdat zij voor den maal waren gehouden door den haai, die hen meegenomen had. Daarom grepen ze den haai, die hen aangevoerd had en aten hem met hen allen op.

Ba'e-wa'e

I asisi roea taroeari.

Soe wanoea sambaoe pia' taoemata roea sarasawa pia' anange doeangkatoe roendoe' esaka. Bale-m-mangiassa tarana'a soe pondol-oe-soa, saboea tawe toemani'oe-ngk-adio'a. I apa esaka manarane mabbaila, arawe i apa wawine mang-k-oeatantalonga si apa esaka soe

Het verhaal

van de beide weezen.

In een zeker land was er eens een echtpaar, dat twee kinderen had, beide jongens. Hunne woning stond aan 't eind van het dorp (of: van de straat), een niet al te kleine hut. De man was landbouwer van beroep, en de vrouw volgde hem trouw bij zijn tuinarbeid.

dialoe = veel.

mannde'enga = praes. v. mande'enga.

aro = voor arodi = aldus.

pondole = 't einde; atonna = echt, werkelijk.

tinoemalanga van toemalanga = wegloopen; S. toemalang.

ahoerangana = bosch, eig. oerwoud, daar mahoerange voor bosch gebruikt wordt en met den superl. wel 't begrip zeer oud bosch zal bedoeld worden.

naoeng maraleo = toornig worden.

inawoesoeana = v. mangawoesoe = liegen, bellegen.

mangahe = tot iets overhalen, overhalen om mede te gaan ('t Sang. mamaringang).

asisi = Sang. kasisi = volle wees.

roendoe = (zoo luidt 't woord, de hamzah hierboven werd slechts geëischt door de e van esaka dat er op volgt) vóór een adj. beteekent, dat alle genoemde personen of zaken de bedoelde eigenschap hebben b.v. roendoe maktoema = allemaal zwart. Het woord kan ik nergens mede in verband brengen of het moest zijn met het Sang. endoesë in: kasisi endoesë = volle wees.

saboea = Mol. Mal. woord „seboea" = loods, gebruikt voor de eenvoudige dorpswoningen van minder duurzaam en kostbaar materiaal. Voor het eig. woord „hut" heeft men de woorden: dasana (Sang. daseng), selo (Sang. id.) en sambengesa = „een half", omdat 't dak niet een heel dak is, dat van de nok naar twee zijden af helt, maar slechts a. h. w. de helft daarvan is, een afstuk.

i apa voor i anoe (zie hierboven bij anoe).

oeatantalonga = durat. van toemantalonga = volgen, eig. achteraan klungelen, inamers afg. van talonga, manalonga = horizontaal ophangen van een voorwerp aan eenige, minstens twee, lussen (b.v. v/e prauw onder 't huis, of v/e sloep langs zij v/h schip).

pabailana. Ole, oewi, wirā mangkete a'aloekenesana arawe woesa'a mangkete ere aliawo ma'oerina.

Pabawiak-i-mangiassa tarāna'a roea'-ālo woerōe wawālo tawe-p-potone.

Napangoe ana' i mangiassa roea sarasawa wahaewale, i apa ia'anga tālloete-m-parasa pedene, i apa toeari bākkōete la'oebe, rēngene inang i mangiassa roea nate.

Napangoe nate, i apa esaka inasangine, toetta/āntoep-oe-anange raroea naāsisite. Mangkete ma'angkakana i mangiassa roea tarōeari soessangita, oegasasāmba'a si nang-i-mangiassa roea oea/ora, assangine dinganoē appabisarane:

Van tales, oebi en biha was er zoo'n overvloed, dat ze zoo maar verrotten in den tuin en de pisang, — 't zag er geel van.

Zij hadden nooit gebrek aan het dagelijksch voedsel.

Toen de kinderen van dat echtpaar groot waren geworden, — de oudste had zijn derde stel kleeren, de jongste had pas een baadje —, stierf plotseling hun moeder.

Toen zij gestorven was, barstte de man in weenen uit, bedroefd om zijn beide kinderen, dat ze nu weezen geworden waren. Het was om medelijden te krijgen met die beiden, zooals ze daar zaten te huilen, ieder aan eene zijde van hun moeder, die afgelegd was, schreiende en zeggende:

ole — Sang. kole — = tales; oewi — Sang. bātata' of ima' — een andere knolvrucht; bira, Sang. biha of bira, een eetbare kaladi-soort.

a'loekenesana = er verrotten er of ervan (n.l. i/d tuin of van de genoemde dingen) van renessa = rot (Sang. hene', mahene'); van den tuinman gezegd zon't moeten zijn arenesana = bij hem verrotten. Van gelijke vorming = aloengkitoemana = zwart van, aloem birana = wit van enz. b.v. pasaka a'aloengkitoeman-oe-taoemata = de markt is zwart v. menschen.

aliawo = de wiewaal; a'l ma'oerina = zeker wel; een bijzonder geel soort wiewaal. Mijn zegsman kent het woord anders niet en het verband, eischt 't woord „geel”, de kleur van de rijpe pisang.

pabawiaka — st. biaka, Sang. biāhē' — eig. „t leven”, hier: leeftocht, voedsel.

roea'allo woerōe wawālo — 's morgens en 's avonds, hierboven vertaald met: dagelijksch.

potone — v. potota, mamotota, snijden — dus „stuk” „eind”, „sneet”.

tawe-p-potone = onafgebroken (= er was geen dag, dat er geen dagelijksch brood was).

parasa — Sang. paresē' — stel, n.l. jas en broek; uit het bovenstaande ziet men, dat — vooral vroeger, maar tegenwoordig ook nog wel — de jonge Talaoerezen 't in hun eerste jeugd doen zonder kleedingsstuk, iets grooter geworden dragen zij een baadje, en eerst later ook eene broek.

pedene van pedeta — Sang. pedesē' — = oude lap, bescheidene uitdrukking voor: kleeren.

tālloete = 't telw. tālloe + nadrukwijzer met kracht van „reeds”.

la'oebe — v. la'oeba, Sang. lakoe' — = baadje.

inasangine voor inasangitane — van asangitana = door weenen overmand worden, in huilen uitbarsten.

toetta/āntoepa — praes. v. toema/āntoepa — liefhebben, medelijden hebben, dus: medelijden hebbend, begaan met, bedroefd over.

naāsisite — praeter. + nadrukw. van naāsisi = komen wees te worden.

ma'angkakana — praes. van māngkakana = in staat om medelijden op te wekken; stam: akana in oemakana = liefhebben, medelijden hebben met; cf. het Sang. ka'ēngkēhang = weel dat i/h Tal. dus zou luiden: a'angkakana; hierdoor schijnt mij 't Sang. woord verklaard te zijn, dat tot dusver duister was.

oegasasāmba'a — act. durat. van masasāmba'a = aan weerskanten zijn van, v. sāmba'a uit sām — & ba'a (zie hulptelwoorden).

oea/ora — pass. durat. v. malora = afleggen; malora = afgelegd worden, waarvan oea/ora = afgelegd zijnde.

„Ariangkamana i amboea taroeari, amagoe i amang-i-amboea ta madea'a wawine waine. Amagoe madea'a waine, ma'atata/äntoepa iamboea! Matoe/oenga inanga oeata'a maboewoena ere pabawoe-woen-oe-inanga nakana'a".

Arawe i amang i mangiassa roea tawe maäsimbaka la/oeai-ngk-anange, ana sasangone ere ola'oe natäppoe, ta maä/oea-m-bisarane, baogoe toemani nasoesa naoenge, massoesa-n-sawane nate, oewai massoesa-ngk-anange naäsisite.

Napangoe manga ana'oesängkataoene naäringika pia-l-la/alloe, ote i mangitoe inaita nämpa'ontola, nasasoembala ma'ola'a wasoenga.

Napangoe nasoeë-ngk-olange wasoengana, apide tinarote soe raloeme pina'oeana boeroe pinabentente inaita liläbinga soe mahoerange marampi-ngk-apanana.— Manga ana'oesängkataoene mam mattana'a soe wale-m-mangiassa tälloe tarana'a oea/äpaddo ällon

„Wij mogen van geluk spreken, als vader geen andere vrouw zoekt. Als hij eene andere vrouw zoekt, wee onzer! Het komt weinig voor, dat eene stiefmoeder opvoedt en verzorgt als een eigen moeder".

Hun vader kon hun klagen niet beantwoorden, want zijn borst was als dichtgeschroefd, zoodat hij geen woord kon uitbrengen, omdat zijn hart te zeer bedroefd was, bedroefd over den dood zijner vrouw zoowel als over 't feit, dat zijn kinderen nu weezen waren.

Toen zijne familieleden 't geklaag vernamen, snelden zij toe, om te helpen de lijkst te maken.

Toen de kist gereed was, hebben ze (haar) meteen daarin gelegd, (de kist) gespijkerd en weggedragen en begraven in een bosch nabij het strand. De familie bleef in 't huis der drie beklagenswaardigen, wachtende op 't lijkeest. Toen de derde dag aangebroken was,

ariangkamana, Sang. kariangkamang (uit kahia = ten gevolge van, en kamang = geluk; zie

Tontemb. Wdk. v. Schwarz) = gelukkig! welgelukzalig!

matoc/oenga = als adj. = weinig; hier adverbiaal: zelden.

inanga oeata'a = stiefmoeder (Sang. inang oeata').

maboewoena = verzorgen, groot brengen.

inanga nakana'a = eigen moeder, letterlijk: de moeder, die ('t kind) gebaard heeft.

la/oeai = geklaag, geschrei v. loemoesai = schreien, klagen.

sasango = eig. ademhalingsorgaan, sango, soemango = ademen, ademhalen.

ere ola'oe = als het ware.

natäppoe = praet. v. matäppoe = stikken (Sang. tš'poe).

maä/oea = van loea, maloea = uitspuwen (Sang. möloea).

oewai = zoowel als (Sang. koera).

la/alloe = geklaag, van loemalloe, synoniem met loemoesai = weklagen.

nämpa'ontola = praeter, met meervoudsvorm van montola (Sang. montoë) = ter hulp snellen.

nasasoembala = praet. van masasoembala = wederk. vorm van masoembala = helpen.

basoenga = een lijkst, uit losse planken samengesteld.

tinarote = pass. praeter, met nadrukw. van mantafo, Sang. mš'taho, = doen in.

pina'oeana = „ „ van mama'oe (afgel. van Mal. pakoe) = splijkeren.

pinabentente = pass. praeter, met nadrukw., van mabentena = a/e stok iets dragen met elkander;

vgl. Sang. benteng.

marampi = nabij; v.g.l. Mal. hampir; manarampi'a = naderen.

mattana'a = praes. van matana'a = blijven.

tambali'oeda. Napangoe ina'omana atäl-loe-n-ällone, i mangiassa natambali'oede, boea'oede na'alalase, nängkapoele soe wale. Tinantanga i mangiassa tälloe tarana'a oea/arintaoe soe wale sämbaoe. — Boea'oede i amang i mangiassa roea nabisara si taroea: „I rädoea ro'o palalongge padea'a hasa, palalongge'o pangilo takka, padea'a inas-i-ite-n-tälloe, bäddinge ete nasäbbi-säbbi'a abalinete”.

Oen i mangiassa roea taroeari: „Ho, ama!” I mangiassa roea namate nadea'a rewo. Napangoe naäsomba pasämpasanna, i mangiassa roea napeelete. Naränta soe wale nanättade. I amang i asisi napangoe naäsilo si ngana'doea mannättada, liloemintoeke nalalima nanättada hasa ringana. Napangoe nasoeën tättade, nattapate i mangiassa tälloe tarana'a. Naraggoe²-n-tapane bakkoete

vierden zij 't doodenfeest, waarna zij zich verspreidden, ieder naar zijn huis terugkeerende. Die drie bleven dan achter, elkaar vertroostende in één huis. Vervolgens zeide de vader der beide (weezen) tot hen: „Jelui moest er eens op uitgaan om flambouwen te zoeken, en moest straks eens gaan visschen, om eens wat visch voor ons drieën te krijgen, nu we al zoo lang ons maal zonder visch hebben moeten doen”. —

De beide broeders antwoordden: „goed, vader!” En zoo gingen ze dan rewo-hout zoeken. Toen ze ieder een vracht hadden gevonden, keerden ze terug. Thuis gekomen begonnen ze 't hout te splijten. Toen de vader hen beiden 't hont zag splijten, ging hij de trap af, om te helpen de flambouwen te splijten. Toen dat gereed was, gingen ze met hun drieën 't hont rooken

---

tambali'oeda = 't afscheid nemen, n.l. v/l afgestorvene, die tot op dat moment gedacht wordt in huis te zijn gebleven en eerst dan voor goed 't huis verlaat, als n.l. voor 't graf enz. de noodige zorg gedragen wordt.

na'alalase = van ma'alalasa = uiteen gaan; Sang. mē'ka/laēsē.

manga/alalasa = Sang. manga/laēsē = verstrooien.

tinantanga = v. manantanga = Sang. manētang = verlaten.

oea/arintaoe = durat. van mala/arintaoe = wederk. vorm van poemintaoe = beklagen, troosten, liefde betoonen.

pala/ongge = imper. van mala/ongge = langzaam aan iets gaan doen; dient tot verzachting v/l imper. padea'a.

hasa of gasa = Sang. id. = gedroogde reepen bamboe of licht brandbaar hout tot bundels gebonden en tot flambouw dienende.

pangilo = v. mangilo = Sang. id. met flambouwen gaan visschen.

takka = straks, Sang. mēntēhang.

masäbbi'a, Sang. masē'bi' = zoowel: adj. „zonder visch zijnde”, als: werkw. „verlangen naar visch”, en: „een stuk droog brood eten”, beschelden nitdr. voor „eten”, gelijk a/h Sang. manglehē.

abalinete = genomen tijd.

namate = praet. met nadrukw. van mamata of oemamata, gaan.

rewo = e. s. v. hout, licht splijtbaar en licht brandbaar; ook mendanga (Sang. mendang) wordt voor dit doel gebruikt.

pasämpasanna = v. pasanna, mamasanna, Sang. pasaēng = een vrucht op den schouder dragen.

manättada = Sang. manētadē, = hakken, splijten.

mala/ima = mede de hand leggen aan.

nattapate = praet. + nadrukw. van mattapa = rooken (matapa = kunnen berookt worden) Sang. tapa, manapa.

naraggoe = S. nahē'goe = droog geworden, dor, bv. door zon of vuur.

oede namoto; inai nawoto moem pitoe-
m-boto. Boea'oede i mangiassa tälloe
tarana'a nalariahete masäbbi'a. — Napa-
ngoe woea' inoemanna, oen i amange:
„I radoea ro'o pangilo, ia'a makapa
wale. Arie pangilo maraoe, mai e!
Mangkete pangilo loda' apana lantak-
oe wanoea pamoeroe' andaleta, samba-
liate pia-d-oe ipalandina anna”.

Napangoe oasoe/aoebe, i mangiassa
roea isawakke riroemäsoena soe apana.
Naränta loda nandi'ite-ng-gasa, boea'
oede nangilote. Napangoe hasa liroe-
menggama, inaoetoetana mangkete oea-
ta/äläda inasa. I mangiassa roea ma-
ngkete mannättiga, mangkete oeatara'a.

(drogen). Toen 't door 't rooken goed
droog was geworden, toen pas bonden
ze 't in bundels; gebonden zijnde, ble-
ken 't zeven bundels te zijn. Daarna
gingen ze samen een eenvoudig maal
gebruiken. — Na gegeten te hebben
zeide de vader: „Gaaf met je beiden
op visch uit, ik zal op 't huis passen.
Gaaf niet ver weg visschen, jongens!
Gaaf maar daar op 't rif (de zandbank)
ter hoogte van het dorp met je flam-
bouwen wat visch zoeken, raapt maar
schelpen op, als we maar wat hebben
tot toespijze”. —

Toen 't schemerdonker was, gingen
ze met hun beiden naar het strand.
Daar aangekomen, staken ze een flam-
bouw aan en begonnen te visschen.
Toen de flambouw ontvlamde, zagen ze
in 't licht daarvan overal en aan alle
kanten visch. En ze sloegen er zoo

namoto — v. boto, mamoto, Sang. id., ¹⁾ 't haar in een wrong knooien (boto = haarwrong)
²⁾ een flambouw vigs. de kunst binden, n.l. zóó, dat ze goed vast is en toch gemakke-
lijk losgemaakt kan worden.

(boto = één bundel bamboe of hout-latjes, — op Sangir ook klappertakken aldus saam-
gebonden —).

moem — „nog” in den zin van: „boven verwachting werden 't „nog” enz; al naar de volgende letter
kan dit woord ook worden: moeng, moen, moel. Het komt in gebruik en het. overeen m/h
Sang. deng.

malariahe — wederk. vorm van mangahe = uitmoedigen tot. overhalen iets samen te doen.

makkapa — Sang. mähapa — oppassen, bewaken.

apana heeft een ruimer bet. dan 't Sang. apeng, n.l. niet alleen strand, maar al wat bij eb droog loopt
of ondiep wordt.

lantak-oe — Sang. lanteh-oe — ter hoogte van, tegenover.

pamoeroe', voor pamoeroeta van mameroeta, Sang. mameroe', = oprapen.

andaleta = schelp; lalandina = toespijze; ipalandina van malandina = iets als toespijs ge-
bruiken bij 't maal.

oasoe/aoeba — durat. van soemoelaoeba (ook wel soemasoe/aoeba) = schemerdonker
zijn; v.g.l. Sang. masoenaoeb' en masoe/ako'.

riroemäsoena — praeter. v. doemäsoena, Sang. doemä'soeng, = een berg af dalen.

nandi'ite — v. mand'i'ta, Sang. mēndiko', = aansteken.

liroe-menggama of riroemenggama, praet. v. roemenggama — ontvlammen, branden:
penggama = vlam.

inaoetoetana — van mangoetoeta, Sang. mangoeto'e', = m/e flambouw bijlichten, — dus:
werd bijgelicht door de flambouw = werd zichtbaar l/h licht v/d flambouw.

oeata/äläda — overal in 't rond liggen, maar: levend.

mannättiga — Sang. manä'tig', — m/e kapmes telkens een houw geven.

toemare'a — waarvan oeatara'a — klanknabootsend woord voor 't geluid dat bij het mannättiga
gehoord wordt.

Pa'elehe: eloma, masondorana, randamitana, tarafiasa, mangkete oeatoreresa. I taroca tate nanarimoena andaleta, mangkete mantaro-ngk-inasa. Ta naürea'a hasa samboto, tinanda nape-nete. Napangoe tinanda mapene, ire'e ioentoed-i-mangiassa roea soe sälleana, ial'i soe äñne, boea'oede oempisananoe-watoe tatialane.

Boea'oede isakka mangilowe; napangoe hasa samboto mappoesa, tinanda mapenewe, — mangoentoedawe soe sälleana. Aro, hasa samboto mappoesa, tinanda mapene. Napangoe hasa ete roea-m-boto, oen i apa ia'anga: „Ete mapa'äpoele-oe samboto indi; samboto iapoele-ngk-adoea". Napangoe maranite mappoesa, rengene pia'a'oei bäddinge soe sälleana. — Oen i apa toeari: „Dariringire'o a'a!" Dala oemoeiwe: „Asisi o! apoe/ete". — Napangoe i mangiassu roea naüringika, nassasawoete nanoe

maar op los, dat 't zoo maar weerklonk. Zie maar: eloma enz. liggen er rond. Ze gingen niet meer schelpen oprapen, maar deden almaar door visch (in de mand). Nog was niet ééne flambouw uitgebrand, of de mand was al vol. Telkens als de mand vol werd brachten ze (de visch) naar 't strand, begroeven die in 't zand, en legden er een steen op als herkenningsteeken.

Vervolgens gingen ze opnieuw visch zoeken; telkens als een flambouw opbrandde, was de mand ook weer vol, en dan brachten ze die weer naar de kust. En zoo ging 't door, als een flambouw uitgebrand was, raakte de mand vol. Toen ze nog maar twee flambouwen over hadden, zei de ondeste: „we zullen nog maar deze eene flambouw ten einde gebruiken; de andere zullen we gebruiken om er meê naar huis te gaan". Toen die flambouw bijna uitgebrand was, hoorden ze plotseling

pa'elehe of pa'elege — imp. van ma'elega.

eloma enz. — namen van visschen, die op 't rif gevangen worden.

oeatoerereses — v. toematoeerereses — overal in 't rond liggen, maar: dood.

tate — niet meer.

nanarimoena — bijvorm van mangemono, Sang. mangemou — = oprapen.

tinanda — mand.

ioentoeda — fut. pass. hier niet met fut. bet. gebruikt — van mangoentoeda = brengen.

sälleana — Sang. sällaŋ voor: sällaang — = de strook land, die er bij vloed tusschen de zee en de hellingen v/h land overblijft en waar men langs loopen kan.

ial'i — van ma'a/i = graven, Sang. ka/i, manga/i.

tatiala — herkenningsteeken, v. tiala, maniala = een herkenningsteeken maken.

mappoesa — Sang. mahē'poešē — op z'n eind geraken, v/e touw, v/e stuk brandend hout, v/e verhaal.

mapa'apoesa — doen op raken, doen uitbranden.

iapoele — om ermeê naar huis te gaan, v. mapoele, Sang. mapoele = naar huis terug keeren.

rengene pia' a'oei bäddinge soe sälleana = letterlijk: plotseling — was — geroep — hoor! — op de kust.

a'oei en oemoeiwe, van oei, oemoi, Sang. koemoi = roepen.

(N.B. In dit verhaal moet de voordragende al 't geen de moeder der weezen — iasocanga = het lijk, de pas kort geleden afgestorvene — zegt, door den neus spreken, zooals vanzelf spreekt bij eene, wier „ugiroena naräbba" is).

massasawoeta — zich spoeden; masarawoeta, Sang. masahawoe' = snel.

ire'e soe sälleana ma'elega minsana i
sai oe'oei. Narānta rala nadea'e ali-ngk-
inasa, inasiloane pia'taoemata oearowo'a
soe ali-ngk-inasa, mangkete nalākkasa
poeane, ngiroke boeroe matane nā-
ngkarābba.

Napangoe naāsilo, i mangiassa roea
mangkete nata'oe-ta'oeta, ta napiring
apa mangkete nandūmme-ng-gasa boe-
roe tinoema/anga. Napangoe i asoeanga
naāsilo si mangiassa roea tinoema/anga,
ote nangenggente, dinganoe appa'oeine:
„Asisi o! rāddoi!” Arawe i mangiassa
roea mang-k-atta/ange. Manin toema-
langa soe apa, mang-k-a'asoesian-i-
asoeanga, ana i asoeanga mannoesi
sasimboeanana soe lānna'oe leda. Napa-
ngoe i mangiassa roea appatta/angete,
rengene naāsomba toeida roea-m-boea.

een geroep van de kust. De jongste
zei: „Luister er eens naar, broer!”
Ginds riep men weer: „Heidaar, jelui
weezen, gaat naar huis”. Toen die twee
dat hoorden, haastten ze zich naar de
kust te gaan om te zien, wie of er
riep. Daar aangekomen zochten ze naar
den kuil, waar ze de visch begraven
hadden, en zie daar zat iemand ge-
hurkt op dien kuil, 't hoofd geheel
en al kaal, de neus en de oogen inge-
vallen.

Toen zij haar zagen, werden zij zeer
bang, wierpen onmiddellijk de flambouw
weg en gingen er van door. Toen de
schim zag, dat zij wegliepen, liep zij
hen achterna, al roepende: „zeg, weezen,
wacht op mij”. Maar die twee liepen
voort. Waarheen ze ook wegliepen, ze
werden steeds opgespoord door de schim,
want de schim rook, terwijl zij vervolg-
de, hen aan hun voetsporen. Terwijl
die twee dan alzoo voortholden, kwa-
men zij plotseling aan een paar boom-
stronken. Meteen kapten ze die wat

minsana i sai = wie er wel (was).

inasiloana = kwam gezien te worden, van maāsilo = zien.

oearowo'a = v. loemarowoa, Sang. loemahowo' = hurken.

malākkata = van steenen, of van pitten: blootkomen, doordat de aarde wegspeelt, de weeke schil
er af gaat; hier dus letterlijk: dat de schedel te voorschijn kwam; stam lākkasa (Sang. lēhasē,
w. w. = loemēhasē).

nāngkarābba = meerv. vorm van narābba;

marābba = Sang. mahē'ba = invallen, inzakken.

mata'oeta = Sang. matakoe' = bang zijn, vreezen.

mandūmme = Sang. mēndēmme' = wegwerpen.

asoeanga = lijk, hier: schim der pas afgestorvene.

nangenggente = v. mangenggena = vervolgen, achterna loopen.

appa'oeine v. oemoei = roepen.

rāddoi = n. l. ia'a rāddoi = op mij worde gewacht, v. marāddo = wachten.

atta/ange = appatta/ange = v. toema/anga, hard (weg) loopen.

a'asoesiana = praes. pass. van manoesi = 't spoor volgen, opsporen; mannoesi = praesens.

sasimboeanana = id. van manimboa = ruiken, snuffelen.

lānna'a = spoor van, v.g.l. Sang. ēnna' en lēnna'.

toeida = Sang. toeidē' = 't onderste deel van den stam v/e boom, die omgekapt is, en dat m/d
wortel is blijven staan.

Napatila/anga inässaba boeroe tinana-
tanna: „Amagoe i asoeanga oemoei, i'o
simbaka". Oen oe toeida: „Ho, mawoe!"
Napangoe asoeanga maranite-n-toeida,
inoemoeiwe: „Asisi o!" Oen oe toeida:
„Indi i amboea".

Napangoe i asoeanga naäringika pia'
taoemata sinoemimbaka, i tooe nappät-
ti'e, naäsilo toeida roea-m-boea erewe
i ngana'doea taroeari oearisika. Oen i
asoeanga: „palapaddo i rä'doea! ia'a
malotake mangenggena si rä'doea". Ta
napiring apa mangkete tinamboane. I-
nai tinamboane, ewe'e toeida. Napangoe
i asoeanga narino soe toeida mangkete
nanggoaob-oe-la/oeaine, abbisarane:
„oeare, oeare, oeare! I taroea nanga-
woesoe, taoemata pinapatambo toeida!"
Dianganoe appalloeaine nanoesoedewe
apia si ngana'doea. — Arawe i asisi
roea taroeari maraoete tinalangane. Man
toettalanga, mau toettalanga, — re-
ngene tinaraeroe. I mangiassa roea

puntig en gaven daaraan de opdracht:
„als de schim roept, dan moet gij ant-
woorden". De boomstronken zeiden:
„goed, jongeheeren". Toen de schim
bij de stronken kwam, riep ze weer:
„Heidaar, weezen!" Toen antwoordden
de stronken: „Hier zijn wij beiden".

Toen de schim iemand hoorde ant-
woorden, richtte ze zich op en zag de
twee boomstronken, die er uitzagen,
alsof 't de twee broers waren, die daar
stonden. De schim zei: „wacht, jelui
beidjes! ik raak vermoeid van jelui ach-
terna te loopen!" Meteen vloog ze er
op af. Toen zij ze onstuimig pakte, ble-
ken 't slechts boomstronken te zijn.
Toen de schim tegen de stronken aan-
kwam, schreeuwde ze 't uit van pijn,
roepende: „au, au! die twee kwajongens
hebben me voor den mal gehouden, om
een mensch boomstronken te laten om-
helzen!" Terwijl ze aldus weeklaagde,
liep ze de twee weer achterna. Maar
de beide weezen waren al ver weg ge-

napatila/anga — eig. een w. w. vorm „ging er direct toe over", met de bet. v/e adv. van tijd „on-
middellijk".

inässaba v. mangässaba — v.g.l. Sang. sš'sabš' en šhabš', met welk laatste de beteekenis
meer overeenkomt, — v/e stuk hout: wat afkappen, zoodat 't min of meer puntig wordt.

tinanatanna — v. toemanata, Sang. id. (dus uit tinoemanata-ana) = opdragen, een boodschap
voor iemand aan iemand medegeven of achterlaten, (de dubbele n is een compensatie voor de eene
weggevallen a).

nappätti'a v. mappätti' — Sang. mš'pš'ti' — = zich oprichten uit gebogen houding, 't hoofd
opheffen.

oearisika — durat. van doemarisika — staan.

malotake — v. malotaka — vermoeid worden, Sang. malotahš'.

ta napiring apa — dadelijk, zonder er verder bij te denken of naar iets anders om te zien. (toe-
manpiringa = omtollen).

tinamboane — v. toemambo — onstuimig op iem. toespringen, zoowel om hem te omhelzen, zooals
ijh lovenstaande, als om hem aan te vallen (Sang. toenšmbo).

manggoaoba — uitschreeuwen, brullen.

oeare, ad libitum herhaald, = kreet van pijn.

mangawoesoe = liegen, jokken enz.

nanoesoedewe — v. manoesoeda — 't spoor volgen, achterna loopen (v.g.l. Sang. manahoesoe).

maraoete — 't adj. — of adv. maraoe = ver + nadruk.

tinaraeroe — zie bh voorvoegsel tara, waar dit woord is vermeld.

inoemoeroete. Arawe atanggak-oe oendoe'-oe tai, pa'erewe atanggak-i taroea.

Boea'oede tinanatante: „Amagoe i asoeanga oemoei, i rä'doea simbaka". Oen oe tai: „Ho, mawoe!" — Napangoe i asoeanga maranite-n-tai, oemoeiwe: „Asisi o!" Oen oe tai: „Indi i amboea". Napangoe i asoeanga naäringika, nap-pätti'e, inasiloane soe rangone i ngana' doea oearowo'a. Ta napiring apa mangkete tinamboane. Napangoe natambo, mangkete näppoesa soe tai. Napangoe noenida soe tai, nangintoeli-ng-laloeai dinganoë assimboeane: „uf, nf, tai! Palaräddo i mangiassa roea, mangkete maggae sia'a!" Boea'oede nanoeigewe leta'a mannoesi länna'-oe leda-ngk-asisi raroea. I asisi roea taroeari attalange naäsomba panamboerim bahewa. I mangiassa roea nawite, nanättaka boeasoe poenene ire'e soe lawane, tannane,

loopen. Ze liepen al maar door, steeds maar verder liepen ze, — toen ze plotseling een behoefte moesten doen. Ze deden dan hun behoefte. De hoogte nu van de drekhoopen was als de hoogte van hun eigen gestalte.

Ze kregen daarop de boodschap: „als de schim roept, dan moet jelui beide antwoorden". De drekhoopen zeiden: „goed, jongeheeren!" Toen de schim dicht bij de drekhoopen kwam, riep ze weer: „Hei daar, weezen!" De drekhoopen zeiden: „Hier zijn we". Toen de schim dat hoorde, richtte ze zich op, en hen ziende, dacht ze, dat 't die twee jongens waren, die daar hurkten. Meteen vloog ze er op af. Toen ze er tegen aan kwam, verdween ze als 't ware in den drek. Toen ze daar zoo heelemaal in wegzonk, schreeuwde ze 't luide uit al snuivende: „nf, nf, drek! wacht, jelui rakkers, die mij maar voortdurend er in laat loopen!" Vervolgens ging ze weer met het gezicht tegen den grond de voetsporen der beide weezen

inoemoeroete — praefer. v. oemoeroe, st. oeroe, eveneens reeds besproken.

atanggak-oe v. matanggaka = hoog, zie § 20.

pa'erewe — bij erewe is pa' gevoegd, omdat er twee zijn, die ieder op een der beide jongens gelijken, (Sang. dezelfde vorming: pè'kerew'e).

soe rangone = „in haar gedachte", van rango (zie ad § 71 hierboven).

näppoesa — van mäppoesa (zie hierboven) met eenigszins gewijzigde bet. overeenkomstig 't Sang.

më'poesë' (naast mahë'poesë) = gezegd van iem. of iets, dat ergens in wegzinkt, verdwijnt.

noenida — v. moenida (uit ma-oenida) = ergens in verdwijnen.

oenida — Sang. oenidë' — = de pit of 't hart van iets, dus moenida = de pit van iets worden, er heelemaal binnen in komen, geheel vol raken met — v/e brief, dien men insluit i/e anderen, zou men kunnen zeggen: „inoenida".

ma'gae — Sang. më'gae — jокken, bedriegen.

nanoeigewe van manoeiga, Sang. manoeigë', eig. wroeten als v. varkens.

panamboerim (de m'ah slot is ontstaan uit ng na wegvallen der slot-a v/h eig. woord, alles ter wille der b van bahewa) uit: panamboeringa, Sang. panëmboehing, Mal. waringin-pantai.

nawite v. mawita = klimmen.

nanättaka — beginnen, Sang. manë'ta'.

lawane — van lawasa (Sang. laesë') 't deel tusschen twee knoopen, hier: de stam, tusschen poenene = ondereind ervan en otonge = de top.

rannane — v. dannu = tak; boengkoeka, Sang. boengkoe', = knoest.

woengkoeke, dongane, nasoeë-n-tana-tane:

„Amagoe i asoeanga oemoei, i amioe itoe'a pallarolosa boeasoe poenene sara-ngk-otonge boea'oede boeasoe otonge sara-m-poenene, boeasoe rannane samboea sara-n-dannane samboea, mangkete a'aliwoea'a". Oen oe panamboeringa: „Ho, mawoe!" Napangoe maranite-m-panamboeringa, i asoeanga inoemoei: „Asisi o!" Poen oe panamboeringa nitoe'a: „indi i amboea". I asoeanga maddea'a soe poen-oe panamboeringa ta' baddinge. Oemoeiwe: „Asisi o!" Lawane soemimbaka: „indi i amboea". I asoeanga napangoe naïringika rosote soe lawane, itoe liloemoease dinganoë appabbisaranne: „Pakaddo irä'doea. I rä'doea tate maüta'anga, ngamange!" I asoeanga ire'ete nawita. I asoeanga mannassoe rannane samboea, i asisi roea taroeari

volgen. De beide weezen nu kwamen onder 't loopen bij een grootten waringin-boom. Ze klommen er in en te beginnen met het onder-eind van den stam tot aan 't midden daarvan, de takken, de knoesten, de bladeren, — allen kregen de bloedschap:

Als de schim roept, dan moet jelui om de beurt, te beginnen met het onder-eind van den stam tot aan den top, daarna van den top tot a/h onder-eind v/d stam, van den eenen tak tot den anderen tak, antwoorden en haar al maar door op een dwaalspoor brengen. De waringin zei: „goed, jongeheeren!" Toen de schim dichtbij den waringin was, riep ze: „Hei daar, weezen". Het onder-eind van den waringin-stam antwoordde: „hier zijn wij beiden". De schim zocht bij den stam van den waringin, — zij waren er niet. En als ze dan weer roept: „Hei daar, weezen!" antwoordt het middenstuk van den stam: „hier zijn we". Toen de schim de stem daarboven hoorde, verblijdde zij zich en zei: „Wacht, jelui-beiden! nu ontkomt ge niet meer, ven-

donga = blad, Sang. *daoenge*.

itoe'a = imper. van *mitoe'a*, Sang. *mitoe'* = volgen, antwoorden, afkomen op roepen.

mallarolosa = wederk. vorm van *dolosa*, *mandolosa* = de beurt overnemen (Sang. *doemolosë'* en *më'darolosë'*).

a'aliwoea'a = herhalende imper. van *mangaliwoe* = in de war brengen, het spoor bijster doen worden; *aliwoea'a* = breng op een dwaalspoor, *a'aliwoea'a* = breng telkens, voortdurend op een dwaalspoor.

ta'baddinge = „is er niet", eig. „t geeft geen geluid". Overigens worde verwezen naar 't geen over dit woord hierboven reeds is gezegd.

liloemoeasa = verl. tijd v. *loemoeasa* = Sang. *loemoeasé* = zich verheugen.

mannassoe = synon. met *manoesi* = v.g.l. Sang. *manë'soei* = volgen, onderzoeken.

banoea = hier: dorp, woning, verblijfplaats, tegenover 't bosch, waar ze waren. Anders staat *banoea* tegenover *taha'oanga*, dus, de vaste wal. Het woord wordt ook wel gebruikt i/d bet. van: land, staat.

loelloelloesa soe rannane waine. Napangoe na'oma-in-poenene, i mangiassa roea tinoema/langke sara-m-banoea, arawe i asoeanga tinantanga mangkete ia'aliwoe-m-panamboeringa.

I mangiassa roea naränta soe wale, ta' ganonone ire'e riroemangana, natpatil/anga nattingkaroe/oen-oe sapie. Arawe i asoeanga, napangoe itoe naä-singka ia'aliwoe-m-panamboeringa man ta' bäddi'a i ngana' doea, rengene i tooe liloemoelloesa appabbisane: „E, pania'ita o!” Napangoe naränta soe poenene nanoesedewe apia länna'oe leda-ng-ngana'doea, na'oma-m-bale. Napangoe naäsilo wale, i tooe na'bisara: „Pakäddo i rä'doea! Pia-d-oe ledane masoenge, ete oede i ngana'doea!” Ire'ete nanaripo. Inasaripoane i ngana' doea oearoe/oena soe sapie. Ta napiring apa i asoeanga mangkete namasanna boeroe liloemintoeka. Man soe pasällangana, i ngana'doea nawonoka, inawa'ganan-i asoeanga. I mangiassa roea tinoema-langke na'oma-m-bale.

tjes!” En de schim klom in den boom. Terwijl zij den eenen tak afzocht, klommen de beide weezen langs den anderen naar beneden. Aan den voet van den stam gekomen, liepen die twee naar huis, maar de schim lieten ze achter, steeds nog in de war gebracht door den waringin.

Toen ze thuis kwamen, gingen ze geruischloos de trap op en rolden zich meteen in een mat. Maar de schim, toen ze begreep, dat ze door den waringin voor den mal werd gehouden, terwijl die twee er toch niet waren, klom eensklaps uit den boom, zeggende: „Die duivelskinderen!” Beneden aan den stam gekomen, volgde ze wederom 't voetspoor dier twee tot aan hun huis. Toen ze 't huis zag, zeide zij „wacht jelui beiden! wie er koude voeten hebben, die zijn 't!” Toen ging zij de trap op om naar hen te tasten. En zij voelde hen, zooals zij daar lagen, gerold in de mat. Meteen nam zij (de mat) op haren schouder en liep de trap af. Preciës in de poort, vielen die twee er uit, zonder dat de schim 't merkte. Die twee echter liepen hard naar huis.

loelloelloesa — praes. van loemoelloesa (S. doemölloesë) = de trap afgaan, uit een boom klimmen.

ganonone — van ganonota = zacht geluid, als van stappen op een vloer van bamboelatten.

mattingkaroe/oena = zich oprollen; mandoe/oena = oprollen; S. doeloeng, mēdoeloeng, mē'tēngkaroe/oeng.

sapie — Sang. id. = rotanmat.

maäsingka = begrijpen.

ta'bäddi'a = ta'bäddinge — cf. 't Sang. tawë'di'e (uit ta'bë'di'e) — zie hierboven.

pania'ita = 't Mal. pēnjakit = ziekteveroorzaker = duivel, booze geest.

manaripo — Sang. managhipo — = tasten.

oearoe/oena — „opgerold zijnde in”.

pasällangana = ingang, poort, uit pa + sällanga + ana (Sang. pasällangeng); sällanga — Sang. sällang — is een bamboestokje dat h'n koffo — weven wordt gebruikt om de verschillende draden uiteen te houden; door een der bē'be' op te tillen, worden al de aan die bē'be' vastgemaakte draden opgelicht en ontstaat er een ruimte, waar de sällang door kan; is deze er in geschoven, dan kan men de bē'be' weer loslaten; naar analogie is de poortopening in de omhelving aldus genoemd.

nawonoka — van mawonoka = er uit komen te vallen; mamonoka = iets vlg. de lengte — as laten vallen; bonoka — een lange speer, goed zwaar gemaakt bij de punt, om daarmee diep i.h. water naar visch enz. te steken. (Sang. bonohé'; mamonohé' = doen zinken; miwonohé' = zinken).

I mangiassa roea naränta soe wale mangkete roe'denga, nema'a soe toeada. Arawe i amang i mangiassa roea, napangoe naäringika bäddinge pia'apa naänsa'a soe toeada, mangkete nappätti'oe roea-m-poto, inawa'na'elega. Inasiloane i asisi roea taroeari oeamampe soe toeada, roe'denga. Napatilalanga sinengane, rirangana soe wale, binokka-ngk-oea'e. Napangoe noele pinaiwaloante: „Irä'doea tinoemalang oe apa?" Oen i asisi: „I amboea a'enggenan-oe asoeanga, alimade inang i amboea". Oen i amange: „Amagoe arodi, i rä'doea pangilolote; amagoe nailolote palahate inas-i'ite-n tälloe, boeroe ia'a mangasa-ng-ga/ele". Napangoe naroro sara-m-baäbbisa lome mattannoesa, i tooe nakkapate soe poea-n-toeada.— Arawe i asoeanga, naränta soe la/äbbingana, mangkete inansa'a sapie; inai inelehana, ta-l-lorone!

Thuis aangekomen, waren die twee geheel buiten adem en vielen op de trap neer. Hun vader echter, toen hij wat op de trap hoorde vallen, sprong met schrik overeind en ging kijken. Daar zag hij de beide weezen over de trap hangen, hijgende. Meteen pakte hij ze onder de armen, droeg ze de trap op in huis en begoot hen met water. Toen ze bijgekomen waren, vroeg hij: „Waarvoor zijn jullie weggelopen?" De weezen antwoordden: „Wij werden achtervolgd door een schim, 't leek wel ons beider moeder". Toen zei de vader: „Wel, gaat maar rusten; als ge uitgerust zijt, kookt dan visch voor ons drieën en ik zal mijn zwaard slijpen". Toen 't zóó scherp was, dat (n.l. toen hij beproefde, hoe scherp 't wel was) zelfs de donsshaartjes zoo maar afvielen, ging hij boven aan de trap op wacht zitten.— Maar de schim, op 't kerkhof aangekomen, smet de mat zoo maar neer; toen ze die onderzocht, bleek er niets in te zijn!

- roe'denga — praes. van roemenga = hijgen, buiten adem zijn; cf. Sang. soemaenga.
 nema'a — van mema'a = vallen.
 naänsa'a — „maänsa'a = vallen (cf. Sang. maänsa').
 nappätti'oe roea-m-poto = letterlijk: „richtte zich met beide einden overeind", welke beweging men inderdaad maakt, als men uit eene liggende houding plotseling overeind wil komen.
 inawa — naar beneden, immers de trap af.
 oeamampe — durat, van manampe = over iets heen hangen; soemasampe = hangen aan.
 sinengane — van manenga = onder de armen vatten en optillen (senga is de ruimte tusschen twee vingers, hierbij is zeker gedacht a/d senga tusschen duim en wijsvinger, die bij de handeling onder den oksel wordt gelegd).
 binokka-ngk-oea'e voor binokkan-oe-oea'e, waaruit eerst al de oe is uitgevallen; mamokka = glieten, dus binokkanna = begoten.
 noele — van moele (Sang. id.) bijkomen, beter worden.
 pinaiwaloante — werden gevraagd, van maiwalo.
 alimade — als 't ware, 't schijnt, 't lijkt wel op.
 mangilolo — uitrusten.
 malaha — S. mēlagha — koken, spec. van visch.
 baäbbisa — haartjes op 't lichaam; hier nog lome = zacht, niet stijf, bijgevoegd;
 mattannoesa — zie boven bij 't verhaal van den aap en den reiger.
 nakkapate — v. makapa, st. papa (Sang. hapa, mēhapa).
 inelehana — v. ma'elega — kijken, bekijken, onderzoeken.

Napangoe naäsilo ta-l-loŕone, nassa-sarawoeta na'belenga, abbisarane: „E, nawonoka o!” Napangoe i asoeanga na'oma-m-bale, i tooe naäsilo wale masemaka. Oen i asoeanga: „Apapia ete apa o! marandoema inasombanna, nangilembo-ngk-apiane masemaka”. I asoeanga ire'ete roe'dangana. Napangoe loellalinge, soe sasabangana, si amang i asisi mangondo sini'oe soe oelekkane, liŕoemässi'a mangkete nättata/üttoeka soe toeada. — Boea'oede ngara liŕäppinga, inale mapia². — Napangoe inasana/aha, i mangiassa tälloe tarana'a inoemante. Nasoeë-ngk-anne, manoe'a tinoe-moempate, ara masemake. I mangiassa tälloe namoe'ate ngara, tinännoana soe woentoe/ana-oe-toeada ewe'e soenggila nawa'a. Boea'oede i mangiassa tälloe tarana'a isakke näkkoewo inasa soe sälleana; moem pitoe-n-so'ana.

Toen ze zag, dat er niets in was, keerde ze haastig terug, zeggende: „Ze zijn er uitgevallen!” Toen de schim bij 't huis kwam, zag ze 't huis verlicht. Toen zei de schim: „wat een geluk! Toen 't donker was heb ik ze kunnen vinden, des te beter nu 't helder is”. Daar gaat ze de trap op. Terwijl ze juist 't hoofd door de deur steekt, hieuw de vader der weezen met zijn zwaard haar hals af, door en door, en ('t hoofd) rolde holderdeholder de trap af. Daarna werd de deur gesloten en goed vastgebonden. — Toen de visch gaar was, gingen ze met hun drieën eten. Toen ze met eten klaar waren, vlogen de kippen uit de boomen, want de dag was reeds aangebroken. Zij openden de deur, om daaruit naar beneden te kijken naar den voet van de trap, maar er was slechts een kookpot, midden door gebroken. Vervolgens gingen ze met hun drieën strandwaarts om de visch, die nog aan de kust was, thuis te halen; 't waren nog zeven mandjes vol.

---

masemaka — als adj. helder, licht, als w. w. helder, dag worden.

marandoema — donker; Sang. marëdoeng.

inasombanna — v. maësomba = vinden — uit ina-somba-ana.

loellalinge — praes. v. loema/inge, Sang. doema/inge — eventjes m/h hoofd om een hoekje kijken.

mangondo — een soort kapines, afkomstig uit Mongondow.

sini'oe — v. si'oe, mani'oe — niet op de gewone wijze een houw geven met opgeheven arm, maar m/e beweging zijwaarts m/d elleboog (si'oe).

oelekka = hals; liŕoemässi'a — v. ŕoemässi'a, Sang. hoemänsi', v/e touw heelemaal breken; 't hoofd bleef dus ook met geen velletje meer a/d romp.

mättata/üttoeka — klankuithoosend woord voor iets dat naar beneden rolt en onderweg overal tegen aan komt (vgl. Sang. doema/ü'doe' van geluiden als een verre donder, enz.)

liŕappinga — v. mäkkipinga — Sang. mēhē'ping — sluiten.

inale — v. mangu/ae = binden.

inoemante — v. oemanna = eten.

tinoe-moempate — v. toemoempa — Sang. id. = naar beneden springen.

namoe'ate — v. mamoe'a — openen, Sang. mamoea.

tinännoana — v. mattänno = naar beneden kijken.

woentoe/ana — plaats, waarop iets gezet wordt; S. hēntoe/ang; mamēntoe/ē; c.f. ook den vorin kēntoe/ang en kakēntoe/ang.

mäkkoewo — S. mēhoewo — 't dragen, brengen van vele dingen, die men niet in één keer kan overbrengen, maar waarvoor men eenige keeren heen en weer moet gaan.

VERBETERINGEN.

Tot mijn spijt zijn er in dit stuk een aantal drukfouten blijven staan, waarvan ik hier de opgave laat volgen:

- bl. 5, r. 6 v.o. gě'goewa, lees: gě'goewa'.
bl. 7, r. 2 v.o. Na'ira'ira, lees: Ma'ira'ira.
bl. 8, r. 16 mǎ'koe'oenga, lees: mǎkoe'oenga.
r. 18 mǎ'koe'oemana, lees: mǎkoe'oemana.
bl. 15, r. 8 slechts voorbeelden, lees: slechts de voorbeelden.
r. 2 v.o. Aan het begin van dezen regel te lezen: § 21.
bl. 16, r. 21 In dezen regel moet beide malen het woord taoemata van het volgende gescheiden worden.
bl. 17, r. 4 sǎntonggolana, lees: sǎntonggolana.
r. 5 Vóór Pě'koa' in te voegen: Sang.
bl. 18, r. 9 roeang-k-Ari, lees: roea-ngk-Ari.
bl. 20, r. 15 v.o. naddaringaka, lees: naddaringika.
naätingika, lees: naäringika.
bl. 21, r. 8 li/ala, lees: lila/a.
bl. 23, r. 5 tegen, lees: bij.
r. 18 bǎ'tte, lees: bütte.
r. 19 di'i, lees: di'ita.
bl. 24, r. 12 manggoeressa, lees: mangnggoeressa.
bl. 25, r. 9 v.o. mamiara'a, lees: mamiara'a.
bl. 27, r. 14 oenoe, lees: oenna.
bl. 31, r. 8 goemoë, lees: goemoë'.
r. 17 tambari'ina, lees: tambari'ina.
bl. 33, r. 9 tēta/endengang, lees: tē'ta/endengang.
r. 13 ma'lahengkoeng, lees: ma'lahěngkoeng.
r. 6 v.o. mangalē'dang, lees: mangalē'dang.
bl. 34, r. 4 v.o. (stam, lees: (Sang.
bl. 35, r. 13 v.o. kerē, koemerē, lees: kere', koemere'.
bl. 37, r. 5 v.o. loake, lees: loahe.
r. 4 v.o. Het voorbeeld tingkoeri heeft het voorvoegsel tingka.

- bl. 38, r. 7 ahewalane, lees: ahewalane.
- bl. 39, r. 11 v.o. tiräbbi, lees: tiräbbi.
r. 4 v.o. kang, lees: keng.
- bl. 40, r. 17, 16, 11, 10 v.o., in de eerste woorden de n te verdubbelen.
- bl. 41, r. 4 pangensoeëënge, lees: pangënsöeëënge.
r. 13 v.o. Bij te voegen: Vgl. Sang. kaloe, vlechtwerk om er een bord in te bewaren, in vorm overeenkomend met het te bewaren bord.
- bl. 43, r. 17 v.o. taroi, lees: taroi.
- bl. 44, r. 14 In het eerste woord hebben de vier eerste lettergrepen het kortheidsteeken, ter aanduiding der maat.
- bl. 45, r. 2 In het 2de en 3de woord de 2de a te lezen ä.
r. 5 darisira'a, lees: darisira'a.
r. 7 pangoelelera'a, lees: pangoelelera'a.
r. 3 v.o. rangkoema, lees: rangkoema.
- bl. 46, r. 6 limam kami, lees: lima ngkami.
mapoele, lees: mapoele.
r. 6 v.o. In het laatste woord de m verdubbelen.
- bl. 47, r. 12 v.o. In tatambari'ina en tattambari'ina de r als r te lezen.
- bl. 48, r. 8 takka, lees: täkka.
- bl. 50, r. 9 v.o. sängkoenggetana, lees: sängkaenggetana.
- bl. 51, r. 11 sëmpelang, lees: sëmpalang.
- bl. 52, r. 1 sëndengon, lees: sëndangon.
r. 9 säran, lees: saram.
r. 14 v.o. mangintoe, lees: mangitoe.
- bl. 53, r. 2 v.o. tana'e, lees: tanae'.
r. 1 v.o. sasae, lees: sasae'.
- bl. 61, r. 8 aliamba, ndaroea, lees: aliamban daroea.
- bl. 66, r. 6 v.o. assällana, lees: assällene.
- bl. 72, r. 4 matitim, lees: matitima.
- bl. 73, r. 6 v.o. Hier moet id. geschrapt worden.
- bl. 75, r. 5 Mikka, lees: Nikka.
- bl. 76, r. 11 v.o. Na „steenene" in te voegen: als.
- bl. 77, r. 14 pangasianta, lees: pangasi'ante.
- bl. 78, r. 19 De beide r 's te lezen r.
- bl. 80, r. 13 oea/alätto, lees: oea/a/ätto.
- bl. 81, r. 7 esa, lees: esa'.
r. 10 oerapoe, lees: oerapoe.

III

- bl. 82, r. 4 Ina i, lees: Inai.
 r. 7 manaondo, lees: mannondo.
 bl. 83, r. 1 batakoe, lees: batoekoe.
 bl. 84, r. 4 der noten, in plaats van: rolmarter, te lezen: gordelroos (herpes zoster).
 bl. 85, r. 4 der noten bahoe'e, lees: boehoe'e.
 bl. 86, r. 12 katállange, lees: kattállange.
 bl. 87, r. 2 De woorden pia' en datoe te scheiden.
 r. 16 De woorden Boea' en aännana te scheiden.
 r. 19 Het woord: ervan, te schrappen.
 bl. 92, r. 4 der noten inarābbināna, lees: inarābbiana.
 r. 10 „ „ ik, lees: in 't.
 bl. 97, r. 2 „ „ Het laatste woord te lezen: mällāssōeta.
 r. 5 v.o. der noten paparāngan, lees: paparānga.
 bl. 103, r. 22 sēngkataoene, lees: sāngkataoene.
 bl. 105, r. 10 v.o. der noten. Het eerste woord te lezen: riroemāssoena.
 bl. 106, r. 7 v.o. der noten sēlleana, lees: sālleana.
 bl. 107, r. 4 nalākkasa, lees: nałākkasa.
 r. 4 der noten. Het eerste woord te lezen: małākkasa.
 bl. 109, laatste regel van den tekst. Het laatste woord te lezen: ran-nane.
 bl. 110, r. 16 Het eerste woord met r te lezen.

N. ADRIANI.

82
11.2

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. B., 148. N. DELHI.
